Compendium NATVRALIS PHILOSOPHIAE.

LIBRI DVODECIM DE cōsideratione rerū naturaliū, earúmq; ad suum Creatoré reductione. Per fratrem Franciscū Titelmannum Hasselēsem, ordinis fratrū Minorum, sanctarū scripturarū apud Louanienses prælectorem.

IN SECVNDA HAC EDITIONE, PRAEter vigilantiorem castigationem, & alphabeticum indicem totius operis, definitiones quoq; Aristotelicæ & diuisiones pleræq; ad verbum maiusculis literis, locis suis habentur insertæ, cum earundem breui declaratione: alia quoque non pauca sparsim ad editionem priorem sunt adiecta, quemadmodum ex collatione facile liquet.

PARISIIS
Apud Ioannem Roigny, via ad D. Iacobum, sub Basilisco & quatuor Elementis.
1540.

Ordo & materia librorum duodecim sequentium.

❡Liber primus tractat de principiis rerum naturalium.
❡Liber secundus, de causis rerum naturalium.
❡Liber tertius, de motu & accidentibus eius.
❡Liber quartus, de infinito, loco, vacuo, & tempore.
❡Liber quintus, de generatione & corruptione rerum naturalium.
❡Liber sextus, de meteorologicis impressionibus.
❡Liber septimus, de cœlo & mundo.
❡Liber octauus, de anima in generali, & de potentiis vegetatiuæ, déque longitudine & breuitate vitę.
❡Liber nonus, de sensibus exteriorib⁹ & corũ sensibilibus.
❡Liber decimus, de sensibus interioribus, déque somno & vigilia.
❡Liber vndecimus, de intellectu & pręcellentibus eius officiis.
❡Liber duodecim⁹, de appetitu sensitiuo & volũtatis præcellentia.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, TRINO ET VNO DOMINO.

VIdebam ego librum latum, pulchrum, & magnum, & vterum eius quasi grauidatum, & tanquam prægnantem conspiciebam in visione mea.

Intendi mentis aciem, & vidi de vtero eius enasci libros plurimos: & contemplabar si non imminueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui considerare imminutionem eius: quanto plures prodibant fœtus, eo magis videbatur intumescere.

Dimicabant secum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebamq; plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierũ partus me docuerãt, fœtu egressu abscedere collem vteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere solet egresso vagiente.

Propterea tenebat me rei nouæ miraculũ: & luctabar ego cum cogitationibus meis, neque inueniebam exitum.

Feci mihi scalas altas, vt introspicerem in vterum libri: erat enim excelsus & eleuatus longe supra paruitatem meã.

Datum est mihi post laborẽ multum introspicere à lõge: contemplatus sum (sed plusquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ esset huius causa miraculi.

Contemplans video vterum velut abyssum: & qui sedebat in eo, non poterat videri, neq; mensura neq; erat finis magnitudinis eius.

Desii admirari postquam videram: dixi enim, quomodo minuetur vterus qui in se habet inhabitantem infinitum & immensurabilem?

Quid enim si egrediũtur ex illo fœtus paruuli, quãdo manet intra vterum ipse de quo fœtus procedunt, maximus & implens omnia?

Parabola hæc quam assumpsi, confitetur gloriam illi qui creator est & dominus omnium tibi dominator domine, pater sancte, rex cœli, terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur similitudo mirabilis libri huius:

& ad te pertinet gloria inhabitantis in eo.

Tu fecisti librum magnum & latũ: vniuersam hanc mundi machinam spatiosam & speciosam valde tu creasti.

Scripsisti in eo mirabilia multa & magna: incerta quoque & occulta sapientiæ tuæ impresisti in eo.

Immensam potentiam tuam, & incomprehensibilem sapientiam descripsisti in eo: inæstimabilẽ quoque bonitatem & perfectionem tuam.

Singulæ quę sunt in eo creaturę, singulæ sunt paginę libri singuli sunt characteres, singulæ perfectiones, quæ inueniũtur in in illis.

In oculis omnium legẽdum exposuisti librum istum: volumẽ hoc volui facis atque reuolui ante conspectũ omnium populorum.

Legunt in eo quibuscũque leuare placuerit oculos: intellectũ quoque das omnibus, qui pio corde abs te poposcerint.

Veruntamen intra vterum illius tu posuisti habitationem tibi: intimus enim es & præsentissimus machinæ quã creasti, quicquid est creatum pœnitissime inhabitans.

Considerauerunt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam esset fœcundus nimium: & de libro hoc ediderunt libros sine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum esset liber difficilis: sectatoribus suis multiplicatione verborum atq; librorum conati sunt explanare illum.

Magi, Sophi, atque Philosophi innumeri, operam impenderũt in considerãdis paginis libri huius: te quoque authore inuenerũt nõ pauca veritatis tuæ, quã descripseras in illo.

Inuisibilia enim quæ de te cognosci poterant, per facturã tuam fecisti intellectu ab illis conspici: sempiternam potentiam, virtutem, & bonitatem tuam.

A te procedebat quicquid describebant veritatis tuæ: à te nanq; pater luminũ est omnis veritas, & tu manifestasti illis

Veruntamen vanitates multas immiscebant veritati modicæ: erroribus multis ac vanis opinionibus nimium erant permixta eorum omnia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorũ: & quasi sine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ descripta erant penitus cognoscere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totum corpus fecit esse tenebrosum.

Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt: quia non dederunt gloriam Deo cœli, qui creauit omnia.

Cum adorare debuissent, populísque adorabilem prędicare, quę in lectione libri huius cognouerãt: dissimulare maluerũt, séq; glorificare magis cõcupierũt, quã creatorẽ Deũ.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decoro hęrent in flosculis paginarũ, neque perpendunt quæ descripta est in eo veritatem.

Ita aspiciebant isti in creaturarum pulchritudinem, súntque oblectati in eis: veritati autem quæ continebatur, quæque parata sese erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non sunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam acceptis male vsi deprehensi sunt.

At verò, vbi venit plenitudo temporis, vt sanaretur cæcitas generis nostri: misisti tu domine lucem tuam quæ illuminat omnem hominem.

In hoc lumine salubriter iam legimus librũ istum qui ante fuerat sterilis: docet enim nos sciẽtia salutaris fidei, in vniuersa te venerari creatura tua.

Qui attẽte in lumine spiritus tui cõsiderauerit opera tua: delectabitur, suauissime Deus author omniũ, in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis quam recitet tibi: confessionis, amoris, & sancti desiderii.

Qui enim opificem diligit: quomodo nõ oblectabitur in opere eius: quomodo non refricabit operis contẽplatio memoriam artificis, & confirmabit desiderium eius?

Ita pater sancte, creator omniũ, hoc animo descripsimus consideratione creaturę tuę: in adminiculũ simplicium, quibus placitũ erit tuorum operum attẽtius aliquid perspicere.

Quæ veteribus illis Philosophis qui ante lucem surrexerãt manifestati: vbi consentanea inuenimus veritati, vendicauimus in vsum nostrum.

Nihil enim immundum putamus, quod sanctificatur & purificatur in fide tua: non sunt abominãdi thesauri Aegypti, cum consecrantur tabernaculo tuo.

Quæ verò supra sensum sunt hominũ, & quæ ratio mon-

ſtrare non potuit: ex viris quos ſacer tuus illuſtrauit radius deſumpſimus ea.

Ita pater, collecta hęc labore noſtro offerimus tibi: ꝓpter tuam gloriã deſcripſimus, tuæ quoque mancipamus gloriæ.

Confido enim, quod falſitas non inueniatur in opere iſto neque mendacium: omnis autẽ veritas tibi debet' conſecrari, qui es Deus veritatis.

In hoc autem potiſsimum tu noſti fuiſſe conatum noſtrum: vt formulam præberemus Philoſophari cupientibus, qua in te diſcerent regere omnem conſiderationem ſuam.

Non enim ignoras, quanta ſit in re iſta abuſio: & quam rarus ſit qui ſic doceat contẽplari creaturam tuam, vt tibi accedat gloria, tu optime habes cognitum.

Praua curioſitas in fęces abducit multos: in profundũ facit immergi, vt ad te non leuent oculos.

In ſpinis & vepribus hærent plurimi, & dilacerãtur in cogitationibus & adinuentionibus ingenii ſui.

Qui autem te quæſierint in horto creaturarum tuarũ, inuenient fragrãtiam floſculorum bonorum: & qui cognitioni tuæ maieſtatis aptauerit omnia ſtudia, ipſe paſcet in deliciis tuis.

Suſcipiat itaque dominus meus quæ offert tibi ſeruulus tuus: ſertum de roſis horti tui ſuſcipe de manibus pueri tui.

Fac proſit olfacientibus illud. & excitatos odore creaturę tuæ, ſubuehe in amorem ſanctum tuum.

Ego verò ſperabo in miſericordia tua: & adiiciã ſemper ſuper omnem laudem tuam.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

¶ Finit Pſalmus.

DEO SEMPER ET VBIQVE GLORIA, VNA, VNI. VNDE, EO OMNIA.

EPISTOLA NVNCVPA TORIA.

¶Optimæ ſtudiorum parenti, ſemper venerandæ Artium liberalium Facultati, in præclara Louanienſi Academia cre. ditos alumnos fideliſſime educanti, Frater Franciſcus Titelmannus Haſſellenſis humilis eiuſdem diſcipulus cum omni reuerentia humile offert obſequium.

CVm ante annos aliquot, optima ſtudiorum parens, ê tuo gremio ad ſacram Minorum Fratrum religionem me contuliſſem, ac non multo poſt ſuperiorum imperio (quibus reluctari nec poteram, nec debebam) compellerer ad eam doctrinam fratribus communicandam, quam é tuis ſuxeram benigniſſimis fœcundiſſimiſque vberibus, id eſt, ad prælegendas Philoſophicas diſciplinas, vt mihi iniunctum obedientiæ mandatum pro fratrum ſimplicium vtilitate, quàm poſſem fideliſſime perficerem, viſum fuit hoc mihi bonum conſilium, vt ea quæ olim tuo inſidens gremio, partim a doctiſſimis præceptoribus (cuiuſmodi ſemper plurimos alis) viuæ vocis magiſterio acceperã, partim ex mutorum magiſtrorum ſcriptis, id eſt, eruditorum Philiſophorum libris, pro ingenioli mei tenuitate hauſeram, ſuccincte breuiterque velu tin compendium colligerem, ac nihilominus lucide & ordinate quantum poſſem omnia diſponens, nihil eorum quę eſſent neceſſaria omitterem. Sic enim ſimplicium fratrum conditioni iudicaui vtilius, vtpote quibus bona diei noctiſque pars diuinis hymnis decantandis, ſacris peragendis myſterijs, & circa proximos exercendis hierarchicis actibus, foret impendenda: ita vt ad Philoſophiæ ſtudia minimum temporis ſupereſſet, neque vacaret eorum qui plenius illa tractarũt prolixos & difficiles commentarios euoluere. Ad phyſicam autem diſciplinam in compendium contrahendam meum diſiderium peculiariter etiam illud accendit, quôd hanc rem a nemine hactenus tentatam conſpicerem. Nam in Dialecticis, vel vſque ad nauſeam abunde multos inuenias, qui totam librorum ſeriem per ordinem ſunt proſequuti. Hactenus autem qui Phyſicæ diſciplinæ amplitudinem compendio

ſtrinxiſſet(quod ego quidem ſciam) extitit nemo. Ac pro-
inde videbar mihi operæprecium facturus, ſi tam commo
da oblata occaſione, quod animo inſederat opere perfice
rem. Neque enim minimam præſtare mihi videntur ſtu
dijs vtilitatem, qui ea quę a prioribus multa prolixitate &
obſcuritate tractata fuere, ſua induſtria atque diligentia
in compendioſam ordinantamque breuitatem laborant cō-
trahere. Quos enim inuoluta prolixitas moleſtaque diffi-
cultas deterrent, plęrunque grata breuitas & compendioſa
facilitas ad honeſta ſtudia inuitant. Super hæc vero pro-
poſitum noſtrum vehementer adiuuit, animumque addi-
dit, quod videbam phyſicam diſciplinam, ſi recte & pro
ſua dignitate tractaretur, ad ſacram Theologiam plurimū
omnino habere momenti, & ad Dei pleniorem cognitio-
nem: neque ad Dei tantum cognitionem, verumetiam ad
Dei excitandum amorem, mirum in modum conducere:
quæ duo(nempe Dei cognitio & amor)omnium debent eſ-
ſe honeſtorum ſtudiorum vltimus atque præcipuus finis.
Et geſtiebat animus, hac in parte aliquam tibi, optima ma
ter, oſtendere gratitudinem: videlicet demonſtrando eas
diſciplinas quibus tibi creditos alumnos inſtituis, non ſo-
lum ad erudiotionē abſolutam eſſe omnino neceſſarias, ve-
rumetiam ad pietatem (quæ ad omnia vtilis eſt) plurimum
conducentes: vt merito ſanxerint venerandi Theologorum
Magiſtri neminem vllo Theologiæ titulo inſigniendum,
itidem & medicinæ honorandi ex ſacrę paginæ inſtructio-
ne profeſſores, neminem ad ſuæ profeſſionis vllum gradū
admittendum, qui non prius in tuo gremio fotus, tuoque
ſaluberrimo lacte paſtus fuerit, imo & ablactatus: videlicet
hoc ipſo ſuo iudicio manifeſtiſſime atteſtantes, quod nul
la omnino diſciplina(neque quæ ad corpus, neque quæ ad
animam ſpectat) abſque tuæ inſtitutionis præiacto funda-
mento, ſolida poſſit conſiſtere. Nunquam enim viri pru-
dentiſſimi id ſtatutis editis cauiſſent, niſi prorſus ſolido ve
ritatis cibo īeptos iudicaſſent, quos nō tu prius tuo lacte po
taſſes. Itaque, cū hos Phyſicæ cōſideratiōis libros, Phyſici-
diſciplinæ hoc cōpēdiū, multorū precibus importunis diu
multūq; ſolicitatus, tādē acquieſcēs amicis poſtulatiōib⁹ in
lucē edere decreuiſſem, poſt Deum omnis boni primum

authorem & omnis parētem veritatis, non inuenire potui in terris, cui hunc laborem iustius possem quam tibi, mea nutrix, mea fotrix, mea opima mater, dedicare ac nuncupare. Est enim hæc Dei institutio vt singulas, vnde effluunt illuc & refluant. Ad locum (inquit sapientissimus ille rerū naturalium inuestigator Ecclesiastes) vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterū fluāt. Quæ nos ergo primū quidē a Deo omnis veritatis doctore, post hunc autem ex tua institutione accepimus, iustum est illi vt primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoque vnde nobis effluxerunt refluere. Si vero hunc nostrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis non inutilem compererimus, quod nunc in physica disciplina egimus, forsitan & in Dialecticis aliquando tentabimus. Puto enim & illic laborem superesse Christiano operario, hactenus a nemine susceptum, quo mirum in modum illius quoque disciplinæ dignitas possit exaltari. Qui te suorum puerorum nutricem instituit, ipse te quoque fœlici statu conseruet, & multa semper prole fœcūdet, vt sis quasi vitis abundans in lateribus domus eius, sintque filij tui sicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatissimæ mensæ tuæ.

INDEX ALPHABETICVS EORVMQVE IN SEQVENTIBVS TRACTANTVR.

M

PRAEFATIO IN SEQVENTES DVODECIM LIBROS DE CONSYDERATIONE rerum naturalium.

AD omnipotentis Dei gloriam, patris, filii, & spiritus sancti, omnium & spiritualium, & corporalium conditoris æterni, rerum naturalium cōsyderationem pertractare cupientes, congruum existimauimus, ea quę à Philosophis naturę inquisitoribus, lōge lateq; disputata atque modis variis diffuse tractata sunt, succincte breuiterq; colligere, ac veluti in compendium redigere: vt qui ad creatoris meliorem pleniorem q; notitiam, creaturarum consyderationem forte exquisierint, nostro hoc compendio præcauere valeant temporis omnium preciosissimi dānosa dispēdia. Neq; enim dubium est, quin creaturarū visibilium & rerū naturalium recta cognitio plurimum omnino habeat momenti, ad omnipotētis Dei pleniorem cognitionem, apud eum qui fidei lumine illustratus interius, quæcunq; oculis foris contemplatur, aut naturali etiam ratione ex eisdē venatur, in Deum studet creatorē regerere, adq; eius potentiam, sapientiam, & bonitatem cōtemplandam omnia referre.. Siquidem inuisibilia Dei (quemadmodum Apostolus ait Romanis scribens) à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus atq; Diuinitas: ita vt inexcusabiles sint, qui ex creaturarum cognitiōe nō studuerint dignas creatori gratias referre, cultuq; debito famulari. A magnitudine enim speciei & creaturæ (vt sapiens alius attestatur) cognoscibiliter poterit creator operū mirabiliū, quę mūdus iste habet, videri. Neq; difficile erit iis in quibus est scientia Dei, cū specie delectantur mirabiliū quæ habet mūdus, virtutēq;, & opera eorū mirati fuerint, intelligere ex his, quāto eorū dominator est speciosior, qui hæc omnia cōstituit: & quāto fortior est illis, qui de nihilo fecit omnia. Hūc ergo nostrę cōsyderationis scopum habentes propositū, ex iis quæ à naturaliū rerum tractatoribus fusius tractātur, velut ex immensa sylua, pręcipua quęlibet colligere curabimus: ea potissimū quæ nostro maxime deseruire queāt īstituto, iis reiectis, aut certe relictis, quę mi-

Roma. 1.

Sap. 13.

nus videbuntur nostro proposito opportuna. Solēt enim ex iis quę naturalia tractāt nōnulli, acuta quidē & subtilia multa differere, quibus sua ingenia ostentādo aliena exercitēt: ea verò in quib⁹ pietatis est quæstus vberior, vel negligere, vel sicco pede pertrāsire. Nos verò institutū contrarium animo propositum habētes, nemo calumnietur, si quæ eiusmodi sunt nos videat vel prætermisisse, vel parcius attigisse. Ob quam etiam causam in libris sex posterioribus, multa verborum copia, & similitudinum multiplicium adductione, conati sumus pro virili nostra, quā lucidisśime plenisśimèque omnia tractare: cum in libris prioribus (maxime autem in tertio, quarto, quinto, & sexto) breui plærûnque sermone rem tantū perstringentes, potius eam indicemus, quàm penitus explicemus. Videmus enim ea quæ in posteriorib⁹ libris tractantur multomagis ad Dei cognitionem & scientiā veritatis esse vtilia atq; necessaria, quam ea quæ in prioribus illis enumeratis libris tradūtur. Proinde nemo nostrū calumnietur propositū, vbi pręter quorundā cōsuetudinem (qui prioribus maxime inhærēt, posterioribus vel in totum vel certe magna ex parte neglectis) nos viderit egisse. Siquidem nō tam ad ingenii excitationē, quam ad pleniorem de Deo cognitionem & pietatis qualēcunq; venationē, noster iste labor desudauit. In scribēdo autē hac libertate vsi sum⁹, vt nullius scriptoris ordine nos pateremur cōstringi: sed nostro iudicio, vbi commodisśimus visus est locus, singula locauimus, quę prolixius dicta videbātur plurima abbreuiantes, vt cōpendii scriptorē decebat. nonnulla cōtractius dicta quātum vtile videbatur latius explicantes, nonnunquā humanis Diuina, temporalibus æterna, ex fidei illuminatione commiscentes: vt ne purus esset Philosophiæ hic tractatus, sed Philosophiæ pariter & Theologiæ commixtio. Non est enim dignum, vt ab vllius Christiani scriptoris operibus alicubi absit Deus, qui cœlū & terrā sua maiestate adimplēs, sicut creauit, ita & continet omnia, qui est benedictus in secula, Amen. De rebus igitur naturalibus hac ratione tractare volentes, ab ipsis earum principiis exordiemur determinationem, si prius quid res naturalis sit, quidque natura, breuiter explicauerimus.

LIBRI PRIMI, QVI EST DE PRINCIPIIS RERVM NATVRALIVM,

CAPVT PRIMVM.

¶ Quid sit res naturalis, & de quibus sit in præsenti libro tractandum.

RES naturalis dicitur, quæ ex naturis constat.

Quæ secundũ Græcã appellationẽ, alio nomine corpus physicum siue res physica solet appellari. Siquidem Græcis φύσις, idem est quod Latinis natura. Res naturales sunt, omnia corpora quæcũque ex materia & forma cõponũtur, vt cæli, elemẽta, & quæcũque sub eis sunt mixta, siue animata, siue inanimata. Angeli autẽ res naturales nõ sunt, eo quòd ex naturis non componantur, sed puri actus sunt, & formæ immateriales. ¶ Et de his quidem rebus quæ naturales non sunt, in his libris per se tractare nõ intendimus, sed de rebus tãtum naturalibus, quæ sunt subiectæ sensibus. Nonnũquam tamen vbi se occasio obtulerit, si de illis quoque nonnihil dixerimus, non prorsus nostro instituto contraibimus, quãdoquidem proximæ sunt deo mentes angelicæ, & corporeis omnibus illi accedunt vicinius. Atque ob hoc, cum à corporeis rebus ad deum transire contendimus, commodius nonnunquam spiritualium mentium considerationẽ velut mediam interiicimus, quo sic velut gradatim, ab imperfectioribus ad perfectiora, in deum qui est perfectissimus, ordinatius dirigamur. Erit ergo rerũ naturalium determinatio, nostræ cõsiderationis præcipua materia: Dei autem cognitio, cõsiderationis ipsius primaria intẽtio: angelicæ verò naturæ sicubi admiscebitur, mentio, ad priora nonnihil præstabit adiumenti.

Hæc tractat Aristot. initio. 2. lib. physicorum.

CAPVT SECVNDVM.

¶ Quid sit natura & quotuplex.

NAtura est substantiale principium, mutationum atque „ Ari. 2.
accidentalium formarum rei conuenientium, vel effe- „ physi.
ctiuum vel susceptiuum. In qua definitione posita dis-

iunctiua coniunctio, duplicem innuit naturã, quarum altera sit principium effectiuum, nempe substantialis forma: altera vero susceptiuum principium, nẽpe materia. Omnes enim mutationes & dispositiones accidentariæque formæ rebus naturalibus conuenientes, efficiũtur ab earum formis substantialibus, & conseruantur ab eisdem, quemadmodum calor ignis, à forma substantiali est eius, & cum aqua violẽter calefacta ad frigus redit, à forma substantiali frigus illud efficitur: similiter & cum ipsa nimium rarefacta, ad iustam densitatem se reducit. Ignis quoque per formam suam, se mouet sursum: lapis deorsum, item per suam formam. Non solum autem qualitates conuenientes, & motus ad proprias perfectiones, à forma sunt, verumetiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter conuenientes, quibus agũt in exteriora. Vt cum ignis agit in aquam, aut in aliã quãlibet materiam, calefaciendo, incendendo, sibi assimilando, à forma substantiali fiunt hæc omnia. ¶ Materia vero subiectum est & receptaculum, in quo conseruantur & permanẽt & quæcunque rei conueniunt; ad actionem autem non concurrit. Propter quod, passiuum tantum principium est, non etiam actiuum. ¶ Cæterum, quod in definitione dicebatur principium substantiale, excludit accidẽtia omnia, quo minus naturæ dici possint. Sunt enim quædam accidentia, quæ videntur quarundam mutationum rebus conuenientium quædam esse effectiua principia: quemadmodum (exempli gratia) ipsa ignis leuitas, causa quodammodo est & principium quoddam motus eius sursum; & ipsa lapidis grauitas, principium quoddã est motus eius deorsum. Sunt enim quædam principia, & quædam causæ secundariæ horũ motuum, & velut instrumenta, quibus mediantibus formæ ipsæ substantiales vt principalia principia & causæ primariæ, motus eiusmodi efficiunt. Non sunt autem naturæ, quoniã principia substantialia non sunt. Est enim principium substantiale, quod rem substãtialiter constituit atque cõponit, quemadmodum videlicet ex matrria & forma cõponũtur res naturales, tanquam ex suis partibus essentialibus atque substantialibus, à quibus naturis duabus, res naturales denominantur. Nõ autem ex leuitate, ignis cõstat, neq; ex grauitate lapis. Quare neque naturæ rerum dicendæ sunt, sed po-

tius entia ſecũdum naturam, quemadmodum infra plenius declarabitur. Cæterum Ariſtoteles in ſecũdo libro de phyſico auditu, obſcuriorẽ quidem verbis, ſed in ſententia ęquiualentem, ponit definitionem, quæ ex prædictis euadet facilior. Sic itaque naturam definit Ariſtoteles.

Natura eſt principium quoddã & cauſa, vt id moueatur atque quieſcat, in quo primo, per ſe, & non per accidẽs ineſt.

Quæ quidem definitio, conformiter ad prædicta; ſic debet intelligi. Natura eſt principium quoddã, id eſt, ſubſtantiale principiũ, ſiue effectiuũ ſiue ſuſceptiuum: & cauſa ſiue materialis ſiue formalis, ſiue effectiua ſiue cõſeruatiua principium (inquam) & cauſa, vt id moueatur atque quieſcat, in quo ipſum tale principium ineſt, hoc eſt; motus vel quietis rei naturalis, in qua tale principium eſt: primò, id eſt, principaliter: per ſe, id eſt, tanquã pars eſſentialis ipſius rei naturalis: & non per accidẽs. i. non ſicut aliquid accidẽtaliter inexiſtens, vel eſſentiæ extraneũ. Vbi hoc peculiariter notandum eſt, coniunctionem copulatiuam, atque, loco diſiunctiuæ coniunctionis accipiendam eſſe, vt ſit ſenſus, principium quoddam vt id moueatur vel quieſcat, &c.

CAPVT TERTIVM.

¶ Quæ dicantur habere naturam & entia ſecundum naturam.

Naturam autem habẽt, quæcunque tale principium habent.

Hoc eſt, Naturã dicuntur habere, quæ formã ſubſtantialẽ & materiã ſub nomine naturæ prius definitas habent tanquam partes eſſentiales ſui. Huiuſmodi ſunt omnes & ſolæ ſubſtantię corporales, quæ ſupradictæ ſunt res naturales. Excluditur autẽ ab hac definitione materia, (quę formam in ſe videtur habere) eo quod ipſam non habeat tanquam partem eſſentialem ſui, cum ſit omnino ſimplex & incompoſita, tametſi cum forma vnum tertium conſtituit; cuius pars exiſtit. Definitio autem entium ſecundum naturam, hæc eſt.

Secundum naturam ſunt, & hæc ipſa, & etiam ea quæ hiſce per ſe competunt.

Quæ definitio ſic intelligitur. Entia ſecundum naturam dicuntur hæc ipſa, id eſt, res habẽtes naturam, & ea quoque quæ rei ſecũdum naturam conueniunt, &c. quemadmodum accidentariæ diſpoſitiones & motus rebus naturalibus conuenientes, dicuntur eſſe eis ſecundũ naturam, vt igni, ſecundum naturam ſunt, calor, ſiccitas, raritas, leuitas, motus ſurſum, calefacere, exſiccare: Aquæ ſecundũ naturam ſunt frigus, dẽſitas, grauitas, humiditas, motus deorſum, frigefacere, atque ita in cæteris. Quę verò naturæ rei non conueniunt, non ſunt entia ſecundum naturam, vt quæ ab extrinſeco, per violentiam rei cuilibet imprimuntur, quemadmodum in aqua calor, & in lapide motus ſurſum, ignis percuſsio ad locum deorſum.

Quid ens cõtra naturam.

¶ Et quidem ſi forma rei contranitente, per violentiá prædominantis agentis hæc fiat impreſsio, dicuntur entia cõtra naturã, quemadmodũ exemplũ eſt in iis quæ ſtatim poſita ſunt. Cõtra nititur enim forma aquæ, ne calorẽ ſuſcipiat, licet pręualẽs ignis imprimat eum violẽter, & lapidis forma, ne ipſe moueatur ſurſum cõtra nititur, quęrẽs magis moueri deorſum. Itidẽ & forma ignis, motui deorſum reluctatur.

Quid ſit pręter naturam.

¶ Si verò id quod ab extrinſeco imprimitur, non repugnat naturę, neque introducatur cõtra nitente natura, ſed permittente (eo quod ſicut non cõuenit, ita ei nec aduerſatur neque officit) præter naturã id eſſe dicendum eſt, quemadmodum impreſſus in lapidem impetus ad motum lateralem in loco plano. Hic enim motus ſicut lapidi ſecundũ naturã non cõuenit, ita ſecundum eam nec aduerſatur, vnde præter naturam dicendus eſt. Hæc vt magis clareant, ponit Ariſtoteles hanc diuiſionem.

Eorum quæ ſunt, quædã ſunt natura, quædam ob alias cauſas.

Cuius hic eſt ſenſus: rerum productarum, quędam à natura naturaliter agẽte producũtur: aliæ aliis à cauſis, quippe ab arte, à libera volũtate, caſu aut fortuna, quorum exempla ex ſequentibus patebunt.

CAPVT QVARTVM.

¶ De rerum naturalium principiis in genere, atque tribus eorum conditionibus.

De numero & assignatione principiorũ rerũ naturalium, varie admodũ senserunt veteres Philosophi, quorum vt non est admodum operæpretium, ita neque propositũ singulas sigillatim sententias adducere, aut errores impugnare. Si quem forte oblectant eiusmodi, is Aristotelẽ cõsulat primo physicorũ libro, quẽ de principiis rerũ naturalium scripsit, & abunde illi (ni fallor) forsitan & vsque ad nauseam, erit satisfactũ. Nos verò Aristotelis sententiã (qui cæteris certiora magisque consentanea in Philosophicis rebus descripta reliquit) insequentes atq; adeò veritatem ipsam, quam fideliũ doctorũ omnium vnanimis firmat consensus, duo tantum rerum naturalium principia ponimus, nempe materiam & formam, quæ substantialiter (vti supra dictum est) rem naturalem cõstituunt. Priuatio enim, tametsi (vt post dicetur) principium trãsmutationis rerum naturalium admittatur, non tamen principium rerum naturalium admitti debet, cum res naturales ex priuatione non componantur.

Principia igitur prima rerum naturalium sunt quæ neque ex sese mutuo, neque ex aliis fiunt, & ex ipsis omnia esse oportet.

Ex qua descriptione tres colliguntur eorum conditiones: quarũ prima est, vt simplicia sint penitus, & ex aliis non composita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis. siue de partibus essentialibus. Nam materia omnis, ex partibus componitur tanquam integrãtibus ipsam, non autem ex partib⁹ alterius rationis siue essentialibus. Quælibet enim materiæ pars, eiusdem rationis & speciei est penitus, cum tota ipsa materia. Non tamẽ componitur ex aliis partibus essentialibus, quasi ex alia vlterius materia ipsa componeretur; alioqui processus fieret in infinitum. Sic & formæ substantiales omnium rerum naturalium, præter animam rationalem partes habẽt integrantes ex quibus com-

Tres conditiones prĩcipiorum positæ ab Aristotele.

ponuntur. Sunt tamen etiam ipsę rerum principia, neque ex vllis partibus essentialibus componuntur.

¶ Secũda conditio est, vt non componantur ex se inuicem. Materia enim non est ex vlla formá composita, neque formã vllã in se habet ex qua cõponitur, neq; item forma, materiam habet pro parte sui. Ex quo patet, secundum eos qui formã corporeitatis distinctã ponũt in corporibus, à formis vltimis, cõpositũ illud ex materia prima & forma illa corporeitatis, non esse principium rei naturalis, tametsi pars sit ipsam componens, quoniam simplex non est, sed ex materia & forma compositum. ¶ Tertia verò conditio est, vt ex ipsis res omnes naturales substãtialiter cõstituantur, Quam conditionem manifestum est materię & formæ conuenire. Omnis siquidẽ res naturalis, ex materia & forma, tanquam ex partibus essentialibus atque substantialibus cõstituitur. Huius autem conditionis defectu, formæ artificiales (vt forma statuæ) principia non sunt, quoniam ex ipsis nulla res naturalis componitur, sed tantum artificialis, vt ex forma statuæ cum materia componitur statua, quæ est opus artis, non res naturales. Hic animaduertendũ est, illud esse principium rei naturalis, ex quo videlicet ipsa res (tanquã parte essentiali) intrinseco componitur: iuxta interpretationem conditionum positarum, & principium transmutationis rei naturalis: quod videlicet ad rei naturalis generationem seu productionẽ requiritur: siue in generato postmodum maneat, siue non. Priuatio siquidem formæ substãtialis ad generationẽ requiritur: in producto tamen nequaquã mansura. Nihil enim potest generari substãtiale, absq; formæ prę existentis in materia expulsione. Nam ex homine cadauer non fit, nisi rationali anima migrante: nec ex aere aqua, nisi aeris forma substantiali cedẽte. Siquidem incompossibiles hæ formæ sunt, idem in cæteris videre est. Sũt itaq; tria trãsmutationis rerũ naturalium principia. sed non item tria rerum naturalium principia. Duo enim sunt & non plura.

CAPVT QVINTVM.

¶ De materia, vt est alterũ principium rerũ naturalium.

Aduertendum est autem hoc loco, cum materiam dicimus rerum naturalium esse principium, eámque alteram esse naturam, accipi debere non (vt vulgo solet)

pro qualibet materia etiam artificiali, quemadmodum aurum, argentum, siue lignum statuæ ex aliquo ipsorum factæ, dicitur esse materia. Pro quo est intelligendum duplicē distingui solere materiam, nempe primam & secundam.

¶ Secunda materia dicitur, quæ ex alia vlterius materia tam quam ex parte essentiali componitur, neque pura potentia est, sed formam etiam in se includit, vt partem substantialē sui. Quemadmodum cum in exemplo supra adducto, aurū vel argentum dicitur materia statuæ aureæ siue argenteæ, quoniam ex ipsa & forma per artem introducta, vna componitur res artificialis, quæ statua dicitur. Non est tamē aurum materia prima, sed secunda tantum, quoniam priorem habet aliam, in quam vt in partem resoluitur, ex qua simul cum forma sua substantiali, componitur. Sic item compositum ex materia prima & forma corporeitatis, materia prima non est, sed secunda tantum. Atque hanc quidem materiam secundam, non est difficile, ne rudibus quidem intelligere. ¶ Cæterum ad intelligendum secundum veritatem & proprietatem, quid sit prima materia, quæ hic natura esse dicitur, & principium alterum substantiale rerum naturalium, subtiliorem adhiberi oportet mentis contemplationem, & intelligentiæ aciem fixius intendere. Neque satis recte potest intelligi, nisi per comparationem ad formam, quemadmodum ait Aristoteles, materiam per analogiam ad formā esse cognoscibilem, id est, per comparationem & relationē ad formam, sicut & omne relatiuum per collationem cum suo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque satis vnum absque altero potest agnosci.

Dictum Aristotelis notatu dignum.

CAPVT SEXTVM.

¶ Quid sit materia prima, & quomodo cognosci debeat, quódque non sit proprie ens nominanda.

Est igitur materia prima, primum vniuscuiusq; subiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, vt non per accidens insit: & si corrumpitur, ad hoc vltimum sane proficiscetur.

¶ Quorum verborum hæc est sententia, materia prima est subiectum primum & vltimum omnis formæ, tam substantialis quàm accidentalis, & velut nouissimum substerniculum, quod in se formam substantialem recipit, formæq; substernitur, cum ea rem naturalem pariter componens, ita vt si quam rem naturalem per ablationem omnium formarum corrumpere contingeret, ad ipsam materiam nudam deueniendum esset. verum hoc impossibile quemadmodum & ipsam materiam omni forma spoliari. Vbi cum dicitur subiectum primum & vltimum, excluditur omnis materia secunda. Ipsa enim tametsi alterius formæ subiectum sit, subiectum tamen primum siue vltimum non est, quod ex sua materia & sua forma tanquam ex partibus componitur, sed vlterius siue prius subiectum habet, illud formæ habitaculum & substerniculum, quod in re formam nullam habet tã quam sui partem, sed tantum accidentaliter velut hospitem recipit formam substantialem, vt vna cum ea non seipsam, sed rem naturalem componat. Materiam ergo primam intelligere volens, ad illud substerniculum vltimum debes intellectum conuertere, in quo non includatur tanquam pars eius vlla omnino forma. Donec enim formam simul intelligis vt partem, materiam primam non concipis.

¶ Materia enim ex sese pura potentia est, & quasi nihil per se, hoc est nullam formam sibi habens intrinsecam, ex qua componatur neq; ad aliquod particulare esse determinata, cum formam nullam habeat intrinsecam, cuius est dare esse determinatum, sed fieri ex ea potest quodlibet, secundum aduenientium formarum varietatem. Itaq; per se quidẽ nihil esse videtur materia, nec simpliciter ens dicenda, neque simpliciter res, neq; bonum, sed quasi nihil. Est enim nihilo vicinissima, & inter omnia quæ à deo creata sunt aut facta, imperfectissima. Quare inter omnia, ab optimo & summo & verissimo ente deo domino quàm longissime distat, cum ipse sit esse plenissimum & perfectissimum, actúsq; purissimus, nihil habens potentiæ admixtũ. Illa vero est mera potentia, nullam habens essentiæ stabilitatem, nullumq; proprium esse, sed à forma tantum quodammodo esse mutuat accidentale, vt quoties de forma in formam transit, toties suum quod habet accidentarium esse commutet. Quemad-

Materia prima nihilo vicinissima.

modum accidentium subiecta, quoties de accidente in accidens transeunt, prius esse accidentale, quod secundum formam abeuntem habebant perdunt, & nouum esse accidentale, secundum qualitatem aduenientem, acquirunt. Veluti cum homo qui albus erat, fit niger, perdit esse album quod habebat, & acquirit esse nigrum quod non habebat. Ita cum materia prima de forma aquæ sub qua fuit, mutatur vt fit sub forma ignis, desinit esse materia aquæ, & fit ignis.

CAPVT SEPTIMVM.

¶ Quemadmodum materia non sit actiua, & à deo longissime distet.

ILlud vero de materia diligenter considerandum est, quod mera potentia sit, nihil actus in se essentialiter habens, ac proinde susceptiua tantum est atq; passiua, nulla autem ratione actiua. Forma enim à qua est esse, ipsa etiã est à qua omnis procedit actio atque motio, & omne quod agit, per formam agit, quemadmodum & omne quod est, per formã est hoc ipsum quod est. Vnde quanto formæ rerũ sunt perfectiores tanto res ipsæ quarum sunt formæ, nobiliores habent actiones, atq; dispositiones perfectiores. Quemadmodum anima rationalis (quæ est omnium formarum nobilissima) nobilissimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quemadmodum & cœlestes formæ, suis corporibus dant potentissimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœlestes dico spiritus) quæ sunt formæ per se subsistẽtes, & actus puri, non potentes cum materia commisceri, potentia atque virtute longe superant cætera creata omnia, atq; adeo rationalem ipsam animam, quatenus cum materia habet naturale commertium. Et super omnia benedictus deus qui est forma perfectissima & actus purissimus, super omnes formas alias creatas, materiales & immateriales, nihil prorsus habens admixtum potentiæ, in infinitum potentia, virtute, sapientia, & omnibus perfectionibus supereminet creatis omnibus quantumuis in suo genere præcellentibus. Transuectio ĩ cõsiderationem Diuinę perfectiõis.

¶ Qua in re meditatio sese offert non iniucunda, ei qui materiam velit tanquam entium infimum & nouissimum ac nihilo proximum, cum deo qui est entium primum supremũ atq; perfectissimum, & à nihilo prorsus elongantissimum,

velut ex opposito comparare atq; contra opponere. Quemadmodum enim materia, pura existens potentia, nihil habens in se actus intrinseci, omnium maxime passiua est, & tãtum passiua, nulla vero ratione actiua: sic ex aduerso deus purus actus existens, & forma perfectissima, nihil omnino habens admixtum potentiæ, maxime actiuus est super omnia (iuxta Apostoli dictum) in omnibus operans omnia, nulla tamen ratione passiuus, vt à quoquam quicquam possit suscipere. ¶ Et quemadmodum materia cum ab omni agente naturali passibilis sit, & ad quælibet suscipienda indifferẽs, quæcunq; à quolibet fuerint prædominante agente impressa, non potest tamen per se quicquam omnino agere: ita econtrario deus cum ad quælibet agenda sit indifferens, & omnis actionis principium, omnia agens ac mouẽs pro suo libito, non potest tamen pati quippiã à quouis agente, imo nec à se ipso, quemadmodum nec in seipsam aliquid agere potest materia. ¶ Et quemadmodum cum multa accipiat in sese materia, nihil tamen ipsa cuiquam donat: ita econtrario omnipotens deus cum omnia donet omnibus, ómnibúsque rebus suum esse instillet, & cæteras perfectiones omnes dispenset, nihil tamen ipse à quoquam accipit, neq; accipere potens est. Est ergo materia, omnium entium imperfectissima, à deo quàm longissime distans, & nihilo atq; non enti vicinissima, neq; vicinius quicquã nihilo potest imaginari homo, aut deus fabricare. Imo non ens simpliciter dicenda est, & non ens in actu, sed tantum ens in potentia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

1. Cor. 12

CAPVT OCTAVVM.

¶ Quomodo deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectissimam rem illum creare.

Questio.

CVm autem inter agens & effectum oporteat esse similitudinẽ, forsitan mirum cuiquam videri poterit, quẽadmodum deus perfectissimus atq; purissimus actus & forma simplicissima, aut potuerit aut voluerit hãc impurã potentiam creare. Nam inter infinitam & puram formam, & finitam potentiam nihil actus habentem, nihil apparet similitudinis. ¶ Soluitur autẽ ista dubitatio hoc pacto, quoniam materiam non per se creauit deus, quasi ens aliquod per se subsistens aut quasi hoc aliquid, sed concreauit potius

Solutio quæstionis.

cum re naturali,cuius in creatione erat materia,fecitq; eam deus esse sub forma,quam in se recipit,sub qua quodãmodo esse habet, atque ita etiam quodammodo Deo assimilatur, quatenus est sub forma ipsius rei naturalis cui ipsa substernitur. Neque simpliciter creatura dicenda videtur, neque simpliciter creata, sed potius concreatura siue concreatum aliquid cum re naturali. ¶ Ex quo consequi videtur satis manifeste, quod ab initio conditionis rerum Deus materiam non fecerit neq; creauerit absq; formis substantialibus, sed omnem materiam sub aliqua certa forma produxit, cœlestem quidem materiam sub forma cœlorũ, elementarem vero sub forma elementorum,tametsi formis vlterioribus,per subsequentes sex dies diuinæ operationis,postmodum fuerit completa.Ex hoc etiam patet,materiã non posse sine forma secundum naturam existere, neq; esse possibile, vt materia omni prorsus forma sit nuda atque spoliata, neque vna vnquam posse spoliari,nisi adueniẽte altera.Imo neque deum hoc posse (vt materiã videlicet sine forma creet,aut concreatam per se seruet,absq; omni forma)probabilis quorundam sententia est. Aiunt enim, à quo omnis forma aufertur,ab eodem similiter omne esse auferri,cum forma sit,quæ dat esse rebus. Aliis contra sentientibus,deo non esse impossibile,quod naturæ possibile non est, sed potuisse deum & ab initio sine forma creasse materiam, & etiã nunc eam sine omni forma seruare,licet sub forma creatam. Vtra vero sententia sanior debeat haberi,nostro non stat iudicio, quapropter vtramq; in sua probabilitate relinquimus. Diuersa opinio.

¶ Nemo vero existimet deo perfectissimo indignum,quod tam vilem rẽ creare voluerit,quæ sit nihilo vicinissima.Imo vero hac in re admodum magnificauit potentiam suam qui est omnipotens,dum eam sic demonstrat validam, vt possit etiam in vltimum illud & imperfectissimum, quod à sua essentia quàm longissime distat,attingens à fine vsq; ad finem fortiter,id est,à perfectione naturæ angelicæ,vsq; ad imperfectionem huius prope nihili.

CAPVT NONVM.

¶ Nulla creata virtute fieri posse materiam, sed in omni actione naturali eam præsupponi.

Dictum Aristotelis notandum.

NVlla vero est tam potés creatura, quæ possit creare vel minimam quantitatem materię. Infinitæ enim hoc est virtutis tantum, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quemadmodum innuit Aristoteles, cum ait, ex nihilo nihil posse fieri. Nam si creatura aliqua materiam primam faceret, necesse esset illam ex nihilo fieri, sicq; creari. Nō potest autem creatura creare, neq; ex nihilo quippiam efficere. Potest enim creatura cum influxu dei cooperante, rem quæ aliqualis est in potentia, efficere vt talis sit actu, quemadmodum ignis ex ligni materia, quæ est in potentia ad formam ignis, potest facere ignem actu, introducendo in eam, formam suæ formæ similem. Cæterum quod in potentia nō est, creatura facere non potest vt potentia sit. Hæc ergo causa est, quare cum agens naturale aliam rem naturalem possit efficere, quemadmodum de igne alium ignem producente iam monstrauimus, materiam tamen producere non potest; quoniã maioris potentiæ est hoc, quàm illud. In omni itaq; actione quæ fit à re naturali, præsupponitur materia in qua forma suscipiatur quemadmodum & omnis artifex, non nisi ex materia quicquam efficit, neque item agens naturale quodcunque. Quemadmodum ignis nunquam nisi ex præiacenti materia ignem facit. ¶ Sicut autem diximus de creatione, ita & de annihilatione dicendum est. Rem enim quæ actu est aliquid, potest agens naturale efficere, vt talis actu non sit, hoc est, potest formas rerum destruere atque expellere, non potest autem efficere vt res potentia talis non sit. Illud enim (nempe formam expellere ex materia) finitæ virtutis est: Hoc vero (scilicet materiam in nihilum redigere) infinitæ, quæ nulli competit creaturæ. ¶ Quin & illud probabilior tenet sententia, non posse talem aliquam creaturam à deo, licet potentissimo creari, cui virtus illa competat creãdi siue annihilandi: neq; virtutem hanc vlli creaturæ quantumuis nobilissimæ, siue creatæ siue creandæ communicari posse, sed eius solius omnipotétiæ conuenire. Solus est deus in cœlestibus sursum habitans, qui potuit vniuersam hanc mundi machinam & molem permaximam, ex nihilo & materia nusquam præinuenta creare, & eandem potest cum voluerit etiam nunc vsq; in nihilum redigere. Subest enim illi, cum voluerit, posse.

Sap. 12.

CAPVT DECIMVM.

¶ Ex materia ingenerabili & incorruptibili secundū sese, transitur ad diuinitatis consyderationem.

Meditari hoc in loco possumus, quàm sit stabilissimus in sua essentia Deus, actus purissimus & perfectissimus, ipsúmque suum esse infinitū existens, si sic permanet stabilis, quantum ad se attinet, imperfectissima ista materia, quæ à Deo est longissima, & nihilo vicinissima, sola sic eam conseruante diuina voluntate. Tametsi enim secundum formas tam substantiales quàm accidentarias plurimum ipsa varietur accidentaliter, in se tamē essentiali mutatione & intrinseca manet prorsus inuariata, neque corruptioni est aut generationi, vt cætera corpora naturalia inferiora, subiecta, adeò vt ab initio creationis rerum, de immensa illa mole materiæ, sub qua creata fuerunt cœlum & terra & quæ in eis sunt omnia, nulla materiæ illius particula ne minima quidem deperierit, actione naturalis agentis, quemadmodum neque minima particula adiecta est, eadē virtute. Idque non ob aliud, nisi quod secundum suam existentiam vel non existentiam, soli subsit diuinæ voluntati: agentibus vero naturalibus, non nisi secundum formarum & accidentium transmutationes, est subiecta. Quantumuis enim humana potentia sæuiat, quantumuis ad perditionē omnimodam conetur, nunquam vsque ad annihilationem pertinget. Poterit quidē efficere vt moriatur homo, & quæ materia erat hominis iam esse incipiat materia cadaueris: deinde & hoc poterit, igne adhibito, cadauer ipsum in cinerem atque puluerem redigere. Verum etiam si mille syluas in vnius consumptione cadaueris adhibeat, adhoc nequaquam pertingere valebit, vt puluerē annihilet. Dispergere quidem poterit in aerem, aut in aquam aut in terram abdere: facere autem vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute sua & consilio non poterit. ¶ Atque hinc rursum ratio humana consyderet, si omnis creata virtus aduersus ipsum quod est omnium vilissimum non possit præualere, quódque est nihilo proximum ad nihilum non potest reducere, is qui est actus purissimus, forma perfectissima, esse infinitum atque plenissimum, quíque est à nihilo in infinitū elongatus, Deus omnipotens quàm sit prorsus creatæ omni

Alia cōtēplatio.

virtuti ſubtractus, & quàm aduerſus illum omnis creata virtus, etiamſi millecuplo augmentetur, omnino nihil preualere poſſit.

CAPVT VNDECIMVM.

¶Conſurrectio in viuificum Dei affectum, ex præcedẽtium contemplatione mirabilium.

Tibi ergo ſoli domine Deus, debetur creationis honor & gloria. Tu ſolus non eges quopiam, vt tibi præparet
Gen. 1. in tuo opere materiam. Nihil erat mũdus, & ſolo eum verbo ſuſcitaſti, prodijtque de nihilo hæc ampliſſima creatura.
Luc. 21. Sed nec quiſquam eſt, qui nobis poſſit auferre vel pilũ de capite, vt in nihilum pereat, pręter te, qui ſolus es poteſtatem habens creandi & annihilãdi. Quare ergo pijſſime domine,
Mat. 10. timebimus vllam huius mundi poteſtatem? cum nec animam interimere, nec corpus annihilare valeant. Vnum hoc tu domine reliquiſti impijs perſecutoribus, vt poſſint animam te ſitientem ab inimica fœdiſſimáque carnis huius moleſtia ſeparare. Quo quid poſſit homini te vere agnoſcẽti gratius euenire? Cæterum, neque corpus neque animam creata vlla poteſtas annihilari poteſt. Igitur in te domine ſperantes, tuóque validiſſimo fulti auxilio, nullam omnino mundi huius pertimeſcimus quantumuis præcellentem poteſtatem, illud firmiſſime ſciẽtes, quoniam tua virtus ſuperuincit in immenſum, ſed confidenter in doctrina benedicti
Tit. 2. filij tui perſtamus, expectantes beatam ſpem, & aduentum tuum glorioſum, ô maxime deorum Deus, quem ipſe repromiſit nobis.

CAPVT DVODECIMVM.

¶De forma vt eſt alterum principium rerum naturalium, & obiter de materia cœleſtium atque inferiorum, an eiuſdem ſint ſpeciei.

QVod ad materiam pertinet, res omnes cognatæ ſunt & ſecundum ſpeciem aut genus penitus indiſtinctæ. Siquidem in omnibus naturalibus, pręcipue inferioribus iſtis vna eſt eademque materia. Nam de materia cœleſtium corporum, propter ipſorum incorruptibilitatẽ dubitari ſolet, ob hoc potiſſimum, quod non videatur cœleſtium corporum materia eſſe alienarum impreſſionum ſuſceptiua, neque videtur trãſire de forma in formam, ſed per-

petuo sub eadem forma, eisdē dispositionibus, permanere: quod longe est à materia corporum horum inferiorum, elementarium atque mixtorum. Qua ratione permoti opinātur quidam, distinctionem esse ponēdam specificam vel genericam, inter materiam cœlestium ingenerabilium & incorruptibilium, & inter materiam elementorum atque cæterorum mixtorum generabilium & corruptibilium. Alijs econtrario dicentibus, non esse ponendam distinctionē vllā talem, siue genericā siue specificā, sed omnem materiā eiusdem esse rationis: alijs dicētibus, illam cœlestis materiæ intransmutabilitatem nō ex ipsa sua natura prouenire, sed ex conditione & virtute formarum in ipsis inhabitātium, quibus tantam Deus naturæ virtutem cōtulit, vt nullam extraneam impressionem patiantur materiā in qua creatæ sunt, suscipere, neque de forma in formam transire: quemadmodum in rebus quoque naturalibus videmus, quasdam ex sua natura ad annorum centenarios perdurare, secundum formam inuariatas, cum aliæ breuissimo intereāt spacio, quod non dubium est ex formarum prouenire varietate. ¶ Quāquam autem his modis de materia cœlestium & inferiorū diuersa sententia est, illud tamen vno ore astruunt omnes, rerum inferiorum omniū vnam eandémque esse materiā, atque ita quantum ad hanc, esse secundum speciem indistinctas. Cæterum, ipsa rerum abinuicem distinctio substantialis atque specifica, à formis est substantialibus. *Contrariæ opiniones de materia cœli.*

¶ Siquidem forma est, per quam res actu est, & in certā aliquam speciem redigitur, quæ ex materia prorsus indeterminata est, & in potentia ad quodlibet. Forma itaque in materia suscepta & producta, cum ea pariter rem vnam substantialiter componit, & materiæ quodāmodo esse communicans accidentaliter, & composito dans esse substātialiter & essentialiter. Ab anima enim rationali habet homo, vt homo sit, materia vero prima, tātū hoc, vt materia humana sit. *Quid forma*

CAPVT XIII.

¶ Ex massa ceræ & impressione sigilli per analogiam declaratur formæ officium.

Vt autem clarior fiat formæ cognitio, analogiā quādam & comparationem assumimus ceræ & formæ sigilli, per quam vtcunque comprehendi poterit for- *Analogia.*

mæ officium atque natura. Sicut enim massa ceræ ex se nullam habet imaginem aut formam, sed iuxta sigilli variam sculpturam nata est suscipere diuersas formas, siue hominis siue leonis imaginem, siue alterius cuiuslibet animalis, dum tamen sub vna qualibet est, pariter nequit esse sub alia, nisi prior abijciatur, vt cum in cera impressa est leonis imago, non potest in eam introduci hominis imago donec abijciatur prior leonis, successiue tamen indifferenter quamlibet suscipere potest impressionem. Ita sane materia, ex sese ad omnem prorsus formam indifferens est & indeterminata, iuxta autem agentis supra ipsam dominium obtinentis naturam, impressionem recipit formæ. Iuxta autem formæ varietatem, esse varium suscipit. Forma vero esse accidentariũ dat materiæ, & eius indifferentiam suo aduentu sic stringit, vt pariter secum aliam suscipere nequeat. Quod quidem de formis vltimis debet intelligi. Nam inconueniens non est plures formas substantiales simul eidem inesse composito, cum ambæ non vltimæ fuerint, aut etiam cum altera fuerit non vltima. Quemadmodum forma corporeitatis, secundum eos qui eam distinctam ab vltima forma in omnibus corporibus ponunt, simul est cum anima rationali, & secũdum eorum sententiam qui tres animas distinctas reponũt in homine, simul sunt anima vegetatiua sensitiua & rationalis. Formas autẽ vltimas, impossibile est eidem simul inesse, cuiusmodi sunt forma hominis, equi & asini, forma ignis & aquæ. Successiue tamẽ potest quaslibet formas quãtumuis contrarias æque recipere, modo adsit agens quod formam introducat, alia quæ prius inerat expulsa.

CAPVT XIIII.

¶ Quomodo forma esse aut non esse dicenda sit.

Rursum & illud in proposita analogia aduertendum est, quòd sicuti figura illa aut forma quæ in ceræ massa per sigilli impressionem relinquitur, non apparet esse in sigilli imprimẽtis sulptura, ita forma cum det esse rei naturali, ipsa tamen non hoc esse dicitur, quod composito donat vt sit, quẽadmodum (exempli gratia) donat homini anima rationalis, vt homo sit. Ipsa tamen homo nõ dicitur, neque est. Imo forma cum det esse rebus, ipsa tamen non tam esse per se, quàm coexistere vel inesse dicenda videtur.

Non enim eſt forma, eo modo quo hoc aliquid,ſiue compoſitum naturale eſt,aut quaſi per ſe ſubſiſtens,ſed tanquam inexiſtens,quẽadmodum de accidente dici ſolet, quod eius eſſe ſit ineſſe. Accidens enim quodlibet eſſe dicitur, nõ quia ipſum per aliquid eſt,quomodo res naturalis, per formam eſt:ſed magis quia per ipſum, ſubiectum cui ineſt, aliquale eſt.Sic etiam ſubſtantialis forma,eatenus eſt, quatenus per ipſam res naturalis eſt,non quatenus ipſa per aliquid eſt,vt magis proprie dici debere videatur ipſa ineſſe rei, aut rem informare,quàm ſimpliciter eſſe.Loquimur de formis pure naturalibus,& quę nullam habent per ſe ſubſiſtentiam.Rationalis etenim anima,quatenus per ſe ſubſiſtens à corpore ſeparatim poteſt permanere,eatenus per ſe ens nõ ſolum inexiſtens,recte nominari poteſt. Et formę illę immateriales angelicę,per ſe entia, & quidem nobiliſſima entia ſunt. Super omnia vero forma illa puriſſima, & actus pfectiſſimus atque ineſtimabilis, ens primum eſt atque ſupremum,imo totius eſſentię plenitudo,non per ſe tantum fœliciſſime ſubſiſtens,ſed omnium inſuper rerum eſſentias, in ſuo eſſe pleniſſimo,benigniſſime continens atque concludens.

CAPVT XV.

¶Comparatur forma aliquatenus cum Deo ſecundũ ſimilitudinem & vicinitatem.

QVemadmodũ vero ſupra diximus de materia, quod à Deo quàm longiſſime diſtet, & pene nihil habeat cum illo ſimilitudinis, ita econtrario de forma videtur,eam nimirum eſſe Deo adſimilem, Deóque vicinam, cum ſit etiam ipſe forma quędam perfectiſſima,& actus puriſſimus.Neque difficile fuerit ei qui recte intellexerit ſupra poſitam materię ad Deum comparationem,quę ſecundum diſſimilitudinem fiebat,formę quoque ad Deum per ſimilitudinem applicare.In omnibus enim ijs comparari forma ſecundum ſimilitudinem cum Deo poterit,in quibus materia diſſimilis fuit declarata, tametſi in immenſum ſemper excellat diuina perfectio, & in infinitum ab ea deficiat formę ſimilitudo.Non fuerit autẽ inutile, ad formę clariorem habendam notitiam & potiſſimum ad Dei perfectiorem aliquanto habendam cognitionem,adinuicem iſta comparare, & in quibus ſimilitudo ſit atque etiam diſſimilitudo oſtendere.

¶Deus itaq; sicuti actus purus est & simplicissimus ex materia nõ compositus, ita & forma rei naturalis actus purus est & simplex, ex materia non compositus. In hoc tamen à Dei perfectione deficit, quoniam cum materia quæ est potentia pura, cõmunicat atque societatem habet, in ea inhabitans & cum ea pariter rem naturalem componens, cum Deus nullam omnino potentiam secum admittat, neque cõpositionem sciat. ¶Rursum quemadmodum Deus summe actiuus est omnia operans in omnibus, quatenus actus purissimus & perfectissimus atque infinitus, ita forma omnis substantialis, virtutem habet agendi, operatúrque in corpore omnia quæ sunt rei quam constituit conuenientia. Verũ in hoc deficit, quòd limitata sit eius actiuitas, vt non quemlibet possit effectum indifferenter operari, sed tantum quæ rei conueniunt quam componit· cum Deus infinita & illimitata sua virtute operetur omnia in omnibus, & nulla omnino sit actio, quæ ab eius non emanet immensa virtute. ¶Iterum in hoc cum Deo conuenit, quoniam principium actiuum existens, pati non potest, neque aliunde quicquam suscipere. Sic enim forma principium tantum actiuum est non autem passiuum, quomodo materia, tãtum passiua est, non autem actiua. Neque ipsa alias nouit in se formas, potissimum corporeas suscipere, neque secundum eam res naturales patitur. A diuina tamen perfectione adeo deficit, vt etiam ad corruptionem, cōtrariante virtute perueniat, cum eam prędominari cõtigerit. ¶Amplius quẽadmodũ Deus esse donans rebus, & omnia omnibus elargiens, nihil ipse recipit, neque recipere potens est: ita forma substantialis cum esse donet rebus, atque ipsi etiam materiæ, & omnia in eis quæ conueniunt operetur atque elargiatur, ipsa tamẽ à materia vicissim nil recipit. In hoc tamen deficit, quoniam ille omnia largitur omnibus, hęc autem suo tantum composito atque etiam peculiariter, quantum ad materiam, nullum illi donat esse intrinsecum, cum Deus rebus omnibus hoc ipsum donet, quod substantialiter sunt. ¶Et Deus quidem nec recipit aliquid ab ijs quibus benefacit, neque commodũ vllum accipit. Forma vero in materia, vt in domo necessaria inhabitat, & ea vtitur vt officina, extra quã prorsus nec existere possit, neque quicquã operari, nihilo certe *amplius*

quàm materia ipsa sine forma. Patet ergo, quemadmodum forma Deo sit adsimilis, eique secundum qualemcunque similitudinem tametsi deficientē, vicina possit demonstrari.

CAPVT XV.

¶ Quemadmodum materia dicatur appetere formam, tam absentem quàm pręsentem.

Svperest nunc, de mutuo amore atque appetitu materię ad formam, & formæ vicissim ad materiam vt aliquid dicamus. Neque enim nihil huius rei cognitio, Dei gloriam magnificabit. Aduertendum ergo est, quod sicut rationalibus creaturis Deus appetitum dedit rationalem quæ voluntas nominatur, per quam ea quę secundum rationem sibi cognoscunt vtilia appetunt, absentia desyderando, pręsentia amando, ea vero quæ inconuenientia fugiunt, absentia detestādo, & de pręsentibus tristando: Brutis vero animantibus appetitum sensitiuū, quo ea quæ per sensum vt commoda apprehendunt, prosequerētur, itidem & incommoda fugerent, sic rebus naturalibus sensu atque ratione carentibus, naturæ author Deus naturalem quendā instillauit indiditque affectum siue appetitum, atque desyderium quo res quælibet naturaliter suam perfectionē appetit, atq; id quod sibi secundū naturā cōueniens est, diligit, ita vt si adsit, in eo cōplaceat, & velut oblectet: si vero absit desyderet, atq; ad ipsum acquirendū, quantū ex se est, tēdat atq; conetur. Quēadmodū aqua, naturaliter frig⁹ desyderat, & locū deorsum. Et quidē vbi pręsens adest frigiditas, oblectatur & gaudet in ea, eámq; quoad valet seruare conatur. Si forsitā abfuerit, ab extrinseco nimirū agēte expulsa, nō quiescit donec illā rursum in sese recuperet. Sic lapis si in naturali est loco, quiescit & oblectatur in eo sine violētia. Si vero extra illū alibi detineat̄, desyderabit nihilominus eundē, & ad eū quantū ex se est conabitur vt tēdat atq; pueniat, móxque vbi forte impedimētū ipsū detinēs fuerit subtractū, illuc motu festinabit, quo prius tēdebat desyderio. ¶ Hoc modo imperfectū omne (vt diximus) suā amat perfectionē, & illud appetit atq; desyderat, à quo habet pfici. Quapropter, cū ex supradictis euadat manifestū, materiā accipere suā quādam pfectionē à forma, per quā nimirum eius infinitas finitur, & indifferētia stringitur atq; limitatur, & à qua esse accipit

Appetitꝰ varius.

accidentarium & accidentarias alias dispositiones, quibus suo quodã modo perficitur, non est difficile intelligere, quo modo materia formam appetat ac diligat, ita vt absentem desyderet atque ad eam tendat: pręsentem vero amet, inque ea complaceat, nempe vt id quod imperfectum est, suam appetit perfectionem.

CAPVT XVII.

¶ Quemadmodum forma appetat materiam.

CAEterum, quomodo forma perfectior, materiam rem imperfectissimam ac nihilo vicinissimam appetat, mirum forsitan cuiquam id videatur. Oritur autem hęc admiratio ex humani cordis peruersitate. Sic enim vani sũt filij hominum, vt non ament neque desyderent nisi eos à quibus emolumenti aliquid sperent. Neque nisi vilem hunc nouerunt & mercenarium amorem, quo materia formã & inuicem se filij huius sæculi amant. Nimirum vilissimis rebus & infimis (materiæ, & crassis carnalibus) vilis eiusmodi & infimus competit amor. Cæterum, est præter illum alius amor longe nobilior, quo perfectum omne imperfectum amat atque desyderat non vt ab ipso accipiat aliquid, sed in hoc magis vt ipsum perficiat. ¶ Et sic sane forma gaudet egenti atque nudæ materiæ, quod ab optimo creatore accipit gratis, libenter elargiri, quasi intelligat bonum quo cõmunius, eo melius ac perfectius esse. In hoc enim diuinæ lar-
Psal. 15. gitati multum assimilatur, quæ nos nõ ob nostra diligit (siquidem bonorum nostrorũ ipsa nõ indiget) sed ob seipsam potius diffundendam, suámque immensam bonitatem in nobis communicandam. Quanquam ex supradictis constet, materiam etiam formæ esse necessariam, & maximo omnino vsui, vt in ea habitet, & quasi in officina omnem suã operationem operetur atque seruet, vt hac quoque ratione ipsam merito debeat expetere, quemadmodum non solum fœmina appetit virum sed econuerso vir etiam, licet perfectior, fœminam.

CAPVT XVIII.

¶ Proponitur quæstio de rationali anima, an etiã ipsa materiam appetat.

VErum, quantum ad hanc rem attinet, peculiaris quędam dubitatio de rationali anima (quę forma substã-

tialis est hominis) moueri rationabiliter potest, num etiam ipsa, vt cęteræ substantiales formę, à materia inseparabiles, materiam appetat naturaliter. Videtur enim & ratione & authoritate monstrari, quod ipsa magis odio debeat erga corpus affici, in quo inhabitat. ¶ Ratione quidem sic. Omnis enim res, naturaliter in eo magis statu esse desyderat, in quo sibi melius esse sentit, & in quo operationes sibi conuenienter magis debite magísque rite possit exercere. Rationalis autem anima, per corporis huius crassitiem ita obuoluitur, vt operationes suas nobilissimas quas habet, nēpe intelligere & velle minus recte possit exercere, quàm si ipsa à corpore foret separata. Sic enim anima rationalis corporis crassitie impeditur, quomodo oculus alioqui recte dispositus, pellicula obuolutus clare rem ipsam cernere nequit. Iuxta illud sapientis, Caro quę corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Videtur ergo anima naturaliter desyderare magis, vt à nube carnis huius separetur, quàm vt ei coniungatur. Neque pręsens corpori videtur in eo posse oblectari, neque absens ipsum desyderare, quod in pręstantissimarū suarum operationum exercitio sibi nouit prębere impedimētum. ¶ Rursum, videmus formas illas immateriales spiritus cœlestes materiam non appetere. Videbitur ergo & anima rationalis, tametsi forsitan in materia oblectetur donec in ea inest, cum tamen fuerit separata, iam illis modo quodam per se subsistendi assimilata, non vltra ad materiā trahi desyderio. ¶ Accedit his, sanctarum scripturarū authoritas sanctorúmque patrum testimonia. Beatus enim Paulus dissolui cupit, & corpore magis exui, vt Christo domino possit coniungi. Et idem ipse de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorem, atque alio rursum, in hoc corpore grauatus ingemiscit, sciens quoniam si terrestris ista domus corporalis huius habitationis per mortem dissoluatur, domum habiturus sit à Deo non manu factam. id est, gloriæ æternę accepturus mansionem. Sancti quoque patres, corpus istud quod circunferimus, carcerem siue ergastulum & exilij locum, atque alijs huiusmodi varijs nominibus nominandum putauerunt. Nemo vero est, qui non de ergastulo & loco carceris libenter velit liberari, neque liberatus quis-

[Marginal notes: Quæstio de anima rationali ĩ materia. — Phi.1. — Ro.7. — 2.Cor.5.]

quam ad locum eiuſmodi quęrit redire. Videtur ergo anima quæ in corpore eſt vt in carcere, nec in eo debere oblectari, neque ipſum abſens deſiderare.

CAPVT XIX.

¶ Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantum ad appetitum materiæ.

PRo ſolutione autem huius dubitationis ſciendum eſt, diuerſitatem eſſe (quantum ad hanc rem) inter formas prorſus immateriales & quæ prorſus cum materia componi non poſſunt, cuiuſmodi ſunt ſpiritus angelici, & inter animam rationalem, quæ tametſi non ita ſit materialis vt cæteræ corporeæ, quæ extra materiam nō poſſunt ſubſiſtere, eſt tamen eatenus materialis, quatenus ex ſua natura habet, vt cum materia quid vnum(nempe rem naturalem) poſſit conſtituere. Quæ enim prorſus immateriales ſunt, & cum materia componi non poſſunt, his procul dubio nullus ineſt ad materiam appetitus. Quorſum enim appetitus eſſet rebus à natura datus, qui nunquam poſſet impleri? ¶ Anima tamen rationalis, quoniam ex ſua natura hoc habet vt cum materia ſimul rem poſſit componere, & quidem rem inter res omnes naturales nobiliſſimam, nempe hominem, iccirco dubitandum non eſt, quin ad materiã habeat naturalem appetitum, ita vt & abſentem deſideret, & præſentem amet. Tametſi enim videatur anima rationalis ſeparata aliquatenus cœleſtibus ſpiritibus ſimilior, dum per ſe ſubſiſtat extra corpus, eo quod tunc ſine materia ſit, atque ita forſitan perfectior in eo ſtatu videri poſſit, ſeparata exiſtens, quia tamen ab optimo conditore non ſeparatim ipſa, neque per ſe, neque propter ſe creata eſt, ſed in corpore propter hominem ipſum totum, vt ipſa videlicet cum corpore hominem componeret(partes enim propter totum ſunt, & non propter partes totum) iccirco ſuæ conditionis memor, ſemper corpus deſiderat & amat. Lõge vero diuerſum eſt de formis illis cœleſtibus, quæ neque in materia creatæ ſunt, neque ad ſimul cum alio rem aliquam componendam, ſed vt per ſe ſubſiſterent, conditæ ſunt ab initio.

Differentia animę rationalis à formis aliis immaterialibus.

CAPVT XX.

¶Soluitur proposita superius obiectio, & quo modo carnis corruptionem odio habeat anima, non corpus ipsum, declaratur.

A D ea vero quæ in contrarium obiecta videntur, responderi debet, ea procedere contra corruptæ carnis miseriam, quæ non ex ipsa conditione primæ materiæ, neq; ex corporis natura, sed per accidẽs ex primi parẽtis inobediẽtia, in ipsum corpus intrauit, & per ppagationẽ in omniũ posterorũ corpora deriuatur. Vnde quoties contra carnẽ vel corpus, in scripturis aut in patrũ scriptis fit exclamatio, non contra ipsam corporis naturã, neq; aduersus corpus ipsum per sese, sed aduersus corruptionem & peruersitatẽ & multimodã miseriam in carne humana post peccatũ inhabitantẽ, intelligi debet indignatio. ¶Vnde nõ simpliciter corpus, sed corpus quod corrũpitur, Sapiẽs dicit aggrauare animã. Neq; Paulus à corpore simpliciter vult liberari, vt ipsum nunquam recipiet, sed à corpore mortis huius, id est, à corpore vt nũc est, hoc est, ab ista miseria multimoda, quæ in corpore adhuc inhabitet. Neq; Paulus dissolui cupit à corpore, vt corpus nunquã velit recipere: neque sic ingemiscit in hoc corpore, vt prorsus velit expoliari, & corpore omnino priuari: sed ad hoc vult corpore exui mortali & misero, eóq; ad tempus permanere priuatus, vt absorbeatur mortalitas à vita, & recipiat aliquãdo ex dei munere gloriosum, quod fœtidum atq; sordidum olim deposuerat. Sap. 9. Ro. 7. Phi. 1. 1. Cor. 5.

¶Sic etiã corpus istud, in eo statu miseriæ quo nunc est, obscurũ, crassum corruptibile & tardũ, recte carcer nuncupatur insuper & ergastulum, & locus laboris atq; exilii. Quia donec in eo secundum statum in quo nũc est anima inhabitat, magni laboris opus habet in prauis ipsius cupiditatibus refrænandis atque expugnandis, propter corruptionem quæ ex prima inobedientia in ipso inhabitat. Verum hæc omnia nihil aliud probant, quàm animam merito carnis istam corruptionem & omnem quæ ex corruprione est miseriam, detestari, Non autem consequitur, quod per se corpus ipsum odio habere aut detestari debeat.

¶Similiter & quod de impedimẽto dicebatur à corpore in animã veniẽte, ad corporis miseriã & crassitiẽ referri debet.

1.Cor.11. Cum enim resurrexerit olim virtute diuina corpus hoc nostrum in incorruptione, in virtute, in subtilitate, in agilitate, cæterísque perfectionibus, omni crassitie atque imperfectione ex dei dono deposita, nullum erit animæ rationali
1.Cor.13. ab ipso impedimentum, quin in corpore posita eíque reunita glorificato, possit beatifica visione deum etiam facie ad faciem contemplari, & amore inæstimabili eo dulcissime perfrui. Et erit tunc quidem animæ plenum gaudium, cum ipsam carnem qua dum viueret homo velut ministra vsa fuerat, ad hanc gloriam apud deum bonis actionibus promerendam, sibi viderit in præmii quoque iucunditate consociatam, & gaudebit indubie videre in consolatione sociã, quã in labore vitæ habuerat ministram atque adiutricem. Ex his ergo manifestum relinquitur, quemadmodum rationalis anima æque atque cæteræ substantiales formæ, materiam appetat atque desideret.

CAPVT XXI.

¶De priuatione, vt est principium quoddam transmutationis rerum naturalium.

QVoniam autem (sicuti iam diximus) forma perficit materiam, & ad omnem formam est materia indifferens, penitus ex se indeterminata, adeo vt quælibet materia omnes omnium rerum formas suscipere per successionem nata sit, quanquam simul eas continere nequeat, Hinc fit, vt materia indeterminate quamlibet formam desideret & amet. Vnde & præsentem formam atque hospitatã materia amat, & seruare eam absque fastidio cupit, & tamen quoniam indeterminata est, eas quas non habet similiter desiderat, atque conatur habere, & genuino quodam natiuóque conatu ad eas tendit, cupítque de forma transire in formam, quasi hac ratione suæ quærens imperfectioni mederi. Atque ita fit, vt collaboret ad eius formæ quam habet destructionem, dũ aliam quærit quæ hanc est expulsura quã habet. Et licet non hoc per se intendat, consequens tamen est, vt adueniente forma alia, prior licet perfectior emigret, atque abscedat, atque ita per accidens, dum eam desiderat acquirere formam quam non habet, se ipsam priuat ea quã habebat. ¶Sane materia omnes pariter formas, si id fieri

possit, libens sustineret, optarétque (si fieri id posset) impleri simul omnibus, sed formæ plures se pariter non compatiuntur (de vltimis rerum formis loquimur) sicut nec pluriũ sigillorum impressiones, pariter in eadem massa coexistere valent. Atque ita adueniente vna, necessario pellitur altera. Atque ex his patet, quemadmodum priuatio formarum absentium in materia, earum videlicet quas ipsa nata sit habere & actu non habet, causa quædam sit, quare res transmutentur. & materia rerum naturaliũ de forma transeat in formam. Quam ob causam dixit Philosophus priuationem conari ad maleficium rei. ¶ Atque hinc est, quod vulgo priuationem tertium principium ponunt transmutationis rerum naturalium. Quia enim materia formis aliis substantialibus caret, quas nõ habet & nata est habere, hinc est, quod ad eas tendit desiderio quas non habet, sicque per se ad nouæ formæ acquisitionem ac proinde ad nouæ rei generationẽ tendit, per accidens vero ad prioris formæ amissionem, atq; ex consequenti prioris rei maleficium & corruptionem. Non debet tamen priuatio ista principium dici rerum naturaliũ, sed tantum principium transmutationis rerum naturalium. Non enim rem ipsam substantialiter componit, neque in re manet postquam generata est, sed quoties res aliqua generatur, priuatio illa abiicitur, quæ ad prioris maleficium machinata fuit. Quemadmodum cum in subiectum quodlibet habitus introducitur, priuatio eiicitur, cum nequeant opposita simul inesse eidem. Vnde cum principia rerum naturalium (vt supra patuit) res ipsas naturales debeant constituere atque substantialiter componere, manifestum est, priuationem non esse dicendam principium rerum naturalium. Transmutationis tamen earum principium, ratione suprapoſita poterit admitti.

Dictum Aristotelis notandum.

CAPVT. XXII.

¶ Quomodo intelligendum priuationem esse transmutationis principium, & ad rei maleficium conari.

Cum vero in præcedentibus diximus de priuatione, quod ipsa ad maleficium rei machinetur, & de materia quod conetur atque laboret ad nouæ formæ acquisitionem, sicque per accidens ad veteris expulsio-

nem, & rei perditionem, nemo ita intelligat (quemadmodum verborum facies forsitan prætẽdit) quasi priuationem dicamus vim aliquam habere agendi, per quam ipsa conetur & operetur rei naturalis corruptionẽ, aut materiam virtutem aliquam actiuam similem habere, ratione priuationis, per quã ipsa aliquid efficiat ad formæ vnius expulsionem, & acquisitionẽ alterius. Quo enim pacto priuatio ipsa (quæ ens verum nõ est, sed entis potius priuatio, & non existentia tantum formæ in subiecto apto eam habere) poterit vllam habere actiuitatis efficaciam? Sed & de materia iam supra declaratum est, agendi virtutem ei minime cõpetere, neque generare quicquã aut corrũpere, neq; destruere posse neq; producere. ¶ Quod ergo de priuatione dictũ est, eam ad rei maleficium machinari, intelligendũ est, secundũ occasionẽ. Siquidem priuatio formæ substantialis in materia ipsa est occasio, ob quã corruptioni res est obnoxia. Quod ex eius definitione facile intelligi potest, quæ est hæc.

Formæ priuatio est, non existentia eius in subiecto eam habere nato.

Quemadmodũ cæcitas, carentia est & non existentia visus in hominis oculo, qui aptus est potentiam talem in se habere. Hoc itaque modo, quoniam materia apta & nata est habere quamlibet formam, non tamen habet nisi vnam sub qua existit, cõstat, aliarum omnium formarũ in ea esse priuationẽ. Et quoniam sic quamlibet aliarũ æque habere apta est & nata, atque vnam hanc pro tẽpore inexistentem, hinc fit occasionaliter, vt quacunque virtute agentis naturale superueniente, si ipsam prædominari contingat virtuti formę ipsius quæ inhabitat, materia ipsa statim agentis prædominãtis impressionem acceptet, nullo vtique formæ prioris odio, sed ratione inexistentis priuationis, quoniã videlicet & formam istam quæ introducitur nòn habebat, & habere apta erat æque atque eam quam tenebat. Vnde propter hanc indifferentiam, iuxta virtutem prædominãtis agentis, semper ipsa materia parata est de forma transire in formam.

Cõparatio ad ꝓpositã rẽ accõmoda.

¶ Quemadmodũ ciuitas, quæ in medio duorũ regnorum posita neutri est addicta, sed quasi media & neutra ad vtrũque est indifferens, propter suam hanc indifferentiam fre-

quenter contrarios habet siue hospites siue dominos. Vtrumlibet enim regnorum illorum prædominari contigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & si alter ex regibus in eã ingressus fuerit, superueniens autem alter virtute superauerit, victorem suscipiet, pulso altero, non vtique prioris odio, sed ratione indifferentiæ, quoniam prædominatus est superueniens. Et quomodo hac in re dici potest indifferentia illa, causa esse & occasio expulsionis regis prioris, non tamen quicquam efficit neq; egit illa indifferentia, siue (vt ita dicã) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

CAPVT XXIII.

¶ An in materia corporum cælestium insit etiam supradicta priuatio.

DE cœlestium vero corporum materia dubitari potest, num habeat etiam ipsa huiusmodi in se priuationem. Si enim similem habere dicatur, videbuntur cœlestia corpora corruptioni quoque subiecta, cum sit ista priuatio principium transmutationis in rebus naturalibus. Vbi autem eadem est ratio, idem videtur consequi effectus. ¶ Quod vero ista priuatio in cœlestium corporum materia ponenda sit, eorum maxime sententiam consequi videtur, qui materiam ponunt eandem specie in cœlestibus, atq; in his inferioribus. Nam si vnius eiusdémq; speciei sit omnis materia, videbitur, quomodo inferiorum istorum materia ex sua natura est indeterminata & indifferens ad omnẽ formam, & quamlibet apta & nata habere, eam etiam quam nunquã habuit neq; est habitura. ita etiã cœlestiũ materiam aptã & natã habere quãlibet formã, atq; ita cũ aliis omnib⁹ careat præter eã quã habet, omniũ aliarũ in ea esse priuationẽ. Quod si admittatur, quæstio deinde fiet, quur minus sint obnoxia corruptioni cœlestia corpora quàm inferiora, & quam ob rem illorum materia nõ ita de forma trãsire possit in formam, quemadmodum materia inferiorum istorum.

CAPVT XXIIII.

¶ Soluitur quæstio proposita, & vnde cœlestibus corporibus sua sit incorruptibilitas monstratur.

PRopositæ vero quæstioni respõderi poterit, admittendo priuationem qualem diximus etiam in cœlestiũ corporũ inueniri materia, neq; tamẽ cõsequi, vt

materia ipsa ratione huius priuationis transire possit à forma in formam, ac proinde corpora ipsa cœlestia transmutationi quæ est secundum generationem & corruptionem sint obnoxia. Formæ enim substantiales cœlestium corporum, cum sint perfectissimæ in informando suam materiem, sic eam sua perfectione implent, & (licet ex se indifferentem) solidissima dispositione validissimisque qualitatibus stabiliunt, tâmque potentes sunt ad se seruandum in ea sub qua ab initio creatæ sunt materia, vt nullum sit agens naturale creatum tantæ virtutis, quod aduersus ipsarum aliquam possit præualere. Neque patiuntur in suam quã inhabitant materiam, vllam omnino extraneam impressionem vllo pacto repugnantem introduci, atque ita, propter formæ perfectionem fit, vt de forma in formam transire non possit materia. Et quidem rectius videtur ac rationi magis consentaneum, vt cœlorum impassibilitatem & incorruptibilitatem assignemus ex parte formę, quàm ex ipsa natura materiæ. ¶ Quod vt intelligatur clarius, suprapositam libet analogiam resumere. Ciuitas enim illa indifferens & neutra, quam capite 22. proposuimus, duorum regnorum velut mediam, tametsi ex se sit indifferens & neutra, & iuxta prædominantis regni virtutem, temporis successu, nunc huic nunc illi subiicitur, transitque de domino in dominum, potest tamen, si prępotentem admodum regem contigerit illam occupare, ita validissimis turribus, arcibus, castris, muris, vallis, & firmissimo præsidio muniri, diligentissima quoque adhibita custodia fidelissime obseruari, tã vtiq; potenter, sapienter, & valide vt spes vltra non videatur cõtrario domino aliquando se posse illius potentiæ præualere. Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primum erat indifferens & neutra, atque etiamnum quantum ex se talis permanet, per virtutem nimiam & fortissimam munitionem occupantis & prædominantis, facta est modo quodam eius iam regno & potestati addicta. Neque poterit vltra de domino transire in dominum, aut de regno ad regnum, non vtique ratione ipsius ciuitatis, sed ratione occupantis, cuius potentiæ nimiæ non videtur spes vt aliquando potestas contraria resistat. Sic sane & de cœlesti materia dicendum, propter perfectionem & potentiam formæ potentissimæ in informando, quæ illi data est ab ini-

tio, eam de forma in formam transire non posse, quoniam agens naturale deest, quod illi posit vel aliam imprimere, vel suam auferre.

CAPVT XXV.

¶ Soluitur superius obiecta ratio.

A Drationé verò quæ in oppositũ obiiciebatur, proponétem, vbi eadem est causa eundé etiam consequi effectum, respondebitur, non esse nisi occasionem similem in cœlestibus & inferioribus, cum priuatio (vt supradictum est) non sit vera causa per se effectiua ipsius transmutationis de forma in formam, sed tantum occasio, & causa sine qua non. Nisi enim in materia esset priuatio formarũ absentium & nisi eas esset apta habere quas non habet, nunquam de forma transmutaretur ad formam. Atque eatenus dicitur priuatio occasio esse, & causa tãtum sine qua non, ac consequenter principium quoddam transmutationis huiusmodi. Cæterum, huius trãsmutationis veram & efficiétem causam diximus esse agés naturale, quod prædominans, impresiones formæ inexistenti contrarias, & formę quam ipsum vult introducere cõuenientes imprimit in materiá, sicq; eam de forma transire facit sua actiua virtute in formam. ¶ Quanuis ergo eadem admittatur occasio transmutationis in cœlestibus atque inferioribus istis, non tamen est causa eadé. Non est autem necesse, quotiescunque eadem occurrit occasio, siue eadé causa sine qua nõ, vt idem ponatur effectus, quemadmodũ securis acuties occasio quædam est, & causa sine qua nõ sectionis ligni. Non enim secaret securis, nisi acuta. Non est tamé necesse, vt semper fiat sectio, donec est securis acuta, sed verã causam adesse oportet, & sectionem efficientem (hoc est, ipsum secantem) priusquam fiat sectio. Vbi autem defuerit secãs, quantumuis acuta iaceat securis, nõ fiet ligni sectio. Ita & in proposito, quia agens inueniri nullum potest, quod effectum eiusmodi producat in cœlesti materia, nempe trãsmutationem in formã aliam, nihil proficit occasio sola. Nihil enim prodesse valet præsentia causæ sine qua nõ, vbi defuerit causa quæ effectum ipsum operetur.

CAPVT XXVI.

¶ Quomodo vim nullam patiantur corporum cælestium materiæ, in eo quod de forma non transeant in formam.

obiectio

SEd videri forsitan poterit vim pati cælestium materia, & violẽter cohiberi à formis, ne transeat in formas alias. Cum enim ex sua natura dicatur materia cupere transitum de forma in formam, si ab hoc cohibeatur atque impediatur, videtur id non carere violentia. Apparet autẽ inconueniẽs admittere perpetuã talẽ in nobilissimis illis corporibus violentiam. ¶ Verum diligentius attẽdentes comperiemus cælestium corporum materiam prorsus nullam vim à suis formis perpeti, imo quietem bonam & stabilitatẽ cõgruam sic eam accipere. id quod suprapositæ analogiæ consideratio, facile monstrat per similitudinẽ. Quomodo enim ciuitas illa ex se indifferens & neutra, nullũ patitur violentiæ incõmodum, ex eo quod potens ille imperator sic eam sibi firmat munitionibus validis atque diligenti custodia, ad eum modum quem supra expressimus, imo magis quietem dulcem & bona commoda consequitur, dum à perpetua illa instabilitate liberatur, & stabili mãsione in ipsa habitantis imperatoris ornatur, ditatur, perficitúrque plurimum. Ita per omnem modum, nulla fit materię cælesti violentia, cum per nobilissimas formas stabili mãsione in ipsa inhabitantes, ab instabilitate eiusmodi liberatur, perfectissimis qualitatib⁹ & nobili dispositione semper plenissima, eo quod nobilissimarũ formarum sit habitaculum. Ex imperfectione enim est, quod ita instabilis existens materia, semper quærat de forma transire in formam. ¶ Neq; male puerorum cupiditati, materiæ hoc desiderium potest comparari, quas videmus nonnunquam ea quæ in manibus habent, siue cibaria siue alia quælibet proiicere, vt alia quę forte porriguntur item apprehendant. Neque raro panem aut carnes abiiciunt è manibus, vt lapidem aut carbonem aut aliud vile quippiam apprehendant. Quorum cupidæ instabilitati parentes bene consulunt, neque vim vllã eis faciũt, dum pro cibo quẽ tenent aliud nihil apprehẽdere eos sinũt. ¶ Sic sane & materiæ frequenter euenit, cum sua instabilitate semper transire gestiat, pro forma nobilissima & perfectioribus qualitatib⁹ sub quib⁹ stabat, formã imperfectiorẽ

Obiectionis solutio.

Instabilitas ex ĩperfecto est.

& viliores diſpoſitiones vti recipiat, cani illi Aeſopico non admodũ diſsimilis, qui pro carnis vmbra quæ videbatur in aqua maior carnis ſubſtantiam ſibi permiſit dentibus excidere. Huic verò inſtabilitati dum forma cæleſtis ſua perfectione medetur, nõ ſolũ vim non facit materię, verumetiam quiete bona eam perficit, & magno afficit beneficio. Canis Aeſopic⁹

CAPVT XXVII.

¶ Quemadmodũ corpora glorificata poſt reſurrectionem, ſub ſuis formis ſempiterna atque dulciſsima quiete requieſcent.

QVod autem nũc de materia & formis cæleſtium corporũ diximus, idem etiam de materia in hominibus glorificatis poſt factam reſurrectionem dicendũ videtur, nulla videlicet violentia eam à ſuo illo trãſitu in varias formas cohiberi, neq; violẽter detineri, ſed quiete ſumma atque dulciſsima ex immortalitatis dono, ſub ſuis quãque formis ita firmari atq; ſtabiliri, vt nullo amplius tranſitu perdere valeant quam habent, vel quam non habent acquirere. ¶ In hoc tamen eſt conſideranda diuerſitas, quod in cæleſtibus corporibus, formæ ipſę ex ſua perfectione naturaliter ita materiam quam informãt perficiunt atque ſtabiliunt, vt extraneam impreſsionẽ recipere non valeant. In hominib⁹ autem poſt reſurrectionem futuris glorioſis, non ipſa naturalis animæ virtus hoc præſtabit, ſed Dei voluntas & beneplacitum, ita vt in beatorum corporibus hoc ſit pręſtitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donum gratuitum, quod cæleſtibus orbibus ipſe naturæ author, ſecundum primam contulit inſtitutionem. ¶ Et quidem quod ad damnatos attinet, quos etiam neceſſe erit (iuxta ſacratiſsimæ catholicæ fidei confeſsionem) tuba canente, in ſuis corporibus ad iudicium & vltionem exurgere, ſi in eis ponamus violentiam perpetuam, nullum ſempiternũ videbitur inconueniens, illic nimirum, vbi horror & terror, nullus verò ordo inhabitat, vbi diuinæ voluntatis iuſtitia, violenta (quæ natura perpetuo non ſuſtinet) ſuæ diuinitatis potentia ad vltionem eis in æternitate ſuſtentabit. ¶ Cæterum, in corporibus beatorum glorioſiſsimo illo immortalitatis dono ex diuini conſpectus 1. Cor. 15. Iob 10.

cõsortio factis immortalibus dulcißima vtiq; pace & quiete suauißima nihil dubium est quiescere pauperculam ex se & egenam illam materiam, cum sua hospita rationali anima, cui vt in peregrinatione laboris olim fuerat ministra, ita in patria, dulcißimæ tũc beatitudinis erit socia. Si enim potest cælestis corporis forma ab institutione naturæ, suam quam inhabitat materiam in se stabilire, eámque in pace & quiete perpetua poßidere, poterit & hoc rationalis anima in deum iam absorpta, cũ plenitudinẽ acceperit inhabitantis in se diuinitatis, ex dei voluntate, eam videlicet quæ illi restituetur habitationem, stabilem sibi atque perpetuam seruare, sicque sibi firmo fœdere & solidißima colligatione connectere, vt vltra ab ea pelli non poßit. ¶ Similiter & in impiis, ad æternam exercendam vindictam, colligationem hanc faciet iustus ille vltor, vt perpetuis tormẽtis & suppliciis inæstimalibus, vltra à corpore anima, quantumcunque desiderauerit, separari omnino nõ poßit. Illis quidẽ ad gloriam æternam, vt ab ea ad quam semel admißi fuerãt beatitudine, non poßint excidere. His verò ad sempiterna supplicia vt cruciatib⁹ diabolo & ministris eius ab initio pręparatis, nunquam valeant abesse. ¶ Et hactenus quidẽ, quę de rerum naturalium principiis, ad omnipotentis Dei notitiam & gloriam conducere videbantur, pro nostra paruitate tractauimus. Proximum est, vt ad earum causas vtcunque explicãdas, altero libro, trãseamus, si prius in ipso libri huius termino, ex iis quæ diximus, laudis qualecunque canticum cecinerimus altißimo rerũ omnium domino, qui super omnia viuit benedictus in æterna sæcula. Amen.

¶ Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus considerationis Physicæ.

PSALMVS LAVDIS, AD CONCLVSIONIS terminum, primo & optimo rerum omnium principio.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Nõ est similis tui in diis domine, & non est secundum opera tua.

Tu solus inhabitas æternitatem cum vnigenito tuo, in sancto spiritu semper perfectus atque beatus.

Cælo tibi opus non erat, vt sederes in eo, terra verò & vniuersa quæ sunt in ea, quem tibi vsum prebere potuerũt qui rebus nullis indiges?

Quia voluisti, quãdo voluisti, sicut voluisti, ita verbo dixisti, & surrexit vniuersa hæc machina, magna nimis.

Ecce non est in omnibus gentibus vir industrius, aut potẽs artifex, vt suscitet de nihilo, vel puluisculum terræ.

Tu autem ex nihilo fecisti, quæcunque nostris sunt obiecta sensibus, molem magnam valde.

Sub materia, non ex materia constituisti hæc omnia, suum cuique pondus librans.

Materiâ quidem cognata erant, & indiuisa, formarum autem varietate separasti ea.

Quam vnico opere demonstrare nequisti infinitã pulchritudinem tuam, variatis sic rerum speciebus, vti manifestam faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo sapientiæ tuæ, dum sic diuersissima natiuo nectis amore.

Et quæ per sese inimica vidẽtur, tuo iussu, inseparabili sunt conglutinata dilectione.

Vere magnꝰ es tu, & faciẽs mirabilia, tu es Deus solus, creator omnium, creator cæli & terræ.

Tibi soli laus honor & gloria, tu es solus adorãdus, domine Deus noster.

Vt quid domine permittis alienis honorem tuum, & quare eũ præripiunt tibi creaturæ tuæ, quæ adorantur in terris?

Intende ad visitandas omnes gentes, & agnoscatur gloria nominis tui super omnem terrã, vt non deficiat laus tua de ore nostro in sempiternum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nũc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SECVNDVS PHYSICAE CONSIDERATIONIS de caußis rerum naturalium.

PRAEFATIO.

OMne quod creatum est, aliquam necesse est suæ existentiæ habeat causam, etiam angelica, ipsa, licet nobilisima creatura. Omnia siquidẽ quæ creata sunt, manifestum est ab eo qui ipsa creauit atque effecit, suum esse accipere, & suum effectorẽ suæ existentiæ causam habere. Necesse item est, ad finem omnia ordinari, propter quem creata sunt, & ad suam singula existentiam perducta. Atque ita quidem efficientem & finalem causas, omnia quæ sunt creata & visibilia & inuisibilia, spiritus & corpora, necessum est habere. Cæterum, res corporeæ, & naturales, præter supradicta duo causarũ genera, conspiciuntur & alia duo requirere. materialem causam dico ex qua constent, & formalẽ, per quam suam accipiant existentiam. Et de his quidem posterioribus, in priori libro quatenus principia sunt rerũ naturalium, cœptũ est determinari. propter quod non ita prolixa nobis præsenti hoc libro de eis facienda erit determinatio, nisi quãtum ipsa causalitatis ratio exposcet. De prioribus autem duobus, prolixior restat tracta-

Apo.1. ctus. Ad gloriam ergo eius qui est omnium causarũ prima atque nouißima, α & ω, principium & finis omnium, ex materia componens singula, & suis formis in sua existentia ligãs vniuersa rerũ istarũ, iam aggrediamur determinationẽ.

CAPVT PRIMVM.

¶ Definitio causæ, & quomodo ab occasione separanda causa.

Causæ definitio prior.

CAusa definiri solet, ad cuius esse consequitur aliud.

Qua definitione indicatur, omne illud esse alterius causam, quod ei quomodocunque dat esse, siue vt sit, aut à quo hoc alterum accipit quomodocunque vt sit. Quemadmodum (exempli gratia) ad Dei esse consequitur omnium esse creaturarum, id est, à deo omnia accipiũt vt sint, & Deus o-

mnibus esse donat, atq; ob hoc est deus omnium causa. Similiter res omnes naturales, à materia & forma accipiũt vt sint, & materia ac forma modo quodam dant rebus naturalibus vt sint, dum ex illla & per hanc necesse habẽt subsistestere, atq; ob id omnium rerum naturalium causæ sunt, materia & forma. Sic & finis quatenus agẽtem mouet ad operandum effectũ, quodammodo dat effectui vt sit, cum propter finem agens eundem operetur. ¶ Aduertẽdum est autem (quemadmodũ in libro priore obiter indicauimus) distingui solere duplicẽ causam, alteram proprie dictã. quam nunc definiuimus, & de qua principaliter loqui intẽdimus, cum de causis rerum facimus sermonem: alteram verò improprie causam nominatam, quæ est occasio siue causa occasionalis, aut causa sine qua nõ. Quemadmodum in ligno, siccitas vehemens occasio est ascẽsionis, inflammationis, & cõbustionis eius: & in stipula leuitas, occasio est facilis agitationis sursum: in globo rotunditas, occasio est facilis motus: in cultro, occasio bonæ scissionis est, ipsa eius acuties, atq; ita in similibus. Non sunt tamen hæ nisi occasiones talium effectuum & occasionales causæ (quod cũ diminutione dicitur) atque etiam causæ sine quibus non, hoc est, sine quibus effectus eiusmodi vel non fierẽt, vel non ita cõmode & facile fierẽt, quẽadmodũ nõ fieret, aut fieret, aut nõ facile fieret ligni accensio, nisi esset in eo siccitas: neque facile globus laterali motu agitari possit, nisi rotundus: neque recte scindere culter, nisi acutus, atque ita in aliis. Causæ tamen veræ non sunt, sed tantum dispositiones quædam, quas necesse est adesse, si agens ipsum & præcipua causa debeat effectũ operari, aut quæ vbi adfuerit, rectius ac facilius agens & præcipua causa suum effectum operetur.

Causa occasionalis nõ est vera causa.

CAPVT II.

¶ Quomodo in mortalibus vtile sit dinoscere causam ab occasione.

Est verò in moralibus diligentissime attendenda ista distinctio, vt nõ ꝓ occasione causa, aut ecõtrario ꝓ causa existimetur occasio. Multũ enim hæc distinctio valet ad peccatorum discretionẽ. Quemadmodum (exempli gratia) in scãdalo dato, quod est vera causa ipsius scandalizationis passiuæ, & in scandalo non dato

Quid scādalū datū & quid acceptū.

sed accepto, vbi op⁹ ipsum ex quo scādalizatur alter (quod scandalum acceptum nominant) non est causa scandalizationis passiuæ, sed tantum occasio: vera autem causa huius passiuæ scandalizationis est, ipsa praua voluntas eius qui ex eo scandalizatur sua prauitate, vnde scandalizari merito nec potuit nec debuit. ¶ Sic & in consideratione finis, distinguenda frequēter venit occasio & vera causa. Quemadmodum (exempli gratia) propter temporale præmium, actum aliquem sacrum faciendo, si præmium istud temporale, tātum occasio quædam est, & finis quidam occasionalis, & occasionale motiuum: sic verò Deus finis verus & vera causa finalis, non est actus ille malus vel illicitus. Sin tēporale illud præmiū vera est causa finalis, & motiuum præcipuum, non autem Dei honor aut gloria, indubie illicitus iudicabitur. Quapropter huius rei proderit exacta consideratio. ¶ Excluditur verò causa occasionalis à definitione suprapostia, per hoc quod non sic ad eam effectus consequatur, vt ipsi det aliquo modo esse. Nullo enim modo occasio dat esse effectui, sed tantum est dispositio quædā, qua mediante causa præcipua facit effectum esse. Quemadmodum ignis agens, dispositione & occasione siccitatis, facile inflammat lignum, & manus proiicientis globum rotunditate dispositum, facile agitat. Nemo autem dixerit siccitatem inflammare lignum, aut globum à sua rotunditate moueri.

CAPVT III.

¶ Alia ponitur causæ generalis definitio, ex qua speciales eliciuntur definitiones quatuor generū causarum.

¶ Solet etiam hoc modo causa definiri.

Causę altera definitio.

Causa est ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quam, res quæpiam efficitur, vel est.

Quæ definitio, dum sub quadruplici datur disiunctione, quatuor indicat causarum genera, id est causæ diuisionem in quatuor sub se contentas species. Diuiditur enim causa, in causam materialem, causam formalem, causam efficientem, & causam finalem. Nam ex qua, respicit causam materialem: per quam, causam formalem: à qua, efficientē: pro-

pter quam, finalem. ¶ Ex quibus facile colligi possunt singularum specierum harum definitiones.

Causa enim materialis est, id ex quo quippiam fit eo pacto vt insit.

Causa materialis.

Id est, principium naturale vel artificiale ex quo res naturalis vel artificialis fit, ita vt in ipsa maneat. Siquidem ex materia cum forma, res omnis componitur, res (inquam) siue naturę, siue artis. Vt ex ligni materia, cum forma ignis in eam introducta, fit ignis: Ex auro, per formam idoli infusam, fit idolum. ¶ Per quam, causam formalem respicit. Per eam enim & secundum eam, res dicitur esse substantialiter quod est, & in suo item peculiari esse per eam res conseruatur, vt per animam rationalem homo est homo, & per formam idoli, opus aliquod dicitur idolū. Quòd si forma aufertur, oportet & homini & idolo esse similiter, auferri, vt non amplius sit homo vel idolum, quod prius erat, donec inexisteret forma. Propter quod, ab Aristotele dicitur, Forma est species, exemplum, & ratio quidditatis, id est, essentiæ rei naturalis. Sic enim ille solet essentiam rei exprimere. Species quidem, quia per eam res in certam speciem constituitur, atque arctatur, quemadmodū in priore libro latius tractauimus. Exemplum. Quoniam secundum formam, res sibi similia efficiunt, quemadmodum ignis per suam formam generat ignem alium sibi similem. Ratio autem dicitur, quoniam essentiam rei constituit, & secundum eam res accipit suæ essentiæ rationē, & secundū eam etiam res definitur, quemadmodū homo definitur esse animal rationale, & animal corpus animatum sensibile, vbi rationale & sensibile, animā rationalē & animā sensitiuā (ex quibus essentia hominis ac bruti est) respiciunt. ¶ Tertia autem disiunctionis particula, nempe à qua, ad causam efficientem spectat. Ab ea enim primum fit motio exterior, vt opus fiat, & in materiam ipsa habet suo motu & actione formam introducere: idque tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus motus interior à causa finali procedat. Quemadmodum in domo construenda, quæ est opus artis, non seipsos lapides cōponunt, sed est domificans, qui manum admolitur operi, quiq; suo motu & actione materiā cōponens, & debito mo-

Aristo.

do coaptás, formã dom⁹ efficit. Itẽ nõ seipsum ignis gignit, neq; materia seipsam accẽdit, sed ab alio agẽte succenditur materia ad formã ignis. Definit autẽ ab Aristot. hoc pacto.

Causa efficiens est id vnde primum principium mutationis & quietis.

Cuius est hic sensus, causa efficiens principalis, est primũ principium à quo motus & quies, exterius procedit, vel effectus positiuus aut priuatiuus producitur, quod tam ad artem quàm ad naturam applicari potest. ¶ Vltima verò particula propter quam vel cuius gratia, finem signat, qui mente quidem cõceptus, tacite intrinsecus efficientẽ mouet causam, & veluti in exterius opus mittit, quemadmodum propter inhabitationem, homines domos ædificãt propter defensionem & tutelam ab hostium incursibus, ciues muros, valla, turres, aliaque fortalicia cõstruunt. Mouet enim mentem finis iste cõceptus, & ad opus procedere facit exterius. In naturalibus verò agentibus, in quibus non est ratio, finis ipse vt naturaliter intentus & desideratus, hoc est quatenus res agẽs ad finẽ naturaliter inclinatur ac fertur, mouet rem ad operandum effectum tali fini congruum. Quemadmodum forma lapidis mouet ipsum deorsum, propter finẽ ad quem naturaliter inclinatur, id est, propter quietem in loco naturali. Definitur hoc modo.

Causa finalis est cuius gratia omnia fiunt.

Id est, finis est principiũ ad quod dirigũtur & destinãtur omnia media, eidem cõgruentia, veluti in scopũ quendam.

CAPVT IIII.

¶ Quomodo & causa efficiens & finalis vtraque dici posit causarum prima.

EX quibus patet, vtramque causam, nempe & efficientem & finalem, rectè dici posse causarum primam, sed differenter, aliaq; & alia ratione. Finis enim est prima causa secundũ intentionem, quatenus agentis virtutem effectiuam (in rationalibus, per rationem intẽtus, siue in naturalibus per naturalem inclinationem desideratus atque naturaliter propositus) solicitat interius, ad operationẽ exteriorem cuiuslibet effectus. Quẽadmodum aues, tempore coitus & procreationis, ipsa suæ speciei mul

tiplicatio & conseruatio (vt naturaliter intenta atque desyderata) extimulat & mouet ad coeundum, nidos construẽdum, & quæcunque sunt opportuna tali fini operandum. Cæterum, efficiens, primum est in exteriori operatione, & motione materiæ. ¶ Vnde sicut finis semper est intentione prior efficiente, interius mouendo & sollicitando efficiens: ita econtrario efficiens secundum tempus prior est fine. Quemadmodum sanitas ipsa atque sanatio, tempore est posterior ipsa potione siue balneatione, ad sanitatem ordinatis, tanquam ad finem, & operatio bona Deo dignæ conuersationis, antecedere debet, æternę felicitatis retributionem, quæ est illius finis, cum hæc sit illa intentione prior.

CAPVT QVINTVM.

¶ De effectus definitione & diuisione per oppositũ ad causam.

Quæ autem de causa dicta sunt, eadem effectui possunt omnia per oppositum aptari. Sunt enim causa & effectus relatiua, quemadmodum pater & filius. Vnde ex suprapositis causæ definitionibus effectus potest hoc modo definiri.

Effectꝰ est, id quod sequitur ad esse alteriꝰ

Hoc est, quod quoquo modo ab alio accipit, vt sit, hoc est, quod ex aliquo est aut per aliquid, aut ab aliquo, aut propter aliquid. ¶ Est autem effectus nomen generale, nõ quidem oppositum relatiue causę efficienti in particulari (quẽadmodum ex nominis ratione videri poterat, eo quod inter efficiens & effectum secundum nominationem & terminationem videatur interuenire relatio) sed generaliter causæ opponitur secundum relationem. Vnde quemadmodum superius causa quadruplex distincta fuit, sic ex opposito quadruplex item effectus venit distinguendus. Sed quia propria nomina nõ habentur, idcirco adiecta causarum distinctione, necesse est circunloqui. Est enim effectus causæ materialis, est effectus causę formalis, est effectus causæ efficiẽtis, & est effectus causę finalis. Quid effectus.

Effectus causæ materialis est, quod est ex aliquo. Quadruplex effectus.

Vt homo hoc modo est effectus suæ materię, quoniam ex sua materia componitur, & idolum, effectus auri vel argēti est, tanquam materialis causæ.

Effectus causæ formalis est, quod per aliquid est.

Vt homo per formam, qua propter homo respectu suæ formæ, & idolum respectu suæ formę artificialis, effectus dicitur causę formalis.

Effect9 autē causæ efficiētis, q fit ab aliqua

Vt domus à domificante, ignis genitus ab igne ipsum generante, filius à suo patre. Vnde domus, ignis genitus, & filius, respectu domificantis, ignis generantis, & patris gignentis, effectus dicuntur causæ efficientis.

Effectus deinde causæ finalis est, quod est aut fit propter aliquid, siue alicuius gratia

Vt ambulatio quæ fit propter sanitatem consequendam, & bona operatio quæ exercetur propter vitam æternam. Et regulariter medium ipsum quod ad finē ordinatur, & quo ad finem peruenitur, effectus dicitur causę finalis, respectu eius ad quod ordinatur, & ad quod perducit, quemadmodū bona operatio ad æternæ vitę consecutionem ordinatur, & ad ipsam perducit operantem: similiter & ambulatio, ad sanitatem. ¶ Videtur tamen difficile hoc intelligere, quemadmodum medium causę finalis siue ad finem, dicatur effectus illius, eo quod plerunque vt post latius declarabitur, sit verum efficiens illius. Sed facile vitatur difficultas, si attendatur, effectum generale esse vocabulum, & in vnoquoque causalitatis genere causę relatiuè opponi. Vnde cōsequitur manifeste, si sanitas respectu ambulationis sit finalis causa, econtrario quoque ambulationem effectum esse causę finalis respectu sanitatis, similiter & de bona operatione, respectu felicitatis.

CAPVT SEXTVM.

¶ Quemadmodū eiusdem rei possint esse plures causæ.

Prima ꝓprietas causarum

AD maiorem autem prædictorum cognitionem, tres poni solent causarum conditiones. Quarū prima est,

Eiuſdem rei plures poſſunt eſſe cauſæ.

Quod ſi de diuerſis generibus cauſarum intelligatur, etiam ſenſui eſt manifeſtum. Siquidem omne agens naturale, cauſas materialem, formalem, efficientem, & finalem habet. Si vero in eodem genere cauſæ accipiatur, etiam ſic verum eſt. Nam idem homo filius exiſtens, cauſas efficientes habet, patrem, matrem, corpora cœleſtia, & ſuper omnia Deum. Homo enim non generat hominem ſine concurſu cauſarũ vniuerſalium, id eſt, corporum cœleſtium, & cauſę vniuerſaliſſimę quæ eſt Deus. ¶ Sic plures eſſe poſſunt eiuſdem rei fines, vt corpus eſt propter animam, propter hominem, propter Deum. Terrę gramina & herbę, ſunt propter iumentorum paſtum, propter ipſius terrę ornatum, & propter hominum conſolationem, atque in Deum ex ornatu illo prouocationem. ¶ In genere autem cauſę materialis iſtud abſurdum videtur, ſi de materia totali ſermo fiat. Omne enim ens naturale non niſi ex vna materia totali componitur. Et ſimiliter nullum opus artis vnum, duas totales habet materias. Neque enim ſimul eadem ſtatua, & tota aurea & tota argentea eſſe poteſt. Poſſunt tamen cõmiſceri aurum & argentum, ſed tunc non niſi pro vna totali materia reputabitur. ¶ Similiter & de cauſa formali dicendum, maxime ſi de forma ſubſtantiali & vltima ſermo fiat. Quemadmodũ enim ex primo libro patet, nulla res naturalis plures ſubſtãtiales formas habere poteſt. Neque item res quęcunque artificialis, plures ſimul totales formas artificiales habere valet. Nequit enim ſtatua, leonis imaginem habere ſimul & bouis. Quòd ſi formarum fiat cõmixtio, veluti cum humano capiti ceruicem equinam pictori iungere libuerit, non plures ſunt formę artis totales, ſed vnica tantum. Si tamen cauſam formalem large acciperemus, vt etiam ad formas accidentarias ſe extenderet, ſic dubium non eſſet, plures etiam formales cauſas ſimul poſſe exiſtere. Plurimas enim accidẽtarias formas idem ſimul in ſe continet homo.

Homo generat hominẽ & ſol, vt habet Ariſtot. 2. phyſico.

Horatius de arte poetica.

CAPVT SEPTIMVM.

¶ Cauſas poſſe ſibi eſſe inuicem cauſas.

Secunda conditio eſt.

Cauſæ poſſunt ſibi inuicem eſſe cauſæ.

Secunda conditio cauſarũ.

Quod quidem in diuersis causarum generibus est indubitatum. Plerunque enim quod in genere causę finalis est causa, hoc ipsum in genere causę efficientis est effectus: & quod in genere causę efficientis est efficiens, hoc est in genere causæ finalis effectus. Veluti cum non recte quispiam valens, propter acquirẽdam sanitatem deambulat, aut medicinam bibit amaram, deambulatio ista in genere causæ efficientis causa est sanitatis, quę per ipsam & ab ipsa efficitur. Similiter & amarę medicinę potio causa est sanitatis quam efficit, atque ita ex cõsequẽti sanitas ipsa admitti debet in hoc causalitatis genere ipsius ambulationis atque potionis effectus.

¶ E contrario autem, in genere causæ finalis causa est, sanitas vt intenta & desyderata. Ipsa enim est, quæ non recte valentem mouit ad ambulationem atque amaram potionem. Atque per cõsequens, in hoc causalitatis genere, ambulatio effecta & potio illa amarioris medicinę propter sanitatem, admitti debent effectus. Est autẽ in genere causę finalis effectus, ipsum mediũ quod est propter finem, & quo ad finem peruenitur, quẽadmodũ in proposito est, de ambulatione & potione respectu sanitatis. Patet ergo, quẽadmodũ in diuersis causarũ generibus causę sibi inuicem possint esse causæ.

Causę sũt sibi mutuo causę

¶ Amplius vero, etiã in eodẽ genere causę inuenire possumus causas esse sibi inuicẽ causas. Nã habitus ex actibus generãtur, quẽadmodum virtutes habituales ex actibus virtutum frequẽter iteratis, & nihilominus habitus cum generati fuerint actus vicissim faciũt. Faciunt enim habitus, eos quos habent secundũ ipsos operari, & delectabiliter operari. Verum istud secundũ speciẽ est tantũ. Nã actus qui pręcedunt habitũ eúmq; efficiunt, numero diuersi sunt, ab ijs qui sequũtur & efficiũtur ab eo. Profundius autẽ cõsyderãdo, inuenire poterimus, vbi causę eędem secundũ numerũ, sibi inuicẽ sint causę. Eadẽ enim caliditas quæ in manu à calido quod tenetur manibus producitur vicissim cõseruat in ipso quod tenetur manibus, calorẽ. In eodem autẽ genere causę efficiẽtis sunt, causa producens & causa conseruãs. Vtraque enim causa & producens & cõseruans, dicitur efficiens. Similiter etiam dicendum videtur in contemplatione rei iocundæ, quæ gaudium atque lętitiam in animo producit, à qua vicissim conseruari ipsa rei iucundæ contemplatio videtur.

Conseruat enim contemplationis actum absque fastidio, & permanere facit in animo, lætitia interior, quæ in eo inde exoritur.

CAPVT OCTAVVM.

¶ Eandem posse esse causam contrariorum effectuum.

¶ Tertiam conditionem causarum ponunt, hanc.

Eadem potest esse causa contrariorum effectuum. Tertia ꝓprietas causarum.

¶ Quod quidem ad oculum promptum est videre in solis actione, qui vnus & idem mediante calore, quædam facit liquescere, alia indurans. Ceram enim, & butyrum, glaciem, atque similia, liquefacit. Lutum vero & lutea vasa, hisque similia, facit indurescere. Et eadem potio in quibusdam efficit sanitatem, in aliis ęgritudinem, imo etiam in eodem successiue. Huius autem ratio est, varia dispositio subiecti in quo recipitur actio. Quemadmodum ea quæ pro homine complexionis sanguineæ bona est potio, & sanitatis effectiua, fieri potest vt homini complexionis contrariæ (nempe melãcholicæ) sit noxia, atque ęgritudinis effectiua. Et frequenter potio quæ distemperatam complexionem ad temperamentum reducit, eadem distemperamentum facit in eo qui recta est valitudine. ¶ Sic eadem præmissæ in vno generant scientiam, in alio generant tantum opinionem, iuxta quod vel circa præmissas vel circa consequentiæ rectitudinem varie fuerint affecti. Ita sæculi scientia aliquo modo perficit intellectum, quoniã omnis veritatis cognitio, quantum ex se est, intellectum perficit. Imperficit tamen affectũ, eo quod inflatum reddat. Et quidem in rebus naturalibus hæc contrariorum causalitas prouenit, vt diximus ex parte variæ dispositionis subiecti, in quod fit actio. In voluntariis autem, ex varia dispositione agentis pro sua libertate. Idem enim homo & vult & non vult, non solum ratione rei mutatæ, sed pro sua etiam libertate, absque rei vlla mutatione.

CAPVT NONVM.

¶ De causæ diuisione in vniuersalem & particularem, propinquam & remotam.

¶ Solent quoque de causis nonnullæ assignari diuisiones,

Causarum enim quædam sunt vniuersales, quædam particulares, quædam remotæ, quædam propinquæ.

Causa vniuersalis & particularis.

¶ Et considerantur hæ rursum, vel secundum nominationem, vel secundum rem. Secũdum nominationem quidem, quando causa & effectus nomine vniuersali vel particulari assignantur, vt cum dico, Bonum est finis rerum: Ex materia, fit res: Forma, facit esse rem: Res est, per formam: Artifex, efficit opus: Finis, mouit operantem. In his, & causæ & effectus vniuersaliter nominantur seu generaliter. Cum autem dico ex auro facta est hæc statua, particularis causa & effectus exprimuntur. Item cùm dico, artificem fecisse hanc domum, aut viuentem aliquem esse patrem huius pueri, nominatione causas remotas ab effectibus dico. Causas enim nomine vniuersali, designans, effectum particularem demõstro. Cum vero huius pueri hunc hominem dico esse parentem, aut hũc artificem causam huius rei, aut domificatorem domus esse causam, & statuarium statuæ, propinquius nomino & exprimo causalitatem. ¶ Interdum vero nunucpamus causas vniuersales vel particulares secundum rem, ob rei generalem videlicet aut particularem, remotam vel propinquam causalitatem. Hoc autem pacto causa vniuersalis dicitur, vel generalis, quæ plurimos habet diuersorum generum effectus, quemadmodum sol, & cœlestia corpora, & super omnia deus benedictus. Habent enim effectus plurimos diuersorum generum, cum omnis cratura corporalis sine illorum concursu non efficiatur ¶ Non est autem necesse ad hoc vt causæ dicantur vniuersales seu genereles, vt prorsus nullus sit effectus cuius ipsæ non sint causæ. Sic enim sol & cœlestia corpora non dicerentur causæ vniuersales, cum non sint causæ spirituum, neque spiritualium rerum: sed sufficit, quod multos valde habeant diuersorum generum & diuersarum rarionum effect us. Quanquam deus super omnia benedictus, ob hoc vníuersalissima & generalissima causa per superlationem recte dicitur, quod prorsus nihil neque corporale neque spirituale eius causalitati sit subtractum. Videtur etiam homo secundum genus causæ finalis esse causa vniuersalis, eo quod plurimos videatur habere diuersarum ra-

Deus causa est vniuersalissima.

tionum secundum hoc genus effectus, id est, plurima ad ipsum ordinata. Cum omnia hæc inferiora, imó & cœlestia, ad hominem vt finem referantur. ¶ Causa autem particularis dicitur, quæ non plurimos habet diuersorum generum effectus, vt homo, causa particularis est respectu filii quem gignit, etiam si mille genuisset numero filios. Oportet enim causam vniuersalem siue generalem, multos admodum habere effectus diuersorum generum atque diuersarum rationum. Indiuiduorum autem quantacunque multitudo, non sufficit ad faciendam causam vniuersalem.

quid causa particularis.

¶ Causa vero propinqua secundum rem nominatur, illa quæ effectui prope est, & per se effectum attingit: quemadmodum pater, causa propinqua est sui filii quem per seminis decisionem gignit.

causa ꝓpĩqua & remota.

¶ Causa vero remota est, quæ ab effectu est elongata, neque ad effectum nisi alia causa priore mediante attingit, quo modo auus causa est remota nepotis, eo quod ad eius causalitatem non attingit, nisi mediante efficientia filii sui, qui est pater nepotis illius & causa propinquior. Magis autem remotæ causæ sunt proauus, atauus, tritauus, atque ita consequenter. Similiter si ignis aliquis secundum produxerit, atque hic rursum tertium, iste quartum, qui deinde quintũ: primus omnium, causa est propinqua secundi, & secundus tertii, atque ita consequenter, sed omnium aliorum prætterquam secundi, est ignis primus causa mediata, & secundus causa mediata est quarti & quinti. ¶ Sunt autem causæ vniuersales etiam causæ propinquæ, æquè atque particulares. Sol enim & corpora cœlestia, effectibus prope sunt, & secundum causalitatem effectum attingunt per sese, non tantum mediantibus aliis particularibus agentibus. In omni enim effectu naturali, immediate per se deus concurrit, similiter & corpora cœlestia.

Causæ vniuersales sunt propĩquę

CAPVT X.

¶ De causa per se & per accidens secundum nominationem.

1 Terum autem diuiditur causa, in causam per se, & causam per acci-

Causa per se & per accidens.

dens. Idque rursum vel secundum nominationem, vel secundum realem considerationem.

Quid causa per se secundum nominationem.

¶ Secundum nominationem est causa per se, quando causa exprimitur sub ratione causalitatis, id est, sub ea ratione secundum quam talis ei effectus competit. Quemadmodum dicimus lucidum per se esse causam luminis vel illuminationis, calidum per se esse causam calefactionis, iugulationem esse per se causam interitus, summum quoque bonum per se finem esse omnium. Atque ita cum dicimus lucidum illuminare, calidum calefacere, iugulatum interire vel interiisse, summum bonum appeti vel desiderari, causa per se exprimitur secundum nominationem. Lucidum enim quatenus lucidum illuminat, & calidum quatenus calidum calefacit, atq; in cæteris.

Quid causa per accidens ex nominatione.

¶ Per accidens vero dicitur causa secundum nominationem, quando causa non exprimitur secundum rationem causalitatis, neque sub ea ratione secundum quam ei effectus talis conuenit, sed sub ratione aliqua extranea & impertinenti. Quemadmodum (exempli gratia) si quis dixerit calidum causam luminis, aut lucidum causam caloris, dicatque lucidum calefacere, & calidum illuminare, percussum interiisse, omnia creatorem appetere & desiderare. In his enim ratio causalitatis non exprimitur, sed aliquid impertinens effectui. Non enim lucidum quatenus lucidum calefacit, sed quatenus calidum: neque calidum quatenus lucidum calefacit, sed quatenus calidum: neque percussum quatenus percussum interiit, sed quatenus iugulatum: neque creator quatenus creator, sed quatenus summum bonum & finis omnium vltimus, ab omnibus appetitur ac desideratur, quasi ordinatis ad ipsum.

CAPVT XI.

¶ De causa per se & per accidens secundum rem.

quid causa per se ex re ipsa

Quid per accidens

Secundum realem vero consideratione dicitur causa per se, quæ ad effectum aliquem ordinatur, siue secundum naturalem inclinationem, siue secũdum rationis propositum. Per accidens vero, quæ ad certum effectum non ordinatur, sed accidit ei effectus præter intentio-

nem & ordinationem. Quemadmodum(exẽpli gratia) forma lapidis aut ligni per se mouet lignum ipsum aut lapidẽ deorsum. Ad talem enim effectum est secundum naturã determinata, atque ob hoc ipsa est causa per se motus talis deorsum. Cæterum, si cadens lignum in ignem corrumpatur, & inflammetur, per accidens fit talis effectus. Non enim intendebatur à forma deorsum mouente rei corruptio, sed accidit hoc prẹter inclinationem naturæ, item si cadens lapis frangat vas terreum, per accidens hoc euenit. ¶ Item cum propter sanitatem recuperandam quis deambulat, hoc ipsum intendens, ipsa ambulatio causa per se est sanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & proposito ambulantis. Cæterum, si inter ambulandum contingat pedem offendere, aut aurum reperire, in via, aut simile aliquid præter intentionẽ, effectus eiusmodi per accideus est. ¶ Sunt præterea causæ quædam potentiales, vt ædificator, creator, figulus, pistor, faber, inflammatiuum, illuminatiuũ. Et significant huiusmodi plẹrunq; habitus, siue potẽtias. Aliæ actuales, vt ẹdificãs, creans, fingens, fabricans, inflammans, illuminans, & ita in aliis, quæ actum significant vel actionem ipsius efficientis, quemadmodum priora habitus vel potentias.

causa ex re.

Causa potentialis & actualis.

CAPVT XII.

¶ De causa materiali, & duplici relatione nominis materia.

Quantum autem ad causam materialem atque formalem attinet, aduertendum est non prorsus eodẽ modo hic accipi materiam & formam, quo in libro priore diximus significare. Latius enim hic sumitur causa materialis & formalis, quàm ibi forma & materia. Vnde hic etiam materia artis, quæ secũda solet nominari, eo quod ex alia priori componitur, est causa materialis, vt ex toto ligno fit idolum, & ipsa forma idoli hic formalis causa dicitur, cũ illic nec lignum admittatur materia idoli, neq; idoli species forma, quemadmodũ latius fuit præcedenti libro declaratũ. ¶ Præterea quod ad nominis materiæ rationem attinet, sciendum est, materiam dupliciter posse comparari, primo, ad formam quamcunq; quam recipit, vel in se habet. Atque ita solet vocari materia in qua vel materia subiectiua. Nam hæc est materiæ conditio, formam ipsam sub-

Materia in qua & ex qua.

Quid materia in qua.

mam nõ produxerint, tamẽ cõseruando progenitum, quodammodo efficiunt. Agẽtia quoque naturalia cum sua virtute aliquid corrũpunt, eatenus in ꝓposito efficientia sunt. Vt cũ ignis corrũpit aquã ac destruit, efficiẽs est corruptionis illius, & aquæ destructio, effect⁹ est virtutis ignis agẽtis.

CAPVT XV.

¶De causa duplici, secundum esse & secundum fieri.

Omni autem diligentia est attendẽda, quæ sequitur inter efficientia siue effectus distinctio.

Quædã sunt causæ suorũ effectuũ, secundũ esse, quædã tantũ secundum fieri.

Quæ sequuntur nota q̃ diligẽtissime.

Quid causa secundũ esse.

Quædã enim, rerũ tantũmodo dum fiunt causæ sunt, vt domificãs, causa est domus quandiu domus fit, & ignis causa est caloris quãdiu calor ipse fit in subiecto. Vbi verò domus iam facta est, & calor introductus in subiectum, & in suo esse sunt effectus completi, cessant esse effectus, neq; vltra accipiũt esse ab illis à quibus primitus eis datũ est. Quare nec illæ causæ vltra sunt nominandæ. Domus enim postquã facta est, & semel vt domus sic accepit, non opus habet perpetua efficientia aut conseruatione domificantis. Manet enim semel extructa domus, moriẽte domificatore, quemadmodum & filius, patre moriente non moritur. Sic est de omni effectu, qui permanet absq; causæ conseruatione.

Quid causa secũdũ esse.

Quædã verò causæ rem quàm diu est efficiũt, siue producẽdo, siue cõseruãdo, vt lucidũ causa est luminis, nõ solũ vt fiat, sed etiã vt cõseruetur atq; vt sit. Mox enim subtracta luce, aut corpore lucẽ habẽte, lumen deficit, nec absq; sua causa habere potest esse subsistẽs. ¶Illi ergo effectus qui quãdiu sunt causam habent sui esse, effectus secundũ suum esse dicuntur, & ea à quibus fiunt, causæ eorum efficientes secũdum esse nuncupantur. Quæ verò tantũ dum fiunt causam habent, effectus in fieri vel dum fiunt nominãtur, & eorum causæ, causæ in fieri, siue secundũ fieri possunt appellari. Et priori quidem modo causalitatis, cõstat Deum esse causam secundum esse creatorem omnium, & cœlestia corpora omnium corporalium. Non enim Dus est causa rerum solum dum fiunt, vel vt fiant, quasi postquam factæ fuerint ipsius causalitate vltra non habeãt õpus, sed quẽadmodũ dũ fiunt

Quomodo Deus est oĩm causa.

ipsis esse primitus ab eo datur, ita vt sint vtque in suo quod acceperunt esse permaneant, conseruatione perpetua opus habent. Si enim vel ad momentum se subtraheret manus omnipotẽtis, & virtus efficientiæ eius quam rebus in conuersando impendit, in nihilum subito cõciderent vniuersa, neque vlla omnino vel nobilissima permaneret subsistẽs creatura, neque humana neque angelica.

CAPVT XVI.

¶ Ex causa secundũ esse ponitur manuductio, & ad intelligendam æternam personarum in diuinis processionem.

Est autem causalitas ista rerum secũdum esse, diligenter attendenda, & pœnitissime contuenda. Valet enim ad intelligendam eam quæ in diuinis est personarũ processionẽ, æternam dico verbi generationem, & spiritus sancti æternam spirationem seu processionem. Per comparationem enim eorum quæ in creaturis videmus à suis causis semper esse accipere, & semper effici, vtcũque innotescere poterit diligenter attẽdentibus, quemadmodũ & in diuinis credatur filius à patre semper gigni, & spiritus ab vtroque semper procedere atq; spirari. ¶ Ad hanc autẽ declarationẽ, congruum videbitur solis assumere considerationem, qui lumen, similiter & ardoris siue caloris vim semper gignit, donec existit. Priusquam tamen cõparationem hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto sit à sensibilibus ad æterna transeundũ. Oportet enim volentes ascẽdere anagogicis huiusmodi excessibus, in ipso ascensu, quicquid est corporale, quicquid materiale, quicquid imperfectum separare atque abnegare, sicque intellectus acumine & fidei limpiditate sensuum crassitiem viriliter superare. Alioqui periculum fuerit, ne crassius quid de Deo sentiamus, aut in hæreses incidamus. Id quod pluribus euenit, qui aut nesciertũt aut noluerunt, spiritu mẽtis sensuum procacitatem captiuare. ¶ Quo rite præmisso, ad æternã quæ in diuinis est processionẽ trãseuntes dicim⁹, quod sicut lux in lucido sole causa est efficiens lumen, semper quandiu est ipsum continuo producens, & rursum à solis luce & diffuso lumine vis pariter ardoris efficitur, & si semp esset solis lux semper lumẽ efficeret, paritérq; & lux & lumẽ consequẽtem

Nota regulã pro anagogicis excessibus.

Manuductio ad cognitionem trinitatis.

ardorem efficerent, ita pater cœlestis æternus, lux æterna atque fœcundissima, filium suum vnigenitum, verbum inuisibile, non causat, non efficit, non facit, non creat, nõ producit (hæc enim corporalia sunt & crassitiem secum ferunt) sed modo inæstimabili atque incomprehensibili, qui est supra omnem sensum, quiq; intellectus & angelici & humani capacitatẽ excedit, gignit atque dicit filium sibi coæternum & cõsubstãtialem, per omnia penitus æqualem: ipseq; filius gignitur, dicitur, atq; procedit aut est à patre. Et sicut æternaliter est pater cum filio, ita etiam æternaliter à patre gignitur filius, & æternaliter vt sit filius accipit à patre. Nec est huius processionis aut initium aut finem inuenire.

¶ Rursum, à patre & filio spiritussanctus procedit æternaliter, & à patre & à filio: sicut lux & lumen, tẽporaliter producunt ardoris vim. In hoc tamen superat processio personarum processionem luminis & ardoris, quoniam non vna est luminis lucis & ardoris substantia, vna est autem patris, filii & spiritussancti substantia, vna essentia: suntq; vnũ ens summum atque perfectissimum.

CAPVT XVII.

¶ Consurrectio ex præcedentibus in beatissimæ Trinitatis adorationem.

O Igitur lux beata trinitas & principalis vnitas, iam nos sol iste igneus suis nos rotis sursum vectos coram te constituit in cœlestibus. Tibi verò omnis gratiæ pater, defixis in terram genibus gratias agimus, humiliata tibi ceruice vota persoluimus, qui nobis indignis famulis tuis secretissima secreta diuinitatis tuę, per splendentem solem declarare dignatus es, quæ olim à filio tuo nobis secundũ carnem assignato doctore, per fidẽ didicimus. Quam multis olim sol iste, dominator potentissime, fuit in laqueum, captionem & scandalum: qui nimium creaturæ ornatũ attẽdentes, tuũ illi honorẽ vane impenderunt, tuæ lucis altissimã gloriã in hãc corporeã lucẽ cõmutãtes. Nobis autẽ, magistrũ eũ dedisti veritatis: & sicut olim stella magos ad pueri tui Iesu noui regis duxit humile prę- (Mat. 2.) sepiũ, ita nos vere sol iste radiãs ad tui duxit magnifici throni sempiternã gloriã. ¶ Coram te ergo, ô beata trinitas, toto corde ꝓstrati, ecce iacemus pauperculę creaturæ tuæ. Te

adoramus, in vnitate ſubſtãtiæ trinũ perſonaliter, & in perſonarũ trinitate vnũ ſubſtantialiter: Te ô lux immenſa, lux non de luce, lux fœcundiſsima, pater ingenite: te ô fili, lux de luce, lumen de lumine, ſplendor de ſplendore, verbũ patris æternum, de patris ſubſtantia æternaliter genitum: te ô ſancte ſpiritus ardor inæſtimabilis, ab æterno patre & filio æternus æternaliter ſpiratus atq; procedẽs. Te inquã vnum deum, vnũ dominũ, vnũ creatorem omniũ adoramus ſolũ: quoniam præter te nõ eſt Deus alius, neq; fuit, neq; erit, neque potuit eſſe aliquãdo abſq; te, domine Deus noſter, hæc eſt nobis vita dulciſsime domine, te ſolũ Deum verũ agnoſcere: nunc quidem per fidem dum in tenebris huius mũdi ſubſiſtimus, tunc verò tunc (ô vtinam nunc) facie ad faciem te conſpecturi, in æternum & vltra, Amen. Ioan. 17. 1. Cor. 13.

CAPVT XVIII.

¶ De finis diuiſione in vltimatum & non vltimatum.

Poſtquã de tribus cauſarum generibus ſupra determinatum eſt, ſupereſt nunc, vt de finali cauſa etiam ſpecialius determinetur. Duplex finis.

¶ Eſt igitur finium quidem vltimatus, ad quem propter ſe tanquam melius & perfectius, alius ordinatur minus bonum & perfectum. vt omnium quæ in hoc ſenſibili mundo ſunt, eſt homo finis vltimatus. Sunt enim cætera omnia propter hominẽ facta, & ad hominẽ quaſi perfectiſsimum eorũ quæ in hoc mundo ſunt, referuntur vniuerſa. Similiter nutrimentum eſt, propter vitam conſeruandã: generãs, propter ſpeciem multiplicãdam & conſeruandã: fides, propter viſionem, ſpes propter adeptionem & poſſeſsionẽ. Atq; hic finis ſolet alio nomine vocari, finis gratia cuius, vel propter quem. De hoc fine intelligitur, quod vulgo ſolet dici, Finis melior eſt iis quæ ſunt ad finem. Siquidem Deus ſic rerũ ordinem diſpoſuit, vt ſint imperfectiora ſimpliciter propter perfectiora. Quid finis vltimatus.

¶ Alius eſt finis nõ vltimatus, quippe qui per ſe finis rationẽ non habet, ſed ſolũ eſt via vel modus quo medium ad finem ſuum pertingit vel tẽdit: propter quod, etiam finis quo ſolet nominari. Verbi gratia, Deus eſt finis, vltimatus rerum omnium, atque peculiariter naturæ humanæ. cognitio verò Dei, eſt finis quo pertingimus ad cõſecutionem finis illius. Quid finis non vltimatus ſeu finis quo

Intelligédo enim & amando Deum, finem hunc noſtrũ ita habemus atque poſsidemus. ¶ Sic medicina eſt propter ſanitatem, nutrimentum propter nutritionem, cibus propter comeſtioné. Et vniuerſaliter omnis vſus rei eſt finis quidam eius, quo ad finem vltimatũ cuius eſt vſus pertingit, vt equitatio vſus equi eſt, quo pertingit equus ad finem, ſcilicet hominé, ſeruiendo ipſi. Sic enim equus ad hominem ordinatur vt illi ſeruiat, in ipſum ferédo, in agris arãdis, in vehendis frugibus, aliiſq; huiuſmodi ad hominis vtilitaté oportunis. ¶ De hoc autẽ fine non eſt intelligendum quod dici ſolet, finé eſſe nobiliorem eo quod ad finem eſt. Nam medicina quæ eſt ſubſtãtia, perfectior eſt atque in ſe nobilior ſanitate, quæ eſt accidens: granum, perfectius actu nutritionis: pater, perfectior filio, propter quem generet, quemque in generatione intédit: & id cuius eſt vſus, vſu ſuo eſt nobilius. Ex quibus patet, aliud eſſe finem vltimum, & finem vltimatum. Vnicus eſt enim finis vltimus, Deus. Fines uerò vltimati, ſunt plures.

CAPVT IX.

¶ Quemadmodum omnia, non ſolum voluntaria verumetiam naturalia agant propter finem.

IN voluntariis & rationalibus, nulli dubium eſt quomodo hæc propter finẽ præſcitũ & præcognitũ agãt, in illis potiſsimum actibus qui ſecundum rationé & deliberationé fiunt. Quomodo auté agétia naturalia agant propter finem, forſitan minus patet. Cum enim finé nullũ cognoſcere valeant, videntur ſimiliter non poſſe ob finé aliqué agere. Certum eſt tamen, etiã naturalia omnia propter finé agere, quoniã in naturalibus omnia videmus ſimiliter & ordinatiſsime euenire. Quæ res argumẽto eſt, ea ordinate propter finem agere. ¶ Sed ad hoc intelligendum, qnod per ſe alioquividetur captu difficile, valebit analogia domini ad ſeruum. dominus enim finem nouit & propter hunc ſeruũ ad opus mittit, neſcienté tamé finé operis ſui. Quéadmodũ igit ſeruus ille nõ temere, ſed ꝑpter finé certũ agit, qué tamé neſcit ipſe, & nouit qui eum dirigit dñs: ita agétia naturalia neſciũt quidé neq; intelligunt finis ſui rationé, & tamé propter finé agũt ordinatiſsime oĩa, nõ ſec⁹ acſi finé ipſa agnoſcerét. Quod patet maxime in brutis

Quomodo agentia naturaliaagãt ꝑpter finem.

animalibus: quę sic ordinate quædã faciunt vt prorsus videantur finem agnoscere (vt est videre in tela araneę, & nidis auium) cum tamẽ sit certissimum, ea suum finem nõ cognoscere. Similiter & agentia quæ neque sensum vllum habent, súntque prorsus insensibilia & inanimata, suas naturales actiones conspiciuntur ordinatissime semper exequi, cum tamen suæ actionis finẽ non agnoscãt. ¶ Sed est in cœlis prouidissimus Deus, disponens omnia suauiter, qui sic naturalia dirigit ad finẽ quẽ ipse eis pręuidet & pręstituit, vnicuique rei ad suum finem dans congruas modo mirabili inclinationes atque propensiones, qui singula disponit, & dirigit ordinatissime, vsque adeo, vt etiam si singulis agentibus singuli dij essent, melius ordinatiúsq; ipsa dirigi aut gubernari non possent. Ex quibus liquet creaturas omnes præter hominẽ agi potius à deo ad suos fines, q̃ agere seipsas: quẽadmodum sagitta à sagittãte emissa, & seruus emissus à domino aguntur ab ijs à quibus emittuntur ad opus. Sola autẽ creatura rationalis in actibus voluntarijs seipsam agit, eo quod suum finem habeat cognitum. Sap. 8.

CAPVT XX.

¶ Quomodo fini cęterę causæ proportionari debent, & quomodo diuersimode quędã agũt ꝑpter finẽ.

Est autem finis prima causarũ, atque adeo causarum causa: quoniã secundum finẽ cętera omnia proportionari debent Verbi gratia, quoniã finis est dom⁹ familiæ inhabitatio, & domesticarũ rerũ exercitatio: templorum autem conuentus tantum fideliũ in vnum ad orandum, ad audiendũ verbũ Dei, non autẽ ad exercitationes domesticas aut opera exercẽda ciuilia, iccirco aliter tẽpla, aliter domus ędificanť. Quoniã alius castrorũ finis, alius palatiorũ, idcirco alij efficiẽtes, alia materia & alia forma adhibẽda his, q̃ illis. Longe enim alia est forma tẽpli, à forma domus, & alia plerunq; materia. Similiter & alia est forma palatij triũphalis, alia castri propugnatorij, alij quoq; lapides ꝓ triumphali gloria, alij pro fortitudine castri solent exquiri. Et frequẽter diuersi ad diuersa huiusmodi opera suntquęrendi artifices, cũ plerunq; is qui in altero pręualet, in altero valeat minus. Similiter & cũ vestis est facienda, perquirẽdus est ante oĩa finis. Et quidẽ si ꝑpter domesticũ fiat vsum tãtũ, Finis quõ causarum prima.

longe alia materia ac forma fiet, quàm si in honestum & publicum aut triumphalem vsum fieret. Sufficit enim materia rudior ac forma simplicior ad illam, quàm ad hanc faciendam. ¶ Simpliciter tamen à forma res habet necessitatem vt sit, & suam accipit ab ea denominationem: quemadmodum vestis si formã habeat togę militaris, indubie militaris à forma denominari debet: si formã aliam, aliter denominabitur, iuxta quod expostulat forma. Fiunt tamen res secundum finem, & ipsa forma ab agente secundum finis intentionem debet introduci. ¶ Est quoque & illud aduertendũ, quædam agentia propter finem agere, ad illum adipiscendũ & acquirendum, quemadmodum bene viuunt homines, vt Deum suum finem apprehendant aliquando, atque in possessionem acquirant: quędam autem propter finem agunt, diffundendo & cõmunicando. Quemadmodum Deus agit omnia quę agit, non gratia vllius rei acquirẽdæ, neque adipiscendę, sed propter bonitatem suam diffundendam atque communicandam creaturis. Atque hoc modo ignis alium ignem producit, propter suę speciei propagationem & multiplicationem.

CAPVT XXI.

¶ De casu & fortuna, déque effectibus casualibus & fortuitis.

Casus & fortuna quanquam causæ sunt efficientes & sub efficiẽtibus partim dicta sunt, specialem tamen habent difficultatem, eo quod causæ per accidens sunt: quare & specialem exigunt tractatum. Subiungitur ergo hæc diuisio.

Eorum quæ fiunt, alia semper eodem modo fiũt, alia plerunq;: alia fiunt preter hæc.

Cuius hic est sensns. Inter ea quæ fiunt, quędam semper aut vt plurimum à suis causis similiter fiunt, vt plerunque deambulatio per locum amœniorem, animi releuationem operatur, atque sanitatem siue producit, siue conseruat: semper forma lapidis, ablato impedimento, lapidem deorsum moueri facit. ¶ Quædam vero à suis causis neque semper neque vt plurimum fiunt, sed raro eueniunt. quemadmodum raro euenit, ambulantem & conantem ad rei venereę soli-

citationem ad virtutem conuerti, quod Dariæ legimus accidisse cum Crisanto: raro item euenit, ambulantem ad aquas puerum inuenire, quod accidit filię Pharaonis cum Moyse AEgyptio. ¶Rursum, Exod.2.

Eorum quæ fiunt alia fiunt, alia non fiunt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur sensus. Inter effectus, quidam sunt intēti ab agente, quidam non intenduntur, sed effectum ab agente intentum eos accidit concomitari, & hi dicuntur effectus per accidens, & eorum causę sunt causæ per accidens. Vt consensum in rem venereā per se intendebat Daria, suo ad Crisantum aduentu. Ad hoc enim ornata cultu mirifico illum accessit, vt suis blanditijs in concupiscentiam eius animum inflecteret. Et ille quidem effectus, si conatum Darię fuisset sequutus, effectus fuisset dicendus per se. Sed pręter intentionem & ordinationem euenit, & plane ex accidenti contigit ipsius ad Deum verum cōuersio. Sic ex intentione filia Pharaonis egredi voluit, vt animum releuaret, præter intentionem vero euenit, vt Moysem reperiret AEgyptium, puerū cistellæ aquæ supernatanti inclusum.

CAPVT XXII.

¶In quibus habeat locum casus & fortuna, & quomodo inter se hęc duo differant.

His pręmissis est aduertendum, casum & fortunā nō nisi in illis locum habere quæ raro fiunt, & quę per accidens sunt. In ijs enim quę vel semper vel vt plurimum ordinate fiunt, casus & fortuna esse non potest. Similiter neque in ijs quæ per se sunt, sed in ijs quæ per accidens tantum.

Vnde effectus casualis definitur, qui ex iis est quæ raro fiunt, & per accidens.

Quid effectus casualis.

Vt in exemplis suprapositis, Darię illa ad Christum conuersio, effectus est casualis, qui ex eius ad Crisantum accessu cōsequutus fuit. Similiter & Moysi inuentio à Pharaonis filia, respectu deambulationis. Casus autem dici solet, ipsa causa effectus casualis, ita vt casus & casualis effectus pro relatiuis habeantur.

Eſt enim caſus, cauſa per accidens effectus raro contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendum. ¶ Notanda tamen eſt differentia inter caſum & fortunam, itémque effectum caſualem & effectum fortuitum: quoniã fortuna nomen ſpecialius eſt & commune minus eſt, quàm caſus. Fortuna enim in ſolis eſt agentibus à propoſito, caſus vero etiam in agentibus naturalibus: ſimiliter de effectu caſuali & fortuito dicendum. Pro cuius notitia Ariſtoteles ponit hanc diuiſionem.

Eorum quæ fiunt, alia per electionem fiũt, alia non per electionem.

Vnde exuſtio ligni in ignem cadentis de ſuperiori loco per actionem formę ſubſtantialis ipſum mouentis, dicitur effectus caſualis, eo quod pręter intentionem & inclinationẽ naturalẽ, talis accidit effectus: nõ eſt tamẽ effectus fortuitus, neque cauſa ipſa huius effectus per accidens fortuna, ſed tantũ caſus dicenda eſt. Non enim voluntate libera deſcenſum intendit. Vnde fortuna ab Ariſtotele definitur hoc pacto.

Fortuna eſt cauſa per accidens in his quæ per electionem alicuius gratia fiunt, extra ſemper & frequenter.

Per electionem fieri nihil eſt aliud quàm libera voluntate & ex propoſito.

CAPVT XXIII.

Cõcluſiones Ariſt.

¶ Ex dictis quædam ponuntur concluſiones.

EX prędictis patet eorũ falſitas, qui omnia ponebant fieri à caſu & fortuna: ſimiliter & eorum, qui nihil à caſu vel fortuna fieri admittebant. In vtroq; enim extremorum horum ineſt falſitas. Media autem ſententia veritatem tenet, quæ neque omnia dicit, neq; nulla, à caſu fieri & fortuna, iuxta declarationem ſuprapoſitam. ¶ Patet inſuper, quemadmodum inſipientibus & improuidis plurima contingant caſualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nam improuidis plurima contingunt pręter intentionẽ & per accidens, dum ſuas actiones cáſq; per ſe cõſequẽtia nõ

attente considerant. Prouidis vero, diligenter & suas actiones & quæ consequuntur circunspicientibus, non ita multa præter intentionem siue per accidens contingunt ac proinde, non ita multi eis contingunt effectus casuales.

¶ Atque hinc rursum colligitur, prouidissimo illi, ac summo sapienti deo (cuius ordinatissimam dispositionẽ & præuisionem nihil latere potest aut subterfugere) nihil accidere posse casuale vel fortuitum : cum præter illius intentionem prorsus nihil posset euenire, sine cuius ordinatione, dispositione, ac nutu, neque folium arbori decidit, neque pilus deperit capiti. ¶ Et frequenter ea quę secundum inferiores causas penitus casualia sunt aut fortuita, eadem quantum ad mentem diuinam primámque causam maxime sunt intenta, & secundum ordinatissimam eius dispositionem ita ordinata. Quemadmodum (exempli gratia) generis humani redẽptio, legísq; veteris cessatio, & sanctæ fidei ad gentes transitus (quæ omnia ad Christi mortem consequuta sunt) velut casualia atq; fortuita effecta sunt, quantum ad principes Iudæorum qui Christi mortem effecerant, & impiissimos dæmones qui ad eam sollicitando fuerant conati. Omnipotenti autem deo nihil vnquam æque prospectum fuit, intentũ, aut ordinatum. Siquidem ab æterno ille hac ratione instaurare decreuit & quæ in cœlis & quæ in terris erant collapsa, & in filio suo superbenedicto omnia adimplere. Et vniuersaliter, nullus omnino cõtingit in hoc mũdo effectus, quem nõ plenissima illa & ęterna sapientia præuiderit ab æterno, atq; etiam si pessimus sit, nouit tamẽ ab æterno, & disposuit apud sese, cur illũ esset in suo tẽpore permissurus, & dispositione ordinatissima omnia nouit in debitos vsus suos atque fines referre. Col. 1.

CAPVT XXIIII.

¶ Quæ causarum genera deo vel cõpetant vel nõ cõpetãt.

VT autem singula causarum genera ad deum nunc accõmodemus, sciendum est, quod prima duo causarũ genera (nẽpe materialis & formalis) deo non cõueniunt, quoniã habẽt imperfectionẽ annexã. Materiam enim necesse est esse partẽ constituentẽ aliquid siue naturale siue artificiale. Similiter & de forma constat. per quam oportet rem esse. Deus autem nullam prorsus compositionem nouit, neque pars esse potest, qui est totum & per-

fectum esse omnium rerum. Casus etiam & fortuna illi nō conueniunt, qui est prudentissima prouidentia, citra cuius ordinationem & intentionem nihil potest euenire. ¶Cętera duo genera (nempe efficiēs & finis) quatenus perfectionem nominant, illi sunt omnibus modis attribuenda. Est igitur dominus Deus, omnium rerum finis vltimatus & vltimus, in quem omnes omnium particulares fines reducuntur, ad quem tendunt toto nisu vniuersis suis operationib⁹. omnia enim naturalia quanquam infima & vilissima dum omnia ad hoc naturali tendunt conatu, vt illi assimilentur sua operatione, sicut & ipse summe potens est, summéq; efficax in agendo, & dum omnia quęrunt perfici, sicut & ille summe perfectus est. ¶Duabus enim rationibus Deus omnium finis est, cùm ratione finium particularium, quoniam nihil bonum est neque appetibile, nisi secundum quod est à Deo, tum ratione sui ipsius, qui est etiam vt summum bonum immediatus finis omnium.

Omniū finis est Deus.

CAPVT XXV.

¶Quomodo omnium effectuum & rerum Deus est causa efficiens.

Deus est rerū omniū causa efficiens.

OMnium quoque effectuum Deus est causa prima efficiens, & producens & cōseruans. Omniū enim causa est, & ab ipso sunt omnia, nō solum in fieri, sed quandiu sunt, continuo ipse eis esse influit, & omne efficiens particulare in ipsum Deum vt primum reducitur Vt enim quęlibet res sit efficiens, à Deo habet. Et hac ratione Deus quasi efficiens mediatum est eorum effectuum, quos mediantibus alijs agentibus operatur. ¶Quāquam enim Deus per se potens sit absque medio omnia similiter, sicut nunc fiunt, efficere & disponere, tamen ad magnificentiam gloriæ suę declarandam & donandam creaturis perfectionem (Est enim magnæ perfectionis, virtutem habere quippiam efficiendi) proinde ita dispensat rerum ordiné, vt plurima alijs velit mediantibus efficere. Quicquid tamē potest mediante causa seundaria, hoc etiam per se si velit potest. Quid enim per se non poterit, qui per se cœlum & terram, angelos & homines potuit creare? ¶Non tamen est intelligenda hęc mediata causalitas, ad eum modum quo in creaturis pater causa est mediata filij, quoniam medio seminis

(in quo est tota patris efficientia)gignit.Nam & si deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipsum esse effectui immediatum, & influere in ipsum suum esse, æque acsi nulla adesset secunda causa. Imo neque fieri potest, vt talem qualibet creatura virtutem accipiat à deo, vt possit per se solam, absque immediato dei concursu, aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficientia in deum reducitur, sicque deum quodammodo mediatum agens constituit. Deinde, immediatus dei concursus ad efficiendam rem, Deum facit esse omnium causam immediatam.

CAPVT XXVI.

¶Vnde in rebus atque effectibus, possit defectus, aut peccatum, aut monstrositas inueniri.

IN illis autem operibus quæ absque particulari causa mediata deus facit, nullus potest esse defectus, neque malum, neque peccatum. Sed in his quæ per causam mediatam facit, potest malum & defectus euenire: non ex ipso primo principio summe bono atque perfecto, sed ex particularis alicuius efficientis insufficientia, vel imperfectione. Ipse enim generaliter influit & concurrit, ad omnem actionem & opus omne, tam naturalis quàm voluntarii agentis. Cæterum, causæ particulares & secundariæ, quæ ad effectum concurrunt, efficiunt facile, vt defectus aliquis siue peccatum contingat. ¶Vnde manifestum est, quotiescunque effectus aliqui monstruosi contingunt, debere defectum illum atque monstruositatem in aliquam reduci causarum secundarum.

Effectus autem monstruosus est, qui deformitatem aliquam notabilem habet, toti suæ speciei extraneam: idque ab origine. Quid mõstrum.

¶Quemadmodum si quis nascatur duo habens capita, senos digitos in vna manu, os habens ad aurem retortum, aut rostrum caninum. Quæ possunt vel ex parte indispositionis materiæ, vel ex defectu & superabundantia euenire simili-

liter & ex superabundantia vel defectu virtutis actiuę, atque etiam aliis diuersis modis, de quibus particularius determinare, ad medicum potius quam ad Physicum spectat.

¶ Et quemadmodum in naturalibus istis, defectus siue mõstruositas in deum nequaquam reducitur, sed in causam secundam deficientem, ita in actibus humanis qui à voluntate fiunt, si quid inest defectus atque monstri, si quid peccati & deformitatis (quemadmodum est in omnibus peccatorum actibus) nequaquam in deum primam causam reduci debet, aut illi quasi authori ascribi, sed in causam secundam, id est, in hominis peruersam voluntatem: ita vt quicquid est boni in actibus nostris, Deo omnis boni authori, quatenus bonũ, asscribatur: quod vero inest defectus atque mali, nobisipsis, id est, nostrę voluntatis prauitati imputetur. Iuxta quod per
Oseæ.13. Osee ptophetam dominus loquitur dicens, Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me auxilium tuum, siue saluatio
Ibidem. tua in bonum. Igitur domine omnem auferas impietatem, quam in nobis sine te nos sumus operati, & nunc accepta bonum placitúmque habe, quod tu in nobis es operatus: & vitulos labiorum nostrorum, laudem & gratiarum actionem, sacrificabimus tibi.

CAPVT XXVII.

¶ Conclusio libri in conuersione ad creatorem ex spectaculo creaturarum.

Psal.114. COnsitere nunc ô anima mea domino, & conuertere in requiem tuam. Ascende in speculam celsitudinis tuæ, calcatísque subtus te elementorum globis, luna, sole, cunctísque cœlorum orbibus, Leua quoque
Thre.3. te supra te, & stans prospice eminus super vniuersam creaturam domini dei tui. Contuere, & perspice diligenter quemadmodum à summa illa ac prima omnium causa effluat esse omnibus, quemadmodum illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis fastus vix dignatur aspectu) suũ cuique proprium esse influat, quomodo ab illo inexhausto fonte, tanquam sitibunda omnis creatura suam hauriat bonitatem atque perfectionem. ¶ Rursúmque contemplare, quanto conatu vniuersæ creaturæ pro sua virili, certatim ad illud primum & summum bonum contendunt redire, à quo

ſunt egreſſæ. Videbis certe, nil aliud omnem creaturam agere, quàm ad deum tendere, & natiuo ac genuino deſiderio inceſſanter ad illum anhelare, illíque vt fiat ſimillima, toto niſu elaborare. ¶ O quàm eſt iocundum hoc ſpectaculum animæ quærenti deum. Ex aduerſo autem quâm fœdum eſt & abominandum ſpectaculum, & monſtrum nimis horrendum, cum ſic videamus omnem creaturam ad deum conari ad quem tamen pertingere nequaquam poteſt, hominem ſolum oculos habere in terram defixos, cum ſit ipſe vnus in hoc factus, vt deo ſempiterno nexu copuletur. O monſtrum horrendum. O execrabile facinus. O immane ſcelus homo deum non quærens. ¶ Nos vero ad illum quem omnis laudat factura ſpiritalis atque corporea, corda etiam noſtra leuemus cum manibus: & ne ſolos nos tam glorioſo deeſſe cõtingat certamini, in quo primos iure fuiſſe oportebat, inceſſanter illius vacemus laudibus, ad illum deſiderio ſemper inceſſanti anhelantes, atque per operationem deo dignam & nobis congruam properantes, qui eſt vnus primus atque beatiſſimus, creatorum omnium, peculiariter vero humani figmenti, finis & requies vltima, à quo vno ſunt omnia, & in quem item tendunt vniuerſa. Cui ſit honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Thre. 3.

¶ Finit Liber Secundus.

¶ CANTICVM PSALMI, IN LAVDEM cauſæ primæ, creatricis omnium.

Cœli cœlorum & qui inhabitatis in eis accedite:
terra, mare & quæ in eis eſtis, omnia, feſtinate in chorum gaudii.

Volucres cœli celeriter aduolantes ne moram nobis facite:
etiam quæ ſuper terram ſerpitis ac repitis accelerate greſſus veſtros.

Venite quæcunque ſubſiſtitis, collaudemus vna dominum:
ipſe eſt enim cuius potentia ſurreximus de nihilo.

Non ſunt abſque illo angelicæ ſubſtantiæ: ſiquidem in principio ipſe creauit eas in nobilitate naturæ ſuæ.

Cœlorum quoque ampliſſimos orbes tu extendiſti ſolus:
tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo condere, qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidisti corporibus istis: vt ad efficiendum quoque sint potentia, quomodo tu in omnibus operans omnia, te demonstras omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatum gloriæ tuæ, si constituas & creaturas tibi non in minimo similes.

In omnibus vero quæ sursum habitant & nostro aspectui apparent eminus, solis iubar sese monstrat gloriosius.

Ipse graditur in magnificentia gloriæ suæ, per medium cœli: ex omni parte luminaribus mille millibus stipatus atq; circundatus.

Quasi dominator in medio seruorum graditur in comitatu stellarum, & diffundit multo ardore circumquaque flagrantes radios.

Quocunque aspexerit, illucescit lumen diei: suo abscessu atque regressu contristat & lætificat omnia.

Cum abscesserit à terris aspectus eius, marcescunt omnia: ipso redeunte in placiditate sua renouatur facies vniuersæ terræ.

Ipse vulnerat & sanat, mortificat & viuificat: & est in omnibus, ò altissime, tui monstrans miram similitudinem.

Laudet te quoque pallida luna & lumen stellarum: quibus cœlorum moles iussisti clarescere, & illuminari per noctẽ obscuritatem terræ.

Laudetur in ignis natura stupenda potentia tua: cui & ipsi miram tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcher est, iocundus, atque formosus: fortis, validus, & in pugnando robustissimus.

Luce sua illuminat, & flagrat ardoribus: quæ bona sunt perficit, absumit mala, commixta purgat.

Nunquid non in omnibus his similitudo tua relucet creator altissime? nam & tu ignis consumens es, probans, purgans, atque perficiens.

Sed & aquæ quæ sunt sub firmamento, habent paratam in se laudem tibi: in quibus virtutem constituisti admirabilis fœcunditatis.

Iussisti enim paulo post creationis initium producere eas natatalia viuentia: benedictionem tuam contulisti in illas, vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At vero terra mater communis omnium nostrum habet &

ipſa manus plenas laudibus parata offerre eas ante conſpectum tuum.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem iuſsionis tuæ: herbam virẽtem, ligna pomifera, & multum omnino decorem ad neceſsitatem atq; delitias filiorum hominum.

Cum tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere: ipſa eſt quæ tibi prębet copioſam ſemper materiam in opere tuo.

Et ſuis ipſa fructibus quos dediſti ei, ſuſtentat mater bona filios ſuos: ô Deus magne, quam es in omnibus creator tu mirabilis.

Quo pergimus longius, eo minus pertingimus. laudent te in ſubſtantia ſua, quæcunque condidit altiſsima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filii hominũ benedicimus nomini gloriæ tuæ: & benedicem⁹ amodo & vſq; in ſæcula.

Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER TERTIVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, De motu & eius accidentibus.

PRAEFATIO.

AD gloriam Dei ſummi declarãdam, poſt rerum naturas, & cauſas, motum quoque explicare tentabimus. Ipſe nanque vt ſolus penitus perfectus, actus puriſsimus atque perfectiſsimus eſt, omnis expers motus atque mutationis, ita cuncta creata mobilia fecit eſſe, motibúſque variis ac multiplici mutationi ſubiecta vnde eſt parentiſsima inter Deum & creaturas diſtinctio: quod Deus in ſe ipſo æternaliter perfectus, nihil perfectionis ne-

que appositione annorũ acquirit, neq; decursu perdit, neq; secundum vllam omnino mutationem potest pertingere ad habendum quod non habuisset, siue ad perdendum quod prius habuisset. Omnes autem creaturæ, ad suam perfectionem naturalibus attingunt mutationibus, acquirentes per motum quod non habeant, perdentes quod habeant. Atque hic finis erit cõsiderationis huius, vt cognoscamus præsidẽtem omnibus, in se semper immotũ permanentem, singulis quibúsque rebus suos motus prouidissime dispẽsantem, dominum Deum nostrum: qui moueri nescius, singula vt vult, & quãdo vult, mouere potẽs est: quiq;(vt diuinus ille ac plane theologissimus philosophus cecinit Boetius.) Immotus ipse manẽs, dat cuncta moueri. Ad huius rei notitiam nonnihil profuerit subiicere diuisiones aliquot ab ipso Aristotele positas. quarum prima est hæc,

Boetius in lib. de cõsolatione philosophię.

Eorum quæ sunt, quædam actu tantũ, quædam potentia sunt atque actu.

Cuius hic est sensus, rerum existentium, quædam est forma accidentalis aut substãtialis, aut res ex illis cõposita, inquantum sub tali forma existens cõsideratur, alia est res existens inquantum talem formam non habet, & habere potest, vt homo ea ratione qua animam rationalem habet, albedinem, talem vel talem dispositionem, sub priori mẽbro, sub consideratione verò carentis alia forma sub posteriori. vnde hæc mẽbra tantũ ratione differũt. Secũda diuisio est,

Horum, aliud est hoc aliquid, aliud tantũ, aliud tale, & in cæteris simili modo, quæ ei9 quod est prædicamẽta dicũtur.

Id est, entium aliud est substantia, aliud quantitas, aliud qualitas & sic de cæteris prædicamentis. Tertia diuisio est.

Eorũ quæ sunt ad aliquid, aliud excessione defectionéve dicitur, aliud actiui passiuique, atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic sensus, eorum quę ad seinuicem quoquo modo

referuntur, quædam significatione acquisitionis siue generationis referuntur, siue actualis, siue potentialis possibilisve: alia verò deperditionis ratione, vt generans generatum, producēs productū, generabile generatiuū, corrūpens corruptum, corruptibile corruptiuum. Quarta diuisio est hæc.

Id quod mutatur, aut in substantia, aut in quātitate, aut qualitate, aut in loco semper mutatur.

Cuius hic est sensus, motuum vel eorum quæ mouentur, aliud tendit ad substantiam tanquam terminum ad quem, aliud ad quantitatem, aliud ad qualitatem aliud ad locum. Quinta est hæc.

Motuum siue ad substantiā sit, siue ad quātitatē, siue ad qualitatē, siue ad locum, alius est perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus est, qui ad formam perfectiorem tendit. Vt generatio hominis perfectior est generatione equi, & hæc generatione arboris, & hæc generatione herbę. Imperfectus est, qui ad formam imperfectam est, aut priuatiuā, vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior est, & sic de cæteris.

CAPVT PRIMVM.

¶ De definitione motus.

DEfinit Aristoteles, motum hoc modo,

Motus est actus entis in potētia vt est tale. Item alibi, Motus actus est mobilis vt est mobile.

Aristo. 3. physicorum.

Hoc est, quatenus in potentia est. Qua definitione significatur, motum esse accidentariam quandam rei mobilis formā, per quam veluti viam, res quæ mouetur ad aliquid continuo acquirendū vel deperdendū tendit, quasi ad terminū. Motus enim est, quo mobilis potentia ad actum deducitur. Quemadmodū cum ex ligno generatur ignis, per motum hūc generationis, cōtinuo forma ignis in materiā ligni introducitur, & per corruptionis motū, cōtinuo extra lignum

pellitur præinexistens forma. ¶ Vnde statim euidentissime patet motum, non nisi iis conuenire quæ potentiam habēt admixtam, & à deo esse quàm longissimum. Cæteræ verò creaturæ quo plus habent potentiæ, eo amplius sunt motibus subiectæ. Spirituales enim substantiæ sensibilibus non mouentur motibus, eo quod ad formas sensibiles potētiam non habeant: intellectualibus tamen mutationibus subiacent, quoniam potentiam habent ad intellectiones & affectiones, ad esse, item & nō esse. Cœlestia verò corpora, quia ad locum sensibilem potentia sunt, secūdum suas partes diuersa loca habere apta, icirco mouentur motu locali. Alterationes verò horū inferiorum alterationibus similes, non recipiūt, quoniam ad similes qualitates potentiā nō habēt.

CAPVT II.

¶ De motu instantaneo, subito, & successiuo.

Quid mot⁹ instātaneus

Notandum verò est, quod quidam sunt motus instātanei, qui in momento temporis vel in non tēpore perficiuntur: vt aëris illuminatio, quæ tota simul vno instanti completur, secūdum omnes aëris partes. Hocq; ideo, quia lumē in aere contrarium nullum habet, sed tantū sunt in eo tenebræ, priuatio luminis, quæ nullā faciunt resistentiam soli illuminanti, atque hic motus, nullas habet successionis partes. ¶ Alius est motus subitus, qui in instanti non completur, tamen in imperceptibili fit tempore. Vt cum calefaciens, primum caloris gradum in subiectum inducit, in instanti hoc facere non potest, ob resistentiam aliqualē contrarii: tamē in imperceptibili tēpore & indeterminato hoc facit ita vt illius temporis non possit adæquatum assignari momentum, iniciens aut finiens.

Quid mot⁹ subitus.

¶ Successiuus verò motus & sensibilis est: quādo aperta est in motu successio, ita vt monstrari possit, quæ pars formæ qua temporis parte fit per motum introducta aut expulsa. Quemadmodum est in motu calefactionis aut frigefactionis: quoniā calor totus, aut frigus totum, non in instanti neque subito, sed cum temporis successione in subiectū introducitur, ita vt secundum successionē, vna pars prius, altera posterius in subiecto habeatur. ¶ Et de huiusmodi motu plerunque intelligimus, cum de motu loquimur rerū natu-

Quid successiuus mot⁹.

ralium. Res quippe naturales, non multum mouent neque mouentur instantanee, partim ob defectum virtutis actiuæ, partim ob contrariorum resistentiã, vel mobilis in dispositionem. Subitus verò motus, plerũque perficitur successiue, & in illum finitur. Aqua enim licet incipiat subito calefieri secundum primum caloris gradum, quantum tamen ad totam caloris formam, successiue debet calefieri.

CAPVT III.

¶De differentia rerum successiuarum, à rebus permanentibus.

PRo pleniori autem motus intelligentia aduertẽdum est, quo pacto distinguantur ab inuicẽ res permanẽtes & successiuæ. Illa nanq; permanẽtia sunt, quæ omnes suas partes simul habent, aut habere nata sunt, ita vt nulla opus sit eis successione. Alioqui & qualitates sensibiles plerũque succcessione secundũ partes suas absoluuntur, sed non hoc requirit earum naturalis cõditio, verum ex motus natura contingit eis sic per accidens successiue fieri. Quemadmodum (exempli gratia) calor, res permanẽs est, quia tametsi ratione motus per quem habet acquiri, successiue fiat atque in subiectũ introducatur, tamen quantum ex suæ naturæ conditione, nulla opus habet successione. Potest enim partes suas omnes simul habere neq; in vllo fluxu consistit. ¶Illæ autem res sunt propriè dicendæ successiuæ, quæ ex naturali cõditione partes suas habẽt in successione, ita vt simul eas habere nõ possint. Cuiusmodi sunt motus & tempus. Partium enim motus vel temporis adueniens altera alteram abigit: & hac abeunte, succedit iterum alia tertia, quod in horarũ fluxib⁹ apertissimũ est. ¶Porrò, quod in permanentibus rebus positio, hoc in succedẽtibus est successio. Sicut enim ligni partes positionẽ certã habent adinuicẽ, vt hæc non possit esse simul secundũ locũ cũ illa, sed separatim hæc pars hic est, illa illic, ista istic, ita similiter quãdo prima hora est nõ est secũda, quando secũda non est prima neq; tertia, sed successione cõtinuãtur adinuicẽ: quia nũc est prima, post eã subsequitur secũda, post quam euestigio succedit tertia. Vnde patet, sicut certa positione quãtitates permanẽtes sunt cõtinuę, ita tẽpus, huiusmodi successione esse cõtinuum. Diuiditur enim quantitas cõtinua in per-

Quæ res sint permanentes.

Quid res successiua.

manentē & successiuā. Permanētes sunt, linea, superficies, & corpus. Tempus autem, quantitas continua & successiua.

CAPVT IIII.

¶ Motum non esse quantitatem, neque vllo stringi prędicamento.

QVanquam autem motus succedētes habere partes secundū successionem intelligatur, nō tamen ad quantitatis prędicamentū debet stringi, cum nihil ab ipso denominetur quātum, sed (sicut facile potuit aduerti ex dictis) à tempore, quod motum sequitur, vt post dicetur. vagatur enim mot⁹ ad omnia prædicaméta quasi reductus, iuxta eius termini ad quem est, diuersitatē. Nam generatio & corruptio, ad substātiam: augmentatio & diminutio, ad quantitatem: alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi siue esse in loco, reducuntur, Et quanquam ita per omnia secundum reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamē-tali ordine constringitur, neque concluditur.

Mot⁹ vagatur per oīa prędicaméta.

CAPVT V.

¶ Quomodo motus aliquis etiā in partes extensionis diuidatur.

PRæter motus diuisionem, qua diuiditur in partes succedentes, quæ copulantur per indiuisibile motus, correspōdens instanti præsenti, quod solet vocari mutatum esse, est etiam quandoque diuisibilis in partes extensionis. Sicut enim totum cœlum habet totū motum quo mouetur, ita cuilibet parti cœli respondet aliqua pars illius totius motus. Non omnem tamen motum necesse est sic diuisibilem esse. Quandoq; enim totum mouetur, & nulli parti motus conuenit: veluti cū terminus ipsius motus indiuisibiliter sic est in toto, vt in nulla tamen subiecti parte, vel secundum se vel secūdum partem inueniatur. Vnde constat hanc diuisibilitatem competere motui per accidens, ratione termini ad quem est motus secundum eius extensionem. Cæterū, nullus motus partes vllas habet aut habere potest secundum intensionem, cum non cōtingat plures partes eiusdem mot⁹ esse simul in eadem parte subiecti. Vel enim sibi inuicem succedunt, vel secundum extensionem in diuersis subiecti partibus existunt.

Aristoteles vi. lib. physicorum.

Mot⁹ nō potest ītendi.

CAPVT VI.

¶De quinque ad motum requisitis & duplicib⁹ mutationibus.

Tractat hęc Arist. 5.lib.phycorum.

A Duertendum autem, ad motum necessaria quinq; requiri: nempe

Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus.

Absque his enim non fit motus, & sunt hęc in singulis motibus perquirenda. vt in alteratione à vitijs ad virtutes, est mouens & operans Deus, atque suo exercitio liberum hominis arbitrium: ipse homo, est motum: terminus à quo receditur, vitium est: terminus ad quem acceditur, virtus est: tempus, est visitationis dominicæ hora, siue aliud quodcunque aduersitatis aut prosperitatis tempus, in quo se quis à vitijs auertit ad virtutem.

Quid termin⁹ à quo.

Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motũ abijcitur: quod aliquando est pura negatio vel priuatio formæ quæ per motum acquiritur, aliquando forma contraria. Vnde claret, quasdam mutationes esse de contrario in contrarium, vt ex calido fit frigidum, ex albo nigrum. Item ex hæretica opinione mala, fit alteratio ad contrariam opinionem: ex carnali amore, conuersio ad amorem spiritualem: à vitio, ad virtutem, vt à gula ad sobrietatem: ex denso, rarum: ex leui, graue. Sub quibus comprehendimus motus qui sunt de medio in alterum extremorum, vel econtrario: vt ex rubeo in album aut nigrum, aut econtrario. Et iusmodi motus proprie vocantur motus, eo quod sunt (secundum Aristotelem) de subiecto in subiectum: id est, de affirmatione ad affirmationem, vel de forma in formam: suntque hi motus difficiliores. ¶ Quædam sunt mutationes à priuatione tantum, vel negatione, ad oppositum habitum: vt non ex homine generatur homo, ex non igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiue, fidelis: quando nimirum is, qui de dogmatibus fidei catholicę neq; rectã neque peruersam habet opinionẽ, in fide docentis opera eruditur, vt recte quẽadmodum oportet de eis sentiat: ex tenebroso lucidum, atque ita in similibus. Quas mutationes faciliores esse constat. Et (iuxta Aristotelis

ſententiam)motus proprie non ſunt, ſed mutationes tantũ: quia ſunt de nõ ſubiecto in ſubiectum:id eſt, de priuatione vel negatione (quę per non ſubiecta intelligit) ad affirmationem: aut è contrario de ſubiecto ad non ſubiectum, id eſt, de affirmatione ad negationem vel priuationem. Huiuſmodi autem ſunt generatio, quę eſt à non eſſe ad eſſe: & corruptio, quę eſt ab eſſe ad non eſſe.

CAPVT VII.

¶ De termino ad quem, & à quo: & quomodo ſecundũ eos motus diſtingantur vel non diſtingantur.

Quid termin⁹ ad quẽ.

TErminus vero ad quem, illud dicitur ad quod mobile ſiue id quod mouetur tendit, ſiue ſit affirmatio ſiue negatio: vt terminus ad quem generationis eſt forma rei quę acquiritur per generationem, & eſſe rei quæ acquiritur per generationem, ſiue eſſe rei generatæ. Ad hoc enim tendit generatio, vt forma ſubſtantialis inſit in materia, & res ſubſtantialiter exiſtat. Terminus corruptionis ad quem, eſt priuatio formæ preexiſtentis & non eſſe rei pręexiſtentis. Quippe ad hoc tendit corruptio, vt materia priuetur forma quæ inerat, & res quæ pręerat ſuum eſſe perdat. Terminus augmentationis ad quem, eſt maior quantitas: Diminutionis, minor quantitas. Alterationis vero termin⁹, eſt qualitas ſecundum quam res alteratur loci mutationis. ipſum vbi, ſiue (vt craſſius dicamus) locus ſecundum quem res variatur. ¶ Eſt autẽ terminus ad quem, dignior & principalior in conſyderatione motuum, termino à quo: quoniam & ab ipſo motuum denominatio ſumitur: vt alteratio, ad albedinem dealbatio, ad nigredinẽ denigratio vocatur. Quódque amplius eſt, etiam diſtinctio generica atque ſpecifica ex ipſo accipitur. Secundum enim terminos ad quos ſunt, diſtinguntur (vt ſupra declaratum eſt) generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, atque loci mutatio. Item generationes viuentium & inanimatorum diſtinguntur genere propter formas diuerſorũ generum. Generationes hominum & brutorum diſtinguntur ſpecie, ob formas ad quas ſunt ſpecie differẽtes. Generationes diuerſorum hominum, numero diſtinguntur, ob formarum ad quas ſunt numeralem tantum diſtinctionem. Ita ſimiliter in alijs motuum generibus eſt dicendum. ¶ Non ſolum tamen ex di-

Terminus ad quẽ, eſt dignior termino à quo. Vnde diſtictio generica motus.

uersitate termini ad quem motus distinguntur: sed accipitur etiam distinctio motuum ex medio, quó ad terminum ad quem necessariò debet perueniri, ob concatenationem cum termino ad quẽ. Motus enim rectus & circularis genere differunt, propter diuersum modum spatij quod pertransitur: item motus rectus & motus curuus ad eundem locum. Item doctrinatio eiusdem cõclusionis, iam per demonstrationẽ, iam per verisimile, tantum argumentum, ob medij diuersitatem variatur. Neque profecto minus apparet hæc distinctio ipsi⁹ motus per se esse, quę sic ex medio vel ratione aut modo aut conditione motus sumitur, quàm ea etiam ipsa quę ex termino ad quem sumitur. ¶ Ex termino autem à quo, constat nunquam variari speciem motus. Eiusdẽ enim speciei est dealbatio quę est à nigredine ad albedinem, cum ea quę est à rubedine: & eiusdem speciei generatio ignis qui est ex stipula, & qui ex ligno. Diuersitatem autem numeralem facit quodlibet illorũ suprapositorum. Qui enim motus vel aliud mouẽs, vel terminum à quo, vel ad quem aliũ, vel aliud tempus, vel aliud mobile habent, numero sunt indubie diuersi. Facilius enim est numerum variare in rebus, quàm speciem. Quanto enim minor est distinctio, tanto acquiritur facilius: quemadmodum contrario, maior distinctio (nempe generica vel specifica) est difficilior.

Termin⁹ à quo speciem motus nõ variat.

CAPVT OCTAVVM.

¶ An motus distingatur à suo termino ad quem est.

Non est vero dubitandum vlla ratione, quin motus à termino suo ad quem alius sit, ac distingatur, vt minimum secundum rationem: cum motus rationẽ habeat rei successiuæ, sitque motus omnis quatenus motus, res successiua, non autem terminus ad quem: cum sit secundum suum esse res permanens, etiam si successiue fiat atque producatur in subiecto. Verum de reali distinctione quæstio solet agitari, an motus res aliqua diuersa sit, & realiter secundum suum esse differens à termino ad quem est: quibusdam realem distinctionem ponentibus, quibusdam negantibus, & ratione tantum distingui asserentibus. ¶ Iuxta quorum sententiam dicendum est, quod substantialis ipsa forma quæ in generatione acquiritur in generato, vt à mouente in motum producta, quatenus per eam ens potentia,

actu fit, sit ipsa generatio: forma vero quæ deperditur, sit ipsa corruptio: & maior continuo acquisita quãtitas, augmẽtatio: minor, diminutio. Frustra enim (vt ipsi aiunt) rerum pluralitas absque necessitate ponitur. Neque tamen admittunt, in eisdẽ prædicamentis ponendos esse motus, in quibus termini ponuntur, tametsi secundum rem sunt idem: quoniam diuersa ratio prædicamentorum ordinis etiam variat.

CAPVT NONVM.

¶De motuũ comparatione ad actionem & passionẽ, & de vocabulis motum significantibus.

Similis quoque de motu & actione & passione quęstio fieri solet, num realis sit ponenda distinctio inter actionem, passionem, & motum, an secũdum rẽ coincidere dicenda sint, sola variantia ratione? Et huic quoque quęstioni cõtrarię adhibẽtur responsiones, alteris priorem, alteris posteriorẽ sententiã approbantibus. Sunt enim qui motum dicunt nõ nisi secundam rationem differre ab actione & passione. ¶Verum in his atque similibus, vbi de reali distinctione mouetur quæstio, non multum est anxie perquirendum, cum vtraque pars suã plerunque habeat probabilitatẽ, & suis rationibus ambæ sententiæ plerunq; mutãtur. Neque ad verum Philosophię finẽ (qui est Deũ in creaturis cognoscere, agnitúmq; collaudare) huiusmodi perplexæ & steriles quęstiones multum admodũ videntur habere momẽti. ¶Illud autẽ aduertendum est, quod motus non est in mouente, tametsi efficiatur à mouente: sed est, in ipso mobili, sicut & terminus ad quem in mobili tãtum est, non in mouente. Neque fingi debet vnus motus in mouẽte quo moueat, & alius in mobili quo ipsum moueatur. Sed quemadmodum (iuxta Aristotelem) eadem est via à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas: sic motus vnus est quo agens mouet extrinsece, & intrinsice mouetur mobile. Est enim motus, medium quoddam, & veluti quædam via inter actionem & passionem. ¶Vbi rursum notandum, ratione huius coniunctionis distinguendas esse iuxta significationem omnes voces quæ motus significant: vt pote exempli gratia, generare, corrumpere, generari, corrumpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, deal-

Nota attente.

motus est ĩ mobili tãtum.

Aristo. 3 physicorum.

batio, doctrinatio, atque id genus alia, motum vel actionem aut passionem significare solita. Si enim motus significant, non collocantur sub actione vel passione. Si verò actiones & passiones cum motu coexistentes significant, sub actione aut passione constituentur. Est enim generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio quædam actiua, id est, actio: quædam passiua, id est passio, quædam neutra, id est, motus ipse, qui neque actio neque passio est, sed inter vtrunque mediat. ¶ Vocabula autem illa quæ motus significãt aut actiones passionesve immanentes animæ (cuiusmodi sunt intellectio, visio, volitio, auditio, ac similia) præter supradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartam. Est enim visio actiua, qua obiectum agit in sensum: est visio passiua, qua sensus ab obiecto patitur: est visio motus, id est alteratio ipsa visus: & est visio quarta, quædam neutra, qualitas (vt dici solet) tertiæ speciei qualitatis, quæ motus visionis solet assignari terminis, solétque ad disiunctionem, actus videndi seu visio neutra nominari. De his vero latius pertractare, non arbitror præsentis esse negocii.

Triplex significatio dictionũ motus designantium.

Quadruplex significatio.

CAPVT X.

¶ De motus continuitate, & quid ad eam requiratur.

His vero præmissis, consequenti ordine de quibusdá motui accidentibus est determinandum. Et primũ quidem, de motus ipsius continuitate, ad sciẽdum, quis motus continuus sit aut non continuus. Est ergo aduertendum, quod ad motum continuum requiruntur, continua formæ acquisitio vel deperditio, mobile continuum, & temporis continuatio, ita vt nulla sit in motu temporis interruptio: quod si horum aliquod defuerit, non potest esse motus continuus. ¶ Non autem requiritur mouentis continuitas, quia succedentibus absque interruptione tẽporis diuersis mouentibus eiusdem rationis, continuus effectus producitur. Neq; item requiritur continuitas termini à quo, quoniam continuo motu prius à calore, post à tempore, ad frigus mouetur mobile. Medium quoq; non oportet esse continuum. Vnus enim motus secundum locum est, qui per contigua tantum fit. Non tamen sufficiunt cõsequẽter se habẽtia.

Tractantur ista ab Arist. 5. li. physico.

¶ Est enim differentia inter continua, contigua, & consequenter se habentia.

Continua. ‘ ¶ Vnde continua sunt, quorũ vltima sunt vnum: ita vt quod ‘ est finis vnius, sit alterius verum initium. Cõtigua sunt, quo- Contigua. ‘ rum vltima non sunt quidem vnum, sunt tamen simul. Si- ‘ mul autem sunt, quæ se inuicem tangunt: vt duæ lineæ diuisæ, quæ se inuicem tangunt in finientibus punctis, sunt contiguæ & non continuæ. Similiter duo ligna diuisa, se inuicẽ in extremitatibus proxime tangentia, contigua sunt, non continua. Continua vero sunt, duæ partes integrales vnius lineæ, adinuicem proximæ, & vnius totius integralis, ligni duæ medietates sibiinuicem proximæ. Consequenter se habẽtia. ‘ ¶ Consequenter ve‘ro se habent, quorum vltima non sunt vnum, neque etiam si‘mul: inter quæ tamen nullum medium est aliud eiusdem ra‘tionis. Vt duæ domus inter quas est spacium intermedium, nulla tamen alia domus, consequenter se habent: quas tamẽ manifestum est neque continuas esse, neque contiguas. Continuæ autem domus essent, si vnum haberent eundémq; parietem, qui huius esset finis & illius principium. Contiguæ vero, si diuersos quidem parietes, tamen se inuicem contingentes.

CAPVT XI.

¶ De motus tarditate, velocitate, atque frequentia, déque causa tarditatis aut velocitatis in motibus.

Mot⁹ tardus & velox. Tardus motus est, quo maiori tempore minus acquiritur vel deperditur. vt tarde calefit aqua, si magno tempore parum caloris acquirat: tarde augmẽtatur siue crescit arbor, si in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis: tarde discit discipulus, si in multo tempore, scientiæ atque doctrinæ paulum assequitur: velox motus est, qui minori tempore multum acquirit aut perdit: quemadmodum in aqua breui tempore vehementer calefacta, & in discipulo industrio ac diligenti breui tempore multam scientiam assecuto. Vbi diligenter attendenda est differentia, quæ est inter motum velocem & motũ frequentem. Frequentia enim; interruptionem & discontinuitatem significat motus: longe vero aliud, velocitas.

¶Procedit autem hæc tarditas in motu, aliquando ex defe ctu virtutis mouentis. Ignis enim modicus, nequit velociter calefacere: & doctor piger atque ineptus, nequit discipulos cito ad doctrinam adducere. Nonnunquam vero, ex resistentia contrarii. Nequit enim etiã magnus & validus ignis, hominem multum frigidum cito calefacere: neque præceptor industrius & diligens, hebetem & obtusum pigrúmq; discipulum, cito in scientia erudire, aut petulantem cito moribus probis instituere. Aliquando, ex resistentia medii. Lapis enim licet grauis, non potest cito per aquam moueri, sicut per aerem: nec pluuia potest velociter descendere, ob resistentiam aeris. ¶In voluntariis autem, præter causas supra dictas, voluntas etiam sua libertate causa esse potest tarditatis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habens impedimentum velociter vel tarde mouendi siue agendi quippiam, potest tamen pro sua voluntate vel tarde vel velociter agere. Et primũ mouens, quod est super omnia mouentia deus in sæcula benedictus, cum neque virtute deficiat, neque vlla resistentia aut inconuenientia impediri possit, quędam tamen velocius, quædam tardius mouet, pro suo beneplacito, cui sine resistentia atque contradictione obediunt vniuersa. Vnde tarditas in motu.

CAPVT XII.

¶De vniformitate & difformitate motus.

ATtenditur autem etiam vniformitas vel difformitas in motu: secundum considerationem partium ipsius mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes partes suas æqualiter atque similiter secundum velocitatem aut tarditatem mouetur, vt totus homo æque velociter in omnibus membris calefactus moueri dicitur vniformiter. Illud vero quod non secundum omnes partes æqualiter, sed secundum diuersas partes diuersimode mouetur, secũdum aliam velocius, secundum aliam tardius (vt homo citius in manibus quàm in pedibus calefactus, aut in eisdem membris nõ æqualiter calefactus) difformiter moueri dicitur. Moueri vniformiter & difformiter.

¶Prouenit autem hæc difformitas in motu, aliquando ex parte virtutis ipsius agentis, quæ tam vicina non est vni parti sicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirũ vna

pars est magis īdispoſita ad ſuſceptionem actiuitatis, quàm alia. ¶ Notandum autem eſt, quod ſecundum locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motum, etiam cœleſtes orbes. Semper enim velocius mouentur partes ſupremæ, quàm quæ ſunt circa centrum aut medium: quoniam illæ longius diſtantes magnum ſpacium pertranſeunt, cū iſtæ proximiores in æquali tempore, minimam circulationē abſoluant. Id quod in rota figuli manifeſte demōſtrari poteſt: vbi partes quæ axi proximæ ſunt, prorſus æquali tempore ſuam minimam circulationem complent, quo partes extremæ à medio longiſſime diſtantes, ſuum illum multo maiorem abſoluunt ambitum. ¶ Ita quæ non æqualiter ſecūdum omnes partes accipiunt incrementum, difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non ſecundum corpus & animam æqualiter proficiunt (vtpote qui corpore creſcunt, & animę profectum nullum in virtutibus aut moribus accipiunt) dici poſſunt difformiter proficere atq; augeſcere: quanquam non eſt poſtremus iſte ſermo proprius, eo quòd ex partibus integrantibus mobilis, nō eſſentialibus propriè fieri debeat conſideratio vniformitatis aut difformitatis.

CAPVT. XIII.

¶ De motu regulari & irregulari.

Quis motus regularis & irregularis.

INſuper poni ſolet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur ſecundum partes mobilis, ſed magis ſecundum tempus in quo fit motus. Si enim mobile toto tempore moueatur ſimiliter ſiue æqualiter, ſecundum velocitatem & tarditatem in principio medio & fine, dicitur motus regularis. Vnde cœlum regulariter licet difformiter, mouetur. Sic qui nūc velox eſt in diſciplinarum aut virtutum profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniam non ſimiliter continuat. ¶ Procedit autē hæc irregularitas potiſſimum ex virtutē mouente, quæ augetur vel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter, in ipſo motus ſui initio tardius, in medio velocius, in fine velociſſime mouetur, propter continuo aduenientem impetum, qui formam ſubſtantialem adiuuat in mouendo, atque etiā ob loci naturalis approximationem. Quemadmodū enim vnaquæq; res ad ſuum locum naturalem deſiderat, vbicunque

Ariſ. 8. li. phyſico.

extra ipſum fuerit poſita,ita quo fuerit ei vicinior,magis na turaliter deſiderat,atque ad ipſum fertur,tenditque vehemẽ tius.In iis autem quæ mouentur violenter ab extrinſeco mo tus in principio præceps eſt & velocior, ſed continuo fit re- miſſior virtute impreſſa continuo debilitata. ¶In motibus vero qui ſecundum ſenſum ſunt,aut etiam nonnunquam ſe- cundum rationem,vt in motu progreſſiuo & ſimilibus,prin cipium eſt quidem vtcunq; velox,mediũ velocius,finis tar- dior atq; deficiens. Quod ex parte inſtrumentorum eſt,quę in principio nondum ſunt ſatis diſpoſita ad expedite motũ peragendum,ſed per continuum exercitationem rectius di ſponuntur: quemadmodum de vocis prolatione euidenter docet experientia. Tandem tamen, propter debilitatem ſi diutius perduret continuus motus,inſtrumenta motus flac- céſcunt,& veluti deficiunt:quemadmodum in vocalibus in- ſtrumentis experimur poſt longam locutionem,ſiue canta- tionem prolixiorem:inque cruribus & neruis, poſt diutur- nam ambulationem. ¶Notandum vero eſt,quod primum agens ac mouens,tametſi totam cœlorum machinam diffor miter admodum moueat, faciens ſpheras difformibus atq; diuerſis motibus aliam quidem citius aliam velocius ſuum curſum abſoluere, mouet tamen eam ab initio vſq; ad finẽ, motu regulariſſimo & ordinatiſſimo,eandem ſemper in mo tu regulam ſeruans atque cuſtodiens.Neque enim ab initio ſæculi, citius aliquãdo aut tardius primum mobile motum eſt,aut mouebitur vnquam,quam nunc moueatur: neq; itẽ aliorum orbium quiſquam,ſiue motus proprios,ſiue raptus ipſius motum conſideremus.¶Et eſt id quidem ſupra mo- dum admirabile, in tanta difformitate motuum corporum cœleſtium, perpetuo regularitatem huiuſmodi ſeruari poſ- ſe,eiúſq; palam atteſtatur gloriam,qui in ea ſapientia ſecũ- dum quam condidit vniuerſa,regit etiam,mouet,atque gu- bernat,qui eſt in ſæcula benedictus, Amen. Attento nota.

CAPVT XIIII.

¶De motu naturali & violento, & quomodo in ſingulis motuum generibus hæc inueniantur.

Motuum inſuper quidam ſunt rebus naturales, qui- dam violenti. Quid naturalis motus.

Eſt autem motus ille rei naturalis,qui eſt ſecũdum

naturam rei, & ei est conueniens: vt igni, moueri sursum, & rarefieri, nisi forte condensari ipsum amplius quàm conuenit contingat. Hi enim motus conueniunt naturæ vel formæ ignis.

Quis violentus. ❡Motus violentus vel contra naturam est, qui rei secundũ suam naturam non conuenit, neque est secundum naturam rei, sed ab extrinseco mouente imprimitur, forma contranitente. Vt motus ignis deorsum, & eius condensatio vel compressio: motus lapidis sursum: aut aquæ siue terræ nimia rarefactio. Repugnat siquidem naturæ ignis, & formæ eius, motus deorsum & nimia condensatio: quemadmodũ aquæ & terræ, motus sursum aut nimia rarefactio, atque ita in cæteris. ❡Vbi notandum est, materiam sicut est ad omnem formam indeterminata, ita & ad omnes accidentales dispositiones esse indifferentem, si in sua generalitate consideretur. Verum quatenus per formam limitatum esse participat, illa ei etiam dicuntur secundum naturam, quæ ipsi conueniunt sub forma quam habet. Et illa dicuntur ei esse contra naturam, etiam ex parte materiæ, quæ ipsam à suo esse quod habet participatum nata sunt repellere. Arist. in 5 lib. phy.

❡Notandum vero, in omnibus motuum generibus inueniri motus aliquos naturales, alios violentos. Generationes enim quædam naturales sunt, vt florum in estate, & corruptiones eorum in hyeme. Quædam violentæ, vt generationes florum vel foliorum in hyeme, ab aliquo accidente: & corruptiones subitæ florum in æstate ante defectum naturalem, ob vehementem æstum solis aut aliud quodlibet accidens malum superueniens. Ita sunt partus tempestiui & partus abortiui. Ita quædam naturaliter fit augmentatio, quædam violenter: vt augmentatio subita vel nimia pueri: vel tritici intempestiua augmentatio, ob abundantiam pluuiæ. Ita in diminutione virium, ita & in alterationibus dicendum. Imo quædam sanatio est naturalis, quædam violenta: vt quę fit ab aliquo extrinseco, per violentiam ratione cuiuslibet accidentis. Quanquam enim sanitas semper sit naturæ conueniens, potest tamen motus per quem ipsa introducitur esse violentus quando non per media naturæ conuenientia, sed magis per accidens introducitur, cum violentia agentis, forma contranitente.

¶ Item & sanatio quæ fit in dieb⁹ criticis naturalis est, quæ verò dies criticos præuenit aut subsequitur innaturalis, vt ait Aristoteles.

CAPVT XV.

¶ Quomodo adinuicem debeant motus vel comparari vel non comparari.

NOn est autem quilibet motus cuilibet motui cõparabilis, secũdum supra determinatas proprietates vel accidentia. Motus enim rectus & circularis, secundum velocitatem, vel tarditatem non debent cõparari. Vt enim in genere quolibet recta sit comparatio, oportet eam fieri secundũ speciem specialissimã. Non enim dicitur vnum alio magis coloratũ, aut quale, sed magis calidum vel magis album. ¶ Oportet item, vt fiat cõparatio in aliquo quod vtrique comparatorum vniuoce & secundum eandem rationem conueniat. Non enim dicitur homo magis sapiens, quàm brutum, neque brutum melius sentiẽs quàm lapis, cum in vtraque comparatione, ea quæ comparantur, non conueniant in eo in quo fit comparatio. Neque rursum medicina magis sana dicitur, aut minus, quàm homo: neque potio ipsa, magis quàm vrina aut homo. Quamuis enim quodlibet horum sanum dicitur, nempe homo potio & vrina, sit tamen hoc ratione atque consideratione diuersa, homo enim sanus dicitur, vt habens in se sanitatem: vrina, vt significatiua sanitatis: potio vt effectiua eiusdem. Vt ergo omnino recta sit comparatio, sumẽdi sunt duo motus eiusdem speciei, eiusdémque rationis qui secundum aliquod prædictorum accidentium comparentur. Quemadmodum (exempli gratia) hic motus rectus illo recto est velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior, & hic circularis, illo: hæc alteratio, illa: hic motus localis, illo, atque ita in cæteris. Tractat hæc Aristo. 7. lib. physico.

CAPVT XVI.

MOtus ex terminis contrariis, non sunt necessario cõtrarii, vt patet de motu qui est ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eandem rubedinem, qui sunt eiusdem speciei specialissimæ. Arist. 5. physico.

Qui autem sunt ad terminos contrarios, sunt contrarii: Qui motus cõtrarii

etiam si non sint ex cõtrariis terminis. Ab eodem enim medio termino motus sursum & deorsum, sunt cõtrarii. Et dealbatio quæ est à rubedine, cõtrariatur denigrationi quæ ab eadem tendit rubedine. Illi tamen motus sunt maxime contrarii, qui sunt à contrariis terminis ad cõtrarios terminos: vt qui est ab albedine ad nigredinem. illi qui est à nigredine ad albedinem, maxime est cõtrarius. & magis quàm ille qui à media tantum est qualitate. ¶ Sumitur etiam contrarietas motuum accidentaliter, secũdum naturale & violentũ: ita vt generatio naturalis dicatur contraria simili generationi in specie, violẽter. Sed hæc non est specifica & essentialis contrarietas, cum naturale esse & violentum non varient speciem motus, neque etiam cætera supra posita, accidentia. ¶ Opponitur præterea motus etiam quieti, sumẽdo quietem semper motui oppositam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, non autẽ motus ad locum aliquem cõtrariatur quieti in eodem loco, quemadmodũ habet Arist. 5 libro physicorũ. Non est tamen hæc oppositio contrariorum, sed priuatiue oppositorũ. Quies enim, nihil aliud est, quam priuatio motus, atque ab eo cessatio, in subiecto apto nato. Quemadmodum autem supra motus quidam dicti sunt naturales aliqui violẽti, sic & de quiete possumus distinguere. Lapis enim, in suo loco naturali quiescit quiete naturali. extra verò eum, quiescit violenter.

Arist. circa finẽ 5. li. physi.

Quid quies

CAPVT XVII.

¶ De iis quæ mouentur, quomodo quædam per se, quædam per accidens moueantur.

SVperest nunc, posteaquam de motus natura & proprietatibus diximus, de mouẽtibus etiam & motis determinationem subiungere. Ac primũ quidẽ est aduertẽdum, quemadmodum inter ea quæ mouentur quædam tantũ secundum partem mouentur, vt cum solam manũ agitamus: quædam verò secundum ipsum totũ, vt cum corpus vniuersum agitatur, siue saltu, siue ambulatione, siue alio quolibet modo. ¶ Rursum, quædam per se mouẽtur, vt totus ipse homo ambulans de loco in locum: quædam verò per accidens mouẽtur, alterius gratia, nimirum quæ in eo sunt quod per se mouetur. Idque rursum dupliciter, vel sicut partes in toto, vt manus per accidens ad totius corporis motum: & qui

Arist. 7. physico. & 5.

naui vehuntur gratia nauis cui insunt pariter mouentur, sed per accidens: vel sicut accidentia, quæ in rebus sunt quæ mouentur, maxime corporalia, quæ per accidẽs moueri dicuntur ad motum sui subiecti· quemadmodũ ex Aristotele vulgo adduci solet. Motis nobis, mouentur omnia quæ in nobis sunt. Complectitur autem Aristoteles hæc vnica hac diuisione, quinto physicorum. Dictum Aristo. 2. lib. topicorum.

Eorum quæ mutantur, aliud per accidens mutatur, aliud ex eo quia aliquid huius mutatur, aliud ex eo quia ipsum primo mouetur.

Cuius sensus ex præcedẽtibus & subsequentibus satis patet. Primæ partis exempla sunt, dum musicus dicitur ambulare, sanare, &c. Est siquidem motus deambulationis musicæ extraneus & per accidens, quemadmodũ & reliqui. Secundæ exemplum est, dum homo dicitur sanari, quia oculus, manus, pes aut caput sanatur. motus enim toti homini attribuitur, qui tantum parti conuenit. Tertiæ exemplũ est, vt homo ambulat, ægrotus sanatur, dum ratione totius corporis pristinæ valetudini restituitur. hinc & similis diuisio mouentis ab Aristotele colligitur, hæc videlicet.

Aliud per accidens mouet, aliud parte, aliud per se primo.

Quæ ex præcedente facile patet cum exemplis, si ea quæ rei mobili seu motæ attributa sunt, mouenti applicẽtur. Similis quoque diuisio ab Aristotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit datur.

Terminorũ à quo & ad quem, alius est per accidens, alius ratione partis, alius per se primo.

Vt siquis simul ambulet & sanetur, loco à quo recedit, aut ad quẽ tendit, impertinẽs & per accidens est motus ad sanitatem. similiter sanatio febris, pars est si conferatur ad sanitatẽ in genere, respectu verò sanitatis febri oppositæ, habet terminũ per se primo. Ad hũc enim terminũ per se primo to-

tus motus tendit, quæ est sanatio à febri.

CAPVT XVIII.

¶ Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in subiectis.

IN hoc tamen partes ab accidentibus sunt diuersæ, quod corporis partes, totius motus aliquam partem in se habent, cuius comparatione quodammodo per se mouentur, sicut per accidens mouētur cōparatione ad motum totius. Quemadmodum enim totus motus in toto corpore est, sic partes motus in partibus sunt corporis totius: quemadmodum de aliis corporalibus accidentibus est manifestum. Accidentia verò nihil in se motus habent, sed extrinsece prorsus ad motū subiecti moueri dicuntur. ¶ Proinde, quæ secundo hoc modo per accidēs mouētur magis per accidēs & magis impropriè moueri dicuntur, q̄ quæ modo priori. Nā q̄ priori modo per accidēs moueri dicuntur, simul etiā per se secundū alium motū moueri possunt: quēadmodū is qui in naui ambulat, ratione ambulationis quam à naui nō habet, per se mouetur: ratione verò vectionis, per accidens. Sic cum inter ambulandū quis agitat manum, eámque in sublime tollit, manus illa quatenus ambulatione vna cum toto corpore de loco fertur in locū, per accidens mouetur: secundū verò illum agitationis motum, per se recte moueri dicitur. Nunquam verò id in accidentibus vsuuenire potest, quæ per se moueri non possunt, sed per accidens & extrinsece tantum.

Arist. 4. physico. 3 materia de loco.

CAPVT XIX.

¶ Quomodo rerum essentiæ nullo modo dicēdæ sint moueri, neque Deus inexistens omnibus.

ESsentiæ autem rerum quæ mouentur, nullo modo moueri dicēdæ sunt, neque etiam spiritualia accidentia, quæ creaturæ rationali secundum rationem insunt. Vnde cum homo mouetur secūdum corpus totum, anima tamen ob hoc moueri non dicitur, neq; ipsa eius humanitas, neq; vllus interior animæ actus. ¶ Ex quo patet, tametsi in omnibus rebus Deus existat, nulla tamen ratione debere illum dici moueri ad motum rerum quibus inest. Cum rebus ipse insit, nō per modum accidētis, neque per modum partis integrātis imò neque per modum partis

essentialis (cũ ipse nullius sit pars cõpositi, neq; esse possit) sed inest omnib⁹ per suam essentiam, ineffabili modo, pręsentiamq; & potẽtiam quasi dator essentiæ & existentiæ rerum, ciúsq; custos & sustentator, in omnibus mouẽtibus & motis ipse inexistens atq; inhabitans, prorsus immutabilis.

CAPVT XX.

¶ Regula generalis pro iis, quæ motu physico mouentur.

De rebus autem naturalibus quæ per se mouentur physico & naturali motu, dari solet hæc generalis regula. Omne quod mouetur, ab alio necesse est moueri. Quod vt veritatem habeat intelligẽdum est, vel de mouente extrinseco, vt in iis quæ mouentur violẽter, vel de principio motus intrinseco, quod est forma substãtialis rei. Agens enim naturale, non potest seipsum primo mouere, id est, totaliter & secundum vtramque partem essentialẽ: neque item primo, id est, secũdum vtranque essentialẽ partem moueri: sed altera semper est per se mouens & agẽs, forma: altera per se mota atque patiẽs nempe materia. Dictum est autem signanter de iis quæ mouentur motu physico, & de mouentibus rebus naturalibus, quoniam anima quæ res naturalis nõ est seipsam primo mouere potest, quia seipsam in actu facit, & ad intellectionem atque volitionem per se mouet. neque hic opus est diuersitate moti atque mouentis, sed eadem anima & mouet seipsam, & á seipsa mouetur.

Hãc conclusionẽ ponit & demonstrat Aristo. initio 7. lib. physicorum.

CAPVT XXI.

¶ De mouentibus subordinatis & non subordinatis.

Quoties verò ad aliquod mobile plura contingit concurrere simul mouentia, talis inter ea debet esse subordinatio, quod mouẽs proximũ mobili mouet in virtute mouẽtis prioris quod à re mota est elongatius, vt cum lapis mouetur à baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus est mouẽs proximum moto, & ideo est minus principale in illo motu: & cor est ibi primum in mouendo & principalius, quãuis remotius. Vnde patet Deũ (eo quod sit primus in omni motu, in cuius virtute mouent alia omnia secũdaria mouẽtia) esse principalissimũ in mouẽdo, eũq; oĩs mot⁹ in his inferiorib⁹ causam primariã atq; præcipuam assignari debere, quantũuis secũdaria alia agẽtia ad eundem effectũ videãtur cõcurrere. ¶ Notandũ verò huius-

Quis ordo debeat esse pluribus mouẽtibus concurrentibus.

modi ſubordinationẽ mouentium eſſe duplicẽ. quandã eſſentialem, vbi ſcilicet agẽs proximũ non poteſt niſi per virtutem pariter mouentis prioris ſuum motum efficere, vt homo pater non poteſt ſine cœleſtium & Dei concurſu filium generare. Ideò hæc ſunt eſſentialiter ſubordinata: homo pater, cœleſtia corpora, deus. ¶ In his autẽ ſic eſſentialiter ſubordinatis, non poteſt proceſſus eſſe in infinitũ: alioqui, motus naturales eſſent indeterminati. Quod enim ab infinitis penderet, non haberet determinatã cauſalitatẽ. Sequeretur quoque poſitio infiniti actu ſecundũ multitudinem, cũ neceſſe ſit cauſas ſic eſſentialiter ſubordinatas ſimul exiſtere. ¶ Quædã verò mouentia, ſunt ſubordinata accidentaliter: vt pater, auus, attauus, tritauus, &c. quando ſcilicet mouens immediatũ nõ requirit coexiſtentiam vel cõcurſum mouentis prioris mediati, vt efficiat vel moueat: quemadmodũ pater, vt ſi hũ generet, nihil opus habet neque coexiſtentia neque concurſu aui patris ſui, neque attaui, neque tritaui. Sunt tamen hæc mouentia quodammodo ſubordinata, quatenus mouẽs vltimum (id eſt, pater generans) virtutẽ accepit à ſuo patre, atque hic rurſum à priore, illéque iterũ à ſuo patre, atque ita conſequenter procedendo. ¶ Verum in his mouentibus, nihil prohiberet ponere in infinitum: vt ſi mũdus poneretur fuiſſe æternus, & ab æterno homines aliquos fuiſſe, hoc modo infinitæ eſſent rerũ naturalium cauſæ, & mouentia infinita. Ex his enim neq; tollitur rebus determinata cauſalitas, eo quod mouentium huiuſmodi non requiritur coexiſtentia, neque infinitũ actu ſequitur, ſed ſucceſsione tantum· quod non eſt inconueniens admittere.

Probat hãc concluſionẽ Ariſtoteles 7. phyſicorum.

CAPVT XXII.

¶ De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile.

Qvoniam autem mouere aliud, perfectionem habet: moueri autem ſecũdum ſuam rationem habet imperfectionem, conſtat mouens, quatenus huiuſmodi, eſſe moto dignius, & mouens mobili ſupraponi ſecundum relationem. Vt autem mouens moueat mobile, oportet ipſum fortius eſſe mobili, & quaſi dominiũ habere ſupra reſiſtentiam mobilis. ¶ Iuxta igitur proportionem virtutis mouentis ſupra mobilis reſiſtentiam vel in diſpoſitionem con-

tingit mobile velocius tardius vel vniformius vel difformius vel regularius moueri vel non moueri. Non enim fit actio, nisi à proportione maioris inæqualitatis. A proportione autẽ minoris inęqualitatis nõ fit actio, quẽadmodum vulgata habet philosophorũ sentẽtia. Cuius dicti, est hic intellectus: Agens nõ posse agere in passum, nisi virtute superet ipsius resistentiã, & potentia sit inęquale secundum excessum. Id vero quod est minoris virtutis & potentię, nõ posse agere in id quod est maioris virtutis & maioris resistentiæ. Ignis enim si sit virtute potentior ad calefaciendũ, quàm ad resistendum aqua, tunc aget ignis, & patietur aqua. Si econtrario dominetur aqua, patietur ignis, & iuxta ampliorem resistentiam passi plus aut minus mouebit agens. Ex quib9 solent deduci septem proportionum regulæ ab Aristotele positæ in septimo physicorum libro, quas hic quoque subnectimus. Maxima philosophica.

CAPVT XXIII.

¶ Ponũtur septẽ regulę, quas vocãt regulas ꝓportionũ.

PRima regula. Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem virtus mouens mouebit mobilis medietatem, per duplum spatium, in æquali tempore. Ponunt hę regulę ab Arist. ĩ fine 7. physicorum.

Qualis enim est proportio totius virtutis motiuę ad totã resistentiam mobilis, nõ ęqualis est totius virtutis illius motiuæ ad medietatem resistentiæ mobilis, sed dupla est proportio. Vnde cum (iuxta principium suprapositum) secundum proportionem maioris aut superãtis inęqualitatis fiat actio, sequitur, eandem virtutem mouentem, mobilis illius medietatem duplo velocius mouere: quod facit, quando in æquali tempore per duplum spatium ipsam mouet.

¶ Secunda regula.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquãto tempore, & aliquãto spatio, idem mouens mouebit mobilis medietatẽ per idem spatium, in medio tempore.

Ratio est eadem quæ suprapofita est propter proportionẽ virtutis actiuæ, quæ dupla est respectu medietatis ipsius mobilis. ¶ Tertia regula.

Si potentia aliqua mouens moueat aliquod mobile, aliquãto tempore, & aliquãto spacio, eadem potentia mouebit idem mobile per medium spacium, in medio tẽpore. ¶ Quarta regula: Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore & aliquanto spacio, media virtus mouens mouebit medium mobile per idem spacium, in æquali tempore.

Harum duarum regularum eadem est ratio: quoniam videlicet, qualis est proportio mouentis ad mobile, in comparatione ad totum tempus & ad totum spacium, talis est mouentis ad mobile in comparatione ad medium tempus pariter & medietatem spatij: & qualis est proportio totius mouentis ad totum mobile, æqualis & eadem est, medietatis ad medietatem, in comparatione ad idem tempus & idem spatium. ¶ Quinta regula.

Si aliqua virtus mouẽs mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, non est necesse eandẽ mouere, duplum mobile per medium spatium in eodem tempore, aut per idem spatium in duplo tempore. Sexta regula. Si aliqua virtus mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, non est necesse medietatẽ virtutis mouere idem mobile per medium spatium, in æquali tem-

pore: vel per idem ſpatiũ in duplo tẽpore.

Harum duarum regularũ ratio eſt, quia à proportione minoris inęqualitatis, non fit actio. Non eſt autem neceſſe, ipſum mouens habere dominium, & ſuperioritatem, & inæqualitatem vincentem ac ſuperantem, ſuper duplum mobile: Neque medietatem virtutis mouentis neceſſe eſt maiorem inæqualitatem & ſuperioritatẽ habere, ſupra ipſum totum mobile. ¶ Septima regula.

Si plures virtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, aliquãto tempore, & aliquãto ſpatio, virtus ex illis virtutibus motiuis collecta, mouebit mobile ex illis collectũ per idem ſpatium, & æquali tempore.

Ratio autem eſt, ſimilitudo proportionis.

CAPVT XXIIII.

¶ Prędictis adijciuntur alię duæ regulæ.

His autem regulis ab Ariſtotele ſic poſitis ſuperaddi poſſent aliæ duę, octaua & nona. Octaua regula. Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquãto tempore, & aliquanto ſpatio, duplum mouens mouebit duplum mobile, per idem ſpatium in æquali tempore: aut per duplum ſpatium, in duplo tempore. Nona regula. Si aliquod mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, duplum mouens mouebit idem mobile, per duplum ſpatium in ęquali tempore, aut per idem ſpatium in dimidio tempore. Harum duarũ regularum rationes, facile patent ex prędictis. ¶ Et notãdum quod hæ ſuprapoſitę regulæ, tametſi peculiariter de mouẽtibus & mobilibus ſecundum locum datę videantur, poſſunt tamen ſimiliter aptari etiam ad alias ſpecies motus, ad augmẽtationem, diminutionem, & alterationem: quemadmodum docet Ariſtoteles, in hunc modum, Si augmentans, diminuẽs, aut alterans, augmentat aliquid aut minuit, aut alterat aliquanto tempore, aliquanta quantitate, aut qualitate, idem augmentat, minuit, aut alterat dimidium, dupla quantitate, aut qualitate, in eodem tempore, aut dimidia dimidio tem-

pore,atque ita per singulas regulas discurrendo.

CAPVT XXV

¶Quid per moués & mobile intelligat in proposito.

A Duertendum autem est, cum in his regulis de mouente & moto duplo vel ęquali loquimur, nō velle nos sermonem facere de quantitate molis. Sic enim non est necesse si homo certę quantitatis aliquid possit, idcirco alium mole & quantitate duplo maioré duplum posse: cum frequenter soleat in exiguo corpore virtus regnare maior. Sed de virtute sermo debet accipi ita vt per medium mouens intelligatur virtus ipsa, atque potentia mouentis: per mobile, virtus resistendi: per medium mouens, medietas virtutis motiuę: per medium mobile, medietas resistentię ipsius mobilis: per duplum mobile dupla resistentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

CAPVT XXVI.

¶Exemplo monstratur in igne, omnium regularum suprapositarum veritas.

V Olumus autem in igne alterante atque calefaciente aquam, per singulas regulas, quod dictum est exemplo declarare. Ponatur ergo virtus alteratiua siue calefactiua ignis octo graduum, & resistentia mobilis, scilicet aquæ in sex tantum gradibus. Iuxta primam regulam, si virtus motiua vt octo ipsius ignis, alteret aquam habentem resistentiam vt sex, tempore horę vnius, ad calorem duorum graduum: ergo eadem virtus motiua ignis, medium mobile id est aquam habentem mediam resistentiam, scilicet trium graduum, alterabit ad duplam caliditatem, videlicet quatuor graduum, in æquali tempore. Et iuxta secundam regulam eadem virtus motiua ignis, dimidium mobile, aquam dimidiæ resistentię, alterabit ad eandem caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta tertiam regulam, eadem virtus motiua alterabit eandem aquam ad dimidiam caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta quartam, media virtus motiua ignis (quę est vt quatuor) alterabit aquam dimidię resistentię, vt tria, ad eandem caliditatem duorum graduum, in æquali tempore. ¶Et secundum quintam regulam, non est necesse, si virtus mouens ignis vt quatuor, aquam habentem resistétiam vt tria, alteret ad caliditatem quatuor, vt ob hoc

eadem virtus motiua aquam duplam resistentiam habẽtem vt sex, alteret ad mediam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem quatuor, in duplo tempore. Neque iuxta sextam, necesse est, vt media virtus actiua vt duo, alteret aquam eandem resistentiam vt tria habentem, ad dimidiam caliditatem in æquali tempore; aut ad eandem caliditatem in duplo tempore. ¶ Denique iuxta septimam regulam, si tres ignes (quorum quilibet est sex graduum) sigillatim calefaciant aquam resistentiam habentem vt quatuor, ad caliditatem duorum graduum in certo tempore, necesse est ignes illos tres simul iunctos, aquam illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatem, in æquali tempore. Iuxta octauam quoque & nonam regulas, si ignis virtutis actiuæ trium graduum, aquam resistenriam habentem duorum certo tempore alteret ad caliditatem gradus vnius, necesse est ergo vt virtus motiua sex graduum aquam habentem resistentiam vt quatuor, alteret ad caliditatem æqualẽ, æquali tempore, vel caliditatem duplam duplo tempore: & ignis ille vt sex, duplæ virtutis, aquam dimidiæ resistentiæ, id est, vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem, id est, duorum graduum, in æquali tempore, aut ad caliditatẽ eandem vnius gradus, in dimidio tempore. Similiter practicari potest & in aliis motibus. Nobis, vno exemplo rem monstrasse sufficiat.

CAPVT XXVII.

¶ Mouens secundum proportionem, ad mobile mouere debet, & quemadmodum deus in mouendo potentissimus est atque liberrimus.

EX his ergo omnibus manifestum euadit, quemadmodum semper mouens moueat, secundum proportionem virtutis motiuæ ad resistẽtiã eius quod mouetur. Patet etiam, quandocunque in mobili est aliqua resistentia quæ ipsum mouens impediat aut detineat, non posse moueri tale mobile à suo mouente in instanti. Vbi vero virtus actiua nullam patitur â mobili resistentiam, potest suum effectum in instanti efficere, quemadmodum est in illuminatione solis. ¶ Omnipotens ergo deus, cuius infinitæ

virtuti nihil poteſt contrauenire, cui nulla prorſus creatura poteſt reſiſtere, cuius virtus in infinitum ſuperat omnẽ creatam reſiſtentiam, quæcunque vult poteſt in inſtanti mouere, ſicuti vult, & quocunque libuerit genere motus, ſiue generare ſiue corrumpere, ſiue alterare, ſiue augmentare, ſiue diminuere, ſiue ſecundum locum mouere. Neq; ante deum differentia eſt in multo vel breui tempore, in omnibus quæcunque voluerit. Cui inſuper, quoniam nulla illi reſiſtentia eſt in mouendo, nullus etiam labor fatigationem, laborem, aut moleſtiam adducit omnia mouenti. Non mouet tamen omnia, neque agit in inſtanti, neque ſubito: quoniam in mouendo eſt liberrimus, in arbitrio & poteſtate habens ſic vel ſic mouere. Ipſe vero à nullo moueri poteſt, qui prius aliquod mouens non habet. Imo neque ipſe ſe poteſt mouere, qui nihil poteſt quod ante non habuit acquirere, neq; perdere quicquam quod ante habuiſſet. Huic itaque & primo, & ſummo, & generaliſſimo, ac proinde efficaciſſimo mouenti, ſoli deo, ſit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna ſæcula, Amen.

¶ Finit conſiderationis Phyſicæ liber tertius.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESSIOnis, omnipotenti, vniuerſali ac primo, rerum omnium motori immobili.

Domine, quis ſimilis erit tibi? ne tacete labia, confeſſionem & laudem ne continete ſuper eo.

Super cœlorum altitudinem reſidet in arce celſitudinis atque fortitudinis ſuæ: ab æterno triumphat in ea glorioſus ab initio.

Priuſquam cœlum formaretur & orbis, tu eras ante omnia: in teipſo perfectus & beatiſſimus, in plenitudine tua.

Tu ſemper immutabilis moues omnia, generas, corrumpis, augmentas, ac minuis, alteras & rotas, mouéſque omnia.

Tu vero ingenerabilis es, & incorruptibilis: augmentari neſciens aut minui.

Neque alterari tu potes, qui non variaris accidentariis re-

bus:apud quem nulla eſt tranſmutatio, neque viciſſitudinaria obumbratiô.

Loco non moueris qui imples omnia : neque vt hominum, ſunt itinera greſſuum tuorum.

Incommutato loco accedis & recedis quo & vnde volueris: non eſt hoc datum craſſitiei filiorum hominum.

Præuales omnibus in fortitudine tua ſuper excelſa: próque tuo placito rotas agitáſque omnia.

Non eſt neque moles neque virtus in omni creatura quę obſtaculum præbere queat actioni tuę,ſuper immenſa enim virtute abſque proportione excedis vniuerſa.

Homines & iumenta tu perducis ad augmenta congrua: arbores quoque,& ligna , plantas , & omnia viuentia ſuper terram.

Suis quæque ſtaturis tu perficis ea iuxta conditionem generis ſui:menſuram tu tenes omnium deſcriptam in officina gloriæ tuæ.

Ipſe autem augmentum neſcis, neque immutationem pateris : nihil accreſcit neque decreſcit inæternum pleniſſimæ plenitudini tuæ.

Qui pro tuo placito omnia facis altera,nequis ipſe alter fieri:potentia,ſapientia,& omnis tua perfectio non immutabitur in ſæculum ſæculi.

Magne deus, princeps regum terrę, dominator omnium in virtute tua:quis te agnoſcet aut collaudabit pro dignitate ſic glorioſe immutabilem?

Ecce qui ſeruiunt tibi,aſtantes perpetuo conſpectui tuo: nõ ſunt ſtabiles omnimodis.

Corporea vero creatura vniuerſa , mille eſt rationibus vix momento ſtabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbantur omnia.

Sol & luna curſu ſuo regulari volutata ſemper:ſic in inſtabilitate permanent miro modo ſtabilia.

Quæ vero his ſubiecta eſſe voluiſti,cum ſeipſis quoque ſunt in ſuis motionibus prorſus irregularia.

Tu vero deus in eadem ſemper tua ſtabilitate fixus permanens:cunctis mutabilibus præſides,ipſe immutabilis.

A te vero cum omnis exeat motus,donéſque moueri omnibus:in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis, potentissime deus, Dominator omnium: tibi omnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu & vere miranda opera tua: obstupescet in eis anima mea cum intenderit in illis aciem mentis suæ.

Exultabit cor meum domine, in cunctis operibus magnificentię tuæ: lingua quoque mea laudem meditabitur gloriæ tuæ.

Benedictus deus dominus vniuersæ creaturæ: ita fiat, ita fiat, deus potentissime.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER QVARTVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, de infinito, loco, vacuo, & tempore.

PRAEFATIO.

Esai. VT clarificetur in agnitis ceraturarum suarum conditionibus dominus deus noster, qui solus essentia sua infinitus cœlum & terram & omnia sua immensitate implens, neque loco tamen capitur, neque tempore: atque vt patenter clareat quanto interuallo omnem naturalium rerum ordinem post se creator ipse relinquat (quæ vniuersa loco & tempore, angustis nimium mensuris secundum eius dispositionem sunt coarctata atque constricta) in animo est nobis, post motus vtrunque descriptam naturam, etiam illud deo donante explicare, quomodo in rebus finitum vel infinitum aut inueniatur, aut ab eis excludatur: post quæ, loci & oppositi vacui erit consideratio. Extremam sibi partem, tempus occupabit. Sunt enim & hæc ad plenam rerum naturalium considerationem non minus quam motus, vt tractentur, necessaria.

CAPVT I.

¶ Quomodo possit infinitum multipliciter intelligi, & specialiter de infinito atque finito, secundum essentiam.

PRimum quidem illud est aduertendum, dupliciter dici & considerari infinitum atq; finitum: nẽpe vel secũdũ essentiam, vel secundũ quãtitatẽ. Ac rursum, secũdũ essentiã infinitũ intelligi potest, secũdũ rationẽ materiæ, vel secũdũ rationẽ formæ. Est enim materia ex se & p se suo modo infinita, quaten⁹ ex sua natura nullã habet formam intrinsecam, per quam finiatur, efficiatúrque ens in actu. Ex parte vero formæ sub qua est, finita est, quatenus per illam eius indifferentia stringitur, ac veluti terminatur. Infinitũ secũdum essentiam

¶ Formæ quoque materiales, cõsideratione quadam ad materiam, infinitæ ex se dici possunt. Et quodammodo omnis forma creata ex se infinita est, quatenus non est ex se ad aliquam particularem ac singularem materiam determinata. Non tamen simpliciter forma est infinita dicenda, sicut simpliciter est materia infinita: quoniam formæ etiam separatæ habẽt essentiam finitam, per esse particulare & distinctum, ac proinde simpliciter finitæ dici debent non autem infinitæ, nisi secundum quid, aliquo modo scilicet, & consideratione prædicta ad materiam. ¶ Vnica est forma separata, actus scilicet simplicissimus, omnipotens atque æterna diuina substantia, in qua nulla est determinatio essentiæ per aliquod esse particulare adueniens, sed est deus essentia sua infinitus & indeterminatus, plena omnino, perfecta, illimitata, infinita, & interminata essentia. Cætera vero omnia & materialia & spiritualia, sunt sua essentia finita, & particulari aliquo esse contracta, limitata atque terminata. Illæ tamen formæ quæ in materia sunt, magis sunt finitæ illis quæ sunt à materia separatæ. Deus forma infinita.

CAPVT II.

¶ Differentia inter infinitum secundum rationem materię, & secundum rationem formæ.

NOtanda vero est solerter ac diligenter inter duplicem hanc infinitatem diuersitas: quoniã prior quæ secundũ materiam est, ea nimirum quæ in ordine

ad formam in recipiendo eam consideratur, ab imperfectione est. Materia enim perficitur, eo ipso quo finitur. Infinitas vero quæ attenditur ac sumitur secundum formam perfectionis est. Formæ enim separatæ & per materiam infinitæ, siue non finitæ ac limitatæ, sunt perfectiores corporalibus formis, quæ per materiam certam sunt finitæ, terminatæ & limitatæ. ¶ Vnde sicut summa dei perfectio est, quod sit forma sua essentia infinita, ita summa est materiæ imperfectio, quod ex se sit ad suscipiendum infinita, nullam in se formam qua finiatur habens intrinsecam. Illic enim, id est, in dei infinitate, plenitudo totius esse significatur: hic vero, id est, in infinitate materiæ, egestas omnis esse, exprimitur.

CAPVT III.

¶ De infinito secundum quantitatem duplicem, déque infinito & actu potentia.

Infinitum quãtitate

Consideratur autem alio modo infinitum secũdum quantitatem, aut continuam, id est, secundum longitudinem, latitudinem profunditatem: quę solent dimensiones rerum nominari. Et quandoque quidem secundum harum dimensionum aliquam tantum consideratur infinitum, nimirum vel longitudine sola, vel latitudine sola: quandóque vero secundum omnes has tres dimensiones simul sumptas, atque id propriissime & plenissime infinitum dicitur. Aut secundum quantitatem discretam sumitur infinitum, id est, secundum numerum & multitudinem. ¶ Iterum, infinitum aliquod potentia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, quando continua appositione vel diuisione secundum proportionales partes, non peruenitur ad vltimam appositionem, aut vltimam diuisionem. Verbi gratia, Numerus est appositione & potentia infinitus, quia quantũlibet sit magnus, semper vnius vnitatis adiũctione potest fieri maior. ¶ Quodlibet item corpus continuum, infinitum est diuisione atque potentia: quia diuidendo nunquam peruenitur ad vltimam diuisionem. Omne siquidem continuum, diuisibile est in semper diuisibilia: cum ex indiuisibilibus partibus non possit totum aliquod componi, neque conflari diuisibile. Nec enim potest diuisibile, ex indiuisibilibus vt suis partibus cõponi. Indiuisibile enim additum indiuisibili, non facit ipsum maius.

Arist. pulchre hæc omnia de infinito tractat. 3. lib. physi. Hanc conclusioné pulchre demonstrat Ari. in principio. 6. li. physic.

¶Sumenda est autem hæc diuisio infinita, secundũ partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantum, aut etiam in mille partes eiusdem alicuius certæ quãtitatis, non euadet in infinitum ista diuisio, quæ secundum certæ alicuius quantitatis partes sumitur. In diuidendo verò secundum partes proportionales, nunquam erit dabilis vltima quantumlibet paruę lineæ diuisio. Tunc autem dicitur fieri diuisio secundũ partes proportionales, quando sicut totum lignum in duas partes diuiditur, ita pars rursus in suas partes, & iterum illarum partium pars aliqua in suas partes, & sic in infinitum: quomodo procedendo, nunquam perueniretur ad vltimam diuisionem.

CAPVT IIII.

¶Ponitur definitio infiniti actus.

CAEterum, actu infinitum ab Aristotele definitur, hoc pacto. Hãc definitionẽ ponit Aristo. 3. li. physi.

Infinitum, id est, cuius semper aliquid extrà ratione quantitatis accipi potest.

Hoc est, cuius quantitas tota non capi nec assignari potest, sed quantumcunque capias vel assignes de ipsius quantitate, adhuc semper vltra manet, nec tota potest quantitas assignari. Illud enim corpus esset actu infinitum magnitudine, cuius quãtitas sumpta secundum partes certæ quantitatis, non est pertransibilis: sed quotcunque partes sumantur, restat semper adhuc infinita sumenda quantitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, semper manet infinitum. Vnde infinito nihil est maius, sicut indiuisibili nihil minus.

¶Et quemadmodum indiuisibile nulla adiectione potest fieri maius, sic infinitũ nulla ablatione fieri potest minus. Idq́; intelligendo de infinito ex omni parte, id est, secũdum omnẽ dimẽsionem. Alioqui cõstat maius esse infinitũ quod secundum corpulentiam esset infinitum, quàm quod sola longitudine vel latitudine esset infinitũ. ¶Proportionabiliter intelligi debet, secũdum numerũ infinitũ. Infinitũ autẽ successione, nõ est proprie infinitũ in actu, sed magis in potentia: vt tempus infinitum, vel motus infinitus. Non enim contingit infinitas partes simul accipere, sed tantum vnam actu, cæteras potentia. Vnde relinquitur, infinitum actu du-

pliciter dici: magnitudine videlicet & numero.

CAPVT V.

¶ Quomodo infinitum definiri possit, esse autem actu non possit.

Vanquam verò definitum est ab Aristotele actu infinitum, nemo tamen existimet consequi, tale aliquod corpus esse in rerũ natura, aut tale aliquod requirat sibi demonstrari, vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quędã, quibus nõ tam quid res aliqua sit quàm quid nomen significet, explicatur: quemadmodum cum in cõsequentibus definiemus vacuum, nõ rem aliquã qualis sit definientes, sed nominis tantum significationem explicantes. ¶ Non posse autẽ dari corpus aliquod actu infinitum, multiplex ratio probat. Omne enim corpus physicum, habet naturam finitam: formam quidem per materiam, & materiam finitam per formam. Formã autem determinatam, consequuntur accidentia determinata. Quare & finita sua quantitas cuilibet rei est, & naturali formæ discõueniens esset quantitas infinita. ¶ Item omni corpori conuenit secũdum locũ motus. Huiusmodi autẽ corpus si ponatur, quod actu sit infinitum, neque recto motu, neq; circulariter agitari posset. Non quidem motu recto, quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locum habere extra se, quem non impleat, ad quem per motum tendit vt acquirat. Quod verò actu infinitum esset, nõ haberet vllum extra se locum. Occuparet enim omnia, & non posset infinitum loco concludi, ad quem vel in quo moueretur. Neque iterum motu circulari moueri poterit, quoniã in tali motu oportet partes variari loco, ita vt vbi nunc sit hæc pars debeat venire pars alia subsequẽs: quod fieri nõ posset in infinita partium multitudine. Inter enim quaslibet partes deberet esse infinita distantia, pro trahẽdo à cẽtro illius corporis lineas duas. Illæ enim absque dubio in infinitam distantiam euaderẽt. Infinita enim distantia pertransiri non potest. ¶ Præterea, species quantitatis sumuntur secundum numerum: vt bicubitum, tricubitum, & cætera. Nulla autẽ species numeri potest esse infinita.

Definitio quid nominis.

Cõclusionẽ hanc ꝓbat Aristot. 3. lib. physic.

CAPVT VI.

¶Non potest esse multitudine infinitum.

Porrò infinitū esse actu secūdum multitudinem, itidem est impossibile. Impossibile est enim, esse speciem numeri infinitam. Omnes enim & finitæ sunt, & per vnitatem adiectam semper augeri possunt. Infinitū autē non potest fieri maius. Quanquā igitur potētia sint infinitæ species numeri, nulla tamē earū est infinita. Sic enim infinita essent in certo aliquo & determinato numero, quod apertā videtur includere cōtradictionē. ¶Imo neque infinitæ sunt numeri species actu, sed solum potētia: sicut etiam infinitæ sunt species figurarū secundū potētiam, nulla tamen earū est infinita: id quod eis procedit à numero, quoniam species figurarū sumuntur secundū species numerorum: vt triangulare, quadrangulare, quinquangulare, &c. ¶Cæterū de successione infinito, nō videtur naturæ repugnans vt esse possit. Nam si semper fuisset motus, & esset semper futurus, esset motus hoc modo, id est successione infinitus, & tēpus infinitū, verùm huiusmodi successione infinitum, non est infinitum nisi potentia.

CAPVT VII.

¶Inchoatur determinatio loci, & octo modi præmittuntur inexistendi.

Post hęc verò de loco subnectam⁹ determinationem. Nam variè admodū antiqui philosophati sunt de natura & cōditione loci, quibusdā dicentibus materiā esse locū, aliis formā rei esse eius locū, vel materiæ, aliis ponētibus corpus quoddā infinitū quod in se omnia susciperet, nō cedendo aduenientibus aliis, quod penetratiue susciperet omnia, absq; cessione vel suarū partium diuisione, in quo putabāt omnia moueri, ipsum verò nō moueri. Hæc verò sigillatim non intendimus refellere, sed simpliciter tantum rei veritatem de loco & eius natura manifestare. ¶Ac primum quidem præmittendum erit, quot modis aliud esse dicatur in alio. Ponit autem Aristoteles modos inexistendi, octo numero. Aristot. tractat ista de loco 4. physico.

Primo enim pars integrās, est in toto. Secūdo, totū in cūctis partibus consistit, ex quibus est cōpositum. Tertio, species in genere continetur: quoniam genus capit & ambit Octo modi essendi in alio.

intra ſe omnes ſuas ſpecies. Quarto, genus vt eſſentia eſt in ſpecie. Sic etiam definitio eſt in definita ſpecie. Quinto, forma in materia, & accidens in ſubiecto. Inter quæ tamen eſt diſtinctio, quoniam accidens cum ſubiecto nihil vnũ componit, ſed forma cum materia rem naturalẽ atque ſingularem ſubſtantiã cõponit. Sexto, effectus in cauſa, vt calor ſecundũ virtutẽ eſt in ſole. Septimo, rex in regno, idq; per potentiam & authoritatem, vel per maieſtatem præſentiæ ſuę. Octauo, aliquid eſt in loco. Et hic modus eſt, quem (cæteris omiſsis) latius neceſſe habemus pertractare.

CAPVT VIII.

¶De duplici ſuperficie, concaua & conuexa, & vtra locus dicatur.

Quid locus.

EST autẽ locus, extremum corporis talis quo aliud cõtinetur: ipſa (inquã) ſuperficies extrema corporis continentis, proxima ſuperficiei exteriori corporis contenti. Et ſolet vocari ſuperficies cõcaua. Vt interior ſuperficies cœli lunæ, & cõcaua, quæ immediate continet ignem, eſt ignis locus: & concaua ſuperficies aëris, eſt locus aquæ. Conuexa autem ſuperficies, non eſt locus: quoniam ſecundum ipſam corpus non continet, ſed potius ſecundũ ipſam continetur. ¶Duplex eſt autẽ ſuperficies, altera cõcaua, mediante qua corpus, ipſum alia continet in ſe localiter, & eſt ſuperficies interior. Altera conuexa, qua corpus cõtinetur ab alio, & ipſa exterior quæ à circũdante alio corpore circundatur. Prior eſt locus, non ſecunda. Secũdum priorẽ corpora localiter cõtinent: ſecundũ alterã potius cõtinentur. ¶Ex quibus patet, locum non eſſe neq; partẽ cõpoſiti, neq; accidẽs, neq; aliquid omnino locati, ſed eſt locantis vel continentis accidẽs vltimũ, terminus, & extremũ. Non omne tamen extremũ, ſed illud quod eſt coniunctũ locato, & mediante quo locatũ cõtinetur à locante. Eſt autem locans, id quod ſecundum locum cõtinet aliud: & locatum id quod ſecundum locum ab alio continetur.

Superficies duplex.

CAPVT IX.

¶Definitio loci, & definitionis declaratio.

Definitio loci ex Ariſt.

LOcus, eſt finis continentis immobilis, primus.

Quæ ſolet hiſce quoque verbis eundem ſenſum habentibus aſsignari.

Locus eſt extremum cõtinentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionũ hic eſt ſenſus, Locus eſt ſuperficies concaua, corporis continentis locatum, proxima locato & adæquata, per ſe immobilis, vnde & de loco proprio dari conſtat tantum, ſiquidem is proprie locus dicitur. Vbi extremum, vel finis excludit à definitione omnẽ ſuperficiẽ præter vltimam. Infinitæ ſiquidẽ in corpore locante ſunt ſuperficies, inter conuexam & concauam mediæ, quarum tamen nulla eſt proprie locus, ſed ſola cõcaua vltima. ¶ Quod verò adiicitur, corporis cõtinentis, prohibet ne ſuperficies exterior vel conuexa primi cœli dicatur eius locus. Primũ, id eſt, immediatum, excludit ſubſtãtialem partem extremam ipſius corporis, ſimul accipiẽdo ſuperficiem cõcauam. Huiuſmodi enim pars extrema locantis corporis, tam & ſi aliquando locus dicatur vulgari conſuetudine, quemadmodũ pera locus dicitur pecuniꝫ eius quꝫ ineſt, propriè tamẽ non dicitur locus: cum locus ſit accidẽs, & ſuperficies. ¶ Excluditur autem huiuſmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia nõ eſt prima, id eſt, immediata ſecundũ ſe locato, ita vt ſimul ſit cum ſuperficie vltima & conuexa corporis contenti. Sẽper enim locus qui eſt ſuperficies concaua continentis, eſt ſimul cum ſuperficie conuexa corporis immediate contenti: quemadmodum ſuperficies concaua cœli martis, & conuexa cœli ſolis: rurſúmque ſuperficies cõcaua cœli ſolis, & conuexa cœli veneris: atque ita in aliis. Particula primum, quoque dici poteſt idem quod ſuo locato vni, adæquatum, & ita ſoli proprio loco conuenit. Ex quibus patet, materiam non eſſe locum formꝫ, cum materia ſuperficies nulla ſit: imò verò formam nullum locũ habere, niſi per accidens, cum per ſe quãtitatem ſuperficiei (ſecundum quam res in loco continetur) non habeat. Formæ enim tam ſubſtantiales quàm accidentales, non ſunt in loco, niſi per accidens, ratione ſubiecti vel cõpoſiti cui inſunt.

CAPVT X.

¶De loco proprio & communi, & loci proprietatibus.

Iniditur autem locus, in proprium & communem.

Locus proprius & cõmunis.

DLocus proprius alicui locato dicitur, quando cuilibet parti loci respõdet aliquid ipsius locati.

Vt locus igni proprius, est extremũ cœli lunaris: & vnicuique rei, locus eius adęquatus, proprius est.

Locus communis est, quando aliquæ partes loci sunt, quibus ipsius certi locati nulla pars earum respondet.

Vt tota superficies tẽpli, est locus cõmunis singulorũ hominum: & cõcauum lunæ, omniũ mixtorũ est locus cõmunis. In cõparatione tamẽ ad superficiẽ extremã aëris totius, quo impletur continentia templi, dicitur locus proprius & adæquatus: similiter & cõcauũ lunæ, in cõparatione ad superficiẽ ignis immediate adhærentis, dicitur locus proprius ipsius ignis. Ad maiorẽ notitiã loci, eiusdemq; naturæ, ponit Aristoteles proprietates quasdã: quæ illi veluti per se notæ conuenire conceduntur. quæ sunt numero quatuor.

Prima est. Locus cõtinet id cuius, & nihil est ipsius rei.

Quorum verborũ hic est sensus. locus cõtinet locatum, & nihil est ipsi rei locatæ, intrinsece inhærens neque vt pars, neque vt accidens.

Secũda est. primus locus, neque minor est, neque maior.

Id est, locus proprius est æqualis suo locato, quantum ad superficiem conuexam ipsius corporis loco contenti.

Tertia est. locus non relinquitur ab vnoquoque, & separabilis est.

Id est locus nũquam omni locato priuatur, ita vt sine corpore contento maneat: & est à locato suo separabilis, ita vt successiue alia & alia corpora contineat.

Quarta eſt. omnis locus differentias has habet, ſupra inquam ac infra. & corporũ vnumquodque, proprios ad locos ſuapte natura fertur, ſurſum aut deorſum pergẽdo:& in eiſdem manet.

Id eſt, omnis locus eſt ſurſum aut deorſum : & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cœli enim non mouentur niſi circulariter)ad ſuum proprium locum naturalẽ ſurſum aut deorſum moueri nata ſunt:,& in eiſdem quieſcere,& conſeruari.

CAPVT VNDECIMVM.

¶De loco naturali & violento.

Locus autẽ naturalis dicitur alicui, qui à natura rei eſt determinatus & aſſignatus,in quo bene eſt ei,& conſeruari nata eſt:ad quem proinde naturali deſyderio ſemper ſollicitat,ita vt quoties extra eum eſſe contingat, violente quieſcat. Sic igni locus naturalis eſt, ſub cœli immediato concauo:aeri,ſub igne:aquæ,ſub aere:terrę, ſub aqua.Naturali enim diſpoſitione atq; ordinatione,id quod eſt omnium leuiſſimum, ſummum ſibi vẽdicat locũ:quemadmodum id quod eſt grauiſſimum,locum requirit omniũ infimum.Mixtis vero corporibus,locus eſt naturalis,ſecundum conditionẽ eius elementi quod dominatur in eorum complexionibus.Locus autem violentus eſt,in quo rei non eſt bene,& à quo dum poteſt,recedere nititur. Loc⁹ naturalis & violent⁹.

CAPVT DVODECIMVM.

¶Quare res ſuum appetant locum naturalem, & quæ ſit huius deſyderij cauſa.

Volentes autem quænam cauſa ſit motus huius rerũ naturalium ad ſua naturalia loca perquirere, de terra quæſtionem proponimus, ob quid ſiue cuius commodi aut vtilitatis gratia, extra locum naturalem poſita,deorſum feſtinet,& nõ impedita ſemper cadat. Et quidẽ ſi de partibus terrę loquimur,ſatis cõſtat, illis eſſe melius in totius terrę globo,q̃ in aere aut ſub luna. Verũ reſpiciẽtes totum globum terræ,quærimus, in quo male erit toti terræ, Queſtio de naturali deſyderio rerum naturalium ad ſua loca naturalia.

ſi pòni intelligatur in aere, nõ ſuper neque intra aquas. An ab aquis aliquid ſuſcipit terra, quo melius ſeruetur? Quod eſt igitur hoc deſyderium, vt deſyderet tota terra aerem relinquere, & ad aquas pergere, cum nihil videatur aqua illi donare vnde ſeruetur, prę aere in quo ipſum ſuſpẽſum imaginamur? ¶ Hanc autem quęſtionem (omiſſis diuerſis diuerſorum ſententijs, quas ſuper hac re ſunt commentati) ita nos diſſoluendam putamus, dicentes totum vniuerſum ab optimo ordinatiſſimóque conditore fuiſſe cõditum ſub certo numero, pondere, & menſura, in quo omnia creata quaſi veſtigium in ſe ferunt benedictę ſummæque trinitatis, atque in his ſicut creata ſunt, ita in eiſdem conſeruari atque gubernari. Quoniam igitur dixit igni, vt ſub luna acciperet pri-
Gen.2. mum locum, aeri ſecundum dedit, tertium aquæ, quartum terræ: quoniam dixit piſcibus vt in aquis locum ſumerent, volatilia iuſſit eleuari altius in aere, metallis quoniam terræ viſcera deputauit, oleum ſuper aquã poſuit: ex hoc Dei mãdato formę rerum (quę operatrices ſępius dictę ſunt omniũ operationum rebus conuenientium) inceſſanti conatu ad hoc tendũt, vt illic res ſint, vbi à Deo creatore ſuo locum acceperunt: non tam ratione ſui commodi, quàm ratione diuini præcepti aut conſtituti perficiendi. ¶ Sicut enim volũtarius homo voluntarie mouet ſe ad Dei implendum mãdatum: ita res naturales à ſuis formis per Deum aguntur naturaliter, ad implendam ſanctiſſimam ipſius voluntatem,
Pſal.118. Omnia ſiquidem ingenuo conatu ſeruiunt & obediunt ei.
Pſal.148 Ipſe pręceptum eis ponit, & illa non pretereunt. Aſcenden-
Pſal.103. tes enim montes & deſcendentes in loca pręſtituta campi, terminum quem præpoſuit Deus non tranſgrediuntur, neque conuertuntur operire terram: cuius etiam verbo cõgre-
Pſal.32. gatę ſunt velut in vtre aquę maris, poſitę in theſauris abyſſi. ¶ Igitur non eſt arbitrandum, res naturales locum quęrere naturalem ob ſua cõmoda, tanquam à locãte corpore quippiam recipiant, ſed ob Dei potiſſimum benedictam voluntatem adimplendã, illic ſibi melius eſſe exiſtimant, vbi De⁹ ea magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia ſequantur creaturæ rationales, vt ea ſemper magis exoptent, quę ſui creatoris voluntati magis ſunt placita.

CAPVT. XIII.

¶ Quomodo ſecundum quantitaté res naturales locũ occupent, & de impoſſibilitate penetrationis dimenſionũ.

AD loci autem perfectam cõſyderationem exigitur, vt de occupatione quoque & replentia aliquid dicamus: quoniá loco conuenit, occupari atque repleri. Eſt ergo attendendum quod ſicut color rebus natura datur vt per ipſum res exiſtant coloratæ, vnde conſequitur, vt ſint etiam viſibiles: ita data eſt rebus quantitas, vt ſecundum ipſam ſint res quantę primum, ex quo deinde conſequitur diuiſibilitas. Sicut enim quæque res quanta eſt, ſic eſt diuiſibilis: nempe ſi per ſe quanta, per ſe erit diuiſibilis: ſi per ſe accidens. ratione coextenſionis, per accidens erit diuiſibilis tantum: & quod longitudine vel latitudine quantum, ſic ſolum eſt diuiſibile. ¶ Super hęc tamen ſuperficies rebus conueniunt, vt contineant inuicem & contineantur: corporea quoque quantitas vel corpulentia, vt res ſecundum eam occupare poſſint atque replere. Nam & lineæ ſimul in ſe inuicem eſſe poſſunt & ſuperficies. Quippe ſuperficies concaua continentis corporis, & ſuperficies conuexa contenti, ſemper ſunt ſimul in inuicem. Sola corpulentia ſic ſuum ſibi locum occupat, vt aliam corpulentiam ſimul eodem in loco nequaquam admittat. Atque hoc videlicet eſt occupare, ſic implere locum, vt ſimul ab alia corpulentia impleri nõ poſſit, niſi dum illo cedente aliud adueniat. ¶ Hoc autem ſi cõtingeret, nempe duas corpulentias ſimul eundé locum adęquate replere, penetrationé diceremus fieri dimenſionum, dimenſionum (inquã) corporearum: quã ſic abhorret natura, & damnãt Philoſophi, ęque conſtanter atque vacui poſitioné. In vtroque enim horũ peccatum in naturã admittit, qui vel vacui vacuitaté, vel penetrationé dimenſionũ corporearum quomodocunque cõſtituit. Vtrumque ſiquidem extremum falſum eſt, & ſecundum naturam impoſſibile. Media autem veritas eſt, omné locum ab aliqua corpulentia occupari, vt nihil ſit vacuũ: & eadem cedente vel expulſa ſuccedere aliam, vt nõ habeatur corporearũ penetratio dimẽſionum. Cæterum, de dimenſionibus longitudinis & latitudinis, vti iam diximus, nullum eſt inconueniens, eas ſimul eſſe aut ſe penetrare.

Penetratio dimẽſionũ, & vacuũ æque ſunt impoſſibilia.

CAPVT XIIII.

¶Quomodo in loco esse intelligantur, quæ quantitaté non habent.

Quomodo igitur in loco sunt, quę tactui patent, clarum est omnibus. Ea vero quæ nō sunt quanta, quomodo in loco esse possint, aut debeant, intellectu videtur difficilius: pręcipue quòd dixerimus in hoc datā esse rebus quantitatem, vt locum occupent, & contineantur à loco. ¶Qua in re est aduertendum, tribus modis aliqua esse in loco. Primo quidem, vt circunscribente, ad eum modum quo cœlum inferius est in superficie concaua superioris cœli, & quælibet res corporalis à suo loco circunscribitur, quia eius vna pars huic parti, altera alteri respondet. ¶Secundo definitiue, quando res loco non circunscribitur, ita vt diuersæ partes locati diuersis partibus loci respondeant: secundū tamen certum quendam terminum in eo includitur, vt non sit extra ipsum. Sic anima rationalis est definitiue in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu superant angeli animam rationalem: quoniam anima non longiorem habet locum, quàm sit ipsius corporis quantitas. Angelus vero lōgiorem & ampliorem, quàm etiam corpus quod interdum assumit. ¶Tertio autem modo longe diuerso à prioribus, Deus est in loco, non vtique circunscriptus iuxta partium dimensionem correspondentium. Non definitus etiam neque certis conclusus limitibus, sed superexcedenter: quia cū omnem locum repleat, non tamen suo loco coangustatur, sed in infinitum pertransit immensus. ¶In primo gradu sunt primum omnia corpora, & deinde omnia accidentia corporalia, quę sunt materię coextensa: imo & formę substātiales omnes, pręter rationalem animam quę sola nō coextenditur materię. Sicut autem dicitur anima rationalis esse in corpore, quia ipsum viuificat (ita vt in rarefacto membro non sit vt in loco, quod non viuificat) sic dicuntur substantię spirituales non quantitate corporea esse in loco, sed magis secundum virtutem & potestatem. Quousque enim earū virtus funditur & efficatia, eatenus locus eis est assignādus. Et quæ sic sunt in loco, potius cōtinere quàm contineri sunt dicenda. Illa autem quę primo modo, contineri simpliciter loco, non ipsum continere dicuntur. Atque hinc est, quod

Tribus modis res sunt ĩ loco.

deus omnipotens cum in omnibus existat, nullo tamen continetur, sed magis ipse continet omnia omnibus inexistens: vt verum sit & indubitatum quod per Prophetam dicitur, Cœlum & terram ego impleo dicit dominus omnipotens.

CAPVT XV.

¶ De occupatione & replentia, & de variis replendi modis.

Omne autem quod occupat, occupando replet. At non cõtra fit versio. Multa enim fœlicissime replẽt, quæ non occupant. Spiritualia enim & non quanta replent sua loca, sed nõ occupant: quoniã alia nõ excludũt, nec ipsa quidem corpora. Replere enim occupando, imperfectissimus est replendi modus. Quæ res vt clarius intelligatar, ponendi sunt aliquot replentium modi. ¶ Primus est corporum, quæ corpulenta sunt, & locum quem replent simul ab alio non permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodammodo impediunt pleniorem replentiam, dum alia non admittunt, iccirco imperfecte replent.

¶ Secundus est gradus rerum quæ per se quanta non sunt, sed per accidens sunt coextensa quantitati. Vt formæ corporales, & accidentia cætera corporalia. Horum cum sint plurima simul, constat ipsa fœlicius quàm priora replere, quoniam se mutuo non impediunt, nec obstat alterum alteri.

¶ Tertius modus est, quo anima rationalis replet materiam vel corpus proprium, dum in ipso est. Quæ profecto excellentius replet aliis formis, quoniam singulas corporis partes tota replet. Cæteræ vero, habent partes suas partibus corporis respondentes.

¶ Quartus gradus est animæ separatæ & spiritualium substantiarum, quæ positam excedunt animam in corpore, eo quod sit quodammodo quanta, quanuis non coextensa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quantitate corporis in quo hospitatur. Non sic est dum separata per se existit, neque in spiritibus, qui nullos terminos secum deferũt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum vbi desinit præsentia virtutis eorum, ideo non optime replent. ¶ Supremus gradus est eius quod replet absque termino, & proprio & alieno, cuius virtus non potest vsquam

aliquando finem capere, cuius tota virtus similiter toti præsto est loco, & singulis partibus: quod proinde summe replet, & omnia replet intime atque penitissime, vt nihil non contineat in sese, imo vero vt ipsum semper contineat & cõcludat in se omnia, & à nullo concludatur. Ipsum est vnicum ens, summum primum bonum, deus verus & vnus, cui est honor soli & omnis gloria nunc, in æternum & vltra. Amen.

CAPVT XVI.

¶ De vacuo & eius descriptione.

Tota hęc materia vacui ab Arist. tractatur dilıgẽter. 4 lib. physi.

POst loci autem considerationem congruo ordine subiungi debet, vacui determinatio. Est enim vacuum loco oppositum, & oppositorum semper recte iuxta ponitur determinatio. Vacuum ergo antiqui varias modis assignabant. Quidam arbitrati sunt, extra cœlũ esse quoddam infinitum vacuum. Alii dixerunt vacuum corporibus immersum, propter augmentationem seruandam & diminutionem. Prima rudis est opinio. Secunda, in iis quæ de generatione conscribemus (si sic erit voluntas domini) refelletur. ¶ Secundum autem veritatem, omnino nullũ debet poni vacuum. Proinde definitionem non habet, qua rei natura explicaretur. Quod enim neque est neque esse potest, definiri nequit, tali vtique definitione, quæ rei explicaret naturam. Cæterum, nominis definitione vel interpretatione, sic definitur.

Definitio vacui.

Vacuum est locus si corpore careat.

Id est, vacuum dicitur imperficies concaua, nulllum corpus continens aut in se concludens. Vt si concauo lunæ permanente, deus destruat omnem substantiam elementorum, ad nihilum redigendo, esset concauum lunæ vacuum: & pera siue aliud quodlibet continens, si non impleret eius continẽtiam aer, neque aliud quippiam, sed intelligatur prorsus nihil in illa superficie contineri, esset locus eiusmodi vacuus. In præcedente autem definitione, cum vacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum est, locum non accipi proprie. Nam sic falsum esset vacuum esse locum, cum sit vacui & loci proprie accepti repugnantia: sed locus pro super-

ficie ipsa qualibet concaua accipitur, qui petens est per suã continentiam locare aliquid, etiam si actu nullum habeat locatum. Quomodo enim locum intelligimus superficiem continentem: ita vacuum, superficiem continere potentem, id est, concauam, sed nihil actu continentem, intelligimus.

CAPVT XVII.

¶ Vacuum iuxta naturam non posse existere, pluribus probatur experientiis.

QVanquam autem vulgato sermone, loca vel vasa dicere soleant homines vacua, in quibus tantum aer inest aut ventus, nullum tamen secundum veritatem potest in natura vacuum inueniri. Nullus est enim quãtumlibet paruus locus, qui corpore careat contento. Atq; ad hoc vniuersæ creaturæ naturaliter laborant, etiam cum suæ propriæ naturæ quodam dispendio, atque velut nocumento, vt nullo modo permittant vacuum fieri: facientes & quæ contra naturam propriam videntur sponte sua, & quæ secũdum naturam sunt propriam, dimittentes. ¶ Nam ad impediendum vacuum, leuia deorsum mouentur. Vt dum foditur puteus profundissimus, etiam vsque ad terræ medium, sequitur aer, vt impediat vacui positionem. Aquam insuper contingit, prædicta ratione, sursum ascendere, & deorsum nihil impeditam non descendere, à fluxu cessare, omni etiã remoto obstaculo. ¶ Ad probandum autem quod natura abhorreat positionem vacui, plura adduci possunt experimenta. Primum enim, aqua in vase non congelabitur, etiam in frigidissimo loco, si sit ita obstructum, vt nullus omnino posset aer ingredi: quod si cogatur congelari, vas dirumpetur. Si enim fieret congelatio, & nullus ingrederetur aer, oporteret esse vacuum: quoniam in congelatione constringitur aqua, & aliquid loci prioris necesse est ipsam relinquere, quem oportet suppleri per aduentum aeris. Loquimur autem de vase pleno aqua. Nam vbi aliquid aeris est, poterit aer propter vacui impeditionem subtilior effici atque rarescere, vt modica fiat aquæ congelatio sine nocumento vitri. ¶ Rursum, sume clepsydram qua irrigatur hortus, si suprapones pollicem illi foramini quod in summo est, non

Experientiæ, quib9 monstratur, non posse vacuum existere.

egredietur aqua, nisi forte modicissime per maiora subtus foramina, vt simul possit aliquid aeris introire. ¶ Iterum sume vas plenissimum vino, aqua, oleo, obstructum penitus desuper, non fluit liquor etiã patefacto transitu, nisi desuper aeri aditus itidem præbeatur. Præterea, in fortibus id ipsum perspicuum est, in quibus continuo fluxu aqua sursum agitatur, ne vacuum alicubi in canalibus relinquatur: quod ad oculum clarissime patet, si duo stramina perpendiculariter cõiungantur. Sic enim plærunque & supra domorum fastigia scandit aqua, ne vacui hiatum aeris attractu, non subsequente aqua, contingat euenire. Quæ etiam patent in attractu vini per stramineum culmum, absque quo nec duplo fortiore tractu quicquam consequeretur. ¶ Postremo follis vndique conclusus non poterit lateribus distendi, quantumuis labores illud efficere, nisi disrumpatur, vt habeat aer ingressum. Igitur certissimum est experientiis, vacuũ naturaliter non posse existere: quoniam sic vniuersa rerum natura abhorret à vacuo, atque præcauet, vt grauia sursum, leuia deorsum moueantur: vt non sit vsquam vel minimus hiatus, aut discontinuitas vniuersi.

CAPVT XVIII.

¶ Quod motus isti qui contra naturam videntur, sint secundum naturam.

IN quo contuendus est ordo vniuersæ creaturæ pulcherrimus, & mira atque benignissima dei circa creaturarũ impulsus dispensatio. Deus siquidé optimus naturæ institutor, & prouidissimus director, sicuti reb' singulis instinctus donauit particulares, quibus singula creata suas perfectiones peculiariter sibi conuenientibus motibus quærunt, atque congruis operationibus operantur: ita vnum dedit omnibus desiderium, vt super omnia totius vniuersi quærant perfectionem, idque (si opus erit) etiam suo detrimento: ob quam naturalem inclinationem, aperte videmus & aerem naturaliter descendere, & aquam sursum scandere, eámque nullo impedimento detentam, tamen permanere sursum. ¶ Quæ omnia à formis rerum naturalibus, secundum illam generalem inclinationem fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium sursum &

leuium deorſum repugnet materiæ & formæ rerum, ſecundum ſuas particulares inclinationes quas habent, conueniẽs tamen eſt naturæ & formæ, propter vacui impeditionem, ſecundum generalem quam habent ad perfectionem totius vniuerſi inclinationem. Vnde ſi ab his motibus detinerentur, grauia deorſum violenter permanerent, & leuia ſurſum. Generalis quippe inclinatio & vniuerſalis, non immerito præponderat particulari inclinationi. ¶ Quem conatum ſi homo velit intueri, non ſuam quæret voluntatem ſupremæ vnquam, imo nec ſuperiori vlli voluntati anteponere: fiétq; vt facile dicat (iuxta ſaluatoris exemplum) Non mea voluntas, ſed tua fiat: non quod ego volo, nec quod mihi bonum videtur, ac placitum, ſed quod tu ordinator & legislator domine deus noſter decreueris, id ſuper omnia volo ego quoque habere placitum & gratum.

Nota attente.

Lucæ.22. Matt.26.

CAPVT XIX.

¶ De tempore & eius definitione.

A Bſoluta nunc motus, infiniti, loci, atque vacui determinatione: ſupereſt poſtremo loco, vt de tempore ſuo ordine pertractemus, eiúſque naturam quantum poterimus explicemus. Tempus itaque definit Ariſtoteles hoc modo.

Tempus eſt numerus motus, per ipſum prius poſteriusve.

Quibus verbis ſignatur, tempus eſſe quantitatẽ continuam, & menſurã, qua motus numeratur, id eſt menſuratur ſecundum partes ſucceſſionis. Menſuramus enim motus durationem, dum dicimus cum tot horis, vel annis, vel mẽſibus vel ſæculis duraſſe. Nam motus quantus, per ſe non eſt, neque continuus, niſi ratione temporis. ¶ Quanquam autẽ motus duplices habeat partes, ſcilicet ſecũdum extẽſionẽ mobilis, & ſecundũ ſucceſſionẽ: ſolæ tamẽ illæ quæ ſumũtur ſecundũ prius & poſterius, menſurãtur tẽpore, nõ illæ quæ ſecundũ extenſionẽ ſubiectã accipiuntur Nã hæ potius ſecundũ extenſionẽ permanentis quantitatis, menſurantur. Atque ideo dicitur tẽpus numerare vel mẽſurare motũ, ſecundũ partes nõ quaslibet, ſed eas quę ſumũtur ſecũdũ prius atq; poſteri⁹,

Definitio Ariſt. temporis.

hoc est, secundum successionem, non secundum extensionem. ¶Et notandum, cum dicitur ab Aristotele, tempus esse numerus: non debere, numerum accipi pro quantitate discreta propria significatione (tempus enim est continua quãtitas) sed pro numero numerato. Quemadmodum cum numerantur duodecim tribus Israel, secundum duodecim Patriarchas, ipsi duodecim Patriarchæ sunt quidam numerus, id est, numerus numeratus, numeratus (inquam) vero numero, qui est quantitas discreta. Numerus enim sunt. quatenus secundum eos numerantur duodecim tribus ab ipsis progenitæ, dicendo: tribus Iuda, tribus Leui, tribus Isachar, & ita deinceps. Sed numeratus numerus sunt: quia numero vere & proprie dicto (id est, duodenario) numerantur.

CAPVT XX.

¶Quomodo vnum est tempus, quo mensurantur omnia temporalia.

Sententia Aristo. in fine. 4. li. physico-

QVod autem dicitur, tempus mensurare motum secundum partes successionis, primario respicit motum primi mobilis: cuius solius est mensura intrinseca, & adæquata mensurato. Omnes vero reliqui motus, in tempore fiunt, & tempore mensurantur, vt mensura extrinseca & excedente. Vnum siquidem est tempus, quo mensurantur omnia temporalia extrinsece, per applicationem eius scilicet ad motum, vel rem temporalem. ¶Quemadmodum (declarationis gratia) quantitas quæ in vlna est, solam ipsam vlnam intrinsece mensurat: omnia vero reliqua, per applicationem mensurat extrinsece. Ita tempus (quod consequitur motum primi mobilis, & summi & regularissimi, & vniuersalissimi) est mensura intrinseca illius motus, quoniam in ipso est, & ipsi motui æquatur: ita vt principiũ temporis simul fuerit cum principio motus, & finis vnius sit futurus cum fine alterius, & duratio atque continuatio motus cum temporis continuatione atque duratione. Cætera vero omnia mensurantur per applicationem ad hunc primum motum, non quidem realem, sed per hoc quod anima applicat motus inferiores ad illum primum motum.

CAPVT XXI.

¶ An essentiale sit hoc tempori, quod mensura est primi mobilis.

NOtandum verò, non esse hoc tempori essentiale, vt huius sit primi mobilis quod nunc est primũ mobile. Si enim Deus faceret aliud cœlũ mobile vniuersalius atq; mensurã generaliorẽ, aut aliud mobile prius isto cœlo quod nunc est primũ mobile, iam tẽpus non esset amplius in hoc cœlo quod nunc est primũ mobile, sed numerus illius alterius primi mot' esset tempus: & cuius ante erat tempus mẽsura intrinseca, iam fieret mẽsura extrinseca. Tẽpus enim vocamus mẽsuram primã & vniuersalissimã, & accipimus secũdum motum primũ & vniuersalissimum. Vnũquodque enim mẽsuratur, primo sui generis. ¶ Ex quo vlterius consequi videtur si nullũ aliud esset mobile nisi rota figuli, iam mensurã motus illius fore tẽpus, ita verè sicut nũc tempus dicitur esse primi cœli moti. Esset enim (illa facta hypothesi) primi motus numerus, quo oporteret omnia mẽsurari. ¶ Item quod ante motũ cœli fuit tẽpus, in mutatione angelicarũ cogitationũ & volitionũ, prout secundum prius & posterius sumũtur: non secundũ eas quæ simul erãt, in diuersis, vel in eodẽ. ¶ Concluditur præterea, quod quẽlibet motũ cõsequitur aliqua mẽsura tẽporis, & quãtitas successiua eiusdẽ generis, cuius est tempus nũc primi cœli moti. Quæ tamen omnia nõ dicũtur tempora. Neque enim nisi vnum dicimus tẽpus: propterea quod tẽpus significat mensurã talem, quæ sit vniuersalis & generalis omniũ motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

CAPVT XXII.

¶ De triplici mensura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentia.

TRiplicem verò inuenimus (partim naturali eruditione, partim diuina illuminatione) durationis mensurã. Illud enim esse quod transmutationi non subiacet, neque etiam transmutationẽ patitur secũ (cuiusmodi est solum esse Dei) est æternum, imo ipsa æternitas. ¶ Illud verò esse quod est intransmutabile secundũ se, compatiens tamen trãsmutationem aliquam, siue secundum locũ, vt cœlestia corpora, siue secundum affectiones, vt angelicæ Aeternitas.

ſubſtantiæ, eſt æuiternum, id eſt, menſuratur æuo· quod eſt menſura deficiens ab æternitate, quia non eſt menſurati penitus immutabilis, ſicut æternitas: excedens verò & ſuperãs nobilitate temporis menſura, quoniam mẽſurat rem ſecundum id in quo eſt intranſmutabilis, tempus verò menſurat rem ſecũdum id in quo eſt mutabilis. Vnde cœli & ſpiritus, ſecundum ſuum eſſe ſunt æuiterni, & eſſe eorum mẽſuratur æuo, temporaliter tamen cœli mouentur, & angeli temporaliter tẽporalia intelligunt. ¶ Et quia tam vicinũ eſt æuum æternitati, ideo æuiterna dicuntur quodam modo (hoc eſt participatione) æterna, quantum ad ea ſecundum quæ ſunt intranſmutabilia. Vnde dicuntur cœli ſtare in æternum, & angeli ſecundum cognitionem diuini verbi in qua ſunt cõfirmati dicuntur viuere æternaliter, & ſpirituum damnatio atque ignis dicũtur æterna. Solus tamen Deus, per ſe ac proprie dici debet æternus. Cætera autẽ, participatione ſolum æterna ſunt, propriéque euiterna nũcupanda. ¶ Inſuper attendenda eſt in tribus his menſuris etiam iſta diſtinctio, & quidem vt præcipua: quoniam tempus nõ totum ſimul eſt, ſed eſt in cõtinua partium ſucceſsione Aeuitern.tas verò & æternitas, totæ ſimul ſunt, neſcientes ſucceſsionem. In hoc tamen æuiternitatẽ ſuperat æternitas, quod nec ſucceſsionem aliquam compatitur ſecum, cum æuiternitas pariter ſucceſſionem permittat. Atque hæc ſane eſt mẽſurarum diſtinctio atque ſeparatio. ¶ Menſurata verò ſic ab inuicẽ diſtinguuntur, quoniam tẽporalia principium habent & finem in tempore. Aeternum autẽ, nec principium nec finem ſui poteſt habere. Aeuiternũ autem, alterum habere poteſt, vt cœli & angeli, principium habent, finem autẽ non habebunt. Quare ſi poneretur motus fuiſſe ab æterno, totus quidem motus non eſſet temporalis, ſed quælibet circulatio aſsignata eſſet temporalis. ¶ Porrò de æternitate cõſtat non niſi vnicam eſſe, & ab ipſo Deo non diſtingui menſuram: ſicut nec ipſum eſſe diuinum quod æternitas menſurat, à deo diſtinguitur. Aeuum tamen diſtinguitur ab æuiterno, quoniam eſſe creaturę omnis, ab ipſo ente diſtinguitur· quod de tempore in ordine ad rem temporalem etiam apertius eſt atque manifeſtius. ¶ Quemadmodum autem diximus, tẽpus eſſe numerum primi motus, & mobilis primi menſuram intrin-

secā: ita verisimiliter dici potest, vnicum esse æuum, quod primum æuiternum mēsurat intrinsece, scilicet primum angelum: cętera verò extrinsece, quęcunque præter ipsum ęuiterna sunt.

CAPVT XXIII.

¶Succesionem impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam.

EX dictis liquet, succesionem quæ in tempore est & non in aliis mensuris, sic impedire durationem rei, sicut occupatio quātitatis, declarata est impedire replentiam. Nam corpus, locū aliquem occupādo impedit quo minus ab alio simul repleatur: sicque impedit replentiam, corpore quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ longius recedūt ab occupatione, magis & perfectius replent, iis quę magis sunt occupationi subdita. Lumē enim maxime replet, quoniam replendo nō impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. ¶Faciamus enim (declarationis gratia) duos esse soles exaduerso sibi oppositos, alterum in oriente, alterū in occidēte: & alterū quidem (vt sit distinctio) luminis aurei, alterū luminis argētei æque splendidi: nihil dubium, quin vtriusque solis lumen totū sit repleturus aerem. Vnde illa quæ longius recedunt ab occupatione vt spirituales substantiæ, quæ nec extensionē quidē admittunt adhuc melius replent. Vnde possunt angeli totos illos orbes cœlestes quos mouēt replere, iuxta virtutē à domino eis datā. Et Deus qui lōgissime recedit ab occupatione, maxime ac fœlicissime replet, iuxta illud propheticum: Cœlum & terrā ego impleo dicit dominus. ¶Ad eundem sane modum, illa in quibus plus est succesionis, minorem habent durationem: quæ verò amplius recedūt à succesione, vt omnia æuiterna, magis durant temporalibus. Id verò quod in infinitum omnem succesionē effugit atque excludit, in infinitum super omnia durabile est, totum suum esse simul habens, & totam durationem suam in æternitate pręsentem tenens ac posidens, eodem modo sicut temporalia suum instans præsens habent. ¶Vnde fit, vt Deo nihil nisi esse conueniat. Fuisse autem & fore, non in illo sunt, quanquam balbuties nostra (quæ æternitatē nequit attingere) sic de deo vt de temporalibus subinde loqui solet,

Marginal notes: Occupatio impedit replentiam. — Succesio impedit durationem.

quod & alibi contingit, vbicunque de illo magnũ quippiá loqui volumus. Quia enim de deo prout volumus, propter infirmitatem loqui non possumus, eiusmodi sermonib⁹ nos est necesse de Deo loquẽtes vti, quos ex nostris rebus inuenire possumus. Nihil enim condignum illius magnificẽtiæ valemus exprimere, qui est super omnia, & ante omnia inuisibilis, ineffabilis, in sua æternitate intransmutabili semper benedictus, Amen.

CAPVT XXIIII.

¶ De temporis proprietatibus.

Quemadmodum loco prius sunt quædã proprietates attributę, ita tempori quinque subiiciuntur eius naturæ declaratiuæ, quarum prima est hæc.

Tempus quodammodo datur minimum, & quodammodo non datur.

Id est tempora vt subiacent numero, & numerantur, dantur minima, sicut numerus minimus, vt duo tempora. non enim est numerus, binario minor, secundum partes successiuas non datur minimum tempus, quantumuis enim paruo tempore dato, secũdum partes proportionales (de quo prius dictum est) in infinitum est diuisibile, quemadmodũ & linea quæuis. Secunda proprietas est.

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue, velox autem aut tardum non dicitur.

Tẽpus enim vt numeratur est paucũ aut multũ, vt vnum tempus, duo, tria, quatuor, quinq; tẽpora, & ita deinceps, vt verò quantitas continua est, longum est aut breue, idq; secundũ successus partes, sicut quantitas continua permanens (qualia sunt linea, superficies, corpus) secundũ extensas partes, quod verò nec velox nec tardum sit, probat Aristo. quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc scilicet.

Est etiam idem tempus simul vbique.

Id est, idem tempus vniuersale, numero, mensurat omnia quæ tempore mensurabilia sunt, vbicunque locorũ fuerint,

ita vt nõ ſit ſingulis ſuum tempus attribuendũ, quid ſit tempus vniuerſale, & quo modo ſit menſura, prius dictum eſt. Sequitur quarta.

Vt motus idem ac vnus, iterum atque iterum eſſe poteſt, ſic & tẽpus idem vnũq; eſſe poteſt.

Hoc eſt, ſicut ſemper redit motus idem nomine cũ præterito ipſius cœli, ita redit tempus idem nomine, cum præterito (exempli gratia) ſicut cœlum nunc mouetur ex oriente in occidentem, eodem modo vt heri, ita & nũc dies eſt vt heri, quia nunc mouetur ſol à primo puncto cancri, vt anno præcedente, nunc quoque ver eſt vt anno præterito. Similiter dicendum eſt de æſtate, autumno, hyeme, anno, &c. Sequitur quinta proprietas, hæc.

Non ſolum tempore motum, ſed etiã tempus motu metimur.

Hoc eſt, vti duratio motus menſuratur tẽpore, ita & tempus motus duratione menſuratur atque cognoſcitur (exempli cauſa) colligimus motum cœli tam diu duraſſe aut tantam cœli partem circunuolutam eſſe, quia vna hora tranſit, aut dies vnus, aut mẽſis, aut annus. Et ediuerſo cognoſcimus nos, vna, duabus, aut tribus horis ſtuduiſſe, quia cœlũ huc vel illuc vſque volutũ ſeu motum eſt, aut ipſe ſol. Sic de mẽſe, hebdomada, anno & quouis tempore dicendum eſt. Atque ita huic libro finẽ imponimus, noſtro more Pſalmo in ipſum creatorem tendentes.

FINIT LIBER QVARTVS.

PSALMVS INFINITO, INCIRCVNSCRIPTO, æterno, & intranſmutabili domino.

DEus quis ſimilis aſsignabitur tibi: aut quis ſtabit contra te, vt conferatur tibi?

Veniat, vt ſtet contra tuam glorioſam magnitudinem, veniat è cœlo, aut deſuper cœlum, de terra aſcẽdat, aut de profundis maris.

Tu ſolus infinitus, incircumſcriptus, indefinitus crederis: & confeſsionis labiis affirmaris.

Omne quod creaſti Deus, finiſti pariter: ſtringens proprias quibúſque rebus eſſentias, atque operationum virtutes.

Multa quidem & magna feciſti potentiſsime Deus mirabilia tua: ſed nihil infinitum eſſentia, aut virtute, ſimile tibi.

Et quanquam benigniſsimus es creator omnium: attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem conſtituiſti.

Neq; verò eſt hoc de tua impotentia, inſipiētia aut malitia domine Deus: qui es ſapiētiſsimus, optim9, & ſuauiſsim9.

Omnia quęcūque voluit Deus noſter, fecit in cœlo & in terra, & in maris nouiſsimis.

Gloriam tamē ſuam ſibi ſeruauit: nec alteri totam eandem tradere aut volet aliquando, aut poterit.

O quam es dilectus domine: & quam amabilis, plenitudo vniuerſæ bonitatis.

Si ſic pulchra ſunt nobis atque ſuauia, quæ finita ſunt ſi ſic nos parua miramur.

Tu, qui es ſuper omnia infinita pulchritudo, infinita gloria atque ſuauitas: ô quam es ſuper omnia mirabilis, & ſuper cuncta deſyderabilis.

Spacioſi ſunt cœlorum orbes, & ampli in omni dimenſione ſua: & quaſi infinita nobis ſtellarū multitudo æſtimatur.

Tu verò menſuras altitudinem cœli: & ſtellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas: ſingulis ſingulas diſpenſaſti virtutes ab initio.

Stant hæc omnia, & quæ ſub ipſis ſunt: legem quam tu deſcripſiſti eis conſeruantia, in ſolicitudine ſempiterna.

Tu autem nullo cōcluſus loco, nec orientis initium, nec occidentis terminū admittēs, in infinitū pertrāſis immēſior.

Omnem imples locum, omnibus intimus, omnibus præſentiſsimus, omnibus penitiſsimus.

Sic neque à tempore initium vt eſſes ſumpſiſti: nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus æternitas tua, æterne Deus: omne tempus includens, ſicut includitur punctulum in cœli magnitudine.

Tibi præteritum omne & futurū, præſens coram eſt abſque

vllo fluxu: ſicuti nobis adſunt ſola præſentia.

Nil tibi pręteritum in obliuionem veniet, fluxu durationis tuę: neque futurum aliquid eſt ante te abſconditum.

Quæ pręterita ſunt atque futura, ſimul omnia nuda ſunt & aperta oculis tuis: qui contueris abyſſos, & intima terræ viſcera illuminas.

Ergo Domine Deus, quis alius ſic aptus atque conueniens: qui accipiat iudicium ſuper filios hominum, aut ſpirituales nequitias.

Lętentur gentes, exultet pauperes: in Deo ſaluatore ſuo adueniente in iudicium, pro manſuetis terrę.

Non iuxta erroneam viſionem oculorum arguet: neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.

Teſtis eſt ipſe omnium quæ facta ſunt ab initio: quoniam in cunctis pręſens omnia nouit, omnia conſpicit, omnia memoria firmiſſima tenet.

Timete gentes Deũ excelſum: & in magna humilitate ſemper ſeruite illi.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper: & in ſęcula ſęculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER QVINTVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, de generatione & corruptione rerũ naturaliũ.

PRAEFATIO.

Dominus Deus omnipotens, pater filius & ſpiritus ſanctus, vt multitudinem ac plenitudinem ſuæ maieſtatis filijs hominum demonſtraret, horum viſibilium quædam fecit nulli obnoxia corruptioni, itémque generationis neſcientia propagationem. Huiuſmodi ſunt cœleſtia corpora & aſtra: quæ perpetuo ſtabilia per ſeſe, generatione non multiplicantur, neque poſteritatem relinquũt.

¶ Alia vero corruptioni subiecit, quę proinde si perpetuari debeant, opus habent generatione: vt quæ in se perdurare non possunt sempiterna multiplicatione atque propagatione speciem suam vt minimum conseruent. ¶ Et est sane opus hoc Dei, attente consyderantibus admirabile, cum continua sit indiuiduorum corruptio, & fuerit ab initio nō defecisse tamen vsque modo ex his speciebus aliquam, quę ad totius uniuersi sunt complementum ab optimo conditore destinatę: neque in posterum aliquando defecturam, vsque dum ipse iubeat, cuius verbo primum instituta sunt omnia. ¶ Rursum, inter hęc, quędam simplicia elementa creauit, quædā vero imo plurima ex his cōmiscuit. Quę omnia si sobriè fuerint cognita, quo ordine, quibúsve fiant rationibus, credo non parum diuinę magnificentię gloriam ex eis manifestandā. Volumus ergo sequentis libri processu, de harū rerum generationibus & corruptionibus, latius aliquantulum ad omnipotentis gloriam pertractare.

CAPVT PRIMVM.

¶ Quomodo generatio & corruptio ab alijs motus speciebus distinguantur.

PRimum quidem indubitatum est, generationem & corruptionem motus esse species. Vnde ad earū plenius cognoscendam naturam, expediens fuerit ante omnia, duas has species ab alijs quæ ex æquo sub motu locantur, distinguere: augmentatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. ¶ Itaque (omissis varijs veterum sententijs) sic breuiter species motus veniūt separandę. Quoniā generatio est, quę nullo subiecto sensibili (Hoc est, nulla completa substantia) eodem permanente ante & post, rem secundum formam substantialem nouam constituit. Vt cū ex aqua fit aer, & ex ligno ignis, nulla completa res eadem manet ante & post, sed per generationem noua res & noua acquiritur substantia, scilicet aer & ignis. ¶ Dicitur autem substantiam completam nullam permanere eandem, ob materiam, quæ eadem penitus manet ante & post: verum ipsa non est completa substantia, sed substātia tantum potentia est, & incōpleta substantiæque pars altera, magis quàm ipsa substantia. ¶ Alteratio autem proprie dicta, subiecto sensibili (quod est substantia completa) eodem permanente ante

Differentia generationis ab alteratione ex Arist. lib. 1. de generatione.

& poſt,rem tantum ſecundum qualitates variat & alterat. Nam ante & poſt calefactionem,idem homo permanet ſecundum ſubſtantiã,ſed de frigore tranſit in calorem. ¶ Augmentatio vero & diminutio differunt à prędictis,primum quidem ex termino ad quem ſunt:quoniam hę ad quantitatem,illę vero ad ſubſtantiam tendunt,aut qualitatem. ¶ Secundo, etiam differunt ex modo tranſmutationis. In generatione enim & corruptione, non manet eadem ſubſtantia ante & poſt. In augmentatione vero & diminutione, ſalua eadem ſubſtantia,ſola variatur quantitas. In alteratione res eadem ſubſtantialiter manens locum nõ neceſſario mutat. In augmentatione autem & diminutione, ſubſtantia eadẽ manens nunc maiorem,nunc minorem neceſſario occupat locum. De quibus omnibus ſic generaliter prelibatis,per ordinem erit dicendum latius, ſingula particularius tractãdo. Colligitur ex verbis Ariſto.hęc generationis definitio.

Generatio eſt cum totum mutatur, nec ſenſibile quicquã vt ſubiectum idem permanet. vel hęc, Generatio eſt mutatio huius totius,in hoc totum,nullo ſenſibili ſubiecto permanente eodem.

Hoc eſt,generatio ſubſtantialis eſt motus,quo mediãte ex vna ſubſtantia generatur alia,ita vt nulla ſubſtantia quæ prius erat,in ipſo generato maneat. Vt patuit in hoc eodẽ capite. Alteratio ſecundum Ariſto. ſic definitur.

Alteratio eſt,quando ſenſibile ſubiectũ permanens,in ſuis mutatur affectibus,qui aut contrarii, aut inter contrarios medii ſunt.

Hoc eſt,alteratio proprie dicta,eſt motus, quo mediante ſubſtãtia acquirit aut perdit qualitates tertię ſpecici, ipſa ſubſtantia integra permanente. Dicit autẽ Ariſtot.in 7.phyſicorum alterationem ſolum eſſe inter qualitates ſenſibiles.

CAPVT II.

¶De augmentatione & diminutione proprie dictis.

Tractantur ista & quęsequūtur apud Aristo. 1. lib. de generat.

A Vgmentatio larga significatione solet accipi, vt significet etiam eam, quę fit per appositionem solam alterius corporis, vel per sub ingressum intra partes alterius, etiam si id quod aduenit, non conuertatur in substantiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aeris intra partes ingressum. Aliquando autem magis proprie dicitur augmentatio, quando id quod apponitur est eiusdem speciei, vel fit eiusdē speciei, cum eo cui apponitur. Vt multum vini, per modicæ aquæ appositionem augetur: & ignis adiectione lignorum, hę tamen non sunt proprie augmentationes de quibus hic loqui intendimus. ¶Nam secundum physicam considerationem nostro proposito conuenientem, proprie augmentatio & diminutio in solis viuentibus inuenitur, quę alimēto vtuntur, & quod sic augetur secūdum omnes partes suas similiter augetur & quod minuitur, secundum omnes partes suas similiter minuitur. Quare homo præciso pede, non dicitur diminutus aut decreuisse hoc modo, sed potius mutilatus.

CAPVT III.

¶Quæ sit augmentationis causa, & eius in nutritione differentia.

E St autem anima vegetatiua in vegetantibus huius augmentationis vel diminutionis principiū, vtens pro instrumento calore naturali: qui in principio tantæ est virtutis, vt possit non solum alimentum in substantiam vertere eius quod nutritur vel alitur, & intertenere in priori quantitate, sed etiam potens est vt singulas partes vniformiter augmentet, maiorem quantitatem inducēdo. Qui tādem calor debilitatus, & quasi longo labore fatigatus atque confractus, satagit intertenere priorem quantitatem ne decidat. Postremo & ipse decrescens, nequit vltra substantiæ suam quantitatem intertenere: & tunc substantia decrescit eius defectu. Nutrire tamen non desinit, & alimentum vertere in substantiam, donec (ob nimiam impuritatem & nimis diutinam commistionem cum materia adueniente) cacaloris hui⁹ virtus opprimitur, & naturę virtus deficit: quādo necesse est ipsam substantiam deficere. Omne siquidem

uiuens,quo ad viuit nutriri oportet:augeri,non item neque minui.Et iuxta huius caloris atque virtutis nutritiuæ qualitatem,res vel multum,vel diu,vel parum augetur vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento adueniente fieri augmentationem,sicut & nutritionem. ¶Differentia tamen est inter augmentationem & nutritionem : quoniam nutritio est quædam partialis generatio, nempe conuersio nutrimenti in substantiam nutriti, atque mutatio secundum formam substantialem. Augmentatio autem est, sola maioris quantitatis acquisitio. Atque hoc ipsum voluit Aristoteles, cum diceret,ex eodem fieri generationem,nutritionem, & augmentationem.Caro enim vt est caro,nutrit:quatenus vero est quanta,auget.Substantia enim carnis, est nutritionis materia:sed quantitas,augmentationis. Quatenus vero materia,nutrimenti aduenientis formam priorē perdit, & formam substantialem secundum speciem nutriti nouā acquirit,partialis quædam est generatio. Dictum Aristo.

CAPVT IIII.

¶Quemadmodum fiat augmentatio atque diminutio.

Vana igitur patent eorum somnia,qui ex aliquo separato putant fieri augmentationem, aut ex incorporeo. Nam illud si indiuisibile fuerit & non quātum,non facit aliquid maius suo aduentu. Cum indiuisibile additum indiuisibili,siue etiam diuisibili, non faciat maius illud cui accedit.¶Neque etiam per solam extēsionem aut rarefactionem fieri dicenda est. Aloquī nullus videtur vsus,aut vt minimum nulla necessitas, adhibendi alimenti: quod tamen in hoc indubie sumitur, vt quod caloris actione deperditur,nutrimenti adhibitione restauretur. ¶Fit igitur augmentatio (vt ante dictum est) ex alimento quanto adueniente:quod est quidem ante nutritionem illi quod ex ipso nutritur & augetur dissimile,sed vegetans anima caloris ministerio assimilat illud sibi, vt fiat ex eo nutritio & augmentatio. Sic enim fit nutritio & augmentatio ex cibo, actu quidem contrario vt fiat actio:& pōtētia simili, vt fiat conuersio in nutriti substantiam. Contrariorum enim proprium est,ad inuicem agere & pati. Nec agit simile in sibi simile. Vnde fit,vt quod augetur, ex primum dissimili & postmodum assimilato,augeatur & nutriatur.

CAPVT V.

¶ Soluitur dubitatio, de modo augmentationis atque diminutionis.

Verum de ipso hoc augmentationis ac diminutionis modo, dubitet forsan aliquis, quonam pacto fieri possit hæc augmentatio atque diminutio, vt non admittatur neque vacui positio neque dimensionũ penetratio: quorum vtrunque est naturæ prorsus repugnans, & omnino impossibile. Nam si augmentatio (vt modo diximus) fiat per aduentum alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur suscipitur, in plenó ne recipiatur an in vacuo? Et si quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non est ibi dimensionum penetratio? Si vero in vacuo dicas, admitti videtur positio vacui. Similiter & de diminutione quæstio formari potest, dum auferetur quantũ de partibus eius quod minuitur: partes illæ decedentes, an plenũ relinquant, an vacuum. Si plenum, quomodo non ergo priusquam abscederent erat dimensionum penetratio? si vero vacuum relinquant, quomodo non admittitur vacui positio? ¶ Huic vero dubitationi facile satis respondebimus, dicentes, alimentum adueniens in pleno suscipi: pleno vtique, non per aliud cum quo simul penetratiue susciperetur, sed pleno ipso alimento quod suscipitur. In diminutione autem, partes quæ resoluũtur, è pleno decedunt: ex pleno vtique, non alio corpore, vt sic dimensionum prius fuisse dicamus penetrationẽ, sed ipso quod subtrahitur. Atque hoc pacto, neque vacui positioné, neque dimensionum penetrationem requirit prædicto modo posita augmentatio vel diminutio. ¶ Est autem similis hæc quæstio qualis fieri solet de motu locali: quo dum corpus de loco in locum fertur, quæri similiter potest, dũ locum deserit, an plenum relinquat, an vacuum: & dum in locum intrat, an in plenum an in vacuum suscipiatur. Sed ex dictis facilius est solutio etiam huius quæstionis. ¶ Et quemadmodum cum in locum corpus ingreditur, partes aeris suscipientis, ad ingressum corporis abinuicem elongantur, & veluti scinduntur, rursumque egrediente corpore simul concluduntur, ne remaneat vacuum: ita in proposito, dum partes alimenti adueniunt, dicendum videtur, quod partes corporis cui aduenit alimentum abinuicem (licet imperceptibili

Quæstio.

Solutio.

modo) distenduntur, vt id quod aduenit intra se suscipiant. In diminutione autem dum resoluuntur partes aliquæ, eæ quæ circumiacent mox se concludunt & velut conuiscātur. Cuius rei veritatem probant, infantum iuuenumque magis inflata, senum vero & decrepitorum contracta & velut conuiscata corpora.

CAPVT VI.

¶ Quid sit dicendum augeri.

Illud autem dicitur augeri, quod idem manet ante & post augmentationem: non id quod post augmētationem habetur. Cibus enim aduenièns, vt quantus auget. Illud vero quod ante erat & post manet. per adiectionem partium aduenientium augetur: nō hoc totū quod post augmentationem factam habebitur, cum huic toti nulla facta sit quantitatis additio. Augetur enim, cui adiicitur maior quantitas. Cibus vero quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicūtur augere, sicut in alteratione subiectum cui aduenit qualitas dicitur alterari. & qualitas ipsa subiecto aduenièns alterare. Ipsum vero aggregatū ex subiecto & qualitate, neq; alterare dicitur, neq; alterari. Aristo.

CAPVT VII.

¶ Ponuntur proprietates augmentationis & diminutionis sex.

Ex prædictis vero, colliguntur sequentes hæ proprietates, seu conditiones augmentationis. Cōditiones augmētationis ex Aristotele.

Prima est. Quod augetur, augetur aduenièn te aliquo corporeo: & quod minuitur, minuitur aliquo subtracto corporeo. Secūda. Quòd augetur, manet idem ante & post augmentationem. Tertia. Eius quod augetur vel minuitur, quælibet pars augetur vel minuitur. Quarta. Augmentatio & diminutio fiunt absque positione vacui. Quin-

ta. Augmentatio & diminutio fiunt absq; penetratione dimẽsionum. Sexta est. Augmentatio partim fit per additionem dissimilis, & per additionem similis.

In quarum proprietatum recta intelligentia, tota vis est augmentationis & diminutionis collocata. ¶ Illud tamen aduertendum est, quod in tertia proprietate dicitur, id quod augetur secundum omnes suas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis & imperceptibilibus, sed de partibus notabilis alicuius quantitatis. Quẽadmodum dum infans totus augmentum sumit, videmus omnia membra perceptibilia, à capite ad vngues vsque, proportionabiliter augeri, nisi forte in aliqua vspiam parte praua sit dispositio, particularem membri illius augmentationem impediens. Hac enim ratione fieri poterit, vt non ęqualis fiat partium augmentatio. Vndefieri nonnunquam videmus, vt manus habeant aliqui non æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicent (etiam qui à natiuitate æqualia crura acceperant) eo quod in corporis augmentatione pars altera praue disposita non potuerit cum membris cæteris iustam accipere augmentationem.

CAPVT VIII.

¶ De quatuor modis se tangentium.

Ex Arist. plures modi tangendi.

QVoniam autem generatio & corruptio non fiunt sine actione & passione: agens vero & patiens vt agant & patiantur se debent tangere, iccirco de his quoque nobis erit dicendum. Tangentium autem plures sunt modi. Vnus, eorum qui habent diuersas magnitudines, & diuersis locis sitas, quarum vltima simul sunt: sed nõ agũt neque patiuntur, neutrum ab alio. Et secundum hunc modũ tangunt se cœlestia corpora, nec in se inuicem agentia, nec ab inuicem patientia. Verum proposito, modus iste non cõuenit: cum generationi atque corruptioni nihil conducat. ¶ Alius modus est, eorum quæ habent diuersas magnitudines contiguas, & agit quidem alterum in alterum, sed non

est actio mutua passi in agens. Atque hoc modo se tangunt cœlum lunæ & orbis ignis. Agit enim & influit cœlum lunę in sphæram ignis: sed non econtrario, cum non sint cœlestia corpora vllius impressionis ab his inferioribus susceptiua. ¶ Tertius modus est, eorum quæ habent diuersas magnitudines contiguas, inter quæ etiam mutua est actio: vt ignis & aer. Estque hic modus omnium propriissimus, & maxime physicus, generationi quoque corruptioni & alterationi accommodatissimus. ¶ Quartus modus est, quando agens & passum vel non habent magnitudines, vel non coniunctas seu contiguas, virtus tamen agentis in passum transit. Sic sol agit & tangit virtuali contactu hæc infima in quæ agit & corpus tangit animam, & molestia seu tristitia dicitur tangere hominem. Et hic modus sufficit ad actionem, tametsi rarius sit in huiusmodi mutua actio. Quod igitur dici solet, Omne agens in agendo repatitur: non habet veritatem, nisi in iis quæ tertio modo (contactu scilicet physico) mutua actione, & contrarietate agunt & patiuntur adinuicem. ¶ Et est aduertendum, quod illa quæ in materia communicant, ad inuicem agunt & patiuntur, id est, quæ materiam habent similiter susceptiuam actionis, vel impressionis ab agente, hæc nata sunt ab inuicem pati. Quippe materia est passionis principium, sicut forma actionis. Illa vero quæ materiam vel omnino non habent, vt spirituales substantiæ, vel non habent susceptiuam impressionum extrinsecarum, vt sunt cœlestia corpora respectu inferiorum, in his non inuenitur mutua actio & passio. Formæ enim cœlestium corporum, vtpote perfectissimæ in agendo, suam materiam in qua insunt sic perficiunt, solidissimisque qualitatibus stabiliunt, vt alienarum impressionum non sit vllo pacto susceptiua. Alienarum dicimus, hoc est, inferiorum. Nã verisimile est, cœlum supremum & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

CAPVT IX.

¶ Quomodo agens aliquo modo simile debet esse passo, & aliquo modo dissimile.

Pulchrè hæc oĩa Aristo.

I Llud autem quo ad actionem est aduertendum omnino simile non posse agere in sibi omnino simile. Aqua enim calida, non potest agere aliquid in lapidẽ penitus eiusdem caloris: sed si sit minus calidus quã aqua, calefiet adhuc ab ea: sin magis, tepefiet ab ea donec assimiletur caliditati eius. ¶ Rursum, omnino dissimile non potest agere in omnino sibi dissimile: quemadmodum in cœlestia hæc inferiora propter omnimodam dissimilitudinem agere nequeunt. Idcirco homo in brutum, docendo nõ potest agere, quia brutum non est nec in potentia simile homini, secundum disciplinam atque scientiam. ¶ Ad agendum enim & patiendum hanc oportet inter agens & patiens esse similitudinem, vt tale sit patiens in potentia, quale est agens in actu. Omne enim agens, in agendo assimilat sibi passum, vt tale fiat ipsum patiens, quale actu est ipsum quod agit, idque vel formaliter, vel secundum virtutem. Sol enim calefaciendo, non sibi calefactum in caloris forma assimilat, quam non habet: sed assimilat sibi calefactum ipsi imprimendo id cuius virtutem effectiuam in se habet. Quãquam enim sol in se formaliter calorem non habeat, id est, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum sit vna primarum qualitatum, quarum cœlestia nullo pacto sunt susceptibilia) est tamen calidus secundum virtutem, quatenus in se virtutem habet & efficaciam producendi in inferiorem calorem, quomodo etiam aromaticæ species multæ secundum virtutem tantum calidæ nominantur.

CAPVT X.

¶ De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem.

R Estat nunc, vt de mutua actione elementorum specialius disseramus. Pro cuius intelligentia primum est aduertendum, quædam esse corpora simplicia, quædam vero ex simplicibus commixta, de quibus dicetur posterius. Nunc autem de simplicibus primum dicẽdũ.

Corpus simplex.

Sunt autem corpora simplicia quæ non componuntur ex aliis prioribus aut simplicioribus corporibus, q̃q̃ habent materiã

& formam, partes ipſa conſtituentes.

Horum ſunt quędam ingenerabilia & incorruptibilia, eo quod qualitatum actiuarum non ſint ſuſceptiua, vt cœleſtia corpora. Alia ſunt generatione, & corruptione, & alteratione tranſmutabilia. ¶ Hæc ſunt nimirum quatuor elementa, quæ cum ex nullis ſimplicioribus componantur, ex ipſis tamen cõponuntur omnia cætera, quæ in his inferiorib⁹ mundi partibus gignũtur, idq; per mutuam actionem & paſsionem eorũ adinuicem. Principium autem huius actionis & paſsionis eſt à quatuor qualitatibus tãgibilibus, à quibus eſt omnis actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ ſolẽt nominari.

Quæ ſunt calor, frigus, humiditas, & ſiccitas.

Sunt autẽ aliæ tangibiles qualitates, quæ actiuę non ſunt: groſſum ſubtile, durum molle, lubricum aridum: hæ enim ſunt ſecũdæ qualitates, tangibiles quidẽ, ſed per ſe non actiuæ, quanquam ad actionem aut paſsionem poſsint eſſe bonæ diſpoſitiones. Secundæ autem qualitates rectè hę dicentur, quia ad primas illas quatuor poſſunt reduci: vt ſubtile ad humidũ, & groſſum ad ſiccũ. Idq; propterea quod ſicut humidum eſt bene repletiuum, ita etiam ſubtile: & ſicut ſiccum minus, ita & groſſum. Similiter de lubrico & arido dici poteſt.

CAPVT XI.

¶ De quatuor combinationibus primarũ qualitatum, & diſtinctione elementorum.

EX his igitur qualitatib⁹, omnis procedit actionis, omniſque generationis & corruptionis initiũ. Sũt enim adinuicem contrarię, hæ qualitates, & continua pugna res in interitum cogunt atque deducunt, nouaq; generari faciunt. Et iuxta combinationes, quatuor innuuntur elementa. Caliditas ſiquidem & ſiccitas, igni: humiditas & calor aëri: aquæ frigidũ & humidũ: terrę denique, ſiccum & frigidum cõueniunt. Reliquas verò duas combinationes (ſcilicet calidum & frigidum, humidum & ſiccũ) quoniam impoſsibiles ſunt, ob contrarietatẽ, conſtat non conſtituere

Reſpondent iſta lib. 2. Ariſtot. de gene.

aliud à prædictis elementum. ❡ Ex vna autem sola qualitate, nō sumitur aliquod elementū. Vnumquodque enim elementum, duas habet qualitatum harum primarum & actiuarum, atque earundem alteram in excellentia, alteram in mediocritate temperatā. Quippe ignis, summe calidus est & temperate siccus, terra summe sicca & tēperate frigida, aqua, summe frigida & temperate humida: aër summe humidus & temperate calidus, quãquam id sensus nō ita iudicat, neq; experitur. Propter enim influxus certos cœlestiū corporum, & propter aptam habitationem animalium sicut est aqua non suo naturali loco relicta in quo erat ab initio cōdita, sita & aër non est in sua naturali dispositione relictus. Non enim conueniret id tanta humiditate hominis respirationi, propter quem claret facta esse & elemēta, & mixta omnia. ❡ Attamen præter rationē, etiam experientia fluxus aëris satis testatur, quod diximꝰ de humiditatis in aëre pręcellentia (quantū ad naturam eius attinet) verum esse & indubitatum: quoniam multo se facilius aër diffundit & spargit, quàm aqua, & magis replet: quæ duo humiditati posterius appropriari dicemus. Relinquitur ergo, non nisi quatuor esse elementa.

CAPVT XII.

De elementis symbolizantibus & non symbolizantibus.

I Nter hæc elementa, quædam adinuicem cōmunicant in altera qualitatum, vt ignis & aer in calore quem habet ignis summe, & aër moderate: ignis & terra, in sicco: aer & aqua, in humido: aqua & terra, in frigido. Et hæc elementa vocantur Græca appellatione symbolizantia, id est cōmunicantia, seu ad inuicem cōuenientia. ❡ Quædam, secundum vtranque qualitatum contrariantur vt ignis & aqua, aer & terra. Igni enim calor & siccitas: aquę frigidum & humidum conueniunt. Iterum aeri, calidum & humidū. terræ frigidū & siccum appropriata sunt, hæc sunt quæ non symbolizant, id est in nulla qualitate communicant siue conueniunt. ❡ De his autem quæ symbolizant, dicit Aristoteles, faciliorem esse transitum ab vno in alterum, quàm in non symbolizātibus. Vt facilius est ex igne aërem fieri, quam aquam. Solo enim humido superante fit aer. Ci-

ta etiam & facilis est generatio aquæ ex aere, cũ solo frigido superante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat cõuenientia. At verò vt ex igne fiat aqua, oportet & calidũ vinci à frigido, & siccum ab humido. in vtraq; enim qualitate est contrarietas.

CAPVT XIIII.

¶De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem.

EX his quatuor qualitatib⁹ sunt duæ maximæ actiuæ, caliditas atque frigiditas: propter quod, ignis & aqua (in quib⁹ hæ qualitates dominãtur) elemẽta sunt præ cæteris magis actiua. In virtute autem resistendi, minus etiam cæteris (siccitate dico & humiditate) valẽt. Vnde aer & terra, maiorem habent resistendi virtutem, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hæc in agẽdo atq; pugnando præcellunt, sic illa in resistendo. ¶Et est profecto admirabilis hæc harmonia, à naturæ conditore Deo ordinatissime disposita, vt quæ magis sunt actiua minus resistãt, citiúsque patiantur: quæ verò minus agunt, magis resistãt, neque ita facile patiãtur. Alioqui subito oporteret totum vniuersum ab ignis sphera absorberi, si sic inferiora haberet cætera elementa in resistẽdo, quemadmodum in agendo ea superat & excellit. ¶Sed & illud operęprecium fuerit in hac elementorum differentia considerare, quod superius semper excedit quantitate, proximum sibi inferius elemẽtum, proportione decupla: ita vt infimi elementi à supremo secundum magnitudinem distantia sit, secundum proportionem millecuplam. Ignis enim sphera, quæ sub lunæ concauo à Philosophis ponitur immediata, milies maior est globo terræ. Nam ex vno pugillo terræ, decẽ fiunt pugilli aquæ: ex vno vero pugillo aquæ, decem aeris: ex vno autẽ pugillo aëris, decem ignis. Ex vno ergo terræ pugillo, constat per multiplicationem arithmeticam, fieri mille pugillos ignis, cẽtum aëris, decem aquæ: tametsi non plus materiæ habeat tantus ignis sub millecupla quantitate, quàm tãtilla terra sub simpla quantitate. Horum simplicium corporum seu elemẽtorum conditiones ponit sex Aristoteles.

Prima est, Vnumquodque elementum in-

uenitur non ſimplex ſed mixtum, & licet ſit quale ſimplex, non tamen eſt illi idem.

Cuius cauſa ex prius dictis patet, non enim hominis naturæ elementum omniuo ſimplex conuenit, cui omnia tamen ſunt creata.

Secũda eſt. ignis eſt ſumme calidus, vt glacies ſumme frigida, atq; ob id ex hiſce ſic ſumptus nil generari poteſt.

Ratio eſt, quia generatio mixti non ſit, niſi contrariis qualitatibus primis, ad concordiam quandam & contemperamentum redactis Tertia eſt.

Duorũ elementorum locus eſt ſurſum & duorum deorſum.

Aer enim & ignis ſurſum ſunt, aqua verò & terra deorſum. Quarta eſt.

Duo eleméta extrema, ſunt ſimpliciora mediis elementis. Quinta eſt. Vti ignis iuxta vtranque qualitatem aquæ aduerſatur, ita & aer terræ.

Iſtud qualitatũ primarũ cõbinatione patet. Sequitur ſexta.

Elementorũ vnumquodque habet tantum vnam primam qualitaté in ſummo, & alteram citra ſummum.

Ignis in ſummo habet calorem, & citra ſummũ ſiccitatem: aër humiditatem in ſummo, & citra, caliditatem· aqua frigiditatem in ſummo, & humiditaté minus. terra ſiccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

CAPVT XIIII.

¶De mixtis corporibus & mixtione.

EX his quatuor ſimplicibus elemétis, diuerſæ cõſurgũt rerũ ſpecies, iuxta varias horũ ſimplicium elemétorum, ad inuicé cõmixtiones. Quicquid enim inter corpora, non eſt vel cœlũ, vel elementũ, eſt ex elemen

tis mixtum. De mixtione igitur & his quæ miſcentur, id eſt, mixtilibus & quæ per mixtionem generãtur (quæ mixta vocari ſolẽt) erit dicendum, ſi plena debeat haberi generationum cognitio.

Mixtio itaque eſt, mixtibilium alteratorum vnio.

Quando enim elementa (quæ mixtibilia dicimus) alterata & contemperata, ad mediocritatẽ & certam proportionem mutua actione & paſsione redacta, cõcurrũt ſimul ad vnius alicuius corporis compoſitionem, mixtio fieri dicitur: proprie accepto vocabulo. ¶ Non ignoramus tamen aliquãdo vocabulum mixtionis improprie accipi, vt dicantur cõmiſceri aliqua, quorũ tamen vtrũque ſuam ſpeciẽ ſeruat, vt aër cõmiſcetur terræ, vel lanæ, vel aqua pani, quando intra partes eius ſubintrat per poros. Aliquanto etiam proprius dicitur aqua vino miſceri, quando aqua infunditur vino, & vertitur vinũ in aquæ ſpeciẽ. ¶ Neq; tñ hæc proprie mixtio eſt dicẽda. Siquidem in mixtione, neceſſe eſt mixtibilia eſſe æqualis virtutis, vt redigãtur ad cõtemperamentũ mediũ, nec debet vnũ mixtibilium penitus dominari. Si enim in hominis mixtione totaliter ignis dominaretur, iam oportet elementa in ignẽ verti. Agens enim habẽs dominiũ ſupra paſſum, ſibi ipſum aſsimilat. ſicq; nihil aliud quã ignis eſſet totus homo. ¶ Ad hæc, oportet in mixtione, quãlibet partem ipſius mixti eſſe mixtã: queãdmodũ in augmẽtatione diximus, quamlibet partẽ eius quod augetur debet augeri. Ex quibus ſatis eſt manifeſtũ, nõ eſſe proprie dictã mixtionem cùm aqua vino ſic miſcetur, vt in eius ſpeciẽ atque naturam tranſeat. cũ hic mixtibilia neq; ſimplicia ſint, neque virtutis æqualis, neque oporteat partem quamlibet vini commixti cum aqua mixtam eſſe, ſed partes tãtum vicinas quibus infunditur.

Hæc de mixtione tradit Ariſt. 2. li. de ge.

CAPVT XV.

¶ Quomodo in corporibus mixtis remaneant vel non remaneant ſimplicia & qualitates eorum.

G Rãdis verò eſt inter philoſophos atq; medicos ſuper hac re alteratio, num in mixtis corporibus elementa ſecundum ſuas formas permaneant, an alio

aliquo modo: quibusdam dicẽtibus, ea formaliter manere, sed tamen per formam totius cohiberi, ne separetur vnumquodque suo loco. Qui sibi experientiam assumunt, ex eo quod admoto igne ad ligna quædam ligni pars reditur igni, quædam aëri: egreditur etiam humor quidam atque aqueus vapor, licet ob ignis voracitatem id non semper percipiatur, terræ quoque cineres relinquuntur. Vnde secundum faciem apparet, coniuncta ibi & colligata fuisse (non secundum virtutem solam, sed etiam secũdum formam) elementa. Actionem verò mutuam, dicũt impediri à forma totius compositi, & quoniam ad mediocritatem sunt redacta. Atque ex hac radice posuerũt Empedocles & Anaxagoras, omnia esse in omnibus, & per congregationem & segregationem omnia generari atque corrumpi. Hinc quoque illorum manarunt sententiæ, qui principia rerum litem & amicitiam assignarunt: de quibus non est nunc dicendũ per singula. Illi enim abierunt viam vniuersæ carnis, & nos e vestigio eos subsequimur. Si eos quiete Deus optimus dignatus est sempiterna. (Quis enim nouit consilia eius, aut quis cõspexit in libro signato iudicia eorum preter agnum qui occisus est?) Si inquam, piissimus Deus, eorum iussit vel corpora, vel mentes quiescere, nos illos non impugnemus, nec sit nobis gloria cum eorum vmbris digladiari. Quod enim ad sentẽtias antiquorum istorum attinet, verisimile est, obscurioribus verbis eos, nonnulla indicare subinde voluisse, quæ si à nobis rectè intelligerentur, forsitan penitus nobis viderẽtur nõ improbãda, quæ tamẽ nunc prima facie, dum non intelliguntur, velut absurda ridentur, ac velut philosophis indigna abiiciuntur. Nos verò quæ veritati consentanea nouimus, & sacratissimæ nostræ fidei non dissona, absque illorum vel inuidia vel iniuria, diligenter commemoremus.

Piũ iudiciũ de veterũ Philosophorum sententiis.

¶ Ergo (vt illuc reuertamur vnde digressi sumus) qui sic ponunt elemẽta in mixtis remanere, etiam in suis formis, omnia violenta faciunt, ignis enim violenter in loco humanorum corporũ detinetur. At verò Deus naturæ, dulcis opifex est: & sicut attingẽs à fine vsq; ad finẽ fortiter, ita cuncta disponens suauiter. ¶ Alii proinde melius posuerũt, non quidem formas elementorum sed tantum eorum qualitates in mixtis remanere, ad inuicem temperatas: dicentes,

Sapiẽ. 8.

ob cõtemperationẽ qualitatũ mutua actione & passione factam, nõ extingui subito corpora. Vbi tamẽ aliquã eorum cõtigerit deficere, vel excedere extra debitã proportionẽ necessario iam rem corrũpi. Id quod experiẽtia testatur, super excrescẽte in homine siue calore vt in pestiferis & febricitãtibus: frigido, vt in senibus: humido, vt in hydropicis: sicco, vt in ptisicis. In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atq; etiã corruptionẽ, nisi statim per formã substantialẽ prospiciatur, vt restituãtur in suã proportionem naturalem qualitates illę actiuę. ¶ Ponit autẽ hęc sẽtẽtia, etiã contrarias qualitates in eodẽ subiecto & secũdum eandẽ partẽ subiecti, sed cõtemperatas adinuicem. Quę sane opinio non est penitus improbãda, imo doctorũ orthodoxorum sententijs satis videtur consentanea. Dicit enim beatus Gregorius, quatuor elementis, tanquam quatuor baiulis, hominem deportari ad sepulchrũ. ¶ Alij ponunt, neque formas, neque qualitates elementorum in mixtis remanere, sed tantum vnam qualitatem, quę ex illarum proportione, & ad inuicem contemperatione efficitur, per virtutẽ seminis, vel alterius quomodolibet agentis & generantis, cum cõcursu causarum superiorum. Quemadmodum vero qui prioris sententię sunt, certam illam qualitatum primarum proportionem, vocant complexionem, vel compositionem: ita posterior hęc sentẽtia, qualitatem istam vnicam ex contemperatione qualitatum effectam, complexionem vocat. ¶ Et quidẽ inter duas has opiniones atq; sentẽtias non tanta est distãtia, quãta prima facie videtur. Hanc enim vnã qualitatem (vtcũque se res habeat) constat, virtute illã qualitatũ complexionẽ, & proportionẽ, vel temperatã compositionẽ in se continere. Quapropter superfluũ fuerit, hac de re sollicitius aut pertinacius digladiari. Similis ferè quęstio est qualis de aqua tepida feruide solet moueri, & ardẽter disputari: cum sit alioqui frigidior ꝙ vt pro ea frequẽtius debeat cõtendi. His ergo supersedentes, ad alia trãseamus.

CAPVT XVI.

¶ An ad cuiuslibet mixti generationem, quatuor debeant elementa conuenire.

Ad quodlibet mixtorũ 4. cõcurrũt elemẽta.

Verisimile est, ad cuiuslibet mixti compositionem quodlibet elementum concurrere, & quamlibet dictarũ quatuor qualitatũ aliquo modo in quolibet

eorum inueniri, Neque hoc solum secundum diuersas mixtorum partes est accipiendum. sed etiam secundum singulas partes. Nam mixtum secundum omnes sui partes tale oportet esse. ¶ Quanquam enim in diuersis partibus diuersa percipiantur dominari elementa, vt in cholera ignis dominatur, in flegmate aqua, in sanguine aer, in melãcholia terra: non est tamen arbitrandum, solum illud elementum in vno quoque membro reperiri, quod in eo dominatur. Inuenitur enim in cholera aliquid aeris, aquæ & terræ: in melãcholia, aliquid ignis, aeris, & aquæ: atque ita in cæteris proportionabiliter dicendum. ¶ Et vniuersaliter, quanuis in quolibet mixto corpore sint omnia elementa, & omnes dicta ratione qualitates actiuæ, semper tamen eorum aliquod excellentius dominatur. In quibusdam quidem ignis, vt in superioribus exhalationibus, & in flamma, & in hominib' cholericis: quorũ idcirco capilli sursum tendunt. In quibusdam aer: vt in sanguineis, & volatilibus, quę proinde aerem sibi vendicant. In piscibus autem & flegmaticis, aqua: quare & aquis huiusmodi delectantur, & crines habent plerunque leniter demissos In alijs terra: vt melãcholicis & leporibus, cęterisque terrestribus animalibus, quæ proinde terram natura quęrunt, & qui sic sunt homines, terram plerunque despiciunt ponderosos crines ad terram deiectos habẽtes. Plerunque etiam plura elementa in eodem sic videntur dominari, vt vix discerni possit vtrũ vtri pręualeat. Difficile enim fuerit vniuersaliter iudicare, quod eorum in quolibet dominetur.

CAPVT XVII.

¶ Monstratur exemplo, in mixtis quodammodo esse quatuor elementa.

Q Vod si cui videatur non verum esse quod supra diximus, in mixto simul quatuor elemẽta cõcurrere, videat ille lignum in aquas iniectum: quod experiẽtia docet ac monstrat, non statim subsidere, etiam si magni sit ponderis, sed supernatare: quod indubie ab ignis atq; aeris est leuitate, quæ virtualiter in ligno includitur, donec tãdem contingat cõsumi, aut deuinci temporis lapsu vim aeris atque ignis, per aquę fortem actionem: quo facto subsidere poterit lignum. ¶ Eadem quoque ratione ligna putrida, quę igni & sunt & fiunt viciniora, & aeri propinquio-

ra(quemadmodum ipsa frequētia & magnitudo pororum indicat)difficilius intra aquam seruātur aut immerguntur. Has autem porositates indicare ignis dominium & inualescentiam, probat AEthna mons igneus, qui locus pumices transmittit multa porositate plenos. ¶ Hac eadem de causa, naturalem sibi locum oleum supra aquam accipit: quoniā oleum, aerem magis dominantem habet. Aqua autem nostra qua vtimur multum etiam terræ habet admixtum.

CAPVT XVIII.

¶ Quòd elementa quib⁹ vtimur pura elemēta nō sunt.

NOn est autem existimādum, hanc terram quam inhabitamus, quęque herbas & fructus generat ac nutrit, purum terræ elementum esse: sed neque hic aer in quo viuimus & respiramus, purum est elementum, sed potius ventus est quidam, & commixtus atque impurus aer: neque omnino elemētarem, aut igneum habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aereum, igneum habemus. Terrā, aquam, aerem, ignem vere non habemus. Siquidem ignis, aer aqua & terra, quę nobis in vsu sunt, verius elementaria corpora, quà elementa dixerimus. ¶ Monstrat hoc ratio tāetsi abhorreat sensus. Elementa enim in sua dispositione naturali, nullam harum passionum in sensu efficerēt, quas hæc elementaria efficiunt. Aqua enim si in sua esset puritate, sapida non esset. Neque aer ille, vt supra ostendimus, esset respirationi aptus. Neque terra, nutrire quippiam, aut aqua potare posset. Nos enim mixta corpora, simplicibus nutriri non possimus. ¶ Cuius enim signū dant agricolę, qui irrigantes hortos, terram aquæ miscent, & fimum (rem vtique (vt sic loquar) mixtissimam, terrę inijciunt, vt plantę nutriātur: & multo melius inebriat & fœcundat terram aqua pluuialis, vtpote magis impura, quàm fontalis quæ aliquanto est purior. Ipsi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, sint nobis testimonio qui ex diuersissimis commixtionibus, & maxime à natura abhorrentibus, sapidissimas cōficiunt lautitias. ¶ Præterea terra purum elementū, est grauissimum omnium etiam mixtorum. Hęc autem terra nostra quam inhabitamus, multo est plumbo aut vino, argento leuior, & ignea ista flamma quæ pinguedine olei, aut ceræ aut picis sustentari habet, aut lignorum atque similium

Aristot. sententia lib. 2. de genera.

ſubminiſtratione, multo aere circunſtante eſt craſſior atque denſior, viſcoſo aut craſſo fumo commixta. Elementaribus ergo corporibus nõ elementis vtimur. ❡ Idque conſultiſſimè ſic diſpoſuit prouidiſſimus humanarum rerum gubernator. Nihil enim profuiſſet creaturas valde bonas creare (plantas, animalia, cęteráque corpora mixta loquor) ſi non ſimul & vbi, & quo, & à quibus conſeruari poſſent, eadem prouidentia diſpoſuiſſet. Mira ergo diſpenſatione, in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elementa, vbi nullus eſt mixtorum locus, vt pote circa cẽtrum terrę, & in ſupremo ſphęræ ignis, ſicuti atteſtatur Ariſtoteles naturæ philoſophus. At vero ſuperficies & exteriores elemẽtarium globorum partes, ſic voluit eſſe cõmixtas, vt mixtis locum pręberent commodum, pro ſua cuique natura, & vegetantibus vbi paſcerentur ſua fœcũditate non deeſſet. A quo enim
Gen. 1. cõdita ſunt omnia bona, & bona valde, ab eodem expectãt
Pſal. 103. vt eſcam ſumant opportuno tempore. ❡ Quare & poſt cõpletum cœlorum curſum, vbi ceſſauerint in mundo viuere & paſci, tam homines, quàm cętera viuentia, nouiſſimo terminato examine, igne cunctis conſummatis mixtionibus, omnia ſuo loco & ſtatu elementa reducturus creditur omnipotens & optimus Deus, ita demum cum ſuis beatiſſimis exercitibus regnaturus inęternum & vltra. Inter quos ſperamus & nos modo pauperes aliquando computari, quando plenæ erunt laudibus fauces noſtræ, quę nunc vndiquaque mendicatis canticis miſere torpent, etiam dum maxime vt videntur, laudant.

CAPVT XIX.

❡ Mouentur circa prædicta aliquot quęſtiones & primum, an poſſibile ſit aliquid ſimpliciter generari aut corrumpi.

Ad eorum autẽ quæ hactenus à nobis dicta ſunt maiorem declarationem, quęſtiones aliquot circa prędicta proponentur: ex quarũ ſolutionibus, plenior haberi poterit quorundam antedictorum cognitio, & intelligentia facilior. Sit ergo hęc prima quęſtio. An fieri poteſt vt aliquid ſimpliciter generetur aut ſimpliciter corrumpatur. Nam ſi aliquid ſimpliciter generaretur, deberet ex non ante ſimpliciter generari: cum generatio ſit à nõ eſſe ad eſſe

Quæſtio prima.

progressio. Ex non ente vero simpliciter, siue ex nihilo, nihil potest fieri aut generari; quemadmodum habet principium physicum. Similiter quoque de corruptione potest ratio fieri, quoniam si corrumperetur aliquid simpliciter, deberet in non ens simpliciter corrumpi siue in nihilum, cum corruptio sit processio ab esse ad non esse. Hoc autem nempe in nihilum corrumpi, æque videtur physicis absurdum atque ex nihilo aliquid generari: eo quòd æque sit creaturæ virtus impotens, ad creandum, atque ad annihilandum. Videtur ergo iuxta hanc ratiocinationem, nihil simpliciter generari aut corrumpi posse, secundum naturam. ¶ Pro huius autem quæstionis expeditione sciendum est, quibusdã antiquorũ philosophorũ tam validam & efficacem visam fuisse suprapositam ratiocinationem, vt ea permoti asseruerint nihil simpliciter generari aut corrũpi, sed omnia alterationibus solis posuerint variari: quas alterationes vocabant generationes secundũ quid, propterea quod accidentia & qualites secundũ quæ fiunt hæ alterationes, non simpliciter formæ, sed formæ secundũ quid (id est, formæ accidentariç) nominẽtur & potius entia, secundũ quid quà entia simpliciter: eo quod ipsa non per se subsistentiã habeant, sed per ipsa, tãtum ea quæ subsistunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa passim generari & corrũpi secundũ quid, verum simpliciter aliquid generari aut corrumpi negabãt.

Solutio ad quæstionẽ ex sententia Arist. 1. de gener.

¶ Hæc autem antiquorum sententia certam habet falsitatẽ, & omnino fateri oportet multa quotidie simpliciter generari, atque simpliciter corrumpi. Est enim generatio simpliciter dicta, formæ substantialis in materia acquisitio; quemadmodum corruptio, formæ alicuius substantialis ex materia est deperditio: generatio vero secundum quid & corruptio secundum quid, formæ accidentalis in subiecto sunt acquisitio & deperditio. Vnde cum res naturales non solum secundum acquisitionem & deperditionem mutantur formarum accidentalium, verum etiam substantialium: manifestum est non solum generationem & corruptionem secundum quid, verumetiam simpliciter, esse secundum naturam possibilem. ¶ Imo vniuersaliter, quandocunque forma aliqua substantialis in materia qualibet de nouo acquiritur, compositum illud ex materia informata &

forma informante ſimpliciter dicitur generari: & è contrario, quotienſcunque forma ſubſtantialis ex materia aliqua deperditur ſiue expellitur, compoſitum ipſum ſimpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodum (exempli gratia) ſimpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignum, cum forma ſubſtantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur & forma ſubſtantialis ignis in eandem introducitur. ¶ Qua in re differentia tamen notanda eſt, inter generationem ſimpliciter & alterationem, quæ etiam generatio ſecundum quid nominari poteſt. In alteratione ſiquidem alterari dicitur ipſum ſubiectum, quod de qualitate tranſit in qualitatem, non ipſum totum ex ſubiecto & forma aggregatum, in generatione autem & corruptione, non ita generari aut corrumpi dicitur ſubiectum generationis aut corruptionis, quod eſt ipſa materia per formam informata ſed totum ipſum compoſitum quòd ex forma & materia informata conſtituitur. Quemadmodum nõ ipſa hominis materia, quæ ante & poſt manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, ſed totus ipſe homo ex anima cõſtans & corpore: generari ſimpliciter, aut corrumpi ſimpliciter dicitur, cum ſua forma in materia acquiritur, aut ex ea pellitur. ¶ Ad obiectionem vero ſuprapoſitam facile ſatis adhibetur reſponſio, ſi illud prius replicauerimus quod in tractatu primo tetigimus, de conditione atque natura materiæ, quemadmodum ipſa non ens ſimpliciter dici debeat ac nuncupari. Quia enim materia per ſe ad omnem formam indifferens, omnino ſimplex, nullam habet in ſe formam ex qua componatur, quæve ipſam faciat eſſe in actu, ſitque ex ſe nihil niſi mera potentia. Hinc fit, vt ex ſe non niſi ens in potentia poſſit nuncupari, non autem ens in actu, quod ſolum eſt ens ſimpliciter. Ens enim in potẽtia, non eſt niſi ens ſecũdum quid. Quod autem in actu eſt per formam aliquã ſubſtantialem, quæ pars eſt ſui, id ſimpliciter ens dici meretur ac debet. ¶ Cum ergo ita proponit obiectio, Si generaretur aliquid ſimpliciter, generaretur ex non ente ſimpliciter, admittenda eſt illata hæc concluſio. Non enim eſt inconueniens, ex non ente ſimpliciter aliquid fieri ſeu generari. Ex materia ſiquidem fiunt ac generantur res naturales omnes, quæ non eſt ens ſimpliciter, ſed tantum potentia. Quod

Solutio obiectionis.

autem philosophicum dicit principium, ex non ente nihil fieri aut generari intelligendum non de simpliciter non ente, sed de omnino non ente, id est, quod neque actu est, neque potentia: quemadmodum in primo libro tradidimus manifestum.

CAPVT XX.

¶ Quæstio secunda.

CVm calidi & frigidi, humidi & sicci sint officia cõtraria. quanam ratione dicta sunt hæc pariter in mixtione debere concurrere? vt clarius dissoluatur quæstio, præmoneri oportet quæ sint harum qualitatũ propriæ differentiæ, quæve propria sint diuersa earum officia. Ad calidum enim spectat, separare partes heterogenias, id est, dissimiles & diuersorum generum ab inuicem. Ex virtute enim ignis est quòd in homine ossa à carne, caro à neruis, cor ab epate, & cæteræ partes diuersarum rationum ab inuicem separantur, id quod & in ligni adustione euadit manifestum vbi cinis, vapor, fumus, & flamma, abinuicem caloris virtute separantur. Idem patet quando igne purgãtur metalla & separantur partes diuersorum metallorum quæ erant commixtæ. ¶ Sunt enim rerum duplices partes: quædam sunt eiusdem rationis, vel speciei, vel dispositionis: quemadmodum (exempli gratia) partes diuersæ carnis, partes ossis, partes neruorum, partes aquæ omnes, sunt eiusdem rationis, Hæ partes homogenię (id est, eiusdem rationis, speciei, vel generis) græco vocabulo solent nuncupari. Aliæ sunt quæ sunt diuersarum rationum vel dispositionum, vt caro & os. Item cortex & medulla in plantis, folia & radices. Et hæ partes hæterogeniæ, id est, diuersarum rationum, specierum, aut diuersorum generum nominantur. Nihil tamen nunc specialius perquiremus, an in carne sit aliqua forma substantialis alia à forma ossis, præter rationalem animam: an forte sola differant diuersa dispositione, secundum accidentarias qualitates. Est ergo (vti iam ostendimus) calidi officium, heterogenia in mixto ab inuicem separare, homogenias autem partes simul coniungere. Vtrunque enim facere calidum, probat experientia in igne metalla purgante. ¶ Frigidi autem est etiam partes heterogenias ad inuicem

Sunt hæc apud Arist. lib. 2. de gene. & 4. lib. Meteororum.

conglutinare & conseruare: vt ossa cum neruis & carne, & eandem vicissim cum ossibus & neruis inuicem compaginare: quemadmodum ad oculum videmus in frigore, multa pariter in glacie conglutinari. ¶ Humidum vero bene & terminabile vel formabile, secundum omnem formam quã conuenit rei habere, & agens vult imprimere, facileque suscipit impressionem ab agente, & est bene terminabile termino alieno. Nam propter fluxum (cuius causa est humidum) contentum facile se accommodat lateribus continentis: sed male terminatur termino proprio, propter fluxum consequentem. ¶ Cæterum, fluiditati huic medetur siccum, quod termino alieno ęgre se accommodat, nec nisi violenter compactum lateribus continentis se patitur aptari, propterea quod fluxum ignoret. Suo tamen proprio termino siccum est bene terminabile, tenens atque custodiens figuram, & superficiem suam. ¶ Harum autem rerum experientiam docent nos figuli, qui volentes materiam luti pro suo libito tractare, & figuras quaslibet inducere, vdum ac molle faciunt lutum, & humidum asciscunt. Volentes vero iam inductum terminum & figuram seruare pulso humido, igne exiccant, vel soli exponunt: vt quod humidi beneficio facile est impressum, sicci beneficio stabiliter seruetur.

Solutio quæstionis. ¶ Quibus præmonitis, dicimus ad quæstionem, agens vel generans egere calido, ad distribuendum singulis partibus sibi conuenientia, id est, ad segregandum heterogenia, ne commisceantur in homine os & caro, caro & nerui: in arbore cortex & medulla, folium & fructus, atque ita in cæteris. Frigido, vt homogenia continuentur, & heterogenia conglutinentur. Humido, vt figura & quantitas & superficies conuenientes inducantur, secundũ exigentiam mixti quod generatur: Sicco, vt bene seruetur res in sua figura & termino ¶ Ex harum autem commixtione qualitatum, quas primas vocant physici, secũdum certam proportionem, & iuxta diuersarum qualitatum diuersam diminutionem, procedunt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiam tangibiles, & omnes aliæ sensibiles: vt sunt, color, & lux horum inferiorum (lux enim cœlorum, non est ex primis qualitatibus) sapores omnes, odores, atque soni. Non enim daret sonum percussus aer purus.

CAPVT XXI.

¶ Quæstio tertia.

SI oportet semper vno corrupto aliud generari, & vno genito aliud corrumpi? Solutio, Materia nequit esse nuda omni forma, quemadmodum primo libro ostendimus. Atque hac de causa, non potest agens vllum hoc efficere, vt forma vna de materia auferatur atque pellatur, nisi adducat aliam quam in materiam imprimat: neque aliter materiæ natura fieri patitur. ¶ Rursum, quia plures formæ vltimæ non possunt simul inesse eidem materiæ, oportet etiam vt agens nouam formam substantialem adducens aliam pellat priorem, sicque ex consequenti compositum prius & substantiam priorem corrumpat. Atq; hinc fit, vt semper ad vnius generationem comitetur alterius corruptio: & econtrario, corruptionem vnius, alterius generatio. Constat tamen non esse ob hoc necessarium, vt quoties homo quispiam nascitur, alius intereat eiusdem speciei, id est, alius homo. Satis est, aliam aliquam substantiam periisse, cuius scilicet materiam nunc habet genitus homo: sicut genito igne, oportet non alium ignem corrumpi, sed aliam tantum substantiam ex qua generatur. ¶ Cum enim materia sit finita, & non possit quicquam materiæ creari virtute naturæ: non est existimandum, crescentibus arboribus & in altum expansis brachiis, hanc omnem materiam similiter gigni vel creari: sed oportet eandem materiam aliunde sumi. Nisi enim eadem materia sic per varias trãsiret formas, oporteret esse infinitam materiam: cum in infinitum pergant generationes.

Generatio vnius alteri' est corruptio Arista. 1. lib. de genera.

CAPVT XXII.

¶ Quæstio quarta.

VNde procedat generationum & corruptionum diuersitas, vt hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant? Solutio. Si cœli omnes immobiles starent, vt post iudicium futurum credimus, nulla haberetur generatio, nulla corruptio: seruarentur tantum res in suo esse, & in stabilitate sua permanerent quod sunt. Motus igitur cœlorum, sunt causa generationis & corruptionis in his inferioribus.

Arist. 2. libri de generatiõe.

¶ Et quidem motus primi cœli mobilis, qui semper in viginti quatuor horis absoluitur, causa videtur sufficiens eius transmutationis, quæ fit secundum diem & noctem. Cæterum eius transmutationis quæ fit secun dum diuersas anni partes, iam producendo iam corrumpendo, causa est motus proprius solis ab occidente in orientem, per circulum zodiacum: quem motũ complet vnius anni spatio. Eius enim aduentu omnia germinant, & senes iuuenescunt: eius autem discessu labuntur & occidunt & veterascunt omnia. Vnde cum tempus aduentus & tempus discessus sit æquale, vtrũq; secundum sex signa: sequitur, etiam tempora generationis & corruptionis æqualia esse.

CAPVT XXIII.

¶ Quæstio quinta.

VNde est quod quidã sic facile generantur, & quod est inter quædam tam facilis transitus, aut tam facilis transmutatio: vt nubis in pluuiam, & pluuię iterum in nubem? In aliis vero est difficilis nimis & longa generatio & corruptio, & inter alia difficillima transmutatio.

¶ Solutio. Quædam sunt corpora imperfectiora, modicam dispositionem vel proportionem qualitatum sufficientem sibi reputantia, quæ facile generantur vt vapor ex aqua facile generatur: quoniam nil requirit sibi præter modicã impressam leuitatem. In aliis vero, vt perfectioribus, oportet multo tempore perfici eas quas rerum subsistentia requirit perfectiuas qualitates & naturales vires, dispositionésque necessarias, ac natiuas complexiones: quæ cum frequenter multæ sint ac variæ, neque ita facile aut ita mox effectibiles, consequitur, longiorem temporis tractum ad talium generationem requiri. Id quod Baptista Mantuanus inter poetas Christianos facile princeps, pulchre admodum testatus est his versibus, Omne quod excellens opus & sublime futurum est, Difficiles ortus habet, incrementáque tarda. Inter quæ autem non multa est distantia, & quorum dispositiones necessariæ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem, aquam atque vaporem, in his faciliorem quoque oportet esse transitum.

Baptista Mantuanus de beata virgine in lib. Parthenices.

CAPVT XXIIII.

¶ Quæstio sexta.

SI idem posit semel corruptũ reuerti? Solutio. Eadem secundũ speciẽ (etiã si totaliter species deleatur, vt esse in vermib⁹ putredine natis videtur) quotidie redire cõspicimus sed numero idem, natura potẽs non est reducere, sed tantum secundũ speciem, vt testatur & Aristoteles. Forma enim semel expulsa, si corruptibilis sit penitus corrumpitur & iam quasi annihilata reuocari nõ potest. Si verò sit incorruptibilis cuiusmodi est sola anima rationalis, hanc certè natura vt creare non potuit, neque dare neque de potentia materiæ educere: ita nec poterit post expulsionem siue emigrationem reducere. Quis enim reducat aut reuocet spiritus corporeis defunctos officiis, qui iam olim emigrantes è suis tabernaculis vias abierunt occultas, locáque incolunt nobis prorsus incognita, vbicunque domino visum id fuerit? Quis rex sic potens, quis ita sapiens philosophus? Quis ita fuit eximius naturæ perspector aut descriptor qui potuerit vel charorum suorũ, vel suam etiam ipsius animam reuocare, semel Dei nutu de suo tabernaculo eductam: Cuius quæso, vel peritissimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Non est qui hoc faciat, non est qui valeat, non est (inquam) vsque ad vnum. ¶ Immò verò vnum nouimus, Christum Iesum, Dei patris vnigenitum filium, qui viam vitæ & reditum ex mortuis primus ipse inuenit, eámque (vt in Psalmo scribitur) nobis manifestauit in se credẽtibus: vt quemadmodum ipse posita anima cum placuisset reassumpsit eandem, ínque corpus reduxit, sic & nostræ aliquando animæ post longã emigrationem in sua redeant corpora, cum eo pariter in æternitate plenitudine cœlestis gaudii fruituræ. Verum non secundum naturam est hæc virtus, neque sub eius limitibus hæc potestas stringitur: sed naturam omnem excedit & superat, secundum virtutem diuinitatis inhabitantis in eo, quæ illi cum patre & spiritu sancto est cõmunis, in perpetuis æternitatibus. Cui soli sit psalmus perpetuus, laus, & iubilatio sempiterna ab omni creatura angelica & humana, nunc in æternum, & vltra, Amen. Psal. 15.

FINIT LIBER QVINTVS.

PSALMVS CONFFESSIONIS IESV principi pacis, pro assumptis in carne miseriis, ad dignam gratiarum actionem.

D Ic impassibile cœlum, tu quid es? narrate elementa quid sitis, aut quæ vestra substantia?

Vos verò homines cõmixta atque mẽdicatim cõgregata corpora generationem vestram explicate nobis.

Quid sitis, vnde decisi, ex quibus cõpacti: in quæ tandem putatis reuertemini?

Memẽto domine Deus, quod de limo terræ fecisti nos. & compegisti in nobis quaternas inimicitias irrecõciliabiles.

Has tu princeps pacis, miro cõnectis fœdere: donec terminatis induciis prorumpant in exitum, donec dissoluãtur quæ tu continebas.

Hæc omnium nostrum æqua sors, hæc nostra miseranda conditio, omnes nos quasi aquam dilabi, & in terram volẽtes nolentes defluere.

Ab elementaribus pẽdere nos corporibus: quos tu angelicis pene coequasti spiritibus.

Quid verò nosipsos flemus eiulantes? nónne tuam magis sortem, Iesu bone, commiserari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras, neque de terra sumebas tibi cibum, vt viueres.

Neq; fontiũ aquis potabaris, in aere nõ respirabas, ignis vsum nesciebas, nec tu, neque pater æternus.

Propter me verò accessisti ad me, quod ego sum tu factus es verbum caro.

Verbum dico, coangustatũ, & abbreuiatũ nimis similem in te elementarem litem suscipiens mecum.

Et mortis legem volũtarie in te ipsum suscepisti, ex ea in nihilum vti computresceres, si nõ à dextris tibi astitisset saluator, omnipotens genitor tuus.

Iudæorũ fera crudelitas accessit ad miseriã pauperis: non sunt passi suam periodum decurrere atque peragere vitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui, Iesu piissime iniqui inuaserunt animam tuam, tollere eam tibi.

In lignum subuectum, viribus defectum, animã expirare

fecerunt te, ô vita beatiſsima.

Et de ligno depoſitum, cõmuni tradiderunt omnium matri: tanquam mortuum à corde, viſceribus terræ.

Tu verò vnicus inter mortuos liber: nõ potuiſti quia noluiſti, videre corruptionem.

Nec putrefactũ eſt tabernaculum animæ tuæ: à fortitudine diuinitatis tuæ, quæ inhabitare non deſinebat in eo.

Euge & lætare quicũque diligis dominum: quoniã mortuus à morte ſurrexit.

Occiſus eſt agnus, & reuixit: proiectus in terram, & ſurrexit.

Pro corruptibili ſeminato in terra corporis grano, immortale recuperauit atque glorificatum.

O fœlix commutatio dexteræ excelſi: pro mortali depoſito, glorificatum recepit agnus Dei.

Quare tacemus, ô homines quæ ad nos hinc portio deducta eſt immortalitatis noſtræ: vitam æternam quam reparauit & repromiſit nobis.

Ibitis, ibitis corpora, ibitis dicimus in mortem: & computreſcetis ab elemẽtari inimicitia, quæ compacta eſt & habitat in vobis.

Sed nunquid obliuiſcetur miſereri Deus? aut relinquetur in ſtercore vita noſtra?

Suſcitans ſuſcitabis nos domine, in momento, in ictu oculi: in nouiſsima tuba.

Et ſurgemus incorrupti, & nos immutabimur: quoſcũque hoc munere donaueris.

Et fiet nobis à te, ô largiſsime princeps, beata retributio, fœlix commutatio, cum ſederis in ſolio gloriæ tuæ quæ eſt ſempiterna.

Benedictio, claritas, & ſapientia, & gratiarũ actio, honor, virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula.

Et qui occiſus eſt agnus, dignus eſt his omnib⁹: quoniam reſurgens à morte vitam inuenit, à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper: & in ſecula ſeculorum. Amen.

¶Finit Pſalmus.

LIBER SEXTVS, DE MIXTORVM IMPERFECTORVM generationibus.

PRAEFATIO.

Psal.148. VIdit Psalmista, cum in spiritu psalleret Deo ex omni creatura, mirum in rebus ordinem: quod essent quædam ingenerabilia prorsus & incorruptibilia certas leges sibi descriptas inuiolabiliter obseruantia, quas non prætergrediãtur in secula seculorũ: ex quibus sunt nimirum cælestes spiritus atque virtutes, sol, luna, stellæ, atque cælorum orbes. ¶Sub quibus prospexit quædam nullam habentia determinatã legem suæ generationis, sed verbo Dei stare tantum: vt dum ille iusserit, & quando iusserit, gignantur & corrumpantur. Si enim dixerit altissimus, statim ignis de cœlo, aut pluuiã, aut grando, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru descendet. & cum placuerit illi, statim cessabunt. Nullam enim habẽt legem determinatam, vt perpetuo existere debeant. ¶Sunt sub his viuentia omnia, quæ licet secũdum indiuidua non habeant determinatam subsistentiam, constat tamen ea secũdum speciei generationem perpetuam habere stabilitatẽ. Quæ ob hoc mixta perfectiora dicuntur, eo quod habent generationem & subsistentiam magis determinatam prioribus. quę facilè subito aut gignũtur, aut totaliter pereunt, atque ob hoc mixta imperfectiora nuncupantur: de quibus modo præsentem instituimus tractatum.

CAPVT I.

¶De tribus aëris regionibus, earúmq; dispositionibus diuersis.

Istas tres aëris regiones distinguit Ari.1.lib. Meteororum.

QVoniam autem imperfectiora illa mixta corpora in aeris regione pene omnia videntur generari, idcirco de ipsius aëris dispositione atque diuisione primum dicendum. Aer itaque vniuersus, in tres regiones, seu partes diuersimode qualificatas distinguitur nempe supremam infirmam, & mediam regionẽ. Prima & suprema quoniam igni est proxima & contigua, circulariter cũ ipso igne, ad motum primi mobilis & aliorũ cœlorum rapitur. Estq; perpetuo calida, tum propter vicinitatẽ cũ igne, tum

propter hunc violentum raptum & motum, qui per se ad calorē faciendū est sufficiēs. ¶In hac autē parte nubes haudquaquā generari possunt, neq; reperiri, neq; cōseruari, tum ob nimiam ipsius à terra & mari (vnde nubium eleuari debet materia) distantiam, & nimiā altitudinē ad quam nubes nequeunt pertingere, detētæ & remoratæ in media regione aeris: tū propter calorē & motū circularē, qui impedit nubium congregationē. Leuantur tamē ad eam exhalationes calidæ & siccę, quæ ob caloris & leuitatis copiam, facilius q̄ nubes densiores, aut vapores earū materia, possunt ascendere, & minus detineri: quæ exhalationes, in aeris hac summa regione varias faciunt apparentias, vt statim dicetur distinctius. ¶Infima autem regio terræ vicina, ob reflexionē radiorum solis à terra reuerberatorum, vehementius incalescit: tum etiam propter vapores & exhalationes (quæ calidę sunt naturę) à terra & aqua eleuata. ¶Tertia aeris regio, ea est portio, quæ inter summā & infimā interiacet media. Hāc vehementer constat frigidā esse, ex iis effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eam enim non pertingit illa dicta radiorum solarium reflectio. Neque eius ad ignem tāta est vicinitas, neque circulari ipsa rapitur motu. Quæ in semetipsa existens frigida, quia & à sphera ignis distat vt ab ipso calor ei non veniat, & reflexi à terra solis radii ad ipsam vsque non pertingunt, sicq; inter duo calida velut media constituta, inter supremā dico & infimā regionē, suū hac ratione frigus vehementius intendens, valde infrigidatur, cōdensatur inspissatur, ea actione quam naturales per antiperistasim vocant, id est, per contrarii circumpositionem.

CAPVT II.

¶Quid actio per antiperistasim, & quomodo per talem actionem media aeris regio sit multum frigida.

QVæ res vt cum sequentibus impreſsionibus clarius cōspiciatur, præmissum atque præcognitum oportuit, quæ sit huius actionis quam diximus, virtus atque natura. ¶Cum igitur cōtingit contrarium à suo cōtrario ita circundari atque concludi, vt virtus actionis eius non posſit foras exire, ob fortem contrarietatē vndequaque impedientem, tunc necesse est reflexam hanc virtutē in eo à quo emittitur receptā duplicari atque fortificari. ¶Huius

est experientia, quoniam hyeme hominũ interiora multo calent amplius, concoquunt facilius & cõsumunt ardẽtius, quàm æstate media, quando ab interioribus egressus calor non reuerberatur à circunstante aere. At hyeme, à vehementer frigido aere circunstante reuerberatus duplicatur in intimis. Idipsum patet in lignis & facibus & candelis. Multo enim est horum flãma viuacior, hyeme, quàm estate. Eadem hęc ratio est, quare qui frigidiora loca habitãt, ampliori cibo sint, & maiori egeant nutrimẽto, iis qui in calidioribus, cum tamẽ calidiores ex cutis nigredine existimare possent.

Arist. 2. meth. de grãdine.

¶ Sic (vt ad propositã rẽ reuertamur) cũ media regio aeris frigida, includatur inter summã & infimã calidas regiones, ipsa se fortificat: & tunc magis, quando contraria sunt fortiora. Nam in æstatis medio, cum ista inferior pars aeris sit propter directam radiorum solarium reflexionem calidissima, media portio aeris econtrario efficitur frigidissima. Hyeme verò, quando non est multa contrarietas, minus est frigida. ¶ Hæ autem portiones aeris, non habent terminos omnino determinatos, sicut nec elementa. Nam per motum cœlestium corporũ adductis coniunctionibus frigidis vel aqueis, elementum aquæ crescit, & aer minuitur. Adductis verò coniunctionibus quæ pro aeris faciunt generatione, vt calidis & humidis, minuitur aquę sphera, & crescit aeris portio. Hyeme enim, aquæ plusquam æstate abundant, & æstate plus quam hyeme, crescit aeris terminus. Ita contingit, regionem mediam vno tempore esse maiorem vt in hyeme, vere, & autumno, quam æstate, quando directa & fortissima solarium radiorum reflexio etiam illud ad infimã partem trahit, quod aliis anni partibus, cum non ita calor præualet, ad mediam pertinet. Hæc antiperistasis duobus potest modis fieri, quippe per partium contractionem & maiorẽ cõpactionem. Et per qualitatis actiuæ à fortiori circũseptæ incrementum, reflexis speciebus.

CAPVT III.

¶ De iis quæ in suprema aeris regione generantur.

Quid vapor, & exhalatio.

Per influxus verò astrorũ, & per calorem solis eleuantur à terra & ab aqueis locis (vt ex mari fluminibus, paludibus) subtiles & tenues quidam fumi: qui si multũ subtiles fuerint, vehemẽter calidi & sicci, dicũ-

tur exhalationes. Si vero densiores, calidi temperate & humidi, vapores dicuntur. ¶ Exhalationes autem hæ cum sint leuiores, facile infimam & mediam regionem penetrantes, ad supremam perueniunt: vbi cum aere circumactæ in quo sunt, & hoc motu vehementer calefactæ, ac propter ignis vicinitatem inflammatę, iuxta materiæ diuersas dispositiones vel vniformiter vel difformiter succensæ, miras exhibent species, nunc draconum, nunc caprarum, nunc lancearum, nūc candelarum, vel facum ardentium. ¶ Sunt enim plerunque exhalationes viscosę, & facile propter siccitatem inflammabiles, quarum partes sępe contingit secundum opacitatem vel densitatem difformem non simul succēdi, aut simul etiā succensas non similiter ardere atque lucere, vt cum pars anterior, crassior & densior non ita velociter succenditur, aut non ita plene quàm posterior quæ est rarior. Atque iuxta hanc dissimilitudinem, diuersas contingit rerum apparentias videri quorū complures Aristoteles primo Meteororū libro enumerat. Sæpe autem conspiciuntur tanquam volitantia sydera, quę non sunt ęstimanda è firmamento proiectá ad nos cadere, sed fiunt hęc, dum exhalatio inflammata sursum quęrens moueri a nube deorsum pellitur, sicut cū pila reuerberatur, à corpore cui obijcitur. In summa etiam regione contingit videri hiatus absque inflāmatione, quando nō incenditur exhalatio, propter defectum viscositatis, & illuminata in partibus extrinsecis propter earum raritatem, medio autem ob sui opacitatem non illuminato, velut profunditatem inter mediam videre nos existimamus: quæ si magna fuerit, vorago: si nō ita magna, hiatus nominatur. Sic autē vorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadē volens effingere, circūiecto lucido colore atq; aereo per circuitū, in medio colorē crassum atq; obscurū inmiscet, vt sic vel puteus vel hiatus aliquis appareat dū in medio claritatis sese monstrat obscuritas: atque huiusmodi impressiones phātasmata dicūtur. apparēt enim quod nō sunt. Ex dictis igitur facile est harum descriptiones colligere, quippe vt stipulæ ardentes sint exhalatio (quam calidam & siccam diximus) mota ad supremam aeris regionem & ibidem ignis vicinitate incensa, habens figuram stipularum ardentium. Torris, est exhalatio ad aeris supremā regionē

Quid hiatus.

Quid vorago.

euecta, atque in sola longitudine, siue latitudine ardens. Capra saltans est exhalatio in suprema aeris regione incensa, paulatim & carptim ab vna parte, ad alteram flamma discurrente, quòd si exhalatio talis veluti scintillas quasdam spuat, scintillæ dicuntur. ¶ Stella errans est, exhalatio in suprema aeris regione, secundum longitudinem & latitudiné multas habens partes exiguas, diffusas & incensas, etiã quo ad crassitiem. Sic lancea volans, eiusmodi est exhalatio, lanceę imaginem referens. Ignis perpendicularis exhalatio est perpendicularem figuram exhibens. Ignis fatuus seu candela ardés, est exhalatio ad infimam aeris regionem eleuata, & ibi per antiperistasim incensa, quę dum quęrit ascendere sursum, à frigore medię regionis depellitur, & apparet quasi saltans, loca decliuiora quęrens, vnde & ad aquas ducit sequentem.

CAPVT IIII.

¶ De generatione cometæ.

Aristo. 1. lib. Mete. APparent autem interdum in stellarum modum comete. Est autem cometa non congregatio multarũ stellarum, neque de natura cœlesti, neque quo ad corpus, neque quo ad caudam, sed tota est de natura elementari. ¶ Generatur autem hoc modo, cum enim virtute solis & aliorum astrorum eleuatur multa nimis materia, calida & sicca, grossa & pinguis, benéque inflammabilis, ab his terrestribus vsque ad summam aeris regionem, vbi circungirata ad motum aeris inflammatur ęqualiter, & aduenientibus continuo exhalationibus multum diúque nutritur, generatur cometa. Cuius materia si fit in medio grossior, & in circunstantibus partibus rarior, videtur tanquam crinitus & vocatur stella cometa. Si partes hæ longius deorsum protendantur, dicitur caudata. Si vero partes subtiliores fuerint inferius demissæ, dicitur stella barbata. ¶ Fit autem cometa potissimum autumnali tempore, quoniam tunc & calor est materiam sufficiens eleuare, & caloris temperies facile permittit absque dispersione materiam bene conglobari & cóuiscari: quod in æstate non sic permittitur, quando etiã non sic facile grossa exhalatio (propter solis ardorem dissipantem, & medię regionis summam frigiditatem) valet ad summam regionem transcendere. Verno autem tempore, non est plerunque calor tantam materiã sufficiens eleuare. Hye-

me vero,& frigus & humidum repugnant. ¶ Est autem cometa signum commotionum, bellorum, litium, traditionũ, hac potissimum de causa, quia tempore generationis cometæ dominatur calor qui corpora animósque hominum ad huiusmodi accendit. Peculiariter vero principibus dicitur portendere mortem, quoniam aer qui tunc crassior est & viscosior ex materia cometæ, principibus delicatis & teneriorībus solet facilius nocere, quàm rudibus agricolis. Spirant præterea magna vi venti, ob ariditatem nimiam, exhalationes siquidem minus viscosas, atque ideo nõ inflammabiles, in ventos abire docet Arist. Vnde & narrat nocte apparente cometa, interdiu ingenti quantitate lapidem vento sublatum, cecidisse. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparente, magna ventorum vis circa Corinthum debacchata est. Generatur autem, aliquando in septentrione, aliquando in austro, nonnunquam ab occasu æquinoctiali, mouetur autem ad motum Arist. exhalationem attrahentis, aut iuxta motum supremę regionis, ab oriente videlicet in occidentem. Seneca tamen asserit nõnunquam ferri ex septentrione in occidentem per meridiem, & ex septentrione in orientem. Quod & se vidisse asseuerat. cuius caussam materiam assignat ipsam qua nutritur, ipsam siquidem flamma incendendo sequitur, vt est in stuppa videre.

¶ De galaxia siue via lactea.

CAPVT V.

Poetę mentiuntur, currum solis à Phaetonte nouitio ductore male deductum, combussisse aliquam partem cœli, quam hac de re Albam asserebãt. Sed vt cętera fere poetarum omnia, etiam hoc commentum est, & fabula vana. ¶ Iuxta veritatem autem sentiendum est, aliquam esse partem cœli, in qua multorum astrorum lumen receptum, per refractionem facit albi coloris apparentiam: & hæc est galaxia, siue via lactea: quæ tamen non semper apparet, propter nubili aeris interstitium. ¶ Aristoteli tamen visum, galaxiam videri propter receptionem luminis, in exhalatione calida & sicca & rara. Verum nihil prohibet, & sic viam lacteam à nobis demonstrari. Cæterum galaxia, gręca vox est, à nomine gala, quod lac significat, vnde galaxia dicitur quasi lactea via, id est alba, cuius coloris est lac.

Quid circulus lacteus.

Galaxia elemẽtaris.

CAPVT VI.

¶De ijs quæ in media & infima aeris partibus generātur, pluuia, grandine, niue, pruina & nebula.

Quæ sequuntur tractat Arist. 2. lib. Met.

CVm vero eleuatur à corporib' aqueis, per virtutem caloris solis & aliorum astrorum, vapor qui est calidus & humidus, tanti caloris, vt sufficiat moueri vsque ad mediam regionem aeris, vbi in nubem condensetur, ratione frigoris quod ex sua natura condensat, hoc pacto varia fit imperfectorū mixtorum generatio. ¶Si enim nubes illa in aquā resoluatur, incipiátque guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttę si paruę fuerint quātitatis, imber dicitur: si magnæ & rariores, labrocera. Si vero etiā mediocres, pluuia simpliciter vocabitur: tametsi hoc ipsum nomen secundum generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquā accommodetur. quod autem dictū est pluuiam in media aeris regione ex nube generari, accipiendum est vt in plurimum, nonnunquam enim & in infima fit (licet in suprema nunquam ob nimium æstum vaporem congelari prohibentem) docet enim experientia pluuiā maximis guttis decidentem, non nisi ex infima regione descendere. nam quo ex altiori loco per aerem descendit, eo partes minutiores fiunt, vt in aqua ex eleuato aliquo loco effusa videre, nō fuerit admodum difficile. ¶Pluuia rotunda est, quod ea figura ad resistendum apta est aeri, per quem transit. ¶Pluuia quoque salsa est nonnunquam, eoque vapores nonnunquam nimium terrestres leuantur, qui non concocti aquam salsam generant, aut veluti exustam, vt de salsedine maris dicetur. ¶ Descendunt quoque ranæ cum pluuia, imo (iuxta Albertum) vituli: nec mirum vsque adeo hoc videri debet, cum huiusmodi terrestribus vaporibus sursum leuatis virtute adsint quatuor elementa, ad cuiuslibet misti generationem requisita, & corpora cœlestia agentia, cum primæ causæ concursu ad hæc sufficientia. Primum pluuiæ signum sydus volans. Secundum, rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartum, acrior morsus pulicum. Quintum, quando sol solito citius mane apparet.

Pluuia.

¶Si vero nubes in media regione postquam fuerit versa in aquam, congeletur à superueniēte immodico frigore, & sic descēdat, grādinē habemus: quæ tantę nōnunquā quātitatis

Grando.

exoritur vt lapides magni pōderis in ea inueniātur cōclusi. Quos non est existimandum generari in media aeris regione, sed nimio calore cum vapore simul sursum tractos fuisse. Cuius rei argumentum videri potest, quod lapides eiusmodi in grandineis globis repertos, compertum sit plerunque igneæ naturæ esse, & velut virtute ignem continentes: vnde fit, vt propter inhabitantem igneam naturam, facilius sequantur, solis per calorem trahentis impressionem, grando rotunda est fere figura, quia est pluuia congelata, & aliquando ingentis magnitudinis: quod fit quia ilico pluuia congelatur, antequam in minutas guttas dispergatur. Ratio de pluuia dicta est, quod nonnunquam animalis speciē referat: causa assignatur, dominiū alicuius astri. tale animal producere nati, in vere & autumno potissimum cadit. Non solet autem grando fieri hyemis tempore, quia tunc media aeris regio non est multum frigida: neque rursum ita frequenter media æstate, propter calorem nimium, qui tam crassum vaporem non facile permittit sursum scandere. Videtur enim grando plus materiæ exigere, quàm pluuia & frigus multo magis. In vere autem & in autumno solet frequentius accidere. Tunc enim & calor est sufficiens eleuandæ materiæ, & non immodicus vt dissipet eam: est etiam humiditas copiosior maxime in autumno, quo vapores generentur facilius & copiosius. Nihilominus tamen etiam æstate media cōtingit generari impetuosam grandinem, cū contigerit materiam sufficientem sursum eleuatam esse.

¶ Nix vero fit, quando nubes ante congelatur, quam in aquam sit versa: quare & nix compacta, difficilius dissoluitur à sole, quam glacies. Nix.

¶ At si eleuatur vapor modicus & subtilis, non habens sufficientem calorem, vt possit ad mediam regionem tendere, tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur, quando nubes vertitur in aquam: qui fit maxime verno tempore, quando minor est calor, & frigus nocturnum sufficiens, ad conuertendum modicum & subtilem vaporem in aquam. Ros.

¶ Si vero vapor subtilis prius congeletur, quàm in aquā vertitur, habemus pruinam. Fit autem pruina tempore duriori, flante borea potissimum: Ros contra, flante austro. Pruina.

Caligo. ¶ Quod si iuxta terram pendeat sterilis vapor, id est, non satis humidus, vt ex eo possit aqua generari, neque satis calidus vt possit sursum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quę solis virtute dissipata præsignat serenitatem diei. Testimonium enim dat, quod non sufficiat pro reliquis impressionibus vapor eleuatus. Ros autem vt natura calorificus, rorilentas segetes collectas putrefacit, calor enim omnis externus putrifactiuus est. Ouibus quoque letalem ventris fluxum generat, ob humorem multum viscosum, nec satis excoctũ, vnde pastores non prius oues educunt, quàm sol suis radiis rorem summis graminibus herbísque hærentem, deuorauerit.

Pruina. ¶ Pruina plærunque fœtet, ob terrestre admistum, & frigore impediente, non consumptum: quare & aqua, ex pruina dissoluta, insaluberrima est, & maxime noxia. Pruina descendens serenitatis diei indicium est: sursum vero vecta, oppositi prænuncia est.

CAPVT VII.

¶ De fontium & fluuiorum generatione.

DE fontibus autem & fluuiis non est credendum generari ipsos ex concauitatibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiam hyemis tempore reseruarétur, vt fluentes fluuios facerent vel fontes. Sic enim non esset constans neque stabilis cursus fontium & fluuiorum, sed aliquando possent deficere, euacuato illo receptaculo.

Generatio fontiũ & fluuiorum ex Arist. sententias. ¶ Igitur hoc pacto intelligenda est eorum vera generatio. Aer enim qui in poris terræ includitur séque ipsum (cum maxime sit natura fluidus ac subtilis) terræ per poros immiscet, per nimium frigus (quod in terra abundat) condensatur facillime in aquæ guttulas, quæ paulatim in vnum locum descendentes, fonti principium præbent aut flumini.

¶ Huius signum est, quia iuxta montes & ex montibus conspiciuntur egredi fontes & flumina: & sicut ex magnis mõtibus magna flumina, & quasi maria quædam, ita ex paruis montibus modici fontes egrediuntur, & modici velut riuuli. Non autem in locis planis videntur generari. Cuius est causa, quoniã cum sit mons à terra eleuatus, potest ex omni parte aer facillime ingredi: & insuper dubium non est montes habere poros & concauitates maiores, quanto sunt soli

viciniores & magis expositi, quam terra in locis planis, intra quam non sic potest aer sese immittere neque immiscere. ¶ Quod si quis incredulus neget tantum aquæ posse congregari, vt tanti fluuii inde generentur, videat quemadmodum humiditatis tempore circiter domorum vitra, aer in aquæ guttulas versus in vnum confluens, sæpe magnam aquam circum vitra fundat, ita vt etiam in terram defluat copiosius. Attendat rursum, quomodo hyemis tempore, ex vapore adhęrente vnguibus, ratione frigoris, generatur statim aqua. Attendat nimiam fluxibilitatem aeris & terræ frigus valde condensatum: & his omnibus consideratis, desinat esse incredulus, factus fidelis. Si quis obiiciat, prius dictum est aerem decuplo aquam excedere, & ob id cauernas terræ & montium, tantæ quantitatis aeris capaces non esse: illi respondetur, tantum aerem non contineri simul, sed vno corrupto, alterum mox succedere necessario, ne vacui illi recessus maneant, quod natura maxime abhorret. Ad hæc in mōtibus multos cauos recessus esse. ¶ Magnificet igitur hac in re diuinam magnificentiam, quæ sicut pro terræ fœcunditate, pluuias, imbres, grandines, niues, rorem, donat atq; pruinam, ita de subtus facit scaturire aquas nostris vsibus familiaribus aptas, vt his indeficienter recreati, non deficiamus coram eo (qui nos sic abunde semper consolatur) in vlla gratiarum actione.

CAPVT VIII.

¶ De maris salsedine, eiúsque fluxu & refluxu.

Maris salsedo generatur, ex permixtione exhalationum adustarum: quæ permixtæ cum vaporibus, copiose in mare patentissimum incidentes ipsum faciunt amarum & salsum. Calidum enim adustum, humido permixtum, facit saporem amarum: quod patet in lixiuio & vrina. Aquæ tamen pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non sunt amaræ: quoniam eleuantur vapores puriores, & alterantur per virtutem cœlestium. ¶ Item flumina, si quæ fluunt ex mari immediate, per meatus terræ transeuntia, colantur vt perdant suam amaritudinem, & accipiant dulcedinem, depuratam. Huius etiam signum est, quod aquæ maris quæ in cereum vas vndequaque conclusum per poros ingre

Aristo. in fine. 2. li. Met.

diuntur, dulces fiunt: quoniam illa terrestreitas crassior, foris manet. ¶ Dicunt tamen quidam mare ab initio amarum fuisse creatum: quæ sententia priori penitus non repugnat, sed constat pariter, vt & secundum naturalem conditionem amaritudinem habeat suæ salsedinis, & nihilominus idem efficiat amplius, causa quam diximus. ¶ De fluxu autem & refluxu maris si causa requiratur, ex luna eam oportet assignari, quæ dominatur humidis. Luna enim ascendente supra horizontem in quo est mare, ab orientis puncto vsque ad punctum meridiei, fluit mare. A puncto autem meridiei ad occasum declinante, refluit. Iterum ea ab occidente ad angulum noctis pergente, fluit: ab angulo noctis, ad orientē, refluit. Quod autem fluxus nunquam eadem hora incipiat, sed quotidie paulo minus vna hora serius, lunæ motui quo ab occidente versus orientem tendit, est adscribendum. inde enim est, quod serius quotidie exoriatur, conficit siquidē proprio motu quotidie, tredecim gradus cum vndecim minutis: & gradus quindecim, horam efficiunt. ¶ Quod autē maria aliquando fortius fluant & refluant, quam alio tempore est ex vicinitate lunæ ad maria. Quando enim luna directe respicit mare, existens supra horrizōta, multo fortius mouet, quàm quando existens sub horrizonte, per reflexionem virtutis tantum operatur eundem effectum. Virtus siquidem tantum reflexa, est minor, & directâ debilior.

¶ Eodem etiam modo, aliquando mare crescit, aliquando decrescit: nunc condensatur, nunc rarefit. In nouilunio siquidem, vtriusque & solis & lunæ lumen impeditur ne valeat aerem subtilem seruare: quare ingrossatus, in aquam magis tum vertitur: propter quod mare in nouilunio substantialiter crescit. In plenilunio etiam vtriusque lumen nō prohibitum rarefacit aquas maris & crescunt per rarefactionē, non per substantiam: quæ & homines in se facile, si aduertant, experiri poterunt.

CAPVT IX.

¶ De ventis & eorum generationibus atque diuersitatibus.

Arist. quę sequūtur tractat. 3.

Venti generantur per solis virtutem, euaporata à terra exhalatione calida & sicca, quæ quærens sursum ascendere, & à frigido obuiante repulsa, secun

dum diuersos occursus & repulsus, diuersimode circa terrã agitatur & mouetur lateraliter. Qui etiam à regionibus ex quibus flatnm conspiciuntur habere, nomina accipiunt, & naturarum suarum conditionem diuersam. ¶Ex regione nanque orientis, fit ventus orientalis: qui est iuxta conditionem suæ regionis calidus & siccus, cõueniens cum cholera, æstate, iuuentute, & igne, in qualitatibus naturalibus. Regio occidentalis cum suis ventis est humida & frigida, conueniens cum flegmate, hyeme, senectute, & aqua. Regio septentrionalis, quæ à septem stellis quæ triones nominatæ sunt à poetis, hoc sumpsit vocabulum, habet ventos frigidos & siccos. Qua in re conuenit cum melãcholia, autumno ætate decrepita, & vltima senectute, atque cum terra. Ex parte meridionali, australes flant venti, calidi & humidi, similes sanguini, veri, aeri, & adolescentiæ. ¶Vocantur autem hi quatuor venti principales, Subsolanus, Zephyrus, Boreas, & Auster, qui & alios habent sibi collaterales hinc & inde: quos non laboramus nunc curiosius distinguere, vt & nautis sua relinquamus, quibus nos antecellant. Hos roget, quisquis ea volet cognoscere exactius, atque distinctius dinoscere. ¶Generantur autem venti ex sicca exhalatione, sicut pluuia ex humida euaporatione, & à sole generantur: qui etiam rorẽ dissipat maiore exortus ardore, resoluẽs in aerem atque disiiciens. Nonnunquam autem cum vaporibus humidis commixti simul, & eis coniuncti, pluuiam faciunt. In terram quoque possunt resolui, sicut vapor in aquam: verum id & difficilius est, & rarius. Seneca quoque dicit ventum esse aerem motum, asserit & aeri quandam spirandi atque seipsum mouendi vim esse innatam, nimirum, cum putandum non sit, aerem præ cæteris elementis, inertem ab ipso omnium conditore esse relictum.

li. Meteórorum.

CAPVT X.

¶De terræ motu.

QVando autem contingit intra viscera terræ plurimas generari exhalationes in concauitatibus ipsius, per virtutem solis atque astrorum ex materia ipsius terræ, & humiditatis terræ immersæ, si egredi

nequeant, ob nimis compactam terram, & nimiam ventorum grossitiem, necesse est terræ fieri motum in aliqua parte. Qui si in latum fiat, tremor dicitur: vbi vero eleuatio fit collis in altum, dicitur pulsio. Et hoc terræ motu contingit ciuitates opprimi, & montes generari, & etiam subrui.

¶ Neque est mirandum, tantam habere vim exhalationem inclusam intra terram, quoniam videmus ex modicis spiritibus in hominibus exitum quęrentibus, magnos subinde tremores fieri. Auditur autem aliquando sonus multo ante terræmotum, ex concussione exhalationis ad latera terræ, genitus. Cæterum durationem habet iuxta exhalationis magnitudinem, & firmam solidámque terræ compactionem. Signa aliquot futuræ terræ motus sunt. Primum, si mare nullo vento spirante subito intumescat. Secundum, si aues solo pauide insideant. Tertium, si aquæ in imo puteo turbulentæ sunt.

CAPVT IX.

¶ De tonitruo & fulmine.

Quid fulmen & tonitruum.

Fit quandoque, vt pariter eleuetur vapor calidus & humidus, atque exhalatio calida & sicca, pariterq; ascendant in mediam aeris regionem: vbi quando contingit calidam & siccam exhalationem nube ex dicto vapore genita, velut pelle circũdari, propter antiperistasim contrariorum, vehementius exhalatio ipsa incalescit, & exitum hinc inde petens, nubem concutit: quam cum à parte inferiori, quæ debilior est frangit, egreditur fulmen, hoc est exhalatio inflammata, vel ante egressum per nimiam caloris vim, vel in ipsa concussione (sicut ex concussione lapidũ naturæ igneæ, exoriuntur scintillæ) quæ ad terras proculsa, propter suam subtilitatem, corpora rara & peruia absq; nocumento citius pertransiens, in interiora solet magis densa magísque resistentia plærunque desæuire, ipsa confringendo vel adurendo. Nam intacta veste, hominem consumit, & carnibus illesis, sæpe ossa adurit, gladium quoque frangit, vaginam nil ledens. ¶ Et licet secundum tempus prius se nobis coruscatio, per lumen manifestet, constat tamé prius tonitruum esse. & fulminis coruscationem ex nubium concussione (quę tonitruum dicitur) generari. Idque hac de cau-

Nota de fulmine.

Visus anticipat auditum.

ſa, quoniã ſicut intellectus omnem ſenſum præuolat, ita viſus cæteris ſenſibus ſpiritualior anteuertit auditũ. Cui rei argumento ſunt, qui ligna cædunt in ſiluis, quos videmus ſecurim iam in altum eleuaſſe ad denuo feriendũ, priuſquam aures ad noſtras primi ictus ſonus deuenerit. ❡ Quẽadmodũ verò in terra, ex cõiunctione vaporis cũ exhalatione generãtur lapides, cæteraq; mineralia, ita cotingit in ſuperioribus quoq;, lapidẽ generari ex incluſione diutina exhalationis, & eius cõiunctione cũ nube quæ eſt frigida & aquoſa: qui cũ fulmine deiectus, cuneus fulminis vocatur. Patet ergo quẽadmodũ & ventorũ & terræ motus & tonitrui atq; fulgurationis eadem pene ſit materia, ipſa videlicet exhalatio. Super terram enim agitata, facit ventum: in terra terræmotũ, in nube autem tonitruum. Aduerſus fulmẽ, remedia ſunt, loca ſubterranea, nõ enim profundius quinq; pedibus terram intrat. Secundũ eſt, pellis vituli marini, ex quibus ob id imperatorum tẽtoria fieri ſolent. Tertium eſt, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur. Ariſto 4. lib. Met.

CAPVT XII.

❡ De halone ſiue corona.

PEr refractionẽ autem luminis in nubibus aquoſis, contingit diuerſas fieri apparẽtias. Cum enim nubes vniformis & in omnibus partibus æquam raritatem aut denſitatẽ habens directe ſub ſole, luna, aut aſtro inuenta fuerit, incidit in eam ab obiecto lucido aſtro luminoſus radius, & nubis occurſu refringitur. Prohibetur enim directe vlterius procedere, propter nubis vniformem denſitatem: atque ita per extremitates nubis vbique diffunditur. Et per hãc refractionem apparet ſub aſtro magnus circulus, lumine colluſtratus, in modũ lucidæ coronæ qui halon dicitur. ❡ Fit autẽ & ſub ſole, & ſub luna & ſub planetis aliis. Sæpius tamen circa lunam, quàm circa ſolem. Nam ſol feruido ſuo calore, materiam nubis diſgregat, neque diu eam ſub ſe conſiſtere permittit. Luna autẽ non tantã habet vim diſpergẽdi materiã, quantam ſol & ideo facilius poteſt apparere ſub ea halon. Eadẽ ratione & circa aſtra ſæpius apparet quàm circa ſolem. Verum id fit cum nubes debilis eſt & ſterilis, vt nec ventum valeat nec pluuiam parere. In nubibus enim aquoſis & ſpiſsioribus, non videretur aſtrum, ita Halon ſub ſole luna, & aſtris.

ſuum lumen poſſe ſpargere propter virtutis debilitatem.

CAPVT XIII.

¶De generatione Iridis.

IRis autē ſic generatur, in nube aquoſa & vt in imbrem ſoluatur parata, è regione oppoſita ſoli aut lunæ, refringuntur radii luminoſi ſolis aut lunæ, eiuſq; imaginem obſcure & imperfecte exprimūt, propter nimiam diſtātiam, & interiectionem vaporum inter ſolem & nubem. Et inde apparet in ea nube arcualis figuræ Iris, tribus diſtincta & adornata colorib⁹, videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorū diſtinctio inde ſumitur quia radius luminoſus quanto lōgius protenditur, tanto debilior fit, & minus habet luminoſæ claritatis, & magis ad obſcuritatem atque nigredinē tendit: propter quod, radius fortior ille qui prius puniceū habebat colorem, debilior factus cōuertitur in viridē. Color enim viridis magis ad nigredinem tēdit, & obſcuritatē, q̄ puniceus. Ac rurſum, idem radius factus debilior, tandē conuertitur in purpureū, qui amplius quàm viridis ad obſcuritatem accedit. ¶Differunt autē Iris & halon: quia Iris fit ex oppoſito ſolis aut ſui aſtri, halō autem directe ſemper ſub aſtro. Iris etiā propter nimiā diſtantiam à ſole, apparet nigrior: halon autē, albior & fulgidior, propter breuiorē & fortiorem radii refractionē, ratione vicinitatis ipſius ad aſtrum. Rurſum non tantæ durationis eſt halon ſub ſole, quantæ Iris ex oppoſito ſolis Quia enim ille ſoli eſt propinquior, iccirco citius diſsipatur & diſgregatur ab eo. Hæc autē longius diſtat. Vnde non ita cito diſpergitur, diutiúſque valet cōſiſtere. Præterea halon ſemper integer circulus apparet, & vere eſt. Iris autem nūquam nobis apparet integer circulus aut portio maior ſemicirculo: ſed vel ſemicirculus, vna extremitate vnā noſtri horrizōtis partem tangens, & altera oppoſitā, aut eſt portio minor ſemicirculo. ¶Notandum autem quod nōnunquam videre contingit ſimul duas Irides, aut interdum (licet rarius) etiā plures. Duæ autem irides cum ſimul apparent, eoſdem quidem colores habēt, ſed ſitu diuerſo: ita vt altera habeat puniceū, viridem & purpureū, altera autē contrario ordine, purpureum, viridem, & puniceū. Et illa quę apparet debilior, imago eſt alterius fortioris. Quando autem tres apparere con-

Iris tricolor.

Quomodo ſimul plures Irides videri cōtingat.

tingit,tertia vsque adeo debilis est vt vix videri queat. Nam tertia cum apparet debet illa fieri ex refractione radiorum secundę,qui valde sunt debilis virtutis. Et habet tertia debilissima semper colores similes primæ & fortissimæ, puniceum scilicet viridem & purpureum. Neque enim cōtingit plures duabus simul apparere aut fieri in colorum positione differentes; sed tertia semper primæ est similis. ¶ Sed & hoc notandū est,quod quanto sol supra nostrum horizontem magis eleuatur,tanto minor apparet Iris. Atque ob hoc in meridie, Iris fit quàm minima. In ortu verò vel occasu, maxima quę fieri potest,conspicitur. Eadem quoque ratione, in medio æstatis circa solstitium æstiuale, quando prolixiores sunt dies, in meridie non potest omnino apparere. Post verò equinoctium autumnale, quando sunt dies breuiores,potest per omnes horas diei sese manifestare.

CAPVT XIIII.

¶ De Paraheliis.

AEterum parahelii generantur ad hunc modum.

C Cū enim nubes bene densa & cōtinua regularis & vniformis,sita fuerit non sub sole, neq; ex opposito,sed ad latus eius propinqua, vt vertatur in pluuiam, nōdum tamen versa,in illa sol per suorū radiorū refractionem Parahe- suā exprimit,formátque imaginē,sicut suā imaginē effingit lius quid sol,in ære polito & bene terso. Hæc autē imago solis ad eius latus cōsistēs,dicitur parahelius, à para, quòd Græcis iuxta significat, & helios, quod solē: vt dicatur parahelius, quasi iuxta solē. ¶ Dictū est autē nubē illā debere esse densam, vt melius refractionē faciat cōtinuā,vt interiorē solis suscipiat imaginē: regularem quoq; & omnino vt magis vniformem veriorem & perfectiorē exprimat imaginem propinquam etiam verti in pluuiā, vt cōmodius in ea repręsentetur solis imago,sicut in aqua pellucida, attamē nondum cōuersam: quia si conuersa iam esset, partibus discontinuatis non esset apta solis imaginem suscipere neque exprimere.

CAPVT XV.

¶ Differentiam parahelii,ab halone & Iride.

D Iffert autem parahelius ab halone & Iride, primum quidem ex situ loci: quia neq; sub sole fit, vt halon,neq; ex opposito vt Iris. Nam illic quidē sol

materiam ſua virtute diſpergeret, hic verò propter nimiam diſtantiam refractio eſſet nimium debilis, quæ non ſufficeret ad imaginem ſolis effingendam. Sed medio modo ad latus conſtituitur parahelius, vt ſol nubis materiã nimia propinquitate diſſoluere nequeat, & copioſius ad nubem radii peruenire poſsint, quæ ſufficientem faciant refractioné, ad ſolis imaginem efformandam. Quemadmodum autem ad latus ſolis in nube eiuſmodi, qualis ſupra deſcripta eſt exprimit ſol ſuam imaginem, ita poteſt facere & luna (quãquam cætera aſtra, ad perfectam talem imaginé & ſimilitudinem omnimodam efformãdam non videantur ſufficientia) propter quod ſub parahelio etiam imago lunæ comprehendi debet. Contingit auté hoc ſolum vnum parahalium, verum etiam plures ſimul apparere. Teſtatur enim Plinius, tres ſimul lunas Gn. Domitio & L. Annio conſulibus, apparuiſſe. Non quod ſecundum veritatem tres lunæ fuerint, ſed quia vna vera & duæ imagines. Propter ſimilitudinem enim cómune habent nomen, quemadmodum homines imaginem ipſius, cuius imago eſt nomine, ſolemus ſe deſignare. Et in tempore natiuitatis ſaluatoris noſtri Dei, ferũtur tres ſimul apparuiſſe ſoles, id eſt, ſol vnus verus cũ duobus paraheliis: qui tandem in vnum coeuntes & conuenientes, ſignificabãt (vt recte credimus) ſanctiſsimæ trinitatis in vnitate myſterium, quod iam per Chriſti ortum erat palam in toto orbe faciendum, quodque is qui mũdo tum naſcebatur ſol iuſtitiæ inhabitantem in ſe haberet plenitudinem totius diuinitatis. Et quod cum Chriſto homine & pater & ſpiritus ſanctus vna eſſent ſubſtantia, & vnus Deus, vna lux, vnum lumen increatum & æternum, quod eſt benedictum in ſæcula. Amen.

¶ Hæc ſunt mirabilia magna admirãda atque ſtupenda, quæ ſolis & aſtrorum virtute atque efficientia ſiue in cœlo ſurſum ſiue in terram introrſum, ſiue ſuper terram deorſum fieri quotidie cõſpicimus: quædam quidem frequẽtius, alia rarius, iuxta quod naturæ curſus expoſtulat, & iuxta quod author naturæ Deus voluerit atque mandauerit. Omnia enim hæc, nempe ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus turbinis ac tẽpeſtatis, cæteráque quæ ſupra tractata fuere, faciunt verbum eius, eiúſque iuſſa obedienter perficiunt, ad laudem

gloriç eius, qui in sublimibus inhabitans, etiam infima possidet regit ac moderatur, secundum beneplacitum voluntatis suæ qui in trinitate perfecte vnus, & in vnitate perfecte trinus viuit & regnat in secula seculorum Amen.

¶ Finit liber sextus.

PSALMVS ADMIRATIONIS MIRVBILI domino.

M Vlta iam dixim⁹, & explicasse videmur nobis plurima: quæ erãt occulta naturæ opera forsitan nonnulla patefecimus.

Terrores ignium qui in supernis apparent explauimus: hiatus quoque, foueas, & puteorum voragines.

Pluuias, grandinem, niuem, rorem, pruinam, caliginé: hęc omnia descripsimus.

Fontium venas & fluuiorum origines scrutati sumus: maris salsedinem, fluxum atque refluxnm considerauimus.

Ventorum qui terram perflant ortum distinximus: motus quoque & tremores in visceribus terræ.

Tonitruum & fulgurũ quibus terrentur homines, exposuimus ortum: halonem & parahelium & irides signauimus in nubibus desuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicasse nonnulla videbimur: tu enim Deus reuelasti nobis opera tua.

Veruntamé quæ adhuc occulta sunt nobis, plurima sunt: & parua nimis est portio eorum quę nouimus, si conferatur ad ea quæ seruantur occultata à nobis.

Quæ cognoscimus sunt pauca nimium, & ea ipsa quæ forte cognouimus, sunt heu nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis est & obscura scientia nostra, neq; est vel vnum ex cunctis operibus altissimi, quod sit pro dignitate sua nobis cognitum.

Mitto cætera fontem considero qui scaturit de visceribus terræ: quem per vmbilicum suum refudando ebullit ipsa, iactu perpetuo.

Quis pro dignitate spectaculum istud vel modicum contemplari poterit, quis expendere sufficiet ortum aquarum tantarum, & fluxum perpetuum?

Surge diluculo, accede ad fontem, qui est in planitie ista, persta iuxta illum, neque abscedat vsque ad meridiem.

Et cum aduenerit meridies non te auocet ventris cupiditas à cõſideratione tua: perſeuera aſtans tuo ſpectaculo, vſq; in veſperam & noctem profundam.

Habe intẽtos ſemper oculos ad aquam quæ ebullit de ore ipſius, attẽde ad dulcem ſonitum, quem aquarum ſupra petras caſus continuus, immittit in aures tuas.

Dic mihi vbi ſic perſtiteris, ſi vlla vnquam hora defuit tibi ſpectaculũ tuum. dum vel breuiſsima morula defectum paſſus ſis aquæ ebullientis?

Aquam quæ deprompta erat, non videbas redire iterũ in ventrẽ fontis, vnde egreſſus fuerat, in riuulos atq; fluuiolos deriuari conſpiciebas per alueolos, ſuper faciem terræ.

Vniuerſam aquam iſtam ſi tibi placuiſſet colligere: accepiſſes certe vaſorum plurium plenã amplitudinem, in non multo tempore.

Et quidem parum ſi forſitan, ſi diei tantum vnius ſpatio perduraret fluxus eiuſmodi: nunc verò curſus eſt & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima ſecula.

Si collectæ ſtarent aquæ quæ effluxerunt è fonticulo iſto minimo, ab initio ortus eius cõſpiceretur vtique veluti flumen magnum aquarum copia inundantium.

Fontes enim hi, ecce ſteterunt in diebus patrũ noſtrorum ante ſecula plurima, ante annorum centenarios plurimos, vt ſcaturiebant, ita ebulliunt & hodie.

Vnde verò tantam tu dicis ô ſpectator aquarũ copiam? & vbi continebantur, priuſquam exirent per os fonticuli?

Quod eſt penu in quo ſeruatur tanta multitudo aquarũ? vt non deficiat fluxus ex eo in tanta tempora.

In montibus affirmabis principium earum: aerẽ aſsignabis mihi in materiam.

Vnde verò virtus earum tãta in viſceribus terræ. vt iſta ſic perpetua fiat & indeficiens aquarum generatio.

Dic mihi qui habes intelligentiã & ſcientiam. ſi alium habeas quàm Deum authorem horum mirabilium.

Magne magne Deus, contemplor & contemplari nõ ſufficio: in conſideratione mea hebeſcit acies cordis mei.

Si voluero plenã eloqui veritatem ſuper iis quæ præconſiderata ſunt: dicam tibi in confeſsione laudis, quoniam tu author es omnium ſimul horum mirabilium.

De tua fœcunditate ſcaturiunt fontes aquarum,in te ſunt venæ fontium,qui vena es aquarnm viuentium.

Sed & cætera omnia quæcunque miratur homo, & non ſufficit,abs te vno procedunt:confiteor hoc tibi, ad laudem & gloriam tuam.

Multa diximus, & pauca omnino ſunt atque exilia: non enim pro dignitate explicare ſufficimus maieſtatem operũ tuorum,quę ſunt mirabilia.

Cõfitebor tibi domine, & pſallam donec fuero: magnus enim tu es,& nimis nimium laudabilis.

Gloria patri & filio,& ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio,& nnnc & ſemper: & in ſæcula ſęculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SEPTIMVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE de cœlo & mundo.

PRAEFATIO.

POſteaquam in libris ſuperioribus de rerum naturalium principijs & cauſis,déque motu & alijs quibuſdam rerum naturalium accidentibus nempę infinito ac finito,loco,vacuo,& tempore,de rerum quoque naturalium generationibus,& corruptionibus, déque meteorologicis impreſſionibus determinauimus, reſtat vt de totius vniuerſi diſpoſitione & partium ſitu, déque cœleſtibus illis orbibus (quę ſunt omnium corporum ſecundum corporis rationem nobiliſſima)ſpecialius aliqua dicamus: de numero videlicet,ordine,diſpoſitione,virtute, déque motibus eorundem,& in hęc inferiora influxibus.Peculiariter vero de duobus illis luminaribus, quę Deus præ cæteris inſigniter, in temporum diſtinctionem & rerum viciſſitudinem in cœlis conſtituit,ad hominum vtilitatem(Solem dico & Lunã) Gene.1. déque horum peculiaribus motibus, quomodo dies annos atque menſes nobis diſtinguãt,generationes adducant atq; corruptiones, quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis contingant. Vnde eclypſes ſiue ſolares ſiue lunares,vnde ſolſtitia atque ęquinoctia,& inuiolabilis iſte procedat tem-

temporum ordo. Vehementer enim iſta ſobrie cognita ad Dei gloriam profuerint contemplantibus, & ad ea quæ de generationibus & corruptionibus dicta ſunt, non parũ præſtabunt adiumenti. Primum itaque totius mundialis machinæ diſpoſitionem & ſitum figuraliter deſcribemus, ac deinde, ad cœleſtium conſyderationem tranſibimus. Præmiſſis interim aliquot diuiſionibus, & definitionibus, hiſce atque horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

CAPVT PRIMVM.

¶ Quędam diuſiones & definitiones ſequentibus neceſſariæ.

EOrum quæ natura ſunt, alia ſunt corpora magnitudinéſue, alia corpora ac magnitudinem habẽt, alia principia habentium ſunt.

Quæ verba hunc habent ſenſum, eorum quę in rerum natura exiſtunt, quędam ſunt quantitates corporeę, aut lineę, aut ſuperficies: alia ſunt corpora prędicamenti ſubſtantię, quę in ſe vti accidentia habent, huiuſmodi quantitates: alia ſunt principia ſubſtantiæ corporeę, quippe materia & forma, ad huius diuiſionis notitiam ſubduntur definitiones continui, & ſpecierum ipſius, quarum eſt hęc continui.

Continuum eſt, quod indiuiſibilia, ſemper diuiſibile eſt.

Id eſt, quantitas continua permanens eſt, quantitas quę poteſt ſecari in partes proportionales, ita vt nũquam ſit peruenire ad partem in alias non diuiſibilem, nec inconueniẽs eſt ſic proceſſum eſſe in infinitum, cum hoc ſolum potentia & non actu ſit, de parte proportionali quid ſit prius eſt dictum. Dictum quoque eſt prius, quantitatem continuam, ex indiuiſibilibus non componi, cuius oppoſitum ſequeretur, ſi ad partẽ indiuiſibilem deueniretur. Patet hinc excludi tempus & numerum, continuum autem cum in tres diuidatur ſpecies, rectè ſingularum definitiones ſubduntur, quarũ eſt corporis hæc.

Corpus est, quod est diuisibile omni ex parte.

Id est, corporea quantitas, est quātitas longa, lata & profunda seu quæ mensuratur longitudine, latitudine, & profū ditate seu crassitie quę tres dimensiones sunt.

Linea est magnitudo quæ ad vnum est diuisibilis.

Id est, linea est quantitas continua permanés, vnica dimensione, scilicet longitudine, potens secari.

Superficies est ea quæ ad duo est diuisibilis.

Hoc est, superficies est, quantitas continua permanens, quę duabus dimensionibus tantum (scilicet longitudine & latitudine) est diuisibilis. Hisce itaque definitis commodum de motu locali corpori quanto attributo, nonnihil dicendum videtur, qui diuiditur sic.

Motuum localiū seu (vt dicit Aristot.) lationum, alius est rectus, alius curuus, alius ex hisce mistus.

Cuius membra, ex subiectis eorundem descriptionib⁹, euadent manifesta.

Motus rectus est, quo sursum itur atque deorsum.

Id est, motus elementorum naturalis: ad locum videlicet naturalem, rectus est, qui per lineam quæ diameter mundi est, sit siue sursum, siue deorsum sit.

Motus sursum dicitur quo è medio pergitur.

Id est, motus rectus sursum dicitur, quo è centro terrę tēditur per rectam lineam.

Motus deorsum dicitur, quo ad mediū proficiscitur.

Id est, quo ad centrum terræ per rectam tenditur lineā.

Motus circularis est, qui circa mediū fit

Hoc est, motus circularis est, qui fit circa centrum terræ secundum partes ęqualiter distantes à centro. Atque horum motuum, soli rectus & circulares simplices dicũtur, eo quòd per lineam simplicem fiunt, videlicet rectam & circularem, Describitur autem linea simplex sic.

Linea simplex est, quæ in omnibus sui partibus vniformis est, secundum rectitudinem aut curuitatem.

Quales sunt linea recta, & circularis. atqui hęc quæ de motu dicta sunt, ipsis simplicibus corporibus esse tantũ applicanda (iuxta Aristotelis sententiam) nõ vsquequaque fuerit difficile aduertere, quibus precipue huiusmodi motus cõpetunt. Colligitur tamen ex dictis admodũ facile, quis motus rectus, quis curuus, quis sursum, quísue deorsum, atque ita deinceps iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus mistus est qui fit secundum magnitudinē partim rectā, & partim curuā.

Vt motus per arcum & neruũ, sic motus venti obliquus, imo propemodum cuiuslibet misti motus. ❡ Quoniā corporum quędam grauia, quędam lęuia, quędam neutra sunt, pretium operę videtur, horum definitiones subijcere.

Est igitur leue, id quod aptum est è medio ferri.

Id est, quod è centro terrę, aptum est sursum moueri, vt aer, ignis.

Graue est id quod aptum est ad mediũ ferri.

Hoc est, quod ad centrum terræ tendit ex naturali motu & proprio, vt aqua & terra. porro hic animaduertendum est, quędam simpliciter leuia esse, vt ignis: simpliciter leuia aut grauia vt terra: alia tantum respectu alterius, vt aqua si conferatur terræ, leuis est, & nõ simpliciter: & aer collatus igni, grauis, non tamen simpliciter. Vnde &.

Leuissimum dicitur id, quod super omnia collocatur, quæ sursum pergunt.

Qualis est solis ignis.

Grauissimum est id quod sub his omnibus collocatur, quæ deorsum feruntur.

Vt sola terra, hinc infertur cœlestes orbes, neque graues, neque leues esse, non enim aut sursum aut deorsum ferri apti sunt, sed solum circulariter, qui motus perfectissimus est, vt & ipsa circularis figura. Quod autem dicitur leuissimum poni super omnia, &c. intelligendum est inter elementa, ne cœlo ipsi competere putetur.

CAPVT II.

¶ De totius vniuersi dispositione, & ordine omnium quæ sunt in eo.

VNiuersitas mundi, atque mundus vniuersus, simplicibus constat atque mixtis corporibus.

Simplicia corpora sunt, quæ motus secundum naturam principium habent.

Id est, quibus motus simplex secundum naturam propriam non ab aliis participatam competit. Huiusmodi sunt quatuor elementa.

Composita sunt quæ mouentur ad nutum simplicis dominantis.

Qualia sunt omnia mista corpora. Simplicium sunt quædã, quæ nullam suscipiunt primarum qualitatum, nec proinde secundarum, quæ ex primarum certa proportione consurgunt. Hæc sunt cœlestia corpora, quæ nec grauia nec leuia sunt (alioqui enim sursum mouerentur aut deorsum) sed naturaliter mouẽtur motu circulari: qui motus cũ sit perfectissimus oĩm, sicut & circulus est figura perfectissima, & maxime vniformis, cõuenit corpori pfectissimo sphericã figurã habẽti. ¶ Alia sunt simplicia corpora, quę qualitates primas sibi habẽt determinatas. Ipsa sũt elemẽta quatuor, ignis, aer, aqua, terra. Inter quæ, ꝓpter repugnãtiã qualitatũ actiuarũ, cũ sit pugna atq; inimicitia ꝑpetua, ob proportionẽ tamen actiuę virtutis in superiori, & resistẽtiæ in inferiorib⁹, haud

Arist. 1. li. de cœlo. Idem. 8. li. Phy. & libro 2. de cœlo.

dubie ordinatissima, nullum horum contigit ab initio deficere. Horum, ignis vt summe leuis rarissimus atque purissimus, sursum habitat, suam conuexam superficiem habens simul cum concaua superficie orbis lunæ. ¶Post ignem sequitur aer, tribus partibus siue regiõibus (vt in præcedente libro fuit declaratum) distinctus. Aeri proxima est aqua, quę in principio quidem creationis rerum sic terram ambiebat per circuitum, & respondebat iuxta suam superficiē conuexam superficiei concauæ aeris, quomodo nunc ignis ambit aerem, & superficiei concauæ cœli lunaris secundum suā conuexam superficiem adæquate respondet. Verum propter habitationem hominum, ex Genesi patet, omnipotentis iussu aquam congregatam esse in locum vnum, vt appareret arida, hoc est, terra, fierétque apta habitationi hominum, & fructificationi gignendorum ex ea. ¶Mixta vero corpora, in locis elementorum suam habent mansionem. Vnumquodque iuxta suæ naturæ constitutionem: quædam quidem in aere, quædam in aqua, alia in terris. Possunt autem mixta corpora vniuersa quinque gradibus summatim complecti. In primo gradu & infimo sunt mixta imperfecta, id est impressiones meterologicæ, de quibus iam in præcedenti libro determinauimus. In secundo gradu sunt lapides & mineralia quæ in terris gignuntur, & ob longiorem durationem merentur altiori gradu à prædictis reponi. Atque hæc omnia sunt inanimata. Tertius gradus habet omnes plantas, arbores & herbas, & quæcunque vitam habēt vegetatiuam, id est, quæ nutriuntur, augentur, & generant sibi simile. Quartus, continet omnia animalia bruta. In quinto autem & perfectissimo gradu est species humana, ad quā vt finem ordinantur cæteri omnes gradus inferiores. In cuius iudicium sexto demum die, omnibus dispositis & perfectis, nouissime deus creauit hominem.

Genesi. 1.

Quinque gradus mixtorū corporū.

Genesi. 1.

CAPVT III.

¶De elemento ignis specialis determinatio.

Quanquā autem de elementis in libro quinto tractatum est, quantum ad rationem elementi & qualitates elementares pertinet, hoc tamen loco aliqua sunt specialiter dicenda quæ alias ipsorum conditiones re-

ſpiciũt, vtputa de modo exiſtendi, de perfectione, de ſitu locali, & huiuſmodi, quæ huic loco magis competunt. Et primum quidem de ignis elemento, quomodo & vbi exiſtat, & quam ob cauſam non videatur, eſt dicendum.

¶De hoc enim elemento quidam addubitant, nonnulli plane negant, ſenſui magis quàm rationi credentes: ob hoc ſcilicet quod oculis ipſum non videant, credere rationi recuſantes. Putant enim elementum tantum (nimirum decupla proportione aeris ſphæram excedens) non poſſe penitus latere oculorum corporalium aſpectum, ita vt nec ſereniſſimis noctibus videri poſſit, quando neque à nubium obiecta rum denſitate, neque à ſolis lumine, vllum videtur impedimentum. Verum iſti ex luce candelarum, carbonum, & facũ quæ apud nos ſunt ſeipſos paralogizant atque decipiunt, ſomniantes vel carbonarium vel lignarium aliquem ignem eſſe debere eum quem elementarem dicimus. ¶Qua in re manifeſtat ratio craſſiſſime illos iudicare, non attendentes maximam diſſimilitudinem quæ eſt inter ignem materialem (qui nobis in vſu eſt, ad illuminandas tenebras, aliáque neceſſaria peragenda) & illum elementarem, qui ad totius vniuerſi decorem, cœlo proximus, locum quartum poſſidet. Ignis enim quo vtimur, non ignis eſt (vt in libro de generatione & corruptione diximus) ſed igneum aliquid. Nõ enim corpus ſimplex eſt, ſed mixtum: longiſſiméque abeſt ab illa raritate quæ igni competit elemẽtari. Eſt enim ignis iſte noſtri vſus, admodum compactus ſpiſſus & plane opacus in ſe ipſo, miniméque tranſparens. Quod vel ex hoc facile patere poteſt, quoniam candela candelæ appoſita vmbram facit: quod certe non faceret, ſi ignis candelæ corpus perſpicuum eſſet ſiue tranſparens. Docet item experientia, quod directe trans ipſum ignem noſtri vſus, nihil videre poſſumus, quódque viſum impediat ne ſuum percipiat obiectum. ¶At vero ignis elementaris, in ſua natura & in ſua ſphæra decuplo rarior eſt, quam ſit aer etiam purus & nullo vento commixtus. Et ſi vllum elementum purum eſt (Ariſtotele teſte) creditur eſſe ignis: vtpote cœlo proximum, vbi difficilius eſt fieri vllam commixtionem. Vnde ſi aer decuplo denſior, non poteſt terminare viſum noſtrum, ſed eſt tranſparens & perſpicuus, quanto magis non poterit termi-

Ignis elementaris maxima raritas.

nare visum , ignis decuplo rarior,sed erit transparentior & magis perspicuus aere in proportione decupla? ¶ Quod autem visum nostrum non terminet aer,manifestum est sensus experientia. Nam nisi motu & flatu venti illum experirentur rudes homines (quibus tamen æque sunt sensus vt doctioribus)plane negaturi essent aerem,assererentque vacuũ esse vsque ad cœlos. Sed experientiis solis,iisque certissimis & manifestissimis,de aeris existentia certificantur. De igne vero , quoniam nimium est à nobis elongatus non possunt sic haberi experientiæ: propter quod,ad credendũ eius existentiam quidam inueniuntur tardiores. Ratione tamen efficaci est demonstrabile , talem qualem iam diximus ignis sphæram esse regioni cœlesti contiguam. ¶ Præterea, nullum corpus diaphonum,id est perspicuum,vel transparens, per se terminat,propter suam transparentiam,sed solum corpus opacum,& non transparens visum terminat & penetrare non patitur. Quapropter si ignis in sua sphæra talis esset qualis apud nos, essetque visibilis & visus nostri terminatiuus vt corpus opacum,necesse foret omnes stellas firmamenti & planetas, ipsum quoque solem perpetuo nobis eclipsari,nec possent à nobis vnquam videri. Cum enim per circuitum vndique ambiat ignis totam aeris sphæram , ex omni parte lumen cœleste impediretur à luce ignis. Totum ergo decorem cœli talis ignis nobis absconderet , & penitus auferret. Quapropter voluit illum deus disponens omnia suauiter,in maxima raritate(vti eius naturæ conueniebat)constituere.

Obiectio ¶ Quod si quis interroget: ignis ille elementaris tantus,vnde habet nutrimentum. Videtur enim totus aer tãto nutriendo igni non sufficere. Attamen debere ignem nutriri continuo aliquo combustibili,videtur monstrare experientia.

Solutio. ¶ Dicendum est,ignem quidem in aliena materia non posse subsistere neque teneri , nisi continuo nutriatur adiecto combustibili. In sua autem sphera in materia propria,non eget vllius combustibilis nutritione,vt in naturali loco suo seruetur,nihilo certe magis quam aer,aqua vel terra vllo indigent nutrimento. ¶ Hæc propter simplicium quorundam sensualem dubitationem de igne clemento dicta voluimus, ne ob sensus nostri angustiam Diuinæ maiestatis amplitudini aut magnificentiæ operum derogemus.

Tam amplam enim & ex præcipuis mundialis machinæ partibus vnam abnegare creaturam, ac per hoc pulcherrimum illum ordinem & proportionem ordinatissimam quę in quatuor elementis consideratur, propter sensus crassitiem destruere, quid aliud est, quàm ob nostram angustiam Diuinæ potentiæ & sapientiæ amplitudinem constringere. Attende.

CAPVT IIII.

¶De situ elementi aquæ, & terræ discoopertione.

DE aquarum etiam situ non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam ante primo capitulo dictum est, & ad oculum manifeste cernimus, terram non esse ex omni parte aquis circundatam, sed secundum partes aliquas esse discoopertam aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum spherarum accidere videmus. Nā aer ex omni parte ambit aquam, & ignis ex omni parte aerem, ac deinde in cœlestibus orbibus quilibet superior ex omni parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquę situm quem nunc habet, non esse prorsus illi naturalem sed iuxtà situm naturalem debere ipsum ambire & circundare ex omni parte spheram terræ.

¶Querimus ergo ad cognitionem operis dei, an sola diuina virtute absque cooperatione naturæ ista terræ discoopertio, & aquarum separatio facta sit, an simul vlla naturalis virtus ad hanc rem concurrerit. Et si sola Diuina virtute id factum dicamus in principio, die tertio distinctionis rerum, an vsque nunc eodem modo, deus miraculose sua sola virtute eam ita contineat.

¶De hac re quorundam astronomorum sententia est, terram sua siccitate obsistere humori aquæ, sicque eam velut fugare atque à se pellere per suam actiuitatem, in aliquot partibus quantum pro mixtorum conseruatione, & specialiter pro viuentium atque hominum vita conseruanda est necessarium. Cur autem terra ab vna parte plusquam ab alia aquam pellat, causam assignant ex adiutorio cœlestis corporis. Dicunt enim in parte Septentrionali iuxta polum nostrum esse stellas quasdam de natura Saturni, frigidas & siccas, quarum assiduis impressionibus atque efficacibus influentiis ipsa terra vehementer adiuta, fortificata

& corroborata in sua siccitate, possit sese discooperire, & aquas propulsare. In cuius signum adducunt, quod id terra à parte Septentrionali semper manet detecta. Asserunt insuper etiam si per miraculum deus die tertio non congregasset aquas quod temporis tamen successu naturaliter hoc ipsum effectum fuisset per virtutes naturales prædictas: impossibile tamen fuisset sic cito & subito id fieri aliter quàm virtute dei: quoniam agentia naturalia nihil agunt in instanti, sed successiue, in operationibus naturalibus. ¶ Alii dicunt, etiam si non fuisset virtus prædicta sufficiens causa, ad efficiendum in principio terræ denudationē & discoopertionem sufficere tamen eam posse, ad sic terram in sua discoopertione conseruandam. Minoris enim virtutis est, quippiam in statu aliquo conseruare, quàm primo in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in vita hominem seruat, quæ tamen vitam minime donare potest non habenti.

Certior sententia ¶ Verum enim prædicta sint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an virtus aliqua talis sit in terra, vel in cœlestibus constellationibus ad eam rem sufficiens) præstat vt eo quod certissimum est contenti simus, hoc autem est, quod ex infallibili doctrina sanctæ scripturæ didicimus, nempe Diuina virtute terram esse discoopertam, verbo & iussione omnipotentis dei, dicentis (vt primo capite Gene,1. Geneseos scribitur) Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida. Cuius verbi sane potentissimi efficacia, credimus vsque nunc permansisse aquam in eo situ & loco quem tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita scilicet vt terram non, quomodo ab initio ex omni parte circundet, sed ex magna parte nudam velut circumlambat. ¶ Et licet forsitan veritatem habeat, quædam astra sua virtute ad hoc cooperari (Deus enim per causas secundas multa conseruat, quæ per se ipsum fecit ab initio) quia tamen sancta scriptura de hac re loquens, non nisi deo totum tribuit, iccirco neque nos adiicere quicquam volumus. Nam præter iam supradictam Genesis authoritatem, ita in prouerbiis clamat Sapientia, Quando circundabat mari ter-Prou.8. minum suum, quando legem ponebat aquis ne transirent fines suos, ego aderam cum eo cuncta componens. Et Prouerbiorum.30.capit. Vir cum quo loquutus est deus interro

gat dicens, Quis conclusit aquas quasi in vestimento? Et manifestum est quod pro responsione subauditur, Dei potētia. Prou. 30.
Similiter Iob 23. de Deo dicitur, Qui fecit ventis pōdus, & aquas appēdit in mēsura. Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis sonantibus. Iterū Psal. 32. Cōgregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos. Et quomodo de montibus alicubi loquitur Psalmista dicens, Terminum posuisti eis quē non transgredientur, neq; conuertētur operire terrā: sic nihil dubiū est, quin & de aquis nos loqui oporteat. His ergo modis cū scriptura totū hoc miraculum Deo asscribat, nobis videtur superuacaneū aliā causam quęrere. ¶ Si autē roges, Num ergo cōtinuo miraculū facit Deus, dum ita terrā continet denudatā? Audi. Semel loquutus est Deus verbū virtutis, & sermonē potentē protulit in die tertio, nec opus est vt loquatur iterū. Voluit enim vt effectum haberet sua illa iussio, donec super terrā esset mixtorū habitio: quod est vsq; in cōsummationē seculi. Miraculo quidem hæc terræ denudatio primum facta est; iam sic manet terra absque nouo miraculo, & sic aqua vbi semel posita est continet, absq; nouo miraculo. Nō enim inobedientes sunt creaturę naturales vt homo, cui necesse est sępius eadem vel pręcipere vel prohibere, propter inobediētiæ promptitudinē. ¶ Si iterum roges, num violenter aqua cōtinetur & cohibetur in vnum locum, vt non terram circundet posteaquam à situ & statu primo naturali priuatur? Audi iterū, Si quidem sola naturę virtute per vim terrę aut operationem astrorum id factum esset, violentia vtique dicenda foret. At verò cum verbo & iussione omnipotentis Dei (qui totius naturæ author, rector, & gubernator est) constet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquam suo situ ex hoc vllā pati violentiam, quamuis iam non vt ab initio terram circuncingat. Quomodo enim violentum & vllius creatæ naturæ poterit esse cōtrarium, quod est ex voluntate & iussione domini naturę, dulciter gubernātis, & disponentis omnia suauiter? Quomodo in familia bene ordinata & subiecta violentum esse poterit aliquid eorū quæ paterfamilias sua voluntate disposuit? Non ergo nunc violente cohibetur aqua ne circundet terram, sed suauiter & dulciter sese continet Dei imperio obsequens vsquedum in cōsummatione secu-

Iob 23. Psal. 32. Psal. 103.

Nota firmiorē rerū naturaliū quā hominis obedientiam.

Sapi. 8.

li (mixtis omnibus cõsummatis) eiusdẽ verbi iussione suum locum recipiat.

CAPVT V.

¶ De terræ immobilitate & minima quantitáte.

OMnium autem infima est terra, quę medium mundi obtinens, quasi totius mũdialis sphæræ cẽtrum, penitus immobilis perpetua firmitate cõsistit: circa quam vt centrum immobile voluuntur amplissimi illi cœlorum orbes, simul & alia elementa superiora continuo motu mouẽtur, ignis scilicet aer & aqua. Soli enim terræ cõuenit prorsus secundum locum immobilẽ consistere, vt secundum se totam nunquam moueri possit, neque motu circulari, neque motu recto. Est enim quasi mundi centrum, ab altissimo Deo posita in medio totius mundialis machinæ. Vnde sicut in corpore sphærico quod circulariter, solo ipso centro (circa quod aliæ partes voluuntur) immoto permanente, ita & de terra intelligendum est quod sola in medio mundi stat immobilis. Quemadmodum per Sapientem dicitur, Genaratio præterit, generatio aduenit, terra autem in æternum stat. ¶ Quod siquis obiiciat, fieri nõ posse, vt terra quæ tantæ quantitatis moles nobis videtur, centrum esse dicatur, cum centrum habeat rationem puncti, sitq; indiuisibilis punctus corporis alicuius sphærici, ipsa autem terræ substantia nequaquam sit indiuisibilis neque punctalis, sed in plura miliarium milia sit diuisibilis. Huic obiectioni respondetur dicendo, quod terra tametsi nobis pusillis & pusilla semper contemplantibus magnæ admodum quantitatis esse videatur, si tamen eam conferamus ad totius mũdialis machinæ & cœlestium orbium magnitudinem, nõ posse aliter quàm punctũ censeri atque æstimari, non quidẽ quod realiter punctus sit indiuisibilis, sed quia per cõparationem (propter immensum quantitatis superexcessum) non aliud quam pũctus videbitur, adeò quod si totus globus terræ fingatur in firmamento positus lucere sicut stellæ quæ nũc sunt in firmamẽto penitus non posset videri, præ nimia sua paruitate, sicut & multæ aliæ stellæ ob suam paruitatem nunquam apparent. Nam (vt tradũt experitissimi probatissimique astronomi) minimæ stellæ visu notabiles quæ in firma-

Terra cẽtrũ mundi.

mento consistunt, quantitate sunt maiores tota terra decies & octies: quæ tamen minime sunt inter eas quas visu notare possumus atque distinguere. ¶ Ad quod plenius mente intelligendum (quandoquidem sensui videtur irrationabile) aduertendum est, iuxta Ptolomei Alphragani, aliorúmque expertißimorum astronomorum authoritatem, stellas firmamenti in sex magnitudinum differentias distingui. Sunt enim primę magnitudinis numero xvi. quarũ quælibet maior est terra centies & septies. Sunt aliæ secũdæ magnitudinis, nu. 45. quarũ quęlibet maior est terra nonagies. In tertia magnitudine sunt ducentę & octo, maiores terra septuagies & bis. Quartæ magnitudinis stellæ sunt ducentæ sexaginta quatuor, maiores terra quinquagesies quater: In quinta magnitudine sunt ducentæ decẽ & septem. quarũ quælibet maior est terra trigesies quinquies. Sextæ autem magnitudinis sunt stellæ ducentæ quadraginta nouem, & quælibet earum est maior terra decies & octies. Et istæ sunt minimæ visibiles, quæ ab astrologis sunt notatæ: de quibus dicit Alphraganus, quod minima stellarũ visu notabilium, maior est tota terra. Sunt verò præter aliæ, non in determinato numero, visu non distinguibiles, quarũ numerum solus Deus cognoscit: iuxta quòd in Psalmis dicitur, Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Et ad Abraham voce domini dicitur, Aspice cœlum, & numera stellas, si potes. Ex quibus manifestißimè patet, quod rectè dictum sit, totam terram in comparatione ad firmamentum nihil esse aliud quàm punctum quoddam & centrum. ¶ Quantomagis ergo si ad cœlum illud supremũ, quod empyreum nominatur, quantitate & mole (vt ex sequentibus patebit) longe maius cõferatur? ¶ Adiuro te lector quisquis es Christiano pectore, etiam atque etiam perpendas ex his quæ dicta sunt, quàm sit miserãda sors eorum hominum, qui propter angustißima huius terræ predia illam cœlestem perdunt amplitudinem. Iterum, quàm vane & sine causa sese efferunt, qui in terrenis gloriantur possesionibus. Rursum, q̃ miseri sunt & nimium male sibi consulentes, qui pro terra aut iis quæ in terra sunt possesionibus ad inuicem contendũt, mutuo se fraudãt ac decipiunt, non raro etiã peierãtes, omni ęquitatis ratione postposita: ita scilicet punctalẽ terrę

Nota magnitudinẽ stellarũ firmamentum.

Psal. 146

Gene. 15.

angustiã immẽsæ cœlorũ amplitudini præeligẽtes. Nã etiã si terram totam quis obtineat (id tamẽ quod nulli adhuc hominum potuit contingere) quid ille aliud quàm punctũ rapuit? quid ille aliud q̃ punctum manibus tenet? in cẽtro dominatur, in atomo tenet imperiũ? Illi ergo qui pro terrę minima portiuncula, vtpote pro agello, pro angusto prædiolo, pro domũcula siue casula cõtendunt sũntve solliciti: quid aliud moliuntur, quid agunt, quid quærũt, nisi de puncto (si id rectè potest intelligi) punctũ tollere? O vanas hominum curas, O pectora cœca, Disce ô miser, infelix attende, pro q̃ minima recula, quàm maximũ perdas thesaurũ: & pro angusto formicarum nidulo, quàm amplissimum abiicias palatium, terrenam sortem dum cœlesti præeligis.

CAPVT VI.

¶ Vnde terra habeat suam immobilitatẽ, atque firmitatẽ.

Quod si quis roget, vnde hoc habeat terra, vt immobilis in medio iaceat: cum & sphæricam habeat figuram, quæ admodum in se mobilis est & fundamentum nullum videatur habere stabilitatis, cum in aquis cernamus eam velut natare quæ minime sunt stabiles, sed fluunt perpetuo? ¶ Ad hanc rem non aliam possumus assignare causam cõuenientiorem illa quam supra de terræ denudatione dixim⁹, quod scilicet verbo & iussione Dei suam hanc habeat stabilitatem. Quemadmodum enim aquarum in vnum collectionẽ supra ostẽdimus in scriptura soli Deo ascribi, sic & ista terræ confirmatio in plęrisque scripturarũ
Psal.103. locis inuenitur Deo soli attributa. ¶ Vnde illuminatissim⁹
Psal.101. ille Psalmographus canit. Qui fundasti terram super stabi-
Psal.135. litatem suam: non inclinabitur in seculum seculi. Rursum,
Psal.75. Initio tu Domine terram fundasti. Et iterũ, Qui firmauit terram super aquas. Et ex persona Domini in alio Psalmo, Ego cõfirmaui columnas terræ, hoc est, sic eam stabiliui & cõfirmaui in sua firmitate, ac si columnis subiectis fecissem
Prou.8. immobilem. Idem est quod in Prouerbiis dicit Sapientia,
Prou,31. Quando appendebat fundamẽta terræ & cætera. Item, Do-
Iob.26. minus sapientia fundauit terrã. Et in libro Iob. Qui appen-
Iob 38. dit terrã super nihilũ. Ac rursum ex persona Domini, Quã-
Psal.33. do ponebam fundamẽta terræ. Nec dubium, quin sicut ver-

bo Domini cœli firmati sunt, ita sit & terra verbo Domini fundata.

CAPVT VII.

¶ De terræ rotunditate, & montium eleuatione in terra.

Est autem terra rotunda ac figuræ sphæricæ, quemadmodum & physici & astronomi suis dẽmõstrationibus & rationibus probãt. Quod tamen si perfectam debeat habere veritatem, intelligendum videtur secundum suam naturalem conditionem, non secũdum eum situm in quo nunc est, propter hominũ vtilitatẽ. Cõgruebat namque viuentium vtilitati, & præcipue hominis (propter quem omnia facta sunt) quasdã terræ partes esse sublimiores, alias verò depreßiores & humiliores. Sic enim ꝓpter diuersas cõplexiones diuersorũ partiũ terrę, diuersitates mineralium & terræ nascentiũ, atq; animaliũ nobis cõferũtur. Nam in huiusmodi quidẽ locis optima sunt pascua, in eiusmodi vina optima maturescũt. In aliis verò, frumena pinguia & plena, in aliis fructus optimi nascuntur. In aliis autem locis generãtur mineralia, alibi specierũ aromaticarum multa copia, alibi ligna pretiosa & salutares herbæ, bestiæque mirabiles gignũtur. In aliis locis, aliæ generãtur diuersitates rerũ quã plurimæ. ¶ Sic igitur in qualibet terræ plaga, secundum quod per montes & valles varie disposita est, varia vegetatiua atque animalia progignuntur. Et quædam quidem in vallibus fœlicius nascuntur, quæ non ita fœliciter aut omnino nõ in mõtibus progignerentur, vbi nimius esset caloris ardor: è contrario, alia in mõtibus fœlicißime gignuntur, quæ minime in vallibus, propter solis defectum aut aliam quãlibet causam. Voluit ergo optimus ille & perfectißimus naturæ artifex creator & gubernator, tẽporum atque regionum vicißitudines alternare, vt omni ex parte sufficiens esset hominũ prouisio, abundantißimámque illi præberet diuersorũ bonorũ copiam, eorũ quæ humanis vsibus poterant deseruire: vt illi quem tam magnifice cõdidit, munificẽtißime etiam in cunctis faceret esse prouisum: pariterq; vt ex tot rerũ optimarũ diuersitatibus, ipsius infinitã sapiẽtiam amplius demiramur, quã in vniformi opere non ita perfecte neque ita plene potuissemus cõspicere. ¶ Itaq; propter istã terræ inæqualitatẽ, manifestũ est terrã secũdum

Quare Deus in terra mõtes & valles constituit.

eum statũ in quo nunc est non esse omnino rotundá, si punctaliter loquamur Verum tamen si crasso modo loqui volumus, clarũ est, quod montiũ ista eleuatio, & vallium depressio nihil obstabit, quo minus rotũda terra dicatur. Nam eleuationes eiusmodi atque depressiones, comparatione facta ad totam terrã, quasi nullius sunt æstmationis, & insensibiles. Vnde si quis in aere plurimum eleuatus esset, videretque terram ex alto, penitus rotundã eam iudicaret, nec impediret eius iudicium montium eleuatio, qui in cõparatione ad totũ terræ globũ quasi nihil sunt. Nam terra secundũ totum suum ambitum (authoritate Ambrosii Macrobii, Theodosii, & Aristænis, Philosophorum) definitur continere stadia ducenta milia & quinquaginta milia, & duo milia, hoc est miliarium Romanorum vnum & triginta milia, & quingẽta: quanquam à præcedentibus differt Ptolomeus, qui terrę ambitum cõtinere dicit tantũ centũ milia & octaginta milia stadiorũ. Vtraq; autẽ quãtitas secundũ superficiem sumpta, profecto magna est valde, vt merito montium quorumcunque eleuatio quasi pro nihilo veniat computanda. ¶ In consummatione autem seculi, vbi desierit terra ministerium prebere mortalibus, verisimile est eam ad perfectam æqualitatem redigendam, quando etiam (vt supra diximus) creditur aquis iterum cooperienda, vti fuerat ab initio.

Terræ magnitudo.

252000.

180000.

CAPVT VIII.

¶ Vnde ordo in elementorum situ.

Quare autem ignis hũc locum habeat: vt proximus sit cœlo lunari. & quamobrem secũdum post hunc locũ habeat aer, deinde aqua, & cur infima sit terra, non difficulter rationem reddet, qui sapientiam primarii cõditoris attenderit. Nihil enim dubium est, quin præcipua sit causa, illius voluntas qui ea sic condidit, & in suis qualitatibus secundum maiorem & minorem nobilitatem dispo suit. Deus enim infinita sua sapiẽtia & bonitate, qua elemẽta formauit, suísque perfectionibus & qualitatibus perfecit atque distinxit, cognouit pariter & quis locus vnicuiq; eorum secundum meritum perfectioris naturę debeatur. Eiusdem siquidẽ est, rebus iuxta perfectionis suæ meritũ, & naturæ cõgruitatẽ locum dare, cuius est res in essentia constituere, & suis perfectionibus absoluere: quemadmodum im-

Nota.

perator qui diuersos status nobilium instituit, simul etiã locum eisdem iuxta suam dignitatem designat. ¶ Possumus tamen ex elementorum qualitatibus intelligere & cognoscere, quod conuenienter & sapienter ita sint elemẽta disposita, quomodo disposita creduntur atque vidẽtur: quoniam decens est, vt elementum quod cœlesti naturæ propinquius & secundum naturę nobilitatem vicinius est, locum quoque propinquiorem accipiat: quẽadmodum in aula regia, is qui dignitate regi proximus est, meretur quoque proximiorem illi locum accipere. Vnde cum ignis, raritate, diaphanaitate, siue perspicuitate, subtilitate, celeritate (quæ etiam in cœlestibus reperiuntur) cętera omnia excellat. Post hunc autẽ proximus sit aer, deinde aqua, merito quidem obtinebit ille locum primum, iste secundum, hæc tertium. Terra vero vt penitus opaca, crassa, compacta, miniméque trãsparens grauissima & immobilis, ac proinde à regione cœlesti quàm maxime distans, merito longissimo interuallo à cœlesti regione dirimitur Verum hæc de elementis & eorum situ dicta, sufficiant. Nunc ad cœlestem regionem contemplandã elementari perambulata, alacri animo transeamus.

CAPVT IX.

¶ De differẽtia naturæ & regionis cœlestis, ab elemẽtari.

PRimum quidem figuraliter describere nos conuenit, quomodo hæc ętherea siue cœlestis regio, à priori discrepet, & quamobrem non in vnam possint regionem compingi. Omnino enim magna quædã distinctio sit necesse est, inter has duas regiones, vt nõ in vnam valeant computari, quandoquidem elementa, tametsi ab inuicem admodum diuersa, imo prorsus cõtraria, in vnam tamen regionem deputantur. ¶ Attendenda est ergo cœlestis naturæ ab elementari multiplex differentia. Nam elementa qualitates habent adinuicem cõtrarias, quarũ ratione adinuicem contrariantur, & pugnant adinuicem, súntque inuicem natę sese corrumpere, & frequenter corrumpunt in suis partibus, vbi alterum alteri pręualere contigerit. Vniuersa quoque mixta corpora ingrediuntur ad compositionem, ac suis his qualitatibus ad interitum cuncta quę ex ipsis cõponuntur perducunt, nec omnino eorum aliquid sinunt esse perpetuum. Natura autem cœlestis, ab huiusmodi quali

tatibus prorſus immunis eſt, nullam habẽs qualitatem eiuſmodi, ſecundum quam adinuicem cœleſtia poſſint agere & pati, neque adinuicem pugnant, neque vllius augmentationis aut diminutionis ſunt ſuſceptiua, nec generationis vel corruptionis, neque in ſe neque in ſuis partibus. Ab omni ſi-

Ariſt. 2. de cœlo.

quidem motu quo aliquid abijcitur à re, item & ab omni motu ad formam ſubſtantialem, eſt abſoluta immunis & libera ſubſtantia cœlorum. ¶ Habet autem cœleſtis natura

Lux nobilis qualitas.

ſenſibilem qualitatem vnam, longe nobiliſſimam, videlicet lucem, mediante qua agit in inferiora. Quæ cum nullam habeat qualitatem cõtrariam, nullius rei in ipſam actionẽ ſuſcipere poteſt detrimentum. Sed nec ipſa rem vllam ad corruptionem deducit, quoniam nullam in rebus habet qualitatem contrariam: quin potius his omnibus inferioribus eſſe, vitam, virtutem, & durationem inſtillat, quemadmodũ manifeſta nos docet experientia. Solis & cœlorum atque aſtrorum luce cuncta in terris produci, & melius habere, nullam vero ex eius actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem eſſe multo meliorem qualitatem, quàm ſint illę quas habet elementaris natura, nimirum vnius nõ abſque alterius violenta corruptione generatiuę. ¶ Neque cœleſtis natura vllius mixti compoſitionem ingreditur, vt ex ipſius natura vllum mixtum participet, ſed tantum ſuę virtutis efficacia abſens in mixtis operatur. Non enim poteſt cœleſtis natura formam aliam ſuſcipere. quemadmodũ libro primo in tractatu de materia rerum naturalium latius declarauimus. ¶ Differunt inſuper & in motu. Nam omnia elementa motu recto ſecundum naturam nata ſunt moueri, ignis videlicet & aer ſurſum, terra autẽ & aqua deorſum, & cito finitur eorum motus naturalis. Nam mox vbi locum naturalem attingunt, quieſcunt. Cœlum autem motu recto moueri non poteſt, neque deorſum, neque motu laterali dextrorſum vel

Cœlum quintam eſſentiã dixerunt

ſiniſtrorſum, ſed tantum motu circulari: quo etiam cõtinuo & indeficienter mouetur, neque vnquam à motu ceſſat, propter continuas rerum generationes & corruptiones ſaluandas mouebitúrq;, donec perſtabit huius ſæculi ſtatus is qui nunc eſt, ad hominis miniſterium. Propter hanc autem tãtam támque euidentiſſimam & maximam diuerſitatem inter naturam elementarem & cœleſtem, Philoſophi cœlum

nominant quintam essentiam, hoc ipso significantes, nõ de natura quatuor elementorum esse cœlum, sed substantia & essentia ab elementis omnibus differre, tametsi antiquorum quidam olim existimauerint cœlum esse de natura aeris, a- stra vero de natura ignis. Quorum errorem, naturales Philosophi, qui illos subsequuti sunt, rationib⁹ certiora edocti, manifestissime confutauerũt, vt nemo iam sit qui huiusmo- di positioni prębeat assensum.

CAPVT. X.

¶ Vnde habeant cœlestia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur.

De causa vero efficiente motus cœlorum quæstio est, an ab aliquo principio intrinseco moueantur circulariter, quòd sit pars eorum, vt pote à forma sua substantiali, an potius ab extrinseco aliquo mouente, quod sua virtute cœleste corpus contingens, ipsum secundum circulum voluat? ¶ Ad hanc quæstionem verisimilior responsio est, motum circularem orbium cœlestium effectiue causari ab intelligentijs, vel mentibus beatis, quas Philosophi dixerunt orbium motores, diuinos, optima vita fruẽtes, nec tempore senectam aut aliam quamlibet inueterationẽ susci- pientes. Hos autem angelos nos appellamus, quos si (Paulo docente) cognouimus administratorios spiritus esse, ínque ministerium mitti filiorum Dei, generis humani, nihil profecto mirum videbitur, si & horum ministerio volui dicamus cœlestes orbes ad vtilitatẽ filiorũ hominum. ¶ Quod si ita credimus habere (vt Aristoteles sensit, nec refutant orthodoxi) profecto multam gratiam & venerationem beatis illis mentibus debeamus, cõsequens est, quorum ministerio vitam hanc ducimus, & alimenta capimus, & cuncta quæ secundum corpus sunt abundanter possidemus. Maxime autẽ primę illi beatissimæ menti, motoribus istis pręsidenti, vni primo, ac summo enti, Deo superbenedicto, gratias agam⁹ necesse est: qui tam magnificos ministros nobis non secundum animam tantum, veeum etiam secundum vilissimam nostri partem) id est secundum corpus hoc corruptibile) assignauit. ¶ Aduertendum insuper est, quod hi motus licet ab eiusmodi motoribus extrinsecis fiant, non tamen sunt cõtra naturam cœlorum, neque ob mouens extrinsecum dici pos-

Heb. 1.

ſunt violenter moueri. Nulla enim in cœleſtibus eſſe poteſt violentia, ſed ſuauiſſime ibi cuncta geri neceſſe eſt, vbi nulla poteſt eſſe corruptio: quoniam nullum violẽtum (vt Ariſtoteles author eſt) poteſt eſſe perpetuum. Neque enim vllo modo forma cæleſtis huic motui cõtranititur, ſed ſuauiſſime ſe ſubdit intelligentiarum mouẽtium actioni, neque ad quietem conatur, donec omnipotentis Dei iuſſu poſt ſæculi conſummationẽ, iubeatur ſtare tota cœleſtis machina, poſteaquam humanũ genus ſuper terram vltra vitã non deget, neque item aliquod aliorũ mixtorum. Tunc enim ſuperfluus foret motus cœleſtium corporum, cum ad hoc potiſſimum

Deut. 4. moueantur, vt nobis ſuo motu miniſtrent, quemadmodum ſanctus Dei Moyſes, populum ſuũ à cœleſtium corporũ cultura dehortans, ea aſſerit creata, in miniſterium omnibus gẽtibus quæ ſub cœlo ſunt.

CAPVT XI.

❡ Cœleſtia corpora an dici debeant animata.

Dubitatum eſt autẽ ab antiquis de cœleſtibus corporibus. Vtrum animata ſint, an inanimata. Fuerunt qui animata ea eſſe ſenſerunt putantes ipſorum motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas contrarium habet, eſſe videlicet corpora inanimata, neque vegetatiuam, neque ſenſitiuã, neque rationalem virtutẽ habẽtia. Nam & ſi moueantur ab agentibus intellectualibus & liberis, id eſt, ab intelligentijs motricibus, nõ tamẽ hinc cõſequitur quòd corpora ſint animata. Siquidẽ motrices iſtæ intelligẽtiæ nõ ſic coniungũtur cœleſtibus orbibus quomodo anima coniungitur corpori, per formalem vnionẽ & ſubſtãtialem informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnã componere. ❡ Eſt enim hæc inter animã rationalem & intelligentiã ſiue angelicam naturam differẽtia, quod anima corpori eſt vnibilis & cum eo rem vnam nata componere: quanuis etiam ſeparatim poſſit ſubſiſtere: natura autẽ angelica, nequaquã materię aut corpori eſt vnibilis, ſed ſolum per ſe nata eſt ſubſiſtere. Coniungitur autẽ intelligentia motrix orbi moto, ipſúmque tangit ſecundum virtutem tantum: vt propter hoc nequaquã dici debeãt cœleſtia corpora animata, nihilo certe magis quàm nauis dici poſſit animata, eo quòd in ſe habeat rectorem nautam.

Differũt angel⁹ & aĩa hominis.

CAPVT XII.

¶De diuisione regionis cœlestis secundum suos orbes.

SVperest nunc videre, an quomodo elementaris regio in plures partes diuersas ab inuicem secta est, ita & hæc cœlestis sit in plura corpora diuidenda, an forte non plura corpora sed vnicum debeat corpus censeri. Et primum quidem illud experientia certissima monstrat, satísque quantum ad hanc partem inter philosophos naturales & diuinos Theologos conuenit, debere fieri diuisionem cœlestis regionis in plures orbes. Verum, in numero non omnes conueniunt. ¶Fuerunt enim naturales philosophi priores, qui tantum octo sphæras putabant cœlestem machinam continere, septem videlicet orbes planetarum & sphæram stellarum fixarum atque hi sphæram octauam putabant esse primnm mobile, id est, primum orbem mobilem. ¶Verum qui post hos tempore subsequuti sunt, experientia simul & ratione conuicti, cœlum vnum cōpulsi sunt superaddere: eo quod sphæram octauam duobus motibus comperissent moueri, ex motu stellarum fixarum quæ sunt in ea. Præter enim motum ab oriente in occidentē (de quo post dicetur) ex stellis fixis experientia certa edocti, concluserunt ipsum etiam ab occidente ad orientem tendere, motu alio. Ex quo firma ratione recte concluserunt non posse hoc esse mobile primum, quod per se duobus motibus deprehenderetur moueri, sed debere alterum esse prius à quo motum vnum per communicationem acciperet, vt esset alter sibi proprius. Itaque hi nonam sphæram adiicientes, in nouem orbes diuiserunt cœlestem regionem, Ipsámq; sphęram nonam, primum mobile esse dixerunt, octauam vero, secundum. Huius sententiæ fuerunt astronomi celebres, Ptolomeus, Thebilius & Alphraganus. ¶Post hos vero perseuerante in fortunatis ingeniis studio inquisitionis, & ad priorum experientiam posterorum accedente industria, simul atque diligentia, compertum est experientia pariter & ratione vltra nonam sphæram præter prædictas nouē, aliam esse ponendam. Considerauerunt enim in firmamento motum alium (quem trepidationis nominant, vel accessus & recessus) præter duos prædictos. Vnde cū nec duos mot⁹ diuersos à se ipso habere posset, neque simul duos ab alio supiori

Prima opinio de numero cœlorum

Secunda opinio.

Nonū cœlū ratione inuentū.

Tertia & probabilior opinio.

Mot⁹ trepidationis.

(alioqui & ille haberet duos ſibi proprios, quod primo mobili nequaquam conuenit, cum vnico debeat ſimpliciſſimo motu moueri) ratiocinatione collegerunt debere ſupra firmamentum duas eſſe alias mobiles ſphæras, à quibus per participationem vi raptus duos motus acciperet, tertium vero haberet ſibi proprium. ¶ Itaque hi decimam ſphęram vocant primum mobile, nonam autem vocant mobile ſecundum. Huius ſententiæ complures fuerunt ex recentioribus & inſignibus aſtronomis. Alphonſus rex hiſpaniæ, Ioannes lignerius, Georgius Purbachus, Ioãnes regii montis, & alii plures prædictorum ſententiam inſequentes & approbantes. Et hactenus quidem quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere audiuimus. Supereſt vero, vt quod potiſſimum eſt & fides docuit non taceamus.

CAPVT XIII.

¶ De cœlo empyreo, & de cœlo cryſtallino ſiue aqueo, ac primo mobili.

PRæter autem prædictas ſphæras motu locali mobiles, Fides catholica & diuini Theologi docent aliud ſuperius eſſe omnis motus localis expers, perpetuo quieſcens ab omni motu locali, quod ab initio creatum eſt plenum inæſtimabilibus milibus intelligentiarum & ſpirituum beatorum, qui ſimul cum illo & in illo creati ſunt tanquam in loco ſibi deputato, quemadmodum mixta corpora ſuis quæque locis in his inferioribus ſolent generari, vti in aquis piſces, in aere aues, ſuper terram animali cætera & plantæ, intra terram mineralia. Et huiuſmodi.

Cælum empyreũ ¶ Hoc cœlum mole immenſum & inæſtimabili luce ac ſupra humanam mentem diuina claritate fulgidum (propter quod & empyreum nominatur, id eſt igneum, non quidem à proprietate & natura ignis, ſed à ſplendore nimio & glorioſiſſimo fulgore) ſedes eſt deſtinata ante conſtitutionem mundi, & velut aula regalis ſolii præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi ſunt in conſpectu dei & agni. Cuius lucem licet ſic clariſſimam & limpidiſſimam, nequeunt corporales noſtri oculi conſpicere, quemadmodum non eſt potens noctua cernere lumen ſolis. Neque lumen vllum extra ſe, beatiſſima & iucundiſſima lux iſta diffundit. Non enim

ſunt alii cœlorum orbes, tam præclariſſimæ lucis & Diuini fulgoris capaces, multominus elementa aut cætera corporalia. ¶ Attamen de actione huius cœli dubitant nonnulli, quibuſdam dicentibus quod nullam omnino habeat actionem in inferiores ſphæras, aut alia ſubiecta, nec eſſe propter rerum naturalium diſpoſitionem aut gubernationem conditum, ſed tantum in gaudium & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur vt tam glorioſiſſima dei manſio creaturis adhuc corruptilibus deſeruiat: nec putant ipſam pertinere ad ordinem mundi corporalis. Alii vero partem affirmatiuam præeligunt, dicentes ipſum ſua ſolidiſſima quiete, & quietiſſima virtute, ſtabilitatem permanentiam & fixionem rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores, propter aliorum cœlorum citiſſimos motus (vt ipſi aiunt) continuo defluerent, niſi huius primi cœli quiete, aliquo modo in ſuo eſſe ſeruarentur ſtabiles. Nos vero quia certum nihil de hoc habere poſſimus, eo quod fide certum eſt, contenti, de præparato nobis tam ampliſſimo, tam ſupremo, tâmque iucundiſſimo habitaculo inæſtimabili gaudio geſtientes, totis potius affectibus ad illud ſuſpirare, ad illud tendere ſtudeamus quàm multis inutilibus diſceptationibus aut cogitationibus inanibus de eo multa diſſeramus. Pluris enim eſſe debet nobis Chriſtianis hominibus huius vnius cœli ex fide ſimplex notitia, quàm cæterorum omnium & cunctorum quæ in eis ſunt aſtrorum ac motuum exactiſſima comprehenſio. ¶ Ad huius cœli nimis deſiderabilem ornatum atque pulchritudinem ſæpe nos conuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectionibus ſuſpirare, & quaſi violenter noſtræ mentis oculos infirmos atque tenebroſos conuertere: in quo beata fruuntur luce angeli conciues noſtri, pariter & eorum ſpiritus, qui in domino hinc diſcédétes, priores illuc ſunt ingreſſi. Nos quoque iuxta manum dei ſuper nos bonam eodem peruenire poſt paululum confidimus, ipſius gratia adiuti, qui nobis antequam nati eſſemus tam glorioſum ab initio præparauit æternæ manſionis habitaculum.

Sunt igitur cœli vndecim hoc ordine ſiti, cœlum empyreum, primum mobile,

cœlum cryſtallinum, firmamentum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris Mercurii & Lunæ.

❡Poſt hoc igitur primum & nobiliſſimum corpus ſequitur decimum cœlum, primum mobile: quod motu ſupra quàm cogitari poteſt velociſſimo, lege perpetua, quotidie ab oriẽte in occidentem per meridiem, viginti quatuor horarum tempore decurrens, velociſſimo hoc raptu ſuo omnes inferiores cœlos ſecum rapit, eodémque temporis ſpacio perfectam circulationem complere facit. Nec præter hunc motũ alium aliquem habet. ❡Sub hoc cœlo eſt nonũ, quod nunc aqueum nunc cryſtallinum à ſanctis & Diuinis Theologis nominatur: non quidem à proprietate vel natura aquæ, quaſi illic veræ aquæ ſint elementares, ſed ab omnimoda diaphaneitate ſiue perſpicuitate, eo quod nullam omnino habeat ſtellam. Forſitan & ob hoc quid ſit in modum aquæ, ſiue cryſtalli effectu frigidiſſimum & frigiditatis maxime effectiuum, quæ eſt aquæ qualitas prędominans. In cuius cõfirmationem facit, quod quidam ſupra firmamentum veras aquas ponendas ſenſerunt, ad motus & caloris illius temperamentum atque refrigerationem: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur, qui omnia hæc inferiora conſumeret. ❡Quæ ſententia licet non admodũ probabilis videatur, in hoc tamen nobiſcum facit, quod aquas iſtas (qualeſcunque tandem ſint) ad contemperationem nimii caloris ſupra firmamentum poſitas dicit. Quod & nos ſecundum veriſimilitudinem aſſerimus: non ſic quidem vt à cœlis prohibeatur calor, quaſi cœleſtibus corporib9 ſit exuſtionis periculum (quæ incorruptibilia ſunt & caliditatis non ſuſceptiua, etiam ſi mille admouerentur ignes) ſed propter nimium calorem cæterorum aſtrorum, atque etiã eius qui ex nimia velocitate motus oriri poſſet in regione elemẽtari, in his inferioribus contemperandum. Aiunt enim quidam huius cœli tantam eſſe frigiditatem, vt his inferioribus prorſus eſſet intolerabilis, ſi non ſolis & aliorum aſtrorum calore temperaretur. Hæ ſunt aquæ, de quibus in ſcriptura ſacra frequẽs eſt mẽtio nominatim in principio Geneſeos, dicente domino, Fiat firmamentum in medio aquarum, &

Calum nonum.

Gene. 1.

diuidat aquas ab aquis. & subditur, Factum est firmamentũ in medio aquarum, & diuisit aquas quæ erant supra firmamentum ab aquis quæ erant firmamento. item in libro Psalmorum, Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen domini. Et in libro Danielis, ad laudem dei omnem creaturam exhortantes pueri Hebræi canunt, dicentes, Benedicite aquæ omnes quæ super cœlos sunt domino. Hæc autem sphæra cœli crystallini siue aqueæ, secundum opinionem Ptolomei atque Alphragani ponentium vnam tantum sphæram naturalem supra firmamentũ, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit, eam esse secundum mobile.

Psal. 148.

Dan. 3.

CAPVT XIIII.

¶ De firmamento & orbibus planetarum.

HVic autem cœlo aqueo, contiguum est cœlum ordine octauum: quod à stellis miræ magnitudinis & multitudinis stellatum appropriato nomine dicitur: in scriptura autem firmamentum vocatur, vel propterea quod verbo domini in diuisionem positum sit aquarum superiorum ab aquis inferioribus. Vel quia in eo innumerabilis est stellarum multitudo firmata. Sunt enim in hac sphæra omnes stellæ fixæ de quibus dicemus posterius. ¶ Hanc vero sphæram octauam, sequuntur

Orbes septem planetarum.

Septem sphæræ septem planetarum, hoc ordine: sphæra Saturni, sphæra Iouis, sphæra Martis, sphæra Solis, sphæra Veneris, sphæra Mercurii, vltima Lunæ.

¶ Istarum autem sphærarum, superior quælibet ambit & orbiculariter circundat inferiorem: suntque aliæ aliis maiores secundum quod plus vel minus accedunt firmamento, vel ab eo recedunt. Vnde sphæra lunæ omnium infima, omnibus etiam minor est: contra, sphæra Saturni, omnium est maxima, vtpote firmamento proxima & contigua.

¶ Qua in re considerari facile potest inæstimabilis mundialis machinæ magnitudo. Nam quemadmodum diximus in elementari regione superiorẽ sphærã excedere inferiorẽ

proportione decupla, ita etiam in hac regione, continuato semper augmento, superior longe quantitate superexcedit inferiorem proximam. Vnde necesse est multo maximam & immensissimam esse molem illam vltimam empyrei cœli, & magnitudine incomprehensibilem. ¶ Insuper velocissimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarum spatio tantũ percurrit, imo peruolat, imo plusquam peruolat circulum, merito debet considerantibus nobis eius magnitudinem stupori esse, & miraculum multo maximum. ¶ Sciendum autem est, firmamenti nomine interdum signari totam aggregationẽ octo sphærarum, septem videlicet planetarum & stellarum fixarum. Debere tamen poni hanc sphærarum diuisionem, & non posse in vnum corpus censeri, manifestissimis experientiis & rationibus certissimis ab Astronomis probatur.

CAPVT XV.

¶ De duplici motu orbium cœlestium, qui sunt post primum mobile.

Omnes cœlestes sphæræ quæ primum mobile sequũtur, duplici motu mouentur. Priore quidem alieno, id est, ex raptu primi mobilis, quod (vt supra diximus) velocissimo suo motu in viginti quatuor horarum spacio sese citissime circunuoluens, & totum suum cursum complens, omnes orbes intra se contentos secum circũuoluit, vt in eodem spacio temporis totum suum cursum infallibili lege perficiant, id quod in sole manifestissima experientia ad oculum conspicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die distinguit. ¶ Singulæ enim eius reuolutiones secundum motum istum primi mobilis factæ, singulos nobis dies efficiunt. Et quidem si totum accipiamus tempus reuolutionis, id est, tam illud quo supra nostrum hemisphærium quàm illud quo supra alterum oppositum voluitur, dies naturalis dicitur, constátque viginti quatuor horis. Verum si accipiamus tempus tantum illud quo supra nostrum hemisphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis sunt longitudinis. Nam hyeme breuiores sunt dies, & æstate longiores, iuxta quod supra nostrum hemisphærium sol magis eleuatur.

Quis dies naturalis.

Quis artificialis dies.

¶ Fit autem motus iste primi mobilis super duobus polis mūdi directe sibi in cœlo oppositis, quorum alter arcticus nominatur, semper nobis apparēs: alter antarcticus, nunq̃, sed nostris antipodibus perpetuo est præsens, quibus econtrario noster polus arctic⁹ semper abest. A polo enim arctico qui in summo cœli ponitur, vsq; ad polum antarcticum qui directe ex parte altera est oppositus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quam axem mundi appellant, eo quod circa ipsum fiat motus iste primi mobilis & cum eo omnium sphærarum cœlestium, quemadmodū tota voluitur circa axem. Fit autem motus iste ab oriente, per meridiem, in occidentē. atque ita deinde per septentrionem redit ad orientem. ¶ Præter hunc verò motum primi mobilis, inferiores sphæræ omnes sibi proprium habēt, quo mouentur contranitendo ab occidente, per meridiem, in orientem. atque hinc redeunt per septentrionem, in occidentem. Hic autē motus non circa eundem axem mundi fit, nec super iisdem polis, sed super duobus polis aliis, distantibus à prædictis per viginti tres gradus & triginta tria minuta, aut secūdum alios vnum & quinquaginta. A quorum polorum vno ad alterum, intelligitur transire per medium mundi linea rectissima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Duo poli mūdi.

Quid axis mūdi

Motui raptus motus aduersus.

CAPVT XVI.

¶ Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppositi, & motus raptus.

POsset autem ex iam dictis secum aliquis hæsitare, quo nam pacto posint esse motus oppositi in cœlestibus, cū motui circulari (vt ait Aristoteles) nullus sit motus contrarius. Rursum quomodo fieri posit, vt rapiat primum mobile alias sphæras, cum in cœlestib⁹ nulla posit esse violentia. Vt enim non est ibi contrarietas, ita nec violētia admitti potest. ¶ Ad hanc autem obiectionem remouendam, necesse est sane intelligere quæ prius dicta sunt. Non enim motus isti proprie oppositi sunt adinuicem quasi contrarii (Cōtraria enim in eodem simul esse non possunt) sed quia diuerso modo fiunt vnus videlicet ab oriente in occidentem, alius ab occidēte in orientem, quanuis non per eundem circulum, aliquo modo videntur oppositi.

¶ Insuper quod de raptu dicitur, debet absque violẽtia intelligi: quemadmodũ cum inferiores sphæras dicimus contraniti, absque resistentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cœlestib⁹ est cõtrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium resistentia. Non enim aliud sibi vult quod dicimus inferiores orbes rapi, quàm quòd simul ad motum primi mobilis per accidẽs moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vasis in quo continetur: vt sic ratione continentiæ, inferiores simul cũ superiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorũ dicitur, nihil aliud sibi vult, quàm eas diuerso motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppositam.

CAPVT XVII.

¶ Quanto tempore vnusquisque cœlestiũ orbium suum proprium motum compleat, & obiter de anno bissextili.

OMnes igitur sphere cœlestes huic motui primi mobilis (vt iam dictum est) contranituntur, secundum circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) cursum suum peragentes. Verum illud notandũ est, quòd quãto propinquiores sunt primo mobili secundum situm, tanto suum motum proprium tardius perficiunt: quanto autem distantiores, tanto citius suos cursus absoluunt. Vnde cœlũ cristallinum omnium tardissime moueri necesse est, contra verò lunæ orbis circumgyratur omniũ velocissime. Quod vt fiat euidentius, volumus, iuxta Astronomorum traditionem, singularũ sphærarum motibus suum tempus subiicere.

Cœlum cristallinum. 49000.

¶ Dicunt autem nonam sphæram cursum suum proprium perficere in quadraginta nouem milibus annorũ & in ducentis annis gradum vnum zodiaci cum dimidio percurrere. Atque hanc sphærã dicũt hoc suo motu rapere secũ octauam sphæram, & omnes auges planetarũ præter q̃ lunæ, de quibus tamẽ nihil nunc particularius dicemus. Octaua autem sphæra proprio suo motu (scilicet trepidationis, vel accessus & recessus) in septem milibus annorũ circulũ paruum describit, pertransitq; gradũ vnũ zodiaci: quãdoq; quidẽ in centũ annis, quãdoq; in sexaginta, quãdoq; verò in alio interuallo. Saturni sphæra, reuolutionem integrã annorũ ferè triginta spatio perficit: Iouis, in duodecim: Martis, ferè in duobus. Sol reuolutionem integrã facit in trecẽtis sexagin

ta quinque diebus,& ferè sex horis. Venus & Mercurius,fere similiter. Nouissima autẽ Luna,in viginti septẽ diebus & octo horis suum circulum complet. ¶Vbi illud obiter sese offert declarandum,quid sit quòd quartus quilibet annus vno die abundat, vt videlicet quartus quisque annus iuxta nostram computationem habeat dies trecentos sexaginta sex,qui & bissextilis nuncupatur. Cũ enim sex horæ quater sumptæ diem faciant naturalẽ, hoc est, viginti quatuor horarum,iccirco quolibet quadriennio ad dies consuetos 365. (quibus constat annus cõmunis)adiicitur prędictæ cõputationi dies vnus, vt seruetur temporum ordo,& festiuitatum vniformitas. Qui annus vno die(secundũ huiusmodi cõputationem ex trium præcedentium senariis & suo residuo sex horarũ cõflato) abundans bissextilis nuncupatur: eo quod contineat 366.dies vbi bis senarius ponitur· à quo numero senario bis ita replicato,bissextilem eum appellauerunt.

CAPVT XVIII.

¶De natura & conditionibus astrorum.

De natura autẽ astrorũ, dubitatum fuit ab antiquis, fuerúntque super hac re diuersæ diuersorũ sententiæ. Quidam enim antiquorum dixerunt, ea esse corpora animata,propter alimentum suo motu terram perambulantia vt scilicet humidum aqueum ad se velut in potum & siccum terrestre in cibum attraherent, quemadmodũ videmus progressiuo motu animalia quæ apud nos sunt moueri ad quærendum alimenta,cibum atque potum. Sed hoc figmẽtum planè poeticum est, neque quicquam habet verisimilitudinis. ¶Alii verò,de quorum numero fuit Empedocles,astra dixerũt esse de natura ignis,orbes autem cœlorum de natura aquę.Sed neq; hic veritatem assequutus est,vt ex præcedentibus manifeste patet. ¶Quæ autem veritatem tenent asserunt astra esse eiusdem naturæ & speciei cum suis orbibus in quibus mouentur,neque à reliquis partibus suorum orbium essentialiter differre,sed tãtum secundum accidentia.

Est enim astrum (vt ait Aristoteles) densior pars sui orbis. Aristot. primo Meteor.

Sicut enim in ligno contingit aliquã partẽ esse admodum

densam & compactam præ reliquis partibus, quam nodum vocamus, est tamen eiusdem naturæ cum aliis: sic & in orbibus cœlestibus astra partes sunt dẽsiores atque cõpactiores reliquis, eiusdem autẽ sunt naturæ & speciei. Sunt enim cœli corpora homogenia, quorum singulæ partes & cum toto & cum seinuicem eiusdem sunt naturæ, licet secundum accidentia posint differre. ¶ Ex hac verò densitate cõsequntur & alia differentia accidentalis, qua differũt astra à partibus reliquis suorum orbium. Nam ex hac sua densitate, compactione, & vt ita dicã, opacitate habent, vt posint radios solares ad se emissos reflectere, sicq; effusum ad se solare lumẽ refundere quod aliæ partes, vtpote rariores & nimium perspicuæ non possunt, quoniam ob raritatem penetrantur à lumine. nec est refusio accepti luminis. Idcirco enim ipsi cœli quantum ad omnes partes, in se quidem luminosi sunt. Lumine eorum substãtiam penetrante, non sunt tamen nisi ratione astrorum lucidi, sic vt lumen posint de sese refundere. Alioqui neque nox neque tenebræ haberent locũ, tãto corpore lumẽ suum perpetuo spargente. Aeque enim per diem atque per noctem Sol orbes cœlestes illuminat, neq; potest interpositio terræ (quæ non nisi punctulus est cœlo comparata) eorum illuminationẽ impedire. Ex quibus patet, quod nomen astri siue stellę duo includit, nempe partẽ cœli densiorem, & lucem solarem ab ea repercussam.

CAPVT XIX.

¶ Differentia inter planetas, & stellas fixas.

INter has autem stellas, quædã dicuntur fixæ, quędã erraticę quas Græco vocabulo planetas vocãt. Siquidem plane Gręcis sonat errorem. Vnde planetes, quod significat vagum siue erroneum. Fixæ dicuntur omnes quæ sunt in octaua sphæra, id est in firmamento. Idq; ob hoc, quod semper videantur ad inuicem seruare eundem situm, & æquali distantia ab inuicem distare. Et hæ in numero sunt indeterminato, qui soli est Deo creatori cognitus iuxta illud Psalmistæ, Qui numerat multitudinem stellarũ,

Psal. 14 & omnibus eis nomina vocat. ¶ Planetæ autem siue erraticæ stellæ tantum septem sunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ quod non semper eundem ad inuicem cõspiciãtur habere situm, neque æquali distantia ab inuicem distare: sed nũc

quidem ad inuicem appropinquant, nunc verò ab inuicem elongantur: nunc hęc illã antecedit, nunc ſubſequitur: nunc in eleuatione eſt ad illã, nunc in depreſsione, ſecũdum quod ſuorum orbium varia celeritate vel tarditate varie feruntur. Dinoſcũtur autẽ ſtellę fixæ à planetis ex ſcintillatione. Oẽs enim ſtellæ fixæ ſcintillare nobis vidẽtur, quod alii quidem propter longinquam nimis diſtantiam & viſus noſtri debilitatem euenire putauerunt, alii propter motum cœli continuo angulos irradiationis variantẽ, ſed verior ratio ex perſpectiua petenda foret. Soli autẽ planetæ non ſcintillãt, niſi fortè Saturnus interdum, quem dicunt flante Borea nonnihil ſcintillare. Illud autem certum eſt, ſcintillationem talem nihil eſſe in ipſo aſtro ſcintillate, ſed tantum ſecũdum proſpectum & apparentiam euenire. Soli planetę non ſcintillãt

CAPVT XX.

¶De ordine ſeptem planetarum ad inuicem.

SEptem autẽ planetarum hic eſt ordo. Luna infima, deinde Mercurius, ſuccedit Venus, proximus Sol, ſupra hunc Mars, proximus Iupiter, ſupremus omnium Saturnus. Hunc autẽ planetarũ ordinẽ ſic probant, quoniã aſtrum illud per cuius interiectionem cõtingit alterũ occultari, neceſſe eſt eſſe inferius eo quod occultatur. Vnde cũ per obiectionẽ ſiue interpoſitionẽ Lunæ experientia nobis apertiſsime mõſtret Mercuriũ abſcõdi, cum inter noſtrũ aſpectũ & aſtrũ ipſum media ſeſe obiecerit, cõſequitur neceſſario Lunã eſſe Mercurio inferiorẽ. Ita & de omnibus aliis planetis. quantum ad Lunã demõſtrari poteſt. Nã planetas oẽs abſcondit & occultat, propter quod omniũ infima cõprobatur. Sic de Mercurio probat experientia, quod Venere ſit inferior, & de Marte quod ſubſit Ioui, de Ioue quoque quòd ſuperiorẽ habeat Saturnũ. Itẽ quod omnes ſtellæ fixæ omnibus his planetis ſunt ſuperiores, quoniã à quolibet planetarum occultari poſſunt. De ſole tamen talis experiẽtia nulla eſt, quod abſcõdatur, niſi à Luna: propter quam rationem quidem exiſtimauerunt Solem eſſe proximũ Lunæ in ſecundo orbe cœleſti. Quod tamen rationibus aliis manifeſte probatur non habere veritatem, ſed Solem eſſe in loco quarto. Ordo planetarũ ꝓbatur.

CAPVT XX.

¶De planetarum distinctione.

A D cognoscendum autem hos planetas quidam diuersorũ colorũ similitudinem illis tribuunt quanquam iuxta veritatẽ colores non habeant, sed tantum iuxta lucis varię sese monstrantis similitudinem, varias colorũ apparẽtias participant. Vnde Saturnũ dicunt esse coloris plumbei, Iouem stannei, Martẽ calibei, Solẽ aurei, Venerẽ electri, Mercurium argẽti viui, Lunã verò argẽtei, atq; horũ singuli productiui dicuntur quorum colorẽ referũt. Aßignant quoq; varias horũ planetarũ virtutes & differentias. Saturnus enim frigid⁹ est & siccus, planeta masculinus malus siue maleuolus atque nociuus. Quod sicut & in aliis sequentibus secundum effectum debet intelligi. ¶Ipso dominante si fœtus nascitur aut moritur, aut debilitatus misere viuit. Propter quod, pueros dicunt octauo mense de matris vtero prodeuntes, vel non superuiuere, vel secundũ corpus miseros viuere, cum tamen se ptimo mense & nono si prodeant, fœliciter viuant. Dicũt enim Saturnum in mense octauo dominari fœtui, qui mortis est author. Iouem verò in mẽse nono, qui est principium & largitor vitæ. Ob hanc verò peßimam nocendi & mortficandi conditionẽ, depingi solet Saturnus falcem manu tenens, quasi viuentia quantum in se est demetens qualitate noxia, id est, mortificans.

Saturni qualitas.

Iupiter.

¶Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas temperat. Est enim ipse in qualitatibus optime temperatus, calidus scilicet & humidus, id est caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipsum complexionis aereę siue sanguineæ in hominibus esse effectiuum. Est enim sanguis calidus & humidus. Vnde propter suam naturalem bonitatem, principium vitæ meretur vocari. Quam ob causam depingitur sceptrum manu tenẽs, quasi vitæ imperator atque largitor. Quanquam autem ex se clarus est, & in modum lactis candidus, attamen cum ascenderit in circulum gelidi illius & sicci Saturni, pallorem quendam contrahit, quo modo nonnunquam etiam insigniter bonus aliquam suæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis commertio contrahere. Ipsum tamen suæ claritatis faciens participem, ex sese omnino pallidum, vtcumque facit clarum: vt

quemadmodum effectus malitiam sua bonitate temperat, ita & coloris obscuritatem sua claritate lętificet, quomodo etiã pessimos videmus interdũ ex bonorũ consortio: vt animũ speciem aliquã virtutis induere vt sic manifesta sit in naturalibus similitudo, cum ijs quæ cernũtur in moralibus. ¶Mars calidus est & siccus, & idcirco noxius: nõ æque tamen atque Saturnus, qui neutram habet qualitatẽ vitæ conducentem. & frigidus existens & siccus. Hic vero Mars licet siccitatem habeat vitę inimicam, habet tamẽ caliditatem nõ inutilem operatúrque complexionem cholericam, id est calidam & siccam, vt Saturnus melancholiam, id est siccam & frigidam. ¶Iupiter vero inter prędictos duos medius, duas qualitates optimas caliditatem & humiditatem temperatas, possidet. ¶Attende autem, obsecro te lector, miram Dei in operibus cunctam sapientiam. Vides primum quemadmodum omnium planetarum maxime noxius & inimicus vitę summus vel primus. Longissime sit à viuentiũ regione ablegatus & à terris (vbi viuentium locus est) elongatissimus. Quomodo enim viuentia (si terrę proximus esset ille aduersatissimus eorum hostis) aduersus tantę crudelitatis impetũ sese tuerentur? quomodo non ante debitam periodum compellerentur acutissima illius falce ante tempus occumbere. Nunc vero Dei prouidissima sapiẽtia longe proscriptus est, vt non quantum ipsius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere possit. Martẽ vero, quanquam noxium tamẽ minus noxium, propius ad terras eadem prouidissima sapientia, & sapientissima prouidentia permisit accedere. In horũ autem duorũ medio Iouẽ quomodo sapiẽtissime collocauit? videlicet totũ bonũ inter malos duos, vt vtriusque sua bonitate vinceret malitiã. Vide quomodo omnia numero, pondere, & mensura Deus sapiẽtissimus prouidissima cõsyderatione disposuit. Quod ergo Saturnus primum & summum locũ obtinet, non ex naturæ pręstantis bonitate, neque conditionis dignitate procedit, sed tanquam hostis longe proscriptus ob malitiam potius arcetur à viuentibus, éstque loco nouissimo constitutus. ¶Rursum consydera, quòd eum qui magis noxius est, nempe Saturnum à superiori parte Iupiter habet: eum vero qui minus, ab inferiori. Superioris enim virtus, ne transeat, subic

Martis qualitas.

Attende nimirum in planetis ordinem.

cti inferioris obstaculo facilius videtur prohiberi, quàm inferioris possit virtus desuper emissa virtute contineri. Nam loco superior planeta, non potest suum influxum in terras mittere, nisi transeat per orbem intermedij.

CAPVT XXII.

¶ De Venere Mercurio & Luna.

Venus est planeta fœmineus, Martis malitiá & ignitum feruoré sua fœminea qualitate temperans: quomodo virilis ira, muliebri solet benignitate placari. Semper comitatur Solem: sed cum præcedit, dicitur lucifer, quando vero sequitur hesperus siue vesper appellatur. Estq; nuncius Solis vel aduenientis, dum lucifer estr vel abeuntis, dum hesperus: Vnde illud apud Virgilium, Ite domum saturæ venit hesperus, ite capellę. Habet quasi colorem candétem & refulgentem electro similem, éstque lux eius prę luce omnium astrorum limpidissima atque gratissima, & oculorum aspectui placidissima. ¶ Vnde factũ est vt primus ille angelorum (qui cęteris omnibus sublimitate & gloria conditionis præeminebat) lucifer vocaretur: eo quòd fulgore, atque claritate cęteros spiritus pręcelleret, quomodo lucifer suæ lucis refulgétia & limpiditate, cętera antecellit sydera. Vnde apud Esaiam sub figura regis Babylonis de illo dicitur, Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris? Et Beatus Petrus Euãgelicam doctrinam omnibus alijs doctrinis præeminentem, appellat luciferum, dicens de sermone prophetico. Cui benefacitis attendentes, tanquam lucernę, lucenti in loco caliginoso, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. ¶ Post Venerem est Mercurius per se quidem nec bonus nec malus, sed per suam naturam inclinatur ad planetam cui coniungitur. Non enim aliorum malitiam temperat, sed est cum bonis bonus, & cum malis malus. Raro à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solem. Semper enim cum sole graditur, nunquã ab eo plus triginta gradibus distans. ¶ Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id est boni sensus effectorem: vt quibus hic dominetur, facundi sint sermone & bonis sensibus, ac bene ingeniati. Et quidem si cum Saturno aut Marte iunctus fuerat, facundiam prauam & astutiam malam, ad nocendũ, ad cõcitãdum rixas, discordias, tumultus, schismata, hęreses,

Virgilius

Esa. 14.
2. Pet. 2.

Mercuri⁹

dicunt significare. Eiusmodi homines, præ omnibus sæculis prioribus, nostra hęc ętas plurimos habet, quibus cum summa adsit facundia & sensus clarissima perspicacitas, nihil tamen hisce dotibus aliud agunt quàm vt nihil relinquãt integrum, sed vniuersa perturbent, erroribúsque adimpleant orbem. Si vero Ioui iungatur, bonam facũdiam & ingeniũ salutare significare dicunt, ad veritatis defensionem & virtutis promotionem accommoda, Cuiusmodi ingenia hac nostra tempestate nimium rara merito deploramus. ¶ Infima omnium luna, frigida & humida est, operatúrque complexionem flegmaticam, id est humidam & frigidam. Super aquas & omnia humida dominium habet. Vnde secundũ varium accessum & recessum, causat fluxum & refluxũ maris, itémque aquarum augmentationẽ vel diminutionẽ, quemadmodum libro priore dictũ fuit. Experiẽtia quoque monstrat, in plenilunio crescere medullas, & cerebrum ac huiusmodi humida, quemadmodũ in nouilunio ista decrescunt & diminuuntur. Illuminatur diuersimode, & nunc plena, nunc partim obscura, nunc crescens, nunc decrescens apparet nostro aspectui, ac iuxta diuersitates istas diuersimode corpora hominum & inferiora cuncta disponit. Eius lumẽ terris singulariter deseruit tam in illuminando quàm in agẽdo, eo quod terris sit proxima: neque vllius aliorum syderũ tam efficax & manifesta est in his inferioribus operatio, id quod in ægrotátibus manifestissime cernimus. Minimo spacio suam circulationẽ absoluit, suo motu mensiũ distinctionem facit. Et cum quantitate sit minor cæteris planetis, maior tamen ob vicinitatem apparet hominibus. ¶ In scripturis nõnunquã bonam habet significationẽ, veluti in Cãticis Canticorum, Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora cõsurgens, pulchra vt luna &c. Et in psalmis, Thronus eius sicut sol in cõspectu meo, & sicut luna pfecta inęternũ. In malum vero, Sapiens ab ea trahit comparationẽ, cum ait, Stultum vt lunã mutari. Et in Apocalypsi, mulier illa gloriosa Sole amicta lunã visa est habere sub pedibus. Per quod significari dicunt sacri Theologi, omnẽ mutabilitatem sęculi huius & transeuntiũ in eo. Secundũ lucis enim pleniorẽ ad terras infusionẽ, bonam habet comparationẽ, secundũ instabilitatem autem & variationem accipit malam.

Luna.

Cant. 6.

Psal. 88.

Eccl. 27.

Apoc. 12.

CAPVT XXIII.

¶ De Solis nimia præcellentia super cæteros planetas.

Solis præcellentia.

INter hos vero sex iam dictos planetas medium locum Sol obtinet, qui solus per sese lucidus cũ à nullo lucem accipiat, ipse astris omnibus lumẽ præbet. Omnes enim stellas, & erraticas in suis orbibus & fixas in firmamento, sua luce illuminat, singulísque lumen illud in quo cernuntur donat, hoc ipso patenter in se Dei patris luminum gerens similitudinem. Ipse enim admirandi fulgoris atque efficacissimæ virtutis de sua natura existens, solus de se lucem habens, sui luminis atque ardoris vim, sparsis flagrantibus radijs circunquaque diffundit, cœlestia & terrestria cuncta illuminans, atque efficacissime in eis operans, Omnia siquidem astra (vt author est Aristoteles, & veritas confirmat) à sole suum lumen accipiunt, & per lumen quod à sole accipiunt, suos operantur effectus. ¶ Visum est tamẽ quibusdam præter hoc solis lumen, debere ea habere lucem aliquam propriam, quæ causa esset vt lumẽ à sole procedẽs, in hoc quàm in illo planeta, aliter operaretur. Non est tamẽ id necessarium, ob hoc scilicet propiã lucem aliquã ponere. Sufficit enim ad hanc diuersitatẽ operationis, ipsa subiecti varia dispositio. Vnde lux solis (iuxta doctrinam Astronomorum) in Saturno infrigidat, in Marte calefacit, & ita in cæteris: quẽadmodũ iuxta diuersam naturã astrorũ idem Solis lumen diuersas colorũ apparẽtias facit, vt supra declarauimus. ¶ Omnino itaque probabilior videtur illorũ sententia, qui vnicũ ponunt luminis fontẽ, à quo lux omnis deriuetur, ipsum videlicet solem, qui in planetarũ medio ordinatissime consistit, tanquã rex in medio regni sui, in medio gradiẽs suorum principũ atque magnatũ, qui sunt proximi ipsum hincinde circundãtes planetæ, sub se habẽs Lunã, Mercurium, Venerẽ: supra se vero Martẽ, Iouem, atque Saturnũ: proximos autẽ habet, hinc quidẽ igneũ & bellicosum Martem, ardẽtibus radijs flagrantem, illinc vero placidam & amœnam Venerem, sua limpidissima ac placidissima luce suauiter resplendentem: illum velut potentem & animosum armigerũ, hanc vt suauẽ coniugẽ. Quod tamẽ ne gentili opinione excipiatur, præmonemus. Vt ne arbitretur quis iuxta figmẽta poetica, in cœlestibus vera nos ponere cõiugia,

Omniũ stellarũ lumen à sole esse.

Quorundam opinio.

Solutio.

concubitúsque & generationes prolium. Sunt enim figmenta ista vanissima neque veritatis quicquam possidentia. Secundum tamen similitudinem quandam, Venerem dicimus Solis esse coniugem. Est enim coniugis officium, suo viro indiuidua societate adhærere, neque ab eo sese plus iusto elongare. Ita Venus semper Solem comitatur, siue oriatur siue occidat, indiuidua societate comitem illi se adiungens, éstque ipsa tota fœminea, & placida lucis resplendentia blandissima, fœminearum qualitatum effectiua, vt ille totus est masculus, aureo superabundanti fulgore virili maiestate resplendens, & virilium qualitatum maxime effectiuus. Vnde quemadmodum Solis calor magnos & fortes animos facit atque constantes, sic Venus molliores faciles & pios ac minus stabiles, cuiusmodi in fœminis plærunq; conspicimus. Item vt Sol vitalem calorem præbet, sic Venus vitalem humorem videtur suo concursu adferre: sicque vitam pariter efficiunt, vt simul vir & mulier ad prolis generationem concurrunt. ¶ Post hos autem planetas (qui Soli velut propinquiores, sunt principes) infinita circundatur multitudine astrorum firmamenti, quibus tanquam militum innumerabilium è longinquo subsequentium exercitibus, vndequaque circundatus atque circunstipatus incedit, in magnificentissima gloria, singulis proprium suum lumen ex diuitiis thesauri sui velut in militiæ stipendium persoluens. Ob quam nimiam excellentiam, veteres Poetæ Solem dixerunt esse patrem deorum, hominúmque. Quod ideo dictum videri potest, quoniam in omnium generatione ipsius actionem necesse ast concurrere, vt causam vniuersalem sine qua effectus nullus possit generari. Ipse præterea omnibus astris perpetuo lumen communicans, simul & cum hoc agendi in hæc inferiora virtutem, hoc modo non immerito omnia dicitur in astris omnibus operari, dum quod illa agunt ab isto accipiunt vt agant. Est autem causa admodum rationabilis ex parte naturæ, cur licet præcellentissimus Sol, existat, tamen neque supremo neque infimo loco debuerit collocari. Cum enim Sol principium sit atque fons luminis & caloris vitalis, à quo & cætera astra lumen recipiunt, & viuentia omnia vitam, si esset Sol terræ proximus, nimio calore eam exureret, nec posset ipsa ferre eius ardo-

Venus est Soli quasi pro coniuge.

Arist. 2. li. physico.

rem, sicque viuentium consumeret vitam, forsan etiam suprema astra non ita commode posset illuminare. Si vero e contrario, Sol locum haberet supremum, illic, vbi agit Saturnus, terra calore sufficiente destitueretur, nec possent viuentia commode in vita conseruari, & astra inferiora non sufficienter potuissent à tam distante sole illuminari. Propter quod sapientissimus naturæ institutor, & conseruator deus, Solem voluit in medio esse collatum, in tali gradu vt à superioribus atque inferioribus mediocriter distaret, sicque terræ neque nimium vicinus esset, neque nimium elongatus. ¶ Illud quoque de solis proprietatibus non est prætereundum, quod sicut Mars calidus existit, ita similiter & Sol. Multa tamen inter eos est differentia, quoniam solis calor temperatus est efficacissimus & viuificatiuus, omniúmque viuentium perfectiuus, quemadmodum ipsa monstrat experientia, eius calore cuncta viuificari & perfici, fructúsque & omnia ipsius maximo calore maturescere, & ad perfectum peruenire. Martis autem calor est consumptiuus. Est enim Sol effectiuus caloris cuiusmodi est calor cordis: qui est vitalis, & corpori vitam donans atque custodiens. Mars vero effectiuus est caloris, cuiusmodi est calor cholera: quæ vbi dominari potest, consumit & depascit omnia: quemadmodum patet in febricitantibus. ¶ Manifesta quoque in effectu harum caliditatum apparet diuersitas, quoniam illi in quibus Sol secundum bonum aspectum dominatur, cordis sunt temperate calidi, & animo vere magno, vere fortes, & magnanimi. In quibus autem Mars dominatur, corda habét intemperate calida, & animo sunt feroci potius quàm vere magno, dicuntúrque audaces magis quàm magnanimi. Excessus namque caloris, excessum facit audaciæ & temeritatis, nimium & immoderate sanguinem inflammando. Similis pene differentia inter venerem & lunam posset assignari: quoniam Venus humiditatis est effectiua, quale est humidum radicale, quod est vitale & conseruationi animalis æque vt vitalis calor necessarium. Luna vero, magis humidi flegmatici: quod vbi abundauerit, infirmitates varias gignit.

Calor solis differt à calore Martis.

CAPVT XXIIII.

¶ De sole in sacris literis quam honorifica fiat mentio.

OB hanc quoque Solis excellentiam, in literis sacris honorificentissimā vbique audimus fieri eius mentionem: vt quoties insigne aliquid, & quasi super omnia excellentissimum efferre velint, Solis decori conferant. Vnde Mattheus Euangelista, transfigurationis gloriam describens, quum fulgorem vultus Christi gloriosissimum vellet ostendere, non inueniens quicquam in rebus humanis altius: Transfiguratus est (inquit) ante discipulos, & resplenduit facies eius, sicut Sol. Sic & Ioannes in Apocalypsi, vultum filii hominis ait se vidisse quasi Solem lucentem in virtute sua. Vnde & in Canticis sponsam Ecclesiam cum admiratores dixissent pulchram vt Lunam, augere cupientes laudem, adiecerunt, electam eam esse vt solem. ¶ Rursum vero oculos domini ait quidam Sapiens multo esse lucidiores supra solem. Idem quoque mulieris bonæ speciem in ornamentum domus, comparat soli orienti mundo in altissimis dei. Iterúmque hominem sapiētem & sensatum, manere ait vt Solem, dum stultus vt luna mutatur. Ipse quoque dominus Iesus saluator hominum, de iustorum gloria loquens, Iusti (inquit) fulgebunt sicut Sol, in regno patris eorum. Ex quibus comparationibus manifestum est, Solis claritate nihil posse in mundo reperiri pulchrius. Hinc per sapientem dicitur, Quid lucidius Sole? Et iterum, Sol illuminans per omnia respexit, & gloria domini plenúm est opus eius. Sol in aspectu annuncians, in exitu, vas admirabile, opus excelsi. In meridiano exurit terram, & in conspectu ardoris eius quis poterit sustinere? Fornacem custodiens in operibus ardoris. Tripliciter Sol exurens montes, radios igneos exsufflans, & refulgens radiis suis obcæcat oculos. Magnus dominus qui fecit illum, & in sermonibus eius festinauit iter. ¶ Diuinus quoque ille Psalmographus, Solis istam magnificentiam & gloriam apertissime cecinit, aptissiméque per singulas proprietates depinxit, Psalmo, 18. vbi pro eo quod communis græcorum atque latinorum lectio habet, In sole posuit tabernaculum suum: iuxta veritatem Hebraicam (sacro Hieronymo interprete) sic legimus. Soli posuit tabernaculum in eis (nempe cœlis) & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo. Exultauit vt gigas (siue vt fortis) ad currendā viam, à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsq;

Matt. 17. Apoc. 1. Can. 6. Eccle. 22. Eccle. 26 Eccle. 27 Matth. 13 Eccle. 17 Eccl. 42. Eccle. 43. Psal. 13.

ad summū eius. In quibus verbis dū (iuxta qđ in Hæbræo legitur) Soli dicit positum in cœlis tabernaculum, significat ipsum in medio planetarum quasi in medio cœli locū possidere. Eundem vero sponsum appellans significat decorem & formosam pulchritudinem splendoris eius, in qua exoritur mundo, cum maxima gratia & gaudio atque exultatione cunctorum viuentium: quemadmodum omni gloria & decore adornari solet sponsus in die solennitatis suæ. Procedit autem sponsus iste de thalamo, quando ab occasu surgit, & in oriente mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendam viam, quando magna alacritate quasi gigas fortissimus intra. 24. horarum spatium totum mundū percurrit, per omnia respiciens, omnia quoque illustrans & viuificans. A summo cœlo est egressio eius, quia ab oriente exoritur: & occursus siue reuersio eius vsque ad summum cœli est, quando rursum in orientem reuertitur. Vel etiam à meridie, quādo in maxima eleuatione est, & quasi in summo cœlo tendit ad occasum, iterúmque suo ordine ad meridiem reuertitur. Nec est qui se abscondat à calore Solis, quoniam circumiens terram, perlustrat omnia, nihilque relinquit quod non lumine contingat, virtutísque efficacia immutet. Quæ omnia Diuinus Psaltes, penitissime consideratis conditionibus Solis, admodum iucundis similitudinibus expressit. ¶ Hinc & doctissimus ille idiota sacer Franciscus. Solem cæterarum creaturarum dominum doctissime nominauit illiteratus, eundémque præ cæteris omnibus patenter in se dei gestare similitudinem sapientissime cecinit indoctus, in suo cantico quod deo ex creaturis patria lingua decantauit, atque à Solis præcellentia specialiter canticum Solis nominauit. Ipse (inquit) Sol multo ardore ebulliens siue feruescens diffundit circumquaq; radios, miranda splendoris irradiatione, miram tui gerens, o altissime, similitudinem. Qui insuper discipulos docuit, oriente Sole debere omnem creaturam magnas agere gratias deo, ob tanti iubaris gloriosum splendorem orbi redditum, cuius virtute cuncta lætificantur atque viuificantur in terris, cuius accessu lætificantur omnia, & quasi iuuenescunt, atque vigorem resumunt, horridæ tenebræ fugiunt, grauis sopor è membris pellitur, ęgris dolor lenitur & valetudo me-

Frāciscus quomodo Solem magnificabat.

lior languentibus redditur, noctium tempestates sedantur & cohibentur, dissipantúrque nubes & nebulæ ante faciem aduentus eius illusiones quoque noctium, & dæmones amici tenebrarum effugiunt. Quomodo econtrario Solis abscessu, hæc omnia incommoda reuertuntur, quasi absente eo quem metuerunt. ¶ Denique, tam in scripturis quàm in aliis sanctorum patrum scriptis, & in Ecclesiastico vsu, ęternam patris sapientiam Iesum Christum dominum nostrum frequentissime Soli comparatum inuenimus. Vnde & illud Psalmi quod prius secundum literam de Sole corporali interpretati sumus, sancti Theologi piissime & verissime secundum mysticam intelligentiam ad Christum dominum accommodant, quam intelligentiam in Elucidatione libri Psalmorum circa locum iam adductum plenius (Deo donante) explicabimus. Hinc & per alium Prophetam dicitur. Malac. 4. Vobis timentibus nomen meum orietur Sol iustitiæ, quod Sap. 5. est sapientia vera. Et in libro sapientiæ, Dānati impii queruntur sibi non luxisse solem iustitiæ & lumen intelligentiæ. Rursum alio in loco, ex persona dei dicitur. Solem nube tegam, Ezech. 32 quod recte sic intelligi potest. Diuinitatem humanitate vestiam, & occultabo. Sunt insuper alia in scripturis inspersa plurima, quæ secundum mysticam intelligentiam accommodatissime Soli æterno possent applicari. Nos tamen finem facimus theologandi, ne nimia prolixitate cuiquam efficiamur onerosi, atque ad naturalia contemplāda reuertimur.

CAPVT XXV.

¶ De circulis maioribus, & primum de Aequinoctiali.

AD cognoscendum autem melius in particulari planetarum motum, præcipue vero Solis & Lunæ, describendi sunt iuxta Astronomorum doctrinam circuli aliquot, secundum quos eorum motus facilius poterit cognosci. Ad hoc enim circuli isti signantur, & secundum imaginationem monstrantur in cœlo, vt ex eorum designatione facilius possit motus illorum explicari. Describunt autem duplices circulos, maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocant, qui totã sphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autem qui diuidunt quidem sphæram, non tamen in partes æquales, sed vna pars diuisionis maior est altera.

Sunt autem circuli maiores, numero sex, nempe æquinoctialis, zodiacus, colurus æquinoctiorum, colurus solstitiorum, circulus meridianus, & horizon. De quibus nunc per ordinem est dicendum. Et primum de æquinoctiali.

Est itaque æquinoctialis circulus quidam diuidens totam sphæram in duas partes æquales, æque distans secundum omnes suas partes ab vtroque polo mundi.

Est autem polus græcum vocabulum, significans verticem vel summitatem rei. Vnde polos mundi vocamus vertices mundi, duo scilicet puncta extrema & summa in cælo sibi directe ex opposito respondentia, ita vt si protraheretur linea rectissima ab altero ad alterum oppositum, illa directe transiret per centrum & medium punctum totius mundi, haberétque duos istos polos pro terminis suis. Est itaq; æquinoctialis circulus, qui totam mundi sphæram in sui medio in partes æquales diuidens, secundum omnes suas partes æqualiter distat ab vtroque polo mundi. Quicunque enim in hoc circulo partem assignaueris, inuenire non poteris vllam quæ vni polo sit quàm alteri propinquior. estque huius circuli centrum idem cum centro mundi, & pertransit axis mundi centrum æquinoctialis. ¶ Appellatur autem circulus iste variis nominibus. Primum quidem æquinoctialis dicitur, eo quòd Sol cum directe sub ipso inuenitur, æquinoctiũ facit. Est autem æquinoctium, quando nox diei est æqualis: quod nunquam contigit, nisi quando Sol sub hoc circulo directe moueri inuenitur: quod his contingit singulis annis: semel videlicet in vere in principio arietis, & semel in Autumno, in principio Libræ. Ob eandem causam etiam dici-

tur æquator, videlicet diei & noctis. Dicitur quoque cingulum primi mobilis, quoniam sicut homo in medio corporis cingulo se cingit (ita vt si in supremo capitis intelligatur punctus, inuenietur cingulum ipsum secundum omnem sui partem æqualiter secũdum modum aliquem ab eo distare) ita tota sphęra primi mobilis intelligitur velut cingulo isto circũdata & circuncincta. Et quemadmodũ quando homo cingulo circuncingitur, ipsum medium cinguli quodã modo idem censetur cum medio humani corporis: ita circulus iste æquinoctialis totius sphæræ & mundi mediũ habet pro suo centro & medío. ¶De duobus autem polis iam supra diximus, quod is qui semper nobis apparet, arctic⁹ dicitur, is verò qui nũquam nobis sed semper antipodibus se ostendit, nominatur antarcticus, eo quod arctico opponitur.

Aequator.

Cingulũ primi mobilis.

CAPVT XXVI.

¶De circulo zodiaco, & signis eius.

POst hũc verò est circulus zodiac⁹, qui & ipse sphęram diuidit in duas partes æquales, sed secundum obliquum, ita vt prædictum æquinoctialem oblique pertrãseat, secundum vnam partem declinãs ad septentrionem à polo arctico, secundum alteram verò ab antarctico ad meridiẽ. Interscecat autem zodiacus iste æquinoctialẽ, vicissimq; interscecatur ab eodem, in duas partes æquales, ita vt amborũ idem sit centrum. Illud tamen est notandũ, quod inter omnes circulos, zodiacus iste solus habet latitudinẽ. Nam cęteros omnes imaginamur sine latitudine, hic autem habet latitudinem. Intelligitur enim directissime per ipsius medium pertransire linea quædam ipsum secundum latitudinem diuidens in duas partes æquales, ex vtraque parte sex gradus relinquens. Siquidem 12. graduum est eius tota latitudo. Atque hæc linea ecliptica nominatur, eo quòd eclipsis fiat cum sub eadem hac linea simul inueniuntur sol & luna quemadmodũ posterius declarabitur. Secundũ longitudinẽ verò totus zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur, quæ vulgo duodecim signá appellantur, nempe

Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Ca-

Signa zodiaci 12.

pricornus, Aquarius, & Pisces.

Quorum sex priora dicuntur septentrionalia, arctica vel borealia, eo quòd ab æquinoctiali tendãt ad septentrionem & tendũt versus polum arcticum. Sex autem posteriora, dicuntur meridionalia, vel australia, vel antarctica, eo quòd tendant versus meridiem, vnde surgit auster, & tendunt versus polum antarcticum. Appellãtur enim signa arctica, quæ polo arctico sunt viciniora vt sex priora: signa verò antarctica, quæ polo illi sunt viciniora vt sex posteriora. Nullum enim est signum, quod æqualiter distet ab vtroq; polo mũdi. Ex quo patet manifesta differentia duplex, inter zodiacum & æquinoctialem, cum partes æquinoctialis æqualiter ab vtroq; polo mundi distent. Habẽt autem singula horum signorum, lõgitudinem graduum 30. Vnde patet, omnia signa zodiaci esse quadrãgula, non quadrata. Omne enim quadratum latera habet æqualia, quadrangulum verò non item. ¶ Appellatur autẽ hic circulus primo quidem & vulgatiori nomine zodiac⁹, vocabulo ex Græco idiomate accepto. Nam zoon Græcis significat viuẽs, vel animal. Vnde hic circulus quia signa dicitur ferre animalium diuersorũ, Arietis scilicet, Tauri, & Cancri, & cæterorũ, idcirco videtur zodiacus appellatus. Simili causa latina appellatione signifer nuncupatur, quoniam in 12. signa diuiditur, quæ varias habent animantium figuras. Nonnulli zodiacũ dictum putãt à vita, quòd sol sub hoc circulo gradiens vitam rebus præbeat, dum per hunc motũ in zodiaco, secundum accessum & recessum, causa est generationis & corruptionis. Græce enim zoe vita dicitur. Ab Aristotele verò in secundo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedẽtibus. Sub hoc autem circulo zodiaco & sol & cæteri omnes planetæ suos proprios motus perficiũt, neque vnquam extra zodiacum possunt inueniri. Sol verò nõ solum sub zodiaco, verum etiam sub linea ecliptica regia via semper incedit, non declinãs neque ad dextram neque ad sinistram. nũquam à medio zodiaci vel ad latum vnguem deflectens. Quam ob causam, hæc linea ecliptica alio nomine via solis appellatur. Cæterorum verò planetarum nullus sub ecliptica perpetuo currit, sed declinant ab

Oẽs planetæ sub zodiaco motũ absoluunt.

Linea ecliptica.

ea, vel hinc vel inde sic tamen vt non abeant extra zodiacũ.

CAPVT XXVII.

¶De coluris solstitiorum & æquinoctiorum.

AD distinguendum autem solstitia duo, æstiuum & hyemale, alium imaginamur circulum transeuntem per polos mũdi, & per principia Cãcri & Capricorni, qui est colurus solstitiorum. Quem circulum cum sol attingit intrãs Arietem fit solstitium æstiuum, quoniam sol altius scandere non potest, neque longius declinare, sed descẽdere incipit & reuerti versus medium zodiaci: propter quod stare dicitur. Non enim realiter stare putãdus est sol, qui nũquã quiescit, semper infatigabilis: sed quia nõ ascẽdit vltra, neque eleuatur altius, vt ex signis hyemalibus hactenus ascẽderat, idcirco stare reputatur, & quasi gradũ sistere, nõ quidẽ à profectione & cursu, sed ab ascẽsu & eleuatione. Est autẽ tunc solstitiũ æstiuum, cũ sol hunc circulũ tangit in Cancro, quoniam Cancer signũ æstiuũ est, æstatísque principium, quod nostris temporibus est die 13 Iunii, circiter festum Barnabę apostoli. ¶Cum verò hunc circulum attingit sol ex parte altera versus polum antarcticũ in principio Capricorni solstitium habetur hyemale, solstitiũ quidem quia desinit tum sol à nobis recedere, nec progredi potest longius, & iterum ad nos incipit reuerti, ad signa videlicet nostro polo & nobis viciniora. Hyemale autem quoniam Capricornus hyemale signum est, hyemísque principium quod nostris temporibus est die 12. decembris, circiter festum Luciæ. Ponunt quoque punctum solstitii hyemalis & æstiualis. Vnde punctus solstitii æstiualis est primus punctus Cancri, vbi circulus iste intersecat zodiacũ. Et dicitur pũctus solstitii æstiualis, quia cũ sol in ipso existit habetur æstiuũ solstitium. Primus autem pũctus Capricorni vbi ex parte opposita diuiditnr zodiacus eodem hoc circulo, vocatur pũctus solstitii hyemalis. ¶Cõsequẽter ad distinctionẽ equinoctiorũ aliũ imaginamur circulũ, similiter trãseuntem per polos mũdi, sed per principia Arietis & Librę. Quẽ circulũ cũ sol attingit in principio Arietis (quod fit 10. Martii, circiter festũ beati Gregorii) habemus vernale æquinoctium. Aequinoctiũ quidẽ, quoniã dies ac noctes habentur

Aestiuũ solstitiũ Solstitiorũ distinctio.

Hyemale solstitium.

Aequinoctiorũ distinctio.

Aequinoctiũ vernale.

ęquales. Vernũ autem quoniã aries ſignum eſt veris, ciúſque principium. Et pũctus iſte primus Arietis, vbi interſecatur zodiacus hoc circulo tranſeunte, vocatur punctus æquinoctii vernalis. ¶ Cum verò ex oppoſito ſol attingit hũc circulum in principio Libræ 14. Septembris, in feſto exaltationis ſanctæ crucis, habetur æquinoctiũ autumnale, quoniam libra autumnale ſignũ eſt, Autumníque principium.

Aequinoctiũ Autumnale.

Et punctus ille vbi interſecatur zodiacus, punctus æquinoctii autumnalis dicitur. Habemus itaque quatuor punctos, ſecundum quos fit totius ſphæræ diuiſio, temporúmque diſtinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi ſeſe ad angulos rectos ſphærales interſecantes, ſecundum quos fit æquinoctiorũ & ſolſtitiorũ ſecundũ quatuor partes anni ordinata varietas, hos autem duos circulos vocant Græca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem varie aſsignant.

CAPVT XXVIII.

¶ De Meridiano & Horizonte.

Meridianus.
zenith.
Nadir.

Svnt præter hos, duo circuli alii maiores, meridianus & horizon. Meridianus eſt circul⁹ qũdã qui tranſit per polos mũdi & per zenith capitis noſtri. Eſt autẽ zenith capitis noſtri, pũctus directe ſupraposit⁹ capiti noſtro. Pũctus autẽ diametraliter illi oppoſit⁹ nadir vocatur. Pro cuius intelligentia notandũ, quòd ſi protrahatur ſecundũ imaginationẽ linea recta ab extrema vſq; ad extremum cœli, per mediũ terræ, ſimul & per verticẽ capitis hominis alicuius, punctus vnus terminatiuus illius lineæ dicitur zenith, ille ſcilicet directe capiti ſuppoſit⁹: alter verò, qui ex oppoſito reſpondet, dicitur Nadir. Circulus ergo ille qui tranſit ab vno polo mundi per zenith capitis noſtri vſq; ad aliũ polũ ex oppoſito cõſiſtentẽ, à quo iterũ per Nardit ſiue punctum zenith oppoſitum reuertitur ad primum polum, hic dicitur Meridianus, illi per cuius zenith & Nadir tranſit. Ex quo manifeſtum eſt: quod illi quorum eſt idem zenith capitis, eundem habent meridianum, Quorum verò diuerſum, diuerſos habent meridianos. ¶ Dicitur autem circulus iſte meridianus, quia oſtendit punctum meridiei, & quandocunque ſol hunc circulum tãgit, meridies eſt illis quorum hic eſt meridianus: & quãdo eundem circulũ tan-

git in hesmipherio inferiori, tunc est media nox illis quorũ est hic meridianus. In quacũque enim regione sit homo, in quolibet die anni, quando sol motu raptus primi mobilis tangit istum circulum in superiori hemisphærio, est pũctus meridiei. Quando autem in inferiori hemisphærio ad eundem circulum peruenit, est punctus mediæ noctis. Per meridianos etiam lõgitudo cognoscitur locorum & distantia eorum ab inuicẽ. cuius consideratio ad Geographiam spectat. ¶ Horizon verò est circulus diuidens hemisphærium inferius à superiori. Totã nanque sphæram diuidit in duas partes, siue in duo hemisphæria. (Hemisphæriũ enim sphæræ medietas dicitur) quorum vnum à nobis videtur, alterum non videtur. Semper enim à nobis tantum altera pars cœli videtur. Illud autẽ quod sub aspectu nostro est, hemisphærium superius appellamus, & peculiariter nostrũ dicimus. Illud verò quod infra nos & nostro subtractum aspectui dicimus hemisphærium inferius, neque nostrum illud appellamus, sed nostrorum potius antipodũ. Dicitur autem horizon Græca appellatione, quasi finitor. Nam horizo significat finio, siue definio, aut termino. Vnde Horismos finitio siue definitio. Dicitur ergo horizon, id est finitor, vel terminator: quia scilicet terminat & finit partem cœli visam à nõ visa, & illam partem visus transit vbi visus noster terminatur, & vbi nobis apparet cœlum terræ coniungi. Nam id nobis illinc cõtingere videtur, vbi est visus nostri terminus. Vocatur etiam circulus hemisphærii, eo quod hemisphærium vnum ab alio diuidat, & vnicuique suum designet. Huius autem Horizontis poli sunt Zenith & Nadir, à quibus secundũ omnes suas partes æqualiter distat, & nos semper in Horizontis nostri centro sumus. ¶ Ponunt quoque Horizontem rectum & obliquum. Rectum dicunt esse eorum, qui sub æquinoctiali habitant: vel quorum zenith est in æquinoctiali: Obliquum autem habent omnes qui vltra vel citra æquinoctialem habitant. Et hæc quidem de circulis maioribus figuraliter sint dicta, quib⁹ omnibus commune est sphęram totã in duas ęquales partes diuidere id quod ad oculum de singulis sigillatim potest facillime in sphæra demonstrari.

Horizon

CAPVT XXIX.

¶De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri, & tropico Capricorni.

Circuli autem minores (qui sphæram diuidunt quidem, sed in partes inæquales) sunt 4. arcticus scilicet, antarcticus, & duo tropici, æstiualis & hyemalis, siue Cancri, & Capricorni.

Circul⁹ arctic⁹ & antarcticus

¶Circulus arctictus est circulus quidam paruus, quem describit polus zodiaci suo motu raptus, circa polum arcticũ, Circulus verò antarcticus, quẽ describit polus alter zodiaci circa polum antarcticum. Ex præcedentibus enim manifestum est, alios esse polos zodiaci, secũdum quem sol mouetur motu proprio, à polis æquinoctialis, secundũ quem mouetur primum mobile, item & sol motu raptus. ¶Cum ergo totus zodiacus simul cum sole per singulos dies necessario semel per raptum circumuoluitur, necesse est vt circa polos mundi, ipsius zodiaci poli circumferantur. Nam poli mundi, fixi manent & immobiles: Poli autem zodiaci secundum proprium solis motum manent immobiles, secundum raptum tamen primi mobilis simul cum zodiaco circunferuntur circum polos mũdi. Illos autem circulos quos sic motu suo circa polos describũt, dicimus arcticum & antarcticum. Arcticum quidem circulum, à polo arctico circa quem describitur, Antarcticum autem ab antarctico polo.

De duobus tropicis.

¶Tropicus Cancri est circulus quem sol raptu primi mobilis describit existens in principio Cãcri, in puncto solstitii æstiualis: qui circulus supremus est quẽ sol potest describere versus circulũ arcticum vel polum arcticum, quoniam tũc in maxima eleuatione est, ita vt altius ascẽdere non possit, nec proinde superiorem aliquem circulum, aut arctico polo propinquiorem describere. Atque hic tropicus etiam æstiualis nominatur, quoniam in signo æstatis, imò quod principium est æstatis, describitur. ¶Tropicus autem Capricorni est circulus quem sol raptu primi mobilis describit in principio Capricorni, existens in puncto solstitii hyemalis. Estque vltimus quem sol potest describere versus polum aut circulum antarcticum, quoniam altius non potest quam supra prædictum punctum solstitii ascendere, neque

à nobis longius recedere, nec proinde vberiorem circulum describere. Vocatur quoq; hic in ratione signi, quod est hyemis principium, tropicus hyemalis, quoniam illum tunc sol describit, cum nobis hyems incipit. Verum huiusmodi appellatio, non nisi quo ad nos debet intelligi. Siquidẽ nostri antipodes suum tropicum Capricorni, æque vocant tropicum æstiualem, vt nos nostrum tropicum Cancri. ¶ Vocantur autem circuli isti Græca appellatione tropici, à versione vel conuersione. Nam Græcè, tropeo significat retrouerto. Inde trope, reuersio vel conuersio, vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quòd in eo fit Solis trope, id est conuersio siue reuersio. Post hos enim descriptos circulos, cum vlterius illi non liceat proficisci, nec tamen stare possit: cogitur reuerti, ita vt si à nobis longissime abfuerit (quemadmodũ in solstitio hyemali contigit) mox redire ad nos incipiat, versus nostrũ polum ascendendo, quod tamẽ statim percipi à nobis multũ sensibiliter non potest, nisi post aliquãta dierum spatia. Si vero proximus nobis fuerit, & in summa super nos eleuatione (quod est in solstitio æstiuali) cogitur à nobis abscedere versus alterum polum.

Cur tropici dicãtur.

CAPVT XXX.

¶ De quinque zonis siue plagis.

Secundum istos autem, quatuor circulos minores, arcticum, antarcticum, tropicum Cancri, & tropicũ Capricorni, fit diuisio totius cœli in quinque zonas, plagas siue regiones distinctas, atque proportionabiliter etiam ipsius terræ, secundum eosdem circulos. Vna regio est, totum hoc spaciũ quod est inter duos tropicos. Et hæc vocata est ab antiquis Torrida zona, propter calorẽ excessiuũ, quem ibi esse dixerũt, ob hoc quòd Sol perpetuo in ista regione inueniatur. Nam (vt supra diximus) extra tropicos nõ potest egredi. Quam ob causam dixerunt zonam hanc esse inhabitabilem. Alij tamen omnino id negant, assignantes in hac zona multas habitabiles regiones, vt Ptolomæus & cæteri omnes Geographi. Intelligi tamẽ potest illud antiquorum dictum, quòd non sit admodum conueniens habitatio pro humana natura, maxime iuxta tropicos. Homines enim locorũ illorũ nigerrimi sunt, & breuis vitæ, ac paruæ

Torrida zona.

ſtaturę, quod procedit ab exceſſu caloris conſumente in eis humidum radicale, vt non poſſint nec iniuſtam quantitatis menſuram excreſcere, nec in communem hominum durationem vitam protendere. Sub ęquinoctiali autem experiẽtia ſentire facit eſſe regiones temperatiſſimas, atque habitationi maxime accõmodas, quod fieri dicunt propter æqualem pręſentiam & abſentiam ſolis, per quam ęqualem viciſſitudinem, fieri videtur maxima temperies regionum illarũ, & optima loci illius diſpoſitio. ¶ Illæ vero duæ regiones quę ſunt à circulis arctico & antarctico vſque ad polos mũdi, ſimiliter dictę ſunt inhabitabiles propter nimium frigus, ob nimiam ſolis diſtantiam, tametſi ſecundum veritatẽ non ſint prorſus inhabitabiles. Nam intra circulum arcticũ tradit Ptolemeus eſſe multas hominum habitationes, ſed non multum aptas habitationi: id quod nimius palor hominum illic habitantium, & nimia longitudo ſupra quàm ſtaturę humanę conuenit, ſatis indicant. ¶ Alię vero duę regiones, quarum altera eſt inter circulum arcticum & tropicum Cãcri, altera vero inter circulum antarticum & tropicum Capricorni, propter temperiem, ſunt optime habitabiles. Neque enim ſol nimium eis propinquus eſt, neque nimiũ elongatus, & quodam modo medię conſtitutę inter torridam zonam & regiones illas frigidas ſupremas, illinc quidem calorem participantes, hinc vero frigiditatem, ita optimá accipiunt contemperationem. Harum autem zonarum particularior determinatio, ad Geographum magis, quàm ad Phyſicum ſpectat. Quapropter nobis iſta ſic generaliter dicta ſint ſatis.

Regiões frigidiſſimæ.

Regiões tẽperatę.

CAPVT XXXI.

¶ De eclipſi Lunæ quomodo & quando fiat.

Supereſt, vt de cœleſtium luminarium eclipſibus nõ nihil dicamus. Erit enim non inutilis huius rei conſyderatio. Et primum quidem Lunæ eclipſim determinemus. Pro cuius notitia attendendum eſt, quod Luna licet moueatur ſemper ſub circulo zodiadico, non tamen ſub linea illa ecliptica, quam ſupradiximus eſſe viam Solis: ſed ab ecliptica deuiat, & ſuo motu lineam propriam deſcribit (quę linea Lunæ dicitur) interſecantem prædictam eclipticã lineã in duobus punctis diametraliter oppoſitis, quos duo

punctos vocant caput & caudã draconis. Propter quod nunquam contingit Solem & Lunã directe & diametraliter ad inuicem opponi, nisi cum alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neque item perfecta fieri potest eorum coniunctio, nisi simul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniantur. Cum enim sol perpetuo sub linea ecliptica directe inueniatur, Luna vero nunquã nisi in duobus his punctis, manifestũ est, diametraliter coniunctionem non posse fieri, nisi ambobus in vno horum punctorũ existentibus: neque Diametralem oppositionẽ, nisi in his punctis sibi ex opposito constituantur. Dicimus autem diametralem oppositionem, quando sic opponuntur, quod eadem diameter intelligatur cõtingere centrũ vtriusque: ita vt linea protracta à centro solis directe terminaretur in centro lunę. Similiter & coniunctionẽ diametralẽ dicimus. ¶ Deinde & hoc sciendum est ex perspectiua, quod omne corpus opacum obiectum corpori luminoso, facit vmbram. Et quidem si corpus luminosum fuerit maius corpore opaco obiecto, illuminabit plus quàm mediam partem corporis illius contra se positam, reliquã vero partem relinquit obscuram, & vmbrã facit pyramidalem, quæ cõtinuo minor fit, & ad acutiem tendit. Vnde sequitur, quod terra minor existens sole, ipsi obiecta, pro medietate sua, aut plus quàm pro medietate illuminatur, secundum quã respicit aspectũ solis, reliqua vero pars obscura manet, & vmbram facit:, quę vmbra semper directè porrigitur versus Nadir siue punctũ oppositum ipsius corporis luminosi: atque ita vmbra terrę directe semper protenditur versus Nadir Solis. ¶ Quibus præmissis dicendũ est, quod cum Sol & Luna sibi inuicẽ diametraliter modo prędicto opponuntur sub liuea ecliptica, ita vt ille sit in capite, hęc in cauda draconis, aut econtrario ille in cauda, hæc in capite, tunc vera habetur eclipsis Lunę. Est enim directa interpositio terræ (quę est corpus opacum) inter Solẽ & Lunam: propter quod terra interposita impedit, ne ad lunam possit à Sole venire lumen, ac proinde (cum nõ habeat lumẽ nisi à Sole) necesse est eã lumine deficere, quod est eclipsari. Nam eclipsis non aliud est quàm destitutio siue defectus. Quod autem tunc sit directa terrę interpositio inter Solẽ & Lunã, manifeste patet, quia si protraheretur linea recta à ca-

Caput & cauda draconis opposita

Quo modo Lunę fit eclipsis.

te,& Luna in cauda,linea illa haberet pro terminis duo centra,Solis & Lunę,& transiret per centrũ terrę.Ex quo etiam consequitur, quòd Sole existente in capite draconis, Nadir ipsius Solis est in cauda draconis. Atque ita(iuxta prędicta) necesse est vt vmbra illa quę fit à Sole,per interpositioné terrę,directe protendatur versus corpus lunare,quoniã semper vmbra(vt diximus)versus Nadir corporis luminosi protenditur.

CAPVT XXXII.

¶ Nunquam fieri eclipsim Lunæ nisi tempore oppositionis.

EX prædictis fit manifestum,quòd nunquam potest haberi lunæ eclipsis, nisi in tempore oppositionis, siue plenilunij. Nunquam enim alias contingit alterum prędictorum planetarum esse in capite,& alterũ in cauda draconis,neque aliàs vnquam contingit simul illos inueniri sub ecliptica linea diametraliter oppositos, quod tamé est necessarium,vt fiat Lunę eclipsis. Nunquã item cótingit terrã interponi inter Solem & Lunã(cuius interpositio causat Lunæ eclipsim)nisi cum in his punctis sibi inuicem fuerint opposita.Extra hos enim punctos quotiescunque lineã protraxeris, à centro Solis ad centrum Lunę, nunquã linea illa per centrum terræ inuenietur transire:quod argumentũ euidens est,eam diametraliter nõ interponi. ¶ Item ex prędictis causa manifesta est,quare non semper in oppositione Lunę ad Solem habeatur Lunæ eclipsis. Oppositio enim singulis fit mensibus,raro auté eclipsis. nimirũ quia nõ in qualibet oppositione Luna inuenitur sub linea ecliptica,nec in capite,nec in cauda draconis. Nunquã autem eclipsis Lunæ fieri potest (vt diximus) nisi quãdo Luna simul cũ Sole sub ecliptica inuenitur.

Quare nõ semp fit in oppositióe eclipsis.

CAPVT XXXIII.

¶ Quòd aliquando fieri possit eclipsis Lunæ partialis.

QVanuis autem perfecta & totalis Lunę eclipsis non possit fieri nisi cum sub linea ecliptica diametraliter opponitur Soli,potest tamen fieri eclipsis imperfecta & partialis, cum prope caput aut caudã draconis fuerit fere diametraliter,quanuis nõ omnino diametraliter opposita Soli intra metas siue terminos eclipsis, qui sunt 12

gradus ante & post caput vel caudam draconis secundũ longitudinem. Luna enim existens ita propinqua ad oppositionem diametralem Solis, intra tale spacium, secundum partem sui eclipsatur, magis vel minus, iuxta quod vicinior est capiti vel caudæ draconis, aut ab eis distantior. Non tamen plane totaliter eclipsari potest, nisi cum in capite aut cauda fuerit diametraliter Soli opposita. ¶ Est tamen aduertenda differentia inter eclipsim Lunæ totalem, & vniuersalem siue generalem. Totalis enim eius eclipsis dicitur quando penitus & totaliter secundum omnes partes priuata est Solis lumine. Generalis autem siue vniuersalis eius eclipsis dicitur, quando generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo consequitur, omnem eclipsim Lunæ, siue totalem siue partialem, esse generalem. Luna enim eclipsim patiens vndecunque videatur, talis apparebit. Corpus enim quod denigratum est, aut maculam habet vel obscuritatem, siue in toto siue in parte. vndecunque aspiciatur, talem denigrationem aut obscuritatem habere cernitur. Ita Luna vmbra terræ perfusa & obscurata, vndecunque videatur, indicabitur vt priuata Solis lumine, siue secundum totum, siue secundum partem. Nõ ergo conuertuntur eclipsis lunæ totalis & generalis, cum etiam partialis probata sit esse generalis. Secundum eam enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini potest apparere aliter quam luce priuata, nec secundum eam partem aliunde videtur illuminata: cuius contrarium est in eclipsi partiali solis vt ex sequentibus fiet manifestius.

CAPVT XXXIIII.

¶ De eclipsi Solis, quando & quomodo fiat.

Cvm vero Luna est in coniunctione ad Solem, si cõiunctio fiat diametralis sub linea ecliptica, ita vt coniungatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis, per interpositionem Lunæ inter Solem & nostrum aspectum, continget nobis solem eclipsari. Cum enim luna sit corpus opacum & non transparens, penitus illuminari a sole non potest, sed illuminatur tantum à sole secundum suam medietatem, vel maiorem partem (eo quòd Sol maior sit Luna) proiicitúrque vmbra versus aspectum no-

Quomodo sol eclipsatur.

ſtrum, & obumbratur nobis claritas Solis, ſicque nobis ſol eclipſatur. Quod non eſt ita intelligendum, quaſi Sol vere poſſit lumine priuari, cuiuſcunque corporis obiectione. Eſt enim hoc plane impoſſibile, cum Sol à ſeipſo, & non ab alio ſuum habeat lumen. Sed quantum ad noſtrum iudicium, noſtrúmque aſpectũ dicitur eclipſari, quia ſcilicet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpoſitionem opaci lunaris corporis non appareat. ❡ Quomodo autem ſuperius de Luna diximus, quod perfecte & totaliter non eclipſatur niſi cum ipſa ſub linea ecliptica opponitur Soli in capite aut cauda draconis, ita de Solis eclipſi dicendum eſt, quod perfecta fieri non poſſit, niſi quando eſt diametralis coniunctio Lunæ & Solis ſub ecliptica linea in capite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambobus in cauda exiſtentibus, & diametraliter ſibi inuicem ita oppoſitis vt eadem diameter per vtriuſque centrum tranſeat. Poteſt tamen fieri partialis ſolis eclipſis, etiam tunc quando Luna eſt in coniunctione fere ſub linea ecliptica, prope caput aut caudam draconis, intra metas vel terminos eclipſis, de quibus prædictum eſt. ❡ Inter eclipſim autem ſolis totalem & partialem, hæc differentia eſt, quod in totali eclipſi, exiſtente coniunctione directe in capite vel in cauda draconis, totum corpus ſolis illis obumbratur & obtenebratur, quibus eſt eclipſis, ita vt nihil videant de globo ſolis. In eclipſi autem partiali, quando coniunctio tantum eſt prope alterum dictorum punctorum, non obtenebratur totũ corpus ſolis, ſed ſolum pars aliqua, vbi contingit interponi lunam noſtro aſpectui. Et contingit interdum hanc eclipſim ita modicam eſſe, vt vix percipiatur niſi macula aliqua ſub ſolari corpore. ❡ Ex prædictis patet ratio, quare non ſemper in coniunctione ſolis & Lunæ videamus ſolem eclipſari, quoniam videlicet non in omni coniunctione, Luna in aliquo prædictorum punctorum inuenitur, aut prope, intra metas eclipſis, ſed freqoentius in alia parte zodiaci ſoli coniungitur, extra punctos prædictos. Manifeſtum eſt inſuper omnino non poſſe fieri ſolis eclipſim, niſi tempore coniunctionis & nouilunii, quemadmodum non poteſt fieri eclipſis Lunæ, niſi tempore oppoſitionis & plenilunii: quoniam videlicet alias non contingit Lunam obiici inter ſolem &

nostrum aspectum.

CAPVT XXXV.

¶Multiplex differentia inter eclipsim solis & Lunæ.

I Nter eclipsim autem solis & Lunæ, non vnica differentia est. Primũ enim hoc ex dictis patet, quod eclipsis solis requirit coniunctionem in eodẽ puncto, vel prope idem punctum: Lunæ vero eclipsis, exigit oppositionem in punctis oppositis. Prior habet fieri tempore nouilunii, posterior in tempore plenilunii. In priori, Luna interponitur inter solem & terram. In posteriori, terra inter solem & lunam obiicitur media. In priore, vmbra Lunæ terram obscurat: in secunda vmbra terræ corpus Lunæ obfuscat. In priori, tantum fit luminis ab aspectu nostro subtractio: in posteriori, etiam realis luminis priuatio.

¶Sunt præter has duæ aliæ notabiles differentiæ, quarum prior hæc est, quod eclipsis Lunæ (siue totalis sit siue partialis) semper est generalis in omni terra: eclipsis autem solis, nunquam est generalis. Priorem partem supra declarauimus. Posterior vero ita probatur, quoniam non simul omnibus sol eclipsatur, neque omnibus simul apparet lumen deficiens: sed dum hi solem eclipsari percipiunt, illi luce solis fruuntur: & dum ad hos eclipsis peruenit, priores illi lucis fulgorem iam receperunt. Quia enim sol in eclipsi suum lumen non perdit, sed tantum eius claritas obumbratur ex interpositione Lunæ, fieri potest, vt quibusdam obscuretur, quibusdam autem non. Cum enim Luna sit multo minor tota terra, & sol multo maior Luna, non potest vmbra Lunæ totam terram cooperire: maxime, quia (iuxta prædicta) vmbra terræ secundum acutiem pyramidalem continuo minuitur, propter quod etiam si terra esset æqualis tantum Lunæ adhuc non posset penitus ab ea obumbrari. Multo minus ergo nunc, vbi secundum veritatem multo est maior (continens videlicet eam trigesies nonies) poterit ab ea penitus obumbrari. Vnde contingit fieri eclipsim in vna regione, non autem in alia, imo contingere potest vt duorum vicinorum satis propinque commorantium vel consistentium, alter habeat eclipsim, alter non: vtpote si intra vnius aspectum & solem sit interposita Luna, non autem inter alterius

Eclipsis Solis nunquam est vniuersalis.

aſpectum: aut ille ſit in vmbra Lunæ, hic autem non: vt potè ſi illum tangat pyramidis acuties vmbræ lunaris, non autē hunc aliquantulum diſtantem ab altero. ¶ Nequaquam ergo poteſt fieri ſolis eclipſis generalis in vniuerſa terra. Tūc enim totam terram poſſet obumbrare luna: quod eſt impoſſibile. Totalis autem eclipſis ſolis, aliquibus poteſt fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur, quàm vt ſol in aliqua parte per directam interpoſitionem lunæ penitus ſubtrahatur illic inhabitantium aſpectui. Tunc enim nobis eſt totalis ſolis eclipſis, quando noſtro aſpectui totaliter eius lumē ſubtrahitur, propter directam interpoſitionem corporis lunaris inter ſolem & noſtrum aſpectum. Verum interim dū nobis totaliter eclipſatur in aliis partibus terræ, nec partialiter videbitur eclipſari, eo quòd quantum ad illas partes terræ non ſit interpoſitio lunæ, ſicque generalis eſſe non poterit. ¶ Altera differentia eſt, quòd eclipſis ſolis, incipit à parte occidentali corporis ipſius, eo quòd Luna per proprium motum venit ab occidente. Sed eclipſis *lunæ venit* primo à parte orientali corporis eius, eo quod ipſa *proprio* motu ab occidente veniens intrat vmbram terræ, *quam primo* tangit in parte ſui corporis orientali: verum tamē prius partem vmbræ occidentalem ingreditur.

CAPVT XXXVI.

¶ De Nouilunio & Plenilunio.

O Portune quoque hoc loco & de nouilunio & plenilunio & varia lunæ illuminatione dicendum. Aduertendum proinde eſt, quòd cum luna ex ſe lumē non habeat, ſed omne ſuum lumen recipiat à ſole, omnis ratio mutationis & variæ illuminationis, per reſpectus varios ad ſolem debet cōſiderari. Eſt enim luna corpus admodum opacum, quod non poteſt à ſolis lumine (quantumuis forti & valido) totaliter penetrari, ſed tantum ſecundum mediam partem vel amplius ab eo poteſt illuminari. Illic autem illuminatur, vbi à ſole reſpicitur. Propter quod non ſemper in eadem ſua parte lumen habere cernitur, eo quod non ſemper ſecundum eandem partē à ſole reſpicitur: ſed nunc deſuper, nunc ab infra, nunc à latere hoc aut illo. Et ſecundum hanc illuminationem diuerſam, cōtingit omnis in luna mu-

tatio. ¶ Quando enim luna est coniuncta soli, ita vt pariter inueniantur sub aliqua parte zodiaci, superior eius medietas quæ est versus astra, est illuminata, inferior vero medietas versus terram obscura est, proiicitque vmbram. Et tunc nouilunium dicimus. Hebrei vero neomeniam appellabãt, id est, nouum mensem. Distinguebant enim menses per lunæ cursum, ita vt semper à nouilunio mensem inchoarent, suásque calendas ipsum diem coniunctionis habebant. Deinde vero, cum luna suo motu celeriori à sole incipit recedere, incipit simul & lux eius à parte superiori ad inferiorem permutari, incipitque nobis lux aliqua apparere in nostra medietate. Et quanto luna à sole amplius declinat, tanto magis à parte superiori lumen recedit & in parte laterali (propter lateralem solis aspectum) illuminatur: primum quidem vt cornuta modice, & appellatur bicornis, deinde pleniori lumine, & quarta crescens vocatur: quæ cum plena fuerit, quasi semicirculus apparet, quando est luna septima.

Nouilunium.

¶ Post hanc vero quartam primam incrementi lunaris, continuo ad plenitudinem circuli tendit, secundum ampliorem à sole declinationem, vsque dum ad similitudinem pleni circuli venerit (quod fit luna. 14) ita vt sol & luna inueniantur in partibus zodiaci oppositis. Tuncque pars eius inferior versus nos, totaliter illuminatur, superiori omnino remanẽte priuata lumine, appellatúrque plenilunium, eo quòd nobis tunc plene illuminata videatur, licet secundum veritatem æque semper sit illuminata. Atque hic finitur medietas mensis lunaris. ¶ Post hoc iterum incipit Luna Soli appropinquare, & per consequens ab inferiori parte lumine priuari, & versus superiorem partem lumine crescere, rursúmque vt cornuta à parte altera, & semicirculi in modum apparet, Luna. 21, donec tandem iterum habeatur ex coniunctione nouilunium. Sicque perpetua hac instabilitate luna mouetur, velocissimo suo motu quadruplicem sibi singulis mẽsibus varians illuminationem.

Quid plenilunium

CAPVT XXXVII.

¶ De eclipsi facta tempore passionis Christi.

Væ autem in capitulis præcedentibus de solis ecli Q psi dicta sunt, oportune nimium conducere videntur ad considerationem eclipsis solaris, quam in sacris Euangeliis factam legimus media die, pendente in crucis patibulo solis, lunæ, astrorúmque omnium, imo cœli & terræ conditore Christo Iesu domino & deo nostro: quæ tam notabilis & supra naturam insolita fuit, vt etiam gentilium historiis, posterorum memoriæ sit prodita: præter quod Diuinus ille Dionysius Areopagita, tum in Aegypto apud Heliopolim philosophus, in epistola ad Policarpũ se pariter cum Apollophane summo Philosopho eandem se conspexisse, & cum admiratione maxima diligenter considerasse, testatur. ¶ Constat enim ex prædictis, hanc eclipsim nequaquam secundum naturam potuisse fieri, sed supernaturali tantum virtute. Nam tempus passionis Christi minime conueniebat tempori solaris eclipsis. Hac enim (vt ostensum & probatum est non nisi in coniunctione solis & lunæ fieri potest. Tempore vero passionis Christi plenilunium erat, & oppositio lunæ ad solem. Quod præter testimonium Dionysii, qui se asserit cum Apollophane in oppositione eam conspexisse, manifeste ex sanctorum Euangeliorum authoritate monstratur, quæ describunt Christum tempore Paschalis solennitatis in sancta Parasceue passum & immolatum. Paschalem autem solennitatem (vt ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debeant, Luna scilicet quintadecima: quemadmodum legimus Exodi. 12. capitulo. Non solum igitur tempus non fuit secundũ naturam accommodum solari eclipsi, verum etiam maxime incommodum. Nullo enim tempore impossibilius est eam fieri, quam tempore oppositionis. Nunquam enim longius sol & luna absunt à coniunctione, quàm oppositionis tempore. ¶ Exactius autem cuncta quæ in hac eclipsi contigerunt considerantibus, in vno portento quinque simul concurrunt consideranda miracula, quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particulatim nos minime pigebit explicare. ¶ Primũ itaq; fuit ex parte temporis, quoniam (vt iá diximus) secundum naturam erat ad eclipsis generationem minime conueniens. ¶ Secundum erat in cursu Lunæ, quæ naturaliter suo motu proprio ab occidente in orientẽ pro-

Dionysius Areopagita eclipsim aduertit in passione Christi.

Quinque miracula in vna eclipsi.

greditur. In hac autem eclipsi, visa fuit à Dionysio motu velocissimo reuertens præter naturam ab oriente versus meridiem, vsque dum stetit sub sole, vbi per tres horas quieuit, & solis lumen mortalibus occultauit. Post verò mortuo domino, ad proprium locum versus orientem, motu celerrimo, velut in instanti regressa est. Atque ita quidem hora sexta & nona adparuit sub Sole, vespere autem occidente Sole, in oriẽte apparuit, opposita soli. ¶ Tertium miraculum fuit ex parte, à qua incepit eclipsis, nam supra declaratum est, eclipsim solarem debere secundum naturalem ordinem incipere à parte occidentali corporis Solis. Illius autẽ eclipsis fuit initium à parte oriẽtali solis. Nam luna (vt iam dictum est) retrocessit ab oriente versus meridiem, sicque primo solem tetigit ex parte orientali. ¶ Quartum fuit miraculum ex parte in qua post peractam eclipsim primum cepit corpus solare lucidum apparere. In eclipsi enim naturali, pars illa solis, quæ primum obumbratur interpositione lunę, prima item incipit apparere lucida post eclipsis medium. In hac autem eclipsi, ordine contrario (quod mirabile est) pars illa quæ primo obscurata fuit, & quam primum subintrauit corpus lunæ, postremo apparuit suo lumini restituta. Vltima verò pars solis, & quã nouissime luna intrauit (pars videlicet occidentalis) primum detecta apparuit & ab obscuratione libera. Non enim pertransiuit luna Solem, vti solet in naturali eclipsi, sed sub eo stetit trium horarum spatio, ac deinde non pertranseundo solem reliquit, sed rursum ad locum vnde venerat (id est, ad orientem) redeundo. ¶ Quintum fuit miraculũ, ex mora & duratione eclipsis. Nam eclipsis solis secundum naturam diu durare nõ potest, sed & celerrime absoluitur propter nimiam solaris corporis ad corpus lunare superexcessum secundum quantitatem, & velocissimum Lunæ motum. Propter quas duas causas concurrentes, nõ diu potest corpusculum tanto minus, corpus tanto maius nostro subtrahere aspectui. Siquidem (propter motum velocissimum) luna non diu potest nostro aspectui occultare solem, corpus tãtæ molis, quin aliqua ex parte mox emicare & effulgere incipiat nostro aspectui. Quemadmodum videmus ad oculum, nonnunquam magni corporis molem nostro aspectui abscondi, per minimi corporis in-

terpositionem, quod tamen si vel ad transuersum vnguem aut latum culmum loco moueatur, mox sub aspectum nostrum sese offeret quod ante fuerat occultum. Vt cum (exempli gratia) ante oculos manum tantum tenentes, ita prohibemus ne conspiciamus globum solis qui mox se ingeret nostro aspectui, si vel minimum eam mouerimus. At verò eclipsis ista (de qua loquimur) tam admirabilis & horrenda, non modici temporis fuit, neque ad momentum transiens, sed perpetuo trium horarum spatio, ab hora sexta (vt Euangelista ait) vsque ad horam nonam. Cuncta verò hæc miracula beatus pater Dionysius Areopagita, in supradicta epistola, paucis verbis particulariter videtur attingere quemadmodum ex ipsius epistolæ verbis Astronomicę rei perito facilè fieri potest manifestum.

CAPVT XXXVIII.

¶ Quod eclipsis ista tempore pasionis fuerit vniuersalis.

SVper hęc verò omnia, forsitan & aliud miraculum sextum adiiciendum erit, secũdum naturam, multo etiam magis quàm præcedentia impossibile. Videtur enim eclipsis ista de qua loquimur, fuisse penitus vniuersalis in vniuerso orbe. De quo tamen contrariæ existant sententiæ. Nam aiunt quidam, tantum in Iudæa fuisse hanc eclipsim: & quod Euangelistæ dicunt, tenebras factas super vniuersam terram, limitare intelligunt de terra Iudeę. Atque hi nihil opus habent aliud superaddere miraculum. ¶ Altera verò probabilior, & scripturæ, rationi, atque historicæ fidei magis consona opinio est, quæ vniuersalem dicit fuisse hanc eclipsin, super vniuersum orbem. Est enim hoc magis scripturæ consonum, quæ simpliciter dicit super vniuersam terram factas esse tenebras. Deinde & rationi magis consentaneum est, postquam ad glorificationem pendentis in cruce, mundi conditoris eclipsim fieri voluisset gubernator naturæ, vt miraculũ illud palam omnibus in toto mundo exhiberet, quandoquidem ad omnium salutem, agnus
Psal. 117. ille in Iudæa immolabatur. Et dicebat apud omnes, lapidem hunc reprobatum cœlitus clarificari: ita vt esset etiam

etiam exteris nationibus in testimonium abominandi facinoris, tam insolita conspecta eclipsis. Quod etiam rei docuit euentus. Non enim solus ille in Iudæa Cẽturio, visis iis quæ facta fuerant dixit, Vere filius Dei erat iste. Verũetiam apud Heliopolim in Aegypto Dionysium audiuimus conspecta re admiranda, memorabili verbo exclamasse coram sodalibus, Aut Deus naturæ patitur, aut mũdi machina dissoluitur. Et ex hoc signo apud Athenas (quod in actis Apostolicis legitur) ignoto Deo ferunt aram fuisse inscriptam. Matt. 27. Dionysii memorabile dictum. Act. 17.

¶ Præterea, miraculum illud de retrocessione vmbræ solaris in testimonium sanationis Ezechiæ regis, non in sola Iudæa, exhibitum neque perceptum fuit; verum etiam in exteris nationib⁹. Vnde & regem Babyloniorum legimus misisse ad eũ literas, & nuncios vt inquirerent de portẽto quod acciderat super terram, quemadmodum in libris Paralipomenon legimus. Quantomagis ergo signum istud, quod ad clarificationem saluatoris mundi fiebat, non in Iudæa tantum, sed & in exteris regionibus decuit vniuersale fieri? Para. 32.

¶ Mõstrat hoc ipsum fides historię, quoniam (vt Eusebius Cęsariensis refert) Phlegon egregius Olympiadum supputator, libro decimotertio de hac eclipsi ita testatur. Olympiade 202. magna & excellẽs inter omnes quæ ante acciderãt defectio solis facta est, & dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, vt stellæ in cœlo visæ sint terræque motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes subuerterit. Ex cuius verbis manifestè patet, nec terræmotum peculiarem fuisse Iudææ, nec solis deliquium. Id quod ex conspectione stellarum probatur. Non enim efficere posset eclipsis solis particularis, vt vllæ stellæ in cœlo conspiciantur, cum lumen solis non tollatur, vnde prohibetur stellarum aspectus. Maius enim lumen obfuscat minus. Vnde licet nobis abscondatur globus solis, non ob hoc lumen eius aufertur, quo obfuscantur stellæ vt videri non possint. Apparet ergo non solum fuisse particularem illam eclipsin. Eusebius Phlegon.

¶ Quod si roges, quomodo fieri posit vt fuerit vniuersalis, cum luna (vt supradictum est) non posit sua interpositione totum corpus solis occultare ab aspectu nostro? hoc videlicet est quod dicimus nouum miraculum esse, vniuersalitatem istius eclipsis, vt facta intelligatur non solum per Questio.

interpositionem Lunæ inter solem & terrã, sed simul & per radiorum solarium retractionem. Diuina siquidem virtute factum creditur, vt sol quasi exhorrescens impiissimum scelus, quod super terram tum gerebatur suũ lumen à terra continuerit (quod nũquam fecisse legitur ab initio seculi) indignum ducens suo lumine terram lætificare, quando suum creatorem conspiciebat tam atroci & ignominioso mortis genere ab impiis cruciari. Itaque quemadmodum lunę eclipsis vniuersalis intelligitur per realẽ totius luminis subtractionem, sic & istam imaginamur factam, per realem luminis à toto orbe subtractionem, quod nũquam secundum naturam in eclipsi solis potest cõtingere. Et ne cui nouum hoc commẽtum videatur, inuenimus plane huius sententię fuisse Beatum Hieronymum. Denique quod Dionysius & alii cum eo Philosophi Heliopoli ad contemplationem huius eclipsis animum intenderũt, non est verisimile factum esse nisi quod etiam ipsi experirentur tenebras. Cum enim nullo modo secũdum cursum naturæ tempus esset eclipsis, nullam habebant causam neque occasionem ad rem istam aduertendi animũ, nisi quod easdem quas in Iudæa patiebantur tenebras sceleris perpetratores, sentirẽt etiam ipsi, vt fierent rei incognitæ admiratores. Vnde verisimile est propter subitas & inopinatas tenebras quas sentiebant, mox incepisse illos applicare animum ad huius rei considerationem, quemadmodũ ab initio (vt Philosophus testatur) ex admirari cœptum est philosophari. ¶ Apparet ergo non in sola Iudæa fuisse hãc eclipsin particularem, sed penitus in omni terra vniuersalẽ: quemadmodũ terræmotus nõ solũ particularis fuit in Iudæa, sed etiam in aliis nationib⁹, vt retulimus ex descriptione digni fide etiã gentilis historici. Quæ vniuersalis eclipsis cum fieri non potuerit per solam Lunæ interpositionem, cõsequitur debuisse solem suos cõtinere radios, vt concordi testimonio & vna compassione terra mota, diruptæq; petræ in inferioribus, & luminaria obscurata superne, lugerẽt simul & clarificarent reprobatum lapidem, appensum in cruce Christum dominum.

Solutio.

CAPVT XXXIX.

❡Solutio cuiusdam obiectionis,& libri conclusio.

Verum cōtra hanc nostram sententiam obiiciat for sitan aliquis, Quonam modo hęc cōstant, vt solem dicamus continuisse lumen, stellas tamen in cœlo potuisse videri? Siquidem (vt iam ante dictum est) à sole cætera astra lumen accipiunt. Si ergo (quemadmodum refert Phlegon) stellę in cœlo videri poterant, certe & solem oportuit luce non esse priuatum. Alioqui & stellæ suum lumen perdidissent. ablata nanque causa, auferri oportet etiā effectum. ❡Huic obiectioni respondebimus dicentes, Solem quidem non secundum substantiam priuatum fuisse lumine, quod illi secundum suam substantiam indeficiens dedit altissimus, sed tantum suum lumen continuisse, & suos radios retraxisse vt super terram eos nō effunderet, nec aerem solito lumine illustraret. In terra enim scelus erat quod exhorrescebat, & cuius indignitatem volebat demonstrare. In superioribus autem non erat cur lumen cōtineret. Proinde quod in priori capite eclipsim istam similē fecimus eclipsi lunari, non ita intelligendum est, quasi sic sentiamus in eclipsi ista lumen vere defecisse soli, & omnino nō fuisse lucem in substātia solis, quomodo in sua eclipsi corpus Lunæ realiter priuatur lumine: sed tantum in hoc constat similitudo, quod sicut Luna in sua eclipsi nullū lumē ad inferiora mittit, sic neq; sol tum temporis radios vllos aut vllum lumen super terram proiiciebat. Stat ergo solem continuisse suos radios, ne inferius lucerent super terrā: stellas tamen in cœlestib' solito lumine fuisse illustratas. ❡Si rursum obiicias, quorsum Lunæ interpositione opus fuit, si solis radii erant cohibendi? aut quid operabatur illa Lunæ sub solari corpore suppositio, si continuerit sol radios luminis sui? æq; enim nihil lucis super terram fuisset effusum posteaquam iussus est sol suos continere radios, etiam si Luna non fuisset soli supposita. Videtur ergo ista lunæ interpositio prorsus fuisse superuacanea.

Obiectio. Solutio. Obiectio.

❡Dicimus lunam quidem vt creatorem glorificaret & sceleris horrorem mundo declararet, suo creatori compatientem Dei iussu (à quo indubie mouebatur) præstitisse quod potuit, eámque hac in re suum voluisse pręstare creatori obsequium, quoad posset solem occultādo vt radios illius co- Solutio.

hiberet, & morientis in cruce gloriam mundo patefaceret. Et verisimile est lunam se directe soli supposuisse ex ea parte, quæ respiciebat sceleris huius nefandissimi locum, id est inter Iudæam & solem fuisse interpositam. Quod autem secundum naturam luna sua interpositione nō potuit, id credimus Diuina virtute per solarium radiorum retractionem adimpletum. ¶ Quidam verò etiam densissimarum nubium ponunt concursum. Sed quæ prius dicta sunt, videntur magis probabilia. Nam si per nubes totum negotium gestum fuisset, minus potuissent stellæ conspici, quæ facilius obumbratur nubibus quam corpus solare. Item non potuissent ita limpide in AEgypto per Dionysium prædicta considerari, si nubium talis interiectio perfecisset negotium. ¶ Sed nos iam à supremo cœlorū, in id quod fuit aliquando terræ infimum delapsi, nempe in illum qui suo
Psal. 21. ipsius testimonio vermis fuit & nō homo opprobrium hominum & plebis abiectio, virorū nouissimus, vir dolorum
Esa. 53. & sciens infirmitates, cuius aspectus tanquam leprosi fuit, & non erat ei species neque decor, cuius præ humilitate iu-
Psal. 117 dicium sublatum est, lapis reprobatus, agnus *occisus, hyrcus* pro peccato, caper emissarius in crucem adactus, tādem fessum calamum in eo reponamus. Siquidem bonū est nos hic figere pedem, bonum est calami cursum sistere, atque in huius passionibus conquiescere. Fasciculus enim mirrhę di-
Cant. 1. lectus noster, nobis, & sponsus sanguinum, ipse est nobis: qui dum inter vbera commoratur, miras præbet cordis veras solásque puras delitias. ¶ Et licet multa admodum iam diximus, in quibus altissima clarescit patris omnipotentia, & magnificentissima refulget eius gloria, veluti de cœlestium orbium incomprehensibili & inæstimabili magnitudine, de astrorum innumerabili multitudine, de cursus primi mobilis incogitabili celeritate, de ordinatissimis singulorum planetarum motibus, de solis gloria, de claritate luminarium, de mirabili ordine plenilunii, nouilunii, ac aliis huiusmodi compluribus, quæ nostrum animum ad canenda in alacritate spiritus gaudiosa cantica merito valeat prouocare: præeligimus tamen ad libri huius conclusionem, in hoc terræ infimo reprobato lapide conquiescere, & super doloribus ac humilitate eius vocem fletus assumere. Vicit

enim admiratio humilitatis eius, omnium conditorum supernorum gloriam. Siquidem in humilitate iudicium eius sublatum testatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocem eleuantes, lamentationem canamus pendenti in cruce agno, qui tulit peccata mundi, cuius est nihilominus cum patre & spiritu sancto æterna gloria in sęcula sęculorum Amen. Esa. 53.

Finit liber septimus.

¶LAMENTATIO MORIENTIS IN cruce agni, propter ouem perditam appensi: quem in terris reprobatum, superne clarificarunt egregia duo luminaria, diei & noctis domini.

Quis dabit capiti meo aquā: & planctum condignū super vnigenitum?

Vtinam lachrymis inebrientur oculi mei: & fontes mihi exurgant aquarum callidarum in medio capitis mei.

Vtinam in absynthium vertatur mihi cor meū: & digna amaritudine amarįcetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hierusalem: & contaminata est vniuersa terra pręuaricatione.

Virum iustum à Deo donatum, signis glorificatum plurimis, interemerunt: virum optimum, & mansuetissimū pręceptorem.

Non sustinuerunt impij in mansuetudine arguentem, tollere animam eius conciliati sunt.

Oblatus est, quia voluit, & non aperuit os suū: sicut ouis ad occisionem ductus est, & non aperuit os suum.

Propter scelus populi percussus est: & prę humilitate iudicium eius sublatum est.

Non est agnitus vultus eius: donec in patibulo appensus est.

Ibi clarificata est maiestas eius in cunctis populis: tunc & exteri coluerunt ignotum Deum, quem domestici repulerant oblatum.

Morte turpiſſima à filijs populi ſui condemnatus eſt: & cum iniquis innocens agnus deputatus eſt.

Ah, quomodo obſcuratum eſt aurum: mutatus eſt color optimus.

Quomodo abſcondita fuit, agnus Dei, fortitudo tua, cum eſſent cornua & ſpicula in manibus tuis?

Propterea ſedebo mœrens & gemens: ſuſpirabo & gemā vt columba, ſicut paſſer ſolitarius in tecto vociferabor.

Ipſe rex meus & Deus meus: princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.

Renuam conſolari, & afflictus affligar: ſicut mater lugét ſuper vnigenito vteri ſui.

Sol cognouit, non cognouit homo: Luna in plenitudine ſua vidit exaltatum.

Cœli obſtupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cœleſtium conturbatus eſt.

Sol retraxit lumen ſuum, & cõtinuit ſuper iniquitatē quā vidit in terra, radios ſuos.

Luna reſpuens plenitudinem ſuam: ſubito ſe gyrans per meridiem ſoli ſuppoſuit.

Nuditatem appenſi operuerunt tenebris ſuis denſiſſimis: denudauerat enim Iudęus ad confuſionem patrem ſuum.

Maledictus puer Cham, & maledicta hęc poſteritas eius: erunt ſerui cunctarum nationum, & diſpergentur in omnes populos.

Petræ ſciſſæ ſunt, terra mota eſt: fundamenta montium conturbata ſunt.

Inanimes creaturæ (quibus non eſt intellectus neque ratio) cognouerunt creatorem ſuum: & multa potentia glorioſe clarificatus eſt in eis.

In terris viſus non eſt agnitus, populus peculiaris repulit creatorem ſuum: in crucē ſubleuatus eſt, & claruit maieſtas.

Qui glorirātur ſe habere ſcientiam Dei & pollicentur cęcis ducatum, quaſi talpę non cognoſcunt Solem: in animis creatura (cui non eſt cor neque ratio) agnoſcit etiam nube obrectum.

Reuertere Luna in locum tuum, reuertere: quoniam expirauit Deus, conſummata clamans omnia.

Reſtituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videa-

mus ad ſepeliendum mortuum.

Ita pater, ita Deus, ita dominator dominus: quoniam ſic placitum fuit ante te.

Sic Chriſtum pati oportuit: & in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuerſa iſta per te ſcimus eſſe completa: omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluiſti exaltari in ligno dulcem filium tuum, vt exaltatus ad ſe cuncta attraheret.

Vt cognoſcant quoniam ipſe eſt quem miſiſti in mundũ: glorioſis prodigijs illum voluiſti glorificare in nationibus.

Operiat nos Ieſu bone ignominia tua: & impleatur cor noſtrum ab ea.

Educ de oculis noſtris lachrymas per diem: & nocte non ceſſent oculi noſtri.

Non contineat ſe ſuper te os meum: & labia noſtra confitebuntur nomini tuo in ſeculum.

Dicant nunc quę longe ſunt nationes: quoniam regnauit à ligno Deus ſempiternus.

Hieruſalem Hieruſalem conuertere ad dominum Deum tuum. FINIT LAMENTATIO.

LIBER OCTAVVS CONSYDERATIONIS PHYSICAE

de anima in genere, déque potentijs vegetatiuis ſpecialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ.

PRAEFATIO.

Omnia quæ fecit altiſſimus, exquiſita iuxta omnes voluntates eius, ſumma vtique confeſſione ſunt admiranda. At vero prę omnibus hominis origo amplius eſt ſpectanda. Quippe magnum miraculum ſunt ſingula hominis membra, ſingulę vires, ſingula organa, ſingulę operationes. Signa quęrũt homines deſuper, & prodigia ſtupidi ſpectant. Miraculorum omnes cupidi ſumus: cum ſint hęc omnia intra nos veriſſima, ſpectatúque digniſſima miracula. Quę vere non ſunt miranda, miramur attoniti:

vera miracula nõ eſt qui admiretur. Ecce enim ipſum caput ſuum quod ſupra humeros collo iunxit Deus naturę, quiſquis apprehenderit, magnum ille & multo maximum miraculum tenet: quippe in quo tam mira fiũt opificia ſuis quęque officinis diſtincta, ſub vnius cranei oſſeo tegmine, vt huius miraculi nemo ſufficiat, nec phyſicus, nec medicus indagare celſitudinem, aut digne etiam admirari. Quamobrem non fruſtra Græcorum ſapientes ſolenni præſcripſerunt apophthegmate gnothi ſeauton: quod Latinis ſonat, Noſce teipſum. Intra nos enim habentes mirabiliſſima, qualia nõ ſunt in cœlo ſurſum, neque in terra deorſum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quibus oblectemur expetere. Neque maria nobis in hoc ſunt enauiganda, vt quæ mira prędicantur cernamus: cum mirabiliora multo quàm vſquam locorũ inueniri poſſint ipſi ſemper circunferamus. Atque id quidem verum eſt & indubitatum, etiam ſi ea tantum quæ corporis ſunt conſyderemus. Quod ſi ad interiora animę fuerimus introgreſſi, quaſi in ſecretiora penetralia rẽ prorſus diuinam comperiemus, in creato corpore. Hac de cauſa non erit completũ noſtrum deſyderium, donec & hęc Dei magnalia maxima, quę nobis ab anima (ſiue in ſeipſa, ſiue in corporeis organis) inſunt, balbutientes, rudi ſaltem traditione pendamus.

Nota.

CAPVT PRIMVM.

❡ Quid ſit anima ſecundum veritatem.

SIc eſt humana generatio miſera, vt quę ſibi intima ſunt, non niſi obſcuratiſſime cognoſcat. Quo fit vt animę cognitio ſit nobis eo difficilior, quo ipſa eſt intimior. Vnde & veteres philoſophi diuerſiſſimas de anima ſententias, pro ſua quiſque ſecta, reliquere. Qui tamen omnes in hoc conueniunt, quod ipſam ponunt principium earum operationum, quas deforis in animatis rebus conſpicimus. Cęterum, ſigillatim ſingulas eorum ſententias expendere, non eſt noſtri propoſiti. Satis habemus, animæ quidditatem ſimplici veritate deſcribere, eiúſque vires & officia deliniare. Quorſum enim attinebit, ſopitos & diu iam extinctos errores, reſuſcitatos in lucem reuocare? ❡ Animam autem definit Ariſtoteles hunc in modum.

Hęc definitio cũ ſua declaratione apud Ariſto. ponitur 1. cap. 2. lib. de anim.

Anima eſt primus actus, perfectióque

corporis naturalis, potentia vitam habentis,& talis plane, vt eius partes ſint inſtrumenta.

Hoc eſt, anima eſt forma ſubſtantialis, ipſam materiam ſeu totum compoſitum actu perficiens cui ineſt, quæ potens eſt ſuum actum ſeu operationem vitalem exercere in corpore phyſico, variis organis & partibus ad hoc diſtincta. Anima hic capitur pro omni anima, ſiue vegetatiua, ſiue ſenſibili ir rationali, ſiue rationali, cum autem actum primũ dicimus: omnes habitus, ſpecies potentias, aut accidentarias diſpoſitiones abiicimus: quæ animæ vt ſint inſtrumenra certe nunquam auima ſunt dicenda. Et quanquam actus quidam dici poſſint (nimirum formæ accidentales) non ſunt tamen actus primi & ſubſtantiales, ſed actus tantum ſecundi & accidentales.

¶ Actus enim ſecundi ſunt, quia à forma ſubſtantiali producuntur & tantum ſunt animæ inſtrumenta, quibus ſcilicet tanquam inſtrumentis in ſuis operationibus vtitur anima, quemadmodum potentia viſiua vtitur anima vt inſtrumento ad efficiendam viſionem, ſicut forma ſubſtantialis ignis vtitur calore vt inſtrumento ad quippiam calefaciendum. Sed anima actus prior eſt, à qua nimirum omnia iſta procedunt. ¶ Quoniam vero nullius artificialis operis anima eſt, iccirco corporis phyſici actus ponitur, hoc eſt, forma rei naturalis. Actum enim formam dicimus, & phyſicũ idem quod naturale. ¶ Non aũt cuiuslibet corporis phyſici forma eſt anima, ſed talis cuius partes ſint inſtrumenta, vel organa quod omnino idem eſt, hoc eſt organis diuerſis adornatũ atq; diſtinctũ, ad diuerſas vitæ opetationes exercẽdas. In homine enim oculus, auris, manus, os, vẽter, cor & cætera omnia ſunt organa diuerſa diuerſimode diſpoſita, ad diuerſas vitæ operationes. Et quæ pauciores inter viuẽtia habẽt operationes, vt plãtæ: cõſpiciũtur etiã pauciora habere organa. radices, medullas, neruulos, atq; huiuſmodi paucula. Quæ vero omnino nõ viuũt (vt elemẽta, vel etiã inanimata mixta atque metalla) non habent eiuſmodi organa, quod nullas habeant vitæ peculiares operationes,

¶ Et ne credatur cadauer etiã animã habere, & ne forma ca

daueris anima putetur, dicitur anima esse actus eius corporis organici, quod vitam habeat in potentia, hoc est, quod per hæc ipsa organa possit vitæ officia exercere. At in cadauere, non est vltra oculus vel auris in potentia vt audiat, vel videat, nihilo certe amplius quàm trunci aut elementi cuiuspiam partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionem statim hæc omnia vt sibi inutilia dissipat: vt paulo post animæ abscessum, cadaueris forma, digitos, & nares & oculos & vniuersa prius varie disposita organa, æquet in puluerem & cinerem. Repetit Aristo. animæ definitionem fere iisdem verbis.

Hisce videlicet, Anima est perfectio prima primusque actus corporis naturalis, cuius partes sunt instrumenta,

Quæ sic quoque redditur.

Anima est actus corporis physici organici, vitam habentis in potentia.

Nec minus cõgrue, & ab officiis definiri potest anima, hoc modo, Anima est principium quo viuimus, sentimus, atque mouemur.

CAPVT II.

Diuisio animæ & quæstionis cuiusdam determinatio.

Arist. 3. c. 2. lib. de anima.

Diuiditur autem anima in vegetantem, sensitiuam, & rationalem, iuxta tria præcipua animæ officia.

Prima est in omnibus viuentibus: secunda, in sentientibus: tertia, in omnibus hominibus. In plantis est sola vegetans: quoniam hæ nec sentiunt, nec ratiocinantur. In brutis, est anima & vegetans & sensitiua. In hominibus, est anima & vegetatiua & sensitiua, & insuper rationalis: etiam in illis qui debitum ratiocinationis actum, ob indispositionem virium interiorum atque organorum, habere non possunt.

Quæstio an vnica an plures

Verum ex his videtur orsti quæstio, debeant ne in homine poni tres animæ, locali situ in diuersis seiunctæ partibus, an magis coniunctæ. Rursúmque si coniunctæ loco, an re

plures ponendæ ſint hæ animæ, an ratione tantum differentes, vt vna anima hæc tria ſortiatur officia atque nomina. Sic item de duabus animabus in brutis quæſtio formari poterit. ¶ Sane hæc ambiguitas ſolet ſcholaſticis exercitationibus magnum campum præbere: & ſunt hac de re contraria ſentientes Philoſophorum ſectæ. Nos vero noſtri inſtituti memores, propoſitam breuitatem tenere cupientes, hoc tantum (quod videtur veriſimilius) citra præiudicium eorum quibus contraria magis placet ſententia, aſſerimus, in bruto quolibet ſecundum rem vnicam ineſſe animam, quæ à ſentiendi officio, ſenſitiua: à vegetandi officio, vegetatiua nominatur: diuerſis vtique (ſicut per ſe claret) rationibus, & hanc animam vegetantem pariter atque ſentientem, per totum quod informat corpus eſſe dilatatam, quanquam operationum quarundam certas & determinatas habeat ſedes vel officinas, in quibus ipſæ aut ſolum aut excellentius perficiantur, quam in cæteris partibus. Sic & de hominis anima ſentiendum, eam videlicet vnicam eſſe in omnibus corporis partibus, eandem & vegetatiuam & ſenſitiuam & rationalem à qua corpori ſit, vt vegetetur, & ſentiat, quæque homini ratiocinandi poteſtatem donet.

In homine ſint animæ.

Solutio.

¶ Includit autem rationale ſenſitiuum & vegetatiuum, ſicut tetragonus includit trigonum, id eſt, quadrangulare triãgulum, & ſicut perfectum includit imperfectum abſque vlla compoſitione. Quod ita debet intelligi, quia in quocunque inuenitur potentia ratiocinandi, in eodem ſunt anima vegetatiua & ſenſitiua, at non econtrario: & in quocunque eſt ſenſus, eſt etiam potentia vegetatiua, at non econtrario. In plantis enim eſt vita vegetatiua, non autem ſenſus vel ratio, quemadmodum in quadrangulari includitur triangulare ſed non econtrario. Non enim vbi tres anguli ſunt, ſtatim adſunt quatuor. Vnus enim deeſt, & vno ſuperatur triangulus à quadrangulo.

Ariſt. 3. c. 2. lib. de anima.

CAPVT III.

¶ Quod ſit potentiarum animæ ſubiectum, & an poſſint ab anima ſeparari.

R Vrſum & illud de potentiis animæ quæri ſolet, an ſint in anima? an in coniuncto? id eſt corpore & anima pariter iunctis. Itémque, ſi vllæ potentiæ

De ſubiecto potẽtiarũ aïæ.

possint ab anima separari, vt absque eis perdurare possit anima? ¶ Quibus erit breuiter satisfaciendum: dicendo, quasdam vires animæ in anima sola esse, eas nimirum ad quarũ exercenda officia corporis organum determinatum non habet: vt sunt voluntas & intellectus, quarũ potentiarum operationes exercet anima, non per vllum corporis organũ determinatum, etiam si corporeorum organorum iuuetur adminiculo. Quasdam vero esse in coniuncto, id est corpore & anima, seu in ipso composito: eas nimirum, in quarum exercitiis anima eget organo determinato: vt sunt potentia visiua in oculo, memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebro, & ita cæteris. ¶ Inter has igitur vires illæ quæ perficiunt suas operationes non per organum corporeum non possunt vnquam ab anima separari, nec sine eis esse anima aut permanere potest. Quæ vero sunt in aliqua parte corporis, & quæ vt perficiant suas actiones egent organis corporeis, hæ animam non consequuntur emigrantem è corpore: & potest vtique rationalis anima absque huiusmodi subsistere. ¶ Vnde anima à corpore separata non habet potentiam vegetandi, neque sentiendi quanquam ad huiusmodi actiones possibilitatem habet. Non enim idem existimanda est possibilitas sentiendi, & sentiendi vis naturalis, siue naturalis potentia. Omnino tamen in ipsa anima, potentiæ istę radicaliter manent: ita vt si iterum in corpus mitteretur ad informandum, rursum in organis determinatis eas efficeret: quia tamen à corpore separata est, non actu & formaliter in se habet, nisi eas potentias quæ immateriales sunt.

CAPVT IIII.

¶ Quod sola rationalis anima manere potest à corpore separata, & quod sola non educitur de potentia materiæ.

Consequitur insuper ex iis quæ prædicta sunt, cum anima vegetatiua & sensitiua in plantis & brutis, nullam habeant vim neque potentiam naturalem, quæ non sit colligata corpori, non posse eas extra materiam & corpus separatim permanere, sed necessario interire simul vt à corpore expelli eos contigerit. Anima vero rationalis, quoniam aliqua supereminet corpori, & vires aliquas

operationésque naturales habet, quæ à materia non pendeant: iccirco (quatenus rationalis est, corpori non penitus immersa, sed aliqua ex parte corpus excedens. & modo quodam per se subsistens) potest separatim subsistere. Nec mori ipsam necesse est, cum à corpore migrat. Ea vero parte qua sensitiua est & vegetans, non esset separabilis à corpore.

¶ Atque hinc est quod solet dici, animas sensitiuam & vegetatiuam educi de potentia materiæ, non autem creari. Latent enim in materia (ex qua viuens concipitur) rationes seminales eiusmodi formarum, sicut & cæterorum quæ animata non sunt, ita vt hæ animæ (sicut & omnes formæ corporeæ) extrahantur de materia, quæ est in possibilitate ad omnem formam, per actionem agẽtis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate virium à deo sibi datarum secundum quas imaginem dei in se gerit superexcedit corporis grossiciem atque ignobilitatem, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non potest. Neque latens in materia generationis, sed creantur à deo sigillatim rationales animæ omnes, sicut sigillatim infunduntur in sua quæque corpora: testante Psalmista, quoniam deus finxit sigillatim corda filiorum hominum.

Anima rationalis nobilitas.

Psal.32.

¶ In hoc tamen conueniunt omnes vires, tam animæ secundum se, quàm totius coniuncti, quod fluant omnes ab essentia animæ: sicut à forma substantiali procedunt & conseruantur accidentia rei, quæ in materia seruantur. Propter quod in anima separata licet realiter non insint potentiæ illæ corporales quæ in exercitio suarum actionum indigent organo corporeo, secundum radicem tamen in ipsa adhuc latent, & propter solum defectum subiecti in quo reciperentur deficiunt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

CAPVT V.

¶ De diuersis in anima potentiis.

Qvanquam autem superius animam secundum tres tantum potentias diuisimus, in vegetatiuam, sensitiuam, & rationalem vel intellectiuam, sunt tamen potẽtiæ primo cõueniẽtes animæ quinq; numero, videlicet

vegetatiua, ſenſitiua, appetitiua, motiua & intellectiua. Quare autem animam trimembri tantum diuiſione diſſecuimus, ratio eſt: quia duæ illæ potentiæ, appetitiua & motiua, nō inueniuntur ſeparatim abſque aliis. In quocunque enim eſt vis ſentiendi, in eodem eſt & vis appetendi & ſecundum locum ſe mouendi, atque econtrario: neque in vllo viuentium hæc ſeparata inueniri poſſunt, propter quod ex neutra potentiarum illarum ſumpta eſt animæ diuiſio. Sic neque voluntas (quæ tamen ab intellectu diſtincta potentia eſt) ſpeciale aliquod membrum facit in diuiſione animæ, quoniam non inuenitur in vllo viuentium ab intellectu ſeparata. In quocunque enim eſt intellectus, etiam & voluntas, & econtrario. Vnde ſub intellectiuo compræhenditur volitiuum, ſicut ſub ſenſitiuo appetitiuum, & motiuum ſecundum locum. ¶ Generaliter autem diſtinguuntur in anima diuerſæ vires atque potentiæ, ſecundum operationum differentiam. Quot enim in homine ſunt ab inuicem differentes operationes, quæ ad vnum non ſpectant organum, tot ſunt potentiæ ab inuicem diuerſæ. Vnicuique enim operationi correſpondet in anima vis aliqua naturalis ad talem operationem efficiendam. Et quidem ſi operatio corporalis fit in organo aliquo corporali aut in vlla parte corporis ſingulariter apparens: ipſa etiam potentia corporalis videbitur, & ab anima quidem radicaliter effluens, illi tamen organo peculiariter inſidens. Quemadmodum (exempli gratia) homini operatio quædam in oculo adeſſe cognoſcitur per quam colores percipit & res coloratas, gratia coloris, dinoſcit. Vnde conſequitur eſſe in oculo vim quandā atq; potentiam talis operationis effectiuam, quæ dicitur virtus viſiua. In lingua vero operationem aduertimus, qua ſaporū percipimus differentias quod in nullo aliorum membrorū percipimus. ¶ Vnde oportet huic operationi, vim quādā ipſius effectiuam reſpondere, quæ dicitur virtus guſtandi. Cum vero operatio ipſa per totum corpus & ſingulas partes ſimiliter extendi videtur, oportet & ipſam vim ita per totum corpus expandi. Vnde quia actus tangendi ſingulis membris competit, neceſſario & ipſe tactus per corpus totum expanditur, ac ſingulas occupat membra. Item de nutritione dicēdum & potentia nutritiua.

Vnde potētiarum diuerſitas colligatur.

¶Ex hoc verò intellige, quã variis sit anima potẽtiis atque naturalibus virtutibus adornata, vtpote à qua tam multæ, tam variæ, tam nobiles, tam eximiæ, procedere conspiciuntur operationes, vt eis contemplandis vix homo sufficiat, vt ne dicam enumerandis aut plene comprehendendis.

CAPVT VI.

¶Partim esse à perfectione, partim ab imperfectione, quod homo tam varias habeat potentias.

Quod verò tam varias vires habeat homo secũdum naturalium operationum multiplicium diuersitatem, partim quidẽ ab imperfectione est: quoniam omnis discessus ab vno & simplicitate, ex imperfecto est: partim verò perfectionis est indicium, quod per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus cõspiciatur homo, atque naturali efficacia idoneus. ¶Vnde est cõsiderandum quasdam res esse quæ paucissimas habeat operationes quæ proinde multas potentias non habent. Aliæ sunt, quæ multæ sunt perfectionis, sed hanc non nisi per multas obtinent potẽtias, & varie separatas: vt patet in hominis visu, auditu, phantasia, memoria, intellectu, affectu, vi generatiua, digestiua, ac cæteris. ¶Sũt præter has res aliæ simpliciores, quæ magis ad vnum & summum bonum accedentes, multam nimis perfectionem paucissimis attingunt potentiis. Hi sunt spiritus illi cœlestes, qui intellectu & affectu, nullo vtentes sensu, nullisq; corporeis organis, multo possunt ampliora quàm genus humanum possit vniuersum. ¶Super omnia est Deus seculorum qui summam perfectionem simplicissima habet potentia atque vnica virtute, quæ nec ab ipsius essentia secernitur. Quandoquidem quicquid in Deo ponitur, ab eius essentia non distinguitur. Ipsius summæ atque simplicissimæ, virtuti omnes nostræ deseruiunt multiplices vires: vt magnificẽt gloriã nominis eius, quæ est sempiterna. Ipse est enim, qui simplicissima sua perfectione, nostra nos multiplicitate facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati, nos decet in omnibus dare laudem & gloriam.

De⁹ perfectissimus act⁹ & perfectissimæ virtutis.

CAPVT VII.

¶Consideratio pulchra de correspondentia admirabili corporis & animæ.

Illud verò attentius considerantibus quantã præbet suauitatis dulcedinẽ, quod cum corpus res sit crassa, materialis, & ignobilis, anima verò spiritꝰ & res nobilissima, talis nihilominus & tanta inueniatur vnius ad alterum correspondentia, talis harmonia, talis cõsonantia, vt maior vix possit cogitari. Sicut enim corpꝰ hominis super omnia mundi corpora mirabilissime est organizatum atq; pulcherrime distinctũ, artificiosissiméque fabricatum: ita & anima q̃ huius corporis inhabitationi deputatur, nobilissima est atq; pulcherrima: sic corpori correspondens, vt iuxta suã capacitatẽ & dignitatẽ ipsum totũ impleat eiusq; omnia organa viuificet & informet, omnibꝰ illis tam diuersis organis dando vitam, sensum, & motũ, atq; operationes peculiariter cuique cõuenientes. ¶ Et quẽadmodũ in corpore est maxima & ornatissima diuersitas organorum, quæ tamẽ omnia secundũ pulcherrimũ ordinẽ adinuicẽ côiuncta vnũ corpus efficiunt, nec obstat tanta partiũ diuersitas, quin in vnũ possint corpus compingi: imò tanto pulchrius, tanto ornatius & spectabilius est hominis corpus, quod ex tãta sit varietate artificiosissimè cõpositum, q̃ si eiusdẽ dispositionis essent omnia mẽbra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatẽ nobilissimarũ potentiarũ, & dignissimorũ officiorũ, quorũ quædã aperta sunt & sensibꝰ exposita, plura verò latẽt interius: certissima tamẽ experiẽtia à nobis percipiũtur & cognoscũtur. Habétq; anima diuersa ista officia, iuxta proportionem & exigentiam organorũ corporalium, ita vt quot sunt membra organica distincta secundum qualitates, totidem sint etiam virtutes & officia distincta ipsius animę. Diuersitas enim organorum & instrumentorum in corpore, arguit diuersitatem potestatum, virtutũ, & officiorum ex parte animæ. ¶ Nec tamen tanta hęc multiplicitas scindit, sed ornat animæ vnitatem. Quemadmodum enim vnus idémque homo diuersa potest habere officia, & artes diuersas, quas exercet per varia & dissimilia instrumẽta, sic anima diuersas habet virtutes, quas exercet per dissimilia organa. Est autem hoc in magnum animæ ornatum & gloriam, quod ita diuersis sit instructa prędítaq; virtutibus (quæ omnes radicaliter ab ipsa in corpus effluant, vt nullum omnino sit in corpore membrum quomodocun-

Ordinata varietas est corpori ornatus.

que dispositum, quod non sua maiestate impleat, & cui non pro sua natura debitam virtutem atque impotentiam infun dat: ita vt nullum membrũ relinquat vacuum, cui nõ vitam, sensum, & motum concedat: nullum etiam sit organũ, quod non pro suæ naturæ exigẽtia debitam sibi virtutem ab animæ plenitudine recipiat, vt oculus sumit videndi virtutem, auris audiendi, lingua gustandi, manus operãdi, pedes ambulandi, genua sese incuruandi atque voluendi, & ita in singulis membris. ¶ Ecce verò mirabile istud inter corpus & animam matrimonium, ecce pulcherrimam cõsonãtiam & admirabilẽ coniunctionẽ inter mẽbra corporis organica ex vna parte, & virtutes seu potestates aĩę ex parte altera. Vide, quomodo singula organica mẽbra, singulis virtutib⁹ despõsantur ac velut nubũt & cõiunguntur inuiolabili inseparabilíque societate. Vides ex parte vna corp⁹ velut substratũ, cum multitudine diuersissimorũ eorundẽmq; pulcherrimorum organorum, ex aduerso autem animam vides hoc corpus sibi desponsantem, in corpus istud intrãtem, totam plenam nobilissimis potentiis, & talibus potentiis, quæ singulis corporis membris respondeant. Quid hoc matrimonio pulchrius? quid hoc spectaculo iucũdius? Verè qui hæc iunxisti, magnus es Domine, & mirabilia opera tua: tu es Deus solus, & prę ter te non est alius, tibíque gloriam canit omnis compago corporis nostri & vniuersa animæ plenitudo, qui viuis benedictus in æterna secula. Amen.

Cõtẽplatio pulcherrima matrimonii inter corp⁹ & animam.

CAPVT VIII.

¶ De potentiis animæ vegetatiuæ in speciali.

VT autem per ordinem nũc de singulis determinemus, primo consideranda est potẽtia animæ vegetatiua, quæ alio nomine nutritiua appellatur.

Arist. 2. li. de anima. 4. ca.

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria præcipua officia, alere, augere, & generare

Vnde potentia vegetatiua diuidi potest in potentiam nutritiuam siue altricem, augmẽtatiuam, & generatiuam: quæ tres potentiæ reperiuntur in vitam habentibus. ¶ Prima est propter conseruationem substantiæ ipsius viuentis.

Omne enim viuens quandiu viuit, nutriri oportet.

Quia enim ſtabilia non ſunt viuentia, ſed in fluxu continuo, propter virtutẽ igneam perpetuo conſumentẽ & partes aliquas deuaſtantem, iccirco ad conſeruationẽ ſubſtantiæ animalis operatur anima circa alimentum, vt ex eo continuo inſtauret, quod per reſolutionẽ deperditur. Nam vbi continua eſt abſque reparatione reſolutio, fieri non poteſt, vt durabilis ſit talis rei ſubſiſtentia. Quapropter rectè dixit Ariſtoteles viuens euſq; nutriente indigere, quouſque perſeuerat, alimento autem priuatum nõ poſſe ſubſiſtere. ¶ Secunda vis eſt augmẽtatiua, quia nimirum anima ipſum corpus in iuſtã & naturæ conuenientẽ poteſt perducere quantitatem. Nullum enim viuentium ab initio habet perfectam ſuam quantitatem, ſed per puſillum eſt cum vitam recipit. Anima verò continua operatione ſua, circa alimentum occupata, non ſolum curat id quod defluit reſtaurare, verum etiam maiorem adiicere quantitatem, dum plus infulcit ſua actione, quàm ſit conſumptione deperditum. Eſt autem huius virtutis à priori differentia, quoniam non oportet viuẽs omne quandiu viuit augeri, nutriri vero & ali ſimpliciter omnibus viuentibus neceſſarium eſt. ¶ Eſt tamen ſecundum rem harum duarum potẽtiarum idem obiectum, ſed ratione tantum diuerſum. Alimẽtum enim & nutrit & auget, ſed quantum reparat quod deperditum eſt nutrit, inquantum verò etiam maiorem quantitatem reddit quàm præfuit, auget. Et eſt quidem anima principalis harum operationum effectrix, pro inſtrumento tamen habet naturalem calorem per quẽm cõcoquit & alterat nutrimentum (quod ante nutritionem eſt alito contrarium & diſsimile) vt fiat ſimile, & aptum quod traiiciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimentum diſsimile eſt ipſi quod nutriri & augeri debet, impoſsibile foret ex alimento fieri nutritionem aut augmentationem, niſi ipſum alteraretur, vt ſimile fieret alito. Hæc autem alteratio rectiſsimè attribuitur calori, quo tanquam inſtrumento & cauſa ſecundaria vtitur anima, de quo plura ſuo loco dicemus in ſequentibus capitulis.

Ariſt. 2. li. de anima. 4. ca.

CAPVT IX.

¶ De virtute attractiua, digestiua, retentiua, & expulsiua.

Sunt autem particulares quædam vires, potentiis iamdictis subseruiētes, vt pote sine quibus fieri nō possit nutritio, vel augmentatio.

Eæ sunt, virtus attractiua, virtus retētiua, virtus digestiua, & virtus expulsiua. 4. potentiæ.

Quia enim in perfecta nutritione singula membra oportet nutriri, ideo necesse est, vt in quolibet membro virtus sit quædam, per quam nutrimentū attrahat quo nutriatur, non secus quàm in magnete virtus est quædam & efficacia ad se attrahendi ferrum. ¶ Verum quia non potest membrū ex attracto nutrimento ali siue nutriri, nisi ipsum quod attractum est, omnino secundum speciem simile fiat ipsi membro nutriēdo: ob hoc virtute digestiua op[9] habet, per quam nutrimentū concoquatur & transmutetur, vt simile sit membro alendo, sicque ipsi sufficiat nutritioni. Nam impossibile est nutritionem fieri, nisi prius ipsum alimentum simile factum sit nutriendo. Nutritio enim (vt supra indicauimus) fit ex alimēto prius dissimili, facto tamen simili, antequam fieri pòssit nutritio. ¶ Quia verò non potest virtus naturalis agere in instanti, sed tempore eget, vt digerat alimētum ac simile reddat alito, iccircò ne dissipetur materia attracta, retentiua virtute est opus. Nihil enim ad nutritionem proficeret attraxisse alimentum, si deesset virtus ipsum retinendi, donec secundum qualitatem conuenientem esset immutatum, quemadmodum videmus nōnullos interdum sumere cibum vel potum sed ante concoctionē siue digestionem congruam, statim vel per os vel per posteriora eiicere.

Attractiua. Digestiua. Retētiua

¶ Sed quoniam in omni alimento impuritatum est commixtio, quæ per digestionem separantur ab eo quod nutritioni est accommodum, iccirco ne illæ impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generēt, necessarium fuit virtutem inesse membris ad expellendum eiiciendúmque quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius disserere, Medicorum potius est quàm Physicorum. Expulsiua.

CAPVT X.

¶De potentia generatiua.

Genera-
tiua.

TErtia vis animæ vegetatiuæ est, potentia generandi, quia scilicet viuens potens est generare sibi simile, secūdum speciem. Quam potentiam Aristoteles dicit esse præcipuam. ita vt iustum putet potētiam vegetatiuam à generatiua tāquam præcipua, denominari. Ait enim opus generationis esse aliorum finem nutritionis scilicet & augmētationis. Nam ad hoc animal nutritur & augetur in iustā quantitatē, vt cum perfectū fuerit, gignat sibi simile. Naturalissimum enim & præcipuum opus (vt Aristoteles ait) est generare simile, & in quo viuentia maxime assimilantur summę illi Diuinę bonitati, quę sua virtute progignit vniuersa. Item & secundum æternā durationē. Quia enim in hoc à Deo deficiunt, quod secundū numerū, vt ille æterna permanere non possunt: iccirco dum sibi simile generando, ita in specie permanent, quodammodo æternitatis participes fiunt, atque ad Diuinæ durationis aliquatenus accedunt similitudinē, quantū ipsorū permittit conceditq; natura.

Aristo.
ca.4.2.
libro de
anima.

¶Est autem hęc virtus, nec in solis animalib⁹, neque etiam in omnibus. Non quidem in solis animalibus, quoniam quidem & plantæ cōplures eandem vim participant. Vim enim generatiuam habēt, quibuscūque à Deo semen est datū. In semine namque virtus est formatiua similis secundū speciem. Hinc & naturæ prouidissimus benignissimúsque institutor Deus, cū de terra vellet arbores, herbásq; verbo suę iussionis educere, iamiam de generationis vi sollicitus, semē pariter in eis voluit inueniri. Sic enim ait, Germinet terra herbam virentē, & facientē semen, & lignū pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. Post cuius verbū in sacra historia subditur, Et factū est ita. Et protulit terra herbam virentem & facientē semē iuxta genus suū, lignúmq; faciens fructum, & habēs vnumquodq; sementē, secundū speciē suam. Ecce quam sollicita & diligens hic fiat seminis mentio, vide quomodo ab initio fuit de generandi virtute sollicita Dei prouidentia. In quibusdā verò non solū ex semine fit simile secundū speciem, verūetiam ex ramusculo tantum præciso absque vllo semine arbor crescit aut herba similis illi à qua

Neq; so-
lum aīal,
neq; om-
ne sibi si-
mile ge-
nerat.

Gene.1.

desumpta est particula. ¶ Quòd autem non in omnibus animalibus, neque in omnibus viuẽtibus inueniatur, per experientiam est manifestum. Nam quędã sunt animalia spontaneam generationem habentia, quę non ex seminis propagatione, sed putrefactione nascuntur, quanquam inter hæc quædam indifferenter, vel ex putrefactione nascãtur, vel ex semine. Illa etiam quæ ex diuersarum specierum cõmixtione generantur, non sunt nata generare sibi simile. Vnde mula (quę ex commixtione equi & asinę gignitur) nescit generationem. ¶ Est autem huius potentiæ à prioribus duabus differentia, quoniam operationis illarum effectus completur & manet in ipso subiecto in quo insunt potentiæ. Effectus autem operationis virtutis generatiuę, extra subiectum est ipsius potentię. Potentia enim nutritiua & augmẽtatiua, ipsum suum indiuiduum in quo est, nutrit atque augmentat. Nulla autem res per potentiam generatiuam seipsam generat, sed aliud distinctum indiuiduum, simile tamen secundum speciem. Ex quo manifestę patet, nobiliorẽ ac digniorem esse virtutem generatiuam duabus potentijs prioribus. Siquidem ista ad speciei cõseruationem immediate ordinatur, illę vero immediate ad sustentationem & perfectionem indiuidui. Species autem nobilior est indiuiduo, vt pote quę per se pars est vniuersi, non hoc aut illud indiuiduum. Vnde (quẽadmodũ supra diximus) nutritina & augmẽtatiua ad generationẽ tanquã ad finẽ ordinãtur. ¶ Aduertendũ insuper, quòd circa idem obiectũ aliquo modo versatur potentia generatiua, circa quod versari diximus nutritiuã & augmẽtatiuam. Quomodo enim potentia nutritiua ex alimento nutrit, & augmentatiua ex alimento quando auget: sic & generatiua alimento vtitur ad suæ operationis exercitium. Semẽ enim ex superfluo est alimenti.

Quæ nõ generant simile.

CAPVT XI.

¶ Pulchra seminis consyderatio.

M Erito vero consyderatio seminis (quo vtitur virtus generatiua ad suę operationis exequutionem) videri debet profundius cõtemplãtibus, nimium admirabilis. Quid enim? An non superadmirabile est, ex modico semine (quod de herba aut arbore qualibet decisum fuerit) in terrã coniecto, pullulare virentẽ herbã vel arborẽ, eandémque temporis accessu, sumpto ex terrę visceribus cõ

Aduerte huc animum spectator rerum nouarum.

gruo alimento, iuſtam ſibi quantitatem adijcere,& partes omnes ſibi iuxta naturæ ſuę conditionẽ adaptare varietate tam pulchra,diſpoſitione tam ſpectabili,támq; admirabili ordine,vt hominis ingenium nec herbulę vnius ſufficiat cõprehendere artificium. Cõſydera enim in arboris è ſemine proceſſione,quo modo in terram inferne radices mittit,eáſque ita infigit ſolide,ita hęrere facit in intimis terrę viſceribus,vt poſt modicum vix euelli aut dimoueri niſi vi magna nõ poſſit,quomodo ſurſum ſtipitem ac truncum mittit,quẽ externe quidem veſtit cortice velut indumento,aduerſus aeris inclementiam,& frigoris æſtúſque iniurias. Intime vero medulla poſita eſt & circunquaque venę maiores atque minores per totum corpus trunci diſperſæ, cæque mirabili ordine abinuicem minores à maioribus procedentes,per quas nutrimentum ſingulę partes ad ſe attrahunt.In ſuperiori vero parte,quam mirabiliter prodeunt de ſtipite folia, in quibus ſimiliter venarum & arteriarũ conſpicimus ſtupendam cõnexionem.Et eſt quidẽ foliorum eadem figura,eadem leuitas vel aſperitas,ſimilis fere longitudo,latitudo,color idẽ, idem ſapor,idem odor,& per omnia maxima eſt arborum eiuſdem generis ſimilitudo. Taceo fiorum pulchritudinẽ, & fructuum dulcedinem,ac in vtriſque mirabile artificium. Hæc videlicet omnia originaliter ex ſeminis vnius prodiere virtute.¶Sed & in ſemine animalis, atque ideo ex ſemine hominis(ex quo videlicet proles humana ſecundum corpus naſcitur)nonne illud vel maxime ſtupendum eſt, quod ex virtute illa quę in tam viliſſima atque penitus deformi & ſordida materia ineſt, talis oriatur membrorũ tam pulchra compoſitio,tam conuenientiſſimus ordo,tam efficax diſpoſitio membrorũ,tam eximia ſingularũ partium coniunctio. Videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur,ſuper quã ipſum corpus debeat firme conſiſtere, & qua debeat moueri de loco in locum:cuius partis extremũ multiplicẽ habeat diuiſionẽ,vt ſit velut in particulas diſſecta materia, hoc eſt, vt pes habeat ſuos digitos in extremitatibꝰ:atque hę rurſum partes talem habeant ordinem,vt quę primo loco ponitur, cæteris ſit & altitudine & craſſitie maior, atque ita deinceps ſuo ordine,vt ſit nouiſſimus digitus omnium tenuiſſimus & minimus. Item vt partes hæ ſic diuiſę,in extremo pedis ſe-

cundum quinarium numerum ita regulariter & vniuersaliter distinguantur, vt monstrum iudicetur, si quando in vno pede senaria inueniatur distinctio. Iterum vt harum partiũ quęlibet in sui extremitate ex parte superiori duritiem habeat vnguis, mirabili artificio & subtilissima coniunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla possit excidere violentia quantũuis comprimantur pedes, aut vrgeantur multis laboribus. Item vt singulæ hę partes, suas habeant iuncturas, in quibus possint incuruari, & prior quidem maior nõ nisi vnam huiusmodi habeat in sui medio, cęteri vero binas. Et hęc quidem omnia in pedis & manus compositione manifeste apparent etiam extrema tantum consyderanti. Ex aduerso autem, in supremo loco quomodo artificio maximo pars componitur rotunda, quæ cranio vno in superiori parte tegitur, hoc est osseo tegmine ita durissimo & indissolubili, vt per annos plurimos in terra iacens non possit omnino consumi. quod quidem cranium carne & cute operitur, vnde crinium egreditur defluxus, partem illam vndequaq; circunuestiens. Sub hoc autem cranio, nobilis quædam & tenerrima formatur substãtia, quam cerebrum dicimus, eáque secundum diuersas partes varie formata, vt diuersarũ virium aptum possit esse susceptaculum & organum diuersarum nobilium operationum, in qua insuper rotunda parte suprema ab anteriori parte consistunt oculi, in sua concauitate pulchre firmati: sic tamen vt facillime mobiles, quibus sunt etiam sua cilia & supercilia. Sub his sunt nares, ad latus autem aures: sub naribus autem oris apertura ad ingressum cibi, & per circuitum mandibulæ dentibus plenæ, quorũ ij qui in ipso ingressu consistunt, tenues sunt & acuti, ad dissecandum atque scindendum impositum cibum: posteriores vero crassiores sunt & plus quàm duplicati, qui partes cibi iam anterioribus dentibus concisas possint velut molendo in minutissimas particulas conterere. propter quod etiã molares appellantur. ¶ A parte autem capitis posteriori, omnibus clausis, nulla conspicitur apertura: sed nerui fortes, & iuncturæ mirabiles illic consistunt, qui caput partem supremam cum humeris parte inferiori conglutinant: ita vt cum caput humeros non contingat, pulchre tamẽ absque onere per colli interpositionem ab eisdem gestetur. Hinc vero ab

humeris velut duo rami extenduntur brachia duo, ad opu[s] quodlibet peragendum, cáque in medio curuabilia in cubi[to], extremitates autem similiter in digitos ordinate diuis[os] habentia, vt de pedibus supra diximus. ¶ Deinde nobilissi[mum] membrum cordis ita mirabiliter in medio animal[is] positum consistit, habens ad sui caloris temperamétum cir[cumiacentem] pulmonem, acrem sua respiratione continuo in modum follis attrahentem, sicque suum calorem tempe[rantem]: vicinum etiã habens epar sanguinis officinã, & sto[machum] velut totius corporis coquum, alimenti totius sus[ceptiuum]. Habet insuper splenem, habet renes, habet intesti[na] omnia, mirabili connexione & conuolutione disposita. ¶ Quod hæc (inquam) omnia quæ tantum figuraliter attin[gimus], & alia intus recondita multo mirabiliora, ita ordi[nate], ita perpetuo in corpore hominis siue etiam animalis alterius ex seminis tam vilissimę substantię virtute efficiantur, quis non ista maximum reputet miraculum? Nonne re[cte] tibi videtur domino dixisse Psalmista, Mirabilis facta

Psal. 138. est scientia tua, ex me confortata est, & non potero ad eam? Nõne & nos in pręfatione libri huius recte *videbimur hoc* asseruisse, quod prodigia semper secum circun*ferant homi*nes, quibusuis miraculis magis admirabilia? ¶ *Et quidem* non ita multum videtur admirandum, si totam hanc cõne[x]ionem dispositionémque membrorum, quã in nobisipsis conspicimus per semetipsum ita sua omnipotenti virtute Deum asseramus cõdidisse: si quomodo in principio Adam creauit de terra, & de eius costa Euam, absque vllius virtute seminis, terram solam pro materia accipiens, & totam virtutem per sese administrans, ita & nostra corpora in sua dispositione atque pulcherrima proportione per se idem ipse similiter fabricaret. Item si, vt in principio arbores & herbas creauit, absque virtute seminis, ita & nunc potentissima sua iussione eas de terra faceret prodire. Scimus enim quoniam non est ei impossibile, neque difficile omne verbum. Non nouum est nobis, si magna faciat ille, de quo scriptum est,

Psal. 71. Qui facit mirabilia magna solus. Verum quòd hæc humani corporis dispositio ex operatione est virtutis, quę latet in paterno semine (fœtidissima & vix nominanda substantia, quam absque abominatione nemo cõspicit) quódque in eo

tam præclara lateat virtus, corpus tam admirabile sic efficiẽdi atque fabricandi, quod tota illius admirabilis dispositionis efficacia in illo realiter inexistat, id nobis merito in immensum aggrauat pondus considerationis nostræ, id prorsus stupidos & attonitos reddit, cogitque exclamare nos, & voce aperta confiteri, quod non solum ipse magnus sit in semetipso, neq; solum magnus in magnis, sed & in abiectissimis, contemptibilissimisque, & minimis gloriosus.

CAPVT XII.

¶ De longitudine & breuitate vitæ: & primum de calore naturali atque humido radicali.

Anima autem ipsa vegetatiua, per virtutem vegetatricem licet vere prima sit, & præcipua causa supradictarum operationum nutritionis & augmentationis, eget tamen ad hoc (vt supra tetigimus) calore naturali pro instrumento, quo mediante suas istas operationes perficiat. Cuius quidem naturalis caloris, tanta est necessitas in corpore humano, & operationibus illius sustentationi necessariis, vt absque eo nequaquam possit anima in corpore permanere- ipsóque deficiente, omnino necessarium sit animalis vitam deficere.

¶ Hic autem calor naturæ igneæ est, & perpetuo nutriri debet atque foueri in corpore hominis: quemadmodum flammam candelæ & flammam quæ est in lychno lampadis nutriri ad oculum cernimus, atque ita necessario nutriri, vt nutrimento consumpto mox flamma euanescat. Oportet ergo donec calor iste in homine permanserit, nutrimentum aliquod illi suppeditari in quo foueatur atque conseruetur.

¶ Hoc autem nutrimentum est humidum radicale (vt appellant medici) id est humiditas naturalis, & ab initio generationis simul cum calore naturali siue radicali congenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutem principiorum generatiuorum posuit naturalem calorem, eadem ad cõseruationem rei, & naturalem disposuit humiditatem, quæ calorem velut cibaret atque foueret, ad eum modum quo ab oleo pascitur flamma quæ in lampade cernitur. Humidũ radicale.

¶ Hoc autem radicale & naturale humidum, cũ continuo

debeat pascere vorantem igneum calorem, eúmque in humano corpore & fouere, facile minimo tempore absumeretur, si non ipsius fieret continua reparatio, quemadmodum statim oleum in lampade deficeret, si non statutis horis oleum infunderetur nouum. Atque ad hoc necessaria est sumptio alimenti cibi atque potus, ex quibus separatum humidum reparat humiditatem radicalem & intertenet. Ipsum vero siccum quod inde accipitur, ad reparationem est sicci, quod per actionem caloris resoluitur. Non enim solam humiditatem in corpore ignis absumit, verumetiam partes carnium, ac cæterorum membrorum ex omnibus tam siccum quam humidum resoluens, propter quod tam cibo quàm potu animal indiget. ¶ Humidum autem istud radicale nutrimentum radicalis caloris, non debet esse humidum omnino aqueum, sed potius aëreum pinguéque & viscosum siue vnctuosum: quomodo flamma non simplicis aquæ humido nutritur in lampade, sed humiditate pingui & vnctuosa, cuiusmodi est oleum, aut cuiusmodi est in candela seuum. Oportet ergo tale esse etiam humidum nutrimentale, quo radicale humidum debet reparari, id est non pure aqueū, sed pingue, dulce, viscosum. Quare etiam ad humidi radicalis reparationem non videtur potus ipse per se sufficere. Non enim videtur ex ipso solo sufficiens posse elici pinguedo, sed concoctio cum cibo, & ex cibi substantia solidiori facta commixtio, addit humido illi viscosam pinguediné. Et quanto humidum illud pinguius fuerit, tanto ex ipso minus calor consumit, quemadmodum videmus flammam in candelis ex seuo recenti atque pinguiori factis minus in seuum deseuire, diutiúsque illis conseruari.

CAPVT XIII.

¶ De causa longitudinis aut breuitatis vitæ.

EX horum ergo duorum proportione, id est calore naturali & humido naturali attenditur in omnibus viuentibus longitudo vel breuitas vitæ, secundum videlicet proportionem calidi ad humidum: vt illa in quibus optima sit horum proportio, longissimæ vitæ iudicentur. Ea vero in quibus minor proportio, vitæ breuioris. ¶ Ad quod tamen plenius intelligendum aduerte, quòd

ſimpliciter ſola quantitas materiæ alicuius rei nequaquam vitam faciat longiorem vel breuiorem. Nam ad oculum videmus quaſdam arbores paruulas diutius perdurare aliis, multo ſecundum molem maioribus. Idem & in herbis cernimus, in brutis quoque & hominibus. ¶ Neque vniuerſaliter caliditate excedentia maioris ſunt durationis. Si enim fuerit non proportionatum humidum, citius etiam aliis deficiunt, in quibus non tanta eſt excellentia caliditatis. Facit enim immodicus calor non præſente humido ſufficiente ad pabulum, ad rei celerem conſumptionem, vt in hominibus multum cholericis. ¶ Rurſum frigiditas multa vitam non facit longam. Si enim calor non fuerit proportionatus, vt poſſit ſufficienter dominari, abundantia frigiditatis extinguitur, & neceſſario animal ſuffocato naturali calore perit vt videmus in iis qui ſunt vehementer flegmatici, item & in ſenibus in quibus dominatur frigiditas. ¶ Item neque ſiccitas multa per ſe cauſa eſt longæ vitæ. Nam ſenes multæ inſunt ſiccitatis: per hanc tamen ad corruptionem vergũt. Infantes autem plurimos videmus per multam humiditatem deficere, cum videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna viridia ignem opprimunt & extinguunt ſubtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quę prope aquas naſcuntur minoris eſſe durationis, & animalia aquatilia plærunque breuioris eſſe vitæ, quam greſſibilia. Abundat enim in eis humidum, idque non pingue & firmum, ſed magis aqueum. ¶ Harum ergo qualitatum nulla per ſeſe poteſt aſſignari cauſa longitudinis & breuitatis vitæ, ſed calidum & humidum æquata (vt ait Ariſtoteles) pręcipua huius rei ſunt cauſa. Quod tamen non ita debet intelligi, quaſi humiditas & caliditas in æquali virtute cauſa ſint diuturnioris vitæ, ſed quia in debita & bona proportione diſpoſita. Oportet enim calidum habere dominium ſuper humidum. Alioqui non conuenienter ex eo poſſet nutriri. In nutritione enim, id quod nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, niſi agente ſuper paſſo habente qualecunque dominium. Quod ergo Ariſtoteles ait, calidum & humidum æquata eſſe cauſam diuturnioris vitæ intelligi debet bene proportionata: ita videlicet vt humidũ non excedat calidum, ipſúmque ſuo exceſſu ſuffocet, neque

Calidum & humidum vitæ duratiõis cauſa.

viciſſim calidum ſic excedat abſque proportione humidũ, vt ipſum cito excedat atque abſumat.

CAPVT XIIII.

¶ Quæ complexio faciat vitam diuturniorem.

Complexio ſãguinea diuturna.

EX prædictis patet, inter complexiones hominum, diuturniorem vitam præbere eam quæ appellatur ſanguinea. Eſt enim hæc calida & humida, éſtque humidi & calidi, & humidum eſt aëreum non aqueum: ſiquidem aëri reſpõdet iſta complexio, qui natura calidus & humidus eſt. Eſtque in hac calor temperatus, quoniam non igneus eſt, ſed aëreus. Aer enim non in ſummo habet caliditatem. Cum ergo in hac complexione caliditas ſit ſatis temperata, & humiditas multa, éaque pinguis & viſcoſa (quæ nutritioni calidi maxime eſt accommoda) non videtur ad vitæ prolongationem alia eſſe conuenientior ex quatuor complexionibus. ¶ In cholerica enim excedit calor igneus, & ſiccitas non præbet ſufficiens pabulum excedenti calori. In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dum non poteſt ſuper humidum dominari modicus calor, conſequitur non poſſe recte digeri humidum, ſicque multę fiũt corruptiones, & animal perit. In melancholica vero cõplexione, nimia ſiccitas eſt & calor modicus. Eſt enim in modum terræ frigida & ſicca. Harum autem qualitatum vtraque vitæ obeſt, quæ in calido & humido conſiſtit. Si tamen fiat harum complexionum commixtio, poterunt etiã aliæ bonæ compoſitiones inueniri ad vitæ conſeruationem valde accommodæ. Complexio enim cholerica & flegmatica, dominante cholera & proportionato flegmate, diuturnam præbet vitam. Sanguinea & melancholica non mala eſt, vbi melancholia fuerit minor. Et forſitan talis poſſit fieri compoſitio, quæ ad vitam melior eſſet quam pure ſanguinea.

CAPVT XV.

¶ Proportionem. 4. primarum qualitatum originalem eſſe cauſam longitudinis vitæ.

LIcet autē dicamus (iuxta Aristotelem & alios medicos idem asserentes) calidum & humidum ęquata & bene proportionata, ad eum modum quo prędictum est, causas esse vitæ diuturnioris: originaliter tamen non solum ex duabus his qualitatibus debet sumi ista consideratio, sed ex proportione quatuor primarum qualitatū. Illa enim complexio in animali est effectiua vitæ longioris, in qua calidum, frigidum, humidum & siccum bene sunt adinuicem proportionata secundum exigentiam vitæ animalis: ita videlicet vt calor obtineat dominium super cætera, sic tamen frigiditate tempereretur, vt non nimium excedat ipsam humidi (quo habet nutriri) proportionem, ne subito absumpto nutrimento depereat: quomodo vehemens ignis cito consumpta materia mox collabitur, iterumq; humiditas ita sit per adiunctam siccitatem temperata, vt nō sit nimia, neque excedat caloris proportionem, ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extingatur, quomodo si igni ardenti superfundatur aqua copiosa. Et in quibuscunque huiusmodi temperamentum inuenitur quatuor primarū qualitatum, hi in se habent principium diuturnæ vitæ. Propor- tio 4. qualitatū duratiōis origo.

¶ Veruntamen quia in hoc temperamento calidum & humidum pręcipua sunt, habéntque dominium, quibus alia duo frigidum & siccum solum ad contemperamentum adiiciuntur, ad illorum mediocritatem constituendam, excessúmque vitæ disconuenientem prohibendum, iccirco duarum tantum qualitatum expressam faciens mentionem Aristoteles, dixit calidum & humidum esse principia longioris vitæ. Cum tamen addit æquata & proportionata, indicat tacite, & alias duas qualitates, quarum additione fit vt calidū & humidum proportionentur, atque æquentur. Si enim calori deesset temperans frigiditas, excederet humidi proportionem. Et si non adesset humiditati temperans siccitas vtique excederet proportionem caliditatis.

¶ Duas autem illas qualitates caliditatem & humiditatem dominari oportet in complexione longioris vitæ, quoniam sunt qualitates vitæ, id est viuentibus necessariæ, & animalis substantiæ potissimum conuenientes: primario tamen caliditas, ac secundario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in complexione vitæ longioris pri-

mum locum calor obtinere debet, humiditas vero secundū. Frigiditas autem & siccitas, mortis principia sunt, vbi inualuerint. Vnde senes quo amplius ad mortem tendunt, eo magis siccos & frigidos effici cernimus. Et mortua statim corpora maxima occupat frigiditas atque siccitas: omnis autē fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidum & siccum esse mortis principia, & vitæ maxime contraria, vbi contigerit ea dominari. Propter quod complexio illa breuissimæ vitæ est, in qua istæ dominantur, aut etiam eorum alterum, siue per se frigiditas siue siccitas. Nam illa directe calori aduersatur, in quo est vitæ principium: hæc vero humiditati, quæ est primæ vitalis qualitatis fomentum.

CAPVT XVI.

¶ Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam vitam sint bene disposita.

Notandum autem, quod illa corpora ad longam vitam sunt bene disposita, quæ in principio maximā habent sed tamen proportionatam humiditatem: ita vt videatur calor aliquo modo latere sub tāta humiditate, vt multo tempore perduret calor antequā possit humiditatem coniunctam penitus euincere, & manifestum obtinere dominium: modo nō tanta sit, vt omnino calorem obruat ac suffocando extinguat. Quæ vero in principio sui ortus admodum paucam habent humiditatem, vt statim calor possit euincere & quasi superior apparere, non sunt diuturnæ vitæ. ¶ Simile enim videmus in ignibus. Plærunq; enim ignis ille qui subiicitur lignis viridibus, in quibus adhuc est multa humiditas, diutius delitescit, iacétque absconditus, priusquam possit super materia apposita potiri dominio: & interdum quidem, prorsus quasi extinctus apparet atque oppressus, quandóque tamen vigore resumpto resistens fortiter, agénsque viriliter, tandem adhuc gloriose emicat, & in altum flammam sustollit, quasi in victoriæ signum. Et manifestum est talem ignem multo esse durabiliorem, quā sit ignis alius stipularum aut straminum aliorumve lignorum valde exiccatorum, qui in materiam ob humiditatis defectum statim obtinet dominium.

¶ Atque hinc contingit nō raro, vt isti qui in infantia, imò in pueritia grauissimè fuerint periclitati de vita, & perpetuo quasi languore vexati, longissimā vitā viuant, cernantúrque in ætate prouectiori valere bellissimè, postq̄ humidū illud, sub quo calor eorū periclitabatur, & sub quo modo quodā oppressus delitescebat, iam fuerit euictū, & calor post longā patiētiam obtinuerit principatum. Quemadmodū ad oculum cernimus, ignes ex carbonibus sulphureis compositos, aqua perfusos, post paululum multo voraciorem flammam dare, & calorem maiorem, simul etiam durare longius.

¶ Hinc iterum contingit eos interdum qui per totam vitam languere videntur, longam tamen vitam ducere. Signum est enim in eis quod nec calor tantus sit qui omnino possit manifestè in humidum dominari, neque tantum humidum vt possit extinguere calidum: sicque calor ob modicitaté non multū potest humidi cōsumere, ac proinde humidū minus commiscetur extraneo, remanétque purius & ad caloris nutritionem magis efficax. Attamen quia calor tantus est vt se possit aduersus humidum defendere, & illius saltem aliquid (quanuis non ita multum) ad suam nutritionem exedere, iccirco in vita animal permanet, lāguens tamen, propter sufficientis caloris defectum, & quia non satis quantum operationes animali conuenientes expetunt dominatur. ¶ Patet etiam ex prędictis ratio, quare illi qui pręcoci sunt ingenio, id est, ante multam ætatem valde ingenio pollētes, plęrunque conspiciantur præmatura morte occumbere, vt vix interdum virilem, rarò autem senilem attingant ętatem. Est enim signum, quod ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa, impedit ingenium. Vnde qui multū habēt sanguinem, non sunt ingeniosi, eo quod sanguis sit humidus: sed qui paucum sanguinem & non ita humidum habent, vtcunque cholera mixtum, id est satis siccum & igneum. Quia ergo in his ab initio pauca est humiditas, cito calor dominatur, & acquirunt siccitatem ad operationes sensuum & ingenii requisitas. Superuincens enim sua actiuitate caliditas, cito corpori dat conuenientes operationes quas mediante calore corpus habet: ac proinde ante consuetum tempus ambulant, loquuntur, discunt, morantur, phantasiantur, dum alii propter multum humi-

Ingeniosi citius moriuntur.

dum diutius impediuntur ab operationibus vitalibus. Vbi autem minus est humidi, & plus calidi, manifestũ est citius ibi calidi nutritionẽ deficere: & vbi cito dominatur calidũ, cito quoq; deficere ipsum necesse est. Proinde manifesta ratione colligitur: eos qui præcoci ingenio sunt, debere etiam præmatura morte occumbere. ¶ Patet insuper ratio, quare cũ cætera multa animalia conspiciamus vel mox in sua natiuitate, vel paulò pòst, operationes suas conuenienter exercere, vtpore moueri, ambulare, & alia eis conuenientia opera. Homo tamen per multum tempus absque sibi cõuenientibus operationib⁹ remanet. Nimia enim humiditas in causa est, propter quam etiam membra infantilia ligari debẽt fasciis eo quòd deficiente siccitate non sint solida mem[...]. Hoc autem in aliis animalibus non est necesse fieri, hom[o] enim præ omnibus aliis animalibus abundat humidita[te] propter quod etiam longioris est vitæ, omniáque animali[a] vitæ diuturnitate superat, paucis admodum exceptis, vt elephanto & ceruo, & si quæ sunt similia. hæc enim animalia tradunt longã admodũ habere vitã. Cętera autem animalia domestica, quæ hominibus in vsu sunt, ad oculum videntur multo breuiorem homine vitam ducere, quantumuis mole excedant: vt equos, boues, oues, canes, aliáque huiusmodi. ¶ Præterea habetur ex iam dictis causa, quare ii qui pauciori nutriuntur cibo, diutius viuant: qui verò maiori, breuiorẽ habeant durationẽ. Item, quare ii qui multũ indulgẽt veneri, minus viuãt, item & ii qui immoderatis atterũtur laboribus. Exiccat enim multa seminis emissio, itẽ & immodicus labor. Velocior autem siccitas, mortem accelerat. Illis tamen qui nimia sunt humiditate pleni, labor cõducit moderatus, ad vitam protelandam. Efficit enim bonam siccitatẽ & temperatam, vt non obruatur calidum ab humido & superflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

CAPVT XVII.

¶ Quare per nutritionem res non possent perpetuo seruari.

Verbum ex his quæ prædicta sunt posset quispiam dubitare, atque ita nobis obiicere. Si calidũ est vitę principium, & humido radicali nutricatur, ac humidum illud per nutrimentum reparatur, qui fit vt non per-

petuo poſsit in aliquo viuente, vita per nutritionem ſeruari. Tam diu enim animal in vita permanere natũ'eſt q̃ diu calor naturalis ipſi non deficit: adeo vt ſi perpetuo calor naturalis indeficiens in corpore permaneat, ſimul permaneret & anima ipſum informans. Calor autem per humidum nutritur, & humidũ per alimentũ reparatur. Quare ergo ad hunc modum non poteſt corpus congruo nutrimento per virtutem nutritiuam perpetuo conſeruari abſque corruptione?

¶ Huic quæſtioni talis adhibẽda eſt reſponſio, Humidum radicale quanquam nutriatur humido nutrimẽtali ex cibo & potu aduenıente, nunquam tamen reparatur ad tam bonam qualitatem, vt ante fuit, ſed continuo minuitur à principio actionis caloris in ipſum. Per cõmixtionem enim extranei (vt docet Ariſtoteles in libris de generatione) cõtinuo ipſa virtus ſpeciei minuitur, neque humidum ita bonum reparatur, vt fuit ab initio antequam deperditur. Vnde fit vt continuo defectu tandem penitus humido deficiente, cogatur ipſum animal ſiccitate deficere, calore nimio ſuperante, nec habẽte pabulum. Quemadmodum videlicet cum aqua infunditur vino, quo plus infuderis aquæ in vinũ, eo fit vinum minus forte, & minus habens virtutem ſuæ ſpeciei, ad conuertendum ſcilicet in ſe extraneam ſubſtantiam. Et licet in principio per modicam admixtionem nõ depereat virtus vini, quoniã adhuc potẽs eſt cõuertere infuſum in ſuam ſubſtãtiam, ſi tamen diu pergis aquam infundere, tãdem ita debilitabitur virtus ſpeciei vini, vt prorſus ab aqua ſuperetur, & extinguetur omnis virtus vini ab aqua deuicta. Atque hoc pacto manifeſtè videmus quomodo per nutritionẽ nõ poſſet fieri indiuidui perpetuatio: ſed neceſſe eſt hoc modo animal deficere, cum eouſque res deuenerit, vt neceſſarium humidum radicale perdat. Quod ſi homini adeſſet per nutritionem virtus reparandi humidum æque bonum, vt eſt illud quod deperditur, tunc poſſet homo abſque corruptione ſeruari.

CAPVT XVIII.

¶ De virtute ligni vitæ in Paradiſo.

A Tque ita ſanè intelligendũ eſt, quod in Geneſi legim⁹ de ligno vitę quod erat in paradiſo ex cuius fructu prohibebatur ſumere Adã poſteaq̃ peccaſſet

ne ipsum comedẽs viueret in æternũ. Sic enim ait dominus, Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonum & malum: nũc ergo ne forte mittat manum & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum. Et post pauca subditur, Eiecítq; Adam, & collocauit ante paradysum voluptatis Cherubin, & flãmeum gladiũ atq; versatilẽ, ad custodiendã viam ligni vitæ. Nam (vt sacri Theologi tradũt) talis erat virtutis huius arboris fructus, vt per eũ posset virtus speciei reparari & conseruari absque defectu. Quemadmodum enim aliæ arbores in cibũ illis erant, ad reparationem deperditi per calorem naturalem (qui etiam in primis parẽtibus ante peccatũ inerat, & suo modo agebat, id quod ex præbito eis Dei voce alimento manifestè cognoscimus) ita hæc arbor in medicinã potius quàm in cibũ creata fuit, vt de eius fructu sumentibus virtus speciei cõfirmaretur, & ita præseruaretur ab omni defectu, vt per caloris actionem & humidi deperditionem, extraneíq; humidi aduentũ non imminueretur bonitas ipsius humidi, neque per cõsequens imminueretur calor. Fiebátque per huius fructus virtutẽ, vt humidũ ęque bonũ esset quod reparabatur, atq; id quod per actionem caloris naturalis deperiit, erátque medela aduersus hãc (ratione nutrimẽti) debilitationem. Atque hinc processisset absq; corruptione hominum vita, arboris istius beneficio, donec Deo placuisset à statu illo animali in altiorem (qui nutritione non indigeret) transferre.

¶ Verum nos longe ab illo tam efficaci fructu elongati sumus, via ligni huius præclusa est Adæ, & cũctis posteris, via incognita est natis in exilio. Paradysus voluptatis ignotus est in terra laboris habitãtibus. Atque vt etiam sit via cognita, ecce ad custodiam stat Cherubin, tenens flammeum gladium atque versatilem, vt spes nulla sit nobis de fructu ligni huius consequendo. Neque est qui vel ramusculũ nobis possit adferre ligni illius, vt ipsum plãtemus in terra nostra. Atque vt fortè donetur, nõ arbitror ego tam singularis gratiæ & eminẽtię lignũ ex paradiso voluptatis allatũ, in terra hac miseriæ atque laboris vegetari posse, aut suas radices in arenosam istam terram (quæ spinas & tribulos inutiles melius germinare nouit) defigere. Quapropter talis iam est nostra conditio, ita se nobiscũ res habet, vt velimus nolimus semel

nobis ſit moriendum, iuxta verbum domini ad Adam, omnium noſtrum nomine dicentis, Terra es & in terrã reuerteris. Vnde & ſanctus apoſtolus, Statutum eſt omnibus hominibus ſemel mori· poſt hoc autem, iudicium. Gene.3. Hebr.9.

CAPVT XIX.

¶ Quomodo vnum quodque viuens habeat determinatam periodum.

EX prædictis facilè poteſt monſtrari, vnumquodq; viuẽs habere certũ limitem & definitũ terminum vitæ, cúmque ſecundũ complexionis varietaté diuerſum, longiorémq; vel breuiorẽ. Cum enim nõ poſsit humidum radicale atq; bonũ reparari, neceſſario conſequitur ipſum paulatim debilitari. Quicquid auté continuo debilitatur & diminuitur, tãdem in totũ collabatur neceſſe eſt. Eſt enim vnicuiq; vitæ & durationi præfinitus terminus nouiſſimum illud & extremũ vitalis operationis, quando non vltra poteſt calor naturalis ab humido nutriri, cogitúrq; viuens deficere. Quemadmodũ in vino terminus quidam certus eſt, quando non vltra infuſam aquam poterint in ſe conuertere, imò ſeparatur ab aqua, & vinum eſſe deſinit virtute ſpeciei penitus deficiente. Vnde illa quæ ſimpliciter meliorem habent complexioné proportionémq; calidi & humidi vitalis, lõgiorem habẽt ſuæ durationis periodũ, & quod optimam habet hanc proportioné, durationis eſt longiſsimæ. E contrario auté, quod malam habet hanc complexionem ſiue proportioné, breuiorẽ habet durationem. ¶ Hic auté terminus vitæ naturalis dicitur, quoniam videlicet ſecundũ naturalé complexionis virtuté, ipſum viuens tamdiu perſiſtere eſt potẽs, virtute conuerſiua ipſius ſpeciei ad tantum vſque tẽpus ſeſe valente porrigere ſiue extendere. Vnũquodque enim viuens tam diu naturaliter potẽs eſt viuere, quandiu calor naturalis in eo poteſt permanere, & quãdiu humidũ radicale in ipſo poteſt calorem nutrire. Hoc autem eſt, quandiu per nutritionem poteſt humidum radicale ſufficienter reparari. Manifeſtum ergo eſt, vnumquodque viuens ſecundum ſuam naturalem complexionem præfixum & determinatum ſibi terminum habere ſuæ durationis. Period⁹ ſeu terminus naturalis.

¶ Poſsimus autem in hac re facere comparationem vel diuerſorũ generũ, vel diuerſarum ſpecierum, vel diuerſorum

indiuiduorum eiuſdem ſpeciei. Vnde ſecundũ comparationem viuentium diuerſi generis, dicimus quaſdam arbores quibuſdam animalibus eſſe longioris vitæ, quaſdam etiam minoris. Secundum comparationem diuerſarũ ſpecierũ, dicimus homines eſſe plæriſq; brutorũ animalium diuturniores, vt mulum dicimus equo diuturnioré & herbas quaſdam vitæ longioris præ alijs. Quædam enim tantum annuę ſunt, & ſingulis quibúſque annis occidũt Alię verò ad annos plures ſecundum indiuiduum iam permanent. Secundum indiuiduum auté eiuſdem ſpeciei fit comparatio, cum dicimus, hũc hominem eſſe illo diuturnioré, hunc equum illo equo, & ita in cæteris. Nonnunquam etiam in eadem ſpecie fit cõparatio in communi, ſecũdum diſtinctionem ſexus vel cõditionis. Vt cum dicimus, in paſceribus maſculos minus viuere quàm fœminas (iuxta Ariſtotelis dictũ) eo quod maſculini paſſeres plurimam ſequantur venerem. Item cum dicimus agricolas plæroſque moderato labore ſeſe exercitantes, longiorem vitam ducere, quàm otioſos clericos, homines quoque ſobrios & caſtos, plus q̃ guloſos & luxurioſos.

CAPVT XX.

¶ Non ſempes res ad naturalé vſq; terminũ pertingere.

Qvamuis autem ſecundum virtutem complexionis vnaquæque res habeat ſibi determinatum vitæ terminum, vltra quàm ſecundum naturam complexionis non poſsit vita protendi, rariſsimè tamen contingit ipſa viuentia huiuſmodi terminum attingere, neq; vel milleſimus quiſq; hominũ ad huiuſmodi naturalé cõplexionis terminum pertingit. Dicitur enim terminus vitæ, non quod viuens ipſum debeat aſſequi, ſed quia ſecundũ extremá naturalis complexionis virtuté ipſum viuẽs eouſq; poteſt pertingere, & nõ poteſt terminũ illũ tráſire. Vnde in Iob de hominibus dicitur. Poſuiſti terminos eius qui præteriri nõ poterũt. Non ergo terminus iſte talis eſt quem debeant attingere, ſed quem poſsint attingere, & quem non poſsint tranſire. ¶ Fit auté mille modis vt viuẽs ad determinatũ ſibi terminũ nõ pertingat, maximè auté in viuẽtibus rationalibus, id eſt, in hominibus: è quibus, vix milleſimus quiſq; propoſitũ finem conſequitur. Nam mors & corruptio non ſolũ accidit modo prædicto, per naturalé defectũ humidi, ſed fre-

Rarò ad naturæ periodũ puenitur.

Iob 14.

quenter ab extrinſeco accidit corrumpere.quod per violentiam aufert à viuente vitam partes diſcontinuãdo, aut quomodocunque noxiam & corruptiuã qualitatem inducẽdo. Quemadmodũ ante oculos quotidie cernimus,multas arbores validiſſimas per multos annos adhuc potentes in vigore perdurare ſi permitterẽtur in ſua radice prẹſcindi ſecuri, ſicque vitã ante cõplexionis terminũ finire.Ita oues & boues aliáque omnis generis animalia per ſingulos dies mactantur plurima.Quantos autẽ videmus in hominibus ante tempus vel gladio occumbere,vel fame perire,vel peſte cõſumi, vel aquis ſuffocari-Imo vero ſola gula,quot abſumit hominum milia?adeo vt vulgata ſententia merito iactetur,plures gula quàm gladio abſumi. Plurimos etiã quotidie videmus nouis infirmitatum generibus ſubito ſuffocari,ſtrangulari, aut alias quomodolibet exhalare animam.Et(vt Theologiſſimi illius philoſophi Seuerini Boetij verbis concludamus) homine,ſi corpus ſpectes, quid imbecillius reperire queas? quos ſæpe muſcularũ vel morſus vel in ſecreta quęque reptãtium necat introitus.

CAPVT XXI.

De altero termino diuinæ prẹſcientię.

PRopter hęc ergo neceſſe eſt alium ponere terminũ vnicuique viuentiũ,qui ſit nõ ſecundũ naturalis cõplexionis virtutẽ, ſed ſecundũ prẹſcientiã & cognitionẽ Dei:talem videlicet,ad quẽ indubie viuẽtia peruenient, & vltra quẽ nequaquã tranſibunt: ita vt nec vltra progrediẽtur neque citra occumbent.Qui autẽ talem cognouit rerum terminũ,ſolus eſt omniſcius Deus. Vt enim mors eſt omnibus hominibus certiſſima, ita mortis hora eſt incertiſſima: neq; de die illa aut hora quiſquã nouit,prẹter illũ cui nihil eſt abſconditũ,qui ęque futura atque prẹſentia in proſpectu habet,ante quem futurum omne & prẹteritum eſt præſens. Terminꝰ prẹſciẽtię quẽ oĩa attingũt.

Eſt autem differentia inter duplicem hunc durationis terminum, quòd primum non poſſit viuens ſecundum naturæ virtutem tranſcendere,poteſt tamen citra illum deficere,ipſúmque nõ aſſequi:alter autẽ talis eſt, vt frequẽter poſſit viuẽs,quantum ad virtutẽ ſuæ naturę & cõplexionis attinet,longe vltra ipſum tranſire.Veluti cum robuſtus aliquis iuuenis ſubito trãsfoditur gladio,aut ſuſpendio prẹfocatur. Semper autem viuens hunc terminum attinget,neque ante

ipſum vnquam deficiet, tametſi ſimpliciter ante poſſit deficere. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocunque moritur, potuit (abſolute loquendo) ante ſeptem dies interfici & mori. ¶ Ac de hoc termino, ſiquis dictum accipiat illud ex Iob ſupra adductum, Breues dies hominis ſunt, numerus menſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius qui preteriri non poterunt, oportebit hoc vltimum non ſimpliciter intelligi, quaſi abſolute termini iſti nō poſſint preteriri, ſed condicionate, ſubintellecta Dei præſciẽtia. Quod enim à Deo preſcitum eſt contingens, abſolute quidẽ contingens eſt, & abſolute poteſt ita non fieri. (Eſt enim contingens, ac proinde potens fieri, & potens non fieri) ſed ſub conditione præſcientiæ preſuppoſita, non poteſt non fieri: quoniã neceſſario conſequitur, ipſum ita futurum, ſi ita Deus præcognouit. Non enim poteſt falli Dei preſcientia.

Iob.14.

CAPVT XXII.

¶ De mutatione etatis humane in diuerſis mundi ætatibus.

Conſyderandum autem hoc in loco, quid cauſe ſit quòd in diuerſis mundi etatibus tam diuerſa fuerit humanæ vite duratio. Nam id manifeſte ex ſacris diſcimus hiſtorijs. Siquidem in principio mundi duratio humane vite vltra nongentos extendebatur annos, verſus millenarium procedendo. Poſt diluuium vero dominus conſtituit tempus humane vitæ, centum viginti annorum. Quod tamen non eſt accipiendum ſecundum extremã durationẽ vitæ humane, ſed ſecundum bonam valetudinem & fortitudinem bone complexionis. Nam multis temporibus poſt diluuium adhuc vltra definitum illud tempus homines viuebant. Iacob enim terminum illum exceſſerat, antequam in AEgyptum deſcenderet. Erat enim annorũ 130 cum ingrederetur AEgyptum. Omnes autem dies vite eius fuerunt 147 anni. vixerat etiam Iſaac pater eius 180 annos. Et Abraham primus patriarcha. 175. Hi tamen, multo tempore poſt diluuium fuerunt. Siquidem etas vna fuit intermedia, à dilunio vſque ad Abraham. Tũc ergo poſt diluuium 120 annis ſani & robuſti viuebant homines. Poſtmodum vero in Pſalmis numerus multũ imminutus eſt, cum pſalmo 89. dicitur, Dies annorum noſtrorum in ipſis 70 anni. Si autẽ

Gen.6. Gen.47. Ibidem. Gen.35. Gen. 25.

in potentatibus, 80. anni, & amplius eorum labor & dolor, in quibus verbis indicatur, tempus vitæ humanę in bona va Psal. 89.
letudine possit protendi vsque ad 70. aut in melius comple-xionatis vsque ad 80. annos, mutatúmque est prius illud tēpus 119 annorum in tempus 79 aut 80 annorum. Nunc vero hac nostra ętate per annos vt minimum viginti facta videtur declinatio. Iam enim vix quinquaginti anni sunt vitę hominis, quibus fortis ac validus potest durare. Paucissimi sunt qui non anno sexagesimo canis perfunduntur, & viribus multum imminuūtur. Quod autem vltra est, senectutis & defectus est tempus: & quod vltra annum est sexagesimū certe labor est & dolor. Manifestissime ergo ex scipturis sacris hęc vitæ humanę tempora ita monstrantur variata. Potest autem causa horum ex supra declaratis elici per similitudinem. Sic enim de nutritione dicendum est respectu indiuidui, quomodo de generatione respectu speciei. Vt enim nutritio ad indiuidui sustentationem, sic generatio ad speciei cōseruationem à natura est ordinata. Quemadmodum autem nutritio ipsum indiuiduum non potest absque corruptione cōseruare inmortale, sed tandem deficere ipsum est necesse, ob hoc quod per nutritionem humidum non ita bonum reparatur vt erat ipsum absumptum, sicque continuo deficit caloris naturalis fomentū atque vigor, propter quod tandem necesse est rem deuenire ad interitum, calore naturali eiúsque pabulo penitus deficiente: ita generatio quantum ad speciem, non ita bonam ac fortem ac validam reparat speciem, vt in principio fuerat: & quo amplius per generationes species multiplicatur viuentis, eo continuo magis ac magis debilitatur virtus primarię complexionis, quę in primis erat indiuiduis: sicq; modo paulatim debilitatur virtus complexionis humanę, ac consequenter durationis tempus efficitur breuius. Neque id solum in hominibus, sed indubie & in bestijs, & in plantis, herbis, atque arboribus eorúmque fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium est, quin arbores istæ, quę nostra sunt ętate longe sint dissimiles secundum virtutis efficaciam, atque etiam secundum durationē, illis arboribus quę fuerūt in prioribus sęculis. ¶ Illud tamē notandū, quòd in humana specie maior fit debilitatio quàm in genere brutorū animalium. Et hic rursum magis,

Triplex causa humanã speciem debilitans, brutorũ duplex, plantarũ vnica.

quàm in plãtis. Est enim in homine triplex causa defectus, in brutis duplex, in plantis simplex. Homo enim pro nutrimento habet cęterorum animalium carnes, & fructus terrę. Quanto autem cibus iste virtute deficit, tanto minus sufficiens est ad reparationem humani corporis. Vnde non solũ ex hoc breuior est hominũ nostrę ætatis duratio, quòd ipsa virtus speciei iam sit debilior, & cõplexio infirmior, vt non tam diu sufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendũ in corpore naturalem calorem, verumetiam ex parte alimẽti, quod magis materiale est, & minoris virtutis nostra ętate, quàm fuerit in generationibus prioribus: sicque necesse est vt humidũ radicale iam magis cõmisceatur extraneo, quàm in præteritis generationibus miscebatur. Quanto enim id quod ex cibo sumitur minoris fuerit virtutis, tanto à calore naturali citius absumitur, neque ita diu potest fouere calorem: ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commixtionem cum humido radicali, vnde oritur vita breuior. Omnis ergo defectus iumentorum illorum quibus homo in cibũ vtitur, ad humanę speciei recidit detrimentum. Item omnis defectus herbarum & arborum quibus vtitur in pabulum homo, in ipsius cedit detrimentum. In animaliũ autem irrationaliũ (quę ex herbis terræ viuunt) damnum etiã cedit herbarum defectus, præter eam quam à proprię complexionis defectu in se habent debilitationem. habent ergo ipsi duplicem minoris durationis causam, homo vero triplicem, plantę autem simplicem tantum, secundum hanc comparationem. Vnde secundum rationem, non videtur esse tãta distantia durationis arborum atque plantarum secũdum diuersas mundi ętates, quanta est iumentorum: neque tanta iumentorũ, quanta est hominum. CAP. XXIII.

¶ Quòd vnaquęque species viuentium, suũ habeat naturalem terminum.

Qvomodo itaque propter hunc continuũ defectum diximus singulis indiuiduis esse determinatũ & pręfinitum suę complexionis terminũ, ita & de speciebus dicere nõ irrationabiliter possimus, esse videlicet vnicuique speciei suũ determinatũ terminũ, secũdum speciei naturalem virtuté. AEque enim hoc de specie & de indiuiduo, continuus probat defectus. Si enim per generationem repa-

raretur species in æquali virtute vt ante fuerat, posset quidem recte sentiri generationem sufficere ad perpetuãdam speciem: quomodo indiuiduum posset immortale per nutritionem seruari, si ipsa repararet indiuiduum in tam bono statu quàm ante fuerat. Atuero cum iam demonstratum sit, & sanctæ authoritas scripturæ, simul & ocularis experientia hoc doceat, generationem non potuisse conseruare speciem absque maximo & summe notabili ipsius defectu, manifesto infertur consequio, quod tandem aliquando speciei virtus vsque adeo sit debilitanda, vt non sufficiet ad vlteriorem sui conseruationem, aliorúmque indiuiduorum multiplicationem: sicque prorsus collapsa cogetur deficere ad eũ modum quo indiuiduum (non obstante nutritione) tandem cogitur penitus in se ipso deficere, neque per nutritionem potest perpetuo seruari. ¶ Itaque, etiam si naturalem sequamur rationem, ipsa nobis monstrat omnes rerum viuẽtium species non posse perpetuo stare, ac tandem necessario corrumpi debere. Errant ergo non solum contra fidei regulã, sed & contra rationis normam, qui omnes præcipuas species vniuersi dicunt naturaliter esse incorruptibiles, & à parte posteriori æternas, licet aliquando accepisse eas fateantur durationis principium. Quod etiam vulgo dici solet, per generationem res naturales secundum speciem perpetuari, si veritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione simpliciter, sed secundum quid: quatenus videlicet lõgissimum illud tempus quo species conseruantur vsque in consummationem sæculi, perpetuitas quædam ab hominibus æstimetur.

CAPVT XXIIII.

¶ Quod humanam speciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant.

PRæter vero supra adductam causam naturalem velocis humanæ defectionis, inuenimus etiam gulã & luxuriam, humanam speciem mirum in modũ infirmare, quæ tamen inter causas extrinsecas veniunt computandæ, cum non insint homini hæc vitia à natura, nisi forte quatenus aliquam habet prauam inclinationem ad eiusmodi vitia, vt est hõ ab infantia sua pronus ad oẽ malũ. Inter hæc aũt duo, luxuria p se facit ad speciei debilitationẽ.

Eſt enim luxuria nimius & inordinatus coeundo affectus. Coitus autem nimium frequens ad vanam delectationem, & non iuxta naturæ ordinem ad ſpeciei conſeruationem, ſobrie in vſum vocatus, facit, vt ſemen (per quod ſeruatur generatio) non ita potentis ſit virtutis ad ſpeciei reparationẽ, quàm eſſet ſi ſobrie parciúſque ac iuxta naturæ ordinẽ administraretur. ¶ Procedit item ex luxuriæ vitio, quod ante debitam maturitatem & perfectionem naturalem ad validam generationem ſufficientem, videmus homines ante tẽpus generationi intendere. Quid enim? An non ante oculos cernimus, puerulos adhuc atque puellulas copulari coniugio, amplexibus vacare, intendere generationi, quorum anni ſi pariter iungantur vix ætatem attingent virilem? vt merito in prouerbium ſit tractum, Pueros noſtra tempeſtate generare pueros. Ecce enim iam de teſta pullos educunt, quibus adhuc teſta è qua iam prodiere, adhæret. Iam natulos geſtant in vlnis, qui pridie emerſerunt è cunabulis. *Vix* à lacte auulſi, lactant de ſe genitos: & patres matréſque appellantur, qui needum ex ephebis exceſſerunt, *quibus nomen* altius quàm puerorum non competit. *Scilicet in brachiis* prolem geſtant noui patresfamilias, quos adhuc conueniebat præceptorum patrúmque genibus impoſitos, ad diſciplinæ inſtitutionem ac morum informationem, virgis cędi. ¶ Qui autem poſſit fieri, vt hoc pacto non plurimum debilitetur humana propago? Quemadmodum enim granum immaturum aut ſemen non debita maturitate perfectum, gignere non poteſt fructum conuenientem & fortem multæque durationis, ita & in hominibus dicendum videtur eos qui ſic ante tempus ſuæ propriæ perfectionis, generationi vacant, non poſſe efficaciter ſuæ ſpeciei conſeruationem perficere. Vnicuique enim rei tunc conuenit generare ſibi ſimile, cum ſuam fuerit adepta perfectionem. Huiuſmodi ergo qui longe adhuc abſunt à ſua perfectione, quomodo fœliciter ſibi ſimile generabunt. Et licet verum ſit, hominem in anno. 14. (quod ad maſculos attinet) in anno. 11. (quantum in fœminis) ad generationem vt plurimum ſufficere, manifeſtum eſt tamen non poſſe illis tam perfectam ineſſe generandi virtutem, vt poſteaquam in robur virile euaſerint. Donec enim ad ipſius indiuidui augmentationẽ

plurimum debet esse intenta vegetatrix potentia, non ita sollicita esse potest de specie, ad generationis semen perficiendum. Verum potesteaquam augmentatione debitam indiuiduo induxit quantitatem, tum liberius ad speciei multiplicationem potest intendere: efficitque tunc semen (quod de alimento superfluo resoluitur) potentius ad generadum sibi simile. ¶ Cæterum, gula ipsa quanquam per se videatur magis ad indiuidui detrimentum pertinere (eo quod per ipsam nimia fit commixtio extranei cum radicali humido, & calor minuitur, ac velut obrutus nimia infusione extranei, debilitatur atque extinguitur) vergit tamen mediate ad speciei detrimentum. Nam cum per indiuidua debeat generatio fieri, constat ad debilitationem singularium hominum generantium, consequi infirmitatem generationis. Nam (cæteris paribus) eos qui fortiores sunt & melioris complexionis, videmus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi sunt ac debiles. Vnde non dubium est, hominem frugaliter viuentem & conuenienti mediocrique alimento vtentem ad generationem bonam esse magis aptũ, eo qui vorator est atque ebriosus. Quemadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & inuidui diuturna cõseruatio: ita etiã generatio & bona speciei multiplicatio. ¶ Adde & hoc quod plærique nimia venere seipsos exhauriunt. Facit enim nimia seminis emissio celeriorem exiccationem, & humidi consumptionem. Vnde etiam in animalibus brutis videmus illa quæ maxime veneri incumbunt, celerius morte absumi. Propter quod Aristoteles dixit, passerum masculos minus viuere fœmellis: eo quod masculi (vt ipse ait) plurimam sequantur venerem. Verum illud ad indiuiduum videtur spectare, quantum ad ipsum venere vtentem. Quantum vero ad prolem genitam, etiam in speciem vergit detrimentum. Qui enim immoderate rei venereæ indulget & sepius quam natura docet, ratióque postulat, non potest hic nisi debilem gignere prolem, eo quod semen non possit in eo tantæ esse virtutis, quantæ foret si hac in re esset moderatior. Cum enim semen multæ sit perfectionis & magnæ nimium virtutis (vt supra ostendimus) verisimile est ipsum multo satis egere tempore, vt suæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenam accipiat ad suas

operationis efficaciam.

CAPVT XXV.

❡Execratio deteſtatióque gulæ atque luxuriæ genus hu, manum infirmantium.

Est proinde nimium deteſtanda hominum plurimorum praua peruerſitas, peruerſáq; prauitas, qui hiſce vitiis abominandis atque execrandis ita ſeſe fœde commaculant. ſimiles facti iumentis inſipientibus, equis & mulis, in quibus cum non ſit intellectus, ſolam inſequentes ſenſus concupiſcentiam ad quælibet ſenſui arridentia abſque interiori retinaculo ſuo motu feruntur. Imo vero longe ſuperant iumentorum irrationabilium conditioné, homines à deo conditi rationales. In nulla enim iumentorum ſpecie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reique venereæ abuſum) latiſſime patere, vt in ſpecie humana, quæ ob rationis priuilegium merito debuit ab illis eſſe alieniſſima. Nam iumenta menſuram ſibi conſtituunt, ſenſus voluptatem, & cum gratum aliquid propoſitum fuerit, eatenus inde ſumunt, quatenus oblectatur ſenſus: *vbi autem abſceſſerit delectatio, caput auellunt, neque ſumunt vltra.*

Vide hominũ intemperãtiam.

❡Propone (exempli gratia) equo aut aſino ſitienti aquam limpidiſſimam, propone (inquam) in abundantia: videbis donec ſitis fuerit extincta, donec appetitus ille ſenſus fuerit ſedatus, non habituros requiem: mox vero vbi impletum fuerit ſenſus deſiderium, capite auerſo deſinunt haurire. Ita & in paſcuis vberrimis videmus, poſteaquam ſatietas facit ſenſum non vltra herbis delectari, à paſtu ceſſare animalia, & vel ſopori ſe dare, vel obambulationi. At vero inter homines facile inuenias, imo non quæſitos paſſim obuios videas, qui nulla ſibi poſita menſura, etiam ſenſibus omnibus reclamantibus atque abhorrentibus, cibum potúmque ingurgitant, donec crepet venter, indignum exiſtimantes ceſſare à poculis, aut à conuiuiis abſcedere. ❡Item in animalibus videmus, ea admodum ſobrie rariſſiméque vti venere, & id plerũq; ſtatutis anni temporibus. Homines vero qui per rationem etiam perpetuo ſe refrenare poterant irrationabilitate ſuperantes irrationalia pecora, nullum ſciunt modum, etiam ampliora quàm poſſunt fœdiſſime attentantes.

¶Rursum animalia irrationalia à natura deputatũ sibi mo dum seruant, neque nisi quantum natura causa speciei seruandæ extimulat, re huiusmodi vtuntur. Homines vero nulla habita ratione multiplicationis speciei, nulla considerata honestate, modos indebitos & quales natura horret coniunctiones adinueniunt: sic in omnibus optimi creatoris & piissimæ naturæ donis abutentes, in suam temporalem perniciem, multo vero magis in sempiternum interitum, paratũ reuelari in die nouissimo, quando veniet iustus ille scelerũ vltor, summa districtione exquisiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis, deus in æterna sæcula benedictus. Amen.

¶Finit Considerationis Physicæ, Liber octauus.

PSALMVS HOMINVM GENERI COMmonitorius, pro donis magni dei, futuris atq; præsentibus.

ATtendite genus hominum ad beneficia creatoris vestri, quanta contulerit vobis: tota mentis virtute considerate.

Ex his autem quæ iam persentitis in tempore isto: transite ad considerationem eorum quæ sunt quidem nunc abscõdita ab oculis vestris, sed exhibenda in tempore suo.

Quod ad tempus hoc attinet, ecce corpus mirabile & nobilem animam donauit nobis: calorem vitalem ad operandum in corpore mirabilia ipse inseuit corporibus nostris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præstitit nobis: vt reficiamur ex eis ad abundantiam consolationis nostræ.

Ad sustentationem corporis escam donauit ad sufficientiam: non defuerunt ab initio quæ nostro conducerent pastui.

Per annos singulos germinat nobis terra præstantissimos fructus suos: cuncta semina è matre terra progignunt fœtus suos.

De terra prodire facit benignissimus creator deus firmamentum panis, & vino quod lætificet cor hominis hortos implet vinearum.

Neque vero solum necessaria præbet sustentationi nostræ etiam quæ ad voluptatis proficiunt oblectationem abunde ministrat nobis.

Poterat quidem panis sufficere ad confirmandum corda filiorum hominum: & aqua in sitis refrigerium.

Non hæc tamen ipsi pro sua munificentia videbantur sufficientia: delicias etiam voluit adiicere & magnificas ciborum diuitias.

Præter namque panem confirmantem dedit carnes iumentorum magnorum atque paruorum: carnes volatilium, natatilium, & gradientium super terram.

Insuper & fructuum suauissimorum miram varietatem ex consimilibus fere lignis prodire iubet· mellis quoq; dulcedinem, & vini iucunditatem voluit adiicere.

Non erant autem hæc omnia humano pastui necessaria: suffecisset vtique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen sic ipse voluit, qui gaudet magnifice benefacere. ita illi visum fuit diuiter enutrire filios suos.

Ita illi complacuit gustum quendam præbere superuenturę æternæ dulcedinis: quam licet non sit contemplatus oculus, ipse tamen absconditam seruat se diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam præparasti diligentibus te. quàm erit beatus qui manducabit panem in regno dei.

Si nunc ita diuiter, ita magnifice, ita delicate enutris corpora nostra, mortis corruptioni necessitatis lege succubitura: o quanta præstabis olim resuscitatis, mortéque solutis, in præsentia vultus tui.

Quomodo satiabimur, apparente gloria tua: quomodo inebriabimur ab vbertate domus tuæ: potati voluptatis tuæ torrentibus.

Nunc quidem donec Adæ debito subiacemus cibo tuo instauramus corpora nostra: vsque dum adueniat terminus quem constituisti vnicuique ad persolutionem debiti.

Quod calor vitalis (quem insevisti nobis) depascit, instaurat alimentum à te subministratum nobis: donec tandem virtute deficiente mors adueniat, quam superinduxit nobis iniquitas nostra, & iustum decretum tuum.

Illic vero absque metu mortis, & corruptionis pauore persistemus stabiles: nihil erit consumens, nihil instaurãdum in locum deperditi.

Tua enim virtute longe illinc omnis profligabitur consumptio: interius & mors non accedent ad tabernaculũ sanctum tuum.

Non patietur cibus ille tuus quẽ apud te mãducabimus, imperpetuũ dissolui cõpositionẽ corporis nostri, in perpetua immortalitate gloriosi indissolubilésq; conseruabimur.

Panis quẽ ibi propones cõuiuis tuis non exhibebit laborem dentibus: molis non egebit dentiũ vt conteratur in eis.

Illabetur per sese dulciter vt mel gutturi nostro & penetrabit suauitas eius vsque ad intimum cordis nostri.

Implebit suauitate animas nostras: omnia ossa nostra dicent, domine quid simile potest esse huic dulcedini?

Gloria patri & filio, & spiritui sancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum. Amen.

¶ Finit Psalmus.

LIBER NONVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE sensibus exterioribus, eorúmq; organis & sensibilibus.

PRAEFATIO.

PRæter potẽtias illas vegetatiuas, quibus omne viuens ab authore omnium Deo dotatum conspicimus, vel ad suipsius cõseruationem siue perfectionem, vel ad suæ speciei sustentationem, experimur in animantibus esse alias quasdam vires exteriores, quibus rerum extra existentium mirabili modo possunt species atque simulachra in se suscipere, absque vlla reali susceptione corporum illorum quorum apprehẽdunt simulacra: sicque fit, vt cetera omnia tam animata quàm inanimata, posint hisce viribus animalia variis modis apprehendere: quædam quidem longius absentia, quædam vicinius præsentia, iuxta virium harum diuersitatem, secundum perfectionem maiorem atque minorem. Has autem potentias sensitiuas dicimus, vt vulgata appellatione ab officio sensus appellamus.

Horũ quidam organũ habent exterius patens, réſque ipſas non niſi exterius præſentes & obiectas percipiunt, vt viſus oculum habet pro organo, & non niſi præſentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde ſenſus exteriores rectè appellamus. Ac de his nũc præſentis libri aggredimur determinationem, de illis qui interius latent abſcõditi, post expeditum horũ, qui iam propoſiti ſunt tractatum, ſermonem (Deo donante) facturi. Ita enim ordo exigit diſciplinæ, vt de iis quæ nobis ſunt notiora, ſenſibúſque noſtris magis expoſita prius abſoluatur determinatio, quàm ad ignotiora & occultiora fiat progreſſus.

CAPVT I.

¶ De numero ſenſuum exteriorum & ſpecialiter de viſu.

DE potentiis quas exteriores ſenſus appellamus dicturi, commodum quot ſint, & quæ ipſorum obiecta, præmittemus.

5. ſenſus exteriores. Sunt autem ſenſus exteriores *quinque*, viſus, auditus, guſtus, odoratus & *tactus*. Obiecta quoque totidem ſunt, *hæc videlicet*, 5. obiecta viſibile, audibile, guſtabile, odorabile, & tangibile.

Omne enim ſenſibile, vel eſt viſibile: vt colores, lux & lumẽ: vel audibile, vt ſoni: vel odorabile, vt odores: vel guſtabile vt ſapores: vel tangibile, vt calidum, frigidum, ſiccum, & humidum. ¶ Vnde color eſt obiectum viſus, hoc eſt, id quod per ſe à ſenſu viſus percipitur, & cuius ratione cætera colorata videntur, ſub colore intelligendo lucem & lumen, quæ etiam per ſe ſunt obiecta viſus. Sonus, eſt obiectum auditus: ſapor, obiectum guſtus odor, olfactus: qualitas tãgibilis, (ſub qua ſunt calor, frigiditas, humiditas, ſiccitas.) Obiectum eſt tactus: ita vt nihil percipiat auditus niſi ratione ſoni: nihil guſtus, niſi ratione ſaporis: nihil odoratus, niſi ratione odoris: nihil tactus, niſi ratione tãgibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorum intellectum faciunt quędam diuiſiones Ariſtotelis, ipſum ſenſibile in aliquot membra ſecantes. prior eſt:

Senſibilium, quædã per ſe, quædam per accidens ſentiuntur.

Id eſt eorum quæ ſenſu percipiuntur, alia ratione ſuæ naturæ, & non ob aliud inexiſtens percipiuntur, alia ob aliud inexiſtens. Prioris exempla ſunt quinque ſenſuum obiecta, color, ſonus, &c. Poſterioris ſunt omnia horum obiectorum ſubiecta, vt homo, equus, lapis, planta, &c. Ratione coloris vidẽtur, ſoni cauſa audiuntur, odore ab odoratu percipiuntur, & non ex propria natura. Altera diuiſio.

Sẽſibilium per ſe, alia ſunt vniuſcuiuſque propria ſenſus, alia communia cũctis. Proprium ſenſibile eſt, id quod alio ſenſu ſentiri non poteſt, & circa quod error fieri nequit.

Id eſt quod vnico ſenſu exteriori per ſe ſeu ſpeciem percipitur, & circa propriam quod ſenſus non errat ſeu decipitur, ita vt videat non colorem, pro colore, aut audiat non ſonum pro ſono, odoretur nõ odorem pro odore, & ita in cæteris, licet ignoret quid ſit habens colorem, &c.

Senſibilia communia ſunt, quæ nullius ſunt propria ſenſus, ſed omnibus communia.

Cuius ſententia ex definitione præcedẽti facilè patet. ſunt huiuſmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo ſeu quantitas cõtinua permanens. Hæc enim à pluribus ſenſibus exterioribus percipiuntur, licet non ab omnibus, vt motus & tactu & viſu eſt perceptibilis, ſecundum Ariſtotelem.

¶ Habent autẽ hi quinque ſenſus, ſuum quiſque organum & medium.

Organa ſunt hæc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

aqueus siue cristallinus: in quo recipitur species & eius virtute fit visio in oculo. Dicunt enim in centro huius humoris perfici visionem. Et propter hunc humorem Aristoteles dixit oculum esse aqueum, quod probat etiam ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit confossus, & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumposuit albuginem pinguẽ & calidam in modum adipis, illis animalib⁹ quę sanguinem habent, item & palpebras. hoc ingeniose factum dicens à natura, vel humor ille pupillæ per frigus non aliquando coagularetur vel congelaretur. Ab hoc autem humore vlterius tendunt ad cerebrũ, à duob⁹ oculis duo nerui, qui in vnum conueniunt sese intersecando, qui neruus opticus, id est visiuus dicitur. ¶ Notandum verò quòd tam oculus, quàm anima, quam etiam potẽtia visiua, videre dicitur, verum id diuersis intelligitur modis. Oculus enim videt, quia visionis actum in se habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi: & visiua potẽtia tanquam efficiens instrumentale.

CAPVT II.

¶ De obiecto visus, colore, & luce.

Svnt autem quæ videntur (vt diximus) *colores, lux,* & lumen: quanquam lumen non propriè terminet visum. Est enim lumẽ species lucis, & lux in lumine videtur, & ipsum de se spargit per medium in organum: sicut color diffundit suam speciem in organo, & per eam videtur, Species autem propriè non videtur, sed per ipsam videtur id à quo diffunditur in sensum. ¶ Vbi notandũ, quòd color vt in oculo suam speciem diffundat, requirit luminis illustrationem. Non enim potest color immutare medium, neq; proinde mouere sensum, nisi cadẽte super ipsum aliunde lumine extrinseco. Lux verò non eget alieno lumine, quãdoquidem ipsa secùm lumen affert, in quo videtur. Vnde si sic esset color, semper esset visibilis tam de die q̃ de nocte. Imò verò per contrarium, superueniente extrinseco lumine lux impeditur, ne videri possit: si superueniat (inquã) lumen maius Nam maius lumen obfuscat minus: quemadmodum manifestè patet in luna & stellis: quæ latent donec solis lumen abscedat post cuius abscessum videri incipiunt, si aliud non intersit obstaculum. ¶ Attendendum ve-

rò q dizimus, vt color videatur requiri ad luminis alieni illustrationem. Nam quædam reperiuntur duabus rationibus visibilia, partim ratione coloris sui, partim ratione luciditatis vel fulgoris. Patet hoc secundum in lignis putridis, oculis cattorum, vermibus quibusdam, & piscium ossibus. Hæc enim in nocte, & si quando ab eis lumen extrinsecum secludatur, videntur secundũ lucem quam habent. Per diem autem cadente super ipsa extrinseco lumine, secundum colorem proprium longe alia videtur. Vnde & falli non raro contingit eos, qui sulphurata in cattorum oculos impingũt aut aduersus truncos putridos nocte consurgunt, ossáue huiusmodi pro re quapiam pretiosa decepti colligunt, existimantes se aut carbones videre ignitos, aut homines armatos contra stantes, aut pretiosa quæque metalla reperire. Arist.ca. 7.2.lib. de aïa.

¶ Hęc ergo corpora sic duabus rationibus visibilia, ratione quidem coloris (quemadmodũ alia corpora) nõ vidẽtur nisi in lumine, ratione autẽ fulgoris illius, non nisi in tenebris. Sunt autẽ quæ secundũ idem & de die videntur & de nocte, quemadmodum videlicet flamma ignis medio die videtur in lumine etiam non proprio. De nocte verò videtur per lumen proprium, quod de se diffundit. Secũdum idem tamen videtur, quanuis non in eodem lumine.

CAPVT III.

¶ Quibus rebus conueniat color.

NOn inuenitur autẽ color proprie acceptus nisi tantũ in corporibus terminatis, hoc est opacis, & quæ translucentia siue penitus diaphana non sunt. Licet autem solũ color ille qui in extremitate apparet corporis opaci, super quod cadit lumen à corpore lucido, moueat visum, atque ab oculo videatur, est tamen secundum veritatem color etiã in partibus interioribus ipsius corporis opaci, æque atque in extrema: quemadmodũ ad oculum patet in corporis diuisione, vbi manifeste color in vtraque parte se offert, qui non per diuisionẽ illic generatur, sed ante diuisionem præfuit, tametsi nõ apparuit. Quod autem non videatur nisi ille qui est in extremitate, inde ést, quod hic solus lumine illustretur. Nam ad colorem qui interius est, non potest luminis fulgor pertingere. Quibus cõuenit color.

¶ Atq; hoc est, quod Aristoteles in lib. de sensu & sensato.

Quid color actu sensum mouens.

Colorem actu sensum vel sensationem facientem definit esse extremitatem perspicui in corpore terminato.

Solum enim ille color qui in extremitate est corporis opaci, visum mouet: quoniam lumē aduenicns corpus tale in sua extremitate tantum facit esse perspicuum.

Perspicuum est, quod est quidem visibile, non autem per se, sed per alienum colorem.

Id est, corpora diaphana, id est translucentia, vel transparētia, quæ visum nō terminãt sed ꝑspicua sunt (vt aer, aqua, cœlestia corpora, & quædã alia corpora solida) nō sunt colorata, neq; per se sunt visibilia, nisi quaten⁹ luminis sunt in se susceptiua, ratione cuius fiunt visibilia. Vnde cœlos non videmus vt coloratos, neque aerem, neque aquã, sed tantum vt luminosa, cum lumine fuerint illustrata.

Potentia perspicuum est, id in quo nũc idipsum inest, nunc tenebræ.

Id est quod aptum est suscipere lumen, actu tamen nō habet: cum autem corpora huiusmodi luminis susceptiua, lumine vacant, tenebræ dicuntur.

Sũt enim tenebræ priuatio luminis in corpore susceptiuo. Est autē perspicuum omne aptum medium visus (cum fuerit lumine collustratum) per quod color possit videri.

Perspicuũ vers⁹ medium.

Vnde Aristoteles definiens colorem ait,

Color est, motiuus eius quod est perspicuum actu, & id est ipsius natura,

Id est color est qualitas emittens sui speciem visibilẽ, per corpus perspicuum, lumine collustratũ, ídq; suapte natura. Non est autem actu perspicuum vel diaphanum, sine lumi-

ne. Perſpicuum ergo actu mouetur & immutatur à colore, quatenus videlicet color in perſpicuum imprimit ſuam ſimilitudinem, ipſum vero perſpicuum conſequenter immutat viſum. Atque ita per medium perſpicuum color immutat viſum. Sic etiam lux medium perſpicuum prius immutat, lumen in ipſum diffundendo, ac per medium ita immutat viſum. ¶ Admodũ vero apte hoc natura diſpoſuit, vt corpus perſpicuum quod eſt viſus medium non habeat vllum in ſe colorem. Si enim colorem aliquem in ſe haberet proprium, color ille impedimento eſſet diſcernendis coloribus. Nam quicquid per tale medium videretur conſimilis coloris iudicaretur, veluti cum per vitrum rubeum, quod intra ſe habet rubedinem cernimus, quicquid cõſpicimus apparet rubeũ. Prouidè ergo hoc natura diſpoſuit, vt mediũ viſus per quod debeat color diſcerni, careat natiuo colore. Ob hoc vero, & lumine proprio, ſiue propria luce carere videtur, ne luci cuilibet percipiendę prębeat impedimentum.

Lumen autem (iuxta Ariſtot.) eſt actus huiuſce perſpicui, ea nimirũ ratione, qua perſpicuum eſt.

CAPVT IIII.

¶ Medium viſus nequaquam impedit viſionem.

EX prædictis patet, non recte ſenſiſſe Democritum, qui exiſtimabat, ſi totum ſpatiũ, quo cernimus eſſet vacuum, acutius expeditiúſq; ſingula poſſe videri, adeo vt formica poſſit per medium vacuum in cœlo videri. Sic enim iſta procedit imaginatio, quaſi perſpicuum intermedium impediat viſionem. quod veritatem non habet, cum potius eam adiuuet, imo ſine eo non poſſit fieri. Si enim eſſet vacuum inter cœlum & oculum noſtrũ, nihil penitus poſſit eorum quę in cœlo ſunt, à nobis videri. Mediũ enim, primũ à colore vel luce immutatᷣ, & per ipſum mediũ perſpicuũ immutatũ conſequenter immutatur oculus. Illud tamen verum eſt, quòd mediũ ſi incraſſatum fuerit, impedimentũ pręſtare poſſit, vt quãto magis à ꝑſpicuitate recedit, tanto ægrius per ipſum fiat viſio, velut cum aer in nubium

Opinio Democriti.

densitatem ingrossatur, quemadmodnm per aquam difficilior fit visio quam per aerem, cum tamen vtrunque sit medium visionis. ¶ Quod autē medium actu perspicuum esse debeat,& lumine collustratum, vt fiat visio, quæri solet, an ex parte coloris hoc sit,an ex parte oculi. Est autem probabilius,quod ex parte coloris hoc procedat,quoniam videlicet color suapte natura non potest immutare medium nisi actu perspicuum,& lumine collustratum, neque potest nisi lumine super ipsum cadente, suam speciem in aerem imprimere. Nam(quantum ad oculum attinet)experimur,hominem in tenebris densissimis positum videre candelam lucentem à longe,quod argumētum esse videtur pro oculo, quòd ipse ex sua natura non requirat sui ipsius illuminationem, sed ex parte ipsius coloris,qui nō potest aliter nisi in perspicuum actu suam speciem imprimere. Et illa,quę iam supra diximus,in tenebris videri ratione sui fulgoris vel luciditatis,ab oculo non illuminato videntur. Cum autem oculus per suam potentiam visiuam possit nullo lumine illuminatus percipere flammam & huiusmodi fulgorem, videtur ipse quantum ex se,non requirere illuminationem alicuius luminis extrinseci vt videat calorem. ¶ Propter quod dixerunt nonnulli esse in oculo quandam lucem, qua sufficiat (etiam si extrinseco lumine non illustretur) quātum ex sua natura,apprehendere visibilia. Quod tamen non videtur de luce proprie dicta veritatem habere, sed tātum de claritate, limpiditate,ac perspicuitate, quæ est in pupilla ad modum crystalli resplendentis. Lux autem proprie dicta nō illic ponenda est,eadem ratione qua nec color. Quomodo enim si color aliquis proprius esset in pupilla, impediret colorū distinctionem atque ob hoc denudatum esse oportet organū visus ab omni colore, vt omnium possit colorum speciem absque impedimento suscipere,& de omnibus iudicare, ita & de luce proportionabiliter apparet dicendum.

CAPVT V.

¶ De auditu & eius organo.

INter sensus exteriores secundo loco ponitur auditus,cuius est sonos omnes atque voces & eorū differentias percipere. Quomodo autem de visu diximus, quod consistit in quodam aqueo, in humore scilicet

cryſtallino qui eſt intra oculũ:ita de hoc ſenſu dicunt, quòd ſit in quodam aereo, ſiue in quodã aere connaturali circundato membranula & intra aurem diligenter abdito, prouidéque concluſo. ad quem cum ſpęcies ſoni per aerem extrinſecum delata fuerit, ſuſceperítque intra ſe ſpeciem ſoni: ita cauſatur auditio, fitque ibi ſoni perceptio: ſicut viſio fit in pupilla oculi, ſuſcepta in eam coloris ſpecie. ¶ Hũc autem aerem natiuũ, prouida natura, ſiue potius naturę prouidiſſimus inſtitutor egregie muniuit (ne lædi facile poſſit quouis aeris impulſu) mirabili curuatione, quæ in aure apparet, iter ipſum ad hoc auditus organum multis anfractibus, & tortuoſo meatu reddens admodum difficile: ne ſi recta eſſet ingreſſus, aer vehementer cõmotus facile vſque ad organum violenter ſe ingerens, ipſum lęderet atque deſtrueret. Nunc vero cum per tot curuitates atque anfractus aer pertranſit, antequam ad organum intrinſecus latens pertingat, frangitur eius violentia, ne poſſit nocere, quantumuis extra aurem fuerit vehemens aeris cõmotio. Quemadmodum videmus aquas in rapidis torrentibus vbi recto currunt tramite maximo ferri impetu, vbi vero anfractus plures & incuruaturæ occurrerint, frangitur impetus, & ad partes illas quę poſt has curuaturas ſitę ſunt, mitiores veniunt aquæ, fracta nimirum per alueum tortuoſum nimia impetuoſi curſus violentia. ¶ Cuius ſimile & in oculi pupilla conſyderamus, cui ne à ſubito ingrediente nimio lumine, aut etiam ab aere nimiũ propinquo euenire poſſit vlla lęſio, naturę author præuia contulit munimenta, albuginem videlicet, & reticulos anteriores, quibus à lęſione & offenſione pupilla ſeruatur: vt non immerito diligentiſſimam Dei erga ſe cuſtodiam poſtulans dixerit Propheta, Cuſtodi me domine vt pupillam oculi. Rurſum quomodo in pupilla diximus nullũ eſſe colorem, ad hoc vt omnium eſſe poſſit colorũ perceptiua, ſic & de hoc aere dicendum, quod nullum in ſe proprium habeat ſonum, vt abſque impedimento omnium poſſit ſonorum differentias ſuſcipere. Quod autem manum admouentes auri audire nobis videamur intra aurem ſonum quendã ad modum cornu obſcure ſonantis, non arguit ſonum aliquẽ eſſe in organo auditus. Eſt enim ſonus iſte in aere, qui extra pelliculã eſt, inter manũ & organũ auditus, qui intra

Cõparatio pulchra.

Pſal. 16.

De ſono quẽ audimus intra aurẽ immiſſo digito.

auris anfractus conclusus, atque coarctatus, per manus arctã compressionem aut digiti immissionem, nec exire valens, mouet membranam qua aer connaturalis clauditur, à qua mouetur organum auditus, sicque causatur sonus. ¶ Est autem huius soni intra aurem perceptio in homine signũ incolumis auditus, ita vt si manu admota auri, aut digito immisso non percipiatur sonus huiusmodi, signum sit lesi aut male dispositi auditus: quemadmodum argumentum est sani visus, si oculus obiectus solari radio, vel admoto propius lumine candelę, nõ immotus persistat, sed ocyus sese voluat, & palpebras tremulas frequenter claudat, ne nimio lumine ipse offundatur, & sensus ipsius harmonia dissoluatur. Quibus autem hoc deest, visum habent læsum. Vnde cęcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere: & surdi vel surdastri manum auri apponentes, sonum illum supradictum intra aurem non percipiunt.

CAPVT VI.

¶ De sono qui est obiectum auditus.

Est autem sonus proprium obiectum auditus, ita vt nihil nisi gratia soni audiri possit, & quicquid auditur gratia soni audiatur.

Obiectũ auditus sonus.

Est autem sonus, motio eius, quod eo motu moueri potest, quo mouétur ea quæ resiliunt à corporibus leuibus cum quispiã percutit.

Soni definitio.

Hanc definitionẽ patet esse causalem, & hic redditur sensus. Sonus est qualitas quædam causata in medio ex collisione siue percussione duorum corporum adinuicẽ, qui cum totum oppleuerit medium vsque ad organum auditus, efficit auditionem. Ad quemlibet enim sonum causandum tria requiruntur: scilicet percutiẽs, percussum & medium. Quãquam horum aliqua secundum rem interdum contingit coincidere, vt pote cum vnum duorum fungitur officio, veluti cum quis virga violenter percutit aerem, idem aer quatenus violenter ictus habet rationem percussi, quatenus vero in se sonum recipiens, dicitur medium. Vnum autem corpus per se solum non potest sonum efficere. ¶ Notandum vero,

Tria ad sonum requisita.

quod ſonus non in ipſo eſt ſubiectiue quod percutit,neque quod percutitur,ſed in medio circunſtante(aere ſcilicet vel aqua)quod ipſum in ſe recipit.Cum enim ex ictu mallei ſu per campanam ſonus editur, non eſt ille ſubiectiue neque in campana perculſa, neque in percutiente malleo, ſed in aere circnnſtante & per impulſum ſiue ictum moto & circungyrato,in quo ſuſcipitur ſoni qualitas. Vnde quod campana ſonare dicitur vel malleus,extrinſece intelligitur,quatenus videlicet ſonum edunt ſua percuſſione, quemadmodum ſolem dicimus calidum, qui tamen vere calorem non habet,ſed caloris eſt tantum effectiuus. Atque ita corpora ſonora dicimus, quatenus ſoni ſunt effuſiua, vbi fuerint icta. Aer vero tametſi in ſe habeat ſubiectiue ſonum,non tamen ab eo ſecundum concretum aliquod vulgo vſitatum denominatur. Non enim dicitur aer ſonans, neque etiam (iuxta communem vocabuli acceptionem)dicitur ſonorus, tametſi ſono ſit informatus. ¶ Qua in re manifeſta inter ſonum(qui eſt obiectum auditus) & inter obiecta aliorum ſenſuum differentia eſt. quoniam color ſubiectiue eſt in re quæ per ipſum videtur,& odor in re eſt quæ per ipſum odorē rantū percipitur, ſapor itē in re quæ guſtatur,& tangibilis qualitas in re quæ tangitur. Solus autem ſonus non eſt in re quæ auditur,ſed ab ea tantum procedit,& in medio recipitur.Solus etiam ſonus in ipſo medio realiter exiſtit. Cæterorum autem obiecta ſenſuum tantum ſunt in medio intentionaliter,videlicet ſecúndum ſuam ſpeciem.

¶ Fit autem ſonus non abſque locali motu. Cum enim ſonus non fiat ſine colliſione & concuſſione, percuſſio vero non abſque motu,conſequens eſt nec ſonum poſſe fieri abſque motu. Sic autem fieri dicunt ſonum in colliſione corporum,quomodo in aquæ ſuperficie fieri videmus, ſi iniiciatur lapillus. Videmus enim circa locum iniectionis in aqua fieri circulos,& primum quidem minores, ac deinde continuo maiores in longam diſtantiam, iuxta quod iniectio magis fuerit violenta, aut maior fuerit aquæ circa locum iniectionis commotio. Ipſe autem locus iniectionis videtur eſſe centrum omnium illarum circulationum, & circum ipſum ſeſe gyrant per circuitum apparentes illi circuli.

¶ Ita dicũt, cum facta fuerit in aëre collisio duorum corporum, ipsum aërem fortiter impulsum per circuitum se gyrare (ita vt locus collisionis sit quasi centrum huius circumgyrationis) idque in circulationes continuo maiores: cum quo motu pariter & sonus dispergitur à loco collisionis donec tandem ad aurem vsque perueniat.

CAPVT VII.

¶ An sonus realiter debeat ad organum vsque diffundi.

Quomodo vero sonus ad aurem perueniat an secundum seipsum, an secundum suam speciem, dubium est. Quidam dicunt, ipsum sonum sese realiter multiplicare vsque ad organum auditus, atq; ibi suam speciem imprimere organo, vt percipiatur ab auditu. Probabilior tamen est contraria sententia eorum qui dicunt, in aere quidem proximo & circundante locum percussionis, per circuitum ad aliquam distantiam realiter sonum causari, iuxta vehementiam collisionis, quousque videlicet per hunc ictum aer mouetur per circuitum huius percussionis: in partibus autem elongatioribus non esse realiter sonum, sed speciem soni ab ipso sono qui est in partibus vicinioribus diffusus: quomodo color de se speciem diffundit in mediũ per quod attingit organum visus. Neque enim causa videtur ob quã amplius debeat sonus per suam realem præsentiam immutare organum, quam color ¶ Vnde videtur (iuxta hanc probabiliorem sententiam) sic se habere aer proximus corpori sonanti eíque contiguus & sonum in se habens, quomodo corpus coloratum. Ipsum vero aerem remotiorem, ad modum aeris immutari specie coloris. Vnde quod supra diximus, sonum tunc efficere auditionem, cum vsque ad aurem totum oppleuerit medium, intelligendum est, partim secundum se, partim secundum suam speciem.

¶ Et id quidem omnino videtur rationi magis consentaneum. Videmus enim in corporibus duris, nonnunquam ex paruuli corporis super durum aliquod collisione sonum fieri, qui locum aliquem valde magnum immutat: vt si quis in templo magno, lato, & alto silicem paruulum super lapideũ pauimentum desuper cadere sinat, absque aliqua singulari vehementia, auditur statim sonus vsque ad extremam par-

tem templi. Nequaquam autem videtur sonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cum enim dicant per aeris motum sonum deferri, quo pacto id videatur rationi consonum, vt ex tam paruuli corporis ictu totus aer qui in tam amplo loco est, dicatur localiter moueri?

¶ Item cum leui ictu in cymbalo fit tinnitus, ictus vtique leuissimus est: nec rationabile videtur, vt tam minimo & leuissimo ictu totus dicatur aer qui in templo est moueri. Auditur tamen sonus cymbali vsque ad extremos angulos. Vnde verisimile videtur, quod sonus lapilli istius aut cymbali in partibus elongatioribus non nisi intentionaliter inueniatur, realiter autem tantum in partibus proximis loco collisionis.

CAPVT VIII.

¶ Non semper maiorem sonum audiri remotius.

Quod si quis interroget, quo pacto tam modicus sonus tam longe possit immutare aerem & paruuli corporis tam modica percussio, quo tam late possit speciem soni spargere: cum corpora multo maiora collisa etiam fortius non tam longe spargant neque tam late diffundant suam speciem. Vnde si magnum pondus plumbi desuper caderet super pauimentum lapideum, vix tam longe audiretur quàm sonitus parui cymbali, aut cādentis desuper lympidi lapilli super duro lapideo pauimento.

¶ Huic quæstioni non admodum difficulter adhibetur responsio, facta analogia ad naturam colorum. Nam vt in coloribus non semper ille longius immutat visum qui quantitate maior est, sed qui ex sese clarior & luci similior (quemadmodum color albus quantitate modicus, longius immutat visum quàm color niger quantitate maior: item color rubeus & ceruleus multo longius, quàm viridis aut fuscus) sic & de sonis dicendum, quod quidam ex sua natura sunt magis immutatiui medii, & speciem suam facilius latiúsque diffundentes quam alii: vt soni acuti magis sunt motiui auditus, quam graues. ¶ Atque hac ratione contingere potest, vt corporum sonantium, illud longius audiatur, quod minorem edit sonum, quam ipsum quod longe efficit realiter maiorem. Et fieri potest, vt duorum corporum sonan-

tium id quod latius realiter diffundit ſonum non ita longe audiatur, vt illud quod non ita longe realiter ſonum fundit Poteſt enim vehemens & fortis corporum duorum concuſſio late ſonum ſpargere, quomodo & late mouet aerem per circuitum: ipſe tamen ſonus editus non erit de ſui natura ſpeciei late diffuſiuus: alter cum ſonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex colliſione leui generatus, late ſuam diſpergat ſpeciem, & per diſtans admodum medium poſſit eã ad auditum tranſmittere. ¶ Nouiſſime de ſono in generali & illud aduertendum eſt, quod recipi poſſit non ſolum in aere verum etiam in aqua: tametſi in aqua minus percipi poſſit, ſitque ſubobſcurior, eo quod propter eius craſſitiem velut hebeſcat & ſupprimatur. Poteſt quoque etiam homo in aqua audire (tametſi obſcurius) quandiu per tortuoſum & curuum iter in aurem prohibentur aquæ ingredi. Vbi vero locum hunc occupauerint aquæ, qui eſt intra aurem, & ad pelliculam qua aer connaturalis tegitur peruenerint, indiſponitur organum ne amplius percipiat ſonos.

CAPVT IX.

¶ De voce, quomodo fiat, & quibus conueniat.

Vocis definitio.

Eſt autem quædam particularis ſpecies ſoni conueniens ſolis animantibus, licet non omnibus, quam vocem appellamus, diffinitúrque ab Ariſtotele hoc modo.

Vox eſt ictus aeris reſpiratione attracti, qui quidem ab anima fit ea quæ in partibus collocatur, ad eam partem quæ gurgulio appellatur.

¶ Quæ definitio hunc in modum eſt intelligenda, vox eſt ſonus cauſatus ab ictu aeris ab anima reſpiratione attracti, & percuſſi ad vocalem arteriam, cum alicuius ſignificationis imaginatione. In qua definitione ſonus pro genere ponitur. Cætera vero ad excluſionem aliorum ſonorum quæ voces non ſunt, adduntur. ¶ Cum enim dicitur vox eſt ſonus aeris reſpirati ab anima, manifeſte oſtenditur, vocem non niſi rebus animatis competere: neque illis quidem

omnibus,sed iis tantum quibus conuenit respiratio. Aer enim respiratus dicitur, qui est per respirationem attractus, qui postquàm impetu fuerit concussus ad vocalem arteriã, siue gurgulionem,hac concussione sonum efficit. Manifestum enim est,quod aer per respirationem attractus inquãtum huiusmodi non efficiat vocem. Alioqui perpetuo homo vocem ederet, cum perpetuo respiret.Sed neque per solam aeris prius attracti emissionem.Nam & silens homo emittit attractum aerem. Verum cum intus contentus aer cũ impetu concutitur ad latera gutturis, ad vocalem arteriam, ita demum vox efficitur.¶Ex quo primum euidens est ratio,quare pisces in aqua vocem non forment.Sola enim respirantia possunt vocem edere, piscibus autem non est respiratio.Item neque vocalem habent arteriam aut gurgulionem. Quidam tamen pisces sonitum aliquem faciunt attritu brãchiarum,qui vox non est dicendus, quemadmodum neque sonus quem faciunt apes & muscę confricatione siue impulsu alarum.Imo neq; quilibet sonus ex partibus humani corporis factus vox dicitur, quemadmodũ manuũ complosio, aut pedũ cõcussio nõ dicitur vox,eo, quod nõ fit ex collisiõe aeris respirati ad vocalẽ arteriã.¶Patet etiã quod sonus ille quẽ faciunt dormientes dum stertunt non meretur vocis appellationem:tametsi fiat ex aere per respiratione attracto.Non enim fit hic sonus per concussionem aeris ad vocalem arteriã. ¶Quod aũt additur in definitione,cũ imaginatione,id est,intentione aliquid significandi, ideo additur,quia hæc est natura vocis,& ad hoc vox ordinatur à natura tam in hominibus quàm in brutis, vt per eam aliquid significetur.In hominibus quidẽ,vt inuicẽ sibi possint indicare mentis conceptũ & animi cogitatum,inuicẽq; sibi secreta animi patefacere & cõmunicare,non necessitatis solũ sed etiam amicitiæ gratia.In brutis autem, vt affectus sensuales possint aperire:verbi gratia, concupiscentiam cibi aut potus,iram,metum, gaudium. Quemadmodũ cũ canis latrat,iram indicat aduersus incognitum, vel cibum exposcit à domestico,quasi patefaciens cibi defectum,& sui postulans fieri memoriam.Nonnunquã vero ad gaudiũ ostentandũ & applausum,exclamãt latrãtq; blandius,vtuntúrq; bruta in singulis affectibus exprimendis accõmodatis voci

bus, iísque diuersis, iuxta quod prudens speciei vnicuique natura indidit. Vnde canes nunc latrantes, nunc gementes, nunc eiulantes, nunc velut, secundum multiplicatum sonantes, ad diuersorum affectuum demõstrationem percipimus. Ponit quoque Aristoteles aliam breuiorem vocis definitionem, hanc videlicet.

Vox est sonus quidam animantis.

Quæ ex precedenti supplenda & intelligenda est.

CAPVT X.

¶ Quomodo respiratio item & lingua ad plura conducit, & de vocali arteria.

AD exactius vero perspiciendum naturæ ipsiúsque naturæ authoris beneficium, attende non simplex esse respirationis officium. Nam primum conducit respiratio ad præcordiorum calorem temperandum. Nã a corde calor nimius egreditur ad præcordia, qui nisi continua aeris attractione refrigeraretur, impossibile foret animal in vita perdurare, faciléque caloris excessu absumeretur. Propter quod deus naturæ pulmonem circum præcordia velut follem posuit per circuitum, qui aerem sese aperiens ac dilatans continuo attrahat, iterúmque se comprimens eiiciat, vt attrahat alium: sicque perpetuo donec animal viuit, hanc seruat vicissitudinem, hac autem respiratione non egent animalia exanguia, neque illa etiam quæ licet modicum sanguinem habeant, non tamen tantum vt præcordiorum ab eo inflammatio huiusmodi exposcat refrigerationem: cuiusmodi sunt pisces in aquis habentes mansionem, vbi non potest fieri respiratio. Et quantum ad hunc vsum, est respiratio necessitatis, propter scilicet animalis vitam conseruandam. ¶ Alterum vero ad quod ordinatur respiratio non necessitatis simpliciter est, sed tantum boni gratia, &ad vtilitatem siue commodum animalis, hoc est, ad vocem formandam, per quam animi aut sensus exprimat affectus atque cogitatus. ¶ Atque ita etiam de lingua consideramus, quod ad duo à natura deseruiat: quorum prius est, ad vitæ animalia quandam necessitatem, ad gustãdum videlicet & discernẽdum inter sapores quod in animali est

propter nutritionem, ad cibi conuenientis acceptationẽ vel disconuenientis abiectionem. Alterum verò est solum boni & commoditatis gratia, videlicet loqui & verba formare: quod simpliciter non est necessariũ humanæ vitæ, quandoquidem & muti absque hoc officio vitã seruant. Propter quod etiam primum officium in omnibus hominibus cernitur habere lingua, donec viuunt: secundum verò quibusdam deficit. ¶De vocali autẽ arteria ad quã superius dictũ est fieri debere collisionẽ aëris ad formandã vocẽ, notãdum est, quod distinguitur à via cibi. Est enim alius meatus per quẽ cibus transit ad stomachũ, & alius per quẽ aer per respirationẽ attrahitur, voxq; formatur. Nam via cibi ad stomachum tendit, via autẽ aëris siue vocalis arteria ad pulmonẽ, cui adfert aerem pro cordis refrigerio: estq; via aeris multo arctior & angustior, quam sit via cibi;. Et quia nõ lõge à via cibi vocalis arteria distat, iccirco prouidissimus naturæ author operimentũ ei desuper posuit, quod dũ animal cibum sumit viam vocis claudit, ne aliquid alimenti à suo tramite deuians, inq; ipsam incidens, animali adferat vitæ periculũ, ipsum suffocando aut strangulando, quemadmodũ nõnunquam accidere videmus iis qui inter epulas profusius solent cachinnare: quod vbi contingit, nõ cessat pulmo tussim concitare, & aërem versus partem superiorem fortiter pellere, vt vel impetu adiiciatur (si fieri potest) quod aëris tramitẽ impedit, & nisi pellatur, animal strangulat. Vocalis arteria quid sit.

CAPVT XI.

¶De vocibus articulatis & inarticulatis.

Quædam autem voces sunt, quæ certis articulis possunt distingui, & secundum particularum aptã distinctionem ita percipi, vt etiam respõdentibus literarum figuris describi possint, quemadmodum experientia monstrat, illa nos certis characteribus depingere, quæ ab hominibus vocibus articulatis proferuntur. Est enim inter articulos vocis & characteres huiusmodi mirabilis quędam correspondentia, per quam fit vt vnum horum alteri respondeat, poßitq; alterum alterius fungi officio. Quicquid enim per vocem præsentes facimus, id per scripturam correspondentem absentes quoque agimus: suntq; literæ ipsæ quędam vicariæ absentium voces. Quid articulata vox.

¶ Illa autem vox quæ nullis certis distinguitur articulis, vt posſit correſpõdentibus characteribus figurari, ſed prorſus indiſtincta eſt & membris non diſtinguitur, dicitur vox inarticulata. Cuiuſmodi ſunt voces brutorum animalium, vt bouis mugitus, ouis balatus, canum latratus, equorum hinnitus, itémque auium garritus, quanquam per artem & humanam induſtriam harum quaſdam videmus pauculas aliquot articulatas voces formare, quod ab illis famis inedia, & importuno præcentu potiſsime extorquetur. Id quod de Pſitaco ac coruis Satyricus Perſius teſtatur his verſib⁹, Quis docuit Pſitacum ſuum chęre? Coruos quis docuit verba noſtra conari? Magiſter artis ingeniíque largitor, vẽter. Voces item puerorum clamantium, & ebriorum atque furioſorum vociferantium híſque conſimiles, articulatæ non ſunt, cum nullis figuris reſpõdentibus poſſunt depingi. Quis enim bouis mugitum, quis canis latratũ aut ciulatum depingat vllis characteribus? Sic & muti vocem quidem dant, quia tamen eam non debite articulatéque diſtingunt, vocem non proferunt articulatam. ¶ Vbi attendendũ eſt, quòd longe aliud eſt loqui, aliud vocem formare. Neque enim quicunque vocem formant loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantum qui verba formant. Non omnis autem qui vocem edit, verba format. Nõ format enim verba niſi qui articulatam profert vocem. Nam voces inarticulatæ verba non dicũtur. ¶ Procedit autem hæc articulata eloquutio ex mentis conceptione, neque inuenitur niſi in humana ſpecie. Ex ratione enim & mente oritur articulata eloquutio: quæ dum id quod ordinate concipit & apud ſe cogitat, ſuæ naturæ conſorti, id eſt, conuenientibus hominibus cupit ſignificare, vocẽ talem edit ſecundum ſuos articulos & membra apte diſtinctam, quæ id quod in mente eſt, poſsit debite & ordinatè (iuxta quod in ea eſt) repræſentare. ¶ Verum quia vox non potuit niſi ad præſentes fieri, neq; ſonare poteſt ad nimium diſtantes, frequenter autem vſuuenit, vt quis lõge abſentibus proditum velit animi ſui conceptum, hinc & ſcripturam adinuenit humana ratio articulatam, qua vocis defectum ſuppleat. Nam literæ apud abſentes vocis vice funguntur. Eſt autem & ſcriptura quædam inarticulata, non minus quàm vox: qualis videlicet eſt quàm paruuli antequã characterum

Quid vox inarticulata.

Literæ vocum vicariæ.

formam effingere sint edocti, incerto calami tractu depingunt. ¶ Aduerte tamen nõ esse solum voces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent significationem. Nam cum interdum homines ad iocum animi gratia, linguam peregrinam aut barbaram se loqui fingunt (veluti si fingens peregrinum me idioma loqui, pleno ore dicã bulkambar bucachũ, vel alia huiusmodi) voces vtique sunt articulatæ, non tamẽ in vllo idiomate (quod equidem sciam) quicquã significãt. Attamen potest omnis vox articulata ad significandum imponi, & vox ad placitũ instituentium fieri significatiua: quemadmodũ voces nouas quotidie videmus recipi ad significationem, quæ ante hac in nullo idiomate fuerũt significatiuæ. ¶ Sciendum est etiam, quòd solæ voces articulatę ad placitũ instituentium significãt. Omnia enim idiomata quantumcunque barbara, vocibus vtuntur articnlatis ad sui animi conceptus exprimendos. Neque vllum est idioma aut esse potest, quod inarticulatis vtatur vocibus. Pleræque tamen voces inarticulatæ sunt significatiuæ naturaliter, nimirum omnes illæ quas ex naturæ instinctu videmus animalia bruta ad aliquam sensus passionem indicandam formare. Neque solum in brutis, verumetiam in hominibus, vt ploratus infantium, gemitus infirmorum, suspirium dolẽtium. In animalibus etiam brutis, latratus canum, mugitus boum, balatus ouium. ¶ Ad huiusmodi autẽ articulatæ vocis formationem, non sufficit pulmo & vocalis arteria, sed alia insuper instrumenta sunt necessaria, quæ voci dant articulationem. Nam præter illa duo (quæ ad simplicem vocem formandã sufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dẽtes, vt minimum quatuor, ad quos fiat velut limatio atque colatio, & duo labia, per quę fiat expressio. Et in quibus hæc instrumenta deficiunt, aut fuerint impedita vocem hi efficiunt inarticulatam. Vnde vetulas dẽtibus deficientes videmus vix articulatum vixque distinguibilem sermonem posse edere, item & eos qui linguam non habẽt integram, vel non liberam & ligatam.

Vox naturaliter significatiua.

Requisita ad vocẽ articulatam.

¶ Sed hæc de voce articulata & inarticulata dicta sufficiãt: quæ ob hoc prolixius aliquanto deduximus, quòd ab aliis plærunque videremus omissa; cum sint tamen valde digna cõsideratione physica. Vox enim huiusmodi articulata est,

qua homo manifesto & speciali Dei beneficio cætera animalia pręcellit: propter quod solus etiam peculiaria ad eam habet instrumenta quæ illa non habent.

CAPVT XII.

¶De sono qui appellatur Echo.

Echo. Vandoque autem auditur sonus quasi rediẽs illuc vnde fuit emissus, & velut sonus soni vestigiũ subsequens. Quod fieri accipiendum est per reflexionem soni repercussi ab obiecto corpore, sicq; reuertentis ad aurem. qui sonus, cum longinquior adueniat ad aurem (vtpote reflexus & repercussus, ad modum pilæ resilientis à loco ad quem directe fuerat proiecta) merito posterior tempore auditur. Fit autem hæc reflexio & repercussio maxime circa montes aut syluas & aquas, aut in corporibus concauis vt in templis habentibus reflectentes testudines. Et illic tardius subsequitur Echo primum sonum, vbi latior est reuerberatio, distátque longius id vnde fit repercussio. In templis verò breui & apta testudine coaptatis, vix Echo auditur subsequi. sed simul cum prima voce se adiungẽs, quasi sonum duplicat, & mirũ cantantibus est subsidium, si pauci sint: quemadmodum contra onus graue si nimii, eo quòd subsequens fortis reflexio prioris emissi soni, grauet & velut opprimere laboret sonum directum, emissum posterius.

¶Vbi notandum, quòd (iuxta Aristotelis sententiam) semper fit soni repercussio & reflexio, quamuis nõ semper percipiatur. Interdum enim ita debilis est reflexio, vt nõ valeat percipi: quemádmodum lumen quidem semper reflectitur & reuerberatur, sed plærũque tam infirma est verberatio, vt lumen non iudicetur, quemadmodum in vmbra cãdelæ per noctem contingit, vbi in vmbra est quædam luminis reflexio, sed non iudicatur à sensu propter debilitatem. Nam si non esset reflexio luminis, sequeretur per diem loca omnia plena esse tenebris ad quæ non pertingeret directus solis radius, atq; ita loca plurima destituta essent lumine. Sed quia lumen solis admodum potens est, iccirco etiam reflexum ipsius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicunt in omni sono fieri reflexionem, sed nõ semper auditu percipi. ¶Et quanquam communiter Echo non nisi in terminatione soni auditur, fit tamẽ priorum partium soni æque reflexio, sed non

aduertitur, propter partem soni subsequentem quæ fortius immutat auditum (cum sit sonus directus) quam Echo, cum cum sit sonus reflexus. Verba autem Aristot. sunt hæc.

Fit Echo cũ aer factus vnus ob vas vel locum quæ terminauit ipsum atque dissolui prohibuit, inde resilit veluti pila repulsus.

Quorum sensus ex præcedentibus claret.

CAPVT XIII.

❡ Quod visus nobilior est auditu, & quomodo visus auditum anticipat.

QVoniam verò visus mouetur à suo obiecto, absque motu locali, & absque reali sui obiecti in medium effusione, tãtum speciem obiecti absque omni corporali immutatione, per medium deferens suscipiendo. Auditus verò non nisi per exteriorem motum corporalem, & realem obiecti proprii in medium effusionem: iccirco visus spiritualior & nobilior iudicatur, quàm auditus, ac per cõsequens cæteris etiam sensibus auditu minus spiritualibus. Visus enim omnium sensuum spiritualissimus est, & per cõsequens maxime sui obiecti facillime perceptiuus. ❡ Atque hinc etiã est quod dici solet, visum anticipare, siue anteuertere auditũ. Prius enim ad organũ visus peruenit obiectum ipsius secũdum suam speciem, quàm ad auditum perueniat ipsius obiectum. Quia enim sonus diffunditur per motum localem, qui successiue fieri debet & tempus postulat (cum sit motus corporalis) color autẽ absq; motu corporali suam speciẽ diffundit in oculo, ad eum modũ quo lux suum diffundit lumen (id est, in momento absque successione) iccirco non mirũ videri debet si visus citius percipiat colorẽ aut lucẽ quàm auditus sonũ. Hoc autẽ est, visum anticipare vel anteuertere auditum. ❡ Quod experiẽtia quidem nobis ad oculum in nonnullis manifestat. Qui enim à longe spectãt cædentes ligna in syluis, prius vident securim ferientẽ truncum, quàm sonũ ex percussione sequentem aduertant. Imò prius in altũ eleuasse eos securim ad iterũ feriendũ cernũt,

Visus anticipat auditum.

quàm prioris ictus sonitus ad aurem fuerit delatus. Idem vident qui à lõge mulierculas super aquas lineorũ immũdicias eleuato ligno excutientes spectant. Idipsum quoq; & in coruscatione contingit, dum prius fulminis splendorem oculus cernit, quàm ad aurem tonitrui sonus pertigerit, cum tamen secundum veritatem tonitrui concussio præcedat.

CAPVT XIIII.

¶ Quomodo in homine visus & auditus ad singularem finem ordinantur.

Nota: Illud autem in cõsideratione operum Dei & naturę valde admirabile est, quòd in humana specie nõ solum plura voluit ponere organa, & nobiliora q̃ sint in speciebus inferioriorib⁹ brutorũ animaliũ, verũ etiam eadẽ illa quæ cõmuniter dedit homini & aliis animalibus, in humana specie ad vsus quosdam peculiares & secundum singularem aliquam excellẽtiam constituit. Visum enim & auditũ communem fecit etiam aliis animalibus, eatenus videlicet quatenus suæ conueniret naturæ, vt scilicet à longe possent alimentum & sibi conuenientia videre ac prosequi, aut discõueniens & inimicum fugere, itémque per sonũ vel incitari ad id quod conueniẽs est, vel absterreri ab eo quod disconueniens. Peculiariter etiam propter hominis vtilitatem (cui à natura cætera sunt subiecta) vt per humanæ vocis sonitum possent dirigi & gubernari, quemadmodum animalia domestica videmus ad vocem hominum vel accedere, sumendi pabuli gratia, vel effugere & attentare desistere, propter vocis terrorẽ, aut etiam moueri & gradũ sistere, secundũ directionis imperium. ¶ In homine autem peculiariter hi sensus altioris boni (vt Aristoteles ait) id est disciplinæ & prudentiæ gratia sunt. Ostendũt enim (vt ipse ait) plurimas rerum differentias, ex quib⁹ cõsurgit cõtemplatio, & circa agibilia humanásq; actiones discretio. Hinc senes plerunque prudẽtiores sunt, vtpote plures habẽtes diuersarum rerum experientias, quæ ex particularibus rebus sæpius visis vel auditis gignuntur in homine, per comparationem intellectus. ¶ Est tamen differẽtia quædam inter visum & auditum, quòd visus ad plura per se dinoscenda secundum se melior promptiórque habetur, & quantum ad ea quæ corpori sunt necessaria magis homini deseruit, quoniam vbiq;

Arist. in lib. de sensu & sensa, 1. cap.

sese offerũt visibilia nõ item audibilia: neque sic ad animalis bonum & vitam intertenendam est necessaria sonorum, vt colorum perceptio atque discretio. Omnia enim corpora occurrentia colorem habent, insuper etiam sensibilia cõmunia magis visus discernit quàm auditus. Soni vero in paucis inueniuntur, & non ita passim ocurrunt. Vox autem in paucioribus reperitur. ❡ Per accidens tamen auditus melior est & quantum ad animam vere vtilior, quoniã disciplinę plurimum confert, propterea quòd ad disciplinam capiendam hic sensus optime subseruiat. Sermo enim quo docẽs vtitur non nisi per auditum capitur, atque ita rerum vtilissimarum & dignissimarum cognitio, auditus ministerio in nobis cõparatur. Vnde fit vt qui à natiuitate cęci fuerunt, nullum habeant impedimentum quin euadant doctissimi atque sapiẽtissimi. Nati autem surdi non admodum possunt esse sapiẽtes, tametsi ex visis possint habere magnam in particularib⁹ experientiam ad ea. Hęc tamẽ vtilitas de qua loquimur, ipsi auditui per accidens conuenit. Sermones enim illi pleni disciplinæ, quantum ad ipsum corporis auditũ nihil amplius efficiunt in homine, quàm si aliam quamlibet edas vocem: quomodo in brutis animalib⁹ videmus quòd nihil amplius accipiant ex sermonibus plenis prudentię, si in aures eorũ insonentur, quàm ex vocibus nihil significantibus. Sed intellectus est, qui per auditus ministerium tantam homini confert sublimitatem. Visus ergo per se ad plura eáque animali secundum vitam corporis magis necessaria est melior, auditus vero per accidens ab ea quę mentem oblectant, & intellectui conducũt vtilior habetur. Qua de re forsitan in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

CAPVT XV.

❡ De olfactu & eius obiecto.

Post visum atq; auditũ, tertio loco ponitur olfact⁹, qui perceptiuus est atq; discretiuus odorum. Est autem hæc potentia sita in duabus carũculis, quę sunt intra nares similęs capitib⁹ mamillarũ, quę sunt organũ olfactus. Estq; hoc organũ secundum aliquã participationẽ naturę igneę & igneũ aliquod, quemadmodũ organũ visus supradiximus esse de natura aquę, & auditus de natura aeris. Ad quod organum cum odor à corpore odorifero diffusus pertingit, fit odoratio. — Olfactus instrumẽtũ & obiectum.

Medium olfactus est aer & aqua.

¶ De modo autem quo odor à corpore odorifero diffusus contingit ad olfactum, notandum sicut de sono dictum est, ad eius diffusioné requiri motum localem, ita ad odoris diffusionem fumalem quandam euaporationem siue exhalationem. Corpora enim odorifera dicuntur euaporationes quasdam & (vt dicam) effumationes aliquas efficere, per tenus vaporis ab eis resolutionem. Cuius signum est, quòd téporis successu minui videntur, id quod per euaporationem satis probabiliter videtur contingere. Vnde per diem (quando calor viget) flores experimur magis odorem diffundere, quàm per noctem. Cuius non alia videtur causa, nisi quòd calor diei educit fumositates aut vapores à corpore odorifero, frigus autem noctis, quodãmodo condensat atque constringit odorabilia, ne tunc ita fumositates effundant.

Manifestissime vero ad oculum cernimus cum odorifera (vt thus & ligna boni odoris) cremantur per multam fumositatum exhalationem copiosissimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporarionem oculus aperte non semper percipiat, est tamen omnino rationi id persuasibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiusdam qui in odorifero est aliquam fieri euaporationem, per quam odor diffunditur ad organum olfactus: à quibusdam quidé grossiorem, à quibusdam vero subtiliorem iuxta naturam & dispositionem corporis odorem fundentis. ¶ Ex quibus ratio claret, ob quam corpora quædam nullum de se fundunt odorem, quia scilicet nullam de se fundant euaporationem, neque effumabilia sunt: quę etiam temporis successu nó videntur minui. Imo nec in igne posita minuuntur, quemadmodum aurum quod dicũt esse minime odorabile, quoniá ex eo nihil resoluitur, propter quod & igne nihil deperdit. ¶ Aduertendum tamen, quòd multa corpora aliquem de se odorem fundunt, & aliquam euaporationem, quem tamen non facile homo percipit, eo quòd homo sit imperfecti odoratus, neque possit nisi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Aristoteles, ferrum habere odorem, & magis æs, aurum autem nequaquam. Nobis tamen vulgo vt non aurum, ita nec ferrum, neque argentum vidētur odoré diffundere. ¶ Quod autem homo imperfectũ habeat hunc sensum odoratus, experientia satis monstrat, quoniam quidem anima-

lia quędam acutius exactiúsque olfaciunt, vt canes & vultures. Vnde hunc sensum prę omnibus dicunt in homine esse imperfectissimum causam assignantes, eo quòd iuxta cerebrum eius organum sit positum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate, cętera animalia excedere, compertum est. Vnde oportet organū olfactus (quòd igneę naturę est, calidóque & sicco perficitur) impedimentū aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus contrarijs excellentis, vt non ita exacte possit singula percipere quomodo in alijs animalibus in quibus non est tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus non est tanta vicinitas huius organi ad cerebrum.

CAPVT XVI.

¶ Quomodo odoratus in hominibus secundū aliquid perfectior est, secundum aliquid imperfectior.

Videtur tamen quòd hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, secundum debitam moderationem sane intelligendum non quidem vt simpliciter sit peior olfactus in homine, sed quantum ad aliquid. Simpliciter enim dicendū potius, quòd pręcellat hominis odoratus. ¶ Pro cuius intelligentia aduertendum est, quosdam esse odores, qui grati sunt aut ingrati olfactui, ipsique vel delectationem vel tristitiam adferunt per accidens tantum & propter alterum, nempe propter saporé & alimentum, quéadmodum odor carnis igne concoctę & ad esum aptę ipsi olfactus gratus est, & propter saporem & propter cibum, vt scilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetēdum & quęrendum huiusmodi cibum. Nam sicut sapores cibariorum sunt delectabiles & grati esurienti, ita & odores. Odores tamen ad sapores ordinantur. Vnde saturatis & expletis postea quam sapor fit ingratus non amplius gratus est odor ille, qui propter saporé expetitur, sed incipimus fastidire quod ante appetebatur. Vnde etiam fit, vt odor idem qui vni animali est ingratus & execrabilis, alteri sit placens & delectabilis, propter saporem ad quem ordinatur. Quemadmodū (exempli gratia) cani est odor cadaueris gratus, eo quòd & sapore oblectetur. Homini vero, quemadmodum sapor, ita & odor detestabilis. Sic allij odor, ijs qui saporem & esum amant, non est ingratus: contra vero, illis est abominabilis

Duplex odor.

Odores nō ꝓpter ſaporem grati.

odor, quibus ſapor diſplicet. Hi ergo odores qui ſic propter ſaporem appetuntur, ſunt per accidens appetibiles. ¶ Alij vero ſunt odores qui per ſe adferunt delectationem, & non propter alterum: cuiuſmodi eſt odor florum, ita & aromatum odoriferorū, quæ non niſi ad olfactum pertinent. Hæc enim non propter guſtum expetuntur, neque gratia alimēti, ſed propter ipſam odoris in ſeſe gratiam. ¶ Inter hos autem duplices odores ponit Ariſtoteles talem differentiam, quòd primos communiter & homines & bruta percipiant, quoniam ęque ſcilicet vtrique alimentum accipiunt, quod per odorem cognoſcunt eſſe naturę conueniens vel diſconueniens. Secundos autem odores ſolum dicit hominem odoratu percipere. Non enim videmus canes (quanquam acuti admodum olfactus) vllo modo moueri ad florum odorem: & ſi canis in gramine locum ſibi quęrat cubandi, non videtur magis ad locum vbi flores ſunt odoriferi, caput reclinare, quàm ad locum alium vbi ſimiles non fuerint. *Si tamen* florum odorem perciperet, videtur quod magis ad locū boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. ¶ *Cum ergo* homo non ſolum odores illos qui propter *alimentum* expetuntur aut fugiuntur olfactu percipiat, *verumetiā illos* qui per ſe & nullius alterius gratia olfactum oblectant, manifeſtum apparet quod ſimpliciter in homine quàm in alijs animalibus olfactiua potentia nobilior ſit atque ſublimior. Quanto enim potentia quælibet latius ſe extendit, tanto videtur nobilior. Et pręcipua ratio ob quam homo pręter animalia cętera etiam odores per ſe appetibiles percipiat, videtur eſſe nobilitas & pręcellentia ipſius potentiæ in homine ſupra potentiam ſimilem in brutis alijs: quemadmodum in homine auditus nobilior eſt & ſublimior, quàm in alijs animalibus, eo quòd non ſolum ſonos diſcernere, ſed articulatas voces diſtinguere poſſit. ¶ Quod autem ſuperius diximus imperfectum eſſe hominis olfactum, propter cęrebri magnitudinem, frigiditatem, & propinquitatem, ita accipiēdum eſt, quia ſi fiat cōparatio olfactus humani, & olfactus canini ad vnum aliquem odorem qui vtrique ſit perceptibilis, id eſt ad odorē comeſtibilis, talis odor citius & longius mouebit canis olfactum quàm hominis. Et huiuſmodi odorem aliquem contingit canem percipere ſuo odoratu, quem

minime percipiet hominis odaratus. Leporis namq; qui per viã trãsiit, odorẽ percipit suo acuto odoratu, quẽ nequaquã sentit hominis olfactus. Ac iuxta hunc modũ & de aliis sensibus intelligendum venit, si quid aliquando simile dicatur, videlicet aliquem ex eis meliorem aut perfectiorem inueniri in bruto quolibet quàm in homine.

CAPVT XVII.

¶ Non oportere odorẽ realiter ad organum vsq; diffundi.

DE euaporatione autẽ illa & effumatione per quam diximus odoriferũ immutare olfactum, an debeat fieri vsq; ad orgauũ olfactus quæstio est similis illi quæ prius de sono & motu locali aeris facta est, an debeat vsq; ad organũ sonus per motũ deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicẽdũ videtur, quẽadmodum illic de soni per motum localem aeris diffusione: videlicet non esse necessarium, vsq; ad organum olfactus realiter diffundi odorem per euaporationem, sed sufficere, quòd per locum propinquum odorabili realiter per euaporationem diffundatur odor, qui deinde in medio suam speciem fundit, sicque per suam speciem ad organum vsq; pertingit. ¶ Videtur autem hoc manifestare experientia, quoniã animalia quædam ad maximam distantiam dicuntur odorari, ita vt rationi consentaneum nõ videatur, à corporibus ipsis odorabilibus in tam longum spacium fieri euaporationem. Quòd autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio, similiter probat experientia: quoniam si quis transeat per agrum valde odoriferum, quando maxime odor viget, sentiet se realiter quasi impleri p euaporationẽ fumositatũ, quas intra se suscipit. ¶ Iuxta quẽ modũ illi qui iuxta cibos ꝓximi versantur coqui & culinarii, ciborũ odore pleni dicũtur. Vt plerũq; etiã de delicatissimis ferculis vel nihil vel parũ admodũ valeãt mãducare: quod ideo fieri videtur quoniã intus existẽs ꝓhibet extraneũ. Quo autẽ pleni sunt, nisi fumositatibus eiusmodi ciborum, quas per olfactum & per respirationem intra se suscipiunt, propter crassam euaporationem, quæ fit decoquente igne, ac resoluente abundanter vapores, atque exhalationes à cibo qui coquitur. Culinarii quare parum edãt.

¶ Ad eundem modum qui in penu plenum odorifero vino

ingrediuntur, mox se quasi impleri sentiunt, adeo vt non-nunquam velut ebrii appareant egredientes. Qui vero à lóge tantum cibi vel potus odorem percipiunt, eos non sic impleri experimur, neque vllum ex longo odoratu accipere fastidium, imo accenduntur magis & anhelant, vt diu odore perceptum commodum cibum tandem accipiant. Vnde argumentum sumitur, quod nullam in se substantiam odoriferam per euaporationem susceperint, sed specie tantum sint odoris allecti.

CAPVT XVIII.

¶ De diuersitate olfactus, & organi eius varia dispositione.

Duplex odorandi modus.

Notandum vero, quod non idem est in omnibus odorandi modus. Quædam enim sunt quæ per respirationem odorant, alia vero absque respiratione. Homo enim & cætera animalia in quibuscunque est respiratio, non odorant nisi per respirationem videlicet per attractionem aeris. Cuius causam assignant ex parte organi olfactus, quod in animalibus respiratione vtentibus cooperculo in modum ostii est munitum, vt nihil possit ad carunculas illas in quibus situs est olfactus pertingere, nisi operculum illud leuetur & quasi ostiolum aperiatur. quod fit per attractionem aeris, non vtique per os, sed per nares.

¶ Monstrat enim hoc experientia, si tibi flos quantumlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquam eius odorem percipies ab organo donec aerem contines absque respiratione, aut donec tantum per os respiras: nisi videlicet per nares aerem trahas ad apertionem operculi, sicque simul cum aere attracto odorem ipsum vel odoris speciem ad organum olfactus adducas. Sunt autem alia animalia quæ olfactum habent, & tamen nequaquam respirant, vt pisces, apes, muscæ, & formicæ. De his enim experientia certissima monstrat, quod odoratum habeant. Nam muscæ de longe ad escam veniunt odore allectæ. Apes vero flores an ad mel exugendũ conuenientes sint, an minus, odorant discernunt. Non enim videtur, quo sensu alio id faciant. Et formicas manifestissime ex hortis videmus ad apothecas rerum dulcium conscendere in multo numero, sola allectas odoris

dulcedine. Hæc tamen omnia non reſpirant. Neceſſe eſt ergo alium eſſe modum in his animalibus olfaciendi, quàm ſit in reſpirantibus. ❡Pro cuius notitia aduertendum eſt quod ſicut animalia non omnia eundem habent modum videndi, ſic nec omnia eundem habent modum odorandi. Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hęc palpebras habent, quibus molles oculi obuoluuntur & operiuntur, vt claudi poſſint neque ſemper pateant. Si enim operculum non haberent, molles eorum oculi facile ſuſciperent læſionem. Molle enim facile ſuſcipit læſionem, niſi aliquo munimento defendatur. Quædam vero animalia duros habent oculos, in modum cornu aut ſolidi vitri. Et his operimentum palpebrarum natura non contulit, neque aliquid quo claudi poſſint, ſed patentes ſemper eſſe permiſit. Nam propter duritiem, non eſt eis periculum læſionis. Illis autem mollibus oculis non ſemper præſentibus ſunt neque expoſiti colores, neque percipi poſſunt ab eis niſi reuelato operculo, niſi palpebris diſiunctis. Qui autem nullum habent operculum, ſemper ſibi expoſitos habent colores, neque vllius egent operculi ablatione vt videant. ❡Ita ſane & in odoratu dicendum animalia illa quæ reſpiratione vtũtur olfactum habere à natura reconditum & operculo clauſum: quare non niſi huius ianuæ apertione recipiunt odores. Fit autem hoc aeris per nares attractione. Cætera vero animalia nullum habent huiuſmodi operculum, propter quod ſemper præſentes ſibi habent ſempérque expoſitos odores, neque operculi reuelatione indigent. Poſſunt ergo abſque reſpiratione odorare quod non poſſunt priora animalia reſpirantia. Ex quo conſequitur, animalia reſpirantia in aqua non poſſe odorare, cum illic nequeant fieri reſpiratio. Piſces tamen in aqua id poſſunt, eo quod reſpiratione non habeant opus.

Quorundā animalium oculi palpebris non operiuntur.

CAPVT XIX.

❡De guſtu & eius organo.

GVſtus inter exteriores ſenſus quartum locum obtinens, ſapores diſcernit, in lingua habens ſuum organum. Non tamen linguam totam, ſed neruum qui in lingua latet abſconditus. Cæterum, caro ipſa poroſa,

Guſtus inſtrumentũ & me-

dium & obiectũ. linguæ, quæ neruum operit & abſcondit, medium eſt per quod fit guſtatio. Habent enim guſtus & tactus hoc ſibi peculiare, quòd medium habeant coniunctum, quoniam videlicet organum ipſum & medium, ſimul ſunt in vnum corpus & in vnum membrum compoſita. Senſus autem alii de quibus iam ante determinauimus, medium habent extrinſecũ, aërem ſcilicet vel aquam, per quã ſpecies obiecti ad ſenſum defertur. ¶ Ad hoc vt fiat guſtatio, non ſufficit, quòd prope adferatur obiectũ, id eſt, ſapor, vel ſapidum aliquid: ſed neceſſe eſt quod tangat carnem linguæ, atq; in eam ſuã imprimat ſpeciem, quemadmodum nõ poteſt fieri viſio coloris, immutato aere & impreſſa in eum ſua ſpecie. Quemadmodum enim ſe habet aer ad colorẽ in ordine ad viſum, ita ſapor ad carnẽ linguæ, in ordine ad guſtum. Quomodo autem color vt in medium aerem ſuam imprimat ſpeciem, requirit illuminationem, ſonus vero aeris motũ, & odor euaporationem: ita ſapor vt linguam immutet ſuamq; ſpeciem in eam imprimat, requirit humoris ſaliuaris coniunctionẽ.

Saliua quorſum conferat animali. Oportet enim ſapidum coniungi & commiſceri ſaliuari humori, qui à natura ſemper eſt circa linguam, vt immutetur guſtus. Vnde quando in febricitantibus nimia ſiccitate humor iſte deficit, ægros ipſos nullo videmus oblectari ſapore. Sunt enim eis omnia quaſi inſipida, propter ariditatem linguę & humoris defectum: niſi forte aqua aut fructus aliqui, qui ſecum humiditatem adferunt, aliqua ex parte ſuppleant ſaliuaris humoris officium. Cum vero ſaliuam aliqua amaritudine contingit eſſe infectam, male iudicat lingua, dulce reputans amarum, propter infectionem ſaliuæ. Eſt autem ſaliua ab omni ſapore denudata, vt cõmode poſſet omnem ſaporem diſcernere. Non eſt autem ſaliuaris iſte humor proprie medium guſtus, quemadmodum neque lumen medium eſt viſus, neque euaporatio medium eſt odoratus. Sed eſt conditio quædam obiecti, requiſita vt conuenienter ſenſum immutet, & tale quiddam, ſine quo obiectũ nequit immutare ſuum organum.

CAPVT XX.

¶ Quomodo guſtus eſt quidam tactus, & nihilominus ſecundum veritatem diuerſa potentia

HVnc autem sensum gustus, dicit Aristoteles admodum certum esse in hominibus, quòd sit quidam tactus. Tactus autem certissimus & optimus est in hominibus, quemadmodum posterius declarabitur. Verum de huius dicti intelligentia dubitare solent, an senserit Aristoteles, secundum rem vere eundem esse sensum tactus, & gustus, neq; realem esse ponendam diuersitatem, an secundum similitudinem potius id debeat intelligi. Est autem secundum hoc probabilius, vt tantum secundum assimulationem quandam dictum intelligatur, quomodo statua hominis interdum appellatur quidam homo. Vnde non simpliciter ait, gustum esse tactum, sed quendam tactum, tali nimirum adiecta diminuente paritcula, quomodo statua hominis quidam homo dicitur, non simpliciter homo. ¶ Cōsistit autem similitudo hæc in eo quod supra tegimus, quòd sicut gustus habet medium coniunctum cum organo, sic & tactus. Item quia vtriusq; organum ponitur neruus. ¶ Secundum veritatem tamen probabilius est ponere duas distinctas potentias, quarum vna per se percipiat saporum distinctionem, altera qualitates tangibiles caliditatem, frigitatem, &c. Cuius est argumentum quod in lingua dicunt Medici posse lædi gustum absq; hoc quod lædatur tactus. Et cum defectu saliuaris humoris lingua non percipit sapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo secundum rem distinctæ esse potētiæ, quarum vna læditur vel impeditur absq; altera. ¶ Sunt autem saporum multæ species, quemadmodum & colorū. Est enim sapor dulcis & amarus, qui sunt sapores contrarii. Sunt præterea sapores alii, pinguis, salsus, austerus, acutus, acerbus, acidus & alii quidā, quos Aristoteles in lib. de sensu & sensato secundum analogiam & comparationem ad colores extremos atq; medios accipit.

Gustus est quidā tactus.

Varii sapores.

CAPVT XXI.

¶ De tactu & eius organo.

INter omnes sensus exteriores nouissimus est tactus, vt omnium materialissimus atq; crassissimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd sit iuxta

cor proportionem habens qualitatum tangibilium. Sed experientia docet, sensum tactus per totum corpus esse expansum, ac proinde etiam eius organum. Vbicunq; enim & in quacūq; parte inuenitur operatio alicuius sensus, illic & potentiam talem adesse consequitur: & vbi potētia adest, oportet ibidem esse & organum eius: quemadmodum si visionē experiremur in pede, oporteret & illic potentiam visiuā cōstituere, simul & oculum, aut aliud visui organum prӕter oculum asignare. Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra, iccirco & potentiam tactiuam & organum ipsius consequens est per totum corpus fateri expansum. ¶ Est autem eius organum, non caro, vt quidā existimauerunt. Nam tangibile immediate applicatū carni immutat tactum· quod non faceret, si tactus organum esset caro. Est enim maxima seu propositio ab omnibus vera concessa.

Sensibile positum supra sensum nequit efficere sensationem.

Vnde si caro esset organum tactus, non posset tangibile apprehendere absq; medio sibi applicatū. Neruus ergo qui carne vestitur, ipse est tactus organum, qui per omnia membra expansus, animali dat in omnibus partibus tāgendi potentiam. Caro autem neruo huic pro medio est, neq; requirit aliud. Tangibile enim carnem contingens, per eam qualitatis tangibilis speciem transmittit ad neruum tactiuum, ibiq; fit tactio. ¶ Obiectum autem tactus est qualitas tangibilis, hoc est caliditas· frigiditas, humiditas, siccitas, graue & leue, asperum & lene, durum & molle, viscosum & frangibile, grossum & subtile. Omnia enim hæc sensu tactus percipimus, principaliter tamē quatuor primas qualitates, sub quibus aliæ comprehenduntur.

CAPVT XXII.

¶ Tactum omni animali donec viuit esse necessarium.

I Nueniūtur autem in hoc sensu tactus multa singularia, quæ non ita sunt in aliis iā determinatis sensibus. Primum enim, tactus solus omni animali inest, & semper quandiu viuit vt insit necesse est, neque potest

esse animal sine tactu, neque potest aliquid habere tactum quod nō sit animal. Vnde solus tact⁹ adesse animalis requiritur. Cæteri verò sensus ad bene esse, vt declarat Arist. vltimo cap.3.lib.de anima, Visus enim (inquit) additus est animali, quo vitam in aëre aut aqua aut aliquo perspicuo sibi vēdicet. Auditus quo ei aliquid indicetur. Odoratus quo odore à lōge percepto ad alimentum se cōuertat. Gustus quo iucundū sit alimentū & triste refugiat. Hæc autem omnia ad esse animalis non faciunt, sed tantum ad bene esse. ¶ Et verisimile est, quædā esse imperfecta animalia in quibus nec gustus quidem reperiatur, vtpote terræ affixa aut in alimento suo perpetuo natātia. Nam cum speciali nullo egeant cibo, sufficiátq; eis in quo perpetuo natāt, aut cui affixa sunt, non eis gustu est opus, quo alimentum secundum saporem discernant, sed tactus eis sufficit quo alimentum percipiant. Gustus enim illis conuenit animalibus quæ cibum habent disquirere atq; eligere per saporis diiudicationem, & alium quidem occurrentem vt noxium relinquere atque respuere, alium verò vt salubrem, & conuenientem admittere atque deglutire, aut non occurrentem diligenter venari. Quod si in aliquot locis Aristoteles videatur contrarium dicere, esse videlicet tactum & gustum omni animali necessarios, gustus impropriè accipi debet, secundum quòd tactus ipse vt alimenti perceptiuus, gustus quidam in eiusmodi imperfectis animalibus appellatur. ¶ Ratio autem quare sensus tactus sit omni animali quam diu est simpliciter necessarius, hæc est, quia tactus sequitur proportionem & harmoniam qualitatum primarum animali omnino necessariam: quam harmoniam statim dissolui aut destrui contigerit, ipsum quoque animal mox interire necesse est, simul cum sensu tactus proportionem illam consequente. Et quandiu manet in homine harmonia illa quatuor primarum qualitatū sufficiens ad vitam conseruandā, tam diu neque tactus destruitur. Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem causa deficiunt. Aliorum autem sensuum nullus proportionem illam primarum qualitatum necessariam animalis subsistentiæ cōsequitur. Nam quanuis omnes sensus in quodam contemperamento, & in quadam proportione rectè dicantur consistere, ita vt illa dissoluta harmonia, dissipata sit poten-

Arist.3.li. de aīa.

Tactus omni anī mali simpliciter necessarius.

tia illa sensitiua quæ ex ea consequebatur (quemadmodum visus destruitur contẽperamento illo quod in oculo est dissipato) potest tamen manere illa præcipua & prima harmonia primarum qualitatum, quæ ad animalis vitã conseruandam requiritur, dissolutis aliis contemperamentis. Itaq; fit, vt absq; cæteris omnibus sensibus posit tactus solus in animali persistere.

CAPVT XXIII.

❡ Quare tactum naturæ author per totũ corpus voluit expandere præ omnibus aliis sensibus.

EX hoc verò simul ostẽditur, debere necessario per totum corpus expandi sensum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatum primarũ vitæ animalis necessaria, nulli membro debuit abesse, ita neque tactu potuit vllum membrũ destitui. Quemadmodum si per totũ corpus idem esset illud cõtemperamentum quod est in oculo, ad quod consequitur visus, indubiè consequẽs esset, per singula membra diffusum esse sensum visus. ❡ Est autẽ singularis etiam necessitas, ob quam debuit tactus, non in vna aliqua parte tantum (vt cæteri sensus) specialem habitationem accipere, sed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatum tangibilium, id est ipsæ tangibiles qualitates, vbi in excellẽtia fuerint, per se natæ sunt corrumpere ipsam animalis vitam. Cęterorum autem sensuum obiecta quantumcunque excellentia, non sunt per se corruptiua animalis, quanquam ipsum suum sensum valeant corrũpere, vt (verbi gratia) excellẽs lumen cadẽs super oculũ, non potest animal interficere, quanquam posit visum indisponere, imperficere, aut penitus auferre. Item sonus quantumuis vehemens non potest animal interimere per sese quanquam auditũ posit obruere, perturbare, aut perimere. Nam quod nõnulli graui sonitu tonitrui inueniuntur subito deficere. nõ ex sono est, sed ex vehemẽti percussione, vel ex fulminis aduenientis virtute, aut cõsimili modo. Neq; odor, neq; sapor in quantacunque sit excellentia, per sese corũpit animalis vitã. At verò excellẽs caliditas aut frigiditas, facillimè aĩalis vitã aufert propria sua actione. ❡ Iam verò, si in vna tantũ parte fuisset repositus sensus tactus, non esset à natura sufficienter prouisum animalis vi-

Quare natura tactum per corpus totum expandit.

tæ:cũ paſsim occurrãt & in omnia mẽbra corporis offerant ſeſe tangibiles qualitates, quæ per ſuam excellentiã à partibus illis, vbi tactus non eſſet, facillimè animali inducerent corruptionẽ. Quemadmodũ (exempli gratia) ſi lumen excellẽs imaginemur per ſeſe corruptiuum eſſe vitæ animalis, non habeat autẽ homo niſi oculũ potentẽ percipere lumen: hoc poſito, ſi ocul⁹ tantũ in vna parte corporis habeat locũ, contingit animal ipſum facillimè interire cũ videlicet à tergo vel à pedibus lumen tale excellens (nõ aduertẽte oculo) animal corripuerit: eritq; iam abſumptum animal, prius q̃ percipiat oculus correſpondentis qualitatis excellentiam. ¶Rectè ergo ad animalis vitã conſeruandã naturæ author ſenſum tactus per mẽbra omnia extẽdit, vt nuſquã quicquã poſſet corruptiuũ occurrere, quòd nõ ſtatim deprehenderetur, deprehenſumq; pro virili caueretur, aut fugeretur. Cęterorũ autẽ ſenſuum nullũ obiectũ per ſe actiuũ eſt, niſi partẽ illã in qua ſenſus talis poſitus eſt, vt color & lumẽ quatenus viſibile non agit niſi in oculũ, & ſonus nõ niſi in aurẽ, & ita in cęteris: propter quod ſufficit pro totius corporis cõmoditate, vnicũ eſſe membrũ in quo tales ſenſus habeant ſuam ſedẽ, & ad quod obiecta omnia diiudicãda perferãtur. Qualitates autem tangibiles, in omnẽ partẽ corporis æque ſunt actiuæ, neque determinatum aliquod membrum ſpectant. Ideóq; prouiſum oportuit animali ex omni parte, & vndiq; vigilem adhiberi cuſtodiam, ne alicũde ſubito ab excellenti qualitate arreptum, ante tempus occideret.

CAPVT XXIIII.

¶Tactum non penitus eſſe denudatum à primis qualitatibus, ſed tantum ab earum excellentiis.

ILlud quoq; in tactu peculiare eſt, nec vlli aliorũ ſenſuum cõueniens, quod ipſius ſolius organũ à qualitatibus illis quas habet ſenſus, pro obiectis nõ eſt denudatũ. Cæterorũ enim ſenſuum organa (vt ſupra oſtẽdimus) nihil eorũ quæ ipſi percipiunt, actu habẽt: vt oculus ab omni eſt colore & lumine proprio liber: aer naturalis organũ auditus ab omni ꝓprio ſono: organũ olfactus ab omni ꝓprio odore: organũ quoq; guſtus ab omni proprio ſapore. Huius autẽ tactus organũ nõ videt̃ eſſe à primis qualitatib⁹ denudatũ, quoniã (vt iam dictũ eſt) primarum qualitatum

contemperamentum & harmoniam cōſequitur, Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipſo organo tactus inueniri, videlicet ſecundum contemperamentum, & mediocritatem quandam ¶ Ab excellentiis tamen qualitatū tangibilium: ipſum denudatū eſſe oportet. Ad hoc enim tactus datus eſt animali, vt per eum percipiat excellentias qualitatū tãgibilium. quas non poſſet percipere, ſi ab eis non haberet ſuum organum denudatum. Atque in hoc nō omnino ab aliis ſenſibus diſſonat. Eſt enim eius organum ſic denudatum à ſuo obiecto, quomodo ipſum perceptibile eſt à ſenſu. Nam tactus qualitatum primarum ſecundum ſuas excellentias eſt perceptiuus. Eas autem ſecundum hunc modum, (id eſt ſecundum excellentias) organum ipſius non habet, ſed tãtum ſecundum mediocritatem & contemperationem.

CAPVT XXV.

¶ Qui fiat vt molles carne, tactus ſint melioris atque etiam melioris ingenii: econtrario autem in duris.

EX hoc autē quod tactus dicitur cōſurgere ex proportione primarum qualitatum, cōſequitur quanto in homine fuerit tactus melior, tanto meliorem debere eſſe illius hominis complexionem. Ac rurſum, quia iuxta corporis bonam complexionem eſt qualitas ingenii, fit, vt ex bonitate & præcellētia tactus, rectè etiā argui poſſit bonitas vel præcellentia ingenii ¶ Propter quod Ariſtoteles libro ſecundo de anima, in capitulo de odore, ex præcellentia tactus arguit hominē eſſe animalium prudentiſſimum. Quoniā enim homo (vt ipſe ait, & veritas confirmat) certiſſimum habet tactum, atque in hoc vno ſuperat atque euincit cætera animalia, cum in aliis ſenſib⁹ ab animalibus quibuſdam ſuperetur. hinc fit, vt homo animalium prudentiſſimum cognoſcatur. Siquidem ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo, id eſt, ingenii bonitas aut prauitas deprehēditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos: molles verò, bene aptos eſſe dicimus.

Molles carne apti mēte.

¶ Quæ quidem Ariſtotelis dicta ita poſſunt intelligi. Ingenii enim aptitudo conſequitur bonitatem complexionis & bonum contemperamētum humani corporis, eo quod corpus humanum ſit animæ in ſuis operationibus inſtrumentum. Vnumquodque autem operās (cæteris paribus) melius

agit secundum dispositionem instrumēti quo vtitur: quemadmodū scriptor calamo apto melius pingit, quam inepto & prauo. Vnde cum anima quantū ex sese in omnibus æque sit potēs operari & apprehēdere, oportet ex diuersitate corporis, vt instrumēti, prouenire diuersitatem ingenii. Itaque bonam corporis dispositionem & proportionē sequitur bonitas ingenii. Eandem quoque bonitatem complexionis in homine cōsequitur bonitas tactus. Melioris autē tactus experimur esse illos qui carne molles sunt, quàm eos qui sunt duri carne. Vnde illos qui sunt molles carne, experimur facillime affligi in contactu vel leuis excellētiæ alicuius tangibilis qualitatis, quàm alius carne durior vix perciperet, si non in maiori excellētia ipsius organo admoueretur. ¶ Manifestum ergo est ex eadem radice proficisci hæc tria, nempe bonitatem tactus, bonitatē ingenii, & carnis mollitiem, ex aduerso autem prauitatem tactus ineptitudinem ingenii & carnis duritiem. Propter quod, rectè ex eo quod oculis & sensui patentissimum est, videlicet ex carnis mollitie, argumētari possumus quod occultū est, nempe ingenii bonitatē: non quidem vt ex causa effectum, sed quemadmodum duorum effectuum ex eadē causa prodeuntiū is qui manifestior est, arguit eum qui est occultior. Sic de carnis duritie ad prauitatem complexionis & ingenii. ¶ Hoc tamen aduertendum est, quod interdum contingit inueniri in quibusdā carnis aliquā mollitiem ex nimia humiditate & nimia abundātia flegmatis, quales videmus homines qui in locis frigidioribus atque humidioribus generantur multum carneos succôque plenos, propter quod molles carne iudicātur. Verum hæc mollities bonitatem non arguit ingenii, quoniam ex mala complexione & non bona cōtemperatione procedit, neq; proprie & vere eiusmodi carne molles dicēdi sunt, sed potius succosi, aut alia quauis appellatione nominandi. Neq; de hac mollitie volebat sua dicta intelligi Aristoteles. ¶ Cęterum ex carnis mollitie & cōplexionis bona dispositione, aut ingenii bonitate, argumentari nō rectè possumus aliorū sensuum bonā dispositionē, neq; ecōtrario ex aliorū sensuum bona dispositione argumentabimur ingenii bonitatē, aut carnis mollitiē. Cōtingit enim ingeniosos esse carne molles & bonę cōplexionis, in quibus nō sit visus bonus,

Duplex mollities

aut integer auditus, siue odoratus. Vicissimq; cõtingit optimum habentes visum siue auditum, siue olfactum, parũ esse ingeniosos: nimirum quia stat in homine bonam esse complexionem secundum qualitatum proportionem animalis vitæ necessariam. vbi tamẽ illa quæ in organis prædictorum sensuum exigitur, non fuerit admodum bona.

CAPVT. XXVI.

¶ Quod Christo domino pro suæ complexionis nobilitate, passiones omnes fuerint maxime afflictiuæ.

Passio Christi, summe afflictiua.

EX prædictis manifestè consequitur, admodũ rectè ac piè sanctos patres id tradidisse de amarissima Christi filii Dei passione, quod ipsius personę fuerit summe afflictiua, multo amplius quàm si hominũ cæterorũ vlli, earũdem pœnalitatum fuissent inflictæ passiones. Decens enim & rationabile erat, vt homo ille qui simul erat verus Deus, & homo verus, corp⁹ haberet iuxta dignitatem dispositũ in cõplexione optima, & nobilissima harmonia primarũ qualitatũ, videlicet vt corpus illud quod sibi mirabili & ineffabili vnione voluit vnire Diuinitas verbi, & in vnitatẽ assumere suppositi, cõplexionem haberet maximè nobilem. quo sic animæ nobilissimæ omnibúsque gratiis & donis summe plenæ, corpus respõderet iuxta suum modum absolutissimũ atque perfectissimũ. ¶ Quod amplius etiam fiet credibile, si ipsum corporis huius attẽdamus nouũ opificem. Nõ enim cæterorum more corporum virilis seminis efficacia corpus istud cõtemperauit, neq; cõposuit, sed virtus illa ex alto descẽdens, de qua Gabriel paranymphus virginẽ matrẽ alloquens Mariam, ait, Spiritus sanctus superueniet in te, & virt⁹ altissimi obumbrabit tibi. Et ad Iosephin somnis angelus, Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. ¶ Hic ergo potẽtissimus, sapientissimus, optimúsq; est artifex, qui corpus illud de quo loquimur, absq; tẽporis mora in momento perfecit, quiq; animã corpori ac pariter vtrumq; verbo in vnitatem suppositi mirabiliter copulauit. Quis autẽ absq; artificis huius iniuria possit asserere, opus illud, in quo ita singulari ac præcellẽti modo sese præsentem exhibuit, imperfectũ fuisse & mala proportione distemperatũ? Quomodo non magis perfectissimũ corp⁹ iuxta suam rationẽ fuisse illud credimus, quod tali animæ omniũ præ

Lucę 1.
Matth. 1.

cellentissimę iungi debebat, & non animæ tantum creatæ in tēpore, sed verbo genito ante sæcula? Habebat ergo Christus dominus corporis dispositionem vtique optimā & præcellentissimam, qualem nec vnquam habuit quisquam, nec post est habiturus. ¶ Quod si ita pium est credere, statim fit consequens (vt iam ostensum est) cum carne fuisse tam molli tam tenera, tactu tam bono, tam viuaci, plus quàm vllus fuerit hominum cæterorum? Afflictiones ergo omnes quas in corpore sustinebat ab initio suę natiuitatis, ad exitum vsque suę fœlicis cōsummationis (pręter quod plurimę extiterūt) fuerunt illi singulari modo summe afflictiuę. Qua propter nimium vane iudicant qui passionibus his filij Dei vel omnino nihil, vel parū admodum cōmouentur, ea causa quòd putent ex Diuinitatis vnitę commercio pœnalitatē & afflictionem omnem illi fuisse leuiorem. Facile (inquiunt stolidi quidam) erat illi hæc siue illa perpeti. Deus enim erat, nō (vt nos) homo purus. Imo vero hac ex parte, superdignissimę Diuinitatis societas secundum accidens modo quodam fecit cuncta grauiora & magis afflictiua reddidit quæcunque in corpore pertulit: dum propter dignitatem verbi ęterni corpus illi vniendum in proportione nobilissima componi debuit, ad quam infallibili consequio in carne tenerrima & viuacissimo sensu maxima consequitur passibilitas. ¶ Ad cuius veritatis confirmationem plurimum facit, si cōsideremus filium Dei non ad hoc nostram sibi assumpsisse naturam vt sęculi huius frueretur delitijs, ac dura euaderet. Verum ad hoc potius de loco pleni gaudij in hanc descendisse lachrymarū vallem, vt iuxta verbum Prophetę, de torrente in via biberet, nimirum vt pro generis humani persoluendo debito, amarissimas amaritudines ad probrosissimā vsque mortem gustaret: atque adeo ab ipsa hora sui partus semper quę duriora fuerunt elegit, paupertatem, egestatem, nuditatem, esuriem, fatigationem & quęcunque sunt huiusmodi. Nonne (ait idem ipse post mortē loquens discipulis) oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam? Et alibi, Filius hominis (inquit) ministrari non venit, sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis. Neque ignorabat Propheta Esaias, quid loqueretur, cum in spiritu venturū illū pręuidens, virum dolorū appellaret, & scientem infirmitates.

Psal. 109.
Luc. 24.
Matt. 20.
Esa. 53.

¶ Est ergo prędicta pia patrum assertio rationabilis omnino & pietati consona, ac pręter hoc ratione etiam & authoritate haud minimum corroborata. Neque nos huius rei tractatum nacti locum tam commodum, silentio præterire potuimus, quin suauissimi ac planissime mellei nostri Iesu amaritudines plusquā felleas reduceremus tibi ô lector Philochriste, in memoriam. Tu vero quæ paucis indicata sunt, quęso latius apud te rumina, ac mentis pariter & affectus intima reconde.

CAPVT XXVII.

¶ De conuenientia quinque sensuum adinuicem.

Sēsus recipit speciē absq; materia.

Habent autem sensus isti quinque iam secundum particularem determinationem expediti, quædam in quibus cōueniant, habēt: & quędā in quib⁹ differāt.

Primum quidem omnibus hoc est commune, formas siue species rerum absque materia suscipere.

Id est, sensibilium species & similitudines, absque reali immutatione, aut vllius partis sensibilis, reali intra sese susceptione. Comparatur enim sensus hac in parte cerę, quæ cum à sigillo impressam sibi recipiat similitudinem, nullam tamen ferri, vel auri vel alterius vllius materiæ vnde facta est, partem in se accipit, sed absque materia tantum impressam formam siue effigiem. ¶ Patet autem hoc experientia in singulis sensibus. Cum enim per visum oculus videt parietem, neque ipse paries, neque parietis vlla pars in oculum recipitur, imo neque ipse color neque coloris vlla pars, sed tātum species vel similitudo ipsius, quæ per medium intra oculum diffunditur, quæ species eius similitudo est, oculo ipsū illud repręsentans à quo est impressa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cum campanam audit sonantem) neque campanę sonantis, neque aeris sonum habētis, neque etiā ipsius soni pars aliqua ingreditur, sed tantum species soni quę sonum ipsum repręsentat auditui, & campanam facit audiri, à qua diffunditur sonus. Itidem & in alijs sensibus dicendum. ¶ Ex hoc autem ratio patet, quare plantę, tametsi animam quandam habeant nempe vegetatiuam, non tamen sentiūt, quoniam videlicet nullā rem sensibilem valent absque ma

teria suscipere. Potest enim planta in se recipere, & cótinuo recipit dum nutritur & augetur, qualitates tangibiles, calidum, humidum, frigidũ, & siccum. Ex his enim quomodo omnis generatio, ita & omnis nutritio est. Sed ista non recipit absque materia, sed simul cum ea suscipit: ac proinde plãta vt nimis terrea & nimium crassa, non potens absque materia rerum species suscipere, sensitiua iudicatur carere potentia.

CAPVT XXVIII.

¶ Sensum corrumpi ab excellenti sensibili.

Est etiam omni sensui cõmune, quod ab excellentia sui sensibilis corrumpitur. Maxima

Vt excellens lumen corrumpit visum, & sonus excellens auditum, excellens qualitas tangibilis dissoluit tactum. Est enim sensus velut harmonia quędam atque in mediocritate disposita compositio. Vnde quemadmodum harmoniã cõcentus dissoluit, qui fides vehementius pulsauerit, & concentus melodiam perturbat: ita excellens sensibile sensus proportionẽ natum est destruere atque dissipare. Quemadmodum autem concentus saluatur melodia, donec mediocriter pulsantur fides: ita saluus cõsistit sensus, donec temperatum & mediocre contemperatur sensibile. ¶ Dicimus autem in proposito sensibile excellens, quod excedit exuperátque sensus proportionem: vt homini nimia lux aut lumen magis excessiuũ quàm ferat hominis oculus, cuiusmodi est humano oculo lumen illud, quod directe in Solis rotam inspicié ti offunditur. Et contingere potest, vt quod huic sit excellés sensibile, alteri non sit excellens: quemadmodũ lumen splendentis Solis, hominum & animantium cęterorum plurimorum oculis non est excellens: noctuæ autem oculis est excellens: quapropter ipsum vt sui visus corruptiuum fugit, tenebrarum quærens latibula, donec Sol agit super terram, luna autem procedente vel stellis, audet & ipsa procedere, agnoscens sibi temperatum lumen. ¶ Quemadmodum autẽ sensibile excellẽs sensum corrumpit, ita sensibile ex altera parte nimium deficiens, & nimis paruę quantitatis, vel intensionis, non est natum sensum cõuenienter immutare. Sensibile enim minimę quãtitatis, nõ bene potest à suo sensu discerni

Inſuper commune eſt omnibus ſenſibus habere ſuum determinatum obiectum à quo patiantur: ſuum determinatum organum, in quo operentur: ac medium per quod ipſorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquam ſenſus niſi determinatum ſuum obiectum percipiat, neque niſi in ſuo organo operetur ſuam ſenſationem, neque niſi per medium. Quemadmodum videlicet viſus nõ niſi colorẽ aut lumẽ apprehẽdit, nunquã niſi in oculo viſionẽ efficit, & ſemper per mediũ interueniens aeris vel aquę. Quod autẽ vniuſcuiuſque ſit organum, quod obiectum, & quod medium, ſupra iam determinauimus.

Item nullus ſenſus poteſt proprii obiecti alterius ſpeciem, in ſe ſuſcipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt viſus non poteſt ſonũ videre, neque caliditatem neq; odorem, neque ſaporẽ: neque olfactus colorem poteſt odorare, & ita in cęteris.

CAPVT XXIX.

¶ De alijs quibuſdam ſenſuum conuenientijs.

PRæterea & hoc ſenſibus cõmune eſt, quòd congruam requirunt diſtantiã ſenſibilis ad ſenſum, vt neque nimium diſtet ſenſibile a ſenſu, neque ex altera parte nimium ſit propinquum. Nam ſenſibile poſitũ ſupra ſenſum (iuxta Ariſtotelis dictũ) non efficit ſenſationem: quemadmodum videmus de colore proxime oculis admoto, quem abſque medio nequaquã videre ſufficimus. Et ſi qualitas aliqua tangibilis immediate ſuper neruum tactus poneretur, non perciperetur à tactu. Atque hinc eſt, quòd viſus (qui in humore cryſtallino ſitus eſt) neque oculi palpebram, neque corneam tuniculam quæ

est circa oculos percipit: neq; tactus carnem sentit, qua vesti tur ipsius neruus. Si vero plus iusto elongetur sensibile, vt iuxta proportionem sensus ad ipsum nō possit in organum suam speciem imprimere, vel non sufficienter, tunc vel non fit, vel male & imperfecte fit sensatio. ¶ Oportet ergo esse mediocrem distantiam, iuxta proportionem sensus & sensibilis. Nam in hac re determinata mensura non potest constitui. Quod enim meo visui nimium est distans sensibile, alterius visui est proportionatum. Ita fit, vt quod ego vel nō video, vel admodum imperfecte, id alius perfectissime cernat: cum tamen secundū rem in æquali consistamus ab obiecto distantia. Ita eundem sonum, qui melioris est auditus, facile percipit, quem alius in eadem positus ab obiecto distantia nequit percipere. Et manifestum est, quosdam talis esse visus, vt de iis quæ admodum longe distant rectius iudicent, q̃ de iis quæ minus distant. Cōtra vero, sunt qui parū distātia exactissime percipiūt, magis autē distātia minime.

Oculus quare nō videat palpebrā

Est etiam omnis sensus sui obiecti & priuationis oppositæ perceptiuus.

Tenebrę quomodo videntur.

Vt visus lucem percipit & tenebras. Quomodo enim visus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verum non sic priuatio visum mouet, vt habitus. Non enim tenerbæ videntur per aliquam speciei diffusionem (Quam enim speciem de se funderet pura priuatio?) sed tantum per absentiam lucis. Tenebræ enim sunt priuatio lucis, in corpore perspicuo, apto nato suscipere lumen. Sic iudicatur aliquid absonum, vel insonum, id est, sine sono, item inodorum & insaporum, hoc est absq; odore & sapore per eosdem sensus per quos odorabile & sonorum. ¶ Aduertendum quoq; est, quod in singulis sensibus terminus significans priuationē dicitur tribus modis. Quēadmodum (exempli gratia) inuisibile dicitur tripliciter. Primo, quod omnino videri non potest, vt Deus, Angelus, sonus, caliditas, & huiusmodi. Secundo, quod difficulter videri potest, vt lumē admodum debile, quemadmodum est lumen in vmbra per reflexionem, & color admodum paruus & obscurus. Tertio, quod visui nocet & aduersatur, vt excellens lumen & improportionatum, quod non absq; damno ui.

Inuisibile dicitur tribus modis vt reliqui termini priuati

cernitur. Sic inaudibile dicitur, quod vel non potest audiri, vt color: vel difficulter, vt sonus nimium tenuis, vel quod prauum habet sonum. Ita inodorabile, & ingustabile, quod omnino odorari vel gustari nequit: aut quod difficulter potest, aut quod prauum habet odorem, siue saporem. Sic & de intangibili dicendum. Cæterum, ipsæ sensuum differentiæ ex præmissis & singulorum particularibus determinationibus sunt manifestatæ. ¶ Et hæc quidem de sensibus exterioribus & eorũ sensibilibus ita declarata sufficiant. Nunc vero ordinato progressu, exterioribus percursis, ad interiores transeamus: vt quomodo mirabilem in externis vtcunque ostendimus naturæ authorem, sic & in internis non minus magnum, neque minus admirabilem (quantum dabitur) commonstremus: vt sic tam in iis quæ intra sunt, quam in iis quæ extra apparent, glorificetur sapientia conditoris nostri. qui & intima & extima nostra, eadem sapientia cuncta formauit, qui in trinitate & vnitate viuit semper benedictus in sæcula, Amen.

¶ Finit considerationis Physicæ liber Nonus.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI in membris oculi, ad gloriam magni artificis qui eum admirabilem condidit Psalmus.

Venite qui quæritis miranda, & videte quod commonstro vobis digito isto: pomulum istud paruulum attendite, quod me demonstrante, conspicitis oculis vestris.

Consistite ex aduerso mihi, & lumen oculorum vestrorum (vtique si libet amborum) defigite in pomulum istud: ecce claudo oculum alterum, vt vnum hunc considerare valeatis attentius.

Est ne ex vobis aliquis, qui pomuli huius sufficiat mirandá comprehendere: qui explicare ad plenum possit nobis rationem compositionis eius?

Si tu iactabundus asseris posse te omnem eius explicare rationem: age, virum te præbe, & compone nobis aliud

simile.

Calidum, frigidum, humidum, siccum, ecce appono tibi in abundantia: fac si potes pomulo huic quod tibi demonstrat in meo vertice meus digitus, fac (inquam) si potes, pomum huic simile.

Quid enim? si rationem omnem pernosti compositionis eius, & omne comprehendis artificium: præbita tibi copiosa materia, quid obstabit quo minus condas nobis opus simile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & siccum apposita sunt tibi: ex his autem est omnis membrorum compositio.

Quod si labori operis non te putas sufficere, elige tibi artifices industrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio, num opus simile poteris efficere?

Ergo si fateris supra omnem artis virtutem eminere opus, da gloriam authori omnium: & fatere minimum esse quod nosti, agnosce minimum esse quicquid tibi videris de opere eius cognoscere.

O pomum paruulum. O membrum pusillum, oculus qui consistis duplicatus in excauata domo tua, in specu mirabili, in medio faciei, loco honestissimo: quam nobilẽ habes in te virtutem, & quàm admirabilem seruas potentiã.

Immenso interuallo super me eleuatur Luna in orbe suo: superat enim vniuersam aeris regionem, & ignis globum transcendit permaximum.

Sol vero longe scandit altius: ac super hunc incredibili spatio eleuatæ stellæ quæ sunt in firmamento, consistunt immobiles.

Attamen super hæc omnia tu conscendis altius, & superas omnia: neque tamen (quod est omnium mirabilissimum) locum deseris, in quo te posuit altissimus conditor tuus.

In specu vultus excauata, quasi in rupe tua munita manes, & non egrederis: transcendis tamen elementa omnia, Lunam, Solem, atque cuncta sydera.

Vere magnus, qui te fecit ita mirabilem: qui talem in te posuit virtutem, si non est ille magnus artifex, mirabor vbi inueniemus quem iuste appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compositionem efficere humidi, sic-

ci, calidi, & frigidi, vt tali præmineres virtute: si non est in illo sapientia, clamo ego quod nusquam inueniatur sapientia.

O magne Deus, quã es magnus in omnibus operibus tuis: & in hisce minimis quã gloriose te ipsum monstras maximum.

O q̃ debes esse in teipso lucidissimus, qui hãc opacam creaturulam tuam tali donasti natiuo lumine: vt tanto distantia interuallo, ita nullo negocio possit percipere.

Potentiam, sapientiam, & omnem perfectionem lux beatissima, ego ascribo tibi absq; mẽsura: agnoscat hoc ipsum omnis homo, in quo posuisti dona tua.

Non pergo ego longius digitum impono ori meo: stupore me obtundis in præcellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantum abscedens loquor ad gloriam tibi, multos ego vidi celebres hominibus artifices: hactenus autem non contingit videre tui similem.

Gloria patri & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

¶ Finit Psalmus.

LIBER DECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICÆ DE POTENTIIS SENSITIUIS INTERIORIBUS.

PRAEFATIO.

TAmetsi magnum videatur stupendumq; miraculum in organis exteriorum sensuum, de quibus iam in præcedenti libro tractatum est, multo tamen iudicaret homo magis admirandas vires illas, quę sub osseo capitis tegmine interius delitescunt, in abscondita substantia cerebri, si eas posset oculis contemplari, si ipsam cerebri substantiam, eiusq; nobilissimam complexionem, & admirabilem virtutis dignitatem cellularũmque pulcherrimam distinctionem, & officiorum in diuersis partibus varietatem, oculari posset cognitione deprehendere: quæ ta-

men vix vlli digna admiratione suspiciunt, propterea quod abscondita sint ab oculis hominum, & paucissimis vel tenuiter cognita. Post exactam ergo præcedenti libro exteriorum determinationem, voluimus suo nunc ordine ad omnipotentis omnium exteriorum pariter atque interiorum conditoris gloriam, de his quoq; interioribus sentiendi viribus nonnulla dicere, quantum tenuitas nostri ingenii vel ab aliis tradita capere, vel diligenti consyderatione examinata potuerit peruestigare. Postremo loco quędam de somno, & vigilia pro loci oportunitate annexuri, cum somnum à natura in sentientibus omnibus ad virium sensitiuarum reparationem, à Deo cernamus institutum. Nihil autem est operum domini, quod non omni sit consyderatione dignissimum.

CAPVT I.

¶De sensu communi, & eius loco atq; officiis.

SVnt autem sensus interiores sensus communis, imaginatiua, phantasia, æstimatiua, memoria, & reminiscentia.

Inter quas potentias primo loco constituitur potentia quædam locum habens in anteriori parte cerebri, ad quam ex omnibus sensibus exterioribus species transmittuntur, omnium illorum quæcunq; per sensus externos fuerint apprehensa. Quam ob causam, notissimo nomine sensus communis tam apud Philosophos quàm apud Medicos appellatur: nimirum quod omnibus exterioribus sensibus æque sit communis, quod æqualiter species omnium exteriorum sensuum suscipiat. Propter quod ab Aristotele comparatur centro circuli, ad quod tendunt omnes lineę à superficie circuli protractæ. Sic enim omnes sensus exteriores à sensu cõmuni interiori tanquam à centro egrediũtur, & sensatorum suorum simulacra singuli ad eundem reducunt, per neruos qui à singulis eorũ ad ipsum proficiscũtur. Ab oculo enĩ neruus dirigitur ad anteriorẽ partem cerebri, itẽq; ab aure, lingua, ab organo olfactus, & à neruo tactiuo: qui oẽs in parte cerebri anteriori (vbi sic sensus situs est) quasi ad centrum

Sensus cõmunis.

vnum conueniunt. Estque sensus communis iste velut fons, à quo occulto miraculo sensus exteriores profluunt atque procedunt, recipientes videlicet ab eo spiritus sensitiuos, per quos suas exerceant in suis organis operationes. Ac rursum, quasi finis est eorundem sensuum externorum: vtpote ad quem velut ad commune consistorium sua quisque sensata infallibiliter statim deferunt atque transmittunt.

¶ Ad hunc sensum spectat, primum quidem sensibilia prius diuisim exterioribus sensibus percepta, pariter velut vnite apprehendere, sicque diuersorum sensuum obiecta adinuicem comparare, vel componendo, vel diuidendo: vtpote iudicando hoc esse colorem, istud sonum, illud odorem: vel hoc esse coloratum, vel album, vel nigrum, illud odoriferũ, istud calidum. &c. Item de eadem re potest hic sensus iudicare quod sit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & sapida. Cum enim in lacte visus inuenerit albedinem, gustus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonum odorem sensus communis acceptis singulorum sensuum particularibus iudiciis, iisq; in vno simul compertis & adinuicem collatis, iudicat lac istud esse album, calidum, dulce, & odoriferum. ¶ Deinde per eundem hunc sensum iudicat homo se videre, audire, gustare, tangere, odorare & sic de omnibus actibus omnium sensuum exteriorum. Hæc enim sunt duo sensus huius communis officia, videlicet sensibilia exteriora sensibus exterioribus diuisim percepta, vna apprehensione cognoscere, & de actibus sensuum ipsorum iudicare.

Sensus cõmunis officia.

CAPVT II.

¶ Necessitas ponẽdi sensum communem distinctum à sensibus exterioribus.

NEutrum autem prædictorum officiorum per vllum sensuum exteriorum potest fieri. Impossibile namque est, vt sensus aliquis exterior sensibilia diuersorum sensuum diiudicet comparando adinuicem. Nõ enim potest sensus aliquis diiudicare distinguere, & comparare aliqua ad inuicem nisi vtrunque cognoscat: quemadmodum non possum inter res duas discernere, nisi vtranque cognoscam. Cum ergo sit impossibile, sensum aliquem ex-

teriorem diuersorum sensuum obiecta apprehendere(Nam quisque suum tantum obiectum apprehendit)consequitur, fieri nequaquam posse vt sensuum exteriorum aliquis inter obiecta diuersorum sensuum discernat. Et tamen id animali erat necessariũ, posse inter sensibilia diuersa discernere. Oportebat ergo talem aliquem communem sensum poni, qui sensibus exterioribus excellentior, de eorum sensatis ferret iudicium. Alioqui quid opus fuisset diuersis sensibus ad distincte percipiendũ sensibilia, si nõ esset qui potuisset inter ea discernere? Quod siquis dicat, plurib⁹ sensibus posse hãc fieri sensibilium distinctionem, vno sensu vnum obiectum, altero alterum cognoscente. An non id videbitur ad distinctionem posse sufficere? Minimé. Quemadmodũ enim impossibile est duos homines ferre de reb⁹ diuersis iudicium, nisi vtrique tota sit causa cognita nisi adinuicem communicantes in commune conferant vterque suam cognitionem, neque sufficit, quod *hic illius*, iste alterius causam probissime norit ad recte discernendum atque diiudicãdum. ita nequaquam sufficere potest sensuum diuersitas, ad sensibilium diiudicationem, nisi *vnus* sit superior iudex, ad cuius consistorium & cognitioné pariter omnes sua sensata adducant. Sensus cõmunis necessitas.

¶Iterum, officium illud iudicandi de operatione sensus. vt cum homo apprehendit se videre audire, &c. nequaquã sensui exteriori potest cõpetere. Non enim potest visus cognoscere se videre, neq; auditus cognoscit se audire. Cum enim obiectum visus sit color vel lux, consequitur nihil posse videri aut visu percipi, nisi quod color est vel coloratum, aut lux vel lucidum. At verò visio(quæ est operatio visus)neque color est, neque colorata neq; lux est, neque lucida. Quo pacto ergo sensu visus percipietur? quomodo fiet vt posit videri? Ita & de aliis sensuũ operationibus in analogia ad suos sensus, proportionabiliter est dicendum.

Vnde communis est regula, quod nullus exteriorũ sensuum super suum actum reflectitur. Regula cõis de sensibus.

Reflecteretur autem super suum proprium actum, si visus posit percipere se videre, vel auditus se audire, &c. Sẽsus er-

go communis ponendus est, qui de operationibus singulorum exteriorum sensuum posit iudicare. Percipimus enim per sensum cõmunem nos videre, dum ab oculo simulacrũ rei visæ ad ipsum transit. ¶ Ponitur autẽ hæc virtus in anteriori parte cerebri, cellulam habens satis amplam, in loco vbi cõcurrunt nerui sensitiui quinque exteriorum sensuum, qui locus admodum medullosus & humidus est. Nam humido perficitur, eo quod humidum facilè sit perceptiuum. Hoc est autem potentiæ huius officiũ, omnium sensibilium formas, mox vt exterioribus sensibus fuerit sensata, suscipere. Quamobrem iuxta huius partis bonã dispositionem, iudicamus homines esse facilis capacitatis & bonę apprehensionis, boniq; iudicii. Vnde physionomi tradunt, & mõstrat experientia, facilis apprehensionis esse, qui frontem habent cornutam: quod non dubium est ratione bonæ dispositionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Cõtra verò qui fronte sunt obtusa & nimium rotunda, malę iudicantur apprehensionis, quod cerebrum in hac cellula non habeát sufficienter dispositum. Denique & in vulgato prouerbio receptum est, vt homines rudes & iudicio carentes, *dicamus carere* sensu communi.

Frõs cornuta qualẽ signũ.

CAPVT III.

¶ De virtute imaginatiua, eiúsque officio & loco.

POst hunc sensum cõmunem proxima est alia quædam potentia, ordinata ad conseruandas species in sensu cõmuni à sensibus exterioribus receptas. Sensus enim cõmunis in præsentia obiecti exterius sensati, speciẽ illius recipit, simul vt exteriori sensu percipitur. Sed non est eius officii, species istas abscedente obiecto, & exteriori sensu à sua operatione desistente, in sese cõseruare: sed ad alteram spectat potẽtiam sibi proximã, quã imaginatiuã appellamus. Est enim hęc imaginatiua velut cellariũ, specierũ à sensu cõmuni præsente obiecto susceptarũ contentiuũ atq; conseruatiuum: propter quod, vulgo thesaurũ formarũ cum appellãt. ¶ Quemadmodum autem sensus cõmunis (cuius est recipere) perficitur humido, ita hęc potẽtia perficitur siccitate quadam & duritie ad bene cõseruandum. Nam sicut humidũ bene recipit, ita siccũ bene cõseruat. Et vbi cum humiditate moderata fuerit siccitas, non omnino male reci-

Imaginatiua. Imaginatiua. cellariũ sensus cõis.

plet, neq; male seruabit. Cõsistit autem hæc virt⁹ simul quidem cum sensu cõmuni, in anteriori parte cerebri, ac velut in prora capitis: éstque locus ille cerebri in quo cõsistit imaginatiua minus medullosus, minúsque humidus, & aliquatenus magis siccus, quã sit pars illa cuius sedes est sensus cõmunis. Non enim talis intelligi debet hæc siccitas, quasi in parte ista cerebri omnino debeat dominari. Est enim id cõtra rationem cerebri, quod de se frigidũ & humidũ est: sed hoc tantum volumus partem illam esse minus humidam & medullosam, atque ita aliquo modo magis siccam & magis durã quam sit altera pars anterior. ¶ Ex prædictis ergo patet differentia inter sensum communem & inter hanc imaginatiuam potẽtiam. Sensus enim communis, præsente exterius obiecto, suscipit suam speciem ab exterioribus sensibus ad se transmissam: sed non cõseruat in obiecti absentia. Vnde in hoc cum exterioribus sensibus aliqua ex parte cõmunicat, quod egeat præsentia obiecti. Imaginatiua autem, species & simulacra rerum sensatarum retinet & conseruat. Vnde cum in absentia rem ipsam statim apprehendimus, non sensus communis, sed huius imaginatiuæ est operatio.

¶ Quæstio tamẽ moueri solet, an sensus communis ad nullam moram posit species susceptas in absentia obiecti in se retinere: quibusdam dicẽtibus, quod omnino non posit nec ad tempus modicum, quemadmodũ neque sensus exterior. Aliis contrarium sentientibus quod ad tempus aliquantum posit speciẽ susceptam retinere, & circa ipsam operari, per eam de re sensata etiam absente iudicando: maxime donec alia non adueniat, quæ ipsam expellat sibíq; cedere cogat. Quęstio.

CAPVT IIII.

¶ De potentia æstimatiua.

Post imaginatiuã istã (de qua iam dictũ est) ponitur virtus alia, cuius est officiũ ex specieb⁹ in imaginatiua seruatis elicere intentiones non sensatas, id est nullo sensu alio perceptas, videlicet neq; exterioribus sensib⁹, neq; sensu cõmuni. Quemadmodũ (exẽpli gratia) ouis per sensum exteriorẽ visus apprehẽsa forma lupi, eáq; ad sensum communẽ transmissa, & ad imaginatiuam deducta, non ibi sistit, sed ex specie formæ lupi intra imaginatiuam suscepta elicit intentionẽ & existimationẽ inimicitiæ, Aestimatiua.

propter quod etiam mouetur ad fugiendũ à conspectu eius. Hæc autẽ intentio siue existimatio inimicitiæ à sensu alio percepta non fuit. Nam visus non videt amicitiam, aut inimicitiam, neque etiam sensus cõmunis: cum sensus cõmunis non nisi ea quæ per sensus exteriores sunt sensata cõprehendat. Imaginatiua verò noui nihil fabricat, neque nouas elicit intentiones: sed ea tantum quæ sibi à cõmuni sensu transmittuntur seruanda custodit. Oportet ergo, præter hactenus enumeratas potẽtias, aliam esse posteriorem prædicta imaginatiua, quæ ex speciebus in ea seruatis non sensatas intentiones (iuxta specierum naturam & conditionem) possit elicere. ¶ Per eandem hanc potentiam ouis audiens vocẽ nati sui miserabiliter balantis, ex specie vocis intra imaginatiuam suscepta, elicit intentionem & existimationem defectus pabuli: atque ita mouetur ad prębẽdum vbera: qui quidem pabuli defectus, nullo sensu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris vocem, eliciunt intentionem congregationis sub alas, ad quas proinde confugiunt. Ita canis videns præbentem sibi alimenta aut blande colludentem, elicit intentionem amicitiæ, & cauda applaudit. Vidẽs autem subsannantem aut sentiens percutientẽ, elicit intentionem inimicitiæ, contractísque naribus hostiliter aduersus illum latrat, aut etiam si potens est ferociter insurgit. Ita odore percipiens cibum bonum, ex ipsa odoris specie elicit intentionem conuenientiæ, aut disconuenientiæ: iudicans scilicet hunc cibum sibi esse conuenientẽ aut disconuenientem. Harum autem intentionũ aut existimationum nulla, sensu est perceptibilis. ¶ Est autem hæc potentia, secũdum quam animalia bruta ad cõuenientes sibi actiones mouentur, mouendo videlicet se secundũ locum, aut alia quælibet operãdo, secundum suæ naturæ conditionẽ. Per hanc enim prosequuntur quę sibi conuenientia sunt, & ad ea secundum locũ se mouent: detestantur verò & fugiunt ea quæ sibi sunt disconuenientia: agunt quoque ea quæ per hanc potentiam ex speciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis suprapositis, ouis lupũ (quem inimicum iudicat) fugit: nato verò (quem dilectum & indigẽtem iudicat) vbera præbet, ad cibũ (quem conuenientẽ visu vel olfactu percipit) sese mouet canis amico applaudit, verbera minantem

Quomodo æstimatiua intentiones elicit nõ sensatas.

Aestimatiua in animalib⁹ prĩcipiũ motus.

fugit, domino suo & benefacienti applaudit cauda, & amice sequitur: alienum verò, & quem inimicum reputat iracundò latratu, hostiliter insequitur: atq; ita in cæteris. Quapropter hæc virtus æstimatiua nō solū apprehensiua, sed etiam motiua.

CAPVT V.

¶Duplex est modus æstimatiuæ potentiæ in operando vel mouendo.

SVnt autem quędā animaliū operationes, in quib⁹ secundum istam potētiam mouentur quidem, sed aliter quam prædicto modo. In exemplis enim suprapositis, per intentiones elicitas à rebus sensatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes siue motiones. In quibusdā verò tantum secūdum naturæ instinctum, & impresionem naturalem æstimatiuæ inditam operantur atque mouentur: quemadmodum aues secūdum naturalem impresionem certo anni tempore ad generationē à natura statuto nidos sibi construunt, formicæ cōgregant per æstatem quod per hyemem comedāt, apes mellificāt & structuras mirabiles extruunt, aranea texit telam, animalia perfectiora certis tēporibus coeunt generationis gratia, atq; ita in aliis huiusmodi. Hæc autem non vidētur ex vllis sensatis per æstimatiuam in animalibus elicita.

Per æstimatiuā aues nidificant.

¶Quod enim auis ista æstimat siue iudicat, nunc esse ædificādum nidum, & ex tali materia talíque forma & ordine, id ex nullius rei sensatæ specie elicit. Neq; enim dici potest, ita hoc eā agere aut iudicare ex eo quod alias vidit suæ speciei aues similia similiter agere. Manifestū nanque est, quod ex naturæ instinctu id faceret auis, etiam si nunquam id ab aliis suæ speciei ante cōspexisset. Et manifestum est non tam disciplinabilia esse volatilia, vt tam artificiosam structuram ad vnum conspectum posint addiscere, quam nec artifex industrius multa cōsideratione posset assequi. Nequaquam ergo ex rei prius sensatæ specie istas eliciunt intentiones.

¶Attamen per æstimatiuam hanc potētiam in hisce agendis mouentur, sed alio modo. Est enim in eis naturalis impresio, quæ æstimatiuam naturaliter mouet ad ea sic certo tēpore, certo modo, & ex certa materia peragenda. Propter

quod videmus omnia animalia eiusdem speciei consimiliter operari, eodem tempore, eodem modo, & ex eadé materia. Natura enim in omnibus vna est. In iis verò in quibus mouentur secũdum proprias intentiones, iuxta primum suprapositum modum elicitas, non vno eodémque modo, neque omni tempore similiter agunt. Videmus enim cané quidum esurit ad alimentum odore tractus accurrit, postquam saturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltra accurrere: nimirum quia id quod prius iudicabat conueniens & prosequendum, iam non vltra tale æstimat.

¶Ob hũc autem supradictum duplicem modum mouendi secundum æstimatiuam potentiam, quidam eam diuidũt in æstimatiuam, naturalem, & animalem.

Differentia inter ęstimatiuã & imaginatiuã.

¶Ex prædictis patet manifesta differentia inter æstimatiuam & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim solam non sequitur prosequutio, aut fuga: licet possit sequi delectatio vel tristitia: vt cum homo tantum imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, potest in eorum sola imaginatione delectari, quemadmodum ecõtrario ex sola imaginatione terribilium rerũ, *vt mortis*, suspensionis, combustionis, potest contristari. *Nũquam autẽ* ex sola imaginatione oritur in animali prosequutio, aut fuga, nisi accedat æstimatiuæ potẽtiæ iudicium. ¶Sic enim est imaginatio nuda, quomodo inspectio alicuius picturæ, quæ quidem si fuerit pulchra, & delectabilis rei repræsentatio, poterit efficere delectationem: si autem horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. Nemo verò ex hoc mouetur. Veluti si picta in lance poma aspiciam, nõ oritur prosequutio, neque mitto manum ad ea accipienda. Et si conspiciam inferni caminum magno hiatu flammas emittentem depictum in tabula, non fugio neque manum retraho. Non est enim illic æstimatio conuenientis, neque hic disconuenientis: propter quod prosequutio non oritur nec fuga. Pueros verò cernimus subinde paruulas manus ad poma in lãce depicta extendere, quod secũdum æstimationem iudicẽt, poma esse manducabilia, quæ admodum prosequuntur. Secũdum eundem modũ, meticulosi homines cũ in tenebris existentes de rebus horribilibus cogitant, frequenter aut exclamant, aut fugiunt quod quasi præsens aliquid terribile sibi

Nota.

existiment, vtpote speciem defuncti alicuius, aut cacodæmonem.

CAPVT VI.

¶De virtute phantasica, componente & diuidente species.

E St autem huius æstimatiuæ potētiæ, non solum elicere intentiones non sensatas, verūetiam species in imaginatiua seruatas ad inuicem componere diuidere: vt cum ex compositione specierum montis & auri aliquando per se & diuisim sensatorū fingimus nobis montes aureos: & ex specie Indiæ, vel Arabiæ, de qua aliquando loquentes audiuimus, simul cum prædictis cōposita, fingimus mōtes aureos in India vel Arabia. Ita agit in sensu exteriori pictor, cum exterius in tabula quam pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianum) ceruicem iungit equinam, & varias rerum tentat coniūgere formas. Ita phātasiamur hominem sine capite, domum sine tecto, equum sine ventre, & huiusmodi. Et in prædictis quidem comparat species diuersas adinuicem. Componit etiam hæc virtus res sensatas vel species earum, cum intētionibus elicitis & non sensatis. Vt cum ouis iudicat lupum esse inimicū. Lupi enim habet speciem quem vidit, inimicitiam autem elicuit ex figura. Interdum vero intentiones cum intentionibus coniungit, vt cum iudicat inimicum hunc fugiendum, cum iudicat hunc beneficum sibi pastorem esse assequendum, alienum vero non sequendum sed fugiendum. ¶Quidam autem hoc officium diuidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æstimatiua putant esse distinctam, appellantes eam pecuculiari nomine phantasiam. Nobis tamen in proposito magis placet, vt phantasiam cum æstimatiua eandem potētiam reputemus, quam nihil refert æstimatiuam an phantasiam appellemus. Neque enim ratio sufficiens videtur, ob quam necessario ponenda sit harum virtutum distinctio. Nihil enim prohibet vnam esse eandémque potentiam, quæ & non sensatas intentiones ex speciebus rerum sensatarum eliciat, & species vel intentiones ad inuicem componat atque diuidat. Imò admonendū conuenienter hæc videntur vni conuenire potētiæ. Ouis enim componendo intentionē amicitiæ cum forma lupi, sic iudicat lupū esse inimicū & fugiendum. Phātasia.

Diuersę harũ potentiarũ appellationes.

appellationibus à diuersis nuncupantur. Quidam enim, secundum potentiam suprapositam vocant phantasiã, & hãc virtutem tertiam componentem & diuidentem appellant imaginatiuam. Vnde vulgo dicere solent Medici, quòd imaginatio faciat casum: quod de phantasia intelligunt? Alij vero malunt secundam illam vocare imaginatiuam, & meo sane iudicio rectius ab imaginibus videlicet & simulachris quæ conseruat, hoc est à speciebus rerum sensatarum. Hanc autem tertiam, rectius vocant ęstimatiuam, ab æstimando siue iudicando. Per hanc enim iudicant animalia & ęstimãt quid fugiendum, quid prosequendum, ad quid accedendũ, à quo recedendum, quid amicum, quidve inimicum, vt per huius iudicium omnino se regunt atque gubernant animalia. Aristoteles vero plerunque imaginatiuam & phantasiã pro eodem videtur computare, & nunc quidẽ secũdam potentiam intelligere, interdum tertiã. Ait enim, animalia per phantasiam vel imaginationẽ moueri. Manifestum est autem, ad ęstimatiuam huc pertinere. Alibi autẽ dicit, ęstimatiuam ab imaginatione differre. Et quoniam tam diuersa in his appellatio est vt facile possit confusionem gignere, certius possunt hæ vires à suis officijs denominari, & secundum officiorum expressionem distingui, quàm secundum alias appellationes.

CAPVT VII.

¶ Quòd æstimatiua est in homine aliquãto nobilior.

CONsyderandum est autem, quòd quantum ad formas atque species sensibiles, non est differentia inter hominem & alia animalia, cum similiter ab exterioribus sensibilibus immutentur, primum videlicet in sensum exteriorem impressa specie, ac deinde ad sensum communem transmissa, & imaginatiua seruata. Sed quantum ad intentiones prędictas inter hominem & cætera animalia est differentia: quòd animalia cętera percipiant huiusmodi intentiones ex quodam naturali instinctu, quẽadmodũ ouis ex specie lupi naturaliter fugam elicit, iudicátque sibi fugiẽdum tali forma appręhensa. Homo vero tales intentiones elicit per quandam collationem. Et ideo illa quę in alijs animalibus dicitur ęstimatiua solum, in hominibus aliquanto altiori denominatione cogitatiua recte appellatur, ꝙ per collationem quandam huiusmodi intentiones adinueniat.

Vnde etiã interdum ratio particularis appellatur. Est enim collatiua intentionum indiuidualiũ, sicut ratio intellectiua vniuersalium. Vnde homo ex apprehensione formæ lupi, non naturaliter mouetur ad fugam. Nam si videat eum ligatum catena forti, aut alio modo constrictum, vt non timeat nocumentum, non solum non fugiet ab eo, sed etiam accedet ad videndum & contemplandum propius, tanquã dignum curiosa inspectione spectaculum. Verum per quãdam collationẽ, dum videt eum ad se hostiliter accurrere, & conspicit fortem impetuose accurrentem, apprehendítque vt se fortiorem & à quo timet superari, ita fugam eligit aut resistentiam iuxta quod (facta collatione) magis videtur eligendum. ¶ Subseruit quoque hęc potentia rationi, cum illi fuerit couiuncta, vt in hominibus. Per eam etiã ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus, quæ ad corpus spectant. Quomodo etiã intellectui ad intelligendum subseruit, dicetur posterius suo loco.

CAPVT VIII.

¶ De loco & dispositione huius æstimatiuę.

Habet autẽ potentia ista phantastica & ęstimatiua locum in medio ventriculo cerebri sita in medio, inter memoratiuam à parte posteriori & imaginatiuam ex parte anteriori, tanquam indifferenter ad vtranq; sese potens conuertere. Nam circa species quę in imaginatiua seruãtur manifestum est eam operari, dum ex eis (vt iam diximus) elicit intentiones non sensatas, dum (species illas componendo & diuidendo) format sibi quas vult imagines & intentiones. Ad memoriam vero se conuertit, quando in ea (vt posterius dicemus) suas intentiones reponit, & quãdo vult rursum eas inde accipit, vt circa eas phãtasietur. ¶ Medius autem cerebri ventriculus in quo hanc potentiam sitã dicimus, locus est admodum calidus, ad quẽ multi spiritus continuo ascendunt: propter quod in continuo motu est, plusquam alię vires prædictę. Atque hinc experimur mirabilem huius potentię in phantasiando componendo & diiudicando celeritatem & instabilitatẽ, & facilem de vna ad aliam transitum. Maxime vero febricitantes id experiuntur propter spirituum inflammatorum continuã sursum agitationẽ qui in phantasia operantur mirabiles compositiones

AEstimatiua cur posita in medio cerebri.

& diuisiones. De virtute autem huius potentiæ, miranda tradunt Medici, quod frequẽs in humanis corporibus ex ea fit realis immutatio, quẽadmodum etiam quotidiana nos docet experiẽtia. ¶ Illi vero qui hanc potentiã (quam vt vnam tractauimus) in duas malunt diuidere, priorem vocant phantasiam, quę cõponit & diuidit species in imaginatiua seruatas: posteriorem verò dicunt æstimatiuam, quæ (vt dictũ est) intentiones elicit ex speciebus in imaginatiua seruatis.

Phãtasiæ & ęstimatiuę officium.

CAPVT IX.

¶ De memoria sensitiua.

Qvomodo autem sensum cõmunem diximus habere proximum sibi repositorium suarũ specierum à sensibus exterioribus susceptarum: ita & hęc vis ęstimatiua proximũ sibi habet à posteriori parte cellariũ, atque repositorium suarũ intentionũ à speciebus imaginatiuę per compositionẽ & diuisionem elicitarũ. Quemadmodũ enim necesse fuit sensum cõmunẽ habere tale repositoriũ, eo quod ipse species in absentia diu seruare non posset, propter continuo noua occurrentia sensibilia, atque etiam propter cóplexionẽ organi sui, quod ad suscipiendũ nõ ad cõseruandum est à natura dispositum: ita virtuti æstimatiuę necessariũ fuit habere cellariũ in quo suas intentiones reconderet, eo quod non posset in se eas diu conseruare, propter cõtinuam aliarum aduentãtium susceptionem atq; efformationẽ: propter quod adiunctũ debuit habere tale cellariũ, in quo iam elicitas intentiones absconderet, ac velut in thesaurario reponeret, ad quod oportuno tempore posset recurrere, quoties sibi placitũ esset huiusmodi intentiones resumere. ¶ Hęc autem virtus intentionũ eiusmodi conseruatiua, appellatur memoria siue vis memoratiua, quæ ob causam prædictam rectè thesaurus intẽtionum potest appellari, sicut imaginatiuam nuncupare solent thesaurum formarum. Quemadmodum enim imaginatiua cõseruat species rerum, sic memoria conseruat intentiones specierum. Licet autem vtrunque hoc cellarium (imaginatiuæ scilicet & memoriæ) deseruiat æstimatiuæ siue phantasiæ, memoria tamen præcipuus ipsius est thesaurus. ¶ Et (vt manifesta id comparatione ex sensibilibus declaremus) imaginatiua comparata ad æstimatiuã velut fouea est, vnde effodit homo argẽtum vel aurum, & tanquam ager in quo metitur frumentum, memoria vero est

Memoria.

Cõparatio pulchra.

tanquã arca in quam effossum infertur atq; reconditur aurũ vel argentum, & tanquam horreum in quod congregatur frumentum ab agro. Quomodo enim ex terræ venis effoditur aurum: sic ex speciebus in imaginatiua seruatis æstimatiua elicit intentiones. Et quomodo aurum effossum infert homo in aream, sic erutas elicitásque intentiones recõdit in memoriam.

CAPVT X.

¶ Virtutis memoratiuę locus quis, & quomodo dispositus.

Accipitur autem nomen memoria tripliciter. Primum, pro ipso actu memorandi, cum videlicet ad intentionem seruatam in memoria phantasia excitata, actu rei præteritæ recordatur. Secundo, pro habituali memoria, quomodo rẽ illam dicimur vulgo habere in memoria, cuius intentionem sic seruatam apud nos habemus, vt cum voluerimus, possumus actualiter de ea meditari, vel phantasiari, etiam si actu nihil de illa cogitemus. Tertio (vt in præsenti loco principaliter oportet accipi) pro ipsa virtute & potẽtia, quę intẽtiones ab ęstimatiua accipit & retinet. Triplex memorię acceptio.

¶ Quæ quidem virtus locum habet in posteriori parte cerebri, & est nouissima potentiarũ interiorum. Vnde ex occipite, physionomi recte coniiciunt memoriam. Qui enim bonum occiput habent, & quasi tumorem quendam magnũ in occipite, hi plerúmque bonã habent vim memoratiuam, quemadmodum experientia ad oculum monstrabit animũ aduertenti. ¶ Et quoniam sicci est bene conseruare, oportet hanc partem cerebri magis siccam esse, & aliquantulum duram, minúsque humidam, & mollẽ quàm sint partes aliæ cerebri priores. Neque sufficit siccitas talis & durities qualis est in parte imaginatiuæ, sed est subiectum memoratiuæ maioris siccitatis quàm imaginatiuæ. Nam imaginatiuæ nõ incumbit tam diu seruare, susceptas à sensu communi species, quàm retinere debet mamoratiua suas ab æstimatione vel phantasia acceptas intentiones. Imaginatiua enim maxime propter phantasiam siue æstimatiuam est, vt tandiu teneat species rerum, donec conuenienter phantasia intentiones elicuerit, & velut negociata operatáque fuerit circa eas. Non autem propter sensum communem, vt ipse rursum inde accipiat in rei absentia sensationem. Memoratiua vero ordinatur ad firmam retentionem intentionum susceptarũ,

quas in ea recōdidit æstimatiua, vt post longum etiam tempus (cum oportunum fuerit) possit hæc ad illam habere recursum, & velut dispositum reposcere, cum iterum vti placuerit. Vnde hæc virtus memoratiua, dici debet præcipua virtus conseruatiua.

CAPVT XI.

¶De memoratiuę virtutis diuersitate ex organi dispositiõe

Celeriter apprehēdētes, malę sūt memoriæ.

EX prædictis de perfectione memoriæ in siccitate, patet ratio, quare ii qui excellenter sunt bonæ apprehensionis plærumque non admodum valeant memoria, quoniam videlicet in eorum cerebro nimia est humiditas, à qua bonam illam & celerem habent apprehensionem. Illi vero qui mediocris & vtcunque tardæ sunt apprehensionis, plærumque magis pollent memoria. Nam tarditas illa apprehensionis, argumentum est maioris siccitatis: quæ tarditatem illam efficit in apprehendendo, in conseruando autem apprehensa, confert. Illi vero qui omnino sunt non dico tardæ sed malę apprehēsionis, vt sunt nimium hebetes quibus vix quicquam potest imprimi, nequeunt esse bonę memorię, propter nimiam duritiem, quæ difficillime recipit impressionem. ¶Possimus autem memoriæ differentias, secundum diuersitatem sigillaris impressionis distinguere, hoc modo. Sigillum enim si imprimatur in materiam valde mollem, suscipiet quidem facile impressionem, & figuram accipiet à sigillo impressam, sed nimium leuiter ab ea deperibit, neq; est impressio stabilis. Ita sunt quidā quibus ob nimiam humiditatem substantia cerebri est nimium mollis Et hi facile quidem recipiunt impressionem, intentionémque transmissam à phantasia cito suscipiunt (quemadmodum facile est in luto imprimere vestigium) sed non diu retinent quod impressum est, moxque eius obliuiscuntur, & euanescit quod fuerat memoriæ commendatum.

Cōparatione sigilli multiplex ostenditur memoria

¶Si vero materia sigillanda sit, nimirum dura (vtpote cornea) adeo vt vix possit qualemcunque suscipere impressionem, ne sic quidem bona erit conseruatio, eo quod sufficiēter nō potuerit imprimi imago. Atque huiusmodi sunt, quibus est cerebrū nimis durum, vt vix suscipiat à phantasia impressionē, aut nimis tenuiter suscipiat. Quæ impressio quoniam nimium superficialis est, facile obruitur: quemadmo-

dum in tenaci & compacta terra modice impressum vestigium, quanq̃ magna violentia impressum, facile tamẽ oppletur puluere, nec perdurat ad vllum tempus. ¶ Si vero in materiam satis mollem non tamẽ nimis mollem sed vtcũq; durã, fiat impressio, apta ac bona erit sigillatio. Efficiet enim mediocris mollicies (quę ex temperata est humiditate) vt ad suscipiendum sit materia idonea. Mediocris autem durities (quę ex mediocri est siccitate) hoc prȩstabit, vt firmum permaneat quod est impressum, huiusmodi sunt, quibus subiectum memoratiuæ bene tẽperatum est, vt neque nimis durum sit neque nimis molle. Hi enim non difficulter recipiũt impressionem, & difficulter deleri auferríque permittunt quod fuerit impressum. ¶ Quorundam vero memoria, secundum aliquid bona & secundũ aliquid mala dicitur. Qui enim ita durum habent cerebrum vt difficulter satis impressionem accipiant, non tamen ita duram quin forti impressione (id est, magno labore, & longa frequentíque meditatione) bene possint & perfecte tandem imprimere, non minus etiam quam alii qui videntur facile receptiui, hi secundum aliquid mala dicuntur esse memoria, quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo. Non tamẽ omnino mala, sed secundum aliquid bona, quatenus videlicet id quod ita magno labore & diligentia (bene tamen & perfecte) acquisierunt, fœlicissime retinent vt per omnem vitã vix possint obliuisci. ¶ Atque huiusmodi videm⁹ nõnullos, ea quę ante multos annos probo valde labore memoriæ insculpserunt, potius quàm impresserunt, in longã ætatẽ ea ipsa optime tenere: adeo vt iam senes possint grammaticorum rudimentorum canones quasi ex recenti depromere memoria. Est autem hoc signum magni laboris, quem in huiusmodi ediscendis impenderunt adolescentes. Nam quæ paruo negocio ediscuntur, memoriéq; imprimuntur labore modico, hæc vt plurimum facile excidunt: iuxta quod vulgo dici solet, cito deperire, quod cito acquiritur: contra vero, fixius hærere quæ cum difficultate acquisierimus.

Quod labore acquiritur multo stabile est.

CAPVT XII.

¶ Senes & pueri quare non bene memorentur.

EX his patet ratio, ob quam senes plerũq; videmus esse obliuiosos, ac malȩ memoriȩ. Facit enim in eis

continuus defectus humiditatis, & nimia exiccatio cerebri; pariter & frigiditas calore naturali deficiente nimium excrescens, vt cerebrũ plus iusto exiccatũ & induratũ nõ bene possit impressiões suscipere. Propter quod (vix tenui relicto vestigio intẽtionis impressæ) facile ipsum obliteratur, quẽadmodũ supra diximus, de iis qui sunt supra modũ hebetes. ¶ Intelligimus autẽ hanc malã memoriã in multũ senibus, quantũ ad ea, quæ in senectutis tẽpore cõmẽdant memoriæ. Nã ea quæ in adolescentia siue in iuuẽtute ætateq; virili (cũ adhuc valerent vigore corporis) memoriæ impressa vsq; in senectutẽ seruauerunt, ea tenacissime retinẽt, neq; obliuiscũtur facile. Quod enĩ cerebro (donec molle esset ac bene dispositũ) bene perfecteq; semel fuit impressum, in senectute q̃q̃ durescat atq; exiccetur, nihil per hoc impressioni nocetur, imo magis ipsa videtur hoc ratione firmari. ¶ Quẽadmodũ (exẽpli gratia) si in cerã iã mollẽ imprimatur sigillũ, apteq; ac plene ipsa suscipiat imaginẽ, impressa autẽ conuenienter imaginẽ fingamus cerã illã in modũ cornu indurescere, manifestũ est, per hoc susceptæ figuræ nullũ fieri detrimentũ. Imò verò fit tanto ipsa firmior atq; solidior, quanto magis indurueerit materia. Cæterũ, quod ad nouas impressiones attinet suscipiendas, nihil dubiũ est duritiẽ istã superuenientẽ magnũ pręstare impedimentũ. Atq; ita profecto se habet senũ memoria. ¶ Pueri vero, propter rationẽ contrariã, memoriã in principio nullã habent, vel admodũ modicã propter nimiũ humiditatis excessum, quæ in eis maxime abundat in annis prioribus. Impedit enim ista ne impressionẽ possint retinere, quoniã humidũ male retinet. Imò verò cũ nimia fuerit, impedit etiã susceptionẽ. Quẽadmodũ videlicet si in aquã aut lutũ nimia cõmixtum aqua sigillũ imprimas, nulla relinquitur impressio. Tametsi enim verũ sit humidũ esse susceptiuũ, id tamen intelligi debet de mediocriter humido. Oportet enim tãtam esse siccitatẽ, vt sufficiat ad suscipiendum. ¶ Aristo. vero in libro de memoria & reminiscentia, aliam assignat in senibus & infantibus causam vtrisq; cõmunem, videlicet quod in continuo sint motu: illi quidem, propter decrementum: hi vero, propter augmentũ. Videbitur tamen diligentius rei veritatem contemplanti, causa alia superius assignata esse potior magisque pręcipua.

De memoria senũ, notatu digna.

De puerorũ memoria.

CAPVT XIII.

¶Quare quædam memoriæ diutius inhæreant, quædam citius abeant.

NOn solum autem inter homines diuersos secundũ organi diuersam dispositionem consideramus memoriæ diuersitatem, verumetiam in eadem memoria quædam attendimus fixius hærentia, quędam citius euanescentia. Nam id vnũquéq; in sese docet experientia, quædam eorum quæ cogitauimus. Huius autem potissima caussa esse videtur bona & fortis in memoriam impressio. Quãto enim fortius aliquid in memoriam impresseris, tanto minus potest effugere. ¶Contingit autem id dupliciter. Primum quidem vnica vehementi impressione, cum intentio ipsa multo, vehementíque spiritu à phantasia in memoriam defertur, illiq; à phãtasia seu æstimatiua diligẽtissime cõmẽdatur, & velut in profundo collocatur, fortiterq; ex phãtasię vehementi ad ipsam conuersione memoriæ infigitur. Ac tũc quidem ita se habet phantasia, tanta diligentia & vehementia memoriæ hanc rẽ sic commendans, quomodo solent homines rem quam nequaquam perditam vellent, custodibus magna attentione & multa vehementia fideliter commendare. Et quomodo ea quæ bene seruata volumus, & nequaquã perdi sustinemus, in profundo & intimis penetralibus reponimus (Quæ enim in propatulo aut in ipso statim vestibuli ingressu exposita sunt facile auferuntur) ita ea quæ nolumus nobis excidere, & de quibus alias aliquando phantasiari volumus atque cogitare, quasi in profundo reponimus memoriæ. ¶Huiusmodi autem sunt vel ea quæ nos vehementer offendunt, & de quibus vltionem oportuno tẽpore intendimus meditari, quemadmodũ de Iunone apud Virgilium dicitur, Manet alta mente repostum iudiciũ Paridis. Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti sunt plagis, agnitionem profundissima retinent memoria. Item beneficia singularia solent grati in profundo collocare memoriæ, si quando oportunam possent referre gratiã. Cuius egregium etiam in bruto animali exemplum describit Aulus Gellius, in libro Noctium Atticarum, de leone quodam, damnatum ad bestias seruum, propter veteris amicitię beneficium, memori sua gratitudine à morte præseruante.

Virgilius

Aulus Gellius.

Secundo modo infigitur aliquid memoriæ non quidem propter vnam aliquam vehementem impressionem, sed per frequẽtem ipsius quod in memoria repositum volumus reuolutionem, & sepius iteratam talis rei cogitationem: quomodo facere solemus in disciplinis, vbi aliquid didicimus quod seruatum volumus. Frequenter enim illius cogitationem reuoluimus, vt singulis cogitatiõibus aliquo in memoriam relicto phantasiati vestigio tandem firma solidáque quasi per habitum relinquatur impressio. Et hic modus est disciplinæ maxime accommodus. Non enim potest memoria melius fœliciúsq; stabiliri in re apprehensa semel & cogitata, q̃ per frequentem eius meditationẽ & imaginis crebram reuolutionem. Nam prima illa per vehementiam fortis impressio maxime ex rebus insolitis fit, accedente aliqua perturbatione insolita in homine: vt cum homo ex nimia sibi facta iniuria vehementissime irascitur, aut ex magno accepto beneficio plurimum lætatur, potissimum cum præter opinionem & spem ista euenerint, vt cum ab eo quis accipit iniuriã, à quo minime credebat, aut ab eo beneficiũ à quo minime sperabat. Itẽ cũ de præsenti malo aliquo graui grauiter tristatur, aut cũ ex re aliqua admodũ insolita magna cõsurgit in homine admiratio. in huiusmodi enim absq; frequẽti meditatione facile fit impressio tãtũ per vnã rei cogitationẽ. In iis autẽ quæ ad disciplinã spectãt, plerũq; non ita euenit, sed frequẽti meditatione est opus. Neq; difficile fuerit ista incorporabilis per analogiam declarari. Potest enim tã fortis fieri vnica sigilli impressio in materiã, vt alterã adiicere nõ sit opus. Quod si vnica impressione nõ sit perfecte expressa imago, frequẽs expressio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impressiõis deerat. Atq; hoc est q̃d in libro de memoria & reminiscẽtia ait Aristoteles meditationes (.i. crebras imaginũ repetitiones) tueri memoriã atq; confirmare.

Arist. sit de memoria & reminiscere.

CAPVT XIIII.

De memoria angusta, & ampla, & ꝓuida dei dispẽsatiõe

I Nueniuntur autẽ quidam memoriã quidẽ habentes bonã, sed angustã & modicã, neq; nisi paucorũ susceptiuã. Alii vero amplã habẽt & plurimorum cõseruatiuam. Primi plerũq; ex hoc cognoscũtur, quod tumorem in occipitio habeant nõ magnum, sed tamen apte

dispositum. Atque huiusmodi frequenter sunt, qui magno pollent ingenio & frontem habent cornutam, magnúmque sinciput. Posteriores verò magnum habẽt tumorem, & in altum vtcunque ascendentem, vel à posteriori parte protensum. Et hi plærunque non ita magno sunt ingenio. Non debet autem vtrisque horum eadem esse ratio studii, neque idem in memorię commẽdando conatus. Non enim omnibus omnia cõueniunt, sed vnicuique iuxta sui ingenii qualitatem, suæq; complexionis dispositionem sunt instituẽda sua studia. ❡ Primis expedit, pauca eaq; optima in memoria reponere maximéque necessaria: & cauẽdum illis est ne in angustum hospitiolum nimis multa velint per vim intrudere atq; simul cogitare, amplius quàm posit angustia ferre memorialis horrei. Non enim hoc illis cedet prospere, si tentauerint. Eligãt proinde optima, & scitu dignissima, maximéque necessaria, quæ in memoria recondãt maxime autem generales veritates & vniuersaliores notitias, ex quibus alia possint plurima elicere. Qui verò alterius sunt cõditionis, his magis licitũ est per multa vagari, & plura sibi in memoriam recõdere. Habent enim horrea ampliora, & in quæ plura possint inferre. Id tamen prouideant, vt hæc multa secundũ cõgruum disponãt ordinẽ, alioqui paruum ex multis possessionibus fructum relaturi, quod huiusmodi hominibus sæpe numero solet accidere. Vbi enim non est ordo, adest mox confusio. ❡ Attende autẽ, quàm prouide, quàm sapiẽter, sua dona bonorũ omnium largitor distribuit, vnicuique prout opus habẽt ad mensurã dispensans, nulli verò Deus omnia dedit. Illi enim qui bono sunt ingenio, quibus bona est apprehensio, bona imaginatio, bona æstimatiua siue phantasia, hi plærũque memoriam cernũtur habere angustam. Qui autẽ in prioribus vtcũq; deficiunt, in posteriori frequenter supplementũ accipiunt. Nimirũ, quia bene ingeniati (id est, bene apprehẽdentes & ęstimãtes) nõ ita multis egẽt in memoria cõseruandis. Ex pauculis enim q̃ in sua angusta memoria tenẽt, absq; magno negotio possunt plurima per suũ ingeniũ & inuentionẽ efficere. Non est autem opus multorũ iam perfectorũ cõseruatione, si absq; negotio prõpte possis ea ex tẽpore prout necessariũ fuerit fabricare. Neq; necesse est multa secũ deferat præparata antequam

Diligẽter attende.

Vide prouidã Dei dispensationem.

egeat, qui omnia quibus eget, mox vbi indiguerit, ex sese poterit adinuenire. ¶ Atque ita qui magno sunt ingenio, & æstimatiua præcellunt, cum ex seipsis plurima possint adinuenire, atq; vt fuerit oportunum de nouo fabricare, nihil opus habent vt multa secum iam fabricata iam adinuenta semper circunferãt. Illi verò qui ingenio sunt tardiores, qui per sese ad inueniendum vel fabricãdum non multum sunt idonei, his opus est, vt ea quæ operata sunt diligenter custodiant, & quæ adinuenerint (vel per seipsos, vel per alios) diligenter cõseruent. ¶ Quemadmodum (verbi gratia) si quis artẽ habeat, vbilibet locorum fuerit, ex terra aut lapidibus passim obuiis facili labore (modici pulueris, quem ipse nouit, admixtione) fabricãdi aurum, huic quorsum opus erit, si peregrinari velit, multo se auro onerare, quod per omnem viam secum circunferat? Nónne huic sufficiet, quod secũ ferat puluerẽ aut substantiam illam modicam, per quam possit vbilibet locorum ex materia obuia facere sibi aurũ, quãtum indiguerit? Illi verò qui hãc artem nesciunt, necesse habẽt pro totius itineris necessitate copiam auri secum deferre. Ita sanè prudens omnium bonorum largitor *Deus mirabili sapientia cuncta distribuit, vt in omnibus ipse laudetur* & glorificetur benedictus in secula, Amen.

CAPVT XV.

¶ Quomodo reminiscentia differat à memoria.

Non est autem idem reminiscẽtia & memoria, neque reminisci & memorari, cum hoc etiam brutis conueniat, illud solis hominibus. Reminiscimur enim alicuius rei, quãdo ipsam prius cognitam sed obliuioni datam & elapsam è memoria, per alterũ in memoria conseruatum iterum reducimus ad memoriam. Hoc est, cum rei alicuius habuimus notitiam. quam rem non possumus memorari cum volumus, atq; ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet, procedim⁹ ad illius rei oblitæ cognitionẽ. Si enim (exempli gratia) hesterno die librũ aliquo in loco reposui, cuius loci hodie nequeo memorari, & quantumcunque de hoc cogitẽ, non mihi occurrit locus, excidítque memoria, ita vt non possim illius pro meo placito memorari, si deinde (ad rem illã obliuioni datam reuocandam

Quomodo reminiscimur

in memoriã) reuoluam apud me ipſum loca omnia in quibus pridie fui, & eos cum quibus habui colloquium, & negotiorum quæ in vnoquoque locorum egerim, ſicq́; ex memoria alicuius horũ deuenio in cognitionem loci illius vbi librum repoſui, iam dicor huius loci reminiſci, cuius tamen ſimpliciter non potui memorari. ¶ Ex quo patet, ꝙ ad reminiſcendum plura requiruntur, quàm ad memorandum. Nam ad memorandũ ſufficit, quod de re prius cognita iterum cogitemus, vt præterita eſt & ante cognita. Id enim adiici oportet quoniã non dicitur ſimpliciter memorari, quiſquis de re ante cognita iterum cogitat. Nã ſi quis rem aliquã ante cognitam penitus obliuiſcatur, eandémq́; poſt annos vel dies aliquot denuo addiſcat, ita quaſi nunquam ante cognouiſſet, neq; aliquãdo ſe cognouiſſe in præterito attẽdit, hic nõ memorari rem illã dicetur, ſed denuo addiſcere. Qui enim memoratur, is ex ſpecie cõſeruata apud ſeſe mouetur ad cognitionẽ rei antècognitę. Qui autẽ nõ ex cõſeruatione ſpeciei apud ſe mouetur ad cognitionẽ, ſaltem ſecundũ partem aliquam, is non memorari dicendus eſt. ¶ Aliquando verò hæc cõmixta ſunt, vt rem aliquã partim memoremur, partim de nouo addiſcamus. Veluti cum mihi alicuius hominis notitia pene exciderat memoria, nondũ tamẽ penitꝰ. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius ſpecies ſed tam debilis, vt per ſe ſolam vix ſufficeret ad talis rei cognitionem reducendam, niſi ſimul aliquid extrinſecum accederet, quod ſecundum partẽ aliquam denuo docẽdo memoriã adiuuaret. ¶ Ad memorandũ ergo requiritur & ſufficit rem ante cognitã vt talem iterũ cogitare. Reminiſcentia autẽ plura exigit. Requiritur enim præcedẽs obliuio, & velut diſcontinuata, ſiue interrupta memoria. Quorum enim non præcedit obliuio, eorum non reminiſcimur ſed memoramur. Non tamen quælibet rei oblitæ reſumpta cognitio, reminiſcẽtia dicitur (alioqui iterũ diſcere eſſet reminiſci) ſed cum ſit illa notitiæ reſumptio ex aliquo memorato & non oblito, ex quo procedimus ad vlteriorem notitiam eius, cuius memoria exciderat. ¶ Neque ſatis eſt quod aliquantum tempus interceſſerit quo illius rei non habuimus actualem memoriam, ſed neceſſe eſt ita fuiſſe rem extra memoriã, vt volentes ipſius memorari non potuerimus per propriã ſpe-

ciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Aristotelis sententiam) reminiscentiã esse memoriæ discõtinuatæ & velut interruptæ, id non est intelligendum secundum actum, sed secundum habitum. Tunc autem dicitur secũdum habitum memoria discõtinuata, quando etiam volentes memorari non possumus. ❡ Patet insuper, posse nos reminisci eius rei cuius species adhuc seruatur in memoria. Frequẽter enim id contingit vt species in memoria seruata tunc nõ occurrat, neque se offerat phantasiæ, quando maxime queritur. Nam id sæpenumero nobis accidit, cum rem aliquam maxime cogitare volumus, tũc eam velut effugere, & quantumuis requiramus nõ occurrere, ita vt sæpius hac ex causa nobis ipsi grauiter impatientia conturbemur. ❡ In tali ergo statu positi, si propter rem illam cuius propria species non occurrit, & quæ vltro sese non offert iterum cognoscẽdam, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit conuersi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionẽ rei quam quærimus, vtique reminiscimur rei illius, eo quod ex altero memorato nõ per speciem propriam, illius notitiã in nobis recuperauimus: manSit tamen vere in nobis species talis rei, licet non tum occurreret cum quæreretur. Id enim frequenter nobis vsu venit, vt quod hac hora volenti memorari nequaquam occurrit, hora sequenti etiam vltro nõ requisitum sese offerat: quod vtique non fieret, si penitus species ipsa emigrasset. ❡ Quomodo enim in ampla suppellectili contingit interdum, vt illud quod penè ante oculos est nõ inueniamus, etiam tunc cum maxime quærimus, quod postmodum vbi quærere desinimus, vltro sese offert conspectui, ita & in speciebus, intẽtionibúsque seruatis in memoriæ cellario (sunt enim illę supellex memoriæ) contingit sæpenumero, tunc minime occurrere ipsa etiam quæ vere secundum speciem suam præsentia sunt, quando diligentissime, sollicitissiméque quæruntur, quæ postmodum abeunte sollicitudine sese non requisita produnt.

Interdũ res dum maxime quæritur minimè inuenitur.

CAPVT XVI.

❡ Quare bruta non possint reminisci, & quid sit virtus reminiscendi.

Arist. in li. de me. & remi.

Colligimus ex prædictis, verũ esse quod ait Aristoteles memoriam quidẽ & in irrationalibus animátibus inueniri, reminiscẽtiam non item. Experien-

tia enim certa discimus, animalia memorari queadmodum canis videns eum à quo aliquādo cæsus est, recordatur verberum & inimicitiæ, propter quod latrans in fugam se conijcit. Reminisci autem non possunt. Qui enim reminiscitur, rem illam de qua vult cogitare non offerentē seipsam cogitationi, ꝓponit per aliud velle inuestigare, & ad hoc faciendum medium quærit ordinatū per quod posit in illius deuenire notitiam. Tanta autē facultas non est irrationabilibus animantibus, vt ita ordinate à proposito posint ab vno procedere ad aliud. Quanquam enim ex vno posint venire in aliud, per sensus cognitionē & ęstimationem, non tamen nisi quantū naturaliter vnum ex altero cōsequitur, quemadmodum ex apprehensa forma lupi, ouis ad inimicitiæ æstimationē transit, & ex voce prolis apprehēsa transit ad amicitiæ æstimationē. Verum id non nisi ex naturæ est ordine, quoniam videlicet secundū naturalem inclinationē ex vno illorū, in eis alterius cōsequitur æstimatio. Non possunt autem bruta id quod vltro nō sese offert proponere sibi inquirendum atque inuestigandum, atque propter hoc medium quærere, eligeréque ad illud rememorandū quod quæritur oportunū. Hoc autem, ad reminiscentiā requiritur. ¶ Quātum ergo ad actus reminiscendi atque memorandi, videtur manifestum quod non vnum memoriæ & reminiscentiæ actus diuersi sint. Quod si de ipsis potētiis interrogetur, qualis sit ipsa reminiscendi virtus, an sit ipsa potentia memoratiua in homine nobilior quàm in aliis animalib⁹, vnde hoc habeat vt sic posit discurrere, in alia aliqua sit potentia distincta: verisimilior videbitur responsio, quod non vna aliqua potentia singularis debeat poni ab aliis prędictis distincta, vnde habeat homo vt posit reminisci. Neq; tamen cum memoria videtur esse eadē potentia. Memoria enim ad hoc non sufficit, vt ita ordinate proponat inquirere quod nō occurrit, neq; eius est medium sibi proponere ex quo ordinate procedat alterum. Hæc tamē ad reminiscentiam diximus spectare. Non videtur ergo virtus reminiscitiua eadem esse potentia cum memoratiua. ¶ Virtus autē ęstimatiua secundum eam nobilitatē quā in homine obtinet (vti supra diximus) sufficere videtur ad reminiscēdi actum. Potest enim in homine discurrere in particularibus eaq; ad inuicem confe-

Memorię & reminiscentię actus diuersi.

rẽdo ex vno ad aliud ordinate procedere, atq; ex alio aliud peruestigare, quẽadmodum ratio in vniuersalibus. Neq; solum in seipsa potest ex vna intẽtione elicere aliam, verum etiam in memoria (quod ipsius est cellarium) ex vna offerente se specie ducatum accipere potest perueniendi ad alteram latere volentem.

CAPVT XVII.

¶ Qui bene reminiscatur, & quomodo debeat fieri bona reminiscentia.

Et quoniã reminiscentia non ad memoriã spectat, fieri potest, vt is qui bonam habeat reminiscẽtiam (id est, qui bene faciléq; reminiscitur) mala sit memoria: is verò qui male reminiscitur, bona sit memoria prędi tus. Imò plærunq; ingeniosi (in quibus est bona æstimatiua & bona imaginatio) non ita bonæ sunt memoriæ, attamen bene admodũ reminiscuntur, quoniã bene & ordinate sciunt procedere ad eius quod quærũt inuestigationem. Contra verò contingit, admodũ bona esse memoria eos qui malæ sunt reminiscẽtiæ: vt homines male ingeniati memoria pollẽtes optime memorantur, màle tamẽ reminisci possunt siquid non occurrat, eo quôd æstimatiuæ defectu non possint ordinate procedere, & per media cõgrua quod intendũt peruestigare. ¶ Sciendũ autẽ est quod ad reminiscẽdum oportet accipere mediũ conueniens secundũ aliquem modũ ad id cuius volum⁹ reminisci. Oportet enim id quod accipitur ad inuestigandũ aliud, habere cum illo aliquã habitudinẽ, vel similitudinis, vel coexistentiæ, vel ordinis, vel dissimilitudinis, vel contrarietatis, vel cuiuslibet cõiunctionis. Solemus enim rerum gestarum quarum nos cepit obliuio, ex iis quæ simul tempore gesta sunt recordari. Et cum quid eorũ quæ memoriter tenemus fortè nos fugerit, vt non ad voluntatem mox succurrat, ad ea quæ antecedũt cõuertimus memoriã, sicq; ex iis quæ præcedunt ea quæ secundum ordinem subsequuntur reuocamus ad memoriam. Item ex vno contrario in recordationem alterius obliti cõtingit deuenire ex similitudine quoque reminiscimur similium, item ex vicinia & ex ordine quolibet vnius ad alterũ. Et quia vna eadémq; res habitudinẽ habet ad plura, suntq; ex vno plura nata cõsequi secundũ diuersum ordinẽ, hinc est, quod etiã

Bene ingeniati bene reminiscũtur, sed nõ semp bene memorãtur.

cõueniẽti assumpto medio ad reminiscendũ nõ semper contingit reminisci eius quod quæritur. Sepe enim mediũ quod assumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quęsiti recordatio.

CAPVT XVIII.

¶De somno & vigilia.

PRius autem quam sensitiuarum virium claudamus determinationem, supereſt, vt de somno & vigilia vel pauca dicamus. Sunt enim hæc, sensus passiones (vt ait Aristoteles) & circa sensum habent fieri. Neque enim in vlla specie inueniuntur somnus & vigilia, nisi vbi inuenitur sensus. Nam plantas nemo dicit vigilare aliquando aut dormire, quoniam sensum non habent. Cætera autem animalia sensum habẽtia, interdum vigilare, interdum dormire percipimus. Quod tametsi non de omnibus compertũ sit experientia, ob quorundã sensuum imperfectionem. putat tamen Aristoteles rationi consentaneum, omne quod sensum habet vel vnicum (vtpote solum factum) aliquãdo dormire, aliquando vigilare. Sunt autem somnus & vigilia contrariæ passiones, ac proinde circa idem habent fieri, adeo vt cuicunque cõueniat vigilare, eidem & dormire, atque econtrario. Contraria enim circa idem habent fieri subiectũ. Vnde nullum animal vel semper dormire poteſt, vel semper vigilare, sed aliquando quidem dormire, aliquando vigilare debet. ¶Est autẽ vigilia, sensuum libertas atq; solutio, cum sensus animalis liberi sunt ad operandum suas operationes, obiecto oblato, & impedimento secluso. Somnus vero, sensuum vinculum est, atque ligamen, quo ligantur sensus non possint suas exercere operationes etiam si obiectum offeratur, & impedimẽtum omne extrinsecum remoueatur. Nam id manifeste in dormientibus cernimus, nullo sensu eos donec somni passione premuntur quicquam percipere. Neque enim vident coram astãtes, neque audiunt, neque tactu aliquid percipiũt, donec expergiscãtur. Non sufficit autem vnum aliquem sensum animalis ligatum esse, cęteris solutis: sed necesse est omnes sensus quos animal ipsum habet esse pariter ligatos. ¶Non quælibet tamen sensuum ligatio, somnus dicendus est. Sunt enim morbi quidam priuantes hominem sensu atque motu, & dicunt esse venas quasdam in

Arist. li. de sõno & vigilãtia.

Quid sõmnus & vigilia.

collo quas siquis apprehendat atque constringat, ipsum animal, mox sensu ac motu priuatum collabitur. Manifestũ quoque id est in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & sensu priuat. Non appellatur tamen huiusmodi sensuum ligatio, somnus. Somnus enim, quies est sensuum à natura illis deputata, ad recuperationem virium. In morbis autem huiusmodi nulla est sensuum quies aut reparatio, sed potius destructio atque debilitatio.

CAPVT XIX.

¶ Duplex somni vtilitas in animalibus.

VT autem cognoscatur, quòd nõ temere neque frustra Deus naturæ in animantibus somnum posuerit, aduertendum est duplicem ipsius somni in animalibus esse vtilitatem, imo necessitatem. Primum enim, ad animalium virium facit reparationem. Omnis enim virtus naturalis, quæ non absque fatigatione perpetuo potest exerceri aliquãdo indiget quietis intermissione, vt possit instaurari quiete, quę nimia fatigatione deficeret. Id manifeste videmus in motu progressiuo animalium. Quia enim in perpetua continuitate ambulare non valent, necesse est subinde quiescant, ac demum resumptis viribus progrediãtur. ¶ Ita & organa sensuum, quoniam nimia vigilia fatigantur, indigent intermissione quietis, vt resumptis reparatisque virib⁹, iterum ad suorum officiorum possint aptam functionẽ redire. Sunt autem vires istę, tam exteriores sensus, quàm interiores, maxime tamen videtur propter interiores sensus somnus esse necessarius. ¶ Secũdo est somnus vtilis atque etiã necessarius, propter virtutes vegetatiuas. In animalib⁹ enim virtutes vegetatiuę (nutritiua scilicet, augmentatiua & generatiua) impediuntur per exercitium virtutum animalium. Quanto enim vires animalis, id est sensitiuę & motiuæ, magis intenduntur, tanto naturales, id est vegetatiuæ, magis remittũtur. Propter quod in hominibus studiosis & in re qualibet multum sensu occupatis, peior fit nutritio atq; augmẽtatio: in hominibus autem ignauis quique animalibus viribus minus vtuntur melior fit nutritio atque augmentatio maior. Et multum vigilantes macrescere videmus atque pallescere, somniculosos autem vehementer impinguari. Quoniam ergo virtutes naturales per exercitium virtutum ani-

Quorsũ De⁹ somnium indidit animalibus.

Secunda somni vtilitas.

Nota attente.

malium impediuntur, ideo propter salutem animalis ipsiúsque valetudinem firmandam prouide naturæ author tempus somni instituit: vt animalibus viribus ligatis, naturales virtutes (sine quarum operatione nõ diu potest animal subsistere) tum possint liberius pleniúsque suis actibus vacare, atque ea quæ ad animalis vitam intertenendam sunt necessaria, conuenientius operari. ¶ Atque hinc est, quod vulgo dici solet, somnum non minus quàm cibum ad bonam valetudinem conducere, somnóque moderato nõ minus quàm cibo hominem nutriri: econtrario autem, nimia vigilia nõ minus quàm immoderato ieiunio corpus exiccari atque tabefieri. Non quidem ob hoc quòd ipse somnus sit hominis nutrimentum, sed quia efficit, vt naturales potentiæ suas cõuenienter operationes exerceant, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuersionem in substãtiam rei, propter impedimentum virtutum naturalium, per immoderatum & nimis diuturnum animalium virium exercitium. ¶ Hinc apte per Sapientem dicitur, Vigilia honestatis, tabefaciet carnes. Et prudẽter viri sancti, quibus cura est edomandę carnis, eiúsque molestijs & afflictionibus debilitandæ, ne supercrescat spiritui, vigilijs ęque atque ieiunijs insistunt scientes, carnis vigorem non minus somni quàm cibi subtractione infringi atque imminui. Hoc enim est quod quęrunt, carnem videlicet atterere & velut supprimere, ac iuxta Apostolum, castigare, & in seruitutem redigere, vt dominetur spiritus. Eccl. 31. 1. Cor. 9.

CAPVT XX.

¶ Quomodo somno vtiliter iuxta Dei institutionẽ vtendũ.

QVoniam ergo ad duo hęc somnus ab authore naturę Deo est institutus, videlicet ad sensuũ reparationẽ & vegetatiuarum virium adiumentum, nequaquam sapientis hominis fuerit, prorsus sibi somni velle quietẽ subtrahere. Non enim minus peccatum habebit huiusmodi, q̃ si alimentum sibi ipsi velit in totum subtrahere, aduersus sapientissimi Dei ordinem & institutionem. Vnde & benedictus Dei filius cum in mundo nobiscum conuersaretur, somni necessitatẽ nequaquam à se repulit, sed quomodo cęteras humanę naturæ infirmitates, ita etiam hanc sensuum à somno ligationem in sese voluit suscipere. Nam & in naui super ceruical eum dormiuisse legimus, & à discipulis fuisse

excitatum. ¶ Est autem sapientis eatenus somno moderate vti, quatenus ratio dictat eundē esse cōducibilem: quomodo alimēto vir bonus frugaliter vti debet pro intertenēda corporis vita, non pro eodem enutriēdo ad lasciuiam. Et hac in re, necesse est vnusquisque attendat suę cōplexionis qualitatem. Quomodo enim in alimēto sumēdo non omnibus vna est mensura ponenda, ita nec somno. Quod enim huic ne satis quidē est, illi est nimiū. Quidā enim ad sensuū corúmque organorū reparationem pauco indigent somno, etiam post multā vigiliā: móxq; vbi paululum quieuerint, exurgūt alacres ad pristina animaliū virium exercitia. Alij vero lōgiori egent somno antequam possint eorum vires recuperari. ¶ Videtur autē ista diuersitas ex varia dispositione siue complexione cerebri prouenire. Et sollicite quisq; sibi debet attēdere, vt discat quantū sit sibi ad viriū reparationē necessariū. Quomodo enim moderatus somnus cuncta organa virium animaliū apta reddit, & bene disponit ad sibi congruas operationes, ita cū nimius fuerit, reddit ea pigra, tarda atq; inhabilia ad exercēdas cōuenienter suas functiones. Vnde homines nimio somno deditos videmus esse pigros, desides, oscitabūdos, graues, & velut immobiles, malæ apprehēsionis, mali iudicij, tardi motus, imò non ita limpide videntes oculis, neque etiam (si diligentius quis aduertat) lingua ita exacte gustantes: & omnino in omnibus quæ ad vires animales spectant operationibus inueniūtur inhabiles. Cum econtrario qui moderati sunt somni cōspiciantur ad omnia prōpti & alacres, viuacitate quoque sensuum gaudentes.

CAPVT XXI.

¶ Quomodo generatur in animalibus somnus.

Sómnus quomodo fiat.

FIt autem somnus ex euaporatione, cum videlicet à corde eleuantur vapores sursum versus cerebrum qui illic infrigidati à cerebri frigiditate & condensati opplent meatus spirituum sensitiuorum, ne possint à cerebro in organa sensuum diffundi. Cum enim vapores isti sic incrassati meatus illos occupauerint, per quos cerebrum diffundit spiritus sensitiuos ad organa sensuum, itémque à posteriori parte illos meatus per quos spiritus motiuos diffundit ad organa motus, tunc cōtingit sensus omnes ligari, sicque animalia contingit & motu & sensu priuari per spi-

rinium sensitiuorum & motiuorum defectum. Non enim
potest in oculo fieri visio, nisi mediate spiritu sensitiuo, qui
illi à cerebro per neruos ad hoc à natura dispositos (quem-
admodum aperte in anatomia est videre) diffunditur: sic &
de omnibus sensibus aliis dicendum. Hoc ergo visionis in-
strumento absente nequit in oculo visio fieri. ¶Ita nõ pos-
sunt se membra mouere secundum locum, nisi per spiritus
motiuos, qui similiter à cerebro transmittuntur ad membra.
Omnes enim spiritus animales (id est tam sensitiui q̃ moti-
ui) in cerebro gignuntur, & à cerebro in cætera organa atq;
mēbra deriuantur. Sensitiui tamen, suos meatus habent ma-
xime in parte anteriori, ortum habentes à sensu communi, à
quo nerui oriuntur, ad organa singulorum sensuum. Motiui
vero suos habent meatus à parte posteriori, à ventriculo me
moriæ, à quo in nucam subiacẽtem diffunditur spiritus mo-
tiuus: atque ita per nucã consequenter diffunditur ad omnia
corporis mēbra. ¶Fit autem somnus fortior, aut debilior,
iuxta quod vapores isti plenius occupant meatus spirituum
sensitiuorum. Cum enim vapores multum fuerint grossi, &
ita multi vt totos meatus sufficienter oppleant, grauis est so-
mnus, neque leuis est excitatio: quemadmodum in illis est
qui multo potu sunt obruti. Cum vero vapores fuerint sub-
tiles neque multum ingrossati, aut cum nõ ita multi fuerint
vt meatus ipsos sufficiant penitus opplere, somnus est debi-
lior, & est facilior excitatio: quemadmodũ in illis qui fruga
liter sunt refecti. ¶Vnde etiam fit, vt ii qui venas habent
valde amplas, nõ admodum fortis sint somni, facilliméque
excitentur: eo quod vapores non sufficiant meatus spirituũ
opplere, sed propter latitudinem aliqua ex parte facile trã-
seunt spiritus, velut cedentibus vaporibus in via latiori. Qui
autem angustiores habent spirituum meatus, somno grauio
ri premuntur, & excitantur difficilius: eo quod obsistens va-
por facilius impediat transitum spirituum: quemadmodum
ad oculum videmus, in via angustiori consistentem, facilius
prohibere occurrentis cuiuspiam ingressum ac transitum, q̃
in via latiori. In lata enim via facile est, transire volentem (si
celer agilisque extiterit) ad partem aliquam sese iniicere, &
ocyus transire. Ita sane qui amplos habẽt meatus, frequẽter
expergiscuntur etiam vltro, & leuissimo excitantur strepitu.

Motu cur priuẽtur dormientia.

Somnus fortis aut debilis vnde.

Frequēter enim, propter amplitudinē viarum, spiritus animales sua celeritate illabuntur in organa sensitiua atq; motiua, & facilem aliquam sibi parant celerem transitum, sicq; frequenter & facile cōtingit animalia eiusmodi expergisci. Expergiscitur enim animal, mox vt spiritus ipsi animales, transitum acquirunt ad sua organa. ¶ Tunc enim fit sensuū solutio, in quo consistit vigilia. ¶ Fit etiam somnus maxime post sumptum cibum, quod tum eleuentur copiosius vapores somnum generantes: & maxime cum talia fuerint alimenta (cibi atq; potus) quæ multas de se fundant fumositates, aut admodum crassas, ac pingues. Non quilibet tamen vapores causant somnum. Quidam enim potius somnum impediunt, vt vapores acuti & salsi. Item cum fuerint cum cholera multa cōmixti. Tunc enim somnus impeditur, quēadmodum docet experientia, cum vinum nimium acutum biberimus, aut nimium calidum, & cum choleram in nobis moueri sentimus. Oportet enim vapores somnum inducētes esse dulces, facile in cerebro ingrossabiles, pinguesq; & velut mulcebres. Alioqui nō patiuntur se ligari spiritus, qui sunt in cerebro, magis timentes destructionis nocumentum quàm reparationis profectum.

Post cibū maxime fit somnus.

CAPVT XXII.

¶ Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione, aliqua pro sensuum reparatione.

Quamq̄ autem supra diximus somnum naturaliter ad duo ordinari, videlicet ad subsidium auxiliūq; vegetatiuarū potentiarum, quæ in animalibus per virtutum animalium vsum & exercitium impediuntur, & ad reparationem virtutum animalium quę in suis exercitiis fatigantur cōtinuo labore, videtur tamen ipsa vegetatio (tanq̄ animalis subsistentię magis necessaria) priorem locum secūdum temporis ordinem obtinere, & tempus etiam amplius quàm animalium virium reparatio sibi vendicare. Nā quod ad animalium virium reparationem attinet, videtur illi modicum tempus posse sufficere: quemadmodum experiuntur interdum studiosi, cerebro vtcūq; defatigato, facile illi posset subueniri, si vel sedentes in sella studii capite aliquantulum reclinato in manu paululū cessent ab exercitio, & mirā persentiunt in tantilla requie subleuationem. ¶ Quod autē

plurium horarum tempus ad somnum exigatur, magis videtur propter vegetatiuas esse potentias. Et plane hoc experientia docet, in principio somni maxime nutritionem adiuuari, minime autem sensuum fieri reparationem. Experimur enim eos qui in principio aut paulo post principiũ somni excitantur ante somni medium, animalibus viribus esse multo magis destitutos quàm si omnino non dormiuissent: neq; id solum momẽtum verumetiam per multum tempus, immo per totum nonnunquam subsequentis diei spatium. Et videntur qui sic post somni principium excitantur quasi ebrii, nullo sensu, nullo etiam motu recte vtentes, quasi animalibus viribus omnino perturbatis, neque vlla sentitur reparatio. ¶ Ceterum, ipsa sensuum reparatio maxime videtur circa finẽ somni post medium eius fieri. Prius enim sibi natura animalis prospicit de eo quod ad esse ipsius est necessarium, quàm de eo quod ad bene esse. Nutritio enim, ad esse animalis requiritur. Sensuum autem vsus, non ad esse ipsius, sed ad bene esse exigitur. Pueros enim & moriones videmus absq; sensuum bono vsu, validos corpore persistere. Si tamẽ plus iusto somnus extenditur, rursum deinde cerebrum indisponitur. Propter quod multũ ingenio cõducit, summo manè è suaui strato exurgere, dulcesque relinquere plumas, videlicet vt sensibus reparatis antequam iterum indisponantur, somnus abrumpatur. ¶ Maxime vero iis qui castitatem mentis atq; corporis seruare volunt incõtaminatam, & nec illusionibus fœdarum imaginum, nec spurcitiis pollui nocturnarum immunditiarũ, prolixius ille somnus matutinus diligenter est cauendus. In fine nãq; somni experientia monstrat, huius rei maximum esse periculum. Quod ideo esse videtur, quoniam in principio somni & per tempus maximum ipsius, nutritiua & augmentatiua suas potissimum operationes exercent: perfecta autem sufficiẽter nutritione, circa somni finem, videtur potentia generatiua secundum ordinem suo officio succedere. Quia enim secũdo ordinem tẽporis prior esse debet nutritio & augmẽtatio generatione (propter quod in pueris non prius generatiuæ potẽtiæ operationem experimur, quàm nutritiua & augmentatiua ad iustam perfectionẽ eos perduxerint) ideo pri⁹ nutritioni insistitur, postmodũ vero generationi. Quod

Principiũ somni maxime pro nutritione facit.

Matutinus somnus castitati periculosus.

etiam inde est, quia semẽ ex superfluo est alimenti, atq; ob hoc nutritione perfecta in illud quod superfuerit alimenti se conuertens vegetatrix potentia, agit in ipsum, & efficit vt in seminis naturam conuertatur, & circa seminis dispositionem atq; perfectionem tum maxime agit, efficiturq; ad generationẽ homo paratior atq; pronior nutritione perfecta. Atq; hinc fiunt in phãtasia illusiones fœdarum imaginum, generatiua potẽtia suum actum quæritante: & non raro fiũt coinquinationes inordinatæ corporum, quas euadere possunt qui tempus illud præueniendo, somnum antequam eo pertingat, abrumpunt. Et licet in aurora sit somnus carnalibus maxime suauis, iis videlicet qui venerem amant & corporis delicias: veris tamen Dei amatoribus, castitatísque, & omnis virtutis zelatorib⁹ somnus ille maxime est fugiẽdus.

Sõnus aurora non probãd⁹.

CAPVT XXIII.

¶ Quomodo in homine contingant insomnia.

Contingit autẽ in somno sensus interiores interdũ solui, exterioribus sensibus in suo vinculo permanentibus: apparéntque tunc phantasmata & variæ imagines in phantasia atque in æstimatiua: quas apparitiones, imaginationésque, & phantasiationes, vocant somnia, vel insomnia (vt uidetur) à somno, quoniam videlicet in somno fiant. Fiũtq; hęc somnia maxime post medium somni, cum iam vapores incipiunt minui ac subtiliari. & ita primũ sensus interni soluuntur, incipiúntque operari exterioribus sensibus in suo ligamento nihilominus permanentibus: eo quod vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipsorũ organa transmitti debent spiritus animales. ¶ Causa autem quare somniantes omnia iudicent ita se habere vt somniant, videtur esse ex defectu operationis sensus cõmunis. Quod enim dum vigilantes multa phantasiamur, cõponentes & diuidentes, non ea sic habere putemus quomodo nobis in phantasia occurrunt, inde videtur esse, quia sensus communis iudicat & cognoscit per sensuum exteriorũ obiecta, nihil tale esse præsens. Quod enim nec à visu, nec ab auditu, neq; ab aliquo aliorum sensuum vt actualiter sensatum percipit, id ipse iudicat non adesse. Atque ita quanquã vigilantes multa phantasiamur, non tamen illa vt præsentia iudicamus, quoniã sensus communis nobis contrarium iu-

Somnia quomodo fiant.

Sõniãtes quare oĩa sic esse putant vt somniant.

dicat. In somniantibus vero quia sensus exteriores ligantur, neque sensus communis nisi quæ ab ipsis recipit, iudicat, ita tum deest, quę phantasiæ atque æstimatiuæ falsas compositiones & diuisiones iudiciáque refutet, & conuincat esse falsa mendacia. Itáque fit, vt videantur vere præsentia, & sic se vt apparent habere, nemine pręsente qui euincat falsitatem.

¶ Atque hæc est etiam causa, quare in tenebris phantasiantes terribile aliquid homines terreantur, & exclamāt ac fugiunt: præsente autem lumine, eadem imaginantes, non ita terreantur: quoniam videlicet absente lumine non pótest id quod æstimatiuæ præsens est, argui quod non ita sit. Nam lumine absente, nequit iudicari quid coram sit. Lumine autem allato manifeste iudicat sensus cōmunis per visum, non adesse quod habet imaginatio phantasiæ. Quemadmodum videlicet cum vanus atq; mēdax homo miranda proponit, si nemo adsit qui falsitatē redarguit, credūtur vera esse quæ narrantur: Si vero adsit qui arguat falsa eiusmodi proponentem, manifestéque comprobet nihil talium sic esse vt dicit, nemo credet talia proponenti, neque se quisquam propter mendacis hominis confutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

CAPVT XXIIII.

¶ De somniis supernaturalibus, animalibus & naturalibus.

Distinguntur autem multipliciter somnia. Quædam enim desuper à deo legimus immitti, quemadmodum in diuersis scripturarū passibus inuenitur: de somniis videlicet Iacob & Ioseph, de somniis Pharaonis, itéq; pincernę & principis pistorum regis Pharaonis, de somnio Nabugodonosor, & plerisq; aliis. Hæc enim omnia à Deo benedicto videbantur ad futurorum præsignationem immissa. Vnde Ioseph cum expositurus esset somnium Pharaoni, dicebat, Quæ facturus est Deus, ostendit Pharaoni. Et iterum, Absq; me Deus respondebit prospera Pharaoni. tacite sic indicās, quod & somniorum illorum immissio foret à Deo. Idipsum apertissime & Daniel coram rege Nabugodonosor, Est Deus (inquit) in cælo, reuelans mysteria, qui indicauit tibi rex Nabugodonosor quæ ventura sunt nouissimis temporibus. Ac rursum, Qui reuelat mysteria, ostendit tibi quæ ventura sunt. Sed & in nouo testamento mul-

Sōniorū distīctio.

Sōnia supernaturalia.

Gen. 41.

Dani. 2.

ta solet per somnia immissa sanctis hominibus Deus futura demonstrare. Vnde Ioseph legimus ab angelo Domini in somnis admonitum, de virgine Maria accipienda, de filio in AEgyptum adducendo, & reducendo. ¶ Qur antè Deus ita in somnis velit futura indicare, causa videtur, quia tunc sensus hominis magis sunt quieti, exterioribus omnibus ligatis, interioribus etiam circa paucissima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinæ impressionis & internæ commonitionis facilius susceptiui. Huiusmodi autem somnia nõ passim vulgaribus solent accidere, sed illis qui sunt præeminẽtes, vel sanctitate, vt in quibus magnum & singulare aliquid Deus operari disponit, vel dignitate, aut authoritate, vt in iis qui sunt in administratione regnorũ. Quod enim Abrahæ, Iacob, Ioseph, Danielis, Iudæ Machabæo, & huiusmodi somnia fuerint à Deo immissa, propter ipsorum fuit præcellentiam. Quod autem Pharaoni & Nabugodonosor, propter ipsorum dignitatem, vel certe ad diuini nominis gloriam & amicorum Dei glorificationẽ fuit. Quod etiam magistris pistorum atq; pincernarum Pharaonis fuit somnium præsagium futurorum immissum à *Deo, propter* Ioseph exaltationem factum fuisse creditur. *Nihilominus* Deo liberum est, cuicunq; voluerit etiam pessimis somnia immittere. ¶ Alia vero sunt somnia, quæ appellatur animalia: illa nimirum quę contingunt ex prius in vigilia sensatis & maxime ex iis circa quæ fuimus in vigilia solliciti, siue anxie diligenterq; occupati. Hinc fit, vt auarus somniet de pecuniis, de negociationibus, emptionibus, atq; vẽditionibus. Gulosus de epulis & cõuiuiis: luxuriosus de mulierum cõuictu & colloquiis, aliisq; huiusmodi. Homo autem misericors, somniat, de pauperum necessitatibus, de miserorũ patrocinio. Qui zelat pro iustitia, somniat iniustitiæ punitionem, oppressorũ suspensionem, atque huiusmodi. Nauta de ventorum prosperitate, & de nauigando somniat, & literis studẽs de suo studio. Et vniuersaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia versatur in somnio. Offerunt enim sese species illæ dormienti, quæ solent vigilãti. ¶ Ex huiusmodi autem somniis potest vtcunque coniectare homo, quid potissimũ ipsius affectui inhæreat. Vt si quis frequẽter de honoribus & laudibus humanis somniet, me-

Matth. &.2.

Somnia animalia.

Nota diligenter.

rito sibi metuere potest, ne fortè sit ipse homo ambitiosus: item si de epulis ac lautitiis, ne fortè sit homo delicatus & gulosus, atque ita in cæteris. ¶ Sunt alia somnia naturalia, quæ secundũ complexionis humanæ cõditionem causantur in phantasia, ipso videlicet quod in complexione hominis dominatur immutante cerebrũ, atque speciẽ sibi cõformem imprimente in phantasiam, aut speciẽ seruatã in ea mouẽte. Sic homines sanguinei, in quibus dominatur sanguis, de rebus rubeis, pulchris, & lætis somniãt, & frequẽter existimãt se volare, eo quod sanguis cõueniat cũ aere. estq; hæc complexio læta & aerea, propter quòd læta & amœna somniant naturaliter. Illi autem in quibus cholera dominatur, multũ somniant de igne, cũ quo cõuenit cholera, item de bellis, iurgiis, & contentionibus, ad quæ cholera extimulat. Flegmatici (in quibus dominatur aqua) solent de aqua somniare, vt pote iuxta aquas se ambulare, aut in aquas se incidisse aut submergi, hisq; similia, quæ plurimũ solẽt pueris (in quibus adhuc humidũ dominatur) accidere: somniant etiã de glacie, niue, & huiusmodi, vt quod per niuẽ ambulant, aut super glaciem labant. Melãcholici (verò) in quibus dominatur terra) frequenter somniant se in terra defossos, aut terra oppressos, aut de sepulchris mortuorum déq; aliis huiusmodi, potißimũ quæ ad oppreßionẽ pertinẽt: maxime autẽ de rebus grauibus & tristib⁹, vtpotè de inferno, de morte, de persequutione ab aliis illata, aliisq; similib⁹, quoniam maxime grauis est & tristis illa complexio. ¶ Naturaliter etiam somniat homo de illo qđ sibi deest, & quod appetit, vt esuriẽs somniat de cibo, sitiẽs de potu, mictutiens de pariete aut loco aliquo separato, vbi liceat secundum honestatẽ mingere: cacaturiens verò de cloaca. Vnde etiam interdũ huiusmodi somniis contingit homines decipi, vt lectũ impleant pro sinario, & condormientium latera humectent pro pariete. ¶ Ad eundem modum cum natura se oneratam senserit alimenti superfluo, quod ad generationẽ pertinet, dum se exonerare atq; liberare cupit, per somniũ in æstimatiua imagines apparere facit talium rerũ ad quarũ præsentiã solet fieri superflui talis eiectio, eo quòd non aliter (nisi forte ex defectu virtutis retẽtiuæ) cõtingat eiusmodi emißio. Natura ergo de salute viuẽtis sollicita, id ita procurat, & æstimatiuam

Quõ naturaliter diuersęin hoĩb⁹ cõplexiões diuersa fa ciũt somnia.

De exoneratione naturali notatu digna.

ſic mouet: ne ſi nõ fiat ſupflui illius exoneratio, variis morbis & miſeriis miſere conſumat id quod frequenter ſolet accidere. Atque ita cõtingit etiam caſtiſsimos viros, nocturnis illuſionibus ſolicitari atq; vexari, illos maxime in quibus valida eſt vis generatiua. ¶ Quod ſi quis interroget, quonã pacto fieri id poſsit in imaginatiua, vt talis fiat imaginũ effictio, cum præuiæ nõ anteceſſerint cogitationes, ex quibus videantur poſſe oriri? Dicimus, ſicut in animalibus irrationabilibus æſtimatiua potentia naturaliter mouetur quãtum ad ea quæ ſunt naturæ opera, vt ad nidum ſtruendũ tali materia, tali forma, tali tempore, ad coeundũ cum animãte ſui generis diuerſi ſexus, &c. ita æſtimatiuã hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eã quandã impreſsionem, per quam excitetur ad tales efformandas imagines, ad quarũ in æſtimatiua preſentiam ſolet tale naturæ opus fieri. Neque verò mirum, ſi dicamus naturaliter aliqua ex parte hanc æſtimatiuam moueri, quãdoquidem opus iſtud quod quæritur (nempe ſuperflui corruptiui animalis expulſio) omnino naturale eſt, ad viuentis ſalutem conſeruandam.

CAPVT XXV.

¶ Quod boni & ſtudioſi virtutũ poſſent ſubinde mala perpeti ſomnia.

Totum hoc caput diligẽter expende.

Ex qua ſomniorum diſtinctione, non modica ſumi poteſt conſolationis materia aduerſus quorũdam nimium pauidorum inordinatum & ſcrupuloſum timorẽ, qui grauiter triſtãtur, ſi quãdo per ſomnium aliquid eis contigerit quod virtuti videatur cõtrarium, atq; ita ſe affligũt, quaſi talibus ſint vitiis apud Deum coinquinati: cum tamẽ ſecundũ rationẽ viuant, & pro virili ſecundũ ſpiritum aduerſum talia vitia vigilẽs decertent, neq; ex eo quod per ſomnium ita cõtigit, vllã apud Deũ habeant culpã. Omnino enim cõtingere poteſt, & cõtingit nõ rarò cum qui ſecundũ rationẽ & voluntatẽ vere caſtus eſt, ſomniis rerũ venerearum illudi, & eũ qui ſecundũ rationẽ vere ſobrius eſt ac tẽperans, guloſitatis ſomnia perpeti. Iterumq; qui ſecundũ rationem mitis, ac placidus eſt, atque lõganimis ſomniis iracundiæ & ferocitatis vexari. ¶ Sit enim quis (exẽpli gratia) à naturali cõplexione ad rem veneream vehementer inclinatus, propter virtutis generatiuæ in ipſo fortitudinem, hic

quãtumuis secundũ firmũ castitatis propositũ viriliter resistat, & nequaquã consentiat, ita vt propositi firmitate & cõtinua resistentia, maxime autẽ desuper veniente Dei gratia (sine qua iuxta Sapientis sententiã, nemo castus fieri potest) Sap.8. habitum castitatis sit adeptus, continget nihilominus hunc interdum somniis male concupiscentiæ illudi. Et qui vigilans præsente ratione, neq; pro vita, neq; pro morte in muliere cõsentiret appetitum, nec vllum ferret familiare colloquium aut commercium, dormiens subinde etiã amplexus & oscula acceptat & quæritat. ¶Ad eundem modum qui à naturali est cõplexione vehemẽter pronus ad iracundiam, plenus flauente cholera, hic quantũuis multo labore & multa Dei gratia sit adeptus mansuetudinis patientiam, adeo vt vigilans, neq; in pilo, neque in obulo velit nocere quãtumuis in ipsum delinquẽti, hunc tamẽ contingit per somnium pugnare, interficere, dilaniare, discerpere hostẽ eius domũ ac segetẽ succendere, & cũcta eius bona diripere. ¶Ita melancholicũ qui Dei gratia multo labore secundũ rationem atq; voluntatẽ pusillanimitatis vitiũ debellauit, & timorem pepulit inordinatũ, cõtingit per somnia graui cõcuti timore. Et qui in vigilia de Dei misericordia optime confidit se consequuturum æterna gaudia, per somnium pati sibi videtur inferni tormenta: quiq; per vigiliam confidit se circundatũ lætãtium angelorũ caterua, per somniũ interdũ sibi videtur in medio terribilium dæmonũ iacere oppressus. Ita pure sanguineus aliquis, quãuis vere secũdum rationẽ & voluntatis affectũ ex dei gratia oẽs auersetur mũdi voluptates, subinde tamẽ per somniũ videtur sibi in medio delitiarum iucundari. ¶Imò verò si diligentius aduertamus, cõperiemus ista omnia etiã in vigilia ita accidere. Hinc enim tẽtationes sunt q̃ à carne exurgũt etiã in bonis & sanctis viris videlicet vel gulæ, vel luxuriæ, vel iracundiæ, & cæterorũ malorum: quomodo de seipso narrat beatus Hieronym⁹, quod Hieronymus ad Eustochium. cũ in vasta eremi solitudine exeso esset corpore, & arctissima seipsum stringeret inedia, Romanis tamẽ se putabat interesse delitiis. ¶Qui ergo huiusmodi se sentit somniis rerũ nõ bonarũ tãgi, aut etiã in vigilia eiusmodi vexari motib⁹, nõ statim deiciat animo, nõ se mox dei existimet inimicũ. Veruntamen examinet seipsum diligẽter an non ex præuiis

Examinãda sõnia vnde proficiscantur.

in vigilia voluntariis cogitatibus, aut effectibus, ista sic exurgant: an non exorta fuerint à causa aliqua voluntarie subministrata, vnde eiusmodi somnia per se nata sunt sequi. Et quidem si post diligens examen nullius huiusmodi mali sibi est conscius, nihil est quod metuat, non est quur multum anxietur animo, hoc tamen discat & consideret, in sua carne adhuc viuere concupiscentiam, discat non debere se esse securum, discat nõdum perfectè deuictũ esse siue subactũ domesticũ hostẽ, discat sibi adhuc standũ super custodiam: & humilitatis ac prouidẽtiæ sibi sumat occasionẽ, ne mox vbi aliquem virtutis habitũ aut donũ aliquod acceperit, omnia in tuto putet, seq; in portu nauigare securũ. Agat quoq; gratias Deo, cuius gratia ita sibi aduersissimũ hunc hostẽ subiugauit, subiectúmq; fecit (carnem dico & sanguinẽ) vt non nisi in somno absente ratione, vel in vigilia per surreptionem, velut à tergo aut à longe audeat accedere, & non in vigilia aperte prodire in aciem. Est enim hoc signum euidens infirmati hostis, cum iam nõ palam, sed velut per surreptionem tantum ex abdito, audet aduersarium impetere. ¶ Ceterum, de somniis quatenus ex eis pronosticari aliquod liceat aut non, item quomodo ea obseruare & non obseruare, præsentis non est negotii. Ad moralem enim spectat doctrinam, tametsi non minima ex parte ex præcedẽtium hereant cognitione. Nos ergo de plurimis paucula quædam dixisse contenti (quoniam profecto etiam si velimus multa, nõ valemus, ob ignorantiam rerum intus latentium) fessum nunc calamum abditarũ rerum curiosa inspectione atque perscrutatione, ad quietem reponimus, quo deinde ad id quod totius cõsiderationis nostræ erit supremum, reparatis viribus alacriores redeamus si tamen prius (iuxta hactenus in libris omnibus seruatam consuetudinem) magni Dei gloriam cantico celebrauerimus, cuius sunt omnia hec mirabilia, hísque infinito maiora, quæ nostri sterilitas calami minime valet explicare: qui in trinitate & vnitate perpetuo beatus viuit, regnat, & gloriatur in secula seculorum, Amen.

¶ Finit considerationis Physicæ Liber decimus.

PSALMVS MAGNO ARTIFICI QVI est fabricator humani cerebri.

VIdebam ergo nuper anatomiam, incisionémq; humani corporis: aderat qui secabat chirurgus, aderat qui demonstrabat omnia medicus.

Ille quidẽ diuidebat subtilissime, & vsq; ad venulas minimas tenuissimósq; neruulos incidebat omnia: hic verò digitis sollicitissime cuncta monstrabat, verbísq; declaràbat quantum poterat.

Super mẽbris singulis quantumuis paruulis faciebat sermones prolixissimos. & post finita verba omnia adiiciebat nondum se membri naturam explicuisse vel vsque ad dimidium.

Tantum (inquit) quæ magis sunt cognitu vtilia, quæ magis exposita proferimus: & tamen protrahebat dies multos prolixis sermonibus.

Admiratus sum vehemẽter in pluribus sagacis naturæ operibus dum ita mirandum conspicerem in cunctis ordinem, ita stupendam in singulis virtutem, & vsum necessarium.

Nihil erat superfluum, inordinatũ nihil, nihil indecorũ, nullum erat membrum, à cuius contemplatione post inspecta auditáque omnia cum stupore non abscederem.

At verò posteaquam ad verticem peruentum est ad anatomiam cerebri. ibi videlicet quę prius videram iudicabam nihil esse omnia.

Secabat ille summa sollicitudine, incisionibus subtilissimis: iste de rebus minimis nescio quæ declarabat maxima.

Pape, quàm stupẽda, quàm admiranda, quàm spectatu dignissima illic erant demonstranda: vix tota oculorum intẽta acie sufficiebã intueri, de quibus iste tractabat mirabilia.

Ibi cranium & pericranium, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi nescio quæ nimiũ mirandæ connexiones & immissuræ, quibus ista nectebantur adhærebántque inuicem.

Ibi vẽtriculorum distinctiones variæ, & cellulæ distinctę distinctione visibili: ibi rete mirabile, vere mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cũ vix prę tenuitate ipsum posset conspicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium ſpectatu digniſsima colligatio: ab anteriori parte molliorum duriorum, à poſteriorıbus.

Naturæ prouidentiam miris efferebat preconiis· ſingulorum adinuicem prouidam diſpoſitionem oſtendens, ad ſalutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his commõſtratis plura oſtendere: ego veró longius non valebam progredi, neque præeuntem valebam inſequi, quoniam me ſtupor inuaſerat.

Et nunc, artifex magne, nulli arte ſecundus, præcellẽtior omnibus: quid dicam ego, quid loquar de operibus artis tuę?

O vtinam contingerent tibi ſpectatores, artifices periti operis: ab his enim poſſet tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus nihil æque optant ac peritos artis ad ſpectandum illud.

Si magnæ artis opus in poſſeſsionem venerit hominibus rudibus qui artis ſunt ignari: perdit artifex gloriã artis ſuæ quantumuis ſit præcellens artificium.

Ita profecto nobiſcum res habet, quantum ad præſtantiſſima opera tua: fabalibus ſtipulis groſsiores ſumus quantũlibet nobis videamur ſubtiliſsimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam cõtemplari ſufficimus, neque milleſimam partem artis quam oſtendiſti in capite noſtro, vel doctiſsimus pernouit medicus.

Attamen etiã ſi nemo miretur, ſi nemo laudet ſemper manet in opere ipſo gloria artificis: ita & tibi magne.

Deus ſemper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maieſtate tua: ſis benedictus, ſis laudatus & glorioſus in ſecula, pro inæſtimabili ſapientia & bonitate tua.

Gloria patri, & filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.

¶ Finit Pſalmus.

LIBER VNDECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICAE, DE INTELLECTV ET EIVS OFFICIIS.

PRAEFATIO.

Quæ hactenus à nobis libris præcedentibus determinata sunt, non homini sunt peculiaria, sed vel rebus naturalibus omnib⁹ generaliter conueniũt, cuiusmodi sunt quę in primo libro de principijs dixim⁹, & in secundo de causis, in tertio de motu, in quarto de loco & tempore, in quinto de generatione atque corruptione: vel homini sunt cum cæteris viuentibus (vtpote plãtis & animalibus brutis) communia, nempe ea quæ in prioribus tribus libris de potentijs vegetãtibus & sensibus tam exterioribus, quam interioribus diximus. Neque hactenus vllo librorum præcedentium de ijs quæ homini peculiariter competunt, quicquam egimus. At vero hominis egregia præcellentia, qua cæteris omnibus præstat naturalibus rebus, & admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, merito specialem exigunt tractatum. Si enim cęlestia corpora, propter suam quam in hæc habent inferiora potentem actionem, specialem meruerunt determinationẽ, si denique etiam meteorologicæ impressiones (quæ & mixta imperfecta dicimus) propter suam tantum incertam & subitam generationem singularem nobis extorserunt tractatum: humanæ naturæ præcellẽtia, an non multo iustius id ipsum exposcit ac exigit? Videlicet vt illas speciali opere discutiamus, declaremúsq; nobilissimas virtutes & operationes, quæ homini sic proprie peculiaritérq; cõueniunt, vt in nullis rebus naturalibus possint eędem vel similes reperiri? Quæ enim hæc foret inordinatio disciplinæ, post exactam de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipsum quod est omnium præcipuum negligere & ad quod cætera omnia tãquam ad finem ordinantur intactum pertransire? Iustum est ergo, semel nobis in manum susceptus calamus tantisper nobis inseruiat, donec pro nostra virili secundum bonum Dei auxilium, & hæc vere maxima vel balbutientes explicauerimus.

CAPVT I.

¶De hominis præcellétia, & quomodo intellectus per sensum cognoscitur.

HOminis super alias res naturales præcellétia, in intellectu atque voluntate consistit, potentijs duabus vtiq; nobilissimis. quibus Dei in nobis imaginem & similitudinem gerimus, & secundũ quas Deiformes Deique capaces soli homines sumus: secundum quas immortales sumus incorruptibiles, & impassibiles (passione quacunque violenta vel ad corruptionem deducente) ab vlla rerum naturalium quantumuis potentissimę fuerit actionis: secundum quas item soli homini cõuenit in suis actionibus libertas meritum vel demeritũ, præmium atq; pœna, saluatio atque dãnatio æterna, fœlicitas ęterna vel ęterna miseria. Nulla enim irrationalis creatura intellectu & voluntate carens immortalis esse potest, nulla Dei imaginem in se gerit, nulla Deiformis vel Deicapax dicitur, nulla meretur vel demeretur, nulla præmio æterno remunerabitur, vel ęterna pœna punietur. Hęc enim omnia solius sunt hominis, quemadmodum in posterioribus latius declarabimus. ¶Quoniam vero secundum rectum ordinem prius est rem intellectu percipere, posterius autem velle vel nolle. Intellectus enim est pręsentale voluntatis acceptare vel refutare, iccirco prius de intellectu quàm de voluntate est dicendum. Est autem in disciplinis ordo valde conueniens, incognita per nota, & minus nota per notiora (quãtum fieri potest) declarare· quemadmodum ex principijs per se cognitis venitur ad scientiam cõclusionis, & ex corporalibus exemplis manuducimur ad intelligẽda spiritualia. Erit ergo modus conuenientissimus naturam intellectus declarandi per comparationem ad sensum (qui iã ex supra determinatis præsupponitur cognitus) partim quidem secũdum similitudinem, partim vero secundum dissimilitudinem. In quibusdam enim conueniunt, & in quibusdam differunt. ¶Primum itaque omnium aduertendum est, quòd sicut sensus est potentia quędam apprehensiua rerum foris existentiũ absque reali susceptione ipsarum per solam receptionem specierum: ita & intellectus talis quędam est potentia per quã homo ea etiam quæ extra ipsum sunt intus apprehendit, non rem ipsam vel eius partẽ vel vl-

Intellectus & volũtas quãta homini pręstẽt

Iam corporalem eius qualitatem, ſed tantum rei quam apprehendit ſpeciem intra ſuſcipiendo. Non enim in anima (vt Ariſtoteles ait) lapis ſed lapidis eſt ſpecies. ¶ Eſt tamen manifeſta eius in hoc differentia à ſenſibus exterioribus, quod ſinguli ſolum ſui proprij ſenſibilis ſuſcipiunt ſpeciem, vt viſus ſolam ſpeciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium ſimul eſt ſuſceptiuus & omnium apprehẽſiuus. Tranſcendit etiam potentiam primam interiorem, quam ſupra nominauimus ſenſum communem: quoniam ille licet communiter ſpecies ſuſcipiat ab omnibus exterioribus ſenſibus, non tamen poteſt niſi illas ſuſcipere quæ ei ab exterioribus tranſmittũtur. Nulla enim ſpecies eſt in ſenſu communi, præter eas quę à ſenſibus exterioribus ad ipſum tranſmittuntur. Arist.3. li. de ani. ¶ Amplius vero etiam à vi æſtimatiua ſiue phantaſtica differt intellectus (tametſi quibuſdam antiquorum ita viſum non fuit) quoniam intellectus eſt potentia vlterior, & multo ſuperior ipſa æſtimatiua, ſicut æſtimatiua ſuperior eſt in ſenſu communi aut imaginatiua. Cuius rei habita declaratione, magna ex parte quid intellectꝰ ſit, & quomodo homo cæteris pręſtet hac in parte animantibus, erit manifeſtum.

CAPVT II.

¶ Quomodo intellectus ſit potentia ſuperior, quàm ęſtimatiua.

Pro cuius intellectu notandum eſt, quòd illa potentia merito ſuperior dicitur, cui altera ſubſeruit & ſubminiſtrat, & quam illa tranſcẽdit ac ſuperat virtute actionis: quemadmodum videlicet ſenſus communis ſingulis exterioribus ſenſibus eſt ſuperior, eo quod ſinguli ſubminiſtrent illi, tranſmittentes ad ipſum ſuorum ſenſibilium ſpecies. Hic autem, operationis nobilitate excedit exteriores ſenſus, quoniam diuerſorum ſenſuum ſenſibilia ſimul conferre poteſt, atque inter ea dijudicare, itèm & actus ſenſuum exteriorum percipere, quę duo nullus poteſt ſenſuum exteriorum. ¶ Rurſum æſtimatiua iccirco ſuperior reputatur & eſt ſenſu communi, quoniam hic illi ſubminiſtrat, ſpecies ſuſceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuam tranſmittens & ibi recondens: non vtique pro ſemetipſo (quoniam ipſe illis ſpeciebus in abſentia ſenſibilium non vtitur)

Quomodo potẽtia vna eſt altera ſuperior.

ſed pro æſtimatiua, ſiue phantaſtica, nimirum vt ex ſpeciebus huiuſmodi ipſa eliciat intentiones non ſenſatas, compo nátque & diuidat, & excitata his ſpeciebus ſuum exerceat officium. Ipſa autem æſtimatiua operationes habet excellentiores quàm ſenſus communis, vel imaginatio, eo quòd ſpecies illas poſſit adinuicem componere & diuidere, atque ita cogitationem tali compoſitioni, vel diuiſioni ſpecierum reſpondentē in ſe ipſa efficere, ac talis intētionis ſpeciem nunquam à ſenſu cōmuni, habitam in memoria reponere. Item poteſt non ſenſatas intentiones elicere, eáſque ſimiliter reponere, quæ neque ſenſus cōmunis neque imaginatiua poſſunt. Iccirco iure ſuperior dicitur. ¶ Eadem quoque ratione æſtimatiua, etiam memoria ſuperior eſt, quoniam ipſius vtitur ſeruitio, quomodo arca & horreum deſeruit poſſeſſori: & habet æſtimatiua multo mobiliores operationes.

Intellectus æſtimatiua nobilior

¶ Ad eundem ſane modum comperimus intellectum in homine ipſa æſtimatiua vi, ſiue phantaſtica multo ſuperiorem, videlicet quia æſtimatiua intellectui deſeruit, phantaſmata (id eſt, intentiones in phantaſia operatas) præſentando ipſi intellectui ad fabricandum ex eis ſpecies rerum ſolo intellectu perceptibilium, & omnem ſenſum tráſcendentium, quæ nullus ſenſus, neque interior neque exterior poteſt comprehendere. Atque hæc eſt operatio illa qua intellectus ſuperat æſtimatiuam. Sic enim ſe habet intellectus ad phantaſmata (id eſt, ad ſpecies vel intentiones quæ ſunt in phantaſia ſiue æſtimatiua) quomodo ſe habet æſtimatiua ipſa ad ſpecies à ſenſu communi tranſmiſſas, & in imaginatiua ſeruatas. Quomodo enim per æſtimatiuam apprehendit & percipit animal brutū, quod per ſenſum communem non poteſt videlicet amicitiam, vel inimicitiam, voluptatem, & dolorem, conueniēs & diſconueniens ſecundum ſenſum: ita per intellectum homo plurima intelligit, quæ per æſtimatiuam ſolam impoſſibile foret percipere. ¶ Tametſi enim æſtimatiua poſſit elicere intentiones non ſenſatas à ſpeciebus ſeruatis in imaginatiua, ſunt tamen illæ perpaucæ, & huiuſmodi, quę conducunt ad animalis vitę conſeruationem atque directionem, ſecundum quod animal eſt, vtpote amicitiæ vel inimicitiæ conuenientis vel diſconuenientis ſecundum ſenſum: quam æſtimatiuæ operationem

in pueris videmus nondum ratione vtentibus, itẽ & in amẽtibus atq; morionibus grandioris ætatis, in quibus perparũ cernitur differentiæ ab irrationalibus, nisi quod propter excellentiam æstimatiuæ in hominibus videantur in quibusdã eminere. ¶ At vero intellectus couertendo sese ad eas quę in phantasia siue æstimatiua sunt intentiones, plurimarum rerum elicit cognitionem, quas sensitiua potentia nulla siue exterior, siue interior potest percipere. Intellectus enim virtute mirabili intelligit formas separatas, naturas vniuersales, angelicas mentes imo & ipsum Deum: quæ nequaquam ab æstimatiua possunt cognosci. Item & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in vniuersalibus quàm in particularib⁹, tam in abstracto quàm in concreto. & multipliciter ratiocinando, de quibus omnibus suo loco dicetur posterius. Nunc vero (priusquam extra propositum abducamur) illud tota virtute qua possumus declaremus, quomodo intellectui in sua operatione æstimatiua subministrat, id est, quomodo ex phantasmatibus intellectus rerum cognitionem in se possit acquirere, quæ non in æstimatiua præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum adinuicem. ita in homine ab optimo Deo pulchre dispositarũ clarescet, & nihilominus (quod quærimus) ipsius intellectus natura fiet manifesta.

CAPVT III.

¶ De platonis opinione existimantis omnium intelligibilium species esse intellectui concretas.

AD prædictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda videtur Platonis quondam celebris opinio, qui existimauit rerum omnium intelligibilium species fuisse intellectui à principio concreatas, & animam rationalem à principio suæ conditionis omnium rerum habuisse cognitionem, per species proprias sibi cõcretas: quã cognitionẽ dicebat per immersionẽ in hoc corpus animã perdere, species tamẽ manere: quomodo homo multo obrutus potu, aut somno pressus nihil eorũ actu intelligit, quæ tamẽ secũdũ habitũ & species tenet. Atq; ita (iuxta positionis huius consequẽtiã) asserebat, hominis scire vel addiscere, non aliud esse q̃ reminisci. Dicebat enim, cum

Platonis opinio.

quis de nouo quippiam videretur addiſcere, ſpeciem in anima exiſtentem (vtpote ipſi concretam) ſolum excitari ſicq; tantum recordationem fieri quaſi oblitæ rei per craſſi corporis immerſionem, non autem ſpeciem vllam de nouo intellectu fieri. Atq; ita nihil dicebat hominem iam addiſcere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quam poſitionem, dicendum foret, intellectum non poſſe vti miniſterio æſtimatiuæ ad aliquam ſpeciem de nouo in ſe acquirendam, ſed tantum ad exercitationem ſpecierum: ita videlicet vt per phãtaſmata excitarẽtur ſpecies, quæ in intellectu pręexiſtunt, ad efficiendam in intellectu rei cuius ſunt ſpecies cognitionem. ¶ Verum hæc poſitio primum quidẽ Chriſtianæ fidei non conſonat, quæ tenet animas hominum non ſimul fuiſſe creatas, neq; etiã præfuiſſe ante corporis informationem, ſed vna cum infuſione corporis ſigillatim ſingulas à Deo creari, & eo ipſo momento quo in corpus infunduntur ſimul & creari. Deinde etiã philoſophis meliora ſentientibus, eadem poſitio diſplicet. Reprobat enim eam Ariſtoteles tertio libro quem de anima ſcripſit pulchre docens, intellectum nullam habere ſibi connaturalem & cognatam ſpeciem, ſed eſſe velut tabulam nudam, in qua nihil actu ſit deſcriptum, eſſe tamen intellectum ex ſua natura ad ſpecies omnium rerum in ſeipſo ſuſcipiendas idoneum, quomodo tabula nuda in qua nihil eſt deſcriptum ſuſceptiua eſt cuiuſlibet ſcripturæ. Cuius ſententiam (vt magis veram, magiſq; fidei, rationi, & experientiæ conſentaneam) in ſequentibus latius volumus declarare, illa altera minus ꝓbabili omiſſa.

Ariſtoteles à Platone diſſentit.

CAPVT IIII.

¶ De diſtinctione intellectus agentis, & patientis.

AD cognoſcẽdum ergo quomodo intellectus in ſua operatione phantaſię vtitur miniſterio, nota, quod (iuxta Ariſtotelis cæterorúmque eius in hac parte ſequacium traditionem) intellectus diuiditur in agentem & patientem. Intellectus agens dicitur, cuius eſt ſpecies rerum intelligibilium efformare, atq; efficere, quibus mediantibus fieri poſſint rerum intellectiones. Intellectus autem patiens vel paſſibilis dicitur, cuius eſt ſpecies virtute intellectus agẽtis efformatas in ſe ſuſcipere. Quomodo enim in rebus naturalibus compoſitionem ponimus ex forma ſubſtantiali o-

Intellectus agẽs & patiẽs.

mnium accidentium atq; diſpoſitionum effectiua, & materia omnium ſuſceptiua: ita intellectus totam ſubſtantiã ex duabus hiſce potentiis velut partibus duabus dicunt conſtare, quarum altera ſe habet ſecundum rationem materiæ, videlicet intellectus paſſibilis, nullo modo actiuus, ſed tãtum paſſiuus atq; ſuſceptiuus ſpecierum: altera vero habet rationem formæ, ſolum actiuus & nullo modo paſſiuus. ¶ Intellectus agens (vt inquit Ariſtoteles) eſt in omnia facere, hoc eſt, omnium intelligibilium ſpecies poteſt in intellectu paſſibili efformare, comparaturq; lumini in ordine ad colores: quoniam ſicut lumen cadens ſuper colorem facit ipſum ſuã ſpeciem organo viſus imprimere, ſicq; ipſum cuius eſt color à ſenſu facit cognoſci: ita per hunc agentem intellectum ſuã virtutem cõuertentem ſuper phantaſmata efformatur in intellectu ſpecies intelligibilis, per quam fit in intellectu eius rei cuius eſt ſpecies intellectio, ſiue intellectiua cognitio. Neq; vllum eſt ens quantumlibet à ſenſu remotum, quantumlibet vniuerſale, quantũlibet abſtractum, cuius non poſſit intellectus agẽs ex aliquo ſibi oblato phãtaſmate (id eſt, ex aliqua intentione phantaſtica) in intellectu paſſibili ſpeciem efformare. Quid enim magis à ſenſu elõgatum quàm Deus? Attamen intellectus agens in homine tantæ eſt virtutis, vt aliquam ſpeciẽ poſſit in intellectu efformare, mediãte qua Deum vtcunq; cognoſcat, quamuis nondum ſecundum eſſentiam ſicuti eſt. Eſt ergo intellectus agentis (iuxta Ariſtotelis ſententiam) in omnia agere, id eſt, ſpecierum omniũ intelligibiliũ rerum effectiuũ. Qui enim poteſt in id quod remotiſſimũ eſt multo facili⁹ poterit in illud quoq; quod eſt minus elongatum. ¶ Intellectus autem paſſiuus eſt in omnia fieri, id eſt, omniũ rerum poteſt in ſe ſuſcipere ſpeciẽ, poteſtque rerum omnium ſimilitudine formari. Vnde fit, vt nonnunquam etiam poſſibilis à potentia ſuſcipiendi nominetur. Quod quidem manifeſte ex præcedenti conſequitur. Si enim intellectus agens potens eſt omnium ſpecies efformare, & in ſeipſo non poſſit quicquã recipere, ſed quæcunq; ipſe operatur, ſuſcipit intellectus paſſibilis, manifeſto ergo conſequio infertur, quod paſſibilis intellectus ſit omnium ſpecierum intelligibilium rerum ſuſceptiuus. Quemadmodum ſi forma ſubſtantialis lapidis eſſet omnium operationũ

Ariſto. 3. li. de aĩa.

effectiua. materia lapidis vtiq; omnium esset susceptiua. Est enim intellectus agens (vt supradiximus) tanquã forma, patiens vero vt materia. Atque hoc modo intellectus passibilis quodammodo dicitur esse omnia, id est, omni formis, quatenus omniũ similitudine potest formari, indui & ornari quẽ. quẽadmodũ pulchre beat⁹ Hieronymus in epistola ad Paulum de omnibus sacrę scriptutæ libris de cera ait, his verbis. Mollis cera, & ad formandũ facilis, etiã si artificis & plastæ cessent manus, tamẽ virtute totum est, quicquid esse potest.

Hieronymus.

CAPVT V.

❡Per qualitatẽ luminis, declaratur virtutis intellect⁹ agẽtis.

Quemadmodum autem in corporalibus nullus est color qui non per lumen possit illustrari vt suã speciem organum infundat, sicq; visionem in ipso efficiat; ita nulla res est cuius non possit (per huius intellectus agẽtis ad se conuersionem) intelligibilis species imprimi in intellectum possibilem, & cuius non possit in eo notitia effformari per virtutem agentis intellectus. Quemadmodum enim color est obiectum visus, & ideo quicquid sub colore comprehenditur, luminis illustratione æque potest in visum imprimere suam speciem, ita ens siue verum (quæ ad inuicẽ conuertuntur) obiectum est adæquatum intellectus: atq; ob hoc, per lumẽ intellectus agẽtis potest in intellectum passibilẽ imprimi species omnis eius quod sub ente continetur. ❡Rursum quemadmodum nullus color quãtũuis lucidus, quantumuis nobilis, potest à visu percipi, si defuerit lumen, quod super ipsum cadat, ipsumq; illustret: ita nullum ens est intelligibile, nisi ratione huius intellectus agentis, videlicet nisi hic suo fulgore ad rem illam sese conuertat. Et quemadmodum iuxta virtutem luminis fit color melius visu perceptibilis, ita vt lumine splendidius super colorẽ cadente, ipse sit melius visu distinguibilis, quàm si lumine tenui & obscuro illustraretur, eo quod in organum species perfectius imprimatur: sic etiam iuxta huius agẽtis intellectus virtutẽ res eadem ab vno melius perfectiusq; intelligitur quàm ab altero, iuxta quod intellectus agens perfectius, vel imperfectius rei supra quam cadit, & ad quam se conuertit speciem intellectui imprimit passibili. ❡Patet ergo, quemadmodum huius intellectus agẽtis natura, mirum in modum ex luminis

Ens seu verũ intellectus obiectũ.

Intellectus agẽs verũ est lumen.

naturalis cognitione ostéditur. Est enim & ipse verum lumé spirituale & vtiq; verius illo quod à Sole diffunditur in aerē. Hoc enim lumē est de quo Psalmista loquitur, dicés, Signatū est super nos lumen vultus tui domine, dedisti lætitiam in corde meo. Sicq; enim plæriq; sanctorū patrū locū istū interpretātur de naturali lumine intellectus, quod in nobis Deus ab initio velut signauit, dū nobis in apice supremoq; vertice animæ speciali prerogatiua dignitatis impressit. Et est plane intellectus hic agēs in homine quoddā diuinitatis vestigiū, ac participiū aliquod infinitæ immensæq; lucis quæ est ipse Deus. Quomodo enim ab igne permaximo scintillulæ multæ excūt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primarii referētes, ita ab illa immēsa ineffabiliq; diuina luce (de qua scriptū est, Erat lux vera quæ illuminat omnē hominē veniētem in hunc mundum) in animas singulorum hominum velut scintillula quædam deriuatur, eisq; insidet inextinguibilis: si tamen iustum est, modicum istud in nobis lumen respectu Diuinæ lucis cōparare scintillulæ, respectu ignis magni: quādoquidem alias in scriptura sancta legimus ipsos quoq; in gloria plenissime refulgētes beatos, non nisi scintillis fulgentibus comparari. Sic enim quodam loco legimus. Fulgebunt iusti, & tanquā scintillæ in arundineto discurrent. Nos tamē scintillulæ comparare cogimur hoc diuinæ lucis in nobis participium, quandoquidem minus aliquid igneum, aut lucidum in humana appellatione nequimus inuenire.

Psal. 4.

Ioan. 1.

Sapiē. 1.

CAPVT VI.

¶ Ex differentia intellectus & sensus, ostenditur necessario ponendum intellectum agentem.

Est autem notanda differentia inter sensum & eius obiectū ex parte vna, & inter intellectū & eius obiectum ex parte altera. Nam sensibile obiectum (si adsit requisita cōditio) sua actione imprimit suā speciē in organū sensus: vt color præsente lumine agit in organū visus, agēdoq; imprimit in ipsum suam speciem. Lumē enim non est causa effectiua speciei, neque in oculū agit per hoc quod colorē illustrat, sed est tātū quędā cōditio requisita ad hoc vt color possit agere in visum. Quantū vero ad intellectū, contrario modo se res habet. Cum enim ré aliquā quæ est extra nos intelligimus, ipsa res nō agit in intellectū per se impri-

Intellectus in sensu differentia.

mendo suam speciem Nulla enim res corporalis potest agere in intellectum, cum sit potentia spiritualis, & nullum habens organum corporeum. Neque imaginandum est, sic ab æstimatiua trāsmitti ad intellectum species corporales, quomodo ab exterioribus sensibus trāsmittuntur ad sensum cōmunem. Cum enim intellectus nullum habeat corporeum organum in quo inhabitet, nullus potest esse transitus per quem species talis sensibilis possit transmitti ad intellectum. Sed neq; intellectus ipse (propter suam nobilitatem) capax foret vllius speciei sensibilis. ¶ Atq; hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectum quàm duplicem sensum. Non enim solet sensus diuidi in agentem & patientem: sed sensum dicunt simpliciter esse potentiam passiuam, quantum ad speciem, eo quod speciem in sese non debeat neque possit efformare. vllus sensus, sed ipsius obiecti actione in ipsum imprimatur, & in speciem acquirendo se habeat pure passiue, tametsi in ordine ad actum suum proprium, quodammodo sit potentia actiua vel proprie operatiua. Operationem enim suam, sensus in se ipso efficit: speciē autem (mediante qua vt instrumento suam operatur sensationem) nequaquam. Atq; hac ratione, quātum ex parte obiecti tota substantia sensus passiua dicitur: neque in agētem & patientem secundum suas partes secatur ¶ Contra vero quia obiectum intellectus per se non sufficit sua actione imprimere suam speciem, omnino tamen eget specie, si debeat intelligere: necesse est intellectum ponere nō mere passiuū, respectu suæ speciei, sed partim effectiuum. Alioqui impossibile esset speciem in intellectu formari, & per consequens neque vlla posset fieri intellectio, cum sine specie ipsa nequeat fieri visio in oculo, si nec potentia ipsa visiua haberet virtutem efformādi in speciem coloris, nec etiam ipsi colori talis competeret actio. Vnde enim acciperet visus speciem coloris, si neque à se ipso neque ab obiecto acciperet? Hæc ergo necessitas est ponendi intellectum agentem, ad cuius positionem necessario consequitur intellectus passibilis positio. nisi enim species intelligibilis in intellectu susciperetur, non posset intellectus intelligere. ¶ Cæterum, an intellectus hi duo, ponendæ sint potentiæ realiter distinctæ, an solum secundum rationem diuersam distinguantur

Quare duplex intellectus ponitur & non duplex sensus.

videlicet vt idem numero intellectus dicatur agens, quatenus hoc illi cõpetit officiũ efformare & efficere speciem intelligibilẽ, idémq; patiẽs quatenus nõ in alio aliquo sed in seipso hãc speciem per se effectam recipit) nolumus impresentiarum curiosius peruestigare. Perparum enim refert, an re, an ratione sola dicatur distingui: si hoc modo recte intelligatur, duplex hoc officium intellectui competere.

CAPVT VII.

¶ Quo modo omnis cognitio intellectiua oriatur ex sensu

AD cognoscendum autem modum quo intellectus agens efficit species in intellectu, notandum est, quod pro statu isto mortalis vitæ talis est colligatio animæ in corpore isto crasso & misero, vt nullius rei cognitio possit venire in intellectum, quę non primordialiter ex aliquo sensuum exteriorum sumpserit initium: neq; vlla possit species intelligilis ab intellectu agente formari in intellectu passibili, quã non originaliter ex aliqua specie sensibili quinque exteriorum sensuum emendicauerit. Propter quod dixit Aristoteles.

Omnem nostram cognitionem debere à sensu habere exordium. Arist. 1. li. poster.

Quod tamen non ita est intelligendum quasi intellectus agens immediate à sensibilibus exteriorũ sensuum accipiat suas species intelligibiles: sed mediate, ratione videlicet phãtasmatum, id est, intentionum in phantasia siue æstimatiua existẽtium, quæ omnia à sensuum exteriorũ cognitione primordialiter oriuntur. ¶ Est enim talis habitudo intellectus agentis ad phantasmata in phantasia, qualis est sensus exterioris ad obiectum existens in re sensibili. Nam sicut sensus non potest accipere suam speciẽ nisi conuertendo se ad sensibile, vel nisi ipsi præsentetur offeratúrque præsens sensibile, vel nisi ipsi præsentetur offeraturque pręsens sensibile, ita intellectus agens ad cõparandum sibi intelligibiles species cõuertere se debet ad phantasmata, id est, ad aliquas imagines vel intentiones in æstimatiua sibi præsentatas. Et quemadmodum sensibile ipsum cũ sit corporea qualitas, acquiritur tamen & formatur in sensu, quæ est potẽtia vtcunq; spiritualis secundũ suam similitudinẽ, modo quodam spiritua-

li.ita phantaſma quanquam res ſit materialis & imago craſſior quàm vt ſecundū talem cōditionem poſsit recipi in intellectu, abſtrahitur tamē ab ipſo ſpecies intelligibilis multo ſpiritualior & intellectui bene proportionata: idque per virtutē agentis intellectus, ſeſe ſuper phantaſma conuertentis, cuius eſt tanta virtus, vt à phantaſmatibus impuris & materialibus poſsit ſua nobiliſsima inexplicabiliq; virtutis efficacia ſpeciem immaterialem educere atque abſtrahere, ac velut efformare, quæ intellectui cōueniat pro ſua operatione exercenda: quemadmodum corporalis lumin.s eſt tanta excellentia, vt ſuper colorem ipſo cadente in viſu gignatur ſpecies, quæ abſque ipſo non potuiſſet in oculo produci.

¶ Non ſunt tamen præd.cta ſic intelligenda, quaſi aſſerere velimus, omnē intellectus cognitionem debere immediate ex ſenſu etiam phantaſiæ accipi. Nam intellectus vna habita notitia ex ea format aliam, atque ita cōſequenter, quemadmodum ex notitia præmiſſarum efficit in ſe notitiam cōcluſionis: & ex notitia intellectuali ſingularium efficit cognitionem vniuerſalium. Atque in his nō immediate ſumitur cognitio intellectus à ſenſu. Mediate tamen omnis intellectiua notitia à ſenſu eſt, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à ſenſu debet accipi. Cum enim intellectus de ſe nihil habet, omnia deforis acquiratur neceſſe eſt. Attamē cum vel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis poteſt mirabili ſuæ fœcunditatis virtute progignere.

CAPVT VIII.

¶ De modo quo intellectus agens conuertit ſe ſuper phantaſmata.

Modus autem quo intellectus agens ſe conuertit ſuper phantaſmata ad formandum ſibi ſpecies intelligibiles, eſt ipſa phantaſmata illuſtrando, eáque à conditionibus materialibus depurando. Phantaſmata enim in phantaſia rem non niſi craſſo modo & ſenſibiliter (vt videlicet ſenſu perceptibilis eſt) repręſentat, ſub cōditionibus materialibus & indiuiduantib⁹. videlicet ſub loco determinato & tempore determinato, & cæteris cōditionibus indiuidualib⁹ determinatis, quomodo à ſenſu exteriori cognoſcitur. Intellectus autem ſua nobilitate omnes has materia-

les & singulares conditiones separat, & speciem talem in intellectu passibili format, quæ rem absque eiusmodi imperfectionibus repręsentet. ¶ Vnde hoc modo intellectus hominis ex phantasmatibus materialibus, & cognitione rei materialis quam intellectui exhibet phantasia, pertingere potest ad cognitionem rerum immaterialium & prorsus absq; materia separatarũ. Verbi gratia, ex his quæ sensibus exterioribus percepimus, rebus istis visibilibus & materialibus, quę vt habentia actum cum potentia (id est formam cũ materia) in phãtasia cognoscimus, intellectus agens super phantasmata huiusmodi se cõuertẽs, separat & abstrahit id quod materiale est & imperfectũ, formátque sibi speciem quę solum actum nudámque formam absque potẽtia materiæ per se subsistentem repręsentat, per quam angelicas substantias apprehendit, quæ sunt formæ separatæ absque materia. Intellectus immateria lis intelligit ex sensibilibus.

¶ Sic ex cogitatione creaturæ quam phantasia apprehẽdit, sub determinatis conditionibus (vtpote substantia, qualitate, sub tali materia, sub talibus dispositionibus accidentalibus, sub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his cõditionibus materialib⁹ abstrahens, format sibi speciem quãdam atque similitudinem in intellectu passibili repręsentantem ens immateriale, absque magnitudine, absque omni accidente, absque omni mutatione & motu, absque omni generatione, corruptione, & passibilitate, absque initio & fine durationis, absque omni tempore & loco, absque omni compositione & permixtione, absque vllo ente simpliciter priori, & ita in cæteris, sic abstrahendo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phantasmatibus: sicq; in nobis Dei speciẽ formamus ex vilissimis creaturis, quas in phãtasia cognoscim⁹ & quarum cognitionem primam hausimus ex sensibus.

CAVT IX.

¶ Quomodo Dei cognitionem duobus modis potest intellectus agens in nobis efformare.

F Acit autẽ intellectus agẽs duob⁹ modis in nobis Dei, eorúmq; quæ ad Deum spectãt cognitionẽ. Primo quidẽ, per abnegationẽ, ad eũ modũ quo supra dictum est: cum videlicet omnes materiales conditiones & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas

phantasiamur) abnegamus atque abiicimus, ita vt ex ipso quod in phantasmate est solum entis conceptum seruantes, reliquum omne quicquid adiunctũ est impfectionis, quicquid crassum, quicquid imperfectũ per abnegationẽ abiiciamus, imaginantes videlicet nõ generabile, non corruptibile, non comprehensum loco, nõ accidẽtibus varium, non mobile secundum locum, non vlla ratione mutabile, non compositum vlla compositione, non habens initium durationis neque terminum, non visibile, non vllo sensu sensibile, atque ita in cæteris omne quod imperfectũ est abnegando. Dicimus signãter abnegando omne quod imperfectum est. Nõ enim omnia debent à Deo abnegari, quæcũque possunt in rebus corporalibus inueniri, sed ea quæ aliquam includunt imperfectionem. Non enim dicimus Deũ non ens, neque non intelligibilem, neque non amabilem, cum hæc nullam includant imperfectionẽ. Perfectionis namque est, esse intelligibile & esse amabile, quoniam quod non est intelligibile, non est ens: & quod non est amabile, non est bonum. Sed per abnegationem Deo attribuimus, quod sit non sensibilis, quoniam sensibile esse includit imperfectionem. Non enim sunt sensibilia per se nisi accidẽtia, neque per accidens nisi quæ accidentia in se suscipiunt. Atque hic modus, per omnis imperfectionis abnegationem sic Deum cognoscendi, pro hoc statu nobis est facillimus & familiarissimus: quemadmodũ pulchre id declarat diuinus ille Theologorum facilè princeps Dionysius Areopagita, in iis quæ super Diuinis nominationibus descripsit. ¶ Alius est modus, quo Deum cognoscimus secundum superexcellẽtiam, vt cum ex re quam conspicimus oculis & vt pulchram atque amabilem æstimamus per virtutem intellectus agentis, se super huiusmodi phantasma & ęstimationem conuertentis, efformamus in nobis speciem talis cuiusdam rei quæ sit summe pulchra, summe iucunda, summe amabilis, summe desiderabilis: ita vt non posit res cogitari pulchrior, neque iucundior, &c. Ita cum videntes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantasmate huiusmodi, per virtutem agẽtis intellectus efformamus in nobis speciem alicuius rei maxime actiuæ, ita quod nulla res posit esse æque actiua, & ipsa sit omnibus

Deus cognoscitur p abnegationem.

Dionysi9 Areopagita.

Cognitio Dei per excellentiam.

magis actiua.. ¶Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longissimæ durationis, ex re modicæ perfectionis, rem maximæ perfectionis, cui nulla dari possit res æque perfecta & quæ omnibus aliis est perfectior : sicq; in omnibus aliis conditionibus quas in creaturis cognoscimus aliquid perfectionis habentibus. Et horum fere modorum altero, comparatur in nobis omnis quæ de Deo naturaliter contingere potest cognitio.

CAPVT. X.

¶Quomodo Deus cum secundum se maxime sit intelligibilis, à nobis tamen difficillime cognoscatur.

NOtādum tamen quod huiusmodi cognitiones non sunt intellectui humano secundum suam excellentiam simpliciter naturales, sed tantum propter colligationem cum hoc corpore, pro statu isto in quo nihil potest intelligere nisi ex sensibilibus & phantasmatibus. Alioqui ipse Deus per semetipsum maxime ab intellectu perceptibilis, & post Deū Angelicæ creaturæ magis sunt quàm corporeæ intellectu pceptibiles. Cū enim ens siue verū(quę adinuicē conuertūtur)obiectū sit intellectus, quēadmodum color visus cōsequitur, quo vnūquodq; habet perfectionem entis naturā & perfectiorē entitatē, eo magis esse ipsum perceptibile intellectu : quemadmodū id quod maxime habet coloris naturam(id est, perfectissimus color)per se est maxime visu perceptibilis: item & maxima perfectissimáq; lux, quantum est ex parte sui, maxime est visibilis. ¶Verum sicut in his sensibilib⁹ nō semper id quod ex se maxime visibile est potest maxime à sensu videri, propter imperfectionem organi, vel debilitatem sensuum, vt maxima & fulgidissima lux Solis minime potest ab homine videri, nō quidē ex parte ipsius huius lucis, qua nihil est magis per se visibile, sed ex imperfectione visus nostri, qui tam excellēs sensibile non potest ferre. Ita profecto nobiscum quantū ad intellectum res habet, donec sumus in corpore mortis huius. Corpus enim hoc quod corrūpitur (iuxta Sapientis verbū) aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio, sensum multa cogitantē. Tametsi enim Deus ipse per se maxime sit intelligibilis à nobis, corporeæ autē creaturæ per se minime: nos tamen econtrario, quod maxime per se est intelli-

Deus per se maxime cognoscibilis est ab ītellectu,

gibile, egerrime, difficilliméque intelligimus, quæ verò minime, multo facilius. Similes enim sumus noctuis & vespertilionibus, quę lumen pręclarum diei ęgerrime cōspiciunt, noctis autē tenuissimo lumine gaudent. Et quemadmodum humanus visus melius faciliusque Solis imaginem contuetur in aqua relucentem quàm Solem ipsum in sua substātia, eo quod tam lucidos radios directe in se reflexos non ferat oculus: ita lucem illam beatissimam primo ex se intelligibilem, melius in speculo & in sua imagine (id est, in creaturis) aliquo modo repræsentatam, quàm in se ipsa cognoscimus. Hoc enim est, quod de Sapiētibus quibusdam Romanis scribens ait Apostolus. Quod notum est (inquiens) Dei, id est, de Deo manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit. Volens autē explicare quomodo illis Deus sui manifestasset cognitionem, subiungit. Inuisibilia enim Dei, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & Diuinitas. Hæc enim sensu nequaquam perceptibilia, per creaturas & in creaturis velut in quibusdam speculis, intellectus eorum perspicax & admodum exercitatus in depurandis phātasmatibus & abstrahendis materialibus conditionibus, quantum opus erat cognouerat, vt non esset eis relictus excusationis locus.

Roma. 1.

Quātum intellectui proficiat aduc niens gratia spirit⁹ sancti.

¶ Cum verò huic lumini naturali intellectus agentis, additum fuerit lumen aliud spiritualis gratię, missum desuper tum vere mirabilis efficitur intellectus ipsius agētis perspicacitas, ita vt iam non solum in speculo crearurarum, verum etiam aliqua ex parte incipiat in semetipso Deus ab homine cognosci. Est enim sancti spiritus gratia intellectui agenti in adiutorium, propter nimiam ipsius solius debilitatem, quemadmodum si in oculum aliquem infirmum aquam infundas rosaceam, vel aliam magnæ virtutis, quæ oculum prius Solis lumen non ferentem nisi in imagine (vt in aqua vel speculo) ita confortet vt eum iam possit in sua rota contueri. Cum autem tali lumine superno adiutus fuerit intellectus agens, poterit in intellectu passibili efformare Dei similitudinem, absque conuersione ad phantasmata: conuertendo scilicet sese ad ipsum Deum: quod alioqui tali non adiutus lumine minime valeret: quemadmodum oculus sic aliquo auxilio confortatus, non per cōuersionem ad

Solis imaginem vltra acciperet ſpeciem eius,ſed per conuerſionem ad ipſummet ſolem in ſua ſubſtantia & fulgore.

¶ Et in futuro,quãdo olim perficietur in nobis lumen iſtud ſupernaturale quod nunc per ſpiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ęnigmatica obſcuritate conuerſa in claritatem apertę viſionis, perfectiſſime tunc Deum abſque mentis reuerberatione contuebimur, facie ad faciem ſicuti eſt: tanquam ſi vſque adeo hominis confirmetur oculus, vt directiſſime poſſit aciem viſus in rotam Solis, in tota ſua virtute per meridiei tempus relucentis intẽdere abſque vlla reuerberatione. Et commutabitur tunc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili ,vt quomodo nunc primum intelligibile,Solem æternum & incorporeum,in corporeis imaginibus tenuiter cognoſcimus,ita tunc econtrario corporea omnia in illa incorporea luce contueamur.Omnia nanque in eo vt in ſpeculo perfectiſſimo videbimus,& multo perfectius videbimus, quàm ea in ſemetipſis valeamus cognoſcere,quemadmodum etiam omnia in Deo perfectius exiſtũt, quàm in ſemetipſis.Sed nos iam ab hac profundiſſima Theologia pedem retrahentes, ad reliqua intellectus agentis deſcribenda officia ſtilum reducamus.

CAPVT XI.

¶ Quomodo intelectus aliquãdo ſingulariter, aliquando vniuarſaliter intelligit.

HAbet autem intellectus varias in ſeſe operationes. Intelligit enim ſingulariter, aliquando vniuerſaliter, aliquando concrete, aliquando abſtracte. Et ſecundum hæc.

Diuiditur cognitio intellectiua in ſingularem & vniuerſalem , concretam & abſtractam. Et ſi membra iſta adinuicem voluerimus commiſcere, quædam eſt cognitio abſtracta ſingularis, quædam abſtracta vniuerſalis, quædam concreta ſin-

gularis, quædam concreta vniuersalis.

Cognitio intellectiua singularis.

¶ Cognoscit intellectus singulariter, quando notitiam format in seipso, vnius alicuius rei singularis tantum repręsentatiuam, & non alicuius rei communis, neque plurium singularium simul: vt est notitia qua hunc hominem singulariter intelligo, quæ in voce respondet huic dictioni hic homo vel Ioannes. Vno enim conceptu, vnáque notitia singulari non potest nisi vna res singularis repręsentari. Videntur autem dicere nõnulli, quòd intellectus talem operationem in se non habeat singularem, existimantes hoc ad sensum tantum pertinere, cognoscere singularia singulariter, intellectum autem nõ cognoscere singularia singulariter, id est, cognitione singulari, sed vniuersaliter tantum, id est, in cognitione vniuersali. Probabilius tamen est & verisimilius intellectum etiam singulariter (vt diximus) posse singularia intelligere, & primam intellectus cognitionem esse singularem. Differētia autem inter sensum & intellectum hæc est, quod sensus solum singulariter appræhendit. Intellectus vero non dico non singulariter, sed nõ solum singulariter, verum etiam vniuersaliter cognoscit. ¶ Tamen hoc notandum est, quod licet notitia singularis pro statu huius vitæ sit in intellectu prior tempore, secundum tamen intellectus naturam infima est. Multo enim digniori fungitur officio intellectus quando efficit in se ipso operationem qua superat sensum, quam tunc cum efficit eam in qua cum inferiori potentia sensitiua communicat. Vnicuique enim rei illa actio magis secundum suam naturam competit quæ ei est peculiaris, & per quam distinguitur ab alijs. Quapropter magis proprie dicitur operatio intellectus cognitio vniuersalis, in qua sensum excedit, quàm singularis in qua cum eodem communicat. Et secundum hunc modum recte salua veritate intelligi possit prædicta positio, dicentium intellectum non cognoscere singulariter, intelligẽdo intellectum secundum suam naturam & propriam cõditionem non singulariter cognoscere. Veluti si dicamus hominem non sentire, aut sentire non esse humanam operationem intelligendo de operatioue hominis secundum quod homo est, & cætera animalia superat. Hanc autem notitiam singularem fa-

Discrimẽ inter sensum & intellectum.

cillime intellectus in se efformat, propter similitudinem maximam phantasmatis & talis notitiæ. ¶ Cognoscit autem intellectus vniuersaliter, quando in seipso efformat notitiam non vnius alicuius indiuidui, sed plurium simul repræsentatiuam, vel vnius alicuius rei cõmunis in qua plura singularia conueniunt. Talem autem cognitionem intellectus agẽs format in intellectu passibili, per abstractionem à conditionibus materialibus, depurando videlicet speciem, qua fit notitia singularis, à cõditionibus huiusmodi indiuiduantibus: quæ species sic depurata & abstracta repræsentat intellectui non rem vnam singularem, sed rem aliquam communem in qua multa cõueniunt singularia & simul omnia singularia quæ in communi illo conueniunt. ¶ Quod vt fiat clarius, subijciemus manifestum exẽplum. Cum enim hunc hominem (vtpote Ioannem) singulariter intelligo, non simpliciter in eo naturam humanam consydero, sed tale indiuiduum sub conditionibus singularibus indiuiduantibus, quod hic est, & nunc, & talis coloris, ac tali dispositione dispositum, intelligo: & in quocunque hæ eædem conditiones indiuiduantes non reperiuntur id non simul eadem notitia intelligo. Et cum conditiones indiuiduãtes non nisi in isto singulari inueniantur, ideo hoc solum indiuiduum tali notitia singulari intelligo. Atuero cum intellectus agens, super hanc notitiam eiúsq; speciem se conuertens, incipit speciem illam atque notitiam depurare ab eiusmodi conditionibus particularibus, abijciens quicquid est singulare, & solum ipsam spectãs, quæ est in indiuiduo, naturam humanam, ita efformat speciem intelligibilem cognitionis vniuersalis effectiuam, quæ ipsam humanam naturam repræsentat, & generaliter omnia quæ in hac natura conueniunt. Experimur autem hoc manifeste in nobis, frequenter ex singulari notitia formari cogitatũ vniuersalem, singulari omissa: quemadmodum si ambulantibus nobis per plateam cõtingat videre in fenestra sedentem simiam, primum quidem indubie notitiam singularẽ huius simiæ quam videmus accipimus, mox vero abstrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de simia generaliter cogitare & loqui incipimus, mirabile animal esse simiam, & simiam esse imitatricẽ humanorum operum, simiam vultum habere vultui humano persimilem

Cognitio intellectiua vniuersalis.

&c in multis gestibus admodum videri rationi propinquã, atq; alia huiusmodi cogitamus ac dicimus nihil tamẽ vltra in particulari huius conspectæ simiæ mentionem facientes

CAPVT XII.

¶De notitia croncretiua & abstractiua.

Notitia concretiua.

INterdum vero intellectus in seipso format notitiam cõcretiuam, cum videlicet simul & subiectum & formam vel indiuiduum, & naturam, vna notitia apprehendit.

Vt cum intelligimus hoc album, hoc dulce, hunc hominem, hanc simiam, &c. In his enim non aliqua forma, vel natura sola, sed pariter subiectum cum forma, & indiuiduum cum natura, vna notitia apprehenditur. Nam hoc album si explicetur, tantum valet quantum hæc res habens albedinem, vel hanc albedinem: & hoc dulce, hæc res habens dulcedinem vel hanc dulcedinem: hic homo, hæc res habẽs naturam humanam, atque huiusmodi sunt notitiæ concretiuæ singulares. ¶Talis autem est, omnis apprehensio sensus. Non enim visus hunc colorem separatim apprehendit, absque subiecto in quo est: sed ipsum subiectum vt album intelligit, id est hoc album. Visus enim rem habentem colorem apprehendit, non separatim colorem: tametsi non nisi ratione coloris ipsum videat, sicque color id quod per se & suijpsius gratia percipitur. Quod autem sensus ita singulariter cõcretiue cognoscat, argumentum est, quoniam animalia de coloratis rebus iudicant, non de coloribus. Neque de sono, sed de rebus sonantibus. Vnde plerique hominum nesciunt omnino, an sit color, vel sonus, vel odor. Et si quæras ab homine solo sensu vtente, quid videat, responsione promptissima mox respondebit, se hanc rem, aut illam videre: vtpote arborem, aut domum, aut similem aliquam substantiam, non autem ipsum assignabit colorem. Nisi forte subtiliores aliqui, non ex sensu, sed ex intellectu colorem à subiecto abstrahentes, respondeant se colorem huius aut illius rei videre. Verum hæc responsio manifeste ex intellectu procedit, non ex sensus iudicio. Ex quo patet, quod co-

Sẽsus notitia est concretiua.

gnitio singularis concretiua, omnium infima est intellectus operatio: quoniã ĩ ea (vt supra diximus) cũ sensu cõmunicat.

Cognitio autem abstractiua est, qua intellectus separatim ipsam formam intelligit absque materia, vel sine subiecto in quo secundum rem existit, aut naturam absque indiuiduo in quo est.

Cognitio abstractiua

Habet enim hanc vim intellectus agens, vt ex cognitione concretiua repræsentante subiectum simul & formam possit formare speciem solius formæ repræsentatiuam, per quam distincte ac separatim formam possit intelligere absq; subiecto. Talis est cognitio qua cognosco hanc albedinẽ, hunc sonum, hunc odorem. Et in hac notitia excipitur sensus ab intellectu, quoniam sensus nequit materiam abstrahere, sed solius est intellectus hoc officium. Et licet superius dictum sit, phantasticæ virtuti conuenire compositionem & diuisionem, non tamẽ diximus illi omnem diuisionem conuenire. Potest enim (vt diximus) species in imaginatiua seruatas rerum in exterioribus sensibus perceptarum simul componere adinuicem & diuidere, vt humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias coniungere formas, item hominem sine collo, & sine ventre effingere. Non potest tamẽ formã à materia, aut accidens à suo subiecto diuidere, quoniam vna eadémque specie subiectum & accidens, simul vna sensatione percipiũtur. ¶ Sicut autẽ exemplis iam declarauimus cognitiões intellectiuas singulares, quasdã esse cõcretiuas, quasdã abstractas: ita & de vniuersalib⁹ est ĩtellectiõib⁹ dicẽdũ.

Interdũ enim vniuersaliter & cõcrete intelligimus, quãdo videlicet nõ ipsam cõmunẽ naturã seorsũ & diuisim, sed pariter cum illis in quibus inexistit, intelligimus.

Cognitio concreta vniuersalis.

Vt cũ intellectus in se ipso generalẽ hominis facit notitiã, cogitãdo nõ de aliquo particulari homine singulariter, neq; etiã de ipsa in se hũana natura, sed generaliter de eo quod in se habet humanã naturã. Homo enim si resoluatur, valet ha-

bens humanam naturam, vel indiuiduum humanæ naturæ. Item cum generaliter albi formamus notitiã, non huius albi particulariter, neque albedinis ipsius abstractæ, sed generaliter albi, huiusmodi noticię vniuersales sunt & concretiuæ.

Cognitio vniuersalis abstracta

Vniuersaliter vero & abstracte intelligimus, cum ipsum illud commune in quo multa particularia conueniunt cognoscimus, absque cointellectione eorum in quibus communis talis natura existit.

Vt cum absolute humanam naturam cogitamus, de nullo homine cogitantes, sed tantum ipsam naturam illam omnibus hominibus communem (in qua omnes particulares homines conueniunt) in semetipsa consyderamus, huiusmodi cognitio vtique abstracta est. Similiter cum in generali albedinem intelligo, non facta comparatione ad aliquid cui insit, abstracta quodammodo cognitio est, quantum ad subiectum: quoniam videlicet nullum subiectum cointelligitur, ¶ Signãter dicimus talem cognitionem esse quodammodo abstractam, videlicet quantum ad subiectum. Nam albedinis conceptus generalis non penitus abstractus est, sed est partim concretus, comparatione videlicet ad sua indiuidua: id est, ad particulares albedines. Quomodo enim oẽs particulares homines in vna natura conueniunt, quæ dicitur natura hominis vel humana, sic omnes particulares albedines conueniunt in vna communi natura specifica, quam appellamus naturam albedinis. Qua propter, sicut se habet homo ad sua indiuidua, ita se habet albedo ad particulares albedines. Sicut ergo vniuersalis notitia hominis est concreta, eo quod simul naturã & ea in quibus natura illa inuenitur particularia indiuidua repræsentet, ita & notitia communis albedinis simpliciter concreta est quantũ ad indiuidua, id est, hanc & illam albedinem, non autem quantum ad subiectũ. Illas enim simul cum natura communi albedinis repræsentat, à subiecto autem abstrahit.

CAPVT XIII.

¶ Quare dicuntur abstracta concreta, & de duplicibus abstractis.

Qvare autem huiusmodi notitiæ dicuntur abstractæ seu concretæ, aut abstractiuæ, vel concretiuæ, non admodum obscura ratio est, quoniam videlicet notitia illa quæ abstracta dicitur vel abstractiua, abstahitur & auellitur à subiecto, ita vt formam repræsentans non simul repræsentet subiectum: vel naturam communem repræsentans, non simul repræsentet singularia, quæ in ea communicant. Concreta autem notitia dicitur, à concernēdo: quod simul respiciat siue cōcernat subiectum & fortunam, vel indiuiduum & naturam.

Cum autem sit omnimoda abstractio, tam scilicet ab indiuiduis quā à subiecto, talem notitiam appellant abstractam vltima abstractione. Abstractum vltima abstractiōe

Cuiusmodi est notitia humanitatis, quæ magis nō potest abstrahi, & post quam notitiam non potest fieri vlterior abstractio. Aliam dicunt notitiam abstractam abstractione nō vltima, cuiusmodi est notitia communis albedinis quæ licet à subiecto sit abstracta, nondū tamen à singularibus: & ideo potest fieri vlterior abstractio, dicēdo, natura albedinis: quā proprio nomine efficto non male appellant (ad rei significationem commodius exprimendam) albedineitatem. Hæc autem abstractio est vltima, post quam nequit fieri vlterior. Secundum prædictam vero consyderationem etiam dialectici abstracta aut cōcreta appellāt sua vocabula, iuxta quod abstractiuam vel concretiuam habēt significationem. vt nomen albus concretum appellant, albedinem vero abstractū, sed abstractione non vltima: humanitatē autem vel albedineitatem, abstractione vltima. Quid nō vltima. ¶ Quo vero modo & qua ratione id fieri possit, vt intellectus agens circa idem phantasma operans, & ad idem penitus phantasma se conuertēs, possit in se formare ita diuersas notitias (videlicet modo abstractiuam, modo concretiuam, modo vniuersalē, modo particularem) tametsi difficile captu videatur, per exēplum tamē sensibile luminis super colorē cadentis, vtcunq; poterit cōmoda. Cōparatio valde

fieri manifestũ. Quemadmodũ enim in splendidis colũbæ pennis, diuersas cõtingit apparere colorũ differentias, iuxta quod lumen super ipsas diuersimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipsum respectus siue cõuersio variatur: ita existente in phantasia eodé phantasmate intellectus potest vario modo se ad ipsum conuertere, & velut modis variis ipsum illustrare, iuxta quod intelligere vult, vniuersaliter vel particulariter, abstracte vel concrete: atque ita secundum variam hanc conuersionem, varias producit species intellectu passibili, variásque notitias efformat.

CAPVT XIIII.

¶De memoria intellectiua.

Quemadmodum autem in rebus naturalibus videmus, id quod à forma in materia efficitur, à materia & in ea conseruari, itemq; in sensibus iam supra ostẽdimus, species sensibiliũ exterioribus sensibus perceptorum, in imaginatiua seruari, & intentiones phantasticæ virtutis in memoria sensitiua: ita de intellectu passibili dicendũ est, quod non solum specierum sit ab intellectu agente productarum susceptiuus, verum etiam susceptarum cõseruatiuus: ita vt possit species intelligibiles (etiam cum actu nõ fit intellectio) in se reseruare, ad quas cũ intellectus agẽs se voluerit cõuertere, fit intellectus in actu, per eiusmodi species non de nouo formatas, sed in ipso seruatas, tantum per nouã conuersionem intellectus agentis super ipsas, ad eum modũ quo phantasia cum se conuertit super species vel intentiones seruatas in memoria, efficitur in ipsa phantasiatio atq; æstimatio, absq; nouæ speciei vel intentionis productione, tantum per veteris resumptionem & nouam sui conuersionem. Et hæc est intellectiua memoria, quæ in homine ponitur.

Memoria intellectiua.

¶Omnino enim necessitas cogit fateri nos, quod sit in homine preter memoriam illam sensitiuam (de qua supradictũ est priori libro quæ suam sedem habet in organo corporeo, videlicet in posteriori ventriculo cerebri) alia memoria, tanto superior quanto intellectus superior est phantasia, pro cõseruationẽ videlicet specierum intelligibilium ab agẽte intellectu efformatarum, sicut illa est conseruatiua intentionũ phantasticarũ, & sensibilium ab æstimatiua siue phantastica virtute elicitarum. Impossibile enim foret, species intelli-

gibiles(quibus m[...]diantibus fiunt intellectus operationes) seruari in organo corporeo, sicut foret impossibile, species sensibiles siue intentiones cõseruari in intellectu. Sunt enim hæ crassiores, quàm vt altissimam intellectus potẽtiam possint ingredi: & illę nobiliores sunt, quàm vt in corporea crassa & materiali possint seruari. Et quoniam hæc memoria secunda nobilior intellectui seruit, intelligibiles species & intentiones conseruando, iccirco ad differentiam alterius memoratiuæ virtutis appellari solet memoria intellectiua, vt illa à sensu (cui seruit, & cui species intentionesq; retinet) dicitur memoria sensitiua, vel corporea ¶ Estq; inter has duas memorias differentia tanta, vt possit altera à corpore separari, altera non possit. Quæ enim corporeum habet organũ & sensitiua memoria dicitur, deficiente corpore, & ipsa deficit, quẽadmodum cæteræ illæ omnes potentiæ quæ organa habent corporea, simul cum corpore creduntur interire. Intellectiua autem memoria corpore moriente, in anima permanet, & ea quæ seruat non perdit, sed retinet: eo quod immaterialis sit potẽtia, & nulli corporeo organo alligata. ¶ Neutra autem harum duarũ memoratiuarum virium sola homini sufficeret, pro statu huius vitę, propter duplicem in homine cognoscitiuam virtutem, sensitiuã scilicet & intellectiuã. Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neque enim memoria sensitiua posset intelligibiles species conseruare, neque intellectiua species intentionesque sensibiles.

CAPVT XV.

¶ An memoria intellectiua distinguatur ab intellectu.

CAeterũ, an hęc potẽtia de qua nũc loquimur intellectiua videlicet memoria, vere realiter distinguatur ab intellectu passibili, id ꝓfecto difficultate nõ caret. Sũt enĩ in vtrãq; partẽ ꝓbabiles ratiões. Pro distinctiõe enĩ reali facere videtur, q̃d cõseruare & suscipere in sensibus nusq̃ videtur ad eãdẽ potẽtiã pertinere. Sẽsus enĩ exteriores recipiũt primo, & ab illis sensus cõmunis, nõ autẽ cõseruãt: sed habẽt imaginatiuã cõseruãtẽ. Itẽ æstimatiua (quę recipit in se ipsa intẽtiões, quas elicit ex specieb⁹ imaginatiuę) adiũctã habet cõseruatiuã memoriã. Et certũ est in sensitiuis potentiis, memoriã cõseruãtẽ realiter distingui ab æstimatiua. Dubitatio de memoria intellectiua.

Videtur ergo (nisi ratio possit dissimilitudinis debita assignari) etiam ita de intellectu & intellectiua memoria dicendum. ❡Preterea, si species intelligibiles conseruarentur in ipsomet intellectu, non in distincta potentia: quæ esset causa, quur nõ semper intellectus intelligeret actu omnia quorũ haberet species? Tunc enim fit sensus in actu, quando habet in se speciem sensibilem. ❡Item, quomodo non impediretur intellectus à recipiendis nouis speciebus & comparandis notitiis nouis rerum non ante cognitarum, cum plenus esset speciebus apud se contentis? Nã intus existens prohibet extraneum. ❡Item quomodo saluabitur in homine ratio imaginis, quę secundum tres istas potentias, memoriã, & intellectum, & voluntatem, solet in homine ab orthodoxis patribus assignari, si eadem est memoria cum intellectu? Hæc fere sunt, quæ pro diuersitate solẽt adduci. ❡In contrariam autem partẽ, pro identitate reali multum consyderationem nostram mouet nobilitas intellectus humani, qui per se videtur sufficiẽs ex sua natura ad fungẽdũ officio illo, cuius gratia alii volunt nouam ponere potẽtiam. Et quia nõ est absq; necessitate vel vtilitate euidẽti constituẽda pluralitas, si omnia commode saluari possint absq; reali distinctione, videbitur id magis ad nobilitatẽ humani intellectus pertinere, quod talis interimatur distinctio. Supra enim ostẽdimus, quanto paucioribus potentiis, & formis res quęlibet attingit maiorẽ perfectionẽ, tanto eam esse nobiliorẽ. Vnde si eadẽ omnino & tota perfectio dicatur homini conuenire per duas has tantum potẽtias, quam alii per tres illas realiter distinctas dicunt conuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. ❡Illa vero quæ pro reali diuersitate obiecta sunt, facile videntur congruis responsionibus dissolubilia. Facile enim qui pro idẽtitate loqui voluerit, respondebit intellectum ob suam perfectionẽ id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiã maiora) vt simul & suscipere in sese & conseruare in semetipso possit, tametsi id in sensitiuis viribus minime inueniatur. Itemq; perfectioni ascribi poterit intellectus, quod species priores cõseruare possit, absq; prohibitione aduenientium. Nam intus existens prohibere extraneum, manifestum est de corporeis intelligi. In spiritualibus namq;, mille angeli in loco aliquo existentes, non

Opinio cõtraria.

Solutio obiectionũ prioris opinionis.

impediūt quin & alii mille adueniant in eodem penitus loco. ¶ Item quod obiiciunt, intellectum semper fore in actu per illas species, quod semper eas haberet præsentes, respondebūt alii, malo inferri cōsequio. Non enim sufficit speciei inexistentia, nisi fiat intellectus ad ipsam speciem cōuersio. Imo & in sensu exteriori cōtingere potest, vt specie in oculo recepta, nō fiat actu visio. ¶ Ratio quoque imaginis per distinctionem rationis satis potest saluari, vt illa rationis diuersitas quæ est inter memoriam & intellectū absq; differētia reali, similitudo quædam sit diuersitatis personalis, quæ est inter patrem & filium absque distinctione essentiali. Vel assignabitur trinitatis imago in memoria, intelligentia (id est, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore, ad intelligentiam ex memoria consequente. Nos verò impræsentiarum nihil super hac re firma asseueratione definire volumus, cōtenti, dubium & dubii causas proposuisse. tametsi ex præcedenti capite nos identitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantū certum relinquimus, intellectiuam memoriam esse ponendam.

CAPVT XVI.

¶ De multis in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia.

Qvanquam ex prædictis liqueant quedam præcellentiæ, quib° superat homo ratione intellectus cætera animalia, vtpote quod intellect° in seipso possit efficere species omnium rerū intelligibilium, cū nō possit sensus efficere in se species rerū sensibiliū, itē quod possit vniuersales & abstractiuas notitias in seipso formare, quod non potest sensus, & alia quędam huiusmodi: ad pleniorem tamen intellectualis naturæ cognitionem, volumus & alias quasdam hominis excellentias super animalia cætera distinctius aperire, quæ illi ratione intellectus cōueniunt. ¶ Inter quas vna non minima est quod homo non solum voces audire potest, sed vocum etiam significationē percipere, rēsque significatas per ipsas voces apprehendere. Id enim nulli aliorū animalium pręterquam homini datum est. Bruta nanque animalia voces quidem audire possunt, vt sunt quidam soni (nimirum quomodo alios sonos rerum audiunt inanimatarum) significationes autem vocum non percipiunt vo- Sol° homo, vocū significationes pcipit.

b

cum dico ad placitū significantiū. Et licet vocū quarundam videantur significationem percipere, vt gallinæ, cū certa acclamatione ad pastū vocātur, equi, cum in curru certis aurigæ vocibus, vel procedunt vel sistunt gradum, item canes, cum suis nominibus, quibus appellari solent, à suis domesticis vocati accurrunt, non est quòd significationem intellectu percipiant, sed quia per consuetudinem hoc ita est illorum phantasiæ impressum, vt cum talia audiāt nomina, debeāt vel accurrere, vel fugere, vel procedere, vel figere pedē.

¶ Quod autem non percipiant hæc animalia significationem vocum huiusmodi, manifesto probatur indicio in canibus illis quos sic edoctos videmus, vt nihil accipiant cibi nisi quod nomine certæ personæ, aut certarum personarum eis porrigitur: quemadmodum sub nomine Cæsaris, aut regis, aut alterius alicuius, cuius nomē fuerit ipsorum impressum phantasiæ Cū enim cibum oblatū (audito nomine Cæsaris, vel regis illius in cuius nomine institutus est) acceptat, ac māducat caniculus, nō hoc inde est quod intelligat quid nomine Cæsaris aut regis significetur. Neq; enim quid Cæsar sit, neque quid rex, nouit neque minus sub trūci aut vespertilionis nomine faceret, si sic esset institut⁹. Sed propter consuetudinem multis verberibus & multa ieiunii maceratione acquisitam in æstimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoct⁹, siue verius assuefact⁹. Non autem, quod vllam vocis significationem percipiat.

Nota de canibus edoctis.

¶ Et quomodo per assuefactionem fieri potest, vt irrationalia quędam certas voces pronuntiare discant, nequaquam autem vt quod proferunt intelligant, aut significationē vocis percipiant: ita in proposito licet per assuefactionem instituantur ad certarum vocum auditum hoc vel illud agere, non tamen possunt ita edoceri, vt significationem vocis intelligant. Hæc ergo est hominis præcellentia (ratione intellectus) vt solus possit vocū ad placitum significantium percipere significationem. ¶ Quod autem de voce dicitur, idem & de scriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitū significantib⁹, quibus homines mutos, vel linguam ad verba laxare nolentes videmus sui animi cōceptum exprimere, eisdem loco vocum, aut scripturarum, vtentes. Hæc enim omnia, scilicet voces, scripturę, nutus, ad placitū signi-

ficantes, non nisi illis conueniunt in vsu, quæ intellectu sunt prædita. Quæ autem sensum tantum habēt, non nisi illarum vocū significationes percipiunt, quæ naturaliter sunt significatiuæ, aut quæ ex cōsuetudine (quæ altera est natura) aliquo modo eis significant.

CAPVT XVII.

¶ Quod solus homo docere vel doceri possit, déque duplici magisterio.

EX quo deinde alia cōsequitur hominis præcellentia, solum videlicet hominem esse capacem disciplinæ, solúmque hominem inter omnia animalia posse docere, vel doceri. Omnis enim instructio fieri debet per signa aliqua ad placitum significātia, quæ dum ex parte vna docens proponit discipulo, & ex parte altera discipulus accipit à docēte, percipítque significationes signorū quę ille proponit, ita in intellectu cōparat sibi rei quam docetur notitiam. Vnde nisi signa aliqua communia habeāt doctor & discipulus, quæ ab vtroque intelligantur, impossibile est fieri doctrinationem. Veluti si doctor vtatur sermone Indico, aut Arabica scriptura, cum docendus non nisi latine nouerit, impossibile erit sic doceri discipulum. ¶ De modo tamen docēdi notādum est, quod cum homo vnus alterum docet, ipse docens non format in discipulo speciem intelligibilem rei quam ipsum docet. Est enim id homini pro hoc statu impossibile, vt per suam actionem imprimat speciem, vel cognitionē in intellectu alterius. Sed docens tantū ministrat discipulo, vnde sibi formet speciem rei quā ipsum docet, & vnde intellectus ipse agens in passibili efformet notitiā eius rei quam docet doctor. ¶ Volumus autē hæc intelligi de instructione illa, qua homo hominē docet, nimirū quod homo docens non possit in intellectu discipuli speciē imprimere, neq; notitiā efficere, signísq; egeat quibusdam vt per illorū ministerium docere possit (velut mediate) discipulum. Deus enim benedictus cum intellectui nostro insederit, per fidem (iuxta Apostoli vocē) in corde nostro inhabitans, vere efficere potest in nobis cognitionem omniū eorum quæ ipse nos docere voluerit, absque vllis signis vocum aut scripturarū. ¶ Qua in re patentissima est hominis foris

Quomodo homo hominē doceat.

Deus quomodo docet.

Ephe. 3.

verbo vel scripto docentis diuersitas, ab eo qui menti insidens hominē docet interius. Ille enim tantum vt minister laborat, intellectui subministrando vnde sua virtute possit in se formare rerum cognitionē. Hic verò non vt minister, sed vt principalis effector, operatur in nobis rerū cognitionem. Vnde de eo scriptum est, Qui docet hominem scientiam. Et
Psal. 93. iterū vnctio eius docebit vos de omnibus. Ac rursum ex ore
i. Ioan. 2. veritatis, Cum venerit paracletus quem ego mittam vobis,
Ioan. 16. docebit vos omnem veritatem, docebitque vos omnia quęcūque dixero vobis. Nam (iuxta beati Gregorii sentētiam)
& Gregori⁹ mox vt tetigerit mentē spiritus, docet: solúmq; tetigisse, docuisse est. Neque vllis eget doctor iste signis, quibus hominem doceat: cū homo hominē docens egeat vocib⁹, vel scripturis, vel vt minimū nutibus. ¶ Cuius quidem diuersitatis causa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens, per semetipsum efficit cognitionem veritatis, idcirco signis non eget ministerialibus. Homo verò qui per se non potest agere in intellectū alterius, signis eiusmodi indiget, quibus velut ministerialiter in altero cognitionē alicuius veritatis inducat. Propter quod, verius dixerimus discipulū seipsum docere, quàm doceri ab alio, veriúsq; seipsum efficere scientem quàm ab alio scientem fieri. cū ipse met intellectus principalis fit effector talis cognitionis quæ in ipso acquiritur, doctor autē exterior tantū ministerialiter cooperetur. Cuius etiā est euidens indicium, quod illos qui boni sunt ingenii & viuacis intellectus, ex paucissima magistri instructione videamus multo maiorē cognitionē rei de qua erudiuntur acquirere, quàm alios minus ingenio pollentes ex instructione multo copiosiori. Et in quibusdā frustra omnis impēditur labor, peritq; omnis pręceptorū opera, cū videlicet tam est hebes discipulorū intellectus, vt nō possint ex vllis vel vocib⁹, vel scripturis ad scientiā in sese gignendam pertingere. Atq; hinc rursum inter docentē extrinsecus hominē, & interius docentē Deū alia differētia est, quod illi docenti obstat discipuli hebetudo: huic autē non obstat. Tā enim facile est sancto Spiritui, rudissimū maximéq; hebetē hominem docere scientiā sua vnctione, suóque interno magisterio, q̃ hominē ex naturali dono fœlicissimo ingenio pręcellentē: id qđ in piscatorib⁹ & teloneariis Apostolis aper-

tißime ille omniũ artifex demõſtrauit. Videlicet in prõptu diuerſitatis ratio eſt, quia docens homo principalẽ gignẽdę ſciẽtię operationẽ, intellectui diſcipuli cõmittit. propter ꝙ ſi ille impotẽs fuerit ad formandũ in ſe ſcientiam ex oblatis per inſtructionem, nihil vltra valet præceptor, impeditúrq; fructus inſtructionis eius. Deus autẽ per ſe intellectui hominis cognitionem imprimit, & in eo efficit per ſeipſum, cui nihil eſt difficile, & cui nulla res poteſt eſſe impedimẽto in ſua actione, cum ſit eius infinita virtus. Per accidens tamen peccata dicuntur impedire hanc interiorem hominis à Deo inſtructionem: quatenus videlicet nõ dignatur Deus in illis operari qui ſunt peccatis ſubiecti, iuxta illud Sapientiæ, In maleuolam animam non introibit ſapientia, neq; habitabit in corpore ſubdito peccatis. ¶ Quapropter, huius internũ magiſterium ſuper omnia nobis ſemper optandum, eſt deſiderandum, & votis omnibus inceſſanter poſtulandum. Et multo melius ſibi cõſulunt, qui per vitã Deo dignã & precẽ aßiduam internũ iſtud ſibi ſtudent cõparare magiſterium, quàm ii qui maria enauigant & terras perambulant, ad audiendos doctißimos præceptores vel qui noctes atque dies legendis libris quantumuis eruditißimorũ hominum inſiſtũt. Tametſi enim (Hieronymo teſte) aliquid habeat latentis energiæ viua vox, & de pręceptoris ore in diſcipuli aures tranſfuſa fortius ſonet, quanuis etiã plurima doceant attentum lectorem ſcripta doctorũ hominũ (quibus velut mutis quibuſdã præceptoribus in ſubſidium vel defectũ viuẽtium doctorũ vtimur) attamen tam illis viuis, quantũuis eloquẽtiſſimis, q̃ his mutis quãtumuis doctißimis, lõge fortius, lõge efficacius, longe celerius, lõge facilius, longe planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis, cui infuderit cognitionẽ omnis veritatis: id quod in pluribus tam veteris quàm noui Teſtamẽti patrib⁹ euidentißime monſtratum eſt, atque etiã nũc quotidie ante oculos cernimus, dum homines nõ paucos idiotas & ſimplices, humanæ literaturę nihil habẽtes, multo limpidiorem, multo ſolidiorẽ, multóque perfectiorẽ experimur habere veritatis cognitionẽ, ex internæ vnctionis magiſterio, q̃ habeant ii qui inter hoĩes doctrina habẽtur celeberrimi ¶ Merito proinde cũ paruulo illo ouicularũ paſtore cãtantes dicamus, Bonitatẽ, & di-

Sapien. 1.

ſciplinam & ſcientiam doce me, quia mādatis tuis credidi.
Pſal.118. Et iterum, Reuela oculos meos, & cōſiderabo mirabilia de lege tua. Dirige me in veritate tua, & doce me. Vias tuas domine demonſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me. Pſal.24.

CAPVT XVII.

¶ Quod ſolus homo componat & diuidat, ſecundum affirmationem & negationem.

EST præterea homini ex intellectu hæc præcellentia ſuper animalia cætera, quod ſolus ipſe cōponat ac diuidat ſecūdum affirmationem atq; negationem, vnam videlicet notitiam alteri vniendo per verbalē copulam, cognoſcēdo hoc aut illud eſſe tale vel tale, vt hominem eſſe animal. Animal eſſe ſubſtantiam, Deum eſſe diligendū, hominem non eſſe equum. Neque hoc tātum, verumetiam huiuſmodi affirmationes plures aut negationes poteſtatem habet pariter cōiungendi per ſigna aliqua ad coniungēdum apta, variis modis, iuxta quod ille plures affirmationes, aut negationes natæ ſunt ad inuicem connecti atq; cōiungi, & iuxta quod certam connexionē ille voluerit ſignificare. Cognoſco enim per intellectū, quod homo ſit animal, & nō ſit lapis: cognoſco Deum eſſe ſumme bonū & ſumme honorādū atq; diligendū. Item cognoſco quod homo ſit mortalis, vel quòd nō ſit mortalis: cognoſco quod ſi homo ſit animal, ſit etiam ſubſtantia: & quod ſi non ſit ſubſtantia, non ſit animal. Item cogitādo plures huiuſmodi affirmationes vel negationes, eam quæ conſequitur infero ex illis ad quas conſequitur, formóque talem apud me cogitationē. Omnis homo diſciplinæ capax eſt, hic homo certe homo eſt, ergo eſt & diſciplinæ capax. Et hęc omnia quæcunque homo ſic cogitat, poteſt ſimiliter per intellectum apte exprimere, vocibus ad ea ſignificāda apte effictis, itē & ſcriptura correſpōdente. Neq; vllus poteſt eſſe in intellectu cogitandi modus, qualiſcūque cōnexionis, vel copulationis, quam non valeat voce ad hoc aptata aut reſpondente ſcriptura exprimere. Si enim cogitet indicādo, habet verba modi indicatiui, quib^9 exprimat quod intendit verū aut falſum manifeſtare: ſi imperando cogitet, velítq; fieri aliquid ab altero, habet modū imperandi: ſi optando cogitet, habet modū optādi. Si de tēpore pręſenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet pręſentis

Nota.

temporis verba, quibus cogitatum exprimat. Si tempus preteritum cogitet, habet verba temporis preteriti: si de futuro, futuri. Si de pluribus cogitet, exprimet per numerum pluralem: si de vnico, per numerum singularem. Sic in personis verborum, in casibus nominum, in significationibus aduerbiorum, potestatibus coniunctionum, & in cæteris omnib9 vocibus quomodocunque significantibus, est dicendum.

CAPVT XIX.

¶ Quomodo intellectui ratione compositionis & diuisionis inest veritas & falsitas.

Per hanc autem compositioné, inest intellectui veritas & falsitas, quæ nulli inest alteri inferiori potentiæ. Cum enim intellectus format sibi affirmationem vel negationem veram, est in intellectu veritas: cum falsam, falsitas.

Est autem affirmatio vel negatio vera, quando ita in intellectu repræsentatur sicut est in rebus.

Quod tunc quidem est, cum ea secundum affirmationé coniunguntur in intellectu, quæ secundum rerum naturam conueniunt, & eo modo quo côueniunt. Vt cum cogito hominem esse animal, vera est intellectus hæc affirmatio, quoniam ita cogito vt res habet. Coniungo enim per intellectũ ea quæ secundum rei naturam conueniunt. Genus enim iungo speciei, quæ secundum naturam ad idem spectant. Signãter vero adiectũ est, & eo modo quo côueniunt. Cum enim cogito, omne animal esse hominem, non est in cogitatione ista veritas: quoniam ea quæ conueniunt non eo modo cõpono quo conueniunt. Non enim secundum totam suppositorum vniuersitatem genus cum specie côuenit, atque ideo ita species non debet componi cum ipso, secundum vniuersalem denotationem, cum signo vniuersali, sed tantum particulari. Vera tamen est cogitatio, omnem hominem esse animal: quoniam hic eo modo componũtur, quo secundum rem iuncta sunt, genus & species. Genus enim speciei conuenit, secundum totam vniuersitatem suppositorum siue singularium. ¶ Per oppositum facile liquet, quando sit falsitas in intellectus affirmatione.

Est siquidem cum non ita est in re, quo modo in intellectus operatione esse repræsentatur.

Vt cum hominē esse asinum intelligo, falsitas inest intellectui, eo quod cogitatio, rei nō respondet. Non enim ita se res habet. Item cū cogito, omne animal esse hominē. Aliter enim se res habet. Fit autē hoc, cū illa iunguntur per affirmationē in intellectu, quę secundū rem nō conueniūt: vel cum ea quę conueniūt, nō secundum eum modum iungūtur quo conueniunt, vt est videre in exemplis mox adductis.

Secundum negationem intellectui inest veritas, quando negando ab inuicē disiungit, diuidit ac separat, quæ secundum rem ab inuicem sunt disiuncta, & eo modo quo disiuncta sunt.

Vt cum intelligo hominē non esse asinum, veritas inest intellectui: quoniam diuido per intellectum, quę ab inuicē secundum rem sunt distincta, & eo modo quo sunt diuisa. Item, cum intelligo quædam animalia nō esse homines. Sic enim diuido speciem à genere, quomodo secundum rem diuisa est, videlicet secundum aliquā partem suppositorū generis quę à prædicata specie omnino sunt separata.

Cum vero diuido intellectu quæ secundum rem non sunt diuisa, aut aliter diuido quàm sint secūdum rem diuisa, falsitas inest intellectui.

Veluti cum cogitauero hominem non esse substātiam, aut nullum animal esse hominē. ¶ Ex prędictis patet quòd veritas & falsitas per se non sunt nisi in intellectu. Quòd autem affirmationes vel negationes vocales aut scriptas dicimus veras aut falsas, nō nisi per accidēs est: quoniā videlicet expressiuę sunt vel significatiuę intellectionis verę aut falsę: dicunturq; propositiones vocales aut scriptę verę aut falsę,

tantum extrinsece. Ipsa autem affirmatio atque negatio intellectus intrinsece est vera aut falsa. Quòd vero nec vocali propositioni, nec scriptę realiter insit veritas vel falsitas, manifeste patet, quoniam potest vocalis ista affirmatiua, qua affirmo hominem esse asinum ex falsa fieri vera, absque vlla reali mutatione circa ipsam facta, si tãtum mutetur significatio, & impositio alia fiat, qua asinus idem iubeatur significare quod animal. Nam talis noua impositio fieri potest, per voluntatem hominis, absque vlla mutatione reali vocis vel scripturę illius, homo est asinus.

CAPVT XX.

¶ Quòd bruta non componant vel diuidant, nec ratiocinentur.

Quod autem nonnulli putant ęstimatiuam potentiã posse in particularibus aliquam affirmationem vel negationem facere, aut etiam aliquo modo ratiocinari, id ex ignorãtia venit philosophię. Quod etiam vulgo dicimus, canem iudicare hunc cibum esse sibi conuenientẽ aut disconuenientem, non ita debet intelligi, quasi talem in se faciat compositionem, in qua rationẽ appetibilis & conuenientis componat per verbalem compositionem cum ratione huius cibi. Est enim hoc plane excedens facultatẽ sensus. Sed hoc significare volumus, quod cibum illum apprehendat sub ratione cõuenientis. Neque enim aliud est quod dicimus, Canis iudicat hunc cibum conuenientem & prosequendum: quàm si dicamus, Canis hunc cibum apprehendit secundum rationem vel ęstimationem conuenientis, vel prosequendi. Ita cum in biuio canem quidam iudicant ratiocinari ex mera est ignorantia Philosophię, quòd naturã sensus ignorent. Non enim ratiocinatur canis, quasi plures affirmationes ad inuicem componat per coniunctionẽ inferentem, hoc modo, Hic odor est relictus à lepore, trãsit ergo hac lepus qui odorem reliquit. Item, hic vestigiũ est impressum leporis, ergo huc lupus fugit. Est enim id existimare, plane ridiculum. Dicitur tamen interdum canis id argumẽtari vel colligere ex odore seu vestigio, loquutione nimis impropria: quatenus videlicet, odoris vel vestigij imaginatio phantasiam mouet ad prosequendum leporem, & quia admodũ hominis ratiocinantis se habere videtur. Relinquitur

ergo, in solo homine esse compositionem & diuisionem secundum affirmationem vel negationem, item secundũ quácunque coniunctionalem vnionem. ¶ Et quandoque quidẽ componit homo ac diuidit de ijs quæ tantum ad speculationem faciunt, non autem ad actionem: & secundum hoc dicitur intellectus speculatiuus, vt cum intelligo hominẽ esse animal, scientiam esse habitum, Deum esse primum ens, & similia. Quandoque vero intellectus componit & diuidit in his quæ ad actionem pertinent, & dicitur intellectus practicus, à Græco vocabulo praxis, quod significat actionem vel operationem. Vt cum intelligo Deum esse super omnia diligendum, proximis faciendum quod nobis velimus fieri, iustitiam in omnibus esse tenendam: vel singulariter, nunc dãdam esse eleemosynam, hunc hominem debere consilio iuuari, hoc opus nunc faciendum esse, &c.

Intellect⁹ practicus & speculatiuus.

CAPVT XXI.

¶ Solum hominẽ per intellectum cognoscere propriã excellentiam, & quomodo intellectus seipsum intelligat.

Habet præterea ratione intellectus homo, vt omnem suam excellentiam quæ in ipso ab optimo creatore posita est, suámque nobilitatẽ & dignitatem in qua magnifice admodum exaltatus est, valeat agnoscere, & pro dignitate æstimare atque ponderare. In quo manifeste ab alijs rebus naturalibus omnibus distinguitur. Cælum enim quanquam sit admodum nobile, habeátque incorruptibilitatem & impassibilitatem & summam actiuitatem, non tamen horum quicquam cognoscit se habere. Item Sol quanquam ita est formosus in stola sua, ita gloriosus in splẽdore suo, ita efficacissimus in virtute sua, nihil tamẽ horum se habere cognoscit Sed neque bruta animalia, perfectionem virium in ipsis positarum intelligunt. ¶ Et quia solus homo potest cognoscere bona quæ habet, soli etiam homini conuenit gaudere & lætari pro ijs quæ habet: cæterarum autem creaturarum naturalium omnino nulla de sua perfectione & nobilitate potest lætari vel gaudere. Gaudium enim & lętitia consurgit cum quis cognoscit se habere aliquod bonũ. Si autem habeat & non cognoscat tamen, nequaquam inde gaudebit. Vnde cum nulla alia res naturalis prętcr hominẽ sua bona cognoscat, gaudere inde nõ poterit, nisi homo so-

Solus homo de suo bono gaudet:

lus, quãtũuis mag... sint bona, quãtũlibet admirãdæ perfectiones, quæ in aliis inueniũtur. Quod enim gaudiũ esse potest Soli (qui tamẽ est pulcherrima, formosissima, virtutéque efficacissima creatura) de omni sua pulchritudine, virtute, & præcellentia super astra cętera, cũ nihil horũ ipse cognoscat? Quale gaudiũ est herbis & plãtis, quod secũdũ suã naturam digniores sũt & altioris gradus q̃ lapides & cętera mineralia? Quale gaudiũ est bestiis irrationalib⁹, qđ pręcellãt nobilitate sensus arbores atq; plãtas? Nõ enĩ suã excellẽtiã cognoscũt. ¶ Atq; iccirco omnes creaturę quasi in tenebris sunt. Quale vero gaudiũ habere possunt, quę in tenebris sunt, & lumẽ cęli nõ habẽt? Solus homo in lumine est, per lumẽ naturale intellectus omnia discernẽs, omnia diiudicãs, suã excellẽtiã super omnia alia per intellectũ cognoscens. Neq; omnino aliquid est in homine quod nõ ipse per intellectũ possit cognoscere, adeo vt etiã se ipsum intelligat, ac super se ipsum reflectatur & super actũ propriũ: quod nulla alia inferior potẽtia facere potest. Visus enim nõ potest se videre, neq; sensus cõmunis, neq; æstimatiua, neq; phãtasia se ipsam cogitare potest. Itẽ visus nõ cognoscit se videre, neq; sensus cõmunis se sentire, neq; phãtasia potest se phãtasiari. Vnde nullũ brutũ potest cognoscere se phantasiari aut æstimare, quoniã deest illi potẽtia superior per quã id posset. ¶ Solus est intellect⁹, qui seipsum potest cognoscere & cognoscit, quiq; sol⁹ super suũ actũ reflectitur, dũ intelligit se intelligere. Imò amplius adhuc, intelligit intellectus intelligere se, quod intelligat se intelligere. Deniq;, quotiẽscũq; reflectat intellectũ super suũ actũ, poterit semper à seipso apprehẽdi. Ipse nãq; intellect⁹ agẽs, cũ sit potẽs omnia efficere (vt supra dixim⁹) id est, oĩm rerũ speciẽ in intellectu possibili producere sua virtute, etiã substantiarum immaterialium, etiam entis primi & fœlicissimi, quod est Deus, potest & suiipsius speciem in intellectu possibili efformare, vt sic & ipse cognoscatur secundum propriam suam speciem. Et cum (vt supra diximus) ens vel verum sit obiectum intellectus, quicquid sub hoc obiecto comprehẽditur, illius potest in intellectu species efformari: quẽadmodum omnis eius quod sub colore (qui est obiectum visus) comprehenditur, potest in oculo species produci: sicque necesse est omne quod sub ente comprehẽditur, pos-

se ab intellectu apprehendi atque intelligi. Ac proinde ipsemet intellectus, cum sit res aliqua, potest ab intellectu intelligi, id est à semetipso. Ipse quoque actus eius, simili ratione, ab ipso est intelligibilis. ¶ Omnis quoque bonitas & perfectio rerum (cum sit ens quoddam) sub intellectus cadit iudicio, & ita cum omnia quæ sub ente comprehendantur cognoscat, potest ipse diiudicare quid excellentius, conferédo bonitates illas & perfectiones adinuicem quemadmodũ visus inter colores discernit, & sensus cõmunis inter omnia exteriora sensibilia. Vbi dũ nihil inuenit homo seipso præcellentius, nullã perfectionem tantam in vlla creatura quàm in seipso, ita cognoscit homo seipsum (intellectus ratione) cæteris animantibus præstare, atque cæteras omnes res naturales longo interuallo post sese relinquere.

CAPVT. XXII.

¶ Quomodo ĩtellect⁹ ex semetipso Deũ potest cognoscere.

Non solum autem intellectus potest quæ sunt inferiora se creata cognoscere, verũetiam quæ supra se sunt angelicas substantias, atque ipsis etiam præsidentem Deum (vt supra declarauimus) per duos modos, scilicet per abnegationem, & per excellentiam. Quibus tamen nunc etiam tertium adiicimus modum, dicentes, quod intellectus agens per semetipsum & ex semetipso potest sibi formare aliquam speciẽ, per quam Deum intelligat. Cum enim intellectus se cognoscens discernit suam perfectionem (quę in hoc cõsistit quod omnia quodãmodo potest in se efficere & omnibus assimilari, sicq; omnia potest cognoscere) à sua imperfectione (quę in hoc est, quod sit in potẽtia omnia, nó autẽ omnia actu) ac deinde similitudinẽ aliquã in semetipso efformare cœperit superioris alicuius intellectus, qui actu semper est omnia, omniũ in se rationes & similitudines semper actu habẽs, & ab æterno sic habẽs, vt non in sit in potẽtia neq; esse possit in potẽtia ad alicuius speciei de nouo susceptionem, sicq; ab æterno semper actu intelligentis omnia, quęcunq; intelligibilia sunt, vt non possit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere vel perdere, neq; crescere neque minui in intelligendo: talem profecto similitudinem talis intellectus admirabilis, in seipso efformans noster intellectus agens, proculdubio speciem habet & similitudiné

Vide modo intellectus ex se ipso potest Deũ cognoscere.

in qua intelligat Deum. Nimirum eiusmodi intellectus perfectissimus & nobilissimus est Deus, qui purus actus est, & non in eo quicquam potentiæ actuq; omnem in se habet similitudinem, & ab æterno habuit: neq; quicquam non dico erit, non dico fuit, non dico est, sed esse potest, cuius nõ ipse ab æterno præsentẽ habeat cognitionem, ita exactam, ita distinctam, vt meus modo intellectus illud intelligit cuius actu specie tangitur. Propter quod etiam omnia nuda sunt, & aperta oculis eius, iuxta Apostoli sancti testimoniũ: neq; quicquam potest esse illi perfectissimo intellectui occultũ, neq; præteritum potest obliuisci, neq; futura potest non cognoscere, tanquam si oculum aliquem fingamus esse qui in se cõgenitas habeat omnium rerum species & similitudines, multo perfectius quàm possint ab obiecto in ipsum imprimi, & has species à seipso sic habeat vt non egeat obiectorũ præsentia corporali, hic oculus indubie omnia cerneret, etiã absentia: imo etiã res preteritas & futuras per species in ipso seruatas videret, insuper etiam abditissima contueretur. Ita sane ex semetipso intellectus agens formare potest speciem & cognitionem summi Dei: ita vestigium potest aliquo modo in semetipso primarium fontem agnoscere, ita scintillula lucem immensam aliquatenus contemplari. Heb. 4.

CAPVT XXIII.

¶ Quomodo ratione intellectus homo de perrfectione omnium aliarum creaturarum lætari potest.

Habet quoque per intellectum homo, vt non solum (quemadmodum supra declaratum est) possit de ipso propria perfectione, & de iis quæ sunt in bonis gaudere, verumetiam de perfectione & bonitate omnium aliarum rerum. Gaudium enim non solum cõsurgit ex hoc quod in nobis ipsis bonum cernimus, sed etiã cum aliquam perfectionẽ in alio aduertimus, maxime si ad nos spectet ille in quo cernimus. si nobis sit aliqua ratione coniunctus: videlicet amicitia, familiaritate, consanguinitate, affinitate, ordine, gradu, vel alio quolibet cõsimili modo. Gaudemus enim in amicorum, fratrum, vicinorum, consanguineorum ciuiũq; prosperitatibus. Cum ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo sit homini coniuncta, neq; vna ratione ad humanam speciem attineat, merito de-

bet homo in omni perfectione quam cognoscit in creaturis, oblectari. Est enim omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctissima. Primum quidem, ratione eiusdem opificis, qui ipsam & hominem idem ipse condidit & creauit: quoniam ab authore Deo, tanquã ab eodem patre, cuncta procedunt. Qua cõsyderatione, sancti Dei homines etiã creaturas vilissimas dignabantur fratres atq; sorores appellare: primarii videlicet fontis vnde effluxerant, spectantes originem. Inferiores quoq; istę creaturæ viuentes, ex eadem terra (tanquam ex eadem communi omnium matre) procedunt. ¶ Quod si consyderemus cætera omnia corporalia propter nos esse facta, & propter nostrum seruitiũ, nostrãq; vtilitatem, & omnem illarum perfectionem attendamus ad nostrum commodum, nostrũq; ministerium esse ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maxime in illorum perfectionibus gaudere debemus? Quis enim paterfamilias non gaudet de suæ familiæ bono? Quis dominus non lætatur in seruorum prosperitate? Est autem homo velut paterfamilias & dominus in magna domo mũdi huius quam ædificauit illi Deus, vt ipse ex omnibus seruitium capiat, iucunditatem, & vtilitatem tam corporis quàm spiritus. ¶ Quod enim Sol tantum habet decorem tam gloriosum ornatum, mihi habet non sibi. Mihi habet, vt me sua claritate lætificet, vt mihi lumen gratissimum per dies singulos adducat. Mihi habet, vt terram faciat germinare ac de se producere abundanter omnia, quibus ego ad corporis egeo sustentationem. Denique mihi habet omnem suam gloriam vt me moneat pulchritudinis creatoris mei: qui cum meo aspectui sese monstrat tam mirabiliter pulchrum & fortem, vtique hoc me docet luce clarius, habere se creatorem incõparabiliter pulchriorem, & magis validum, ac robustissimũ. quod etiã arbores fructus producunt, non sibi sed mihi producunt: herbæ odoriferæ odorem fundunt nõ sibi sed mihi, flores pulcherrimos producunt, non sibi sed mihi. Et (vt insignis ille poeta ait) Sic vos non vobis vellera fertis oues. Sic vos non vobis mellificatis apes. Sic vos non vobis, fertis aratra boues. Sic vos non vobis nidificatis aues. ¶ Scilicet ego ille sum, cui hæc omnia ex Dei præcepto inseruiunt, vt mihi in omnibus (tam quæ ad necessitatem, quàm quæ ad castam

Vergilius

voluptaté) abundauit prospectum. Vnde Propheta, non pauisti solum, inquit, sed delectasti me domine in factura tua. Hæc ergo omnia cum per intellectum homo cognoscat propter se ita in suis perfectionibus disposita, vnumquodq; in genere suo: iustum est, vt diligenter naturales eorum perfectiones consyderet, inq; eis seipsum oblectet, ad gloriã eius qui omnia mirabilia condidit.

CAPVT XXIIII.

¶ Quod ratione intellectus solus homo possit & debeat agere gratias Deo, pro se & omnibus creaturis.

Onsequitur ex prædictis, quod solus homo ratione intellectus Deo potest & debet agere gratias, & nõ vlla creatura alia coporalis: quodq; non pro se solo & bonis quæ in seipso sunt verumetiam pro omnibus bonis quæ in aliis creaturis inueniũtur, possit homo & debeat agere gratias omniũ creatori omnipotenti Deo. Gratiarũ actio namq; requirit primo susceptionem beneficii, deinde beneficii accepti cognitionem, eius quoq; cognitionem qui beneficium prestat, ac postremo gratitudinis declarationem pro accepto & agnito beneficio. *Beneficii susceptio* communis est homini cum omni creatura. Omnis nanq; creatura particeps est beneficiorum creatoris sui. Cætera vero, non nisi solius hominis sunt. Solus enim homo beneficia cognoscit (vt declarauimus) tam ea quæ in seipso accipit, quàm quę in aliis creaturis. Solus etiam homo per intellectum cognoscit bona ista, quæ in se habet, atque etiam quæ in aliis creaturis conspicit, non ab ipso esse: neque creaturas à seipsis habere, sed ab vno omnium benefactore Deo. Denique solus homo potest pro suscepto beneficio benũ & gratum animum declarare, & signis cõgruis ad benefactoris gloriam id protestari. Potest enim homo voce testari & eloqui magnalia Dei sui, eiúsque beneficia (quæ tam ipse quàm aliæ creaturæ accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Potest etiam alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipsum demonstrandum, videlicet cantare, laudare, sacrificia offerre, vota facere, in instrumentis musicis personare: quæ omnia ad gratiarum actionem spectant & soli conueniunt homini. ¶ Potest ergo solus homo gratias agere. Et cum possit, vtiq; & debet. Nã id ratio naturalis dictat, etiã homini benefico pro mi-

Solus homo potest agere gratias.

nimo aliquo beneficiolo, vt minimum gratias agere, vt ne dicam gratiam referre: quanto magis illi cuius beneficium est quicquid sumus? Et cum in omnibus creaturis homo accipiat beneficium (eo quod propter ipsum facta sunt omnia) vtiq; pro omnibus ipse debet gratias agere Deo. Cum enim seruo aliquid impenditur beneficii in vtilitatem domini: indubię dominus magis quàm seruus tenetur gratias agere benefacienti. Et cum puero adhuc infanti & ratione carẽti impenditur beneficium, vtiq; parẽtum est benefacienti gratias agere pueri loco per ætatẽ fari adhuc & gratias dicere impotẽtis. ¶ Debet ergo homo gratias agere Deo, non modo pro se, verumetiam pro omni creatura, maxime corporali, duplici consyderatione: tum quia solus potest, & præ omnibus potest: tum quia in omnibus ipse accepit beneficium. Vnde gratias agere debet homo Deo suo, quod soli tantam dederit claritatem, tantã virtutis efficaciam & nobilitatẽ. Itẽ quod terræ & aquis talẽ dederit fœcunditatẽ, quod aerẽ repleuerit volatilibus, quod aues ita plurimũ ornatu decorauerit, quod arbores, ac herbas ita fructiferas odoriferasq; fecerit, & ita in singulis. Illæ enim creaturæ excusabiles sunt, si gratias nõ agant, tum quia minime id possunt, tum quia quicquid acceperunt, potius homo in ipsis accepit, q̃ ipsemet in seipsis, vel pro seipsis, quẽadmodum id quod seruo impenditur in vtilitatẽ domini, domino poti⁹ quàm seruo impẽditur. ¶ Hinc consydera o homo, quãta tibi incũbit seruiẽdi domino Deo tuo necessitas. Attẽde, quãta tenearis erga Deum obligatione: qui nõ pro vno teipso, verumetiam pro omnibus creaturis Deo tuo seruire, ad gratiarum actionem obligaris. Vide quanto vinculo te sibi colligauit dum te super omnia constituit. Magnum (fateor) te creauit, & sublimi admodum loco posuit altissimus conditor tuus, dum te paulominus ab angelis minorẽ fecit, gloria & honore coronauit super omnẽ corporalẽ creaturam, constituitq; super cuncta manuũ suarum opera, omnia subiiciens sub pedibus tuis, non solum oues &

Psal. 8. boues, pecora campi, volucres cœli & pisces maris qui perambulant semitas maris, verumetiam Solẽ lunam & stellas nobilissima illa perpetuę incorruptionis corpora, quę dominus Deus tuus creauit in ministerium cunctis gentibus. Ita qui-

Deut. 4. dẽ magnum & excelsum nimis altissimus te conditor tuus

constituit, pro o[illegible]bus. Verū quāto tu altior es Dei specia-
li beneficio & superemines omnibus, tāto magis te agnosce
deo tuo obnoxiū, qui sic te magnificauit & eleuauit super
omnia. Agnosce (quod verum est) nullam creaturam aliam
æque Deo esse obnoxiā æq; forti vinculo Deo esse colliga-
tam, agnoscénsq; obligationē, modis omnib⁹ satage iustùm
iuste persoluere debitū, vt quibus possis modis Deo tuo stu-
deas vel gratias agere, quandoquidē referēdi neq; necessitas Psal.15.
est neq; possibilitas. Bonorū enim nostrorū ille nō indiget,
in quo omnes diuitiarum thesauri sunt absconditi. Grati ta- Col.2.
men animi declarationē, & protestationē per signa cōgrua
vtique à nobis exposcit, gratiarū seuere exigit actionē: non
vtiq; propter suā voluntatem, sed ob nostrā vtilitatē, vt cum
pro acceptis beneficiis temporalibus nos sibi gratos cōpro-
bauerit, maioribus aliquādo afficiat in cōspectu vultus sui,
cuius in nobis impressit similitudinem Deus ipse trinus &
vnus, in secula benedictus Amen.

¶ *Finit liber vndecimus.*

PSALMVS PATRI SPIRITVVM VNIVER-
sæ carnis, in iubilatione mentis, & alacri-
tate animi.

Paratum cor meum Deus, & iterum paratum cor meum: paratum corpus meum, paratę vires omnes ad laudem tuam, quæcunque siue corpus, siue animam inhabitant.

Exurgam diluculo, & psallā magno nomini tuo, mediis noctibus cōsurgam de lectulo quietis meæ vt personē cantica ante thorum amœnissimum tui amabilis thalami.

Date mihi tympana, lyram, citharam, nablum, & cymbala bene tinnientia: edent in illis articuli manuum mearum melodiā bene resonantem in auribus domini sabaoth.

Tubas adferte huc mihi: & clangam in eis: os meum late aperiam attrahámque spiritum flatus, vt buccis valeam con crepare plenissimis.

Nō cessabit oblectari in Deo meo animus quem creauit, quem possedit ab initio, in quem impressit admirabilem similitudinem, imaginémque nobilitatis suæ.

Videbo ego cœlos opera manuum ac digitorum tuorum

quæ fundasti in fortitudine tua: insup... ...em lunã & stellas, cuncta limpidißima.

Contemplans video totum iucundißimum decorem potentißimum vigorem, & ordinem veré admirabilem non sufficio pro dignitate contemplari, vel totis conatibus, quæ tu nullo perfecisti negotio.

At verò vbi ad memetipsum in intima reflecto oculos meos, cessant videri mirabilia, quæcunque foris cõspicio.

Domine, domine, domine quid est homo, quia sic magnificasti eum? homo quid est vt tanti illum feceris?

Verè paululum est ac modicum quo minuisti genus nostrũ ab angelicis principibus tuis: omnis corporalis creaturæ regẽ & dominũ (dato in manibus eius sceptro potentiæ, & in capite corona gloriæ) constituisti hominem.

Propter hunc enim creasti omnia, & cũcta subiecisti pedibus eius, præcellentißima cœlestium corporum creasti in ministerium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles, & lata substantia: vide an poßis in tota tua virtute atque pulchritudine nobiscum contendere.

Esto sis gloriosus in fortitudine tua, formosus sis in fulgidißima stola tua: comas tui splendoris de tanta spargens altitudine in ima terræ viscera.

Sed nunquid vides ipse, aut intelligis decorem pulchritudinis tuæ? nũquid cognoscis perfectionem virtutis tuæ, qua antecellis subiecta omnia?

Dic si nosti illũ qui cuncta in te posuit quę habet mirabilia: responde muta substantia si quicquã horum intelligis.

Magne Deus nõ illi cõtulisti splẽdidißimo corpori, quod mihi donasti stercorulentæ & fæculentæ creaturulæ: vere multa mihi & magna nimis contulisti in re vnica.

Etiam si in millecuplum augmentetur tibi Soli rationalis pulchritudo decoris, & fortitudo roboris tui: quantumuis pauper & humilis ego semper immenso te superabo interuallo, hoc solum tenens quod nunc poßideo.

Intellectu & ratione tu donasti dominator genus nostrũ: à te processit nobis hæc tanta præcellentia.

O vtinã pro dignitate gratiarum actiones tibi valeamus

4. persoluere, nimis magna enim sunt quæ nos accepimus, &

nimis pauca, imo [illegible]is nulla sunt quæ valeamus reddere.
Tu nos scientiarum domine iustas tibi fac reddere gratiarum actiones: doce nos doctor optime in spiritu & veritatẽ famulatum tibi exhibere decentem.

Tu das velle, tu das perficere pro tuo beneplacito: magne Deus semper nos tantis fac gratos esse beneficiis.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto:

Sicut erat in principio, & nũc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

¶ Finit Psalmus.

LIBER DVODECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICAE, DE APPETITV SENSITIVO, ET voluntatis præcellentia.

PRAEFATIO.

OMnium creator perfectissimus Deus, cuius (iuxta prophetæ confessionem) perfecta sunt opera, cum animalium genus sensitiuæ virtutis nobilitate cæteris omnibus insensibilibus creaturis vellet præferre, voluit & appetitiuam virtutẽ adiungere, qua valerent per sensitiuã apprehẽsa amare vel odire, ꝓsequi aut fugere, itémq; de præsentibus gaudere vel tristari. Quorsum enim conduceret res obiectas apprehẽsione mirabili percipere, si nõ talis esset adiuncta virtus qua erga res perceptas possent iuxta rationẽ obiecti apprehẽsi moueri & affici? Ad eundẽ planè modũ, humanũ genus cũ benignissimus conditor voluisset super naturã brutorũ animalium constituere: vt non solum crassa ista & corporalia sensib⁹ subiecta, verũetiã spiritualia & insensibilia posset apprehẽsione intellectiua cognoscere, voluit itẽ & huic nobiliori potẽtiæ cognoscitiuæ correspondentẽ nobilitate addiicere vim appetitiuã, id est intellectui voluntatẽ: per quam ad ea posset inclinari amanda, odienda, prosequẽda & fugienda, ad quæ nequaquã sufficeret appetit⁹ brutalis ille sensitiuus nimiũ ad spiritualia ignobilis. Quomodo autẽ in homine non solus est intellectus, sed est

mul cum sensu & super sensum intelle[...], si c & hic appetitus superior in eo non solus non est, sed cum inferiore simul existit. Duorum auté horum appetituum consideratio, maximam homini ad cognitionem suiipsius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentiis finem accipiat hęc physica consideratio. Post eam nanque absolutam non erit in rebus naturalibus quo lõgius proficiscamur, nisi naturam penitus relinquentes in supernaturalia toti trãseamus: quod impræsentiarum nostro instituto minime cõuenit, qui non nisi considerationem rerum naturalium, earumque ad creatorem reductionem, præsenti determinatione intendimus.

CAPVT I.

¶ Ostenditur, quid sit in homine voluntas, per comparationem ad appetitum sensitiuum.

Est ergo in homine altera quædam potentia ab intellectu distincta, solis etiam hominibus peculiariter conueniens, potentia admodum nobilis & excellens vnde plurima singularia habet homo, quæ cum nulla altera specie habet communia. Ad perfectam ergo hominis consideratioñe, necesse erit post intellectũ hanc etiã virtuté diligéter cõsiderare & quomodo in brutis inueniri non posit, quóue indicio peculiariter speciei humanę cognoscatur inesse, & quomodo ad appetitũ sensitiuum se habeat, & quæ homini donet eximia distincte determinare. Vocatur auté volũtas nomine cõposito, potẽtia volitiua, siue appetitus intellectiuus. Est enim potẽtia talis per quã homo appetit, vult & nõ vult, ea quæ secundũ intellectum iudicat bona vel mala. Id autem in se homo quilibet experitur, talem aliquam vim sibi inesse, per quã posit ea quæ per intellectus iudicium vt bona vel mala cognoscit aut velle aut nolle.

¶ Quemadmodum autem recté non potest cognosci natura intellectiuæ potẽtiæ, nisi per comparationem ad sensum secundum similitudinem & dissimilitudiné, videlicet nisi ostendatur in quo sensus cũ intellectu cõueniat, & in quibus differant ab inuicé: ita nõ potest exacte cognosci natura potentiæ volitiuæ, nisi secundũ comparationem ad appetitum sensitiuum. Sicut enim in homine duplex est potẽtia apprehensiua rerum extra existentium, ita est & duplex vis appe-

titiua, altera videlicet quæ ſenſui coniuncta eſt, & ad ſenſus iudicium mouetur, ea quæ ſenſus iudicat cõuenientia amãdo & proſequendo, quæ diſcõuenientia odiendo & fugiendo. Atq; hæc vocatur appetitus ſenſitiuus. Et cõuenit hac in parte homo cum cęteris animalibus brutis, quemadmodum & in ſenſu. Altera verò ſuperior eſt cõiuncta intellectui, & corpori nullo modo (ſicut neque intellectus) immerſa, per quam homo id quod intellectus iudicat bonũ, amat & proſequitur, quod malum, odit & fugit. Et hæc quia ſic intellectui cõiungitur, vocatur appetitus intellectiuus. ¶ Cognoſcitur autẽ huius duplicis appetitus differentia ad eum modum quo deprehenditur differentia ſenſus & intellectus, videlicet quoniam experimur hominẽ ea poſſe velle aut nolle, ea amare vel odire quæ nequaquam ſenſus apprehendit, & quæ ad iudicium ſenſus nullo modo videtur ſic amari vel odio haberi. ¶ Quemadmodũ (exempli gratia) virtutes amamus, & probitatẽ amatam proſequimur: vitia autẽ odimus & fugimus atque auerſamur, quæ tamen manifeſtiſsimum eſt ſenſu non apprehendi, ac proinde ſenſitiuo appetitu ſic nõ appeti: cum ille tantum proſequatur quæ ſenſus iudicat conuenientia. Oportet ergo eſſe in homine aliũ quendam ſuperiorẽ appetitũ, per quem homo ad illa quæ ſenſus iudicium excedunt, & quæ ſenſus nec cõuenientia nec diſcõuenientia iudicare poteſt, inclinetur & propellatur, ea vel proſequendo vel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorem cognitionem obtinẽdam, pauca quædam de ſenſitiuo appetitu volumus pręmittere, quoniã ſine cognitione ſenſitiui appetitus plene intellectiuus cognoſci non poteſt.

CAPVT II.

¶ De appetitu ſenſitiuo quomodo mouetur ab obiecto ſecundum phantaſiam propoſito.

1 Nueitur autem appetitus ſenſitiuus generaliter in omnibus animãtibus, neq; poteſt non eſſe, vbicũque fuerit ſenſus, vel vnicus. Nam & imperfectiſsima animalia, etiam quæ (iuxta probabiliorem ſententiam) ſolum tactum poſsident, appetitu iſto nõ carent. Ineſt nanq; eis appetitus quidã conuenientis nutrimenti, quem etiã indicant, dum ſe huius gratia dilatant vel cõſtringunt. Omnis

enim mot⁹ animalis quantũcunque imperfectus, indicium est inexistentis appetitus sensitiui. Ad hoc enim se mouent, vt quod appetunt consequantur. Vnde Aristoteles, de animalibus imperfectis (vt vermib⁹ & muscis) ait, ea habere vagam imaginationem & appetitum, id est, phantasiam vagam siue imperfectam & cõsimilem appetitum. Perfectam tamen phantasiam negat illis adesse, atque ita & appetitum perfectum consequitur ab eis abnegandum.

Arist. 3. li. de anima ca. 8.

¶ Ex quo patet quod æstimatiuæ siue phantasiæ adiuncta est vis appetitiua, eo quod hæc ita se inuicem consequantur secundum naturã. Non enim statim vbi sensus exterior perceperit aliquod sensibile, mouetur appetitus ad prosequendum vel fugiendum, neque item mox vbi sensus communis apprehẽderit, sed neque cum imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verum cum ad æstimatiuam vsque fuerit peruẽtum, vt per eam iudicetur tale obiectum amicum vel inimicum, conueniens vel disconueniens, tum demum animal ipsum per appetitum mouetur ad cõcupiscendũ vel odiendum, ad prosequendum vel fugiendum, ad lætandũ vel contristandum. Nam id manifeste monstrat experientia. Cum enim appetitus moueatur secũdum rationem conuenientiæ vel disconuenientiæ, nullus autẽ exterior sensus conuenientiam vel disconuenientiã apprehendat, neque vllus interior præter æstimatiuam (quæ intentiones conuenientiæ vel disconuenientiæ elicit ex rebus sensatis) consequitur ad solam æstimatiuæ operationem ipsiúsque iudicium, appetitũ moueri. ¶ Et notãdum, quod appetitus iste mouet & mouetur. Mouet enim ipsum animal, & immediate vim motiuã quæ est in membris, ad quærendnm id quod prosequitur. Mouetur verò ipse à phantasia, quatenus ipsum obiectum præsentat & offert appetitui, sub ea ratione sub qua appetitus moueri potest ad odium vel ad amorem, ad prosequutionẽ vel ad fugam. Obiectum enim præsentatum & oblatum virtuti appetitiuæ sub ratione conuenientiæ, mouet ad sui prosequutionem: sub ratione autem disconuenientiæ, mouet ad fugam. Vt cum canis videt cibum, eúmque sibi conuenientem iudicat, mouetur ad prosequẽdum ipsius appetitus, ab æstimatiua: quatenus videlicet ipsa obiectũ illud præsentat sub ratione conuenientis, & cum baculum videt eleuatum

Appetit⁹ mouet & mouetur

ad verbera, mouetur ad fugiendum appetitus, ab obiecto sub ratione disconuenientis proposito, per æstimatiuam.

¶ Mouetur autem appetitus ab obiecto sic sub ratione cõuenientis aut disconuenientis præsentato naturaliter, absq; vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem videns, eúmque æstimans sibi conuenientem, naturaliter amat atque prosequitur & accurrit ad illum, & vidés baculum eleuatum ad verbera, æstimando sibi hoc disconueniens & inde malę sibi futurum, ita naturaliter fugam petit, qua malum euadat, quod sibi æstimat imminere. Cum vero plura simul fuerint obiecta ꝓposita, quod fortius mouet secundum suam rationem, id naturaliter pręualet & mouet appetitum. Vt cum duplex cani cibus est propositus, ille qui magis conueniens ab ęstimatiua iudicatur, appetitũ naturaliter mouet. Ita cum ex vna parte delectabile proponitur, & ex altera contristabile (vt ex hac parte cibus cõueniés cani, & simul baculus eleuatus ad verbera) solet plęrunque verberum terror præualere, vt cibo relicto fugiat. Est enim hęc appetitus natura, vt magis vehementer magísque cito ad fugiendum à terribilibus moueatur, quàm à delectabilibus ad prosequendum. Facilius enim & vehementius cõtristabilia, siue terribilia operantur in appetitu sensitiuo fugã, quàm delectabilia siue concupiscibilia, efficiant in ipso prosequutionem. Vnde ad oculum videmus moueri homines multo amplius timore mortis, quàm amore vitæ: & multo vehementius dolere de infirmitate, q̃ gaudere de sanitate. Nota.

CAPVT III.

¶ Quomodo appetitus sensitiuus semper naturaliter moueatur absque libertate.

Contingit vero interdum duobus appetitui propositis obiectis, ambobus delectabilibus, ad neutrum statim moueri, sed interdum ad tempus gradum sistere, eo quod ex vtraque parte æque fortis sit motio & operatio obiecti, & æstimatiua ad vtramque partem æque sit propensa, neq; plus ad hoc quã ad illud ferat suum iudiciũ. Atque ita tunc accidit, vt quasi deliberare videatur irrationale animal: cum tamen reuera nulla in eo sit deliberatio, quæ est solius rationis, fitque vt postquam tandem alterum acceptauerit, quasi eligere videatur, cum tamen electio

nequaquã competat brutis,sitque solius hominis. Vnde hoc sciendum est, quòd canis ille sic quasi dubitabundus consistens,dum & huc & illuc vocatur nequaquam consulit, neque vllo deliberat:sed habet se appetitus ille ad modum linguæ siue examinis in libra, siue bilance, cum lanx vtraque pondus penitus ęquale in se habuerit. Quemadmodũ enim ista neque in hanc partem deorsum trahitur, cum tamen sit pondus sufficiens ad eam pertrahẽdam neque in partem alteram,cum sit & ibi pondus sufficiẽs,sed (propter ponderis æqualitatem vtrinque æquali fortitudine trahentem) consistit in medio:sic & appetitus irrationalis animalis,existente ab vtraque parte pondere æquali & obiecto æque ad mouẽdum valido,fixus consistit,& neque huc neque illuc mouetur. cùm vtroque tamẽ trahatur. Fitque illa immobilitas penitus naturaliter,nec vllius est deliberationis indiciũ. Alioqui, cur non & linguam in trutina dixeris deliberare, cum ita hæret in medio? ¶ Et cum tandem contingit in alteram partem rapi animalis appetitum ,nequaquam electionis est iudicium,non amplius quàm lingua illa modico flatu adiuta in vnam partem tandem vergens,dici debet elegisse hanc partem ad quam flectitur. ¶ Quod si interroges, qui ergo fieri potest,vt tandem ad vnam partem moueatur appetitus si non per electionem id fiat, & ex libertate eligendi? Dicimus quod ad eum modũ animalis appetitus tandem in alteram partem trahitur, quomodo lingua illa modico vento adiuta in partem alterã mouetur, etiam si pondus maneat vt ante. Si enim contigerit æstimatiuã aliquanto magis vni obiecto & fixius intendere quàm alteri (etiam si nõ æstimet illud magis conueniens) solum ex hoc quod fixius intendat iudicio vnius cõuenientis,quàm alterius, & ad illud fortius se conuertat,ipse appetitus rapietur, adueniente impetuoso flatu in illam partem in quam æstimatiuam cõtigerit fixius intendere. Ac tunc quidem ita se habebit illa defixio fortior æstimatiuæ in alterum obiectum,ad faciendum vnius illius prosequutionem,quomodo se habet adueniens in vnam lancem flatus venti, ad mouendum linguam in partem alterã. Vnde non videtur aliqua ratione verisimile,quod vulgo per [v]ocum solet iactari de asino quem vocant Buridani,haben[t]e pabulum vtrinque,æque conueniens,æque multum in ea

dem distantia sibi appositum, quòd fame esset moriturus in medio pabuli. Profectò qui id asserunt, naturam appetitus, & ęstimatiuę virtutis non rectè cognoscunt. Et qui hoc ita asserunt ne cogantur in animali deliberationem ponere aut electionem, aut facultatem liberi arbitrij, ij sane timore timent, vbi timor nō est. Sola enim (vt diximus) conuersio maior atque attentio, defixióque phantasiæ in alterum obiectū propositum, efficere potest, vt altero relicto in hoc moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter moueri ab ipso obiecto appetibili, ita secundum rationem appetibilis propositu, per æstimatiuam. ❡ Neque quicquam refert, siue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili sub ea ratione sub qua appetibile est, siue ipsam æstimatiuam proponentē appetibile, sub ratione appetibilis. Non enim ipsum obiectum per se mouet appetitum eo modo quo obiectum sensus exterioris agit in sensum (vt videlicet per se aliquid imprimat obiectum exterius in appetitum) sed tantum quatenus per æstimatiuam proponitur: ad cuius iudicium ipsius appetitus passio consequitur. Vocantur enim omnes ipsius appetitus inclinationes siue motus vulgato nomine passiones, eo quòd appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiscendum vel odiendum, &c. propter quòd ab obiecto quodammodo pati dicitur.

CAPVT IIII.

❡ De varijs passionibus in appetitu sensitiuo.

ET quia (vt diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æstimatiuam secundum rationem appetibilis proposito, hinc fit vt multiplex passio & varius appetendi modus possit in appetitu sensitiuo inueniri secundū quod obiectum sub diuersis rationibus potest per æstimatiuam proponi. Cum enim proponit obiectum æstimatiua sub ratione conuenientis, appetitus statim mouetur & inclinatur ad illud, efficitúrque in ipso passio quæ appellatur amor vel concupiscentia talis rei: per quam videlicet inclinatur ad talem rem sub ratione conuenientis propositam. Et hęc est prima passio quæ in appetitu exoritur. Amor. ❡ Si vero pręsentetur hoc idem obiectū tanquā conueniens & tanquā potens acquiri, ac tanquā propinquū ad habendū, ita vt nullū iudicetur obstaculum, quin possit illud cōsequi, ita fit progressus appetitus ab amore nudo ad prosequutionē. Incipit Prosequu

enim proſequi & iam tendere ad illud quod prius amabat. Nam amor eſt quaſi prima inclinatio ad rem propoſitam, proſequutio autem velut tendentia in rem amatam. Vnde manifeſtum eſt, proſequutionem iſtã naſci ex amore, quaſi ex radice. Nihil enim proſequitur appetitus, niſi quod amat & concupiſcit. ¶ Cum vero obiectum iam æſtimatur vt pręſens & conſequutum, fit in appetitu paſſio lętitiæ, vel gaudij ſiue voluptatis: per quam, in re primum amata, & per proſequutionem poſtmodum conſequuta tandem cõquieſcit. Et non refert ad paſſionem gaudij in appetitu faciendam, vtrũ iam actu ſit præſens obiectum, vel propinquum, & certum quod iam iam habebitur. Quod enim prope eſt (iuxta Ariſtotelis vulgatam ſententiã) nihil diſtare videtur. Vnde gaudium etiam eſt de ijs quæ propinqua ſunt. & iam iam ventura, quaſi pro præſentibus exiſtimãtur. ¶ Et hæc paſſio manifeſte à prioribus diſtinguitur, tanquam quies ab inclinatione & tendentia: & ad priores duas conſequitur, amorémque & proſequutionem præſupponit. Prius enim eſt rem amare, poſtmodum proſequi, poſtmodum lætari. Vt (verbi gratia) brutum animal videns pabulum cõueniens afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulum, ipſúmq; amat: & ſi aſſequi poteſt, proſequitur, ac tendit ad ipſum conſequendum. Vbi autem fuerit aſſequutum quod amauit & proſequutum eſt, tum demũ oblectatur & conquieſcit in eo. ¶ At vero amor ſolus eſſe poteſt abſque poſterioribus. Cum enim obiectum conueniens proponitur aſpectui, ſed non vt poſſibile adipiſci, non fit adhuc proſequutio. Veluti cum cani cibus conueniens proponitur, ſed aſtat iuxta cibum qui baculum ad verbera eleuatum tenet, illic ſane amor eſt ad cibum quẽ tam conuenientem æſtimat: ſed quoniam non proponitur vt acquiſibilis, neque vt propinquus haberi, propter aſtans malum, amorẽ non ſequitur proſequutio. Nonnunquã vero proſequutio eſt, & non ſubſequitur lætitia: quoniam videlicet nõ contingit aſſequi rem amatã & proſequutã. Nõnunquam etiã res iam acquiſita nõ talis inuenitur, qualis ante iudicabatur ſecundũ æſtimatiuã, atque ideo nõ cõſequitur gaudium in ea iam habita & adepta. Frequẽter enim æſtimatiua decipitur iudicãs eſſe cõueniens, quod vere nõ eſt cõueniẽs. ¶ Nihil autẽ refert ad paſſionũ harum effectionẽ in appe-

Voluptas

Ariſt. 2. lib. Phy.

titu, an res vere talis sit, an nõ. Non enim obiectũ appetibile secundum seipsum vel secũdum quod in se est mouet appetitum, sed secundum quod in phantasia proponitur: siue ita sit in re, siue aliter res habeat. Vnde cum æstimatiua decepta iudicat hanc rem esse couenientem quæ secundum veritatẽ non est cõueniens, nihilo minus fit in appetitu amor & prosequutio, q̃ si secundũ veritatẽ talis esset. Cum vero iam habita præsens fuerit, etiã gaudium de re prę̨senti habetur, donec deceptio æstimatiuæ non fuerit deprę̨hẽsa. At vero mox vbi per sensum exteriorem æstimatiua perceperit se errore delusam in iudicando de re absente, cessat passio gaudii, cessante nimirum æstimatione conuenientis. Deponit enim errorẽ, quo se comperit fuisse illusam. ¶ Itaq; tres istæ passiones, amor vel concupiscentia, prosequutio vel desyderiũ, voluptas siue lætitia sunt, quibus afficitur circa obiectũ conueniens.

CAPVT V.

His vero tribus passionibus prædictis correspondent tres aliæ, quæ sunt circa obiectũ contrarium, id est, circa obiectum disconueniẽs: odiũ videlicet, fuga, & tristitia vel dolor. Cum enim primum appetitui præsentatur obiectum disconueniens, mouetur appetitus displicentia, & quadam velut auersione opposita conuersioni concupiscentiæ vel amoris. Nam sicut obiectum appetibile efficit in appetitu primo cõuersionem quandam & inclinationem ad ipsum, sic obiectũ discõueniẽs auersionem quandã & retractionem. Et hæc passio odiũ nominatur, estq; amori opposita. Et sunt duæ istę radices omniũ aliarũ passionũ. ¶ Cũ vero discõueniens illud malũ æstimatiua proponit vt iã imminẽs animali, & tã q̃ propinquũ vt veniat, alia passio gignitur in appetitu, per quã quærit elõgari ab illo malo ipsumq; euadere & effugere. Et hęc passio appellatur fuga, & est quasi recessio quædã ab obiecto malo imminẽti vel propinquo per quam animal mouetur ad fugiendũ quod est disconueniẽs, sicut prosequutio (cui opponitur) tendentia quędam est ad cõueniẽs. ¶ Sed cũ obiectum disconueniẽs iam præsens & habitũ fuerit, efficitur in appetitu passio doloris vel tristitiæ, qua affligitur in pręsentia adepti mali, sicut per voluptatem (cui opponitur) quiescit in pręsenti bono. Ita enim canis

Odium. (margin, beside "His vero")
Fuga. (margin, beside "vero discõueniens")

vidés tenētem flagellum ad verbera eleuatū, primo aspectu odit & auertitur: & si vt sibi imminentia hæc verbera consyderat, fuga mouetur, ad effugiendum imminens & propinquum malum. Cum autem in ipsius corpus flagellum fuerit incussum, & verbera iā suscipit, dolore & tristitia affligitur: propter quod etiam exclamat, eiulando lamentans. ¶ Contingit autē interdum (quomodo de amore per contrarium diximus) ad odium non sequi fugam. Cum enim videt canis tenētem flagellum, odit quidē & auertitur: sed nisi videat sibi imminere aut sibi propinquum esse malum, nō sequitur fuga, vt cum multum distat ab eo qui flagellum tenet. Neq; item semper ad odium & fugam sequitur tristitia, vel quia malum illud nō sit præsens, vel quia cum præsens fuerit sensus nō nunquam mōstrat nō esse disconueniēs, quod secundum æstimatiuam errantē prius discōueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad odiēdum, fugiēdum, vel tristandum, an res discōueniēs existat, modo ab æstimatiua talis iudicetur. Vnde videmus homines quosdā morosos tristari pro rebus quæ secundum veritatē eis nō disconueniunt, neq; in aliquo mala sunt, tantum propter firmam æstimationē (quod æstimēt sibi discōueniens quod tale nō est: quam æstimationem vel nolunt vel non possunt deponere. Atq; ad hunc modum tristatur canis aliquo modo, dum irascitur ex hoc solū quod domū quis ingreditur, aut fimarium, in quo iacet, nō ad mali aliquid faciēdum, aut quod per plateam aliquis transeat, cum id ei nullo modo sit disconueniens.

Dolor.

CAPVT VI.

¶ De appetitu concupiscibili, & irascibili, & de passionibus irascibilis.

Inueniuntur autē & aliæ passiones in appetitu sensitiuo diuersæ à prædictis, originē tamen ex eis habētes. Pro cuius intellectu sciēdum est quod appetitus sensitiuus apud Philosophos (tam physicos quàm morales) diuiditur in duas partes, videlicet in concupiscibilem, & irascibilem.

Quid appetitus concup[…]

Appetitus concupiscibilis dicitur, quo [..]tes erga obiectum conueniens vel discon-

ueniens, ergo bonum vel malum ſimpliciter afficitur, ſecundum rationem ſub qua proponitur ab æſtimatiua. cibilis.

Atq; hanc partẽ ſpectant paſſiones illæ omnes quas ſupra iam diſtinximus: videlicet amor, proſequutio & gaudium, circa obiectum cõueniens: odium autẽ, fuga & triſtitia, circa obiectum diſcõueniẽs & malum. Cõſyderant enim hæ paſſiones ſimpliciter bonum aut malum ſecundum ſimplicem aliquam rationẽ: vt timor & odium cõueniẽs vel diſconueniẽs nude propoſitum: proſequutio & fuga, bonum vel malum imminẽs: gaudium & triſtitia, iam præſens. Denominatur autem hæc pars concupiſcibilis à primo & præcipuo ſuo actu, qui eſt amare vel concupiſcere.

Iraſcibilis vero appetitus dicitur, qui mouetur à bono vel malo propoſito, non ſimpliciter, ſed ſub conditione alicuius arduitatis vel difficultatis. Iraſcibilis appetitus.

In hac parte ſunt ſpes & deſperatio, audacia & timor & ira: à qua (vt magis manifeſta) pars iſta iraſcibilis nominatur. Hæ enim paſſiones omnes pro obiecto habẽt arduum. Vnde ſpes eſt quaſi amor boni ardui, audacia eſt quaſi proſequutio boni ardui. Deſperatio eſt quaſi odium & auerſio ardui, propter arduitatẽ. Timor eſt quaſi fuga ardui mali: & ira, quaſi triſtitia mali ardui, cum iam præſens fuerit. Quarũ paſſionum ab inuicẽ diſtinctio, non parum ad cognitionem appetitus ſenſitiui conducet. ¶ Paſſio nãq; ſpei in appetitu oritur, quando ab æſtimatiua proponitur obiectum aliquod cõueniens, tamẽ ſub ratione ardui: quatenus videlicet difficultatẽ habet ipſum obiectum in acquirẽdo. Vt cum proponitur cani cibus cõueniẽs, ſed aſtat, qui flagellum tenet, atq; ita arduitas & difficultas ſimul opponitur, illo tamen arduo non obſtante, adhuc inclinatur canis & mouetur amore ad ipſum cibum cõueniẽtẽ, æſtimãs arduitatẽ illam ſe poſſe ſuperare, & propter arduitatẽ nõ deſinit ad rẽ illam inclinari tãquam ſibi poſſibilẽ adipiſci, hic ſperare dicitur. Spes enim eſt de rebus arduis & difficilibus. Quæ enim arduitatem & Spes.

Desperatio. difficultatem non habent, sperare non d[...]iur. E contrario autem desperatio est, cũ ratione ardui propositi, aut præsentatæ difficultatis, appetitus auertitur ac desistit ab obiecto aliàs appetibili & conuenienti, vt amplius ad ipsum nõ moueatur, neque inclinetur, vtpote non possibile adipisci. Veluti cum canis cibum appetit vehementer-sed videt flagellum tam terribile, & tam terribiliter vibrantẽ flagellum qui astat cibo; vt non æstimet se posse arduitatem superare, & verbera talia euadere posse vel perferre, hic certe desperat, quia ab eiusmodi appetitu desinit obiecti conuenientis, propter arduitatem & difficultatem, quam æstimat insuperabilem. ¶ Respondent autem spes & desperatio in irascibili, amori & odio in cõcupiscibili: estq; spes velut amor quidam boni ardui, secundum rationem ardui. Nam quatenus bonum obiectum amatur, quatenus vero arduum speratur. Desperatio autem est, quasi odium ardui secundũ rationem ardui: id est auersio ab arduo vt arduum est ¶ Videntur autem spes & desperatio non solum respicere bonum, sed etiam malũ. Spes enim est de bono arduo cõsequẽdo, vel de malo arduo superãdo. Vnde sperare dicitur, qui bonũ aliquod quod amat nõ desinit, sed pergit appetere, nihil obstante consyderatione ardui. Sperat etiã qui amat mali alicuius quod odit euasionem, & superationem, tametsi arduitatem habeat adiunctã, malum illud euadere vel superare. Item desperat de bono arduo consequendo, propter arduitatem, vel de malo euadendo, aut superando propter arduitatem. Vt (verbi gratia) brutum animal sperat cõsequi pabulum quod videt, etiamsi aliquid difficultatis sit adiũctũ; & sperat effugere periculũ sibi imminens, etiam si sit arduũ ad effugiendum: Aut econtrario desperat de consequendo pabulo propter nimiam arduitatem, aut de superando euadẽdoq; periculo, propter nimiã arduitatem quam sibi putat insuperabilem. Itaq; tam boni consequutionem, quàm mali superationem atq; euasionem respiciunt spes & desperatio. Atq; ita in sequentibus passionibus est dicendum. ¶ Audacia vero & timor differre videtur: sicut prosequutio & fuga. Audacia enim est quasi prosequutio quædam boni ardui vt arduum est nihil videlicet obstãte arduitate. Timor vero fuga est ardui propter arduitatem, cum scilicet arduitas retrahit & fugam facit in appe-

titu. Et oritur audacia ex spe quemadmodum ex amore oritur prosequutio, & ex desperatione timor, quemadmodum ex odio fuga. Cum enim proposito bono arduo, appetitus propter arduitatem non auertitur vt desperet, sed manet cōuersus vt speret, neq; spem abiicit illius boni consequendi, quanq̃ sit arduum ad consequendum, tum deinde mouetur ad ardui illius prosequutionem, non obstante arduitate: atq; hæc est passio audaciæ. Item, cum per desperationem quis à malo superando, auertitur, spe superationis abiecta, propter arduitatem quam æstimat insuperabilem, ex hoc consequenter mouetur ad fugiendum hoc ipsum propter suam arduitatem, & est timor oppositus audacię. Est enim timor fuga à malo arduo, propter ipsius arduitatem, vel à consequutione boni ardui item propter arduitatem. Quemadmodum enim spem & desperationē diximus esse de bono arduo assequendo aut nō assequendo, nihil obstante arduitate, aut malo similiter superādo: ita audacia prosequitur bonum arduū consequendum: vel malum arduumad superandum. Timor vero deiectio & fuga quædam est, vel à bono arduo consequendō, vel à malo superando.

CAPVT VII.

¶ Quod ira nullam habet passionem contrariam.

De ira vero hoc singulare est quod nullā habeat passionem sibi cōtrariam, vt in prædictis apparuit, sed est penitus absq; cōtrario. Cuius ratio est, quoniam ira respondet tristitiæ, estq; tristitia quædam de malo arduo præsenti, quatenus arduum est ad ferendum, vel de boni ablatione, quatenus arduū est & difficile tali bono carere: quæ tristitia, propter arduitatem, consurgit ad ipsum malum superandum per vindictam. Vnde ira est, quando propter malum arduum illatum, appetitus vehemēter mouetur ad malū illud superandum, per illationem vindictæ. Existimat enim hoc modo malū proprium superare, cū æquale vel maius illi intulerit, à quo accepit malū. ¶ Huic autem tristitię de malo arduo pręsenti, nō potest in bono aliquod inueniri cōtrariū.

Cõtrarium enim tristitiæ est gaudiũ, q[uod] est de bono præsenti: bonum autẽ præsens nõ potest sub ratione ardui cõsyderari. Omne enim bonum, quantumcunq; ad acquirẽdum sit arduum, quantumlibet habeat in sui prosequutione & acquisitione difficultatẽ, cum iam habitum fuerit, nullam omnino habet difficultatẽ. Qua propter, bonum præsens nõ potest nisi passionẽ simplicis gaudii in appetitu efficere. Nã tantum vt præsens bonum mouet appetitum, non iam vltra vt arduum bonum, cum nullum præsens bonum sit arduum bonum. ¶ Et licet hoc experiẽtia doceat, quanto bonũ aliquod in prosequutione magis arduum fuit, tanto gaudium vehementius (cũ iam adeptum fuerit) in affectu causari, quẽadmodum ea quæ cum periculo vitæ adepti sumus vehemẽtius diligimus, & gaudio maiori afficimur de illorum possessione, nõ tamẽ aliud quam gaudium inde enascitur, ex adeptione videlicet talis boni, cum iam præsens ardui rationẽ perdit. Quod enim maius gaudium sit ex huius cõsequutione, nõ est, quia vt præsens arduum est, sed quia in prosequutione arduum fuit, & ad cõsequendum difficile. Atq; hac de causa fit, vt ira in appetitu irascibili nõ possit habere contrarium: quoniam videlicet obiectum iræ (quod est malum arduum pręsens) nõ potest habere cõtrarium. Nam bonum arduum pręsens & habitum, appetitus nequaquã respicit: neq; vllum obiectũ sub tali cõsyderatione ipsum mouere est potẽs. Includit enim repugnantiam: quia si bonum præsens est, arduum nõ est: & si bonum arduum est, præsens nõ est. Præsentia enim excludit in bono arduitatẽ. Secus est de malo, quod simul præsens & arduũ esse potest. Secus etiam de bono absente. Nam bonum absens potest esse arduum, priusq̃ habeatur, secundum quod in acquirẽdo habet difficultatem.

Sex passiões cõcupiscibilis.

¶ Omnes ergo passiones quæ in appetitu sensitiuo inueniũtur in sex iuga possunt reduci: quorum tria prima perfecta in paritate sua, sunt ipsius concupiscibilis, concupiscentia & odium, prosequutio & fuga, voluptas & dolor. Tria autem posteriora iuga, quorum nouissimũ imperfectum est in imparitate (quod vnum deficiat) sunt ipsius irascibilis appetitus: videlicet spes & desperatio, audacia & timor, & ira non habens contrarium. Opponitur tamen ei priuatiue ipsa iræ carẽtia, quam inirascẽtiam possimus appellare. Et ad harum

Sex quo[que] [ira]scibi[lis].

pasſionũ aliquã [illegible] ſſe eſt reduci omnẽ paſsionem ſenſitiui appetitus, ſiue iraſcibilis ſiue concupiſcibilis. ℂ Quod autẽ omnes iſtæ paſsiones ſint appetit⁹ ſenſitiui, maniſeſtiſsimũ eſt ex eo quòd ſingulis videamus etiam in irrationabilibus animãtibus, in quibus nullus eſt intellectiuus appetitus. An verò appetitus iraſcibilis & concupiſcibilis, duę ſint potentiæ realiter diſtinctæ, an tantũ vna ſecundũ rem potẽtia, ſed diuerſa habens officia, nolumus impræſentiarũ inueſtigare profundius.

CAPVT VIII.

ℂ Quomodo paſsiones iraſcibilis oriantur ex paſsionibus concupiſcibilis.

ILlud autem notandũ eſt, quod paſsiones iraſcibilis oriuntur ex paſsionib⁹ cõcupiſcibilis, & terminantur in eaſdẽ. Nam ex amore alicuius rei cõuenientis quæ eſt in concupiſcibili, exoriente aliquo quod arduitatem adducit illi rei amatæ, conſurgit in appetitu iraſcibili ſpes ad illam arduitatem ſuperandam, & audacia qua proſequitur ſuperationem talis arduitatis. Et cum per audaciam contigerit arduũ ſuperari, terminatur ſpes illa & proſequutio in gaudio, quod inde naſcitur: atque ita in paſsionẽ cõcupiſcibilis terminantur paſsiones illæ iraſcibilis. ℂ Ita timor de malo imminenti & arduo, cum iam malũ ipſum aduenerit & vicerit, ita vt ſuperari nõ poſsit, in purã triſtitiam terminatur. Non enim eſt ira, donec mali pręſentis arduitas ęſtimatur per vindictam ſuperabilis: quemadmodum audacia proſequutio eſt ſuperandi mali ardui imminentis, cuius mali arduitas æſtimatur ſuperabilis. At verò, cum æſtimatio talis (videlicet ſuperandi præſentis mali) defecerit, iam non amplius ira, ſed triſtitia mera eſt, quę ex malo arduo pręſenti procedit, quemadmodũ in iis qui reb⁹ deſperatis, poſt timorem, tandẽ in illud incidũt quod ante timuerãt, nec æſtimant mali arduitatem ſe vlla vindicta poſſe ſuperare. In his enim ira vertiť in purã triſtitiã. Talis ergo qui iam pręſente malo ſic premiť, deſinit deſperare, deſinit & timere: & poſt deſperationem ac timorẽ, finem occupat dolor. Terminantur ergo (vt diximus) paſsiones iraſcibilis in paſsiones concupiſcibilis. ℂ Et licet terminentur, nunc in gaudiũ nunc in triſtitiã, ſimpliciter tamen amor in cõcupiſcibili eſt prima

Amor eſt prima radix paſſionũ a[illegible]um.

radix omnium aliarũ paſsionũ: nec po[illegible] vlla paſsio in cõcupiſcibili, vel in iraſcibili oriri niſi ex radice amoris, ſiue cõcupiſcentiæ. Non enim eſt aliquod odiũ, quod nõ oriatur ex aliquo primo amore. Quicquid enim odit appetit⁹, ideo odit, quia cõtrariũ eſt alicui, quod vt bonum & conueniens amat. Vt ſi amat canis cibum, odit quicquid ab huius conſequutione prohibet vel impedit, & quicquid hoc quod vt cõueniẽs appetit, expellit ac fugat: ſic qui amat vitam ac ſanitatem, odit, quæcunque apprehenduntur vt ſanitati aut vitę contraria. Nihil enim odit appetitus, niſi ſub ratione diſconuenientis. Diſconueniens autem dicitur diſcõueniens, in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio diſconuenientis, præuius amor alterius rei, illius cui hoc eſt diſconueniens nempe vitæ & boni ipſius animalis, cuius eſt appetitus. Eſt enim appetitui naturaliter inſitus quidam amor vitæ & boni ipſius animalis cuius eſt: ex quo amore procedit odium generale diſcõuenientis, ac deinde particularia odia omniũ earum rerum, quæ æſtimantur vt contrariæ aut repugnãtes vitę ac bono ipſius animalis. Sicut econtrario ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omnium earum rerum quæcunque æſtimantur, vt conuenientes vitæ vel bono animalis.

CAPVT IX.

¶ Gaudium ſiue voluptatem eſſe aliarum paſsionum finem.

PRofundius autem conſiderantes, inuenimus gaudium ſiue voluptatem omnium paſsionũ aliarum eſſe finẽ, quẽ appetitus finaliter quærit, & ad quem naturaliter omnes alię paſsiones ordinantur: ita vt quemadmodum ex amore omnia proficiſcuntur, ſic ad gaudium & voluptatem omnia ordinentur. Ad hoc enim appetitus concupiſcit & proſequitur quod cõueniens eſt, vt cum aſſequutum fuerit gaudeat in illo: eſtque gaudium velut fructus, ad quem appetitus cõcupiſcendo & proſequẽdo tẽdit. Et ſicut omne odium, & omnis fuga ex amore proficiſcitur, ita omne odium, omniſque fuga finaliter tandẽ ad gaudiũ ordinatur. Ad hoc enim id quod animali diſconueniens eſt, odit, & fugit appetitus, vt non per aduentũ diſcõuenientis animali veniat triſtitia, ſed malo depulſo gaudiũ acquirat, vel in ha-

bito gaudio conquiescat. Vnde sicut perturbatio belli ordinatur ad tranquillitatem pacis, sic odium & fuga ordinantur ad quietem gaudii. ¶ Et prouide admodum Deus animalib⁹ dedit non solum amare & prosequi, sed odire etiam & fugere. Nam si non aliud nosceet appetitus quàm amare, quàm prosequi, nõ esset quo se à cõtrariis & discõuenientibus præseruaret. Nam ad præseruationẽ huiusmodi à discõuenienti, requiritur odium & fuga, quibus à disconuenienti appetitus, ipsum animal potest se elongare & abstrahere.

¶ Ex prædictis patet, quod gaudium per se est secundũ naturam animalis: tristitia verò, contra naturã. Nam gaudium est per se finis ipsius appetitus, quem finaliter quærit. Vnde oportet tristitiam cõtrariam esse contra naturã Atque hinc est, quod naturaliter omne animal quærit delectationẽ, voluptatem, & gaudium: abhorret autem à tristitia & dolore, conatur item modis omnibus se in gaudio conseruare, & in delectatione continere, à tristitia autem & dolore diligẽtissime & quàm ocissime potest se conatur liberare. ¶ Hinc etiam est, quod tristitia (vtpote naturæ animalis contraria) consumit & corrumpit ipsum animal, atque ad mortem deducit. Vnde per Sapientem dicitur, Spiritus tristis exiccat ossa. Et Iacob ad filios suos volẽtes secum Beniamin adducere in AEgyptum, Si quid ei aduersitatis (inquit) acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Contra verò, gaudium & lætitia sanitatis est effectiua, & vitæ conseruatiua.

Gaudiũ est secundum naturam.

Prou. 17.

Gen. 42.

CAPVT X.

¶ Quare Deus irascibilẽ addidit cõcupiscibili, & quod etiam timor & desperatio animali fuerint necessaria.

Omnes etiã passiones quæ sunt in irascibili, sicut ab amore radicaliter oriuntur, ita ad gaudium naturaliter pergũt, & ad ipsum vt suum finẽ ordinãtur. Spes enim & audacia ad hoc ordinantur, vt tandẽ bono arduo, non obstãte arduitate, cõsequuto, vel malo arduo superato, appetitus per gaudiũ quiescat in bono acquisito. Imò desperatio & timor ad gaudiũ ordinantur. Desperãdo enim animal mouetur vt timeat ac fugiat, sicq; euadat tristitiam quæ imminet, & gaudiũ habeat malo per fugam declinato. ¶ Vbi notandũ, quod appetit⁹ irascibilis datus est animali

Appetit' irascibilis, ppugnator est cōcupiscibilis

propter concupiscibilem, & est velut propugnator appetitus concupiscibilis. Sine appetitu nanque irascibili, concupiscibilis esset velut inermis, & absq; defensione. Neq; sufficiebat appetitus concupiscibilis ad bene esse animalis, nisi fuisset adiūctus etiam irascibilis. Frequenter enim cōtingit circa id quod animali est conueniens, occurrere arduitatem & difficultatem, per quam affectus cōcupiscibilis statim retraheretur, vel remoraretur, nisi esset adiūctus appetitus irascibilis, qui confirmaret concupiscibilem & velut animaret in suo amore & prosequutione, ne statim cōcupiscibilis occurrēte arduitate se retrahat, atque à prosequutione desistat. Quomodo enim armatus aliquis per viam ambulans cum inermi, facit ipsum inermem non desistere ab itinere, etiam si videatur aliquid occurrere aduersi, qui alioqui solus & inermis existens statim ab itinere suo cessaret, vel deflecteret: sic appetitus cōcupiscibilis statim à conuenientis prosequutione cessaret, arduitate occurrente deterritus, nisi haberet irascibilem velut propugnatorem, qui illum teneret in prosequutione sui appetibilis. ¶ Ita ergo irascibilē appetitum Deus animali cum concupiscibili dedit, vt etiam occurrente arduo à prosequutione conuenientis non cessaret, neque statim malo succumberet, sed contra ipsum sese erigere posset, & ad arduitatem superandam conari. Item, cum fortè à discōuenienti malo teneretur, vt non perpetuo sub illo permaneret, sed ad euadēdum malum sese posset erigere, & velut ad superandum animare. Ita enim per spem & audaciam animal non obstante arduitate pergit prosequi quod amat, & vnde quærit gaudium. Per iram verò, etiam cum præsens fuerit malum, superare conatur & euincere malitiam, atque ex ea sese extricare. ¶ Per desperationem quoque & timorem sibi consulit animal, cum ipsum malum arduum imminens tantum videt, vt superare se non posse existimet. Conducit enim animali, ad euasionē mali, desperatio & timor: cum tam arduum fuerit malum, vt existimet se nō posse superare. Nam tunc per desperationem & timorem fugit animal, sicque suæ saluti consulit. Si enim oblato arduo quod animal ipsum superare non potest, adhuc pergat sperare & audere, periculum est vitæ ipsius, dum se opponere tētat malo excedenti suas vires, & se fortius oppugnare: vnde cū de-

uictum fuerit, male habebit: Et frequétiſsime hoc modo animal in perditionem venit. Itaque etiam deſperatio & timor in animali vtiliter poſita ſunt ad ſalutem animalis, occurrente malo quod exiſtimatur non poſſe ſuperari: ſicut ecõtrario ſpes & audacia ibi cõducunt ad eſſe animalis, vbi exiſtimatur malum poſſe ſuperari. Atq; hoc pacto manifeſte patet, quomodo (vt ſuprà diximus) etiam deſperatio & timor ad gaudium ordinantur, ſicut ex amore proficiſcuntur. ¶ Amor autem ille primus, ex quo oriuntur omnes iſtæ paſsiones tam cõcupiſcibilis quàm iraſcibilis (vt iam oſtenſum eſt) & gaudiũ iſtud ad quod paſsiones omnes ordinantur vt ad finem, de eadem re ſunt. Eſt enim primus amor appetitus, quo appetit & amat ſaluté ipſius animalis cuius eſt appetitus. Et gaudium vltimum ad quod ordinantur omnes paſsiones aliȩ, eſt ſimiliter de ſalute & bono ipſius animalis, ad quod ordinantur quæcunque in ipſo ſunt omnia. His auté de appetitu ſenſitiuo determinatis, rurſus ad intellectiui appetitus conſiderationem (vnde digreſsimus ſumus) reuertamur.

CAPVT XI.

¶ Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri.

HAs auté paſsiones omnes quas iam explicauimus, manifeſtum eſt ſic in homine ſicut & in aliis irrationabilibus inueniri. Nam & homo quȩ ſecũdum ſenſum percipit corpori cõuenientia amat, atque proſequitur, & cum adeptus fuerit, voluptate in eis afficitur: cũ percipit diſconuenientia corpori, hæc odit, fugit, & de his triſtatur, ſi ea aduenire ſibi contingat. Sperat item, & audet, & occurrenti difficultati ſe opponit, vt euincat. Deſperat quoque interdum, & timet, cum arduitaté æſtimat ſuas vires ſuperare. Inſuper & iraſcitur cum præſens malum fuerit quod putat per vindictã poſſe ſe ſuperare. Et in his omnib⁹ (quantum ad corpus attinet) manifeſte homo cum cæteris animalibus irrationalibus conuenit, ita in appetitu ſenſitiuo ſicut in ſenſu. ¶ Verum quantũ ad appetitũ intellectiuũ conſiderandum eſt, quòd licet nulla talis paſsio corporalis poſſet in eo inueniri, ipſe tamen dicitur amare, odire, proſequi, fugere, delectari, triſtari, ſperare, deſperare, audere, timere & ira-

ſci. Et hęc omnia quę iam prius appetitui ſenſitiuo diximus conuenire, non ſunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena. Quomodo enim in appetitu ſenſitiuo ſunt amor corporalis, gaudium corporale, odium corporale, triſtitia corporalis, ira corporalis, & ita in cęteris: ſic in appetitu intellectiuo eſt amor ſpiritualis, quo volũtas id quod ſecundũ rationẽ bonũ iudicatur, amat: eſt deſideriũ ſpirituale, quo ad acquirendũ id quod ſecundum rationẽ bonum iudicatur, tendit: & eſt gaudiũ ſpirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cum intellectus iudicat virtutem eſſe bonam & rem vtilem homini, appetitus intellectiuus amore afficitur erga illam, & incipit eam proſequi, ſiue ad eam tẽdere deſiderio: atque vbi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cũ intellectus æternam vitam (quæ Deus eſt) vt bonã & ſumme bonã cognoſcit, volũtas amore afficitur & deſiderio tẽdit ad illã conſequendã. Atq; vbi deſideriũ hoc ſuum adimpleri contigerit, ſummo gaudebit gaudio. Eſt quoq; odium ſpirituale, eius quod ſecũdum intellectum iudicatur diſconueniens & malũ, & fuga eiuſdem, atque vbi pręſens adeſſe cõtigerit, triſtitia. Vt cũ intellect⁹ iudicat vitia eſſe hominis nobilitati cõtraria, & naturã deformantia, afficitur volũtas auerſione & odio cõtra illa, fugítque & abominatur ea: ac ſiquãdo in ea per fragilitatẽ cõtigerit incidere, triſtatur de talis mali pręſentia.

Pſal. 138. De quali odio per Pſalmiſtam dicitur, Nónne qui oderunt te domine oderã, & ſuper inimicos tuos tabeſcebã? Perfecto odio oderam illos, inimici facti ſunt mihi.

¶ Item ſpes & audacia in appetitu intellectiuo inueniuntur. Cum enim intellectus virtutem vt arduam & difficilem conſiderat (Quippe virtus & ars, iuxta Ariſtotelis ſententiam verſantur circa difficile) volũtas nihilominus firma & ſtabilis, non deterrita arduitate, cámque putãs poſſe euinci & ſuperari, pergit amare virtutẽ, pergit etiam deſiderare & ad eam tendere, hic certe ſperat & audet. Sin econtrario arduitate victus humanus appetitus reſiliat deiiciatúrque ac fugiat à virtutis propoſito (quemadmodum proh dolor cernere eſt in maxima parte hominum) hic deſperatio & timor eſt. ¶ Iram quoque in intellectiuo appetitu ſpiritualem experimur, cum illud quod ſecundum intellectum malum & diſconueniens iudicamus, adeſſe contigerit: volũtas tamen

Ariſtote-

aduersus ipsum consurgit, & quærit ipsum malum superare atque euincere. Vt cum homo in peccatum se aduertit cecidisse? grauiter irascitur aduersus illud, si non sibi complacet in eo, neque perseuerare eligit in eo, consurgítque ad ipsum expellendum ac se ab illo emundandum. Ita cum quis in se vel in proximis videt contemptum diuini honoris, ira spirituali aduersus malum hoc secundum intellectiuum appetitum consurgit, ad superandum & destruendum contéptum honoris Dei. Ac de huiusmodi ira intelligendum est, quod in Psalmis scribitur, & apud Euangelistam Ioannem adducitur de Christo Domino. Zelus domus tuæ comedit me. Et paulus Apostolus gaudet, per suam epistolam se commouisse discipulos ad iram & indignationem, contra peccatum, ad pœnitentiam. Ita ergo manifestum est, omnia ista quæ in appetitu sensitiuo inesse supra diximus, etiã intellectiuo appetitui inexistere. Est tamen hoc aduertendum, quod ista vt sunt in sensitiuo appetitu, dicuntur passiones, non auten vt sunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant salutem hominum, amant Deum, prosequuntur & desyderant electorum salutem, gaudent super peccatoribus pœnitentiam agentibus, & super iustis proficientibus, tristantur super conuersis, reuertentibus ad pristina vitia, aut iustis, suam iustitiam reliquentibus, irascuntur aduersus eos qui scandalizant pusillos, qui Dei nomen blesphemant, sperant de peccatoris conuersione donec in mundo est, desperant de eorum reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condemnationem acceperunt, & ita in aliis. Nequaquam tamen in angelis sunt ponendæ passiones, amoris, gaudii, odii, tristitiæ & huiusmodi. atq; ita nec in homine secundum appetitum intellectiuum, secundum quem similis est angelis. Hęc enim omnia intellectiuus appetitus absque passione in se habet, quæ sensitiuus habet cũ passione, & affectiones tantum, non passiones appellantur Passio enim corporalem aliquam immutationem designat & imperfectionem includit, Vnde plærunque inualescentibus passionibus corporalibus istis, cernimus hominis corpus secundum eas disponi. Vt qui vehementer irascuntur, cernuntur oculos habere scintillantes, & faciem velut fumantem atque ardentem, propter quod

Psal. 68. Ioan. 2. 2. Cor. 7. Luc. 15.

in scripturis nōnunquam ira per fumum faciei designatur. Veluti cū de Deo dicitur, Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit. Et alibi, Domine Deus quousque irasceris super orationem serui tui. vbi in Hebręo habetur, fumabis, pro irasceris. Qui vehementer timent, pallidi fiunt: item qui desperant, vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain desperantem ob non acceptata munera, dominus, Quare (inquit) cōcidit facies tua? Ita qui gaudent, multum rubescunt & grato colore perfunduntur in vultu: qui vero tristantur, vultū habent tetricum & toruum. ℂ At vero affectiones istæ vt sunt in appetitu intellectiuo, nō sunt cum tali immutatione corporali, neque per se eiusmodi passionē in corpore efficiunt, nisi simul & in appetitu sensitiuo passio existat affectioni voluntatis correspondens. Ita enim solet ex redundantia affectionis quæ in appetitu intellectiuo est, etiam in sensitiuo passio correspondens generari. Quemadmodum videlicet ad oculum cernimus, eos qui interno lætantur gaudio, ex bonæ conscientię testimonio, ex redundantia gaudij spiritualis gaudere etiam corporaliter, & serenitate ac placiditate quadam vultus illud internum gaudium demonstrare. Et cum quis secundum Deum irascitur, secundum voluntatem, simul etiam corporis ira accenditur, quæ velut ministret vltionem.

Psal. 17.
Psal. 79.
Genes. 4.

CAPVT XII.

ℂ Differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones appetitus intellectiui.

Est etiam hæc differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones voluntatis, quòd appetitus sensitiuus secundum eas mere patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur, ita vt non possit non recipere, quemadmodum sensus mere passiua potētia est. Vnde præsentato per sensum obiecto conuenienti, & per ęstimatiuam vt tali iudicato, appetitus sensitiuus necessario & naturaliter afficitur & amat illud, & cum obiectū aliquod vt cōueniens & pręsens per sensum præsentatur, naturaliter patitur appetitus sensitiuus, & afficitur gaudio ex ratione talis obiecti, habétque se mere passiue, quemadmodum sensus cū à sensibili oblato speciem recipit. Atque hinc fit, vt brutum animal proposito cibo quem secundum ęstimatiuam iudicat conuenientem, naturaliter erga ipsum amore afficiatur,

ipsúmque prosequatur, neque potest non amare, aut nō prosequi, nisi adsit impedimentum aliunde quod præualendo naturaliter operetur fugam vel odium, vt supra declarauimus. ¶ At vero in appetitu intellectiuo multo aliter se res habet. Est enim voluntas, potentia multo nobilior, non vtique mere naturaliter patiens ab obiecto, etiam sub ratione sua proposito, sed mouens seipsam ad obiecti propositionē potius, quàm ab obiecto moueatur. Nam si naturaliter ab obiecto moueretur, semper obiecto proposito deberet secūdum rationem obiecti moueri, cum nullū esset ab extra impedimentum. Atqui experientia aliud manifestat, videlicet hominis voluntatem nulla necessitate ab obiecto proposito moueri: sed propria libertate ipsam sese mouere. Potest enim contingere, & contingit per singula momenta iń plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc esse bonum, aut conueniens, cum tamen ipsa voluntas illud nō prosequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc esse malum, cum tamē voluntas nō odiat illud, nec fugiat. Vnde in incontinētibus manifeste hoc cernimus, iudicant enim secūdum intellectū, malum esse adulterio coinquinare vxorem alienam, malū esse in tali statu permanere: attamen secundum voluntatem non tristantur de tali malo pręsenti, neque odiunt, neque fugiunt. Item omnes secundum intellectum iudicant, peccatū esse malum & deformans humanam naturam: attamen secundum voluntatem non omnes odiunt peccatum, neque fugiunt. ¶ Est ergo voluntas potentia non mere passiua naturaliter patiens ab obiecto, ita vt non possit non pati ab eo quemadmodū est appetitus sensitiuus, sed libera est, & actus sui in se ipsa libere effectiua, ad propositionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis est voluntati obiectum proponere, vt pote sub ratione boni aut mali: & voluntas non trahitur ad obiecti prosequutionem, neque vlla necessitate in ea fit affectio secundum rationē obiecti, sed libertate sua se mouet cum voluerit, secundum affectionem tali obiecto conuenientem: ita vt etiam cum mouetur, libere possit non moueri. Vt cum intellectus virtutem vt bonam & conueniētem humanę nobilitati proponit, voluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius prosequutionem, sed libere se mouet. Nam obiecto eodem similiter oblato, & nullo ex-

Appetit⁹ intellectiu⁹ differt à sēsitiuo

iſtente alio impedimento, poteſt nunc moueri ad amorem virtutis, aliás non moueri: poteſt nunc proſequi, alias non proſequi.

CAPVT. XIII.

De libertate volũtatis ſuper affectiones proprias & paſſiones appetitus ſenſitiui.

EX prædictis videtur manifeſta libertas ipſius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiam fit, vt proprie nominentur voluntatis actus vel operationes, nequaquam autem paſſiones, tametipſi vt in appetitu ſenſitiuo, paſſiones verius quàm actus vel operationes appelentur: videlicet quod in appetitu ſenſitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipſo appetitu: in intellectiuo autem contrario, nõ ab obiecto in ipſum imprimantur, ſed ab ipſiuſmet libertate efficiantur. Non ſolum tamen hanc libertatem habet voluntas ſuper actus proprios, verũ ettã ſuper paſſiones, quæ ſunt in appetitu ſenſitiuo, magnum habet dominium, & magnam libertatem. Quia enim appetitus ſenſitiuus, *ſecundum* naturam ſubiectus eſt voluntati, vt inferior *ſuperiori*: & quia voluntas potentia libera eſt, hinc fit, vt nõ ſolũ imperium & libertatem habeat ſupra proprios ſuos actus, verum etiam ſupra paſſiones appetitus ſenſitiui. Imo vero ex Dei ordinatione, hoc ipſo quod voluntatem liberam homini dedit, inferiorem appetitũ non liberum voluit huic ſuperiori libero eſſe ſubiectum, voluitque huius paſſiones naturales & nõ liberas ab huius libertate regi & moderari, Vnde ex ore domini ad Caim exardeſcentem mala iracũdia (propterea quod non quę ipſius mala munera, igne cœli abſumpta eſſent vt bona ſacrificia fratris) ita dictum legimus, Sub ter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Quaſi dicat, Tu quidẽ nũc ſubita exardeſcis iracũdia, quaſi grãdi malo tibi illato, ex eo quod tibi frater prælatus eſt ſigno Diuino. Attamen ſcito, inordinatum hunc iracundiæ furorem qui in tuo ſenſitiuo appetitu exoritur, debere te comprimere & moderari, per ſuperiorem quæ in te eſt liberam voluntatem: ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid opere committas, quod in proximo futurum eſt, ſi inſurgentem appetitum primum non comprimas.

Voluntatis libertas.

Gene. 4.

¶ Si autē verū est quod ait dominus, sub homine esse ipsius appetitum, & ipsum dominari debere suo appetitui, manifeste consequitur supra hunc appetitum debere poni aliam aliquam potentiam superiorem cui subdatur, & cuius imperio atq; dominio subiiciatur. Quod autē dominatur alteri, & sub se habet subiectū, vt possit reprimere moderari ac regere, libertatem habere debet qua id possit. Hæc autem potentia superior, voluntas est & appetitus intellectiuus. Patet ergo ex verbis illis Domini, appetitum sensitiuum subiectū esse intellectiuo, item & voluntatem habere libertatem, & imperium, non solum super actus proprios, sed etiam super passiones sensitiui appetitus. Quomodo enim sub ipso esset appetitus sensitiuus, & quomodo ipse huius dominaretur, si super suos tantum proprios actus diceretur habere libertatē? Quomodo enim regē dicemus imperare populo, si ipsum fateamur solum habere libertatem in propriis rebus agendi quod voluerit, & non etiam in negotiis populi? ¶ Sed & si ea quę antecedunt prædicta Domini verba diligentius consyderauerimus, inueniemus libertatē volūtatis causam esse, ob quā illi subiicitur sensitiuus appetitus? Sic enim Dominus pręmittit, Quare iratus es, & quare concidit facies tua? Nonne si bene egeris recipies. Sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit? Ac demum subiungit quod iam diximus. Sed sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittitit, mox subiungēs seruitutem & subiectionem appetitus, indicat appetitum homini subiectum esse ratione eius quod est in eo liberum, & à quo suam habet libertatem. Et hæc est sola potētia voluntatis. Per volūtatem enim homo habet libertatem. Est ergo voluntas in homine, quæ ex Diuina ordinatione habet libertatem & imperium super appetitum sensitiuum.

Gene. 4.

Gene. 4.

CAPVT XIIII.

¶ De dominio voluntatis supra appetitum sensitiuum.

AD cognoscēdū autē quomodo voluntas dominatur super appetitū sensitiuū, notandū est (iuxta Aristotelis distinctionē) duplex esse dominiū: alterū quo dn̄s dn̄atur in seruū ita vt nihil possit facere à seipso seruus, nisi quod dn̄s imperauerit, cuiusmodi dominiū gręca appellatione vocat despoticū, qđ nos latine dicere possumus herile .i.

Duplex dominiū

quo herus dominatur seruo. Siquidē despotes, herus, vel dominus interpretatur. Alterum est dominium liberū, quo rex dominatur suis subditis liberis: qui licet subiecti sint suo domino, nō sic tamē (quēadmodum priores) vt nō possint nisi quæ ille iubet facere, sed ita vt pareant quidē illi in iis quæ imperauerit, possint nihilominus etiā illo nō requisito agere quæ sibi vidētur cōmoda. ¶ Manifestum est autē, appetitum sensitiuum pro hoc statu potius posteriori hoc modo quàm priori, esse voluntati subiectum. Nō enim sic ei subiicitur, vt nihil possit nisi quod ille iusserit. Nam potest per se absq; voluntatis imperio sensitiuus appetitus mouere ipsum hominem ad obiectum ad quod fuerit pertractus, etiam nō requisita voluntate, neq; accepto à voluntate imperio. Quāq enim in homine appetitus sensitiuus subiectus est voluntati, nō tamen ob hoc est ignobilior neq; impotētior in homine quàm sit in animali bruto, vbi aliū nō habet superiorē. Vnde sicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per se sufficiēs est animal mouere ad obiectum à quo ipse prior mouetur prosequēdum vel fugiēdum, ita potest & in homine moueri per semetipsum. ¶ Secundo autē modo subiectus est voluntati & voluntas ei dominatur: quoniam videlicet vbi voluntas iusserit, potest appetitū inferiorē cōpescere, eiusq; passiones mitigare, vel comprimere, vel prorsus supprimere, potestq; eum cohibere, ne animal moueat ad obiectū à quo ipse mouetur. ¶ Ad candē rē tertio libro de anima adducit Aristoteles cōparationem sphæræ superioris & inferioris, quarum superior mouet inferiorē suo raptu, eam secum circūgyrando: inferior nihilominus proprio motu contramouetur. Sic enim voluntas (vt sphæra superior) suæ iussionis imperio sibi parere facit appetitū sensitiuū & vi quadā cogit suum sequi imperiū. Attamē habet etiam sensitiuus appetitus potestatē motu proprio mouēdi, quam nō accepit à potētia superiori. ¶ Quod si quis huius rei requirat experientiā, mirabor ego an lapis sit absq; sensu qui id requisierit. Quis enim nō experitur ī sese per singulos dies, imò per singulas horas (ah quid horas dico, potius per singula momēta dicere debuerā) multis se inordinatis passionibus & motibus mirum in modum molestari, quæ absq; voluntatis imperio ex parte inferiori à sensitiuo appetitu exoriūtur? Quis nō statim visa re pulchra

Cōparatio Aristotelis.

percipit intra se amoré rei illius & quandam prosequutioné antequam voluntas adsit quæ cõpescat sensualé passionem? Quis nõ circa res sensibiles sentit frequentissime sese brutorum more statim affici, subitis passionibus in sensitiuo appetitu nascentibus, concupiscentiæ, prosequutionis, desyderii, odii, fugæ, timoris, spei, audaciæ, irę, & similium ante omne voluntatis imperium? Hanc ergo non perfectam subiectionem sensitiui appetitus ad voluntatem, euidentissime sic in nobis probat experientia.

CAPVT. XV.

¶ Quomodo sensitiuus appetitus voluntati contrariatur.

NEq; vero hanc solam habet facultaté appetitus sensitiuus, vt possit absq; voluntatis impertio moueri à suo obiecto, ac deinde ipsum animal etiam mouere: sed (quod magis dolédum atq; deflendum est) secundũ eam conditionem in qua nunc est, plærũq; etiam ad ea quæ volũtati sunt cõtraria, inclinat & mouet. Appetitus nãq; intellectiuus secundum suam naturam ea amat ac prosequitur & de illis gaudet, quæ secundum intellectum atq; rationem bona sunt: ea vero quę ratio mala iudicat, odit, ac fugit, & de illis tristatur. De huiusmodi etiam bonis sperat, mala cõtratraria timet, & aduersum mala huiusmodi irascitur. Appetitus autem sensitiuus amat & prosequitur ea quę sensus bona iudicat, & de his gaudet: ea vero quę sensus discõueniétia iudicat, odit ac fugit, & de his tristatur. Atqui non eadem sunt quæ sensus bona æstimat, & quæ ratio vel intellectus: item quæ sensus mala, & quæ intellectus. AEstimatio nãq; sensus illa iudicat bona, quæ carni sunt grata, bona videlicet corporalia, & tẽporalia, delicias, diuitias, amplã supellectilé, põpas magnificas, & gloriosos titulos, amplum famulititium, abũdantiam ciborum, ferculorum, potuum, musicorum instrumentorum cõcentum, & cætera huiusmodi, quæcunq; sensui carnis sunt grata, & quæcunque sensum oblectant: & hæc omnia inordinate & secundum excessum consyderata, sensus æstimationi bona videntur, & sic ea sensualis appetitus prosequitur. Ratio vero siue intellectus vera bona iudicat illa, quę incorruptibilia sunt atq; æterna, & ea quibus ad æternitatem pertingitur: cuiusmodi sunt bona cœlestia, item virtutes, & virtutum opera, virtutum etiam occasiones, & quic-

Cõtrarietas appetitus sensitui & intellectiui

quid nouit ad vera atq; ęterna bona consequenda idoneum. Quę autem sensus vt sibi grata & conuenientia iudicat, secũdum eum vsum nẽpe superfluum & excessiuum, nequaquã intellectus vt vere bona iudicat, sed potius vt mala & noxia ad ea bona consequenda, quæ ipse vere bona iudicat. Non enim hęc temporalia iudicat vtilia, nisi quatenus ad vera spiritualia & æterna bona cõducunt, quod est secundum vsum moderatum & sufficientem. Propter quod, appetitus sensitiuus contrarius est voluntati, nõ simpliciter in hoc quòd ipse temporalia & corporalia appetat, voluntas autem supernaturalia & æterna: sed quia ille corporalia secũdum excessum & inordinationem appetit, ista vera non nisi secundum debitam moderationẽ: nec ea quidẽ per se, sed vt ad aliud conducentia. ¶ Atq; hoc est quod sanctus Apostolus ait, carnẽ concupiscere aduersus spiritum, & spiritum aduersus carnẽ, & adinuicem hæc sibi aduersari, vt non quęcunq; velint homines faciant. Carnem nãq; intelligit partem infimam appetitus sensitiui, & spiritum appellat superiorem partem in anima hominis, ratione voluntatis: significans videlicet, appetitum sensitiuum & intellectiuum adinuicem pugnare, vt caro .i. carnis appetitus, concupiscat contraria appetitui intellectiuo. Hinc & in alio loco multa verborum replicatione conqueritur, non habitare in carne sua bonum, sed malum sibi adiacere, ita vt legem Dei facere volens, & secundũ spiritum quæ vere bona sunt diligere, inueniat in carne sua aliã legem, legi mentis repugnantem, seq; captiuantem in lege peccati. & alia huiusmodi multa dicit, quæ non nisi sensualitatis peruersitatem indicant voluntati repugnantis: quæ illi vsq; adeo est molesta repugnando, vt in vocem tandem exclamationis miserabiliter eiulans terminet querimoniam, dicẽs, Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?

Gala. 5.

Rom. 7.

Ibidem.

CAPVT XVI.

¶ Vnde procedat rebellio appetitus sensitiui cõtra volũtatẽ

Sciẽdum tamen est, quod appetitus sensitiuus licet ex sua natura appetat bonum corporis vt corporis, non tamen ex sua natura habet sic appetere bona corporis extra modum & ordinem, etiam contra rationis dictamen, & supra q̃ ratio dictet, quomodo nunc manifestissime experimur in nobisipsis. Verum id ex corruptione pro-

uenit humanæ naturę, quā sacræ scripturę authoritas, & sanctorū patrū testimonia nobis astruūt, ex primi peccati inobediētia euenisse. Nā (vt Sapiēs attestatur) fecerat Deus hominem rectum ab initio, & absq; vlla contentione: princeps pacis, osor dissensionis, duos hos appetitus in homine sine vlla contrarietate coniūxerat, sicq; appetitum inferiorē subiecerat superiori, vt nihil posset contra eius imperiū & contra regulæ ipsius directionem (id est contra dictamen rationis) appetere, vt non posset amare aut prosequi cibum, vel potū, vel aliud quodcūq; sensui gratū, contra voluntatis imperium, neq; contra rectæ rationis dictamen. Nā ante primi peccati inobedientiam, nunq̄ appetitus sensitiuus appetisset cibum, nisi quantū & quomodo & quando copori fuisset bonum pro sua sustentatione, & sicut voluntas voluisset appeti, ipsaq; rationis regula dictasset appetendum: neq; vnquam fuisset imperium voluntatis egressus appetitus inferior, neq; limites excessisset rationis. Mox enim vt volūtas iussisset cessare inferiorē appetitum à sui obiecti prosequutione, dicto statim fuisset obediens, nec progressus fuisset vlterius. Atque ita dulcissima omnino fuit ab initio duorum horum appetituum harmonia, & iucundissima cōcordia, inferiore in nullo superioris prætergrediente imperiū, eratq; tū ab homine in eo statu procul omne dissidium. Et perdurabat quidē hęc suauissima pacis concordia, donec Diuinæ voluntati paruit voluntas humana, & donec pręcepti Diuini regulam voluntas hominis non fuit transgressa. ¶ At vero posteaquam suā voluntatem homo per inobedientiam subduxit, imo verius suffuratus est diuinæ voluntati, eiq; cœpit per suam voluntatem velle contrariari, Diuiniq; præcepti regulam transgredi (heu sortē nostram miserādam) iusto Dei iudicio, harmonia illa & pax suauissima in homine dissoluta est, extunc sunt in homine cōfusa atq; perturbata omnia: ita vt obedientiam iā negare inciperet appetitus inferior superiori (cui vsque tunc optime fuerat subiectus) mox vt hic superiori voluntati Diuinæ multo magis debitam denegasset obedientiam. Qui enim superiori suo iustæ negat subiectionis obedientiam, hunc non potest iustior vltio subsequi, quàm vt sui quoque subditi patiatur rebellionem. Et qui initum cum superiori domino fœdus violat, dignus est cui nec alii fidem seruent.

Eccl. 7.

Vnde profecta carnis rebellio.

¶Ita ergo per primi peccati inobedientiam, dum ſe voluntas humana à Diuina ſciunxit, atque ſeparauit, eligẽs & appetẽs quod illa nolebat, factum eſt, vt mox in carne inferior appetitus ſimilẽ nobis ludũ ludere inchoaret, inciperetque ſtatim appetere ſuperiori appetitui cõtraria, vt ille iam amauerat quod Diuinę omnium ſupremę voluntati repugnabat. Atque hoc malum in poſteros omnes propagatũ, ex vno homine, nemo nõ ſentit grauiſſime in ſe deſęuire, niſi quẽ forte Deus ſpeciali dignationis priuilegio ad priſtinum illum innocẽtiæ dulciſſimum ſtatum reduxerit, per gratiæ ſuæ ſuperabundantis pręuentionem reſtituens, quod per primi parentis inobedientiam ſemel perditum amplius natura non poteſt reſtituere. Id quod iuxta cõſonam catholicorum doctorum ſentẽtiam, de beatiſſima Dei genitrice virgine Maria eſt cõfitẽdum: in qua nõ eſt veriſimile fuiſſe vnquã inordinatum aliquem in appetitu ſenſitiuo motum, qui in vllo voluntatis repugnaſſet imperio, aut à rectę rationis regula diſſonaſſet. Nã de benedicto filio eius domino noſtro Ieſu Chriſto, hac in re (vbi de inordinatione loquimur) opus nõ eſt verba facere, quem vt verum Deum ordinatiſſimũ omniũ ordinatorẽ, firmiſſime credimus nulla prorſus inordinatione poſſe, ~~vel potuiſſe~~ coinquinari. ¶Patet ergo, quomodo ſenſitiuus appetitus non ſecundum primariam ſuæ naturæ cõditionem id habet, vt cõtra voluntatem cõcupiſcat, ſed ſecundum corruptionem illam quæ in humanam naturam ex primi peccati inobedientia, proceſſit, & hanc cõtrarietatem quæ in homine cernitur nõ debere Deo creatori imputari. (Non eſt enim Deus diſſenſionis, ſed pacis, vt ſanctus ait Apoſtolus) ſed homini præuaricatori, qui ſeipſum à Deo voluntarie ſeparãdo, ſui inferioris appetitus perdidit perfectũ dominium. Hic autẽ appetitus inferior, ſecundum hanc corruptionem, appropriato vocabulo ſenſualitas ſolet nominari. Nam quoties ſenſualitatem nominamus, inordinationem iſtam in tali nominatione intelligimus. Nominatio autem appetitus ſenſitiui, corruptionẽ non includit, ſed ipſam tantum potentiam inferiorem appetendi.

Virgo Maria à carnis rebellione immunis

CAPVT XVII.

¶Quanta miſeria homini oriatur ex rebellione appetitus ſenſitiui contra voluntatem.

EX hac autē humani generis corruptione ex illius pulcherrimæ harmoniæ miserabili dissolutione, multiplex in hominibus procedit incommodum. Inter quæ illud nō minimum est, quod homo ad omne bonum admodum est difficilis ac tardus, & quod nō nisi cum difficultate multa operatur bonū: ad malum verò prōptus est & facilis, ipsúmq; sine multa difficultate operatur: quēadmodum in Genesi scribitur, sensum & cogitationem humani cordis prona esse ad malū ab adolescentia sua. Ex eo enim quod sensualitas semper trāsire quærit rationis limites (quæ est regula volūtatis) semper homo in se habere cognoscitur, quod virtuti studētibus reluctetur. Nam virtus & bonum intra limites rectæ rationis consistit, quos sensualitas exire semper appetit, sicq; virtuti studentibus sua importunitate facescit negotium & nō modicam ingerit difficultatem, suis passionibus continuo pulsans, & velut impetū faciens in voluntatem ad meliora conantē. ¶ Atque hinc est, quòd Aristoteles in libris Ethicorū asserit, virtutem (sicut & artē) versari circa difficile. Profectò enim difficile non foret homini operari bonū, si non hanc in se haberet corruptam sensualitatem, sic semper ad mala sollicitantem & bono semper repugnantē. Impossibile est autē non fieri difficultatem in re quantumuis facili, vbi sit qui retrahat, & qui impediat. Quemadmodum in se quidem est facillimum in altum de terra hunc eleuare baculū. Si tamen sit qui toto pōdere calcet super eius extremum, at si sit qui mihi sursum trahere volenti quomodocūque contranitatur, difficultas mihi erit in eleuando: non quidem ex re ipsa, sed ex parte retrahētis atque contranitentis. Atq; ita sanè, virtus nō circa ipsum quod in se est difficile versatur, neque per se difficile est voluntati appetere & mouere ad bonum: sed propter hanc sensualitatem, retrahentem semper à bono & ad malum sollicitātem, prouenit difficultas. Neq; aliud quàm sensualitatem istam rebellem respicit Saluator, cum in Euangelio viam vitæ facit angustam, & angustam portam dicit per quam intratur ad vitam. Videlicet significare volens, plærosq; mortalium sensitiuum appetitū insequentes per vias malas ad mortem pergere, paucissimos verò appetitui huic resistentes per vias

Gene. 8.

Arist. 2. lib. Ethichorum.

Luce 13.

bonas ad vitā proficiſci. ¶ Qua in re illud maxime deflendum eſt, quod non ſolum reluctari in nobis poteſt ſenſualitas voluntati, & in bono proſequendo ei facere negotium, verumetiam penitus eam poſsit ad ſe allicere, imo ſibi ſubiicere, & pertrahere quo ipſa voluerit: ſicut pertrahere ſolet ancillam cōductitiam domina quo voluerit. Nam ſi tantum difficultatem poſſet inferre voluntati in operando bonum, foret id quidem tolerandum. Nunc verò tātam habet poteſtatem, vt etiam ſupra volūtatem poſsit fœdiſsime conſcendere, eamq́ue ſibi ſeruiliter ſubiicere. Quod ſanè ſpectaculum tam fœdū eſt, tam ſordidū, tam inamœnum, tā Deo & ſanctis angelis atque ſpirituali animæ abominandum, vt verbis explicari non queat: tolerabiliúſque foret totā mundi machinam perturbari, ſurſum ac deorſum commíxtis omnibus infimis ad ſuprema, & ſupræmis ad infima commutatis, quàm ita inferiorem illum appetitum ſuperiori tanto nobiliori dominari. ¶ Narrat apud Eſdrā ſecundus ille nobilium adoleſcentum, qui de mulierum fortitudine diſſerebat, rem fœdiſſimam, de muliere meretricula, cōcubina magnifici regis: quæ ſedens ad Regis dexteram, auferebat diadema regni eius, imponenſq́ue ſibi, palmis Regem cædebat cum ſiniſtra manu, cum ille ſuper hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam & arrideret ridenti, indignanti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratiā. Atque hoc tam fœdum ſpectaculum referens ille adoleſcens purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in ſe conuertit oculos, & principum animos commouit in vehemētem admirationē. At verò iis qui internos habent oculos, qui fœditatem internam valent conſpicere, multo fœdius, multo ſordidius, longe magis execrabile videbitur, ſenſualitatem viliſsimam & ſordidam de terra prodeuntem, & ſemper in luto volutari quærentem dominari voluntati de cœlo progenitæ, ac de clariſsimo Diuino ſtemmate prognatæ nobiliſsimæ vtique ac liberrimæ imperatrici, & regni diadema (quod huic donauit altiſsimus) ab ea auferre, ſibíque imponere. O viliſsimam meretriculam, ô ſcortum putidiſsimum, prauam ſenſualitatem, quæ tam multorum hominum volūtates tibi viliſsime ſubiicit, quæ hominum voluntates facis quæ bona

Nota.

3. Eſdr. 4.

sunt relinquere, & tuis pessimis desideriis acquiescere.

CAPVT XVIII.

¶ Quod voluntas ob suam libertatem non possit cogi ab appetitu sensitiuo.

HOc tamen sciendum est, quod nulla voluntas à sensualitate superatur mere violenter, sed tantum sua permissione & libertate. Propter quod, nequaquã volũtas excusatur à grauissimo scelere. Deumque in infinitum offendit, cum se ita permittit à vilissimo scorto superari. Quãquam enim sensualitas rupto fœdere potest suis passionibus facere negocium & molestiam exhibere volũtati, rationis rectæ regulam insequi cupienti, si tamen voluntas obsistere voluerit, & nisi vltro consenserit solicitanti, nisi cedat insultanti sensualitati, impossibile erit ipsam ab hac superari: ita vt impossibile sit voluntatem subiici violenter à sensualitate, neque possit vnquam ab ea expugnari, quantũuis oppugnetur, nisi ipsa se dedat in manus meretriculæ.
¶ Quapropter omni excusatione caret voluntas, quantumuis grauibus impulsibus passionum solicitata, si sceptrũ & diadema regni à Deo optimo sibi datum permiserit à se tolli, & in manus meritriculæ siuerit deuenire. Nõ enim potest à voluntate tolli sceptrum, nisi ipsa dederit: & verius ipsa se subiicit sensualitati, quàm à sensualitate subiiciat. Qui enim omnem oppugnantis apparatum & insultum sua virtute potest repellere, hic si superari se ab hoste permittat, manifestũ est quod seipsum dederit in manus victoris. Atque ita cum volũtas in homine possit sua libertate depellere omnes passionum impulsus, quibus ab appetitu sensitiuo potest impugnari, siue blandiendo, siue quamcunque molestiam exhibendo, manifestum est, non posse ipsam manu violenta expugnari, sed à semetipsa sponte dedi in manus expugnãtis.
¶ Atq: hinc æstimet homo, q̃ grauiter illa à iusto iudice rege regũ & domino dominantiũ puniẽda sit volũtas, quę ita præter necessitatẽ, absque omni periculo, cõmissum sibi regnũ & imperiũ, ad modicã oppugnationẽ vel molestiã resignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquam regnum Nota diligenter.

vult esse in homine: id est infimæ & corruptæ sensualitati quam ipse voluit omnimodis esse subiectam. ¶ Proinde omni diligentia quisque debet sibi attendere, ne ipsam innaturalem dominationẽ, ministræ super dominã, seruæ super liberam, ancillæ super heram, mulierculę super virum, in semetipso admittat. Attendat voluntas nobilitatem suæ originis, quoniam de excelso cœlo est, non de terra progenita: & quantumuis importunam se exhibuerit cõiuncta eadem in carne meretricula, quantumlibet sibi facessat negotium, caueat tamen ne vnquam tam vilissimo scorto ipsa tam nobilis Dei propago se subiiciat: maxime cum nulla sit illi necessitas, atque hoc certissimo sciat, non posse se nisi volentẽ ab illa superari, imò verò suo conatu & suæ libertatis virtute illam quantumcunque repugnantem posse nihilominus quo voluerit pertrahere. Tanta enim est voluntatis humanę pro hoc etiã statu libertas, vt nõ possit ab vllis passionibus appetitus sensitiui pertrahi violenter ab eo quod ipsa elegit, ipsa verò possit sensualitatẽ violenter pertrahere quo voluerit, quantũlibet reclamet, quantũlibet recalcitret ac reluctetur. ¶ Et licet voluntas hominis impedire non possit quin à sensualitate oppugnetur, quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauæ in illa passiones exurgant, à quibus magnam difficultatem ipsa patiatur & multam sustineat perpetuámque molestiam: potest tamen si diligenter aduigilauerit & viriliter se gesserit, omnes illius passiones edomare atque compescere, ita omnem difficultatem euincere, vt non possit vnquam expugnari, neque in subiectionẽ venire oppugnantis: vt manifestum sit, quoties voluntatẽ deuinci contigerit, non ex impotentia esse, sed ex socordia atque segnitie: quandoquidem viriliter decertando, omnem potuisset oppugnationem superare.

CAPVT XIX.

¶ Quatenus passiones sensitiui appetitus in homine dentur vitio.

ET quoniã impedire non potest nec prohibere voluntas pro statu huius miseræ dissentionis, quin sensualitas suis motibus & passionibus insurgat, vt

autem non dominetur & non præualeat omnino potest sua vigilantia prohibere: hinc est quod ad culpam à iusto iudice imputatur voluntati, & districta ab ea requiritur vltio, si se ab illa permittat superari, & sub pedes cōculcari. Non autem imputatur ei, quod passionū in sensualitate exoriētium sequēs patiatur insultus, nisi quantum ipsa per negligentiam illas permittit exurgere & inualescere. Quæ verò suæ rebellionis impetu sensualis affectus volūtatem præueniendo agit, pro his culpa non ascribitur voluntati. Non enim exigitur ab ea quod supra facultatē ipsius est, & quod ꝓhibere ipsa haudquaquam potest. quomodo ergo ei iuste imputabitur?

Caput istud pariter & ꝓxime sub sequēs diligenter expende.

¶ Quapropter non illi tantum laudandi sunt, neque boni viri censendi, qui nullis passionibus molestantur, in quibus nullæ sensualitatis malę affectiones exurgunt (hoc enim vix paucissimis datur, & non nisi singulari contingit Dei beneficio: & vix interdum post multos labores, post luctam annorum multorum à Deo hoc obtinetur) sed ille laudandus est, qui mox vbi persenserit in se malas oriri passiones, occurrit ex aduerso, per imperium voluntatis, vt eas antequā crescant succidat, & antequam inualescant supprimat. Quemadmodum non ille solum agricola laudandus est, in cuius agro nullum crescit lolium, nulla vnquam exurgūt zizania: sed qui diligenter prospicit, ne ita exurgant zizania vt triticum supprimant, quique mox vt enasci viderit, diligēti solicitudine euellit ac succidit, antequam in altum exurgant. Neque ille tantum equi sessor laudatur, cuius equus non reluctatur, non calcitrat, non in altum proiicit posteriora, non exercet vllam petulantiam: sed qui petulantem atque saltantem equum ita nouit freno gubernare, calcaribúsque comprimere, vt nō ipse pessundetur, & equum cogat eam quam ipse voluerit, viam, quantumuis reluctantem incedere.

CAPVT XX.

¶ Per similitudinem petulātis equi, ostenditur quomodo debeat appetitus sensitiuus subiugari voluntati.

QVam similitudinem equi petulātis & sessoris eius si diligentius considerauerimus, inueniemus, quomodo volūtas in domanda sensualitate sese habe-

Freno indiget appetit⁹ sensitiuus.

re debeat, vt non solum non pessundetur, verum etiam ad quæcũque voluerit eam cogat sibi subseruire. Videmus autem equorum sessores ad equorũ petulantium gubernationem duplicibus vti adminiculis: videlicet frenorum gubernaculis, & stimulis calcarium: quibus equum quantumcunque petulantem diligẽs sessor & equitandi gnarus sub se retinet, & quocunque voluerit potest agitare. Ita ergo & sensitiuus appetitus frenis eget & calcaribus, quibus constringatur vt sub obedientia debita permaneat. ¶ Sunt autem freni isti habitus boni & bonæ assuefactiones: quibus illum voluntas quodammodo induit, dum frequenter illius passiones frangendo & secũdum rationem moderando, ita quandam assuefactioné bonam in eo generat, per quam facilius ipsum regat ac sub se teneat. habitus enim morales, id est bonæ assuefactiones per multum laboré passionibus malis resistendo, càsque moderãdo in appetitum sensitiuum introductæ, hoc ei sunt, quod frena equis. Quemadmodũ enim frena equis affixa & firmiter copulata, sessori dãt quo se teneat, & quo equum subiectũ moderetur: ita habitus illi atq; assuefactiones in appetitu sensitiuo ex multis actib⁹ relictę, sunt aliquid ei inexistens, quo potest teneri & moderari.

¶ Generantur autem huiusmodi habitus vel assuefactiones in appetitu sensitiuo, ex continuo exercitio. Cum enim frequenter voluntas suo imperio resistit pasionib⁹ sensualitatis, & eas cohibet intra limites rectæ rationis, facitque non rem aliter appetere quàm oportet, ex hoc relinquũtur in ea habitus quidã & quędam assuefactiones. & quanto amplius & frequentius id factum fuerit, tanto firmiores habitus & maiora frena iniiciuntur in appetitum. ¶ Atque hinc fit, vt rebellio ista appetitus sensitiui ad voluntaté in studiosis & diligentibus hominibus continuo mitigetur, fiatque indies mitior ille bestialis appetitus, & facilius se gubernari permittat. Fit etiam, vt illis qui primũ à vitiis ad virtutes se cõuertũt difficillimum sit continere appetitũ, ne currat in pristina obiecta. Sũt enim hi sessoribus imperitis similes, equo indomito absq; frenis insidentib⁹. Vbi verò paulatim assueuerint, fit eis studium virtutum multo facilius.

¶ Calcarium auté stimuli quibus equi fiunt subiecti affli-

ctiones sunt & pœnalitates, quibus affectus sensitiuus affi citur a viris spiritualibus, quo facilius illum sibi subiectum reddant, & minus rebellantem, faciliusque dicto faciant audientem. Huiusmodi sunt, ieiunia, vigiliæ, lachrymæ, labores manuum, nuditas, frigus, fames, sitis, egestas, vilitas, contemptus, & huiusmodi: quibus omnibus velut quibusdam stimulis calcarium puugitur affectus sensitiuus, afficiturque dolore & affligitur, vt minus sit voluntati bona molienti molestus & facilius sequatur quocunque illa duxerit. Atque hæc ratio est, quare sancti viri quibus omnis cura est tota voluntate domino suo deseruire, sedulo huiusmodi afflictionibus insistant: ieiunantes, vigilantes, laborantes manibus, verberibus seipsos afficientes, siti & algore seipsos torquentes, atque ita de alijs huiusmodi afflictionibus. Hinc illa Pauli Apostoli vox est, Castigo corpus meum & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prędicauero, ipse reprobus efficiar. Et alibi in infirmitatibus gloriatur, in ieiunijs, plagis, fame, siti, nuditate, frigore, & huiusmodi: asserens quod virtus in infirmitate perficitur, & quod tunc fortior sit cum infirmatur. Videlicet hæc omnia ad affectus sensitiui edomationem ille referebat, non audens super indomitum equum absque calcaribus insidere. Et quanto quisque magis lasciuientem & magis rebellem hunc subiectum equum persentit. tanto magis illũ stimulis huiusmodi pungere debet atque vrgere, nec cessare, donec præ dolore subsilientem & clamitantem cogat cessare a petulantia. ¶ Atque ob hoc, in principio cõuersionis (cum maxime ferocire videtur appetitus contradictionem a voluntate præter consuetudinem patiens) illis maxime exercitijs corporis afflictiuis insistendum est, ijs qui facilé volunt ac breuẽ reportare victoriæ triumphum. Postea vero quàm subijci cœperit, iam vtcunque didicit, pristinis stimulis humiliatus minus lasciuire, mitius quoque tractari potest & stimulis calcariũ prædictorum minus vrgeri: sic tamen, vt non nimia remissione rursum redeat ad lasciuiam. Nulla enim re melius quam afflictione contumax seruorum genus in subiectionem redigitur, & in subiectione retinetur: quemadmodum Agar ãcillã præ lasciuia dominã suã spernẽtẽ, prudẽs Sara dura afflictiõe sibi subijcere curauit, q̃ cõsiliũ adeo nõ est im-

Calcaribus indiget sensitiuus appetitus.

1.Cor.9.

2.Cor.11

Gene.11.

probatum, vt fugientem eam etiam angelus domini reduxerit, & consilium Saræ probarit dicens, Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius.

¶ Quomodo vero habitibus moralibus appetitus frenetur, & an in ipso tales sint habitus, & quot sint. & qui, aliaque huiusmodi particularia, ad præsentem tractatum non pertinent. Ad moralem nanque doctrinam, atque ad Theologorum determinationem, spectant. Nobis sufficiat duos istos appetitus secundum naturalem consyderationem distinxisse, & quemadmodum se adinuicem habeant indicasse, Nunc vero ad consyderandum ipsam in se voluntatem pergamus, & quæ per illam homini proueniant eximia contemplemur.

CAPVT XXI.

¶ De libertate voluntatis in omnibus operationibus.

Voluntati cæteræ vires subijciuntur.

A Voluntate habet homo hoc sibi peculiare, vt solus omnium suorum actuum sit dominus, hoc est, vt quæcunque homo operatur, libere operetur, possitque pro sua libertate quod operatur, non operari. Subiecit enim Deus voluntati omnes alias vires quæ sunt siue in corpore siue in anima, ita vt ad voluntatis imperium omnes possint moueri, possitque eis voluntas imperare sui actus exequutionem, & ipsæ ei obedient. ¶ Loquimur autem non simpliciter de omnibus operationibus, neque de omnibus viribus quæ sunt in homine, sed de viribus animalibus, & de operationibus animalibus, quæ videlicet homini, secundum quod est animal, conueniunt. Nam potentiæ vegetatiuæ non subijciuntur imperio voluntatis. Non enim ad imperium voluntatis nutritur homo, vel augetur. Alioqui non verum esset quod ait Saluator, nō posse nos ad staturam nostram adijcere cubitum vnum. Si enim augmentatiua potentia esset subiecta hominis voluntati, indubie plurimi statura pusilli (qui ob hoc contemnuntur ab hominibus) etiam vltra cubitum sibi adijcerent.

Luc. 12.

¶ Ille autem vires omnes quæ homini conueniunt vt ani-

mal est, subiacent voluntatis imperio: non ita vt absque volũtatis imperio non possint moueri, sed qua ad imperium voluntatis sic nata sunt moueri. Visus enim naturaliter ab obiecto mouetur, cum fuerit præsentatum: sed volũtas ipsi potest imperare, vt ad hoc vel illud videndum se conuertat, & potest auribus præcipere vt ad sonum illum attendant, quanquam oblatum sonum absque omni voluntatis imperio possint audire. Ita potentiæ motiuæ imperat voluntas, vt corpus moueat huc aut illuc, quo scilicet voluerit. Sed & intellectus a voluntate moueri natus est. Potest enim imperare intellectui, vt ad hoc aut illud intelligibile contemplandum se conuertat. Et omnes hæ potentiæ secundum quod voluntati sunt subiectæ, aliquo modo per participationem liberæ dicuntur, eo quod a volũtate libere moueantur. Sola tamen voluntas per se ipsam libera est, & veram habet libertatem. Omnes enim aliæ tametsi a voluntate libere possint moueri: proposito nihilominus obiecto naturaliter ab illo mouentur, quemadmodum de sensitiuis potẽtijs supra declarauimus, & de appetitu sensitiuo. ¶ Voluntas vero omnino libera est, quia proposito sibi bono & appetibili, nulla cogitur necessitate illud amare, sed potest libere non amare, & non prosequi: & proposito malo, libere potest non odire & non fugere. Neque possibile est, vt quis voluntatem cogat ad aliquid amandum, vel prosequendum, odiendum vel fugiendum, ad gaudendum de aliquo aut tristandum: atque ita in cæteris actibus voluntatis. Neque solum in proprijs actibus ipsius voluntatis id verum est, sed in omnibus actibus potentiarum sibi subiectarum. Nemo enim potest cogere voluntatem, vt imperet alicui inferiorum virium exercitium actus sui: videlicet vt imperet potentiæ motiuæ vllum motum, vt vllum membrum moueat, aut vt per vllam potentiam animalem quicquam fieri debeat. ¶ Sed neque ipsa corpora cœlestia, neque omnes quæ sunt in superioribus constellationes, ad aliquid possunt voluntatem liberrimam compellere, quamtumuis sint constellationum vehementes operationes, quamlibet efficax sit virtus astrorum. Quanquam non est negandum astrorum & constellationum influxus posse agere in

Voluntas liberrima.

Corpora cœlestia non possunt volũtatem cogere.

corpus, sicque appetitum sensitiuum vt corpori immersum posse immutari ab effectu astrorum impresso in corpus & inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum secundum qualitatem impressi effectus. Verum vltra appetitum sensitium nõ potest protendi virtus astrorum. Non enim possunt nisi in corpora vel corporalia suos effectus producere. Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid existens, sed potentia superior, nec immersa corpori, nullius est effectus ab astrorum virtute susceptiua. ¶ Et licet fere contingat (propter insipientiam) bonam partem hominum astrorum inclinationem etiam secundum voluntatem sequi: id tamen argumentum nullum est, quod astrorum influxus cogat voluntatem, aut quod astrorum virtus per se immutet & iuclinet voluntatem: sed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum, per damnandam socordiam permittunt volnntatem a sensualitate superari: & quia paucissimi sunt, qui non secundum carnem viuunt, & carnis concupiscentiam spiritu contempto insequuntur: Propter quod recte sapiens ille dixit Ecclesiastes, stultorum esse infinitum numerum. Atuero sapiens si quis inuenitur e mi libus vnus hic per voluntatis libertatem, omnem superabit astrorum operationem, omnia sensualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet, atque ex alto despiciet. Vnde illa Ptolomei vulgo iactata sententia syllabarum quidem numero modica, sed veritatis pondere grauissima.

Sapiens dominabitur astris.

Qui enim astris non dominatur, profecto stultus est & insipiens, vt pote qui absque necessitate in perditionem abduci sese permiserit. ¶ Nemo ergo cum tentatur dicat, quoniam a deo tentatur, aut ab astrorum influxibus (quæ sunt creaturæ Dei) ad malum vrgeatur non creaturam Dei bonam, & bonam valde incuset, sed suam potius stultitiam & insipientiam condemnet. Vnusquisque enim (vt ait Iacobus Apostolus) tentatur a propria concupiscentia abstractus & illectus: cuius meretricijs blandimentis dum voluntate consentit, ipse se propria culpa filium mortisque gehennę constituit, ac propria sponte damnabilem facit.

Iacob. 1.

Ibidem.

CAPVT XXII.

❡Quod ratione volũtatis homo mereatur vel demereatur.

EX hac autem libertate quam iam ostẽdimus inesse hominis voluntati, consequitur hominem ratione voluntatis posse mereri vel demereri, dignũq; fieri præmio bono siue malo, iuxta quod per volũtatem bona vel mala facere elegerit. Cæterorum vero animalium nullũ; mereri potest aut demereri, aut retributione bona vel mala dignum fieri. Meritum enim & demeritum, pręmium & punitio illic locum habent, vbi est actuum liberum dominium, vbi quod fit, libere fit, ita vt possit qui facit hoc ipsum si velit non facere: item vbi quod non fit siue omittitur, libere non fit libereq; omittitur vt potuisset si voluisset non omittere. Vbi vero libertas non est, ita vt non possit agens non agere quod agit, vel vt non possit agere quod non agit, ibi constat nullam esse meriti vel demeriti, præmii vel retributionis rationem. ❡Propter quod ignis si hominem innocentem comburat, nullam meretur punitionem. Quod enim egit libere nõ egit, sed naturali necessitate. Similiter, lapis cum hominem desuprer cadens interficit. Imo & lupus cum hominem fame excitatus vorat, vel etiam cum sola phantasia ductus id facit. In his enim omnibus sicut nulla libertas, ita nullum est demeritum. Sic infantuli dum parentes manu cedũt, dum per noctis tempus molesti sunt parentibus & multum illis faciunt laborem, vociferantes & clamãtes cõtra illorum voluntatem, in nullo demerẽtur, neq; punitione sunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vsum habent suæ libertatis, sicut nec dũ habent vsum rationis. Ita quoq; moriones qui penitus velut pueri aut bruta absque libero vsu sunt ipsius volũtatis & rectę rationis. ❡Et licet secũdum ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta: vbi homicidium fecerint, nõ hoc arguit, illa punitionem huiusmodi meruisse suo actu. Nã talis punitio potius ad dominorũ ipsorũ dãnũ ad quos attinẽt spectat, q̃ ad ipsa animalia bruta. vt fit cũ bos interfector hominis securi cæditur, capite rotæ suprapósito: videlicet vt discant possessores illorũ diligentius sua iumenta obseruare. Vel fiunt huiusmodi punitiones ad hominũ cõmonitionem, vt magis ab huiusmodi ipsi absterreantur ani-

Meritũ, & demeritũ præsupponũt libertatẽ.

Bruta cur secũdum leges puniantur.

malia rationalia, cum & in irrationalibus bestiis talem vidét capitalis sententiæ seueram exerceri vindictam. Interdum etiam in sceleris detestationem, veluti cum is qui cũ iuméto coiit, simul cum ipso iumento exuritur, si possit cõprehendi. ¶ Consequitur ex prædictis, quod nõ in omnibus suis actibus homo meretur vel demeretur, sed in iis tantum, quæ voluntarie operatur. Primum quidem in iis actibus quæ proprie sunt ipsius voluntatis, & deinde in omnibus quæcunq; à voluntate imperantur, non autem in illis quæ nec proprie ipsius sunt voluntatis, nec ipsius subsunt imperio. Idq; intelligendum est tam de ipsis actibus, quàm de actuum omissionibus. Potest enim homo mereri, & bono premio dignus fieri, non solum tale aliquid faciendo quod bonum est fieri, sed etiam omittẽdo quod bonum est non fieri, & malum est fieri. Sed demereri potest, non solum faciendo quòd malum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est fieri, & non malum est non fieri.

CAPVT XXIII.

¶ Quomodo actus humani, de voluntatis libertate participant.

Participatio volũtarię libertatis.

Est etiam circa præsentem locum aduertendum, nõ requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur, quod sit actualiter & formaliter imperatus à voluntate: sed sufficit quod voluntas super ipsum habuerit dominiũ & imperium, ita vt impedire potuisset si tantum voluisset. Quod enim voluntate permittente fit, voluntarium est, & vt libertatem voluntatis participans meritum vel demeritum facit. Non enim solum peccat voluntas, dum ipsamet eligit actum malũ, sed etiam quando appetitus sensitiuus malam passionem excitat: quam voluntas non supprimens dum potest, ita acceptat atque permittit. Hac enim acceptatione vel permissione, actus ille de voluntatis libertate participat. ¶ Ex quo patet causa, ob quam in illis actibus homo non mereatur vel demereatur, quos habet à potentiis non subiectis voluntati, videlicet nutritione & augmenta-

tione, item in illis quæ ei vt corpori naturali conueniunt: vt cum subito cadens homo alium opprimit, vel interficit. Hic enim non aliter homo se habet, quàm truncus, aut lapis, neq; vt homo agit. Item in iis quę homo dormiens per phantasiam agit, ratione ligata. Item in iis quæ homo in furia existens agit, non cōpos mentis, nec suæ voluntatis vtens libertate. ¶ Consequitur etiam, non demereri hominem ex solo aspectu rei illicitæ oblatæ, ad quam non se per volūtatem cōuertit, neque in auditu rerum obscœnarum subito, cum non aduertit voluntarie auditum ad huiusmodi, & ita in cæteris. Non enim in potestate voluntatis erat talem actū compescere, neq; aliquid de libertate voluntatis participat. Qui autem voluntarie conuertit oculos suos ad aspiciendū vana, aures accommodat ad mala audiendum, & ita in aliis: aut etiam non auertit oculos, non obturat aures, cum possit & debeat, hic in operationibus sensuum peccat ex libertate voluntatis, cuius ibi fit participatio. ¶ Consequitur insuper (quod supra diximus) primos illos passionum motus qui ab appetitu sensitiuo exurgunt in homine, præueniendo voluntatis imperium, non imputari homini ad demeritum, si nulla fit acceptatio voluntatis, si volūtas mox vt senserit, sese opponens incipiat eosdem compescere. Hoc tamen sciendum est, quanto magis diu tales motus sustinet postquam aduertit & repellere potuit, tanto magis ipsi imputari ad demeritum: quoniam continuo magis de libertate participat, quāto magis voluntas in eis conquiescit. Et vniuersaliter ita in omnibus iudicandum est, quanto vnusquisq; actus, vel vnaquæq; omissio magis est voluntaria, & quanto magis de voluntatis libertate participat, tanto maioris esse meriti vel demeriti. ¶ Circa quod etiam notandum est, posse in aliquo actu esse participationem voluntariæ libertatis, etiam tunc cum volūtas omnino nihil operatur & prorsus est ligata: videlicet cum aliquid prius voluntarie homo eligit, & libere operatur vel admittit, ad quod alterum illud per se consequi est natum. Vt qui per tēpus vigiliæ illicita varia cogitat, neq; antequam somno se dat, agit pœnitentiam suę vanitatis, huic si per noctem de præteritis vanæ occurrant imagines, inordinationes huiusmodi & illusiones nocturnæ non prorsus Nota.

culpa vacant. Voluntariæ nãq; libertatis aliquid habẽt, quatenus vigilans illa admisit in sese, vnde in somno plærũq; solent consequi. Sic qui se voluntarie inebriat, si postea ebrietate obrutus delinquat, vel cõmittendo quę committere non debet, vel omittendo quæ facere debuit, hunc certe à peccato non excuset ebrietas. ¶ Atq; hac in re quantum ad ea quę in somno fiunt multum confert illa somniorum naturalium ab animalibus distinctio quam in libro præcedẽti posuimus. Naturalia enim somnia absq; voluntatis participatione sunt, eo quod causam habeant naturalẽ. Animalia vero aliquid de voluntaria libertate participant. Quid autem sit voluntarium, & quot modis dicatur, & alia plura quę de voluntario subtilius solent differi, ad moralẽ doctrinam pertinẽt. Nobis sufficit generaliter hominis istam prærogatiuã in merendo vel demerendo descripsisse.

CAPVT XXIIII.

¶ Homini quomodo ratione voluntatis præcepta fiunt & promissiones.

Habet quoque à voluntate homo, vt solus ipse inter cætera omnia naturalia creata possit accipere præcepra & prohibitiones, promissiones item & comminationes. Hæc enim illic locum habent, vbi est actionum libertas. Frustra namq; præceptum fieret illi à quo non posset fieri quod non præcipitur, vel a quo non posset non fieri: vtpote illi quod naturaliter quippiam facit vt non possit in oppositum. Quemadmodum vane præciperet, qui igni præciperet calefacere, aut materiam appositam inflammare. Neq; illic est præmia proponere, vbi non est libertas ad faciendum vel omittendum. Ad hoc enim præmia proponuntur (siue bona promittendo, siue mala comminando) vt a ea quę bona sunt agenda extimulẽtur, vel ab iis quæ mala sunt amoueantur, ii qui libertatem habent siue bonum siue malum faciendi aut omittendi, pro sua libertate. ¶ Est autem promissio & comminatio de re non pręsente sensibus, sed quæ taquam futura proponitur. Sunt enim promissiones de futuris, itẽ & comminationes. Vnde cum solus homo propositione futurorum moueatur, cætera vero omnia tantum

Pręcepta solis rationalibus dantur.

ad præſentiam obiecti ſenſibilis per ſenſitiuum appetitum mouẽtur naturaliter, hinc fit vt non poſſint niſi homini promiſſiones fieri & comminationes. Et licet aliquando appellemus oſtentationẽ ipſius appetibilis promiſſionẽ, & oſtẽtationem rei terribilis, nonnunquam vocemus comminationem (velut cum cani baculum oſtendimus, eundem vibrantes tanquam indicantes accepturum illum verbera ſi ad carnem hanc accedat) id tamen manifeſtum eſt potius allicere vel abſterrere eſſe, quàm promittere vel comminari. Quod etiam in ſcripturis legitur, Deus præceptum poſuiſſe irrationabilibus creaturis, quemadmodum de cœleſtibus corporibus nõ ſolum irrationabilibus, ſed etiam inanimatis dicitur Pſalmo. 148. quod illis Deus poſuerit præceptum quod nũquam præteribit, hoc certum eſt dici metaphorice, videlicet ad ſignificandum Diuinam inſtitutionem, qua illis motum ſuum ab initio inſtituit & definiuit, quem ipſa inuiolabili lege obſeruant. Proprie ergo ſolis hominibus præcepta & prohibitiones, promiſſiones, & comminationes conſtituuntur. Maxime autem illæ promiſſiones ſecundum dignitatem hominis ſunt quibus bona æterna promittuntur. Pſal. 148

CAPVT XXV.

¶ Quòd homo ratione voluntatis capax ſit infiniti boni.

Habet inſuper homo à voluntate, vt ſolus ſit capax infiniti boni, nulloque poſſit bono creato repleri, nullo poſſit temporali bono ſatiari. Eſt enim ipſa capacitatis infinitæ, & durationis æternæ: cum ſit potentia non immerſa materiæ, & à corpore ſeparabilis, atq; in æternum permanſura. Omnia autem alia creata pręter Deum ſolum, finita bona ſunt. Solus Deus eſt bonum infinitum & incompræhenſibile. Ac proinde non poteſt hominis voluntas vllo bono creato quantumlibet præcellenti ſatiari, niſi ſolo Deo. Nam finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Vnde ſicut ſi vas aliquod imaginaremur infinitæ capacitatis corporalis, nullo poſſet creato liquore impleri, etiam ſi omnia flumina in illud infunderẽtur, omnéſq; aquarum fontes, & putei: ita ſane voluntas hominis infinitæ capacitatis exiſtens,

Volũtas nullo creato ſatiabilis.

capacitatis existens, nullis potest bonis creatis, etiam si vniuersa simul influant satiari. Quantumcunq; enim boni finiti in voluntatem immiseris, nihil aliud agis, quàm si in immensum vas, a quæ guttulam infuderis. Verum infinitũ aliquod flumen infinitum vas posset replere, minus autem infinito non possit replere infinitum. Infinita enim capacitas requirit infinitum replens, si debeat repleri. Vnde impossibile est voluntatem vllo creato satiari. ❡ Appetitus autem sensitiuus non est capacitatis infinitæ, sed admodum modicę: propter quod facile impletur, & impletus cessat concupiscere, donec rursum illo, quo plenus fuerit, euacuetur. Atque hinc manifesta est differentia inter animalia bruta & homines brutaliter siue bestialiter viuẽtes. Animalia enim bruta quoniam non nisi appetitum sensitiuum habent, cito satiantur & replentur, modo cibo vel potu. Homines autem eiusmodi, vere non homines, equis & mulis minus rationabiles, qui voluntatem habent sensualitati subseruientem, & similiter vt appetitus sensitiuus inordinate absq; regula rationis sensibilia appetentem, nunquam possunt temporalibus rebus satiari, quãtum ad effectum, vt gulosi cibos atq; potus absq; termino concupiscunt, nec ingurgitare desistunt, donec vsq; ad guttur ab imò pleni prohibeantur vlterius ingurgitare, non defectu desyderii, sed defectu corporis quod omnino nequit amplius recipere, propter nimiam impletionem. Ea vero sensibilia bona quæ non intra nos suscipimus (vt sunt pecuniæ & possessiones, & huiusmodi) absq; vllo termino & fine semper appetuntur. ❡ Videlicet hoc ipso cognoscere potest & debet homo, per illud quo supereminet cęteris animantibus, se esse capacitatis infinitę, & nullo finito bono satiabilem. Propter quod vane laborat, ac frustra seipsum diuexat homo, dum temporalibus, ac finitis huiusmodi bonis quæ in hoc mundo sunt, suum cupit infinitum desyderiũ adimplere: non minus quàm si vas infinitũ (vt diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autem bonum requirere debeat, & toto conatu inuestigare, quod solum est suo infinito appetitui proportionatum, quod solum potest hominis desyderiũ penitus implere & satiare perfectissime. Bonum autem hoc vnicum est, non temporale, sed æternũ,

Appetit⁹ sensitiu⁹ facile impletur.

Christiane lector attende.

Non creatum, sed creator dominus Deus super omnia benedictus qui ad hoc nos sic creauit capacitate infinitos, vt ipsum qui solus in infinitũ potest adimplere, requireremus, & ad eum omne nostrũ dirigeremus desiderium. Cũ enim nihil ipse frustra fecerit, qui est sapientissimus omniũ conditor, nunquam vtique hominis voluntatem infinitæ fecisset esse capacitatis, nisi aliquo modo voluisset bono infinito eam adimplere. Vnde cum solus ipse tale bonum infinitum sit, constat adhoc illum fecisse nos capacitatis infinitę, vt ab eo plenissime impleremur. ¶ Hanc philosophiam non ignorabat ille qui de post fœtantes assumpt⁹ fuit ad regnũ, cũ diceret, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamans, Quid enim mihi (inquit) est in cœlo, & à te quid volui super terrã? Quasi dicat, Omnino nihil est, quod meam infinitam capacitatem valeat implere. Et subiungẽs quid sit quo credat posse se adimpleri, ita prosequitur, Defecit cor meum, & caro mea, Deus cordis mei, pars mea, Deus meus in æternum. Et rursum alio loco, Credo videre bona domini in terra viuentium. Manifestè videlicet significans, non hic in terra exilii & morientium esse vlla bona quibus posit satiari. Sic enim loquitur quasi nulla hic bona viderit. Hinc & Saluator in euãgelio, toties monet thesaurizare nõ thesauros in terra, sed thesauros in cœlo indeficientes.

Psal. 16. Psal. 72. Psal. 26. Luc. 12. & 18.

CAPVT XXVI.

¶ Quomodo per voluntatem Deum amare, Deóque vniri potest homo.

Habet insuper homo ex voluntate, vt inter omnes creaturas solus posit Deũ diligere, eiq; per voluntatem adhærere perpetua adhæsione. Nam animalia bruta per sensitiuum appetitũ non possunt nisi quæ sensibilia bona sunt, & quę sensus iudicat cõuenientia diligere. Deus autẽ nullo sensu sentiri potest, homo verò sicut per intellectũ sensui supeminentẽ, potest Deũ cognoscere, ita per voluntatẽ Deũ potest amare. Amor verò facit rẽ amantẽ adhęrere rei amatę. Hęc enim est natura amoris, vt vniat amã-

tem cum re amata: faciatq; vnum ex duobus. Est enim vinculum & quasi viscus siue glutinum, quo conuiscantur, coniuntur, & conglutinantur ad inuicem amans & amatum: ita vt etiam vulgo qui se multum amant, vnam animam in diuersis corporibus dicantur habere. Et sicut Paulus de meretricio amore ait quod duos coniungat in vnum corpus (Qui adhæret inquit, meretrici, vnum corpus efficitur) ita de amore spirituali voluntatis dicendum est, quod vnum spiritum efficiat. Vnde & subsequenter de amore Diuino loquens adiecit, Qui autē adhęret domino, vnus spiritus est. Hæc enim adhæsio de qua loquitur, non nisi per amorem est. ¶Potest ergo homo per voluntatem Deum infinitū amare, & sic cū illo vnū fieri. Per voluntatē quoq; potest homo donec abest a Deo ipsum prosequi & desiderare, infinito & infatigabili desyderio, & in eo iam habito, potest gaudere: & quanto perfectius habuerit, tanto perfectius gaudere: & cum perfectissime ipsum habuerit, in futura scilicet patria, tunc perfectissime gaudebit eritq; ibi vnio perfectissima, supra quam humani ingenii valeat caligo nunc apprehendere.

1. Cor. 6.

¶Ecce quanta quàm admiranda sint, quàm eximia, quàm præcellentia, quæ humana soboles vere cœlo demissa ab alto, præ cæteris omnibus creaturis possidet, quibus creatis omnibus pręstat & præfertur in immensum. Vide o homo & attende, quàm nobilē te nobilissimus creauit conditor tuus. Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas, te solum infinitum creauit: & talem te creauit vt ab ipso posses inhabitari, & ab ipso infinite bono, infinite beatificari.

Conclusio libri.

¶Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atq; principiis, ad id quod in creaturarū ordine dignissimum est atq; omnium supremum Dei adiutoris (qui nostrum sic direxit calamum) subuecti, quo iam auolabimus longius? quo proficiscemur vlterius? Per materiam & formam rerum naturalium, per earum causas, per motus & accidentia cætera, per generationes & corruptiones iā peruolauimus, supernas impressiones sub nobis reliquimus, viuētium naturā & sentiētiū dignitatē (tā quoad externos sensus, quā quoad internos) proposuimus ante oculos omnium. Insuper & hominis intima introgressi, nobilissimas illas vires (intellectum &

voluntatem) quantum dedit altissimus, vtcunque lallantes puerorum more & balborum instar magna fari gestiétium, expressimus. Quo vero super hæc cōscendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquā poterimus inuenire. Ipse igitur qui nostræ fuit cōsyderationis initium, qui ad sui gloriam nostrum hactenus calamum dixerit atq; prouexit, nūc quoque nostri laboris finem accipiat: & cuius gloriam in cunctis præcedentibus spectauimus, tandem in operis conclusione canticum laudis idem ipse accipiat: qui in trinitate & vnitate viuit ac regnat in æterna sæcula benedictus.

A M E N.

¶ Finit consyderationis Physicæ liber Duodecimus.

¶ PSALMVS ILLI QVI SOLVS implere potens est humanum desyderium.

QVemadmodum desyderat fatigata cerua ad fontes aquarum, vt refocilletur in eis: ita desyderant ad te Deus animæ nostræ, arefactæ præ inopia, & fatigatæ carnis molestia.

Apud te namq; solum est fons vitæ, & torrentes voluptatis apud te sunt: vena tu es aquarum viuentum, quibus solis satiari possunt & inebriari rationales animæ nostræ.

Quæcunq; in hoc creato mundo sensibus subiecta percipimus, nequaquam implere possunt, vel secundum partem minimam, desyderia nostra: etiam si agglomerentur quæcūque orbis iste continet superna & infima, non valebunt nec vnius hominis implere desyderium.

Talem enim tu Deus piissime creasti rationalem creaturam tuam: ita magne Deus & mirabilis, magnum & mirabilem creasti hominem.

Vt tui capax esset, nec vllo posset satiari bono nisi te, vt solo vnoq; te posset impleri, suæq; capacitatis teipsum accipere plenitudinem.

Irrationalium cæterorum animantium appetitus, rebus impletur permodicis: pro nihilo est eorum satiare desyderia.

Lupus fame inſaniẽs oue vna ſatiatur aut altera: Leo rugiens prædam adeptus modicam, ceſſat a venatione ſua.

At vero hominis volũtatem nimia donaſti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum.

Quantumcunque fuerit iniectum creati boni, non implebitur immenſitas eius: nihilo amplius quàm ſi in ollam menſura infinitam inijciatur paruula aquæ guttula.

Infinitatem tamen iſtam non ad afflictionem contuliſti homini, vt ſemper egenus torqueretur atque famelicus: multo magis, vt veræ beatitudinis & ſupernæ fœlicitatis ſolus ipſe capax foret, talem creaſti eum.

Ita magne Deus nos voluiſti capaces facere amplitudinis tuæ: talem enim tibi complacuit creaturam condere, in qua poſſes inhabitare ipſe ſecũdum plenitudinem gloriæ atque fœlicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum, immenſum & immẽſurabilem, niſi & nos tu creaſſes capacitate infinitos? nequit enim, ratione mõſtrãte, infinitum a finito cõcludi.

Magnum mare magnum requirit alueũ: nec poſſet mare infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis eſt infinita capacitas iſta: quoniam quidem ad infiniti boni poſſionem fœliciſſime nobis proficit.

O quàm dulcis eſt domine ſpiritus tuus: & quã bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt ſuas animas, vt ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum eſt homini cum portauerit iugum tuum domine ab adoleſcentia ſua: quia in vijs mandatorum tuorum ambulans, perfectam cuſtodierit animam ſuam.

Et quàm magna multitudo dulcedinis tuę domine, quam prępataſti filijs hominum: quam non vidit oculus, non audiuit auris, lingua non guſtauit, imo neque cor hominis valuit comprehendere.

Ibi conglutinabitur ſpiritus domini cum ſpiritibus ſeruorum ſuorum: indiſſolubili glutino charitatis perpetuæ erunt conglutinata abſque diſſolutione, in ęternitate perpetua.

Eia domine, quando veniet dies illa vt impleatur nobis

beatam vnio ista: vt tu nobiscum, nos tecum, tu in nobis & nos in te simus vnum suauiter.

Ibi erit absque defectu satietas plena, ibi absque siti, perfecta & dulcis ebrietas: cum sese nobis manifestauerit reuelata facie fulgidissima illa gloria tua.

In beata vnione implebitur voluntas bonis omnibus quęcunque desyderauerit: infiniti nanque boni talis possessio statum reddet totius boni accumularione perfectissimum

Expectabo te domine, stabo super speculum & custodiam meam vt vigilem: donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis desiderij mei.

Absque hæsitatione tibi fidens, credo videre bona omnia in terra viuentium: ad vitę fontes aquarum: in te sperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto:

Sicut erat in prícipio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

¶ Finit Psalmus.

¶ Deo laus & gloria.

PARISIIS
EXCVDEBAT IOANNES LODOICVS TILETANVS.
1540

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm